

Uluslararası Bilim, Eğitim ve Teknoloji Araştırmaları Kongresi

TAM METİN KİTABI

Editörler

Olcaı Söngüt

Özlem Gedikli

Sami Baskın

saybilder
yayıncılık

ISBN: 978-975- 77535-06

1. Basım, 30 Ekim 2018

Uluslararası Bilim, Eğitim ve Teknoloji Araştırmaları Tam Metin Kitabı
Olca Söngüt, Özlem Gedikli, Sami Baskın

SERTİFİKA NO: 77535

Bu kitapta yer alan metinlerin içeriğinden yazarlar sorumludur. Editörler veya bilim kurulları sorumlu tutulamazlar.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Söngüt, Olca., Gedikli, Özlem., Baskın, Sami.

Uluslararası Bilim, Eğitim ve Teknoloji Araştırmaları Tam Metin Kitabı

1. Basım, VII + 540 s., 23x29,7 cm Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-975- 77535-06

Anahtar Kelimeler: 1. Eğitim, 2. Bilim, 3. Teknoloji Araştırmaları

Saybilder: Yeni Pazar Mh. Ali Okumuş Cad. Mevlana Sitesi A Blok, Çayeli / Rize

ÖN SÖZ

Ülkelerin yarışı artık bilimle, sanatla, eğitimle ve dahası teknolojiyle gerçekleşmektedir. Daha çok bilim üreten, sanata ve eğitime yatırım yapan, yeni teknolojik gelişmelere öncülük edenler diğerlerinden bir adım öne geçmektedir. Bu yüzden bilim, sanat, teknoloji alanlarında üretilen yeni bilgilerin gün ışığına çıkarılması, tartışılması ve olgunlaştırılması oldukça önemlidir. Dahası dünyadaki gelişmeleri takip edebilmek ve ürettiğimiz bilgileri dünyadaki emsalleriyle bir araya getirmek çalışmalarımızın değerini ortaya çıkarmayı ve bir öz değerlendirme yapmayı sağlamaktadır. Ukrayna'nın Odessa şehrinde bulunan I.I. Mechnikov Odessa National University'de gerçekleşen Uluslararası Bilim, Eğitim ve Teknoloji Araştırmaları Kongresinin de böyle bir amacı vardır. Türk bilim insanlarının eğitim, bilim ve teknoloji alanında ürettiği bilgileri hem birbirleriyle hem de yabancı bilim insanlarıyla paylaşmalarını sağlamak ve yeni fikirlerle bu çalışmaları olgunlaştırmak için 10-12 Ağustos tarihlerinde gerçekleşen bu kongreye Türkiye'den gelenlerin yanında *Ukrayna, Pakistan, Mısır, Fas, Cezair, KKTC, Ürdün, Filistin, BAE* gibi farklı on ülkeden bilim insanı iştirak etti. 10 ve 11 Ağustos'ta gerçekleşen sunumlarda müzikten eğitime, bilimden sanata pek çok konu ele alındı, tartışıldı ve değerlendirildi. Onur Oral (Türkiye), Yuliia Tarasiuk (Ukrayna), Yassine Aoussar (Fas), Razia Anjum (Pakistan), Ahmet Afif (BAE) ve Aymen Hamid (Mısır) gibi davetli konuşmacılar kongrede özel sunumlar yaptılar. Bu yüzden Uluslararası Bilim, Eğitim ve Teknoloji Araştırmaları Kongresi Akademik Teşvik Yönetmenliği'nde belirtilen uluslararası kongre şartlarına haiz bir etkinlik oldu.

Elinizdeki bu kitap, pek çok alanı ve bilim insanının çalışmasını (sözlü sunumlarını) bir araya getiren bir derleme niteliğindedir. Kongreye katılanları veya katılma imkânı bulmayıp söz konusu sunumlara ilgi duyanların istifade etmesi amaçlanarak hazırlanmıştır.

Bu vesileyle 10-12 Ağustos tarihlerinde Ukrayna'nın Odessa şehrindeki I.I. Mechnikov Odessa National University'de gerçekleşen Uluslararası Bilim, Eğitim ve Teknoloji Araştırmaları Kongresine katılım gösteren bilim insanlarına ve emek verip kongrede her şeyin yolunda gitmesi için çaba sarf edenlere tekrar teşekkür ediyorum. Başka etkinliklerde daha büyük bir coşku ve heyecanla birlikte olmayı, yeni yeni konuları paylaşmayı, tartışmayı umut ediyorum.

Saygılarımla...

Sami BASKIN
Editör

KURULLAR

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. Adem İşcan

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Adem İşcan

Prof. Dr. Faruk Yamaner

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Akçay

Dr. Öğretim Üyesi Ender Eyuboğlu

Dr. Öğretim Üyesi Asad Layek

Dr. Öğretim Üyesi Sami Baskın

Dr. İzzet Karakulak

SEKRETARYA

Arş. Gör. Özlem Gedikli

Arş. Gör. Tuğba Kocadağ Ünver

Öğretim Görevlisi Olcay Söngüt

BİLİM VE DEĞERLENDİRME KURULU

Prof. Dr. Adem İşcan – Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Ahmad Alhosain – Şam Üniversitesi (Suriye)

Prof. Dr. Ahmad Mohamad Wais – Bahreyn Üniversitesi (Bahreyn)

Prof. Dr. Ali Fuat Arıcı – Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Aykut Emre Bozdoğan – Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet Küçük – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Muslih Abdel Fattah Najjar – Hashemite Üniversitesi (Ürdün)

Prof. Dr. Mustafa Çolak – Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Olga Brusilovska – Odessa Ulusal I.I. Mechnikov Üniversitesi (Ukrayna)

Prof. Dr. Suat Ungan – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)

Doç. Dr. Ferit İzci – Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)

Doç. Dr. Mesut Gün – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (Türkiye)

Doç. Dr. Nuh Doğan – Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)

Doç. Dr. Oğuzhan Sevim – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)

Doç. Dr. Ömer Faruk Sönmez – Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)

Doç. Dr. Pınar Ülgen – Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)

Doç. Dr. Yakup Poyraz – Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (Türkiye)

Dr. Öğretim Üyesi Abdulhalim Abdullah – Artuklu Üniversitesi (Türkiye)

Dr. Öğretim Üyesi Adem Şahin – Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)

Dr. Öğretim Üyesi Ahmad Tuama Halabi – Katar Üniversitesi (Katar)

- Dr. Öğretim Üyesi Ahmad Yasouf - Lyon Üniversitesi (Fransa)
Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Dağlı - Ordu Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Delloui Nasreddine - Mascara Üniversitesi (Cezayir)
Dr. Öğretim Üyesi Dyiaa Adeen Alkalesh - Humus Üniversitesi (Suriye)
Dr. Öğretim Üyesi Elif Açıl - Mustafa Kemal Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Erhan Akın - Adıyaman Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Leyla Bahar - Mersin Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Murat Şengül - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Said Kıymaz - Adıyaman Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Noyan Güven - Kastamonu Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Özkan Aydoğdu - Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Özkan Sapsağlam - Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Salih Demirbilek - Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Yasin Gökbulut - Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye)
Dr. Öğretim Üyesi Yuliva Tarasiuk - Odessa Ulusal I.I. Mechnikov Üniversitesi
(Ukrayna)
Dr. Öğretim Üyesi Walid Sarakbi - Hama Üniversitesi (Suriye)
Dr. Glebov Sergey - Odessa Ulusal I.I. Mechnikov Üniversitesi (Ukrayna)

İçindekiler

Türk Akademik Yazınında Estetik Liderlik Anlayışının Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma	1
Ameliyathane Ortamındaki Çalışma Koşullarının Sağlık Çalışanları Açısından Değerlendirilmesi	28
Sıradan Malzemeler ve Nesnelerin Füsun Onur'un Sanatında Dönüşümü	40
Methods of Analysis of Metformin Active Substance Used in Type II Diabetes and its Treatment	60
Significant Analytical Studies for Pantoprazole Sodium and Similar Substances	67
Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Motivasyonunu Etkileyen Faktörler	74
Beyaz Eşya Satış Mağazalarında Çalışan Personelin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisinin Araştırması: Kahramanmaraş Örneği.....	92
Etkin Öğrenme Ortamlarında İşbirlikli Öğrenme Takımlarının Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi Görevine İlişkin Performanslarının Değerlendirilmesi	99
Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliği: AB Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması	127
Disk Hernisi ile Hastaneye Yatan Hastalarda Ameliyat Öncesi ve Ameliyat Sonrası Hemşirelik Bakımı Algıları.....	144
Bir Ortaçağ Kadınının Aynasından Onur ve Varlık Olgusu: Christine De Pizan	157
Güneybatı Türkiye Gravite Anomalilerinin Optimum Bouguer Düzeltme Yoğunluğunun Tahmini.....	169
Kadın-Mekân İlişisine Dair Yeni Bir Biçim: Sosyal Medyada Sunum Fırtınası	177
Evrensel Bir Tehlike Olan Medya Manipülasyonuna Karşı,.....	193
Bir Kalkan Olarak Medya Okuryazarlığı	193
Evli Kişilerin Psikolojik İyi Oluş Hali ile Örgütsel Vatandaşlık	221
Davranışı Arasındaki İlişki	221
Phobus Etkisi ve İş Ahlakı İlişkisi (Türkiye Örneği).....	234
Film Adaptation as Translation in the Example of Elia Kazan's A Streetcar Named Desire	246
Futbolda Yükselti Antrenmanı: Fizyolojik Temelleri ve Antrenman Uyarlamaları	255
Üç Telli ve Dört Telli Klasik Kemençenin İcra Bakımından Karşılaştırılması	270
Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık Düzeyi ile Sosyal ve Duygusal Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişki	287
Türkiye'de Tarım Sektörünün İklim Değişikliğine Etkilerini Azaltmak İçin Uygulanan Projeler	295
Modern Ebeveynliğe İlişkin Kavramsal Biçimler	316
Endülüs Fehrese Geleneğinde Kıraat ve Tefsir İlmi –Bazı Eserler Özelinde Bir İnceleme-	329
Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Ders Dışı Konuşma Etkinlikleri	360
KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Bölümlerinde Son Sınıf Öğrencilerinin Girişimcilik Hakkında Bilinç Düzeyinin Araştırılması	374

Kuvvet Antrenmanındaki Hormonal Değişimler	381
Çocuk ve Adolesan Dönemi Bireylerde Cinsiyete Göre Vki ve Vücut Bileşimi Değerlerinin Karşılaştırılması: Bir Diyet Polikliniği Örneği	387
Adıyaman, Mardin, Mersin ve Osmaniye İllerinde Tarımsal Arazi Piyasası	401
Matematik Dersi Materyallerinin İlköğretim İkinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarısına ve Tutumuna Etkisi	413
Comparison of Internet Usage in Urban and Rural Middle School Students	431
Tipografi Tasarımında Biçim ve İşlev İlişkisi	442
Öğretmen Adaylarının Eğitimde Drama Kullanımı Konusundaki Becerilerinin Değerlendirilmesi	463
Kitleleşmiş Açık Çevrimiçi Ders Yoluyla Uzaktan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler	471
The Relationship Between Direct Foreign Capital Investment, Economic Freedom and Economic Growth in Emerging Markets	480
Türkiye’de Tarım Sektörünün İklim Değişikliğine Etkilerini Azaltmak İçin Gerekli Önlemler ..	497
Türkiye Endüstri Sektöründe Elektrik Tüketimi	509
Türkiye Endüstri Sektöründe Enerji Verimliliğinin Artırılması	521
Türkiye Endüstri ve Tarım Sektörlerinde Elektrik Tüketiminin Karşılaştırılması	530
Futbolda Küresel Konumlama Sistemlerinin (GPS) Kullanımı	541
The Competition in the World Economy and It’s Determinants	552
Economy-Law Interaction and Economy Law (An International Perspective on Economy Law)	567

Türk Akademik Yazınında Estetik Liderlik Anlayışının Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma

Özden AKIN - Mustafa Kemal Üniversitesi

Metin REYHANOĞLU - Mustafa Kemal Üniversitesi

Özet

Günümüzde, değişimin yarattığı karmaşıklık ve yeni koşullar, örgüt işleyişinde ve yönetiminde liderlerin duygusal yönünün başarıda önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu duygusal yönün temsilcisi olan estetik, deneyim ve duygularımızda yaratılan sezgi ve anlam ile ilgilidir. Estetik anlayış, aynı zamanda düşüncelerimizi, duygularımızı ve akıl yürütme şeklimizi de içermektedir. Örgütsel çalışmalarda estetiğin sadece güzel ya da çirkin olarak yapılan değerlendirmelerin ötesinde duyularımız aracılığıyla deneyimlerimize dayanarak uyum ve barış, basit ve eksiksiz, şaşırtıcı ve yenilikçi gibi anlamları da içermektedir. Örgütsel estetik, bir örgütün görsel güzelliğinden çok daha fazlasını ifade etmekte, çevremizde algıladığımız her şeyi içermekte, örgütteki varlığımız ve kendimizi örgütte nasıl hissettiğimizle ilgilidir. Örgütsel estetiğin bir yansıması olan estetik lider, estetiği bir araç olarak kullanan ve duygulara hitap eden kişidir. Çalışmanın amacı, Türk liderlik akademik yazınında estetik liderliğin farklı biçimlerde yazılmış olsa da nasıl temsil edildiğinin saptanmasıdır. Bu amaçla estetik liderlik stilini belirten kavramlar, EBSCOhost, JSTOR, SSCI, ULAKBİM Ulusal Sosyal Bilimler, Ulusal Tez Merkezi, SOBIAD Atıf Dizini, ScienceDirect indeks ve veri tabanlarında yer alan Türkiye menşeli makaleler içinde taranarak bir frekans dağılımı elde edilmiştir. Elde edilen frekanslar, makalenin ele aldığı liderlik çeşitleriyle örtüşmesi çerçevesinde yorumlanmıştır. Sonuçlara bakıldığında estetik liderliğin dönüşümsel, karizmatik ve otantik liderlik gibi hali hazırdaki liderlik biçimlerinin bazı özelliklerini yansıttığı görülmüştür. Her ne kadar estetik liderlik, önceki liderlik biçimlerinin bir sentezi gibi görünse de, bir liderin

başarısını artırmak için ona yeni anlamlar kazandırdığı söylenebilir. Çalışma sonunda, yeni araştırma konularına ve uygulamaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Estetik, Liderlik, Estetik Liderlik, Türkiye

A Research toward the Determination of Aesthetic Leadership in Turkish Academic Literature

Abstract

Nowadays, the complexity and new conditions created by change show that emotional aspect of leaders in organization functioning and management is an important factor in success. Aesthetics, which is the representation of emotional aspect, is about the intuition and meaning created in our experiences and feelings. Aesthetic aspect also includes our thoughts, feelings and logics. In organizational studies, aesthetic is not only beautiful or ugly assessments, but also our implications of harmony and peace, simple and complete, surprising and innovative, based on our experience throughout our senses. Organizational aesthetics is much more than a visual beauty, it involves everything that we perceive around us, our existence in the organization, and how we feel ourselves in the organization. The aesthetic leader, a reflection of organizational aesthetics, is a person who uses aesthetics as a tool and appeals to emotions. The aim of the study is to determine how aesthetic leadership is represented, although it is written in different concepts, in the Turkish leadership academic literature. For this purpose, indicating the aesthetic concepts of leadership style, were obtained by scanning a frequency distribution in articles originating in Turkey, situated in EBSCOhost JSTOR, SSCI, ULAKBIM National Social Science, National Thesis Central, SOBIAD Citation Index, ScienceDirect databases and indexes. The obtained frequencies are interpreted as overlapping with the types of leadership that the article deals with. According to the results, it has been seen that aesthetic leadership reflects some of the characteristics of current forms of leadership such as transformational, charismatic and authentic leadership. Although aesthetic leadership may seem like a synthesis of previous forms of leadership, it can be said that the concepts of leadership has been

added the new meanings to increase succession. At the end of the study, new research topics and suggestions for implementation are presented.

Keywords: Aesthetics, Organizational Aesthetics; Leadership; Aesthetics Leadership; Turkey.

Giriş

18. yüzyıl felsefi düşüncesi, gelişim döneminde dünyanın mevcut atmosferini araçsal (instrumental, fayda sağlama, maddi çıkar), ahlaki (moral) ve estetik (aesthetic) olmak üzere üç ayrı tabakaya bölmüştür (Wilber, 1998'den aktaran Taylor ve Hansen, 2005). Filozoflar maddiyatı yansıtan fayda sağlamayı, ahlaki ve manevi (spiritual, ruhsal) durumlarla ilgili sorulardan ayrı düşünüldüğünü görmüş ama daha sonra bu ahlaki tabakanın fiziki dünyayı anlama ve kontrol etme yeteneğimizde kullanıldığını bulmuşlar ve bu durum yaşam standardımızda büyük gelişmelere yol açmıştır. Örgüt ve siyaset için kullanılan etik kodlar bu duruma örnek olarak verilebilir.

Örgütlerle ilgili olarak düşündüğümüzde de bu gerçekliği üç ayrı alana bölerek yansıtabiliriz. Genel olarak örgütsel teoriler, araçsal soruları kendileriyle ilişkilendirdiklerinde etkinlik (efficiency) ve etkililik (effectiveness) üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Son zamanlarda ahlaki soruları işletme etiği çalışmalarında işlenirken, estetik sorular ise son zamanlarda duygu, deneyim, güzellik ve çirkinlik konuları içinde dikkat çekmeye başlamıştır.

Yunanca sözcük olan "aisthesis", her türlü algısal deneyimi ifade etmektedir. Estetiğin babası olarak düşünülen Alman filozof Alexander Gottlieb Baumgarten, bilginin bilişsel olduğu kadar duygularla da ilgili olduğunu söylemiş, estetiği 'güzellik' felsefesi veya biliminde kullanmıştır (Hansen, Ropo ve Sauer, 2007, s. 546; Merritt ve DeGraff, 1996). Estetik deneyim, üst düzey görevlerdeki bilginin bilişsel davranışlarının anlamlandırılmasında duyuşsal davranışlarının da etkisi olduğunu belirtir.

Bu anlamda estetik deneyim, beden aracılığıyla duygusal algıyı içerir ve dünyadaki deneyimlerimizden ayrı düşünülemez (Hansen vd., 2007: 546). Hujala ve Rissanen (2011: 440) estetiğin sadece güzel ya da çirkin olarak

değerlendirilemeyeceğini, çok daha derin anlamlar içerdiğini ifade etmiştir. Weggeman vd. (2007'den aktaran Hujala ve Rissanen, 2011), estetiği uyum ve barış, basit ve eksiksiz, şaşırtıcı ve yenilikçi gibi kavramlarla ilişkilendirmiştir.

Estetik, duyularımız aracılığıyla algıladığımız ve deneyimlediğimiz 'şeylere' dayanarak üretilen anlamla ilgilidir. Düşüncelerimizi, duygularımızı ve akıl yürütme şeklimize dayanan öznel, zımni (tacit) bilgiyi içerir. Liderlikte estetik bakış açısına sahip olmak önemlidir ancak örgütsel yaşamda bu yönün az anlaşıldığı görülmektedir. Örgütsel araştırmalarda estetik yaklaşım, 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır (Zhang, Cone, Everett ve Elkin, 2011). Estetik yalnızca sanat veya güzellik anlamına gelmez, bu nedenle liderliğe estetik yönünden bakılırken yüzeysel tanımdan kaçınmak gerekmektedir (Hansen vd., 2007: 546). Estetikle ifade edilmek istenen durum, algısal bilgi (sensory knowledge), nesne ve deneyimlerin anlam ve duygusunu anlamaktır. Neden ve mantık genellikle duygular ile tezat oluştursa da her ikisinde de ortak olan durum, bu kavramların bilgi kaynakları olmaları ve güvendiğimiz anlamlar üretmeleridir (Hansen vd., (2007: 546). Duygusal deneyimi katmayan matematik ya da diğer yöntemlerle ortaya çıkarılan anlamlara karşıdır (Hansen vd., 2007: 546).

Çalışmanın Amacı

Akademik alanda yapılan genel liderlik çalışmaları yüz yıllık bir geçmişi vardır. Günümüzde değişime ve farklılığa vurgu yapan rekabet, yeni liderlik biçimleri de ortaya çıkarmıştır. Bu süre içerisinde literatürde çok sayıda farklı liderlik biçimleri veya adlandırmaları üretilmiştir (Özkan, 2016, s. 617). Bunun sebebi, toplumun ihtiyaçlarından dolayı liderliğin içerik ve anlam bakımından sürekli değişime uğramasıdır (Özkan, 2016, s. 616). İşte bu değişimlerden birisi de estetik liderlik kavramıdır. Liderlik çalışmalarında son dönemlerde estetik liderlik kavramı önemli bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır (Hansen vd., 2007; Polat ve Öztoprak-Kaya, 2011; Zhang vd., 2011). Türkiye'de estetik liderlik başlıklı eser çok sınırlı sayıda olup yalnızca iki makale (Polat ve Öztoprak-Kaya, 2011; Güven ve Polat, 2016) olduğu tespit edilmiştir.

Günümüzde rekabet hızı daha şiddetlenmiş, insan merkezli, duygusal, farklı bakış açılı yönelimler pazarda fırsat bulmaktadır. Örgütsel estetiğin bir yansıması olan ve estetiği bir araç olarak kullanan ve duygulara hitap eden estetik liderlik, diğer liderlik türleri içinde de yer aldığı düşünülebilir (Hansen vd., 2007). Çalışmanın amacı, Türk liderlik akademik yazınında estetik liderliğin, farklı biçimlerde yazılmış olsa da, nasıl temsil edildiğinin saptanmasıdır. Böylelikle bu çalışma ile liderlik alanında yapılan çalışmalarda estetik liderliğin yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle genel olarak estetik kavramı açıklanmaya çalışılmış, estetik liderlik kavramının ne olduğu ve ne anlama geldiği ifade edilerek literatürde bu kavramın önemine değinilmiştir. Araştırma konusunda hizmet edecek estetik liderlik kavram ve boyutları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Alan araştırmasında Türk ve yabancı veri tabanı ve indekslerde yer alan Türk menşeli liderlikle ilgili makaleler tespit edilerek bu makalelerdeki temel alınan liderlik biçimleri ile estetik liderlik kavram ve boyutlarının ne derece örtüştükleri ile ilgili frekans ve çapraz tablolar aracılığı ile analizler yapılmıştır. Çalışma, araştırmacılar için önerilerde bulunmakta ve yeni tartışmalara zemin hazırlamaktadır.

Literatür

Estetik ve liderlik

Estetik bilgi, liderlik alanı için değerlidir, zira karar verme sürecini değerlendirmede liderin işlemsel bilgi, duygu ve sezgisi arasında bağlantı kurabilir (Katz-Buonincontro, 2011: 2). Estetik bilgi iki eksende karakterize edilebilir. Birinci eksen, duygular, dokunma, hissetme, korku, koklama gibi fiziksel deneyimleri içerirken, ikinci eksen ise duygular ve sanatın işe yansımalarını anlama gibi bilişsel yönünü ifade etmektedir (Katz-Buonincontro, 2011: 2). Sanatın işin içine girmesiyle birlikte örgütlerde yeni fikirlere açık olma, açık-görüşlü olma ve bu yönde davranışlar sergileme ve farklı düşünce ve kültürleri kabullenme eğiliminin daha fazla olduğu ifade edilmektedir (Smith, 2008). Çünkü sanat için yaratıcılık gerekmektedir. Estetik bilginin bu iki ekseni, genel anlamda örgütlerde etkileşim kalitesinin nasıl olması gerektiğini

etkileyen estetik öğrenmeyi ifade eder. Estetiği günlük yaşam ve eğitim süreçlerine yayma ve uygulama konusundaki uzun süredir devam eden gelenek, liderlik eğitiminin de estetik bilgidен faydalanabileceği iddiasını desteklemektedir (Katz-Buonincontro, 2011:2).

Chester Barnard (1938'den aktaran Hansen vd., 2007) yönetimin mantıktan çok estetik olduğunu söylemiş ve en iyi şekilde hissetme, yargı ve algı gibi terimlerle tanımlanabileceğini iddia etmiştir. Örgütsel estetiğin gözden geçirilmesi ve işletme alanı için anlamlandırılması önemlidir. Buna göre örgütsel estetik bakış açısı, estetik yapı bakımından günlük örgüt deneyimlerini keşfetmeye çalışır. Örgütsel estetik alanını organize etmek için yapılmış olan çok çeşitli çabalar bulunmaktadır. Örneğin, Strati (2000) örgütsel estetiği; örgütsel kimlikle ilişkili yönü, örgütün fiziki alanı, fiziksel eserler (artifact), yöneticinin orijinal fikirleri ve sosyal örgütün çekiciliği ve yönetimin işin sanatsal yönünün ve kapsamının nasıl öğrenileceği gibi alanlara ayırmıştır. Linstead ve Höpfl (2000) ise estetik teori, estetik süreçler, estetik ve analiz yöntemleri, estetik zanaat, estetik etik ve kimlik ve radikal estetik ve değişim olarak alanlara ayırarak sınıflandırmıştır. O halde örgütsel estetiğin bir örgütün görsel güzelliğinden çok daha fazla bir şey olduğunu çevremizde algıladığımız her şeyi içerdiğini, örgütteki varlığımızla ilgili olduğunu, örgütte kendimizi nasıl hissettiğimizle ilgili olduğunu söylenebilir (Taylor, 2002).

Kültür ve çevrenin, insanların estetik tat seviyesi üzerinde bir etkisi olmakla birlikte, eğitim ve öğretim faaliyetleriyle de zenginleşebilmekte ve artmaktadır (Bulutava, 2006'dan aktaran Polat ve Öztoprak-Kaya, 2011). Eğitim, sadece bilimsel bilgiyi değil, aynı zamanda dünyanın sanatsal unsurları ile hayali algılamayı da kapsamaktadır. Son yıllarda örgüt yönetiminde "yönetimde sanat / yönetim sanatı" veya "örgütsel estetik / estetik organizasyon" gibi konular sıklıkla vurgulanmaktadır (Polat ve Öztoprak-Kaya, 2011, s. 51).

Sternberg ve Horvath (1999) liderlik başarısının zımni bilgiye bağlamıştır. Zımni bilginin günlük deneyimlerden çıkarıldığını, eylemleri yönlendirdiğini ve mesleki sezgi gibi terimlerle yaygın olarak anlaşıldığını söylemektedirler. Zımni bilgi başarılı bir

şekilde uygulansa da kolaylıkla ifade edilemez, belirli bir alandaki deneyim ile artar. Estetik bilgi deneyimlerden kazanılır, faaliyetleri yönlendirir, ama bu bilgiyi sistemleştirmek zordur. Estetik bilginin odak noktası, örgütsel yaşamla ilgili duygusal deneyimleri anlamlandırmak, yapılandırmak, temsil etmek ve yorumlamaktır (Hansen vd., 2007: 546). Sanatın bir estetiği olduğu bilinmekte, ofis ve fabrika düzeni ya da bir iş görüşmesi gibi yer ve etkileşimler de estetik olarak düşünülmektedir. Yöneticiyle yapılan bir konuşma bizi kötü ya da iyi bir ruh haline büründürebilir. Estetik anlayışının odak noktası, rasyonel, entelektüel ve mantıksal anlamlar yüklemek yerine liderlik uygulamalarını duygusal olarak incelemek ve anlamlandırmaktır.

Örgütlerde, algı, yorumlama, niyet ve eylemle ilgili kavramlar, liderliğin özünü belirlemekte ve bu da bir örgütün daha çok veya daha az başarılı bir şekilde yönetilmesini etkilemektedir. Liderliğin iki basit soruya indirgenebileceği söylenebilir: Ne görüyorum ve ne yapıyorum? Bir vizyonun lider tarafından nasıl yorumlandığı, liderin değişime ve yenilikçiliğe açık bir şekilde yararlanma yeteneğini belirleyecektir. Günümüzde lider, dünyadaki ihtiyaçların temeline dayanan, başkalarının yaratıcı potansiyellerini tam olarak kavrayabilecek ve onlara ilham verebilecek, geleceğe dair etkileyici bir vizyon yaratmak amacıyla üretken kapasitede olan insanlar olarak tanımlanmaktadır (Hansen vd., 2007).

Liderlik her ne kadar canlı, parlak bir turuncu olması gerektiği belirtilse de, yapılan çalışmalarda liderler şekilsiz, renksiz, cansız, mutsuz ve gri yansıtıldığı görülmektedir (Hansen vd., 2007: 545). Oysaki liderlik deneyimlerinin örgütsel katılımcılar için anlamlı ve önemli olduğunun bir kanıtı olarak örgüt yaşamında önemli rol alması gerekmektedir. Lider merkezli yaklaşımlardan ayrılarak, daha çok izleyici yönelimli ve yapılandırmacı yaklaşıma odaklanmak gerekmektedir. Liderlik duygusu (romance of leadership) denilen bu kavram izleyicilerin düşünceleri ile ilgilidir. İzleyicilerin liderlerini düşünce sistemlerinde nasıl yapılandırdıkları ve düşüncelerinde nasıl temsil ettikleri ile ilgilidir (Meindl, 1995: 330). Meindl (1990) ve Lord ve Maher (1991) liderliği tanımlarken, başkaları lider olarak görmedikçe o kişinin lider olamayacağını savunmaktadır. Öncelikle başkalarının algıladıklarına göre değil,

odaklanmanın liderin bireysel özellikleri ve davranışları üzerine olması gerektiği ifade edilmektedir. Buradan hareketle izleyenlerin liderlik niteliklerine bakış açısı, estetik liderliğe yapılan en güçlü katkıdır (Hansen vd., 2007:548).

Estetik liderlik boyutları

Örgütlerin estetik boyutunun araştırılması, çeşitli yöntemler içermektedir. En yaygın unsurlar, örgütün günlük işleyişindeki duyguları, güzel ya da çirkin olarak düşünülen şeyleri ve örgütsel araştırmalarda yer almayan diğer estetik unsurlardır. Gagliardi (1996'den aktaran Hansen vd., 2007) örgütün normatif ve bilişsel yönünden çok, duygusal ve estetik açıdan kullanılan ve örgütün sembolik görüntüsünü oluşturan örgütsel sanatın hissettirdiklerini keşfetmeye çalışmıştır. Örgütlere sanat ve estetik açıdan bakıldığında Dobson (1999'den aktaran Hansen vd., 2007) yöneticileri teknisyen, ahlaki ve estetik olarak sınıflandırmıştır. Estetik yönetim paradigmasının ortaya çıkışı, estetik duyguya sahip bir yöneticiyi yine estetik unsurları baskın olan bir örgütte zanaatkâr olarak konumlandırmakta, kâr peşinde olmak yerine mükemmelliği arayan biri olarak göstermektedir. Linstead ve Hopfl (2000) örgütsel estetiğin temelinde his (feeling) ve duyguların (emotion) olduğunu söylemekte, Ramirez (2005) estetikte deneyim kazanma ve estetik boyutların paylaşımında kullanılan sembollerin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Hansen vd.'ne (2007) göre estetik liderlik, iki önemli bileşen gerektirir: duyguların katılımı ve deneyimsel odaklanma. Buna göre estetik liderlik, lider-izleyici ilişkisine önem vermektedir. Estetik liderler genellikle kuralları ve rasyonel prosedürleri izlemekle değil, estetik bir vizyonu paylaşarak başarılı olurlar. Estetik bir lider, estetik duyarlılığı, dürüstlüğü temel alan davranışlarıyla izleyenlerinin estetik çabalarını yaklaşım, uygulama, iletişim ve görünüş açısından etkileyen ve destekleyen bir kişidir (Polat ve Öztoprak-Kavak, 2011: 52). Estetik liderlik estetik vizyonu izleyenleri ile paylaşma ve estetik zevk (pleasure), ilgi, duygu, duyarlılık gibi estetik davranışlar göstererek izleyenleri etkileme sürecidir (Polat ve Öztoprak-Kavak, 2011:52).

Liderlik araştırmalarında özellikle iki akım ön plana çıkmaktadır. İzleyicilerin liderlik modellerine dâhil edilmesi ve sübjektif liderlik niteliklerinin araştırılmasıdır. Estetik, duyuşsal algılardan üretilen anlamla ilgilidir ve duyguya dayanan öznel ve zımni bilgiyi içerir. Estetik liderlikte bu durumun önemli olduğuna inanılmakta, fakat örgütsel yaşamdaki yönüyle ilgili çok az şey bilinmektedir. Örneğin, liderlerde sosyal etki yaratacak karizma ve özgünlük gibi liderlik niteliklerinin liderlik sürecinde nasıl işlendiği ile ilgili çok az bilgi bulunabilmektedir. Estetik liderliği birkaç mevcut başlık altında değerlendirmek mümkündür (Hansen vd., 2007). Ladkin (2008) liderlikte estetiği üç boyut olarak geliştirmiştir. Bu üç boyut ustalık (mastery), uyum (coherence) ve amaçtır (purpose). Bu üç boyuttan ustalık, herhangi birisinin ve kendinin durumunu anlama ustalığını gösterir. Uyum, genel kabul görmüş mesajlar ve amaçlarla liderin eylemleri arasındaki uyumu ifade eder. Amaç ise, hangi amaca ulaşılması gerekiyorsa ona doğru harekete geçme eylemi olarak ifade edilmektedir.

Duke (1986'den aktaran Katz-Buonincontro 2011) bir sanatçı gibi, bir liderin davranışının "deneyimin etkilerini" şekillendirdiği iddia edilmektedir. Bu anlamda liderliğin davranışlarıyla ilgili özellikler incelenmektedir. Estetik liderlik, başkalarıyla pozitif ilişkiler kurabilen ve empati kurma duygusu gelişmiş duygusal farkındalık gösteren; karar vermede duyularını ve sezgisini kullanan duyuşsal ve fiziksel nezaket özelliği olan; bir örgütte uyumlu ve tutarlı davranışı güçlendiren örgüte dair güzellikle ilgili tüm unsurlara karşı duyarlı ve adaletsizliğin ve yolsuzluğun aksine, doğruluk, akıl ve hakikate önem veren "ahlaki amaçları teşvik eden" liderler olarak tanımlanmaktadır (Katz-Buonincontro, 2011:9). Dolayısıyla Katz-Buonincontro (2011: 5) estetik liderlik niteliklerini dört kategoriye ayırmıştır. Bunlar duygusal farkındalık ve empati (emotional awareness and empathy), duyuşsal ve fiziksel nezaket (sensory and somatic attentiveness), örgütsel estetiğe ilgi (interest in organizational beauty), ahlaki amaçları öne çıkarmadır (promotion of moral purpose). Bu boyutlar aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.

1. *Duyuşsal farkındalık ve empati*

Duygusal farkındalık, liderlerin başkalarıyla pozitif ilişkiler kurması ve bu beceriye sahip olabilmesidir. Duygular, başka bir kişinin bakış açısını anlamak için empatinin temelini oluşturmaktadır (Smith, 1996). Duygusal farkındalık, bir liderin kendi duyguları hakkında bir anlayış geliştirmesi ve örgütteki tüm çalışanlarla olan iletişimde olumlu duygusal bağlantılar kurma avantajı yaratmaktadır. Otantik duygular da örgütlerdeki yanlış hareket ve davranışları kontrol altına alma olarak tanımlanmıştır. Bir lider empatikse, başkalarının görüşlerine daha açıktır.

2. *Duygusal ve fiziksel nezaket*

Duyusal ve fiziksel nezaket boyutu, kişinin bedeniyle ilgili anlam ve deneyimi ifade etmektedir. Bu, liderlik ve örgütsel yaşam bağlamında karmaşık bir dizi durumu ifade eder. Bir kişinin duyularının, fiziksel görünümüne yansımalarıdır. Duygusal nezaket ve fiziksel nezaket kavramlarını birbirinden ayırmak zor olabilmektedir. Akademisyenler, örgüt içindeki liderlerin izleyenler üzerindeki duygu ve beden dilini nasıl göz ardı edildiğini, liderlerin güçlerini beden dillerinde nasıl gördüğünüyle ilgili yöntemler düşünmüşlerdir (Katz-Buonincontro, 2011:6). Örneğin, Ladkin (2008: 31) liderlerin örgüt üyelerini motive etme, yönlendirme veya dönüştürmeye çabalamaları sırasındaki beden dilinin izleyiciler üzerindeki etkisinin önemini vurgulamıştır. Bir liderin fiziksel varlığı, diğer örgüt üleriyle nasıl ve ne şekilde iletişim kurduklarından ayrı düşünülemez. Bir liderin duyuları, sosyal etkileşimlerle ilgili olarak kendi çevresini yorumlamada kullanılan sinyaller veya işaretler olarak önemlidir.

3. *Örgütsel estetiğe ilgi*

Estetik açıdan “güzellik”, bir nesnenin ya da deneyimin insanlarda uyandırdığı hayranlıktır. Örgütlerde “güzellik” kavramı, ideal, hoş ya da uyumlu olarak uyarlanmıştır. Liderlik bağlamında, “örgütsel güzellik” iki şekilde tanımlanmıştır (Ladkin, 2008; White, 1996): a) tutarlılık duygusu (a sense of coherence) ve uyum (harmony) ve b) çalışmalarında yüksek bir zevk hissi. Bu şekilde güzellik, bir kişinin işiyle ilgili olarak diğer insanların nasıl hissettiği ile ilgilidir. Bir başka anlatımla, zevk; hoşgörü, hedonizm (White, 1996) ve narsisizm ile ilişkilendirilebilir, bu nedenle güzel iş

ortaya koyma (beautiful work) kavramı, rahatına düşkünlük ile başkalarına hizmet arasındaki bir dengeye dayanır.

Güzel ve olumlu duygu, iyi davranış (ahlaki) fikrinin iyi hissetmeye (duygulanmaya) katkıda bulunma biçimiyle ilgilidir. Görünüşte, “güzellik”, bina, okul ve ofislerdeki dekorasyon parçaları olarak yerleştirilen sanat eserleri, mobilyalar ve mimarlık gibi yapıtların görünüşünü hatırlatır. Ancak, fiziksel nesne ve tasarım seçeneklerin daha derin incelendiğinde, “örgüt içindeki ve dışındaki yaşam arasındaki boşluğa köprü olan” örgütün değerleri hakkındaki politik ve kültürel tercihleri yansıtabilir (Strati, 1992: 574). Bu anlamda, güzel iş ortaya koyma, liderin yalnızca bir çalışma alanı tasarımı değil, örgüt ve çalışanları arasındaki yakınlığı teşvik etme rolüyle ilgilidir.

4. *Ahlaki amaçları öne çıkarma*

Estetik liderliğin bu boyutu, ahlaki amaç aşılama; duygusal farkındalık/empati, duygusal ve fiziksel nezaket ve örgütsel güzelliğin takdir edilmesine dair kategorileri tamamlamaktadır. İnsanları ortak bir amaç etrafında bir araya getirmek ve insanın asil (noble) veya iyi olma arzusuna hitap etmek için ahlaki amaç aşılama gereklidir. Adaletsizliğin, yolsuzluğun ve zulmün aksine adalet, akıl ve hakikat gibi ahlâkî değerlerin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Liderliğin içinde ahlaki girişimin olması gerektiği ve liderliğin, belirli bir kültür içinde kişinin kişisel ve tarihsel kimliğiyle yakın ilişkili olduğunu söylemek mümkündür (Katz-Buonincontro, 2011: 8).

Estetik Liderliğin Diğer Liderlik Türleriyle İlişkisi

Liderlik çalışmaları, liderliğin estetik yönüne doğru kaymaya başlamıştır. Estetik liderlik, liderlik araştırmalarında iki mevcut yöne doğru şekillenmektedir (Hansen vd., 2007: 548). İlk yönelim liderliğin yönetsel anlamda kavramlaştırılmasıyla başlamakta, sosyal yapılandırmacı, sübjektif ve sembolik yaklaşımlarla incelenmektedir. Bu yaklaşımlarda öne çıkan nitelikler, dönüşümsel/vizyoner liderlik, karizmatik ve otantikliklerdir. İkinci yönelim ise liderliğin izleyici-merkezi modeline yöneliktir. Sosyal etki modellerinden esinlenmiş olan çalışmaların dayanağı izleyiciler olmaksızın liderin

ortaya çıkamayacağıdır. Meindl (1990) ve Lord ve Maher (1991), herhangi bir kişinin diğerini lider olarak görmedikçe onun lider olamayacağı tezini ilk savunanlardandır. Daha önceki bakış açılarındaki odak noktası, izleyicilerin algıları yerine liderin özelliklerin veya davranışları üzerinedir. Liderlik niteliklerine yönelik izleyici bakış açıcı, bu iki yönelimin buluştuğu noktayı ortak kılmakta, bu da estetik liderliğe en güçlü katkıyı sağlamaktadır.

İlk yapılan liderlik çalışmaları, etkili bir liderin ihtiyacı olan başarılı liderlik özelliklerini evrensel düzeyde tanımlamak, ölçmek ve yalınlaştırmak için yapılmıştır. Ancak sonraki liderlik çalışmaları gösterilmesi gereken liderlik davranışlarını ve stillerini belirlemeyi amaçlamıştır. Örneğin, otokratik ve demokratik biçimler, görev ve ilişki yönlülük gibi konular incelenmiştir. Bu etkin stilleri ayırmak oldukça zor olmuş, çünkü araştırma sonuçları tüm biçimlerin benzer yapılarda da çalışabildiğini göstermiştir (Hansen vd., 2007: 548). Daha sonrasında yapılan çalışmalarda hızlı bir şekilde hangi tip liderlerin belirli durumlarda nasıl davranması gerektiği belirlenmiştir. Buradan itibaren liderlik modelleri izleyenleri dikkate almaya ve takip etmeye başlamıştır. İzleyiciler, çalışmalara dâhil edilmiş, liderlerin ne kadar katılımcı yönlü olduğu belirlenmeye çalışıldıktan sonra sosyal etki konusu keşfedilmiştir. Liderlik başarısını yalnızca özelliklerinin ve niteliklerinin belirlemediğini, aynı zamanda bu niteliklerin lider tarafından geliştirilmesi gerekliliği ön plana çıkmış ve bu liderlik niteliklerinin diğerleri üzerinde nasıl sosyal etki yarattığının belirlenmesi çalışmaların odak noktası olmuştur (Hansen vd., 2007).

1980'li yıllarda ortaya çıkan dönüşümsel, vizyoner, karizmatik ve otantik liderlik yaklaşımları yeni liderlik paradigmalarını temsil etmektedir (Bryman, 2004). Bu yeni paradigmalar, liderlik özelliklerini, izleyenlerin çalışmalara dahil edilip edilmediğini, lider özelliklerinin pozitif yönde motivasyon sağlayıp sağlamadığını bu motivasyonun sosyal etkilerini incelemiştir. Aşağıda bu liderlik tipleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Dönüştürücü ve vizyoner liderlik

Mevcut liderlik yaklaşımları, karmaşık liderlik deneyimlerini tanımlamada dar kapsamlı rasyonel görüşe sahiptir. Lideri izleyenlerin, genellikle lider ile ilgili yargıları öznel ve zımnidir. İzleyicilerin liderlik olgusuyla ilgili duyguları estetik bilgiye ulaşılmasını sağlamaktadır (Hansen vd., 2007).

Vizyoner liderlik, estetik deneyimle ilişkili olup, pekiştirilmesini sağlamaktadır. Vizyoner yeteneklerin gelişiminde liderlik-estetik ilişkisi liderlik başarısında önemli bir rol oynamaktadır. Estetik, liderlik eğitiminde eksik kalan, yaratıcı ve analitik yeteneklere bütünleşmiş bir yaklaşımdır (Merritt ve DeGraff, 1996). Peter Senge ve Charles Handy'nin çalışmaları, liderlerin rasyonel ve analitik problem çözmenin ötesine geçmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır (Merritt ve DeGraff, 1996). Liderlerin, sezgi, hayal gücü, vizyon ve insanlığa bağlılık duygularına daha fazla güvenmeleri gerektiği ifade edilmektedirler.

Bass, Waldman, Avolio ve Bebb (1987) dönüşümcü liderliğin, çalışanlarının çıkarlarını geniş bakış açısıyla görmek ve geliştirmekle oluştuğunu belirtmişlerdir. Dönüşümcü liderlik, geleceğin vizyonunu tasarlayan, uzun dönemli bakış açısına sahip ve bunu izleyenleriyle paylaşan, insanlar arasındaki bireysel farklılıklara önem veren kişi olarak karakterize edilmektedir (Lowe, Kroeck ve Sivasubramaniam, 1996, s. 386). Dönüşümcü liderlik, yaratıcı fikirleri içerir, izleyicilerin daha yenilikçi ve yaratıcı olabilmesi için onlara ilham verir (Bass vd., 1987). Estetik kavramı bu anlamda, dönüşümcü liderliğe ilham verme ve yaratıcı yönlerine yeni anlayış ve katkı sağlayabilmektedir (Hansen vd., 2007). Gardner ve Avolio (1998), liderlerin örgüt vizyonunun anlaşılabilmesi ve izleyenlere ilham verebilmesi için örgüt hikayelerinin nasıl kullanıldığını göstermiştir. Bu anlamda idealleştirilmiş vizyonun yaratılmasında hikayeler izleyenlere anlamlı hale getirilmeli, ilham vermeli, amaca katkıda bulunma isteği yaratabilmeli, hikayeleştirme yoluyla anlamlı paylaşımlar oluşturulmalı ve liderlerin izleyicilerle olan etkileşimine katkı sağlamalıdır. Doğası gereği vizyonlar estetik duygulara hitap etmelidir. İzleyenler, rasyonellik ve mantık kadar duygulara başvurularak da ikna edilmektedir (Hansen vd., 2007). Önerilen vizyonun idealize edilmiş içeriğini iletme ve izleyicileri kucaklamaya ikna etme çabaları ustalık gerektirir.

İdeal hale getirilmiş içeriğin bu şekilde iletilmesi, liderlerin bir şekilde vizyonları gerçeğe dönüştürmelerini ve onları günümüze getirmelerini, izleyicilere vizyon sahibi olmanın iyi yönlerini hissetmelerini sağlamaktadır. Böylece duyguların vizyonun hayata geçirilmesinde ilham verme yönü önemli olduğu görülmektedir (Hansen vd., 2007).

Karizmatik liderlik

Karizmatik liderlerin izleyicileri üzerinde olağanüstü etkileri vardır. House (1977), liderlerin izleyenlerinin iyiliği için görevlerinin ötesinde kişisel fedakarlıklar yapmasını, heyecan verici bir vizyon yaratmalarını ve örgütün çıktılarını izleyenleriyle paylaşmasının önemli olduğunu iddia etmektedir. Liderin izleyenlerinin yeteneklerini arttırma çabası önemli bir karizmatik liderlik yeteneğidir (Bass, 1985). Başlangıçta karizmatik liderlik, Weber (1947) tarafından, resmi otoritenin aksine izleyici algılarına dayanan dinsel kutsallıktan türeyen bir otorite biçimi olarak kavramsallaştırılmıştır. Halbuki karizmatik liderler dinsel kutsallıktan öte, izleyenleri kendine çeken ve daha yüksek performans seviyeleri elde etmek için onları motive eden kişiliklere sahiptir (Bass, 1985). Lider ile olan ilişkiden dolayı izleyenler, kendilerini lidere ve organizasyona daha fazla adarlar. Bu duygusal bağlanma, karizmatik liderlikte sosyal etki ve olumlu sonuçlara imkan vermektedir (Shamir, House, ve Arthur, 1993).

Bu duygusal bağlanma, karizmatik liderlik içerisinde, izleyenlerin merkezi rolü ve lider-takipçi etkileşimlerine odaklanan önemli bir ilerlemedir. Karizmanın duygusal bir çaba gerektirdiği kabul edilmektedir (Shamir vd., 1993).

Otantik liderlik

Harter (2002) tarafından “kendi kendine sadık olma” (to thine own self be true) olarak ifade edilen otantik, kişinin kendi deneyimlerini, düşüncelerini, duygularını, isteklerini, tercihlerini veya inançlarını özümsemeyi bilmek ve kendini tanımak olarak ifade edilebilir. Kernis (2003) tarafından otantikliğin dört bileşeni farkındalık, tarafsız

olma, eylem ve ilişkisel şeklinde sınıflandırılmıştır (aktaran Gardner, Avolio, Luthans, May ve Walumbwa, 2005).

Otantik liderler, kendileri için doğru olanları arar ve bunları eyleme geçirir. İzleyiciler bu anlamda liderlerine içtenlikle zımnen güvenirlir. Otantik liderlik, hem liderler hem de izleyenlerde kendi farkındalığı ve kendini düzenleme gibi pozitif davranışları içermektedir (Luthans ve Avolio, 2003). Bu tanımlama dönüşümsel liderliğin yanı sıra pozitif örgütsel davranışları da içermektedir (Avolio vd., 2004). Otantik liderlik, lider ve izleyicilere ek olarak üçüncü bir unsur olan örgütsel iklimi de içermektedir (Avolio ve Gardner, 2005). Otantik liderlik, güven düzeyinin artmasıyla, bağlılık, işyeri refahı ve örgütsel iklimin korunması ile ilişkilidir (Gardner vd., 2005). Bütün bu sonuçlar, bir örgütün hissine ve liderin otantik olup olmadığı ile ilgili sübjektif yargılarla ilgili ipucu verir (Hansen vd., 2007:550). Bu anlamda estetik liderlikteki inanç, deneyim, duygu bileşenleriyle benzerlikler içermektedir. Farklılık ise otantikte kendine özgü davranış ve duyguları örgütün geneline yansıtması iken estetik liderlikte yalnızca kendinin değil aynı zamanda izleyicilerin de duygu ve düşüncelerini temel almasıdır.

Etik liderlik

Etik liderlik, “kişisel eylemler ve kişilerarası ilişkiler yoluyla normatif olarak uygun davranışın gösterilmesi ve bu tür davranışların iki yönlü iletişim, güçlendirme ve karar verme yoluyla takipçilere tanıtılması” olarak tanımlanmaktadır (Brown, Treviño ve Harrison, 2005, s. 120). Tanıma bakıldığında çalışanların tutum ve davranışlarının geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Lider üyelerine etik konusunda adil davranması, beraberinde üyelerinin liderlerine güven duymasına neden olmaktadır (Walumbwa vd., 2011).

Etik liderlik ilişki temellidir, liderin izleyicilerini belli ahlaki normlara uyulması konusunda yönlendirmektedir. Dolayısıyla lider-üye etkileşimi yoluyla lider, izleyicilerin tutum ve davranışlarını karşılıklı ilişki temelinde sağlamlaştırmaya ve güçlendirmeye çalışır. Walumbwa vd. (2011) izleyicilerin performanslarını artışında

etik liderliğin lider-üye etkileşimi aracılığı ile arttığını bulmuştur. Çünkü etik liderlik davranışı lider-üye etkileşimini daha kaliteli hale getirerek (s. 205) çalışanın performansının artmasını sağlamaktadır.

Estetik ve etik liderlikte, izleyicilerine karşı ahlaki normlarla hareketi söz konusudur. Bunu da eylem ve söylemlerle somutlaştırır. Bu durum adil davranıldığı algısı oluşturarak çalışanların liderine zımni olarak güven ve bağlı duymasına neden olur. Ama etik liderlik, lider-üye etkileşimini temel almadan yapılırsa ve ayrıca duygulardan ziyade bilişsel yön ağır basarsa estetik bakış açısından uzaklaşarak işlemsel (transformational) liderliğe dönüşür.

Liderliğin diğer liderlik biçimlerinden farklılıkları

Dönüşümsel, vizyoner, karizmatik ve otantik liderlik, potansiyel olarak bilgilendirici bir yaklaşım olarak estetiğe işaret etmektedir. Tüm bu liderlik teorileri, sembolik lider davranışları (Shamir vd., 1993) ve izleyicilerin liderlik niteliklerini belirlemede oynadıkları yorumlayıcı ve üretken rolüne önem vermektedir. Karizma ve otokratik gibi liderlik olguların nesnel sonuçlarını tahmin etmeye çalışmak yerine, estetik liderlik bu olguların nasıl üretildiğine ve ortaya çıktığına odaklanır. Liderlerin ve izleyicilerin yaşadığı öznel duygular arasındaki anlamları açıklamaya çalışır. Estetik yaklaşım, rasyonel analizin günlük örgütsel yaşamın önemli yönlerini ihmal ettiğini kabul etmektedir. Estetik liderlik olgusunun öznel olduğunu varsayar. Deneyimle ilgilenir, fakat farkındalığımız, algımız ve bu yorumları yapmak için kullandığımız öznel materyallerimize dayanan insan yapımı bir yorum olan gerçekliği öznel bir deneyim olarak kabul etmektedir (Hansen vd., 2007, s. 552).

Yöntem ve Veriler

Çalışmanın amacı estetik liderliğin Türk akademik yazınında ele alınan liderlik biçimlerini ne kadar yansıttığını göstermektir. Bu çalışmanın geliştirilmesinde betimsel, niteliksel, tümdengelim yöntemiyle ve bibliyometrik teknik araştırması yapılmıştır

(Silveira, Ferreira, Silvente ve Cunha, 2017, s. 271). Bu nedenle belirtilen amaca üç aşamada ulaşılmaya çalışılmıştır.

Öncelikle estetik liderliğin hangi kavram ve kelimelerle anıldığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle birinci aşamada bu tespiti yönelik olarak estetik liderlikle ilgili akademik yazında geçen özellikler bir veya iki kelime şeklinde betimlenmiştir. Bu betimlemede Katz-Buonincontro'nun (2011) sınıflaması, içerik analizinin temaları olarak kullanılmıştır. Temalarda yer alacak kodlar için İngilizce ve Türkçesi temel alınmıştır. Bu tema ve kodlar Tablo 1'de görülebilir.

Tablo 1. Birinci aşamadaki estetik liderlik boyutları ve alt kavramlar

empati ve duygusal farkındalık / emotional awareness and empathy	duygusal ve fiziksel nezaket / sensory and somatic attentiveness
➤ empati, diğerkamlık / empathy	➤ bedensel, fiziksel nezaket / somatic attentiveness
➤ farkındalık / awareness	➤ fiziksel / physical
➤ olumlu ilişki, pozitif ilişki / positively engage	➤ görünüm / appearance
➤ olumlu psikoloji, pozitif psikoloji, olumlu duygu / positive emotion, positive psychology	➤ anlam / meaning
➤ duygu / emotion	➤ deneyim / experiences
➤ his / feelings	➤ sinyal / signal
➤ duyu / sense, sensation, sensory	➤ işaret / signpost
➤ takdir, anlayış / understanding, apprehension, admiration, appreciation	➤ sezgi / intuition
➤ algı / perception	➤ nazik / kibar, ince kind, polite, courteous, gentle, fair
	➤ sakin, sabırlı, serinkanlı, calm
	➤ sağlam, dayanıklı, metanetli, güçlü, kuvvetli sturdy
	➤ ritim, düzen, rhythm

➤ duyarlılık / sensitivity

➤ romantik, romantic

örgütsel estetiğe ilgi / interest in organizational beauty	ahlaki amaçları öne çıkarma / promotion of moral purpose
➤ güzellik, estetik beautiful, aesthetics	➤ ortak bir amaç common purpose
➤ hoş, zevk, haz, hedonizm, pleasing, pleasure, enjoyment, hedonism	➤ ahlak, ahlaklılık, etik, moral, doing good, morality, ethic
➤ uyum, tutarlılık harmony, harmonious, coherence	➤ asil, noble
➤ görsel güzellik visual beauty	➤ iyi olma, well being
➤ hoşgörü, düşkünlük, anlayış gösterme, indulgence	➤ erdem, fazilet, virtue, merit
➤ narsizm, narcissism	➤ hakikat truth
➤ hayranlık, adoration	➤ değerler values
➤ sanat art	➤ doğruluk, dürüstlük justness, honesty
➤ cazibe charm	➤ maneviyat, neşe spirit
➤ ilgi affinity	
➤ dizayn, tasarım design	
➤ fiziksel yapıtlar, eser (artifact)	
➤ sembol, symbol	
➤ zanaatkarlık, crafting	

- yaratıcı, creativity
- atmosfer, spheres
- yenilikçi, innovative
- ustalık, mastery

İkinci aşamada ise, Türk akademik yazınında liderlikle ilgili makaleler toplanmıştır. Bu amaçla amaçlı örneklem seçimi için, EBSCOhost, JSTOR, SSCI, ULAKBİM Ulusal Sosyal Bilimler, ScienceDirect indeks ve veri tabanları kullanılmış ve burada “başlık” taraması 2018 yılı Temmuz ayında yapılmıştır. Başlık taraması yerine anahtar kelime taraması (Özkan, 2016, s. 619) yapılmamasının nedeni makale başlığının içeriği yansıtacağı ama anahtar kelimenin yansıtamayabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca Türkiye menşeli olması için Turkey / Turk kelimeleri arama kriterlerine eklenmiştir (Tablo 2). Toplamda 1070 makale elde edilmiş olsa da liderlikle ilgili olmayan makaleler ayıklandığında 781 makaleye düşmüştür. Aynı olan (154 adet), formatı bozuk (bir adet) veya yalnızca özeti olan (bir adet) makaleler ayıklandıktan sonra araştırma örnekleme olarak 625 makale üzerinden analiz yapılmıştır.

Üçüncü aşamada ise doküman incelemesi kapsamında içerik analizi yapılmıştır. Birinci aşamada belirlenen kavram ve kelimeler ilgili makaleler içinde taranarak bir frekans dağılımı elde edilmiştir. Bu tarama işleminde Adobe Acrobat’ın aynı anda birden fazla makalede arama yapılmasını sağlayan özellik kullanılmıştır Türkiye’de liderlik konulu makalelerde liderlik çeşitli sıfatlarla tanımlanmıştır (Özkan, 2016). Elde edilen frekanslar, makalenin ele aldığı liderlik sıfatlarıyla örtüşmesi çerçevesinde yorumlanmıştır. Hem İngilizce hem de Türkçe olarak basılan makalelerde Türkçe sürümü teme alınmıştır.

Tablo 2. İkinci aşamada verilerin alındığı indeks veya veri tabanları bilgileri

İndeks	veya	veri	Dönem	Tarama kriterleri	Sonuç	Konuyla ilgili
--------	------	------	-------	-------------------	-------	----------------

Tabanı				olanlar
EBSCOhost	1887- günümüz	Academic Search Coplete, TI=leadership or leader; AB=Turkey or Turkish, tam metin, hakemli dergiler, english and turkish	205	113
JSTOR	16. Yüzyıl- günümüz	article, title= leadreeship or leader; abstract=turkey or turkish	12	8
ScienceDirect	1823- günümüz	Sosyal Bilimler Veri Tabanı 1992-2018; Anahtar Kelime: leadership, leader, Turkey, Turkish	69	66
Web of Science	1975- günümüz	TI=leader* AND TS=Turk*	298	171
ULAKBİM Sosyal Bilimler	Ulusal 2002-bugüne	Başlık= liderlik or lider or leadership or leader	486	423

Çalışmanın geçerli ve güvenilir sonuçlar üretilmesine yönelik çeşitli önlemler alınmıştır. Bunlardan iç tutarlılığının sağlanması için tekrarların önlenmesine yönelik aynı ama farklı eklemelerle yer alan kelimelerin bir tanesi sayılmıştır. Ayrıca iç geçerliliğinin sağlanmasına yönelik iki ayrı araştırmacının ortak karar kılınan kavramlar ve kelimeler temel alınmıştır. Makale metinleriyle ilgisi olmayan ve kodlama frekansını şişirebileceği düşüncesiyle makalelerin kaynakçaları hariç tutulmuştur. Ayrıca bazı makalelerde liderlikle birlikte araştırılan kavramların açıklanmasında yer alan kelimeler de hariç tutulmuştur (örn. emotional burnout). İncelenen makalelerin listesi yazarlardan e-posta ile istenebilir.

Bulgular ve Tartışma

Makalelerin özellikleri incelendiğinde yaklaşık dörtte biri yabancı menşeli dergilerde yayımlanmıştır. Bununla birlikte % 35'i İngilizce, diğerleri Türkçe yazılmış (Türkçe yazılanlarda genişletilmiş İngilizce metin de dâhildir). Yazar sayısı medyanı 2'dir. 45 (% 7,2) makalede en az bir yabancı bulunmaktadır. Makalelerin büyük çoğunluğu (% 83,52) nicel araştırma türünü kullanmışlardır. Makalelerdeki ilk yazarların çalışma alanlarına bakıldığında işletme (264) ve eğitim (229) en büyük ağırlığı (% 78,8) oluşturmakla birlikte kamu yönetimi, siyaset ve uluslararası ilişkiler (34), turizm (38) alanlarından vardır (Tablo 3). Özkan'ın (2016, ss. 621-622) çalışmasında

da eğitim ve işletme (% 82) ağırlıkta olup, nicel yöntemler (% 76,1) daha fazla kullanılmıştır.

Tablo 3. Makalelerin özellikleri

Yıllar	1993-2004	2005-2009	2010-2014	2015-2018	Toplam
	21	110	247	247	625
Makalenin türü	Derginin menşei		İlk yazarın alanı		
Nicel	523 (% 83,7)	Türk	459 (% 73,4)	İşletme	264 (% 42,2)
Nitel	53 (% 8,5)	Yabancı	166 (% 26,6)	Eğitim	229 (% 36,6)
Değerlendirme	40 (% 40)	Makalenin Dili		Kamu, Siyaset, Uluslararası ilişkiler	34 (% 5,4)
Nitel ve nicel	6 (% 1)	Türkçe	407 (% 65,1)	Turizm	38 (% 6,1)
Örnek olay	3 (% 0,5)	İngilizce	218 (% 34,9)	Diğer	60 (% 9,6)

Aynı anlamda olup farklı yazımlar birleştirildiğinde Türk akademik yazınında 30'u aşan liderlik biçiminin ele alındığı görülmüştür (Tablo 4). Özkan 2016 yılında yayınlamış olduğu çalışmada ULAKBİM'de liderlik konulu makalelerde liderlik kavramı 53 sıfatla alındığını belirtmiş olmasına karşın aynı liderlik sıfatlarının farklı eklerle yeniden sayıldığı görülmüştür (örneğin dönüştürücü, dönüşümcü gibi). Ama Özkan'ın (2016) sonuçlarına benzer olarak bu çalışmada da dönüştürücü liderlik en fazla ele alınan liderlik biçimi olurken bunu sırasıyla işlemsel, etik, lider-üye etkileşimi, serbest bırakan, otokratik gelmektedir.

Tablo 4. Makalelerin ele aldığı liderlik biçimleri frekansları

Liderlik Kavramı	Frekans	Liderlik Kavramı	Frekans	Liderlik Kavramı	Frekans
Dönüştürücü	137	Demokratik	21	Otantik	13
İşlemsel	71	Katılımcı	21	Değişim odaklı	12
Etik	60	Karizma	20	Destekleyici	12
Lider-üye etkileşimi	58	İnsan odaklı	18	Vizyoner	12
Serbest bırakan	42	Öğretim odaklı	17	Politik	11
Otokratik	36	Görev odaklı	16	Ruhsal	11
Paternalist	27	Dağıtımçı	13	Diğerleri	37
Hizmetkar	26			Toplam	691

Tablo 5'teki sonuçlara bakıldığında estetik liderliğin dönüştürücü, karizmatik ve otantik liderlik gibi hali hazırdaki liderlik biçimlerinin bazı özelliklerini yansıttığı görülmüştür. Her ne kadar estetik liderlik, önceki liderlik biçimlerinin bir sentezi gibi görünse de, bir liderin başarısını artırmak için ona yeni anlamlar kazandırdığı söylenebilir.

Tablo 5. Estetik liderlik ile diğer liderlik kavramları eşleşmeleri

	Empati ve duygusal farkındalık	Duygusal ve fiziksel nezaket	Örgütsel estetiğe ilgi	Ahlaki amaçları öne çıkarma
Dönüştürücü	48	28	5	42
Karizmatik	15	4	1	14
Otantik	2	6	6	5
Etik	3	5	0	60
Lider-üye etkileşimi odaklı	5	4	1	54
Serbest bırakan	7	7	0	11

Sonuç ve Öneriler

Estetik liderlik, liderlikteki sosyal etki süreçlerinin estetik yönleriyle ilgilidir. Estetik bilgi, insan vücudunda ve içinde yaşayan duygusal deneyimler (görme, duyma, koklama, tatma ve dokunma) anlamına gelmektedir. Odak noktası, etkileşim sonucu üretilen estetik bilgi ve iletişimidir. Bugüne kadar, liderlik çalışmaları etkileşimsel değil bireysel ve bilişsel konulara odaklanmıştır. Liderde yer alan özellikler, davranışlar ve stiller incelenmiştir. İzleyicilerin liderlik sürecine dahil olması ve sosyal etki gibi liderler ve izleyenler arasındaki ortaklaşa inşa edilen niteliklere de bakılması gerekmektedir.

Estetik liderlik daha çok nitel araştırma gerektirmektedir. Liderlik alanındaki niteliksel çalışmalardaki artışın, estetiğin girmesi için bir yol açtığını söylenebilir. Alternatif yöntemlerin kullanımı, özellikle liderlik süreçlerinin doğası hakkında kuramsallaştırma konusunda, liderlik araştırmalarındaki eksikliklerin giderilebileceği düşünülebilir. Niteliksel araştırma, liderlerin anlamı nasıl yönettikleri konusundaki

anlayışımızda olumlu bir etki yaratmıştır. Bu anlamda kavram yeni olmakla birlikte daha önce yer alan kavramlar içinde gömülüdür.

Bu çalışma Türk akademik yazınında yer alan makalelerde estetik kavram ve kelimelerinin diğer liderlik biçimlerinde kullanıldığını göstermektedir. Bu kavramın özellikle İngiliz yazınında da bu sonuçları yansıtmadığına ilişkin yeni araştırma önerilebilir. Bu çalışmada tekil kavramların diğer liderlikle ilgili yalnızca frekans eşleşmelerine bakılmış hâlbuki kavramlar arası ilişki için daha derin, yorumsamacı (hermönetik) çalışmalara ihtiyaç vardır. Çünkü bu çalışmada estetikle ilgili kavram ve kelimelerin ilgili makalelerde geçtiği yerler liderlikle ilişkili diğer kavramlar içinde de geçmekte olup liderlik kavramını tam olarak yansıttığı söylenemez.

Türkiye’de estetik liderlik ölçeği (Polat ve Öztoprak-Kavak, 2011) çalışılmış olsa da yalnızca öğretmenler üzerinde yapılmış olması daha kapsayıcı ölçek geliştirmeye açıktır. Önerilen yeni çalışmalar estetik liderliğin nicel olarak ölçülmesine zemin hazırlayacaktır. Böylelikle diğer kavramlarla olan nedensellik ilişkileri daha kolay analiz edilebilecektir.

Kaynakça

Avolio, B. J., & Gardner, W. L. (2005). Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership. *Leadership Quarterly*, 16, 315–338.

Avolio, B. J., Gardner, W. L., Walumbwa, F. O., Luthans, F., & May, D. R. (2004). Unlocking the mask: A look at the process by which authentic leaders impact follower attitudes and behaviors. *The Leadership Quarterly*, 15, 801–823.

Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectations*. New York: Free Press.

Bass, B. M., Waldman, D. A., Avolio, B. J., Bebb, M., (1987), “Transformational Leadership and the Falling Dominoes Effect”, *Group & Organization Studies*, 12 (1), 73-87.

Brown, M. E., Treviño, L. K., & Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97, 117–134.

Bryman, A. (2004). Qualitative research on leadership: A critical but appreciative view. *The Leadership Quarterly*, 15(6), 729–769.

Duke, D. L. (1986). The aesthetics of leadership. *Educational Administration Quarterly*, 22, 7-27.

Gardner, W. L., Avolio, B. J., Luthans, F., May, D. R., & Walumbwa, F. O. (2005). 'Can you see the real me?' A self-based model of authentic leader and follower development. *The Leadership Quarterly*, 16, 343–359.

Gardner, W. L., ve Avolio, B. J. (1998). The charismatic relationship: A dramaturgical perspective. *Academy of Management Review*, 23, 32–58.

Güven, E. ve Polat, S. (2016). Aesthetic Leadership Perceptions of High School Students Regarding Their Teachers. *Journal of Education and Training Studies*, 4(11), 109-118.

Hansen, H. Ropo, A. Sauer, E. (2007), Aesthetic Leadership, *The Leadership Quarterly* 18, 544-560. Doi: 10.1016/j.leaqua.2007.09.003

Harter, S. (2002). Authenticity. In C. R. Snyder, & S. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 382–394). Oxford, UK: Oxford University Press.

House, R. J. (1977). A 1976 theory of charismatic leadership. In J. G. Hunt & L. L. Larson (Eds.), *Leadership, the cutting edge* (pp. 189–207). Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.

Hunt, J. G. (1999). Transformational/charismatic leadership's transformation of the field: An historical essay. *The Leadership Quarterly*, 10, 129–144.

Hujala, A. Rissanen, S. (2011), Organization aesthetics in nursing homes, *Journal of Nursing Management*, 19, p. 439-448.

Katz-Buonincontro, J. (2011). How Might Aesthetic Knowing Relate to Leadership? A Review of the Literature. *International Journal of Education & the Arts*, 12(special issue 1.3), 1-17.

Kernis, M. H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry*, 14, 1 - 26.

Ladkin, D. (2008). Leading beautifully: How mastery, congruence and purpose create the aesthetic of embodied leadership practice. *The Leadership Quarterly*, 19, 31-41.

Linstead, S., Höpfl, H. (Eds.). (2000). *The aesthetics of organizations* London: Sage.

Lord, R. G. ve Maher, K. J. (1991). *Leadership and information processing: Linking perception and performance*. Boston: Unwin Hyman.

Luthans, F., & Avolio, B. J. (2003). Authentic leadership: A positive development approach. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, & R. E. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship* (pp. 241-261). San Francisco: Barrett-Koehler.

Lowe, K. B., Kroeck, K. G., Sivasubramaniam, (1996), "Effectiveness correlates of transformational and transactional leadership: a meta-analytic review of the MLQ literature", *Leadership Quarterly*, 7 (3), 385-425.

Meindl, J. R. (1990). On leadership: An alternative to the conventional wisdom. İçinde B. M. Staw & L. L. Cummings (Eds.), *Research in Organizational Behavior* (ss. 159-203). Greenwich, CT: JAI Press.

Meindl, J. R. (1995). The romance of leadership as a follower-centric theory: A social constructionist approach. *The Leadership Quarterly*, 6, 329-341.

Merritt, S. Ve DeGraff, J. (1996), *The Revisionary Visionary: Leadership and the Aesthetics of Adaptability*, *The Journal of Aesthetic Education*, Vol.30, No.4, p. 69-85.

Özkan, M. (2016). Liderlik hangi sıfatları, nasıl alıyor? Liderlik konulu makalelerin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 615-639.

Polat, S. ve Öztoprak-Kaya, Z. (2011). Aesthetic leadership (AL): Development and implementation of aesthetic leadership scale (ALS) of the school directors. *Educational Research and Reviews*, 6(1), p.50-61.

Ramírez, R. (2005). The aesthetics of cooperation. *European Management Review*, 2(1), 28-35.

Silveira, A., Ferreira, C. C., Silvente, G. A., & Cunha, J. A. C. D. (2017). Factors and Approaches of Entrepreneurial Intention. *Revista de Empreendedorismo e Gestão de Pequenas Empresas*, 6(2), 263-290.

Shamir, B., House, R. J., & Arthur, M. B. (1993). The motivational effects of charismatic leadership: A self-concept based theory. *Organization Science*, 4(4), 577-594.

Smith, R. A. (1996). Leadership as aesthetic process. *Journal of Aesthetic Education*, 30(4), 39-53.

Smith, R. A. (2008). Educational aesthetics and policy. *Arts Education Policy Review*, 109(6), 3-12.

Sternberg, R. J., & Horvath, J. A. (1999). *Tacit knowledge in professional practice*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Strati, A. (1992). Aesthetic understanding of organizational life. *Academy of Management Review*, 17(3), 568-581.

Strati, A. (2000). 'The aesthetic approach to organization studies'. In Höpfl, H. (Ed.), *The Aesthetics of Organization*. London: Sage, 13-34.

Taylor S.S. (2002) Overcoming aesthetic muteness: researching organizational members' aesthetic experience. *Human Relations* 55 (7), 821-840

Taylor, S. ve Hansen, H. (2005). Finding form: Looking at the field of organizational aesthetics. *Journal of Management Studies*, 42(6), 1211-1231.

Walumbwa, F. O., Mayer, D. M., Wang, P., Wang, H., Workman, K., & Christensen, A. L. (2011). Linking ethical leadership to employee performance: The roles of leader-member exchange, self-efficacy, and organizational identification. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 115(2), 204-213.

Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization*. Glencoe, IL: Free Press.

Weggeman M., Lammers I. & Akkemans H. (2007) Aesthetics from a design perspective. *Journal of Organizational Change Management* 20(3), 346-358.

White, D. A. (1996). "It's working beautifully!" Philosophical reflections on aesthetics and organization theory. *Organization*, 3, 195–208.

Zhang, H. Cone, M.H. Everett, A. M. Elkin, G. (2011), Aesthetic Leadership in Chinese Business: A Philosophical Perspective, *Journal of Business Ethics*, 101: 475-491.

Ameliyathane Ortamındaki Çalışma Koşullarının Sağlık Çalışanları Açısından Değerlendirilmesi

Özlen Tubay Bağdatoğlu - *Mersin Üniversitesi*

Fidan Karaçizmeli - *Mersin Üniversitesi*

Zeynep Kaya - *Mersin Üniversitesi*

Sema Erden Ertürk - *Mersin Üniversitesi*

Bora Reşitoğlu - *Mersin Üniversitesi*

Celal Bağdatoğlu - *Mersin Üniversitesi*

Özet

Ameliyathane ortamı, insan sağlığı ve ergonomisini etkileyen bir çalışma ortamıdır. Ameliyathane ortamında çalışanlar fiziksel ve biyolojik risk faktörleri dışında, psikolojik risklere de maruz kalmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı bir üniversite hastanesinde ameliyathane ortamı çalışma koşullarının, sağlık çalışanları üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmaya 165 gönüllü katıldı. Katılımcılara toplam 25 soru soruldu. Katılımcıların %31,5'i ameliyathanede çalışırken neme maruz kaldığını bildirmiştir. Bu ifade bakımından gruplar arası fark bulunmuştur (p:0,011). "Çalışırken sıcaklığa maruz kalır mısınız?" sorusuna verilen yanıtlarda gruplar arasında fark bulunmuştur (p:0,010). Katılımcıların %50,3'ü ve cerrahların ise %72,2'si sıcaklığa maruz kaldığını belirtmiştir. Tüm katılımcıların %48,5'i, anestezi uzmanlarının %62,5'i, öğrenciler ise %61,6'sı gün içerisinde kendilerini sürekli yorgun/hasta hissettiklerini belirtmektedir (p:0,045). Ameliyathane ortamında uzun süre kalınması nedeniyle hissedilen olumsuz etkiler incelendiğinde, çalışanlar arasında farklılık olduğu gözlemlenmiştir (p:0,009). Katılımcıların %52,1'i ameliyathanede uzun süre geçirmekten dolayı olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Anestezi uzmanlarının %75'i, öğrencilerin %73,1'i, anestezi teknikerlerinin %52,9'u bu beyana katılmaktadır, gruplar arası istatistiksel anlamlı fark vardır (p:0.009). Ayrıca bu negatif etkilenme ve çalışma yılı arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p:0.028). Çalışanların %70,3'ü bulaşıcı hastalığa neden olabilecek kan, malzeme veya atıklarla temas etmek durumunda

kaldığını belirtmektedir (p:0,266). Ameliyathanelerdeki nem, sıcaklık gibi ortam koşulları, enfeksiyon etkenleri, atıklar, anestezi maddeleri, kimyasallar, cerrahi aletler, iş yükü fazlalığı gibi nedenler ameliyathane çalışanlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışmamızda ameliyathane çalışanlarının meslekleriyle ilişkili fiziksel ve biyolojik riskleri incelenmiş olup, çalışanların uzun mesai saatleri ve olumsuz çevre koşullarından etkilendikleri gözlenmiştir. Çalışan sağlığını doğrudan etkileyebilecek başlıca sorunların belirlenmesi ve alınacak tedbirler ile meslek hastalıkları ve iş kazalarının önlenmesi mümkün olacaktır. Sağlık çalışanlarının güvenli, ergonomik bir çalışma ortamında mesleklerini icra etmeleri iş verimi ve hizmet kalitesinin artırılması açısından da önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ameliyathane, Mesleki Risk, İş Güvenliği*

EVALUATION OF THE WORKING CONDITIONS OF HEALTH WORKERS IN OPERATING ROOM

Abstract

The operating room environment is a workplace that affects human health and ergonomics. Workers in the operating room environment are exposed to physical and biological risks as well as psychological risk factors. The aim of this study was to determine the effects of a university hospital operating room conditions on health workers. 165 volunteers participated in the study. 25 questions were asked totally. 31.5% of the participants reported that they were exposed to moisture while working in the operating room. There was a difference between the groups in terms of this expression (p:0.011). The answers of the question "Are you exposed to working temperature?" were found to differ between the groups (p:0,010). 50.3% of the participants and 72.2% of the surgeons were exposed to heat. 48.5% of all participants, 62.5% of anesthetists and 61.6% of students stated that they felt tired / sick continuously during the day (p:0,045). When negative effects felt due to prolonged stay in the operating room environment were examined, it was observed that there was a difference between the employees(p:0.009). 52.1% of the participants were adversely

affected by spending a long time in the operating room. 75% of the anesthetists, 73.1% of the students and 52.9% of the anesthesia technicians participated in this question and there was a statistically significant difference between the groups (p:0.009). In addition, a statistically significant relationship was found between this negative effects and working year (p:0.028). 70.3% of the workers stated that they were in contact with blood, material or wastes that could cause infectious disease (p:0,266). The operating room conditions such as moisture and temperature, infection factors, wastes, anesthetics, chemicals, surgical tools, excess workload are affecting the operating room workers negatively. In our study, the physical and biological risks associated with the profession of the operating room staff were examined and it was observed that the employees were affected by long working hours and adverse environmental conditions. By identifying the major problems that may directly affect workers health, it will be possible to prevent occupational diseases and accidents. It is also important for the health workers to perform their profession in a safe, ergonomic working environment for increasing the work efficiency and service quality.

Key Words: *Operating Room, Occupational Risk, Occupational safety*

GİRİŞ

Çalışan kişiler hayatlarının büyük bir bölümünü işyeri ortamında geçirmektedir. İşyeri ortamının fiziksel, sosyal ve psikososyal özellikleri çalışanlar için önem arz etmektedir (Akça, 2017). İnsanların fiziksel, ruhsal sağlıklarının devam ettirilebilmesi için çalışma koşullarının elverişliliği önem arz etmektedir (Bayazıt Hayta,2007). Aydınlatma, havalandırma, ısıtma gibi çalışma ortamındaki fiziksel koşulların uygunsuz olması, aşırı ve uzun çalışma saatleri, ergonomik koşullara uyulmaması, iş güvenliğine önem verilmemesi gibi durumlarda uygun bir çalışma ortamından söz edilemez (Göral,2006).

Çalışma ortamının fiziki koşulları, araç gereç, donanım, çalışma süreleri, dinlenme araları, iş yükü, iş sağlığı güvenliği, ekip ve kurumsal ilişkiler gibi konular çalışanları doğrudan etkilemektedir (Aisha,2013; Akça,2017)

Ameliyathaneler, anestezi ve cerrahi işlemlerin yapıldığı, yoğun ve azami dikkat gerektiren bir iş akışının olduğu, hem teknolojik hem de kesici delici araç ve gereçlerin kullanıldığı, enfeksiyon riskinin yüksek olduğu, profesyonel ekiplerin ayakta uzun süreler geçirerek çalıştığı, çok tehlikeli risk grubunda yer alan bir çalışma ortamıdır (Aslan,2011). Ameliyathaneler, hastanelerde ameliyatların yapıldığı farklı bir mimari yapıya ve özelliklere sahip olan özel bir bölüm olarak da tanımlanmaktadır (Alver,2011; Özkan,2016).

Ameliyathane ortamı, insan sağlığı ve ergonomisini etkileyen bir çalışma ortamıdır. İş performansını arttırmak için uygulanması gerekli ilk koşul güvenli çalışma ortamı sağlanmasıdır. Sağlıklı bir çalışma ortamı, fiziksel ve psikososyal sorunların olmadığı veya azami oranda azaltılmış olduğu iş ortamı demektir (Aslan,2011). Özkan'a göre çalışanların ameliyathane ortamında rahatsızlık duymaması için ameliyathanelerdeki fiziksel çevreyi oluşturan aydınlatma, gürültü, havalandırma, sıcaklık, nem kontrolü ve radyasyon gibi faktörlerin insan ergonomisine uygun olması önemlidir (Özkan,2016). Ameliyathane ortamında çalışanlar fiziksel ve biyolojik risk faktörleri dışında ve psikolojik risklere de maruz kalmaktadırlar (Bölükbaş,1998).

Bu çalışmanın amacı ameliyathane ortamındaki çalışma koşullarının, bir üniversite hastanesinde çalışan cerrah, hemşire, cerrahi tekniker, anestezi, anestezi teknikerleri ile ameliyathane ve anestezi teknikerliği program öğrencileri üzerindeki etkilerini incelemektir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu ve Çalışma Yöntemi

Çalışmamıza Mersin Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesi ameliyathanesinde görev yapan cerrah, hemşire, cerrahi tekniker, anestezi, anestezi teknikerleri ile ameliyathane ve anestezi teknikerliği öğrencilerinden oluşan gönüllüler dahil edilmiştir. Anket uygulamasından önce katılımcılara bilgi verilmiş ve gönüllü olan kişilere anket yöneltilmiştir. Çalışmanın örneklemini; 113'ü sağlık çalışanı, 52'si sağlık programı öğrencisi olmak üzere toplam 165 gönüllü oluşturmuştur. Katılımcılara

8'i sosyo-demografik, 17'si de çalışma ortamı ile ilgili olmak üzere toplam 25 soru sorulmuştur.

İstatistiksel Analiz

Tüm geri bildirimler istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Veriler Statistical Package for the Social Sciences(IBM SPSS 20.0 Free Download) programıyla analiz edilmiştir. Başlancıkta yüzdeler, ortalama, standart sapma gibi tanıtıcı istatistikler verilmiş olup normal dağılıma uygunluk testi Kolmogorov Smirnov, Kruskal Wallis Testi (χ^2) kullanılarak değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizlerde anlamlılık değeri $p<0,05$ olarak alınmıştır.

BULGULAR

Demografik bulgular:

Çalışmaya katılan sağlık çalışanlarının %53,3'ünü (n=88) kadınlar oluştururken, % 46,7'sini (n=77) erkek çalışanlardan oluşmaktaydı. Sağlık çalışanlarının yaş ortalaması ve standart sapması $28,69 \pm 8,64$ idi.

Çalışanlar ameliyathanedeki görevleri bakımından incelendiğinde en büyük grubu 36 kişi (%21,8) ile cerrahlar oluşturmaktaydı. Sonraki gruplar ise sırası ile % 19,4 ile cerrahi teknikerler, % 12,1 ile hemşireler, % 10,3 ile anestezi teknikerleri ve % 4,8 ile anestezi ve reanimasyon hekimleri oluşturmaktaydı. Katılımcıların % 31,5'i ise ameliyathane ve anestezi teknikerliği ön lisans programı öğrencilerinden oluşmaktaydı (Tablo 1).

Çalışmaya katılan sağlık personelinin çalışma deneyimi incelendiğinde 61 kişinin (%37) meslekte çalışma yılının 1 yıldan az olduğu görülmekteydi. Bunların %31,5'i öğrencilerden oluşmaktaydı. Katılımcıların % 29,1'i ise 1-5 yıl arasında bir süreyle bu meslekte çalışmaktaydı. Meslekte 16 yıl ve üzeri çalışmış olan sağlık personelinin oranı ise % 12,7 idi (Tablo 1).

Katılımcıların haftalık çalışma durumları analiz edildiğinde, en yoğun grubun 105 kişi ile (% 63,6) haftada 40-45 saat arası çalışanlar olduğu, 30'ar kişi (%18,2) ile çalışma süreleri haftada 45 saat ve üzeri ile 60 saat ve üzeri olan kişiler olduğu

görülmektedir. Katılımcıların % 53,9'u nöbet tutmuyorken, en fazla nöbet tutan grup %10,3 ile ayda 9 ve üzeri nöbet tutan sağlık çalışanları idi. (Tablo 1).

Tablo1: Demografik veriler

<i>Meslekte Çalışma Yılı:</i>	<i>n (%)</i>	<i>Ameliyathanedeki Görevi:</i>	<i>n (%)</i>
1 yıldan az	61 (37)	Cerrah	36 (21,8)
1-5 yıl	48 (29,1)	Hemşire	20 (12,1)
6-10 yıl	21 (12,7)	Cerrahi Tekniker	32 (19,4)
11-15 yıl	14 (8,5)	Öğrenci	52 (31,5)
16 yıl ve üzeri	21 (12,7)	Anestezist	8 (4,8)
		Anestezi teknikeri	17 (10,3)
<i>Nöbet/ İcap Tutma:</i>		<i>Cinsiyet:</i>	
Nöbet Tutmuyorum	89 (53,9)	Erkek	77 (46,7)
1-4 Nöbet /ay	32 (19,4)	Kadın	88 (53,3)
5-8 Nöbet /ay	27 (16,4)	<i>Yaş:</i>	
9 Nöbet / ay ve üzeri	17 (10,3)	Ort ± SD	28.69 ± 8,64
		Min- Max	19 - 55
<i>Haftalık Çalışma Durumu</i>		<i>Eğitim:</i>	
40-45 saat	105 (63,6)	Lise	53 (32,1)
45 saat ve üzeri	30 (18,2)	Ön Lisans	47 (28,5)
60 saat ve üzeri	30 (18,2)	Lisans	26 (15,8)
		Yüksek Lisans ve üzeri	33 (20)
		Öğrenci	6 (3,6)

Çalışma Ortamı ile ilgili bulgular:

Katılımcılara 17 adet soru yöneltilmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri tüm yanıtlar Tablo 2 ve 3'de verilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi ameliyathane ortamında çalışırken neme maruz kalma durumu açısından katılımcıların verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel anlamlı fark bulunmuştur (p:0.011). Öğrenciler %54,6 ve cerrahlar ise %43, 2 oranında ameliyathanede neme maruz kaldıklarını bildirmektedirler. Ayrıca çalışırken sıcaklığa maruz kalma ifadesi bakımından da gruplar arası anlamlı fark bulunmuştur (p:0,010) (Tablo 2). Tüm katılımcıların % 50,3'ü, cerrahların ise % 72,2'si sıcaklığa maruz kaldığını belirtmektedirler.

Çalışanların % 70,3'ü bulaşıcı hastalığa neden olabilecek kan, malzeme veya atıklarla temas etmek durumunda kaldığını belirtmektedir (p:0,266) (Tablo 2). Meslekteki deneyimin artması ile birlikte bulaşıcı hastalığa neden olabilecek

malzemelerle temasın azaldığı görülmektedir (p:0,007). Meslekteki çalışma yılı 10 yıl ve üzerinde olan sağlık çalışanlarının, diğerlerine oranla daha az baş ağrısı ve baş dönmesi yaşadığı da gözlenmiş olup, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur (p:0,045).

Nöbet tutan ve tutmayan gruplar arasında çalışma saatlerinin düzeni bakımından anlamlı fark bulunmuştur (p:0,007). Yine nöbet tutan ameliyathane çalışanları nöbet tutmayanlara göre daha fazla ağırlı ve yorucu pozisyonlarda çalışmak durumunda olduklarını belirtmektedirler. Bu durum için her iki grup arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur (p: 0,022).

Tablo 2: Çalışma Gruplarına Ait Sonuçlar-1

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	p
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	
Ameliyathane ortamında çalışırken neme maruz kalırım	29 (17,6)	47 (28,5)	37 (22,4)	34 (20,6)	18 (10,9)	0,011
Çalışırken sıcaklığa maruz kalırım	16 (9,7)	42 (25,5)	24 (14,5)	63 (38,2)	20 (12,1)	0,010
Çalışırken gürültüye maruz kalırım	16 (9,7)	36 (21,8)	30 (18,2)	57 (34,5)	26 (15,8)	0,853
Yetersiz ışık ve aydınlatma koşullarında çalışmak durumunda kalırım	32 (19,4)	50 (30,3)	26 (15,8)	41 (24,8)	16 (9,7)	0,517
İşi rahat yapmayı engelleyen dar bir alanda çalışmak durumunda kalırım	23 (13,9)	43 (26,1)	25 (15,2)	48 (29,1)	26 (15,8)	0,582
Çalışırken bulaşıcı hastalığa neden olabilecek malzeme, materyal veya atıklarla temas etmek durumunda kalırım	21 (12,7)	16 (9,7)	12 (7,3)	73 (44,2)	43 (26,1)	0,266
Ağır yük kaldırmak ve/veya taşımak durumunda kalırım	13 (7,9)	37 (22,4)	20 (12,1)	62 (37,6)	33 (20)	0,462
Ağır ve yorucu pozisyonlarda çalışmak durumunda kalırım	9 (5,5)	24 (14,5)	17 (10,3)	69 (41,8)	46 (27,9)	0,086
Çok hızlı biçimde çalışmak durumunda kalırım	6 (3,6)	13 (7,9)	12 (7,3)	86 (52,1)	48 (29,1)	0,110

Haftalık 45 saat ve üzeri süre çalışanlar sıcaklığa ve gürültüye daha fazla maruz kaldıklarını beyan etmek olup, 40 saat/hafta çalışan grupla aralarında istatistiksel olarak önemli bir fark gözlenmiştir (p: 0,004 ve p:0,033). Benzer şekilde haftalık çalışma sürelerine göre ayrıldığında “yetersiz ışık ve aydınlatma koşullarında çalışmak zorunda kalırım” ifadesi bakımından gruplar arası fark bulunmuştur (p:0,018).

Katılımcıların “Çalışma saatlerim düzenlidir” ifadesine verdikleri yanıtlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur (p:0,017). Tüm çalışanların % 32,8’i çalışma saatlerinin düzensiz olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 3).

Tablo 3: Çalışma Gruplarına Ait Sonuçlar-2

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	p
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	
Aynı pozisyonda uzun süre çalışmak durumunda kalırım	13 (7,9)	19 (11,5)	23 (13,9)	66 (40)	44 (26,7)	0,284
Çalışma esnasında baş ağrısı, baş dönmesi yaşarım	13 (7,9)	28 (17)	31 (18,8)	65 (39,4)	28 (17)	0,176
Çalışma esnasında boyun ve bel ağrısı çekerim	12 (7,3)	17 (10,3)	26 (15,8)	68 (41,2)	42 (25,5)	0,429
Gün içerisinde kendimi sürekli yorgun/hasta hissederim	19 (11,5)	35 (21,2)	31 (18,8)	50 (30,3)	30 (18,2)	0,045
Çalışma sırasında dikkatimi toplayamam / konsantre olamam	34 (20,6)	67 (40,6)	27 (16,4)	29 (17,6)	8 (4,8)	0,498
Ameliyathane ortamında uzun süre kalmak beni olumsuz etkiler	18 (10,9)	39 (23,6)	22 (13,3)	54 (32,7)	32 (19,4)	0,009
Karmaşık ve zor görevleri yerine getirmek durumunda kalırım	8 (4,8)	23 (13,9)	41 (24,8)	60 (36,4)	33 (20)	0,503
Çalışma saatlerim düzenlidir	25 (15,2)	29 (17,6)	27 (16,4)	58 (35,2)	26 (15,8)	0,017

Katılımcıların % 52,1’i ameliyathanede uzun süre kalmaktan dolayı olumsuz etkilendiğini belirtmektedir (Tablo 3). Anestezistlerin %75’i, öğrencilerin % 73,1’i, anestezi teknikerlerinin % 52,9’u bu beyana katılmaktadır ve çalışma grupları arasında istatistiksel anlamlı fark vardır (p:0.009). Ayrıca bu negatif etkilene ve çalışma yılı arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p:0.028). Meslekteki çalışma yılı artıkça, ameliyathane ortamında uzun süre kalmaya bağlı olumsuz etkiler azalmaktadır.

Tüm katılımcıların % 48,5’i, anestezistlerin % 62,5’i, öğrenciler ise % 61,6’sı gün içerisinde kendilerini sürekli yorgun ve/veya hasta hissettiklerini belirtmektedir (p:0,045). Ameliyathanedeki tüm çalışanların % 66,7’sinde boyun ve bel ağrısı, %56,4’ünde ise baş ağrısı ve baş dönmesi şikayetleri mevcuttur (Tablo 3). Çalışanların % 57,6’sı çalışırken ağır yük kaldırmak veya taşımak zorunda olduğunu beyan

etmektedirler. Katılımcıların %56,4'ü karmaşık ve zor görevleri yerine getirmek, %81,2'si ise çok hızlı çalışmak durumunda olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca % 69,7'si ağırlı ve yorucu pozisyonlarda çalıştığını, % 66,7'si ise aynı pozisyonda uzun süre çalışmak durumunda kaldığını bildirmektedir. Tüm bu olumsuz çalışma koşullarına karşın çalışanların % 61,2 kadarı "Çalışma sırasında dikkatimi toplayamam/ konsantre olamam" ifadesine katılmamaktadır (Tablo 2,3).

TARTIŞMA

İş sağlığı ve güvenliği açısından, çalışanlar için mesleki risk yaratabilecek olumsuz faktörlerin belirlenmesi önemlidir. Ayrıca yapılan çalışmanın verimli ve kaliteli olmasındaki en önemli faktörlerden biri fiziki çevredir (Demirci,2002).

Tüm iş kollarında olduğu gibi ameliyathane ortamındaki nem, sıcaklık, yetersiz aydınlatma ve havalandırma gibi olumsuz koşullar, ayrıca enfeksiyon etkenleri, atıklar, anestezi maddeler, kimyasallar, cerrahi aletler, iş yükü fazlalığı, kişisel koruyucu donanım eksikliği gibi nedenler ameliyathane çalışanlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Bayazit Hayta,2007). Çalışma ortamı koşullarının düzenlenmesine ek olarak çalışma sürelerinin sınırlandırılması ve bu sürelerle uyulması, çalışanlara dinlenmek için düzenli aralar verilmesi de mutlak önem arz etmektedir (Bayazit Hayta,2007). Sağlık sektörü gibi stresli, kesintisiz çalışma gerektiren, vardiya ve nöbet şeklinde çalışılan ve iş programının düzenli olmadığı bir iş kolunda çalışma ortamı koşullarının sağlıklı olması en temel zorunluluktur.

Ameliyathanelerdeki uygun olmayan fiziksel ortam yorgunluk, vücudun aşırı zorlanması, enerji kaybı, terlemeye bağlı sıvı kaybı ve bıkkınlıklara neden olabilmektedir (Aslan,2011). Çalışma sonuçlarımıza göre, ameliyathane ortamında görev yapan katılımcıların %31,5'i neme, % 50,3'ü ise sıcaklığa maruz kaldığını belirtmektedirler. Termal konfor terimi ile çalışma ortamındaki sıcaklık ve nem koşulları bakımından uygun bir çalışma ortamının sağlanması ifade edilmektedir. Böyle bir ortamın sağlanamaması durumunda çalışan sıkıntı hissedip, rahatsızlık duyabilir. Çalışan konforunun önemi nedeniyle ameliyathanelerin havalandırma sistemleri oldukça önem arz etmektedir (Berk,2012, Beyan,2017). Kanten (2012) yaptığı çalışmada, "sıcaklık, "nem ve gürültüye maruz kalma" gibi çalışma koşulları ve ayrıca "monotonlaşma" ve "yoğun fiziksel çabanın" çalışanları negatif yönde etkilediğini

söylemektedir. Bizim çalışmamızdan çıkan sonuçlar da nem ve sıcaklığın kişileri olumsuz etkilediği yönündedir. Ayrıca sorulara yanıt verenlerin % 50,3'ü çalışma ortamındaki gürültüye maruz kaldığını belirtmektedir. Diğer yandan çalışanların sadece %34,5'i ameliyathanedeki yetersiz ışık ve aydınlatma koşullarında çalışmak durumunda olduğunu söylemektedir.

Çalışmamızda ameliyathane çalışanlarının ortam koşullarına bağlı olarak boyun ağrısı, bel ağrısı, baş ağrısı ve baş dönmesi gibi fiziksel şikayetleri olduğu belirlenmiştir. Ergonomik faktörler iş ortamında sağlığı etkileyebilecek önemli nedenlerden birisidir. Sağlık çalışanlarında olumsuz çalışma ortamı ya da yapılan işin bir sonucu olarak kas-iskelet sistemi sorunları ortaya çıkabilmektedir (Parlar,2008). Hemşirelerle yapılan bir çalışmada % 63,3 oranında ergonomik koşullara bağlı kas iskelet sistemi rahatsızlığı olduğu bildirilmiştir (Güler,2015). Bu sonuç ameliyathane çalışanlarının % 66,7'sinin belirtmiş olduğu boyun ve bel ağrısı şikayetlerine benzemektedir.

Fiziksel faktörlerin yanı sıra çalışanların meslekleriyle ilişkili biyolojik riskleri de incelenmiştir. Katılımcıların % 70,3'ü ameliyathanede bulaşıcı hastalığa neden olabilecek kan, malzeme veya atıklarla temas etmek durumunda kaldığını belirtmektedir.

Ameliyathane çalışanları çalışma ortamının psikososyal etkileri bakımından incelendiğinde çalışanların düzensiz ve yoğun çalışma saatleri ile olumsuz çevre koşullarından etkilendikleri gözlenmiştir. % 52,1 oranındaki katılımcı ameliyathanede uzun süre kalmaktan dolayı olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Tüm katılımcıların % 48,5'i gün içerisinde kendilerini sürekli yorgun ve/veya hasta hissettiklerini belirtmektedir. Bu olumsuz etkilere karşın yapılan işin önemi nedeniyle sağlık çalışanları çalışma sırasında dikkat veya konsantrasyon bozulması gibi bir sorun yaşamadıklarını belirtmektedirler.

Hastanelerin önemli bir birimi olan ameliyathanelerdeki çalışma koşulları iş sağlığı ve güvenliği bakımından önemli riskler taşımaktadır. Bu nedenle sağlık sektöründe ve ameliyathaneler gibi tüm riskleri bünyesinde barındıran özellikli alanlarda çalışma ortamlarının düzenlenmesi ayrıca bir öneme sahiptir. Çalışanın fiziksel ve psikososyal sağlığını doğrudan etkileyebilecek sorunların belirlenmesi ve alınacak tedbirler meslek hastalıkları ve iş kazalarının önlenmesini sağlayacaktır. Sağlık çalışanlarının güvenli ve ergonomik bir çalışma ortamında mesleklerini icra etmeleri iş veriminin ve verilen hizmetin kalitesinin artırılması açısından da önem taşımaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma sonuçları değerlendirildiğinde, ameliyathane çalışanlarının nem, sıcaklık gibi fiziksel faktörlerle ilgili olumsuz yönde geri bildirim verdikleri görülmektedir. Çalışanların iş ortamına yönelik görüşlerinin alınması, uygun ortam koşullarının sağlanması için yapılacak düzenlemeler ve olası mesleki risklerin azaltılması açısından önem taşımaktadır. Diğer bir olumsuz geri bildirim ise çalışma ortamına bağlı psikososyal etkiler açısından olmuştur. Çalışanlara sunulan ortam koşullarının yanında uzun ve düzensiz çalışma saatleri, karmaşık ve zor görevler gibi iş stresi oluşturan etkenlerin personel sayılarının artırılması ve kişi başına düşen iş yükünün azaltılması gibi tedbirlerle düzenlenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aisha, A, Hardjomidjojo, P vd. (2013). Effects of Working Ability, Working Condition, Motivation and Incentive on Employee Multi-Dimensional Performance, *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 4(6):605-609.

Akça M, Yurtçu BG. (2017), Çalışma Ortamı Özelliklerinin Hekimlerin Görev Ve Bağlamsal Performansına Etkisi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(15), 197-207

Alver, E. (2011) "Ameliyathane Hemşirelerinin Fiziksel Çevreden Etkilenme Durumlarının İncelenmesi". *İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*:6

Aslan FE, Öntürk ZK. (2011). Güvenli Ameliyathane Ortamı; Biyolojik, Kimyasal, Fiziksel ve Psikososyal Riskler, Etkileri ve Önlemler. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 4 (1): 133-140.

Bayazıt Hayta A. (2007) Çalışma Ortamı Koşullarının İşletme Verimliliği Üzerine Etkisi, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1: 21-41

Beyan AC, Alıcı NŞ, Bediz C, Çımrın AH (2017). Termal riskler ve iş sağlığı. *Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi*, 27(1):1-6

Bölükbaş N, Karabulut N, Özer H. (1998) Ameliyathane ortamının çalışan ekip üzerinde yarattığı anksiyete düzeyinin incelenmesi, *Düşünen Adam*, 11 (1): 27-31

Demirci MK, Armağan K. (2002). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi*. 7: 1-13.

Berk M, Önal B, Güven R. (2012), T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, *Meslek hastalıkları rehberi* 1-527.

Göral, R. (2006), Büro Yönetimi. Mesleki ve Teknik Yayınlar Serisi, 2.Baskı, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

Güler T, Yıldız T, Önler E, Yıldız B, Gülcivan G. (2015). "Hastane Ergonomik Koşullarının Hemşirelerin Mesleki Kas İskelet Sistemi Rahatsızlıkları Üzerine Etkisi", *International Anatolia Academic Online Journal, Scientific Science*, 3 (1) :1-7.

Kanten S. (2012). Çalışma Koşullarının Fiziksel - Psikolojik Sağlık Belirtileri ve İş Kazaları ile İlişkisi: Mermer Çalışanları Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(7), 155-167

Özkan S. (2016) Sağlık sektöründe ameliyathanelerde çalışanların memnuniyetlerinin ölçülmesi, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.

Parlar S. (2008). Sağlık Çalışanlarında Göz Ardı Edilen Bir Durum: Sağlıklı Çalışma Ortamı, *TAF Prev Med Bull*, 7(6), 547-554

Sıradan Malzemeler ve Nesnelerin Füsun Onur'un Sanatında Dönüşümü

Arzu Çakır Atıl - Dokuz Eylül Üniversitesi

Özet

Sanat çalışmalarına 1960'lı yıllarda başlayan heykel sanatçılarından Füsun Onur, Türk sanatında öncü bir portre olma özelliğini günümüzde de korumaktadır. Doğu ve batı arasında çok özel bir yerde konumlanan yaşamı ve sanatı, dünya örnekleri arasında da orijinal bir yer edinmesini sağlamıştır. Plastik sanatlar alanında karşılaşması zor, sabır, kararlılık ve duruşuyla genç sanatçıları da yüreklendiren, önde gelen kadın sanatçılardan biridir.

1938 yılında İstanbul'da doğan Füsun Onur, çocukken arkadaşlarının resimlerini yaparak ve evinin fırınında pişirdiği çamurdan, küçük figür kompozisyonlarıyla başladığı sanat serüvenine, 1957 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi heykel bölümüne girerek, Hadi Bara'nın öğrencisi olarak devam etmiştir. Hadi Bara'nın yurtdışı deneyimlerinden etkilenerek figüratif büstlerle başlayan çalışmaları soyuta yönelir. Heykel bölümünden mezun olunca, burs kazanarak gittiği Amerika'da lisansüstü eğitimine başlar.

1970'de ilk kişisel sergisini Taksim Sanat Galerisinde açar. Çalışmalarında geleneksel ifadeyi benimsememesine rağmen boşluk-doluluk, ışık-gölge, ritim vb. heykel ve sanat formunu tanımlayan elemanlardan çağdaş ifade için yararlanır. Onun ilgi alanına, günlük hayatta sürekli karşılaştığımız, tanıdık, basit nesnelere, sıradan, günlük malzemeler girer ve bunlar bağlamı değiştirilerek, sanatçının oyun alanına davet ettiği izleyiciyle tamamlanır. Kadın sanatçı duyarlılığını hissettiren malzemelerle ürettiği çalışmaları ve düzenlemeleri, mekânla nesnenin, sertle yumuşağın, hafifle ağırın, gündelik- tanıdık olanla yabancı- tanımadıklarımızın oyunu sonucu doğan, değişen, sabit olmayan, bir mekân atmosferi yaratmakla ilgilidir.

Ulusal ve uluslararası düzeyde kadın olarak sıra-dışı sanat yaşamı, yarattığı plastik dil, sanatçının en karakteristik özellikleriyle belirlenen gündelik nesnelere, sıradan malzemeleri dönüştürdüğü çalışmaları üzerinden kronolojik şekilde ele alınmıştır. Füsun Onur'un 1980 sonrası değişen sanat ortamına getirdiği katkılar, Türk plastik sanatlarının uluslararası güncel sanat düzeyinde dikkat çekmesini ve öneminin kavranmasını sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: sanat, dönüşüm, nesne, malzeme

METAMORPHOSED ORDINARY MATERIALS AND OBJECTS IN THE ART OF FÜSUN ONUR

Abstract

Füsun Onur, a sculptor who started her art works in the 1960s, maintains being a pioneering portrait in Turkish art today. Situated in a very special place between east and west, her life and art have made her become an original place among other world examples. She is one of the leading female artists who encourages young artists in front of the difficulty, the need of patience, determination and stance in the field of plastic arts.

Born in Istanbul in 1938, Füsun Onur has started her artistic adventure by making pictures of her friends when she was a child, and continued by baking small figure compositions in her oven. She entered the sculpture department of the Istanbul State Academy of Fine Arts in 1957 and continued as a student of Hadi Bara. The works that started with figurative busts, influenced by Bara's experiences in abroad, are then directed towards the abstract. When she graduated from the sculpture department, she started her graduate education in America with a scholarship.

In 1970, she opened her first solo exhibition at Taksim Art Gallery. Although she can not adopt the traditional expression in her works, she also makes readings on space- occupancy, light- shadow and rhythm which are the elements that defines the sculptural and art forms, for contemporary expression by using the traditional

knowledge. Her interest goes into familiar, simple objects and mundane materials that we are constantly encountering in everyday life, and these are complemented by the viewer changing the context and inviting the artist to playground. She works with materials and installations that gives the women sensitivity feeling. Her works are concerned with creating a playful, unstable atmosphere of between space and object, hard and soft, light and heavy, familiar and unfamiliar.

At national and international level the outrageous art life as a woman, the plastic language she has created, and the transformations she made on the everyday objects, materials which is the most recognizable characteristic feature of the artist have been analyzed chronologically. The contributions of Füsün Onur's to the changing environment of art since 1980 enabled the Turkish plastic arts to attract attention and grasp the importance in international contemporary art level.

Key words: art, metamorphosis, object, material

Giriş

Plastik sanatlar alanında, ülkemizde önemli gelişmelerin yaşandığı dönemde eğitime başlayan heykel sanatçılarından Füsün Onur, yaşamı ve sanatıyla Türk sanatında öncü bir portre olma özelliğini koruyor. İstanbul' da yarattığı çalışma alanıyla, sanatla şekillenen yaşam tarzıyla, plastik sanatlar alanında karşılaşması zor, kararlılık ve duruşuyla genç sanatçıları da yüreklendiren en sessiz, güçlü örneklerden biridir. Yarım yüzyılı aşmış sanat yaşamında sadece kendi özgün düşünceleri, sezgileri, inandıkları doğrultusunda kimsenin desteğine gerek duymadan, ticari bir kaygı taşımadan, egemen sanat ortamının dışında kalmayı göze alarak üretimine devam eden sıra dışı bir kadın sanatçıdır.

1991 yılında, heykel lisans eğitimimin son döneminde, bitirme çalışması olarak seçtiğim Füsün Onur'la, tanışma, sanatını yakından inceleme ve çalışma sürecinde görüşmeler yapma fırsatı buldum. Onur'un, sanatıyla ilgili yazılı ve sözlü anlatımlarının bir kısmını bu bildiriye de aktardım. Sanatçının çalışmaları, tezimde,

öğrencilik dönemi (Akademi ve Amerika’da lisansüstü eğitimi,1956-1967), soyut dönem(1967-1976), anlatımcı dönem (1976-....) olarak üç ana başlıkta incelendi ancak buna müzikle plastik sanatlar ilişkisi üzerine yoğunlaştığı son dönem çalışmalarıyla yeni bir bölüm daha ekleyebiliriz. Bildiride, sanatçının, sıradan malzeme ve nesnelere gerçekleştirdiği dönüşüm, karakteristik çalışmaları üzerinden incelenecektir.

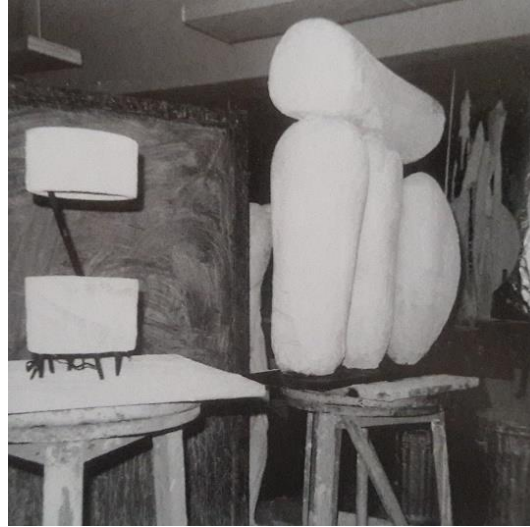
Sıradan, geçici, basit malzemeler, nesnelere - bir yazarın sözcükleri, müzisyenin notaları gibi- plastik ifadenin olanaklarını, sınırlarını zorlaması, yarattığı oyun alanlarına, düzenlemelerine (enstalasyon) izleyiciyi davet etmesi, kişinin kendisi olması ve yaratıcılık için her durumda soyut düşünceye olanak verilmesi gerekliliği konusundaki hassasiyeti, Onur’un sanatının öne çıkan özellikleridir.

“Çocukken en büyük zevkim resim yapmaktı. Dolap kapısı, duvarlar, yemek örtüleri çizmediğim yer kalmazdı. Babam istediklerimi yapma konusunda beni serbest bırakırken, annem daha kuralcıydı. Annem başkalarını taklit etmemem üzerine çok duruyordu. Karşı komşumuzun Erol adında bir oğlu vardı. Ben eve gelir o gün Erol’dan öğrendiğim bir lafı, mimiği yapardım. Annem bunlar Erol’un hareketleri sen değilsin, onu taklit etme derdi” (Çakır, 1991:3). Annesi kuru çiçekleri, eski kartpostalları biriktirir, saklardı. Hala koruduğu, annesinden kalan bu kartpostallar, sanatının temel yapı taşları gibidir.

1938 yılında İstanbul-Kuzguncuk’ta doğan Füsun Onur, çocukken artist resimleri büyüterek, arkadaşlarının resimlerini yaparak ve evinin fırınında pişirdiği çamur figürin kompozisyonlarıyla başladığı sanat serüvenine, akademinin heykel bölümünde devam eder. Hadi Bara’nın öğrencisi olur ve hocasının yurtdışı deneyimlerinden etkilenerek figüratif büstlerle başlayan çalışmaları soyuta yönelir. Hadi Bara ve akademi döneminden şöyle söz eder; Değerini gün geçtikçe anladığım, çok şeyler borçlu olduğum hocamın, yaptığımız heykeller üzerindeki kritiklerden, güncel konulara kadar her sözü yeni ufuklar açar, her dersinden sonra bir adım attığımı hissedirdim. Hadi Bey önce yaptığımız heykelin etrafında dolaşır bakar, sonra iyi ise niçin iyi, kötü ise neden kötü, uzun uzun anlatırdı. Biz sordukça o anlatır. Yemek vakti geçer, başka atölyelerden diğer talebeler gelir, konuşmalar akşama kadar uzar giderdi.

Hoca basmakalıp abideciliğe, Atatürk büstü ticareti yapanlara çok karşıydı. Yapılan işlere sanatçıdan bir şey katılırsa bir anlamının olacağı görüşündeydi. Bara, yaptığı işleri, döküm olanaklarının çok kısıtlı olması nedeniyle bronzla geçirememiş, pek çoğu alçı olarak kalmıştı (Çakır, 1991:7). Füsun Onur, kendi olanaklarıyla, ölümünden sonra hocasının alçı işlerinin bronzla dökümünü sağlamış, ona olan sevgi, saygı ve vefasını göstermiştir.

Heykel bölümünden mezun olunca, burs kazanarak Amerika'da eğitimine devam eder. Washington Üniversitesi ardından Baltimore'da 'Maryland Institute Collage of Art' ta yaz kurslarına yazılır. Eğitimini tamamlayınca 1966'da yurda döner. İstanbul'a dönünce, Teknik Üniversite'nin Mimarlık Fakültesi profesörü Reuter, Modelaj Atölyesinde derslere girmesini ister. Berlin Üniversitesindeki sistemi burada kurmak isteyen Reuter, kendisine çok para harcadığından, gelecek vadeden genç insanları yetiştirmesinin gerekliliğinden, Füsun Onur'un çalışmak için uygun yetenekte, çok başarılı biri olduğundan yönetime bahseder ancak Onur, burada çalışma fırsatı bulamaz (Çakır, 1991: 13).

Resim 1. Oto-porte,1957   Resim 2. Baltimore'daki atölyesinden, 1965-

1966

1969 yılında, Kuzguncuk'ta doğduğu evin alt katını atölyeye dönüştür ve çalışmalarını burada sürdürmeye başlar. "Çalışmalarımın en zor kısmı laboratuvar

kısmı, yani durmadan çizmek. Bunun için sessizlik isterim. Bilinç, mantık, duyarlılık hepsinin aynı dozda el birliği etmesi hali. Günün sonunda çizdiklerimden birini beğenirsem, küçük maketlerini yapmak için muhakkak ertesi günü beklerim. Aynı heyecan hala devam ediyor, onu dört bir yandan canlandırabiliyorsam, o zaman bir maketini yaparım. 1970 yılından beri çalıştığım bir marangoz ustası var. O teknik güçlükleri çözer çalışmaya başlarız. Ölçüye göre karar veririm. Bir metre dediysen bir metrelik tahtayı görmek isterim” (Çakır, 1991:15).

Sanatçı, çevrenin kötü şartları içinde yaratıcılığın yok olmaması için insanların kendi kendilerine oyunlar icat etmesine, soyut düşünme ve yaratıcılığın serbest bırakılmasının önemine vurgu yapar ve kendi deneyimleriyle ilgili şöyle der: “Dışarıya ekmek almaya diye çıkar, manava, antikacılara yönelirim. Sürprizli ve önceden planlanmamış bir yaşamı tercih ederim. Önceden hazırlanmış olarak müzik dinlemeyi bile sevmem. Bu yüzden konsere gitmem. Müziği, dolaşırken aniden duymak isterim” (Çakır, 1991: 16). “Bizde, eğitimde aşırı disiplin, ezber çocuğun hayalinden bir şeyi bulmasına izin vermiyor. Daima dışarıdan gelen dürtülere cevap verir hale geliyorlar ve büyüyünce düşünemeyen bireyler oluyorlar. Mesela bir kişiye içinde su olmayan bir bardak verildiği zaman içmiyor. İçinde su yoksa bile içer gibi yapsın... Bu hastalara uygulanan bir test. Soyut davranışı anlamak için; normal insanlar bunu yapabilir, hastalananlar yapamıyor. Soyut davranış diye bir şey var. O yok oluyor. Sonra da robotlaşmış insanları bir yere getirmek zor oluyor (Çakır, 1991: 30).

1970’de ilk kişisel sergisini Taksim Sanat Galerisinde açar. “1970 de ilk kişisel sergisindeki işlerinden onun 1968 den bu güne kadar ki çalışmalarında, heykel anlayışını merkezi bir kütesellikten çıkararak, mekân içinde süreklilik ve hareket, cidar ve iç boşluk ve düzlemlerin karşı karşıya gelişi sorunlarına yönelttiğini görüyoruz. Bu çalışmalarda kütle sorunu ikinci planda kalarak bunun kavranmasında rol oynayan ‘mekân’ ve ‘uzam’ sorunu ön plana çıkıyor” (Erzen, 1982:10).

Resim 3. İlk Kişisel Sergi, Taksim Sanat Galerisi, 1970

1973-1974-1975 yılları arasında gerçekleştirilen ve ödül alan ahşap heykeller genelde mekân ve sınır(cidar) sorununu daha almaşık bir tavırla ele alır. Tek boyuttan iki boyut türetme, mekânı aralıklarla bölerek zamanı ve mekânı tanımlayan çizgi ve bu çizgilerin izlettiği düzlemlerin yer değiştirmesiyle mekânı kendi içinde katlama, üst üste getirme gibi sorunlarla ilgilenir (Erzen, 1982:12).

Resim 4. Ahşap Heykel Serisi, 1970 ler

Foto: "Aynadan İçeri" Sergisinden, Arter, 2014

Resim 5. Ahşap Heykel Serisi, "İsimsiz" Hocam Hadi Bara' ya Saygıyla (1971-1975)

Sanatçı, 1976 yılına değin yaptığı çalışmaları soyut, bu tarihten günümüze kadar sürecini anlatımcı olarak adlandırır. "1977 de yaptığı "Çerçeve, Taş, Toprak, Çiçek" ve 1978 de yaptığı "Ekmek, Elma Dedin de Aklıma Geldi" özellikle sanatın kapsam ve içerik sorununa ve böylece sanat tanımının sınırlarına dikkati çeker. Ancak bunlarda seçilen nesnelere dikkat edecek olursak, nesnelere arasında bir tür kosmejenik ilişkilerin göz önüne alındığını görürüz" (Erzen, 1982:12).

Resim 6. "Çerçeve, Taş, Toprak, Çiçek", İstanbul Arkeoloji Müzesi, 1977

Resim 7. "Ekmek, Elma Dedin de Aklıma Geldi", 1978

Resim 8. "Çiçekli Kontrpuan", Taksim Sanat Galerisi, 1982

2014 Yerleştirme görüntüsü: ARTER

Çalışmalarında geleneksel ifadeyi benimsememesine rağmen heykelin boşluk-doluluk, ışık-gölge, ritim vb. elemanları üzerinden okumalar yapar, mekânı tanımlarken, çağdaş bir ifade için geleneksel olandan yararlanır. "Fusun Onur uzun süredir geleneksel heykel kavramını sözlüğünden çıkarıp atmıştı. Ancak yine de pek çok değişime karşın onun da heykellerinde karşısına geçip bakma, çevresinde dolaşma zaman zaman da içine girip gezebilme olanağına izin veren heykelsi anlatımı, 'uzam-zaman' sentezi bulunuyordu. Bu kavramla öteden beri ilgilenip sanatının temel sorunu haline getiren sanatçı bu durumu ilk kez "Çiçekli Kontrpuan" sergisinde elle tutulur biçimde gerçek kıldı. Çünkü geleneksel görme objesi artık yaşanan türe dönüştürülmüştür" (Çoker, 1982: 24).

Kontrpuan, aslında bir müzik terimidir. Birbirlerine armonik açıdan bağlı, ancak ritim ve gelişimi (kontur) bağımsız olan seslerin ilişkisine verilen ad. Özellikle Batı klasik müziğine özgü bir kavram olan kontrpuan, Rönesans'ta gelişmiş ve Barok müziğin en önemli özelliklerinden biri olmuştur. Kelime, Latince' de "noktaya karşı nokta" anlamına gelir.

Tek sesli (monofonik) müzikte ezgi tek başına söylenir ya da çalınır ve müziğin yatay boyutu daha baskındır. Eş sesli (homofonik) müzikte ezgi akorlarla desteklenir, böylece müziğin yatay ve dikey boyutları birlikte kullanılmış olur. Çok sesli (polifonik) ya da kontrpuantik müzikte ise, her biri belli özellikler taşıyan birden çok ezgi bir armoni bütünlüğü oluşturacak şekilde birbirleriyle kaynaşır. Ortaçağ'dan beri birçok farklı kontrpuan anlayışı uygulanmış olsa da hepsinin en önemli ortak özelliği farklı ezgi çizgilerinin birbirleriyle uyum içinde ve birbirinden bağımsız olarak bütüne yaptığı katkıdır. (<http://www.milliyetsanat.com/haberler/sanat-terimi/kontrpuan/418>, 2018). Onur'un bu sergide yapmaya çalıştığı, müzikteki bu uyumlu ve çok sesli durumun biçim bulmuş halini yaratmaktır.

Resim 9." Yaşam- Sanat- Kurgu. Eski Eşyaların Düşü", Taksim Sanat Galerisi, 1985

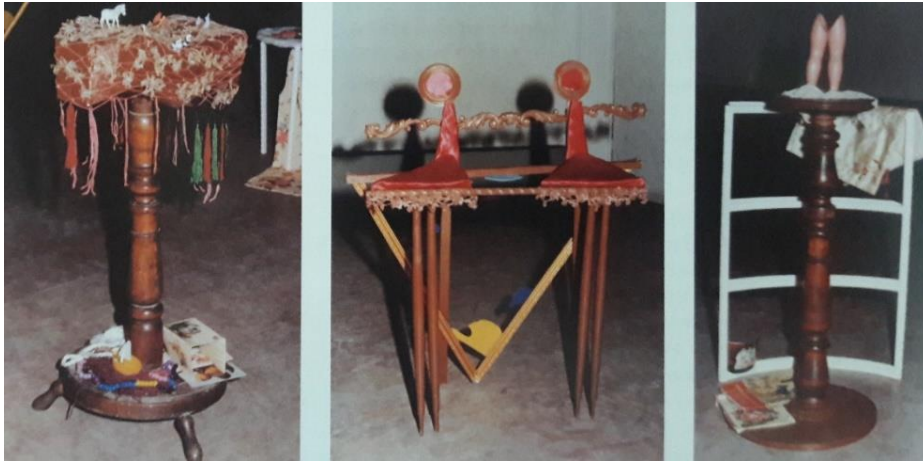
"Önce malzeme; kumaş, dantel, tahta, demir, plastik, ipek, tül, demir, ayna, gölge, strafor, tual, boya, fotoğraf, küçük biblolar, mobilya parçaları, tel, küçük çanlar, mandal, tabure... Füsün Onur, daha genç bir sanatçıyken, Amerika'da yazdığı master tezinde "Sanat eseri kusursuzlaştırılmış mekanik bir üretim değildir; teknik hiçbir zaman yaratıcı niyeti ezmemelidir" demişti.

(<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fatih-ozguven/tuller-benden-iskemleler-onlardan-1194903/>, 2018).

1985 de, Taksim Sanat Galerisinde “Yaşam- Sanat- Kurgu. Eski Eşyaların Düşü” sergisinde, temelde yine mekânla ve yine neredeyse çok az teknik müdahaleyle bir araya getirilmiş eski eşyalarla buluşturuyor izleyiciyi. Bu eşyalar ilk halleri ve işlevlerinden uzaklaşıp, galeri alanını doldurarak, mekânı tarif etmekle kalmıyor aynı zamanda kendi küçük evrenlerini oluşturarak hikâyeler anlatıyor. Kurulan bu hikâye alanları içinde izleyici, küçük bir at figüründen uçsuz bucaksız bir vadiye, aynı mekânda farklı boyut, mekân ve zaman algısı içinde gidip gelir. Sergideki tüm parçalar ve malzemeler birbiri ile ilişkidir. Örneğin; “Sivri bir dokuma, bir oyuncak askerin devasa boyutta bir kelebekle karşılaştığı çalılığa dönüşür. Hiç de rastlantısal olmayan biçimde, bir nesnenin yuvarlak kaidesinin içinde Alis Harikalar Diyarında kitabı durur, zira izleyiciler tıpkı Alis gibi, nesnelerin gizli diyaloguna kulak kesilmeye, hatta öyküler keşfetmeye davetlidir” (Brehm, 2007: 65).

Füsun Onur’un mekân düzenlemesini dolduran unutulmuş, bırakılmış ya da herhangi bir nedenle ‘öksüz kalmış’ eşya parçalarının hepsini teker teker saymaya imkân yok, yararı da yok böyle bir çabanın. Onur geleneksel dizgeleri bozuyor, özgür sanat eserinin beklenmedik, önceden kestirilemeyecek kendi dizgesini kuruyor (Özguven, 1985).

Resim 10. "Yaşam- Sanat- Kurgu. Eski Eşyaların Düşü", Taksim Sanat Galerisi, detay, 1985

Onur bu sergi özelinde, sanatla ilgili düşüncelerini şöyle açıklıyor; Her alanda çokluk ama soysuzluk, yozluk, kalitesizlik. Reklamın bombardımanı, videolar, oyunlar edilgin bir bakış. İnsanlar rol almışlar, bir oyunda yer kapmışlar, oyunun kodlarında, kurallarında kendilerini kaybetmişler. Sanatta da bu böyle. Hiç geriye dönmeden, taklitçilikten, eklektizmden uzak gerçek sanat yapmak istiyorsak (ben ister ulusal ister evrensel olsun hiç onaylamadım taklitçiliği), sanatın öğelerini tek tek almalıyız. Sanat nedir? Hep soruyorum kendi kendime. İlk çağlarda ne idi? Bu gün ne? Resim, heykel bizim varlığı olmadan olan o şeyin varlığını algılamamızı sağlıyor. Dikkat çoğunlukla imgeye gidiyor, anlama değil. İmler bizim dünyayı nasıl algıladığımızla, ondan ne anladığımızla ilgili. Bu gün sanatın işlevi ne olabilir? Eleştirel bir yeniden kurma, yeniden kodlama. Kendi kendine masum olan, el değmemiş öğeyi bilme, bilmeme, okuma, okumama, katılma, katılmama, anlama, anlamama gibi sanata katılma beklentileriyle vermek istedim (Çakır, 1991:38).

1989 "Zaman İkonları" sergisinde Füsun Onur, kendi mekânını, 'iç huzurunda' malzemeleriyle girdiği organik ilişkinin 'ilk halinin' hakiki saptamalarını sergiler. Bilinen anlamda göze hoş gelen yapıtlar değildir onun işleri. İşlenmiş derinin gerilerek, esnetilerek, parçalanarak, flulaştırılarak ahşap kaide- çerçeve- objelere eklenmesi; yüzey dokuları arasında oluşan dışarı ve içeri derinlik, değişken ışık, gölge merkezleri yoluyla Füsun Onur uzamda zaman ikonları üretmiş. Onlarla kendini belli eden varlık, el değmemiş, gizemli bir içselliğin dışarı yansıyan ya da bakıldıkça içeride korunan rıhtımına yanaşmanızı, onunla oyuna katılmanızı bekliyor (Kaplanoğlu, 1990).

Resim 11. "Zaman İkonları, Yerleştirme, 7 parça, 1990

Yerleştirme görüntüsü: ARTER, 2014

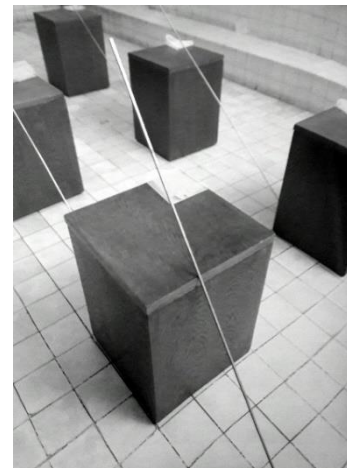
1995 yılında 4. Uluslararası İstanbul Bienali için, küratör Rene Block' un davetini alır. Bienal konsepti, Block' un İstanbul'la buluşması sonucu ortaya çıkan Orient/ ation (Yönelim/Yönelme), kavramıdır. Doğu, batı, güney, kuzey daima kişinin durduğu yöne göre değişir ve ait olduğun yer, ancak başka yönlerle ve yerlerle ilişki içinde belirlenir, düşüncesiyle yola çıkan bu uluslararası etkinlik, plastik sanatlar alanında özellikle de İstanbul'da yaşayan Türk sanatçıların görünür hale gelmesini ve dünyaya açılmasını sağlar.

Resim 12. "Orient'te Buluşalım", Aya İrini Müzesi,1995

Yerleştirme görüntüsü: ARTER, 2014

Onur'un, Aya İrini Müzesi'nde, "Orient'te Buluşalım" adlı çalışmasıyla katıldığı bienal, çok sayıda uluslararası sanat çalışmasını bir araya getirerek, izleyici açısından da önemli bir deneyim alanı yaratır. Bienalin ardından, sanatçı yurtdışında birçok uluslararası etkinliğe Türk plastik sanatlarını temsilen katılır. Batı sanatının ilgisini arttırdığı bu coğrafyanın adeta en önemli kadın figürüdür.

Resim 13.- 14. "Kadans", Maçka Sanat Galerisi, İstanbul, 1995

1995 yılında Maçka Sanat Galerisinde açtığı, Kadans Sergisi, sanatçının tamamen galeride bulunan malzemelerle kurup gerçekleştirdiği ve müzik ritimlerini içeren yapıtlarının başlangıcı sayılabilecek bir sergidir. Burada kullanılan ahşap kaideler ve onlara dayanan resim asmada kullanılan tijler, lacivert tüle sarılı resim çengelleri, artık kendileri birer sanat nesnesi konumundadır. Galerideki işe yararlılıkları, fonksiyonları dışında yeni bir kodlamayla karşımıza çıkıp, sanat yapmak için malzeme ve teknik yetersizliklerle ilgili söylenebilecek tüm mazeretleri anlamsızlaştırarak bizimle iletişime geçerler.

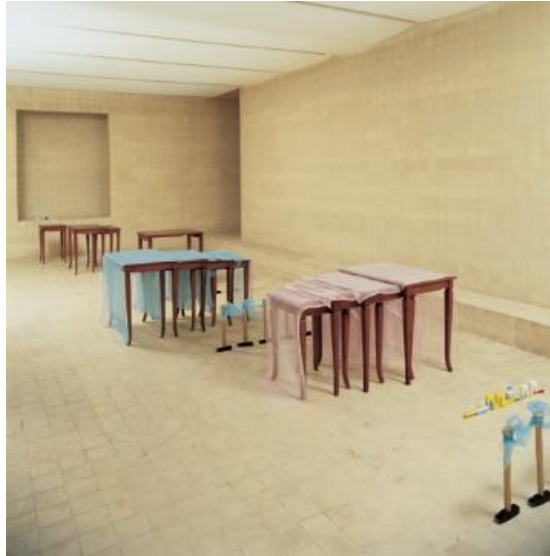

Resim 15. "Opus I", Aya İrini Müzesi, 1999

1999 yılında, 6. İstanbul Bienali "Tutku ve Dalga" için Aya İrini Müzesi'nde, 'Opus I' i gerçekleştirdiği mekân, Aya İrini Bizans kilisesi iken kadınların ve çocukların ibadetine ayrılmış bir yerdi. Sanatçı o dönemdeki kutsal havayı ve duyguyu verecek, parlak, gök mavisi kumaş, rahle ve kutsal kâseler gibi malzemeler seçmiş. Yumuşak drapeler ve kimi zaman düğümlenerek yere bırakılan altın sarısı kumaşlar ve onların yanında ışığı yansıtan altın kaplamalı bardaklar, ilahi bir tören düzeninde adeta bir

müzik parçasının nota dizilimi gibi yerleştirilmişlerdi. Bu atmosfer, izleyiciyi, mekân için bestelenmiş bir müzik parçasının içindeymişçesine etkiliyordu.

'Prelüd' adlı çalışmayı, kırmızı, sarı, mavi legolar, mavi, pembe tüller, çekiçler ve iç içe giren zigon sehpa oluşturur. Bu parçaların dizilimi izleyiciye bir müzik ritmini ve arada bunu kesen uyumsuz tınları hatırlatır. "Legolar masanın düzenini taklit eder, tepe üstü duran bir dizi çekiç, üzerlerinde şeffaf tüller akışan zigonların oluşturduğu basamaklı sekanslar arasındaki oyunbaz diyaloga durak koyar. Legoların renklerinin değişiminde, sanatçı mekânın ışığından yararlanır, böylece ilk mekânın baskın renkleri pembe, beyaz ve açık mavi olurken, daha karanlık olan ikinci mekânda kırmızı daha güçlü şekilde algılanır" (Brehm, 2007: 112).

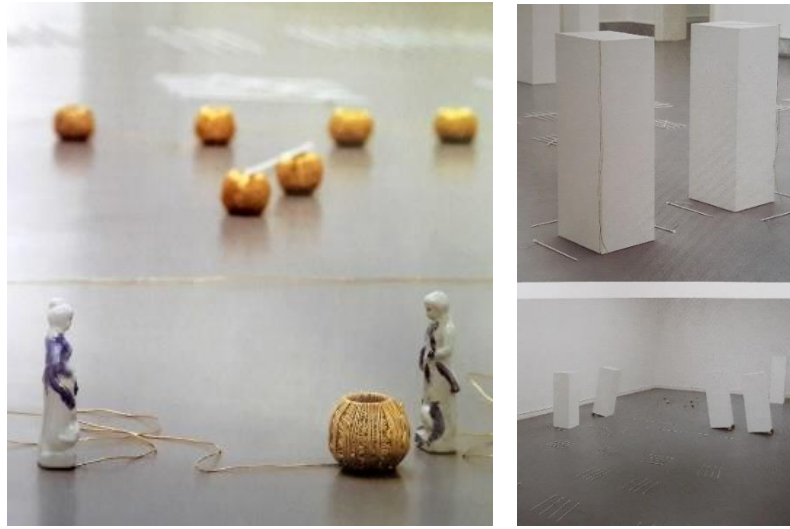
Resim 16. "Prelude", Maçka Sanat Galerisi, İstanbul, 2000

Onur, müziği üç boyutlu kavrayışıyla ilgili şunları söyler; Müziğin, aynı zamanda tüm duyuyla da algılanabilirliği vardır. Sert- yumuşak, parlak- mat, mavi- kırmızı, sıcak- soğuk. Özdeksel olarak da yapısal formunun gereği, kapladığı alan, ağırlığı, yoğunluğu vardır. Ben de müzik dinlediğim zaman sanki ona dokunurum.

Yumuşaklığını sertliğini duyarım, rengini görürüm. Müziğin yayıldığı uzamı görebilir ve onun yaşamsal enerjiyi harekete geçirme gücünü kiskanırım. Diğer sanatlardan daha üstün olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden ben çalışmalarımı sessiz müzik yapmak istiyorum. Müziğin ham maddesi notalar gibi benim hammaddelerim de kare, dikdörtgen, nokta, çizgi, form, büyük- küçük form. Günlük nesnelere

daha önce sahip olmadıkları anlamlar yükleyerek, ritmik, sanatsal bir düzen kurmak istedim

(Brehm, 2007: 112)

Resim 17. "Opus II- Fantasia", Baden- Baden Devlet Sanat Merkezi, 2001

Sanatçı, 2000 yılında, Kassel' de "Dünyanın Şarkısı, Bienaller Diyalogu" sergisine katıldı. 2001 yılında Baden' de heykel kaideleri, örgü şişleri, mavi porselen biblolar, altın sarısı simli iplerle, tek bir enstrümanın monoloğu dediği Opus II çalışmasıyla, 600 metrekarelik sergi alanını yerleştirdi. Büyük bir alanı, bu kadar az malzemeyle ve etkili şekilde düzenlemek Onur'un malzeme, nesnelere ve mekân ilişkisinde ulaştığı yetkinliği açıkça ortaya koyuyordu.

Onur'un işleri bugüne kadar İstanbul Bienali'nin dört farklı edisyonunda gösterilmiş (1987, 1995, 1999, 2011), 2007 yılında Moskova Bienali'ne, 2011 yılında Almanya'nın Kassel kentinde gerçekleştirilen 13. Documenta' ya katılmıştır.

2014 yılında galeri Arter' de açılan 'Aynadan İçeri' sergisi, sanatçının elli yılı aşan sanat hayatında, kırkı aşkın önemli işini barındıran en kapsamlı sergisidir.

Sonuç

Sanatçının yaşamı, sanatsal etkinlikleri paralelinde gelişmiş, çocukluğundan beri heykel sevgisi, yetenekleri ve aklıyla birleşince, özgün eserlerin ortaya çıkması da zor olmamıştır. Her döneminde, kendine özgür bir oyun alanı açarak sanat yapmakta, benliğinin derinliklerine inmekte, yaşadığı, tanıklık ettiği anı, tanımlamaktadır.

Onur'un çalışmalarında bu gün de kullandığı, sıradan, geçici malzemeler, günlük hayatta sürekli karşılaştığımız için neredeyse bize görünmez olan nesnelere, basit müdahalelerle dönüşür ve yeni anlamlarıyla görünür hale gelirler. Bu çalışmalarda yaratıcılığın önüne geçecek bir teknik maharete izin verilmez. Kendi haline bırakılmış, hemen oluvermiş, üç boyuta bürünmüş müzik parçaları gibi duran düzenlemelerinin arkasında, ince bir plastik duyarlılık ve akıllıca gerçekleştirilmiş disiplinler arası bir kurgu görürüz. Onur'un çalışmalarında, izleyiciyle iletişime açık, tepeden bakmayan ve ezmeyen diyalog ortamı, yaratıcılığı serbest bırakma ve paylaşmayı amaçlıyor.

Onur'un yaşadığı coğrafyanın, kültürün etkilerini özümseyip bunların dışavurumunda tercih ettiği plastik ifade şekli, yaşamla ve sanatla ilgili orijinal bir deneyimi gözler önüne serer. Sanatçı ve yapıtlarının varlığı, katıldığı ulusal ve uluslararası boyutta sergiler, 1980 sonrası değişen sanat ortamında büyük bir açılım gerçekleştirerek, Türk plastik sanatlarının dünya ölçeğinde dikkat çekmesinde, öneminin kavranmasında, öncü rol oynar.

Kaynakça

- Baykal, E. (2014). Aynadan İçeri, Füsün Onur, İstanbul, Arter Sergi Katalog
- Brehm, M.(2007). Füsün Onur-Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye'de Güncel Sanat-3
- Çakır, A. (1991). "Füsün Onur Yaşamı Ve Sanatı" (Yayımlanmamış lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Düzce Sanatlar Fakültesi, İzmir
- Çoker, C.(1982). Füsün Onur ve Çevresel Sanatı, Sanat Çevresi, No:42

Erzen, J.(1982). Füsün Onur'un Yeniliği ve Türk Heykel Sanatı İçindeki Yeri, Yeni Boyut Plastik Sanatlar Dergisi, İstanbul, sayı (09)

Kaplanoğlu, S. (1990). Zaman İkonları, 1990 Heykel Sergisi Kataloğu, Garanti Sanat Galerisi, İstanbul

Milliyet, Sanat.(2012). Kontrpuan, (2018, 25 Eylül), Erişim adresi:

<http://www.milliyetsanat.com/haberler/sanat-terimi/kontrpuan/418>

Özgüven, F.(1985). Terkedilmiş Eşyalar Vadisi, Cumhuriyet Dergisi, İstanbul

Özgüven, F.(2014). Tüller Benden, İskemleler Onlardan, (2018, 10 Eylül), Erişim adresi:

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fatih-ozguven/tuller-benden-iskemleler-onlardan-1194903/>

Görsel Kaynakça

Resim 1. Füsün Onur, Erratum Musicale (2018, 05 Ekim), Erişim adresi:

<http://art.ykykultur.com.tr/exhibitions/fusun-onur-erratum-musicale>

Resim 2. Brehm, M.(2007). Füsün Onur- Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye'de Güncel Sanat-3

Resim 3. Brehm, M.(2007). Füsün Onur- Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye'de Güncel Sanat-3

Resim 4. Brehm, M.(2007). Füsün Onur- Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye'de Güncel Sanat-3

Resim 5. Brehm, M.(2007). Füsün Onur- Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye'de Güncel Sanat-3

Resim 6. Brehm, M.(2007). Füsün Onur- Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye'de Güncel Sanat-3

Resim 7. Baykal, E. (2014). Aynadan İçeri, Füsün Onur, İstanbul, Arter Sergi Katalog

Resim 8. 2014 Yerleştirme görüntüsü: ARTER, 2014 Fotoğraf: Murat Germen, (2018, 10 Eylül), Erişim adresi: http://www.mimarizm.com/etkinlikler/sergiler/fusun-onur-ile-aynadan-iceri_120976

Resim 9. Brehm, M.(2007). Füsün Onur- Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye’de Güncel Sanat-3

Resim 10. Brehm, M.(2007). Füsün Onur- Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye’de Güncel Sanat-3

Resim11. Füsün Onur ile "Aynadan İçeri" 2014, (2018, 05 Ekim), Erişim adresi: http://www.mimarizm.com/etkinlikler/sergiler/fusun-onur-ile-aynadan-iceri_120976

Resim 12. Baykal, E. (2014). Aynadan İçeri, Füsün Onur, İstanbul, Arter Sergi Katalog

Resim 13. “Kadans”, 1995, Maçka Sanat Galerisi, İstanbul, (2018, 10 Eylül), Erişim adresi:

<https://vimeo.com/53982650>

Resim 14. “Kadans”, 1995, Maçka Sanat Galerisi, İstanbul, (2018, 10 Eylül), Erişim adresi:

<https://vimeo.com/53982650>

Resim 15. Brehm, M.(2007). Füsün Onur- Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye’de Güncel Sanat-3

Resim 16. Music to the eyes, Plurivocality’ at Istanbul Modern, 2014, (2018, 05 Ekim), Erişim adresi: <http://www.cornucopia.net/blog/music-to-the-eyes2>

Resim 17. Brehm, M.(2007). Füsün Onur- Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları/ Türkiye’de Güncel Sanat-3

Methods of Analysis of Metformin Active Substance Used in Type II Diabetes and its Treatment¹

Aysen Kurt Cucu - Marmara University

Hatun Levent - Marmara University

Introduction

Diabetes is a chronic disease that impairs the body's ability to convert sugar into energy. Diabetes Mellitus (DM) is a chronic metabolic disease caused by functional insufficiency of insulin or insulin resistance, which can cause organs and dysfunctions or losses due to possible complications. Garber (1994)

Diabetes; Type I, Type II, diabetes mellitus due to specific causes and gestational diabetes mellitus (GDM). American Diabetes Association (2014)

The majority of patients with diabetes are Type I and Type II diabetic patients. Type II is the most common type of diabetes. Type II diabetes is often more common due to obesity and physical inactivity. At the basis of the disease, genetically susceptible individuals are exposed to increasing lifestyle-induced insulin resistance and declining insulin secretion over time. In the world, 5-10% of the population is Type II diabetes. TEMD Diabetes Mellitus ve Komplikasyonlarının tanı, tedavi ve izlem klavuzu (2015)

Those with diabetes in their family, fat people, women who give babies heavier than 4 kg, people living under stress have a higher risk of having Type II diabetes. In addition, chronic inflammation of the pancreas, pancreatic tumors and operations and some hormonal diseases such as hyperthyroidism, acromegaly can lead to Type II diabetes.

---

¹ . *This work was supported by the Marmara University Scientific Research Projects Commission (BAPKO, SAG-D-110718-0447).*

Symptoms of Type II diabetes; frequent urination, xrestomia, drinking too much water, feeling of hunger, late wound healing, dry and itchy skin, frequent infections, numbness in hands and feet, tingling. However, these symptoms gradually appear over time.

In Type II diabetes treatment; the primary care plan includes medical nutrition therapy, regulation of nutrition habits, changing the lifestyle, and putting exercise programs into practice. If the blood sugar can not be kept within the normal limits even though this treatment plan is put into practice, the oral hypoglycemic drugs are added to the treatment. However, some Type II diabetics may need insulin to keep the blood sugar level within normal limits. In these cases, treatment is supported with insulin injections at appropriate doses. It is extremely important to measure blood sugar on certain days of the week for Type II diabetics who take oral hypoglycemic drugs or insulin therapy.

Type II diabetes drugs used to provide blood sugar control and available in our country can be examined in three groups according to their mechanism of action:

Sulfonylureas; increase the releasing of insulin from pancreas and make the body more sensitive to insulin.

Biguanides; in the presence of insulin, reduces blood sugar by increasing glucose (sugar) entry into the cells, and also reduces intestinal sugar absorption (metformin). They are preferred in fat patients.

Drugs known as alpha-glycosidase inhibitors slow down the breakdown of carbohydrates in the intestine and reduce postprandial blood sugar increases.

Drugs known as glinids reduce the increase in postprandial blood glucose with stimulating pancreatic insulin-secreting beta cells in the short term.

Reduces insulin resistance; drugs that increase insulin sensitivity, which have different effects on metformin and reduce insulin resistance.

This study focused on the metformin agent in the biguanide group of insulin sensitizing drugs from oral antidiabetic drugs in Type II DM pharmacological treatment. Metformin makes insulin susceptible to liver and, to a lesser extent,

peripheral tissues. It suppresses gluconeogenesis and glycogenolysis in the liver, enhances insulin receptor tyrosine kinase activity, promotes transport and activity of GLUT-4 glucose transporter into the cell membrane, facilitates glycogen synthesis and increases glycogen sensitivity. Tip II Diyabet Güncel Tanı ve Tedavi (2004)

In this study, recent analytical methods for the analysis of metformin drug substance from OAD (Oral Antidiabetic) drugs used in the treatment of Type II diabetes and Type II diabetes have been examined. In recent years, studies on metformin, especially RP-HPLC, have shown that the accuracy of the results is safe and appropriate.

These recent studies with metformin in the literature:

Patel and Shah developed and validated the HPTLC method for the simultaneous determination of linagliptin and metformin active pharmaceutical components and a fixed dose combination. Patel (2017)

D'souza et al. studied for validating and developing of the method for the determination of metformin hydrochloride and canagliflozin simultaneously by RP-HPLC. D'Souza (2016).

Jeyabalan and Nyola developed a new, simple, accurate, precise and reproducible RP-HPLC for the simultaneous determination of sitagliptin and metformin in the pharmaceutical and dosage form using the C18 column (Phenomenex, 250x4.6 mm, 5 µm) in isocratic mode. Jeyabalan (2012)

Hossain et al. have developed a fast and sensitive isocratic reversed-phase high-performance liquid chromatographic method for quantitative analysis as metformin hydrochloride and gliclazide bulk and also in pharmaceutical dosage forms. Researchers have planned to investigate and determine the potency and efficacy of commonly used anti-diabetic agents such as glyclazide and metformin, which are widely prescribed in Bangladesh. They have developed a fast and sensitive reverse-phase high-performance liquid chromatographic method to achieve this goal and have practiced this method successfully on pharmaceutical raw materials and finished products glyclazide and metformin. They also confirmed their methods according to

FDA, ICH and USP guidelines for accuracy, precision, specificity and linearity. Hossain (2014)

Vaingankar and Amin have developed a simple reversed-phase high-performance liquid chromatography method for the simultaneous determination of the combination and determination of the main degradation products of metformin hydrochloride (MET) and glimepiride (GLM). They found that the method they developed was based on the use of a simple working procedure and that stability, sensitivity, selectivity, and reproducibility of MET and GLM could be easily used in the routine analysis of pharmaceutical dosage forms and stability samples with excellent accuracy, precision, selectivity and reproducibility. Vaingankar (2016)

Patel et al. have developed a simple, specific and accurate reversed-phase high-performance liquid chromatographic method for simultaneously determination of repaglinide and metformin hydrochloride. They have shown that this method can be successfully used for simultaneous quantitative analysis of repaglinide and metformin hydrochloride in bulk and formulations. Patel (2011)

Umapathi et al. have developed a suitable method for the determination of metformin hydrochloride in tablets containing croscarmellose sodium as an additive. The improved method involving a change in the solvent used in the BP / USP method for the initial dilution of the tablet samples has led to the determination of the correct amount of metformin hydrochloride in the presence of croscarmellose sodium and demonstrates that the method they developed is feasible. Umapathi (2012)

A new analytical method for the simultaneous determination of antidiabetic drugs, metformin and gliclazide Gedawy et al. developed an efficient and simple HPLC method for the simultaneous detection of glyclazide and metformin hydrochloride and applied them to marketed metformin and gliclazide products. Gedawy (2018)

F. Al-Rimawi have developed a simple and stable liquid chromatographic method for the analysis of metformin hydrochloride and 1-cyanoguanidine in tablet formulations. Using this method, 1-cyanoguanidine showed that pollution detection provided quantification at trace concentrations. Al-Rimawi (2009)

Merey et al. proposed two chromatographic methods for the simultaneous determination of a binary mixture containing Saxagliptin HCl (SAG) and Metformin HCl (MET). The first method is the RP-HPLC method. The chromatographic separation was carried out on a Kinetex™ column C18 (4.6 × 150 mm, 2.6 µm) using a mobile phase consisting of acetonitrile: (pH 4.5 ± 0.1 adjusted with orthophosphoric acid) phosphate buffer (13:87, v / v) and in isocratic elution mode at UV detection at 220.0 nm and 1.5 mL/sec. The second method is the spectro-densitometric method. Chromatographic separation was carried out on a precoated silica gel aluminum plates 60 F254 as a stationary phase and on a system containing chloroform: methanol: formic acid (80: 20: 0.3, v / v). They point out that, unlike the HPLC methods they use, they have the advantage of better resolution, better peak symmetry and almost half-time analysis. Merey (2017)

References

- Tip II Diyabet Güncel Tanı ve Tedavi.* (2004). İstanbul: Avrupa Tıp Kitapçılık Ltd. Şti.
- Standards of Medical Care in Diabetes, Diabetes Care.* (2014). American Diabetes Association.
- TEMĐ Diabetes Mellitus ve Komplikasyonlarının tanı, tedavi ve izlem klavuzu.* (2015). Ankara: Miki Matbaacılık San ve Tic. Ltd. Şti.
- Al-Rimawi. (2009). Development and validation of an analytical method for metformin hydrochloride and its related compound (1-cyanoguanidine) in tablet formulations by HPLC-UV. *Talanta*, 1368-1371.
- D'Souza S, K. M. (2016). Stability Indicating Assay Method Development and Validation to Simultaneously Estimate Metformin Hydrochloride and Canagliflozin by RP-HPLC. *Current Trends in Biotechnology and Pharmacy*, 334-342.
- Garber, A. (1994). *Diabetes Mellitus. Internal Medicine.* Mosby Year Book.

Gedawy A, A.-S. H. (2018). Development and validation of a new analytical HPLC method for simultaneous determination of the antidiabetic drugs, metformin and gliclazide. *Journal of Food and Drug Analysis*, 1-8.

Hossain MK, S. M. (2014). RP-HPLC Method Development and Validation for Quantitative Analysis of Metformin and Gliclazide in Pharmaceutical Formulations. *J Sci Res*, 161-168.

Jeyabalan G, N. N. (2012). Simultaneous estimation of sitagliptin phosphate monohydrate and metformin hydrochloride in bulk and pharmaceutical formulation by RP-HPLC. *Pharm Educ Res*, 24-28.

Merey HA, R. N. (2017). Chromatographic methods for the simultaneous determination of binary mixture of Saxagliptin HCl and Metformin HCl. *Bulletin of Faculty of Pharmacy, Cairo University*, 311-317.

Patel DR, P. L. (2011). Stability Indicating HPLC Method for Simultaneous Determination of Repaglinide and Metformin Hydrochloride in Pharmaceutical Dosage Form. *Asian J. Research Chem*, 500-505.

Patel RA, S. C. (2017). Method Development and Method Validation of HPTLC for Stability Indicating and Simultaneous Estimation Study of Linagliptin and Metformin in Combination Dosage Form. *Pharma Science Monitor*, 63-74.

Umamathi P, A. J. (2012). Quantitative Determination of Metformin Hydrochloride in Tablet Formulation Containing Croscarmellose Sodium as Disintegrant by HPLC and UV Spectrophotometry. *Tropical Journal of Pharmaceutical Research*, 107-116.

Vaingankar PN, A. P. (2016). Development and Validation of Stability-Indicating RP-HPLC Method for Simultaneous Determination of Metformin HCl and Glimepiride in Fixed-Dose Combination. *Analytical Chemistry Insights*, 13-20.

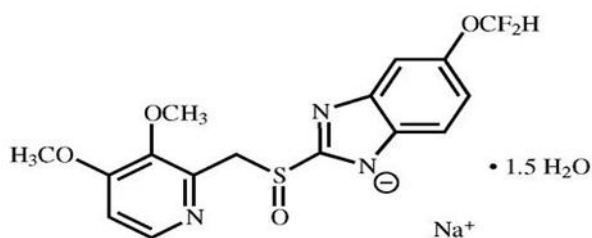

Significant Analytical Studies for Pantoprazole Sodium and Similar Substances

Aysen Kurt Cucu - Marmara University

Introduction

Pantoprazole is a substituted benzimidazole, is a selective proton pump inhibitors. It inhibits the secretion of hydrochloric acid to the pite cells by the specific effect on proton pumps. Used as pantoprazole sodium in medicines. Brittain (2002)

Chemical structure of Pantoprazole Sodium

Proton pump inhibitors are a group of drugs and have the effect of long-term reduction of gastric acid production. Nowadays they are the most potential inhibitor of stomach acid secretion. Proton pump inhibitors are recommended drugs for gastritis, ulcers and reflux. This medication prevents people who suffer from stomach trouble by preventing excessive acid production and preventing gastric lavage from harming the person.

Proton pump inhibitors work by irreversibly blocking the hydrogen / potassium ATPase enzyme system in the stomach parietal cell. Proton pump is the last process in gastric acid secretion and is the ideal process for inhibition due to the availability of gastric luminal H⁺ secretion. In this way up to 99% inhibits acid secretion and provides much better results than H₂ receptor antagonists.

In the absence of gastric acid, the healing of duodenal ulcers is accelerated; indigestion and heart burn are reduced. In this case, however, problems may arise in the absorption of some foods. Proton pump inhibitors are given in the body in an inactive state. The inactive form is neutral (lipophilic) and easily passes through the cell membrane and reaches the intracellular compartments (such as the stomach parietal cell channel) which are acidic contents. In this acidic environment, the inactive drug protonates and becomes active. Then, this active form is then covalently bound to the gastric proton pump irreversibly and makes it dysfunctional.

PPIs are now widely used worldwide for treatment of gastric acid-related allergies, especially reflux disease caused by gastric acid in the esophagus as a result of disruption. Applications include reflux, peptic ulcer, esophagus inflammation, Helicobacter pylori (Hp) treatment, reduction of gastric ulcer associated with non-steroidal anti-edema medications, dyspepsia without ulcer, reduction of gastric bleeding in intensive care patients, and Zollinger-Ellison syndrome.

Proton pump inhibitors (PPI), as in the world and in the United States, also are among the most prescribed drugs in Turkey. IMS Dataview (2012)

The presentation of PPIs in clinical use is indeed the greatest advance in suppressing the production of gastric acid. PPIs can deliver very good results in patient treatment, as well as dangerous and adverse effects.

Studies on gastric physiology have been started about two centuries ago and there is evidence of the presence of acid in the stomach. Following this, we have identified aseptic diseases related to gastric acid and its peptic activity, such as peptic ulcer, gastroesophageal reflux disease, and then tried to treat these diseases by neutralizing the acid in the gastric cavity.

In 1972, the development of antagonist (H₂RA) against histamine-2 receptors in cells of the stomach tissue was the first revolution in the treatment of acid-peptic diseases. Black (1972)

Following this revolution, a second revolution took place in the treatment of acid-peptic diseases by the discovery of the proton pump in the early 1980's and the use

of omeprazole, the first PPI in 1988. Up to now, lansoprazole, rabeprazole, pantoprazole, esomeprazole and dexlansoprazole have been developed and offered for daily use. Except for a few advantages of pantoprazole and rabeprazole, they all have the same effect when the duration of use is short. In this short-term use, pantoprazole and rabeprazole have a fast and powerful effect compared to others.

It transforms into active form in the acidic environment of parietal cells and provides inhibition of the enzyme H^+/K^+ -ATPase, which is the last step in producing acidified hydrochloric acid. The inhibition affects the basal and stimulate acid secretion. Like other proton pumps or H_2 receptor inhibitors, pantoprazole therapy causes a decrease in gastric acidity and a reversible increase in gastrin in proportion to the decrease in acidity.

Pantoprazole affects the secretion of hydrochloric acid independently of the stimulation of other substances such as acetylcholine, histamine, gastrin, since the enzyme binds to the dasatin at the cell receptor level. Oral or intravenous administration the same effect is observed. Fitton (1996)

Pantoprazole, one of the Proton Pump Inhibitors, has similar peptic ulcers in the form of omeprazole, lansaprazole, and gastroesophageal reflux. This study will show analytical results of studies conducted in recent years and active substances of similar chemical structure as the guiding operation with the assay pantroprazol sodium general properties. James (2001), Pandey (2013)

In this study, recent studies on the analytical chemistry of drug forms of pantoprazole and other PPIs, especially using high performance liquid chromatography, have been investigated.

These recent studies with PPIs in the literature:

Safwan Ashour and Soulafa Omar cooperated with high performance liquid chromatographic method modified for analysis of pantoprazole sodium in pharmaceutical dosage forms using lansoprazole as internal standard and developed a simple and fast reverse phase high performance liquid chromatographic method for direct determination of pantoprazole in pharmaceutical dosage forms. Safwan (2016)

Rabeprazole, pantoprazole and itopride have developed a simple, selective, rapid and precise reversed-phase high performance liquid chromatography (RP-HPLC) method which has been developed by Senthamil Selvan Perumal et al. To develop and validate analytical methods simultaneously with reverse phase high performance liquid chromatography. Perumal (2014)

A high performance liquid chromatography method for determining the amount of pantoprazole in human plasma was performed by Ramakrishna et al., Followed by a single step liquid-liquid extraction with methyl tert-butyl ether / diethyl ether (70/30, v / v) with using 290 nm UV detector, they separated Waters SymMetry C18 column and the analyte and the internal standard (zonisamide) in reverse phase with an isocratic elution of 10 mM phosphate buffer (pH 6.0) / acetonitrile (61/39, v / v). Ramakrishna (2005 a)

Stable HPLC-DAD method for determining two binary mixture:

Rabeprazole sodium-mosapride citrate and rabeprazole sodium-itopride hydrochloride were studied by Hamed M. El-Fatary et al. and they have been developed two binary mixture HPLC-DAD method which are showed stability rabeprazole sodium (RZ) -modapride citrate (MR) and RZ -itopride hydrochloride (IO) mixtures in the presence of ICH-stress inhibitory products. El-Fatary (2014)

Ramakrishna et al. studied a high performance liquid chromatography method to determine the amount of rabeprazole in human plasma using solid phase extraction. They have developed a simple, sensitive and selective HPLC method for quantifying the amount of rabeprazole in human plasma. Ramakrishna (2005 b)

Three methods have been developed for the quantitative simultaneous determination of Drotaverine hydrochloride and Omeprazole in a combined pharmaceutical dosage form in which Smita Sharma and Mukesh C. Sharma studied the development and validation of novel analytical methods for simultaneous estimation of drotaverine hydrochloride in combination with omeprazole in a pharmaceutical dosage form in combination with omeprazole. Sharma (2017)

For the simultaneous estimation of esomeprazole and naproxenin in a binary combination, Deepak Kumar Jain et al. Studied the RP-HPLC method for simple, sensitive, reliable, rapid, sensitive and validated synthetic form of esomeprazole magnesium trihydrate (ESO) and naproxen they developed an RP-HPLC method. Jain (2011)

Maryam Noubarani et al. Studied on improved HPLC method for determination of four proton pump inhibitors (PPI), omeprazole (OPZ), pantoprazole (PPZ), lansoprazole (LPZ) and rabeprazole (RPZ) human progesterone in human plasma, have developed a simple and rapid HPLC method for the measurement of concentrations in human progesterone in human plasma. Noubarani (2010)

D. VijayaBharathi et al. simultaneous estimation of the four proton pump inhibitors - lansoprazole, omeprazole, pantoprazole and rabeprazole: development of a new generic HPLC-UV method and its application to clinical pharmacokinetic study. With using 500 mL of zonisamide as an internal standard (IS), they have developed and confirmed a highly selective, sensitive and accurate HPLC method for the four proton pump inhibitors in human plasma. Bharathi (2009)

Ehab F. Elkady et al. Studied the biological determination of four proton pump inhibitors by LC-MS / MS and developed a new validated bioanalytical LC-MS / MS method for simultaneous extraction and characterization of human plasma using the escitalopram internal standard. Elkady (2018)

References

- (2012). *IMS Dataview MAT/6/2012 verisi*.
- Badwan A., L. N. (2002). *Analytical Profile of Drug Substances and Excipients*, 215-257.
- Bharathi, D. H. (2009). Simultaneous estimation of four proton pump inhibitors – lansoprazole, omeprazole,. *Biomedical Chromatography*, 732-739.
- Black, J. W. (1972). Definition and Antagonism of Histamine H₂-receptors. *Nature* , 385-390.

- Brittain, H. (2002). *Analytical Profile of Drug Substances and Excipients*. New Jersey: Acedemic Press.
- El-Fataty, H. M. (2014). Stability-indicating HPLC-DAD methods for determination of two binary mixtures: Rabeprazole sodium-mosapride citrate and rabeprazole sodium-itopride hydrochloride. *Journal of Pharmaceutical Analysis*, 258-269.
- Elkady, E. F. (2018). LC-MS/MS bioassay of four proton pump inhibitors. *Journal of Chromatography B*, 61-69.
- Fitton A, W. L. (1996). Pantoprazole. A review of its pharmacological properties and therapeutic use in acid-related disorders. *Drugs*, 460-482.
- Jain, D. J. (2011). The RP-HPLC method for simultaneous estimation of esomeprazole and naproxen in binary combination. *Pharmaceutical Methods*, 167-172.
- James, D. G. (2001). *Analytical Method Validation*.
- Noubarani, M. K. (2010). Improved HPLC Method for Determination of Four PPIs, Omeprazole, Pantoprazole, Lansoprazole and Rabeprazole in Human Plasma. *J Pharm Pharmaceut Sci*, 1-10.
- Pandey, S. P. (2013). A validated stability indicating HPLC method for the determination of process-related impurities in pantoprazole bulk drug and formulations. *Brazilian Journal of Pharmaceutical Sciences* , 176-182.
- Perumal SS, E. S., & 520-526, 2. (2014). Analytical method development and validation of simultaneous estimation of rabeprazole, pantoprazole, and itopride by reverse-phase high-performance liquid chromatography. *Journal of Food and Drug Analysis*, 520-526.
- Ramakrishna, N. V. (2005). High-performance liquid chromatography method for the quantification of pantoprazole in human plasma. *Journal of Chromatography B*, 326-329.
- Ramakrishna, N. V. (2005). High-performance liquid chromatography method for the quantification of rabeprazole in human plasma using solid-phase extraction. *Journal of Chromatography B*, 209-214.
- Safwan, A. S. (2016). A modified high-performance liquid chromatographic method for the analysis of pantoprazole sodium in pharmaceutical dosage forms using lansoprazole as internal Standard. *Arabian Journal of Chemistry*, 114-119.

Sharma, S. M. (2017). Development and validation of new analytical methods for simultaneous estimation of Drotaverine hydrochloride in combination with Omeprazole in a pharmaceutical dosage form. *Arabian Journal of Chemistry*, 397-403.

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Motivasyonunu Etkileyen Faktörler

Aysun KÜRSÜ – Ağrı İmam Hatip Orta Okulu

Mehmet Akif HAŞILOĞLU – Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Fen Bilimleri öğretmenlerinin motivasyonlarını olumlu ve olumsuz etkileyen içsel-dışsal faktörleri saptamak, öğretmenlerin motivasyonlarının düşük ya da yüksek olduğundaki davranışlarını ortaya çıkarmaktır ve deneyim kazandıkça motivasyonlarındaki değişimi gözlemlemektir. Nitel araştırma deseni kullanılarak ortaokulda çalışan 8 öğretmene yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile görüşmeler yapılmıştır ve 5 soru sorulmuştur. Araştırmanın örneklemini olarak Ağrı ilinde çalışan Fen Bilimleri öğretmenleri seçilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda çalıştıkları okulun ve sınıfın fiziksel yapısının, okulun temizliğinin, dersliklerin ve laboratuvarların durumunun, duvarların renginin, teknolojik imkânların, okulun konumunun, ısısının öğretmen motivasyonlarını etkilediği saptanmıştır. Aynı zamanda öğrencilerin davranışlarının da motivasyon konusunda büyük önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin motivasyonlarının yüksek olması için hem fiziksel şartların hem de öğrenci ile veli ile yöneticiler ile iletişiminin iyi olması gerekmektedir. Böylelikle eğitim kalitesinin artacağı, derslerin daha eğlenceli ve verimli geçeceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, Fen Bilimleri, Öğretmen, Ortaokul

FACTORS EFFECTING THE SCIENCE TEACHER'S MOTIVATION

Abstract

The purpose of this study is to determine inner-outer factors that positively and negatively affects the motivation of the science teachers, reveal the behavior patterns of the teachers when their motivation is high or low, and to monitor the change in their motivation as they become experienced. By using quantitative research design. 8

teachers working in secondary schools were interviewed with a semi-structured interview protocol and were asked 5 questions. The sample of the study consist of teachers working in the secondary schools in Ağrı province. As a result of the interviews, it was determined that the physical structure of the school and the classrooms, the cleanliness of the school, the conditions of the classrooms and the laboratories, the color of the walls, technological opportunities, the location of the school and the temperature of the school affect the motivation of the teachers. The behaviors of the students are also of high importance in terms of motivation. To have higher motivation for the teachers, it is necessary to have a good communication with students, parents and school administration and the schools should have better physical conditions. Thus, it was concluded that the quality of the education will improve, the classes will be more fun and productive.

Keywords: Motivation, Sciences, Teacher, Secondary School.

GİRİŞ

Hayatımızın önemli bir parçası olan Fen Bilimleri dersi öğrencilerin en çok ilgilerini çeken, sorgulayıp araştırdıkları alanların başında gelmektedir (Baytok 2007; Gürdal 1992). Fen Bilimleri dersinin hedefleri arasında öğrenci başarısını sağlamak vardır. Başarıyı sağlamak öğrencinin o dersi sevmesi, dersten zevk alması ve en iyi şekilde motive olmasıyla mümkündür (Garih, 2000).

Motivasyon kelimesinin anlamına baktığımızda, bir amaca yönelik, davranışı yönlendiren, harekete geçiren ve sürdüren bir güçtür (Acat ve Köşgeroğlu, 2006). Motivasyon bilginin anlamlandırılmasında, kavram öğreniminde önemli bir yer kaplar. Bundan dolayı öğrencinin ders sırasında motivasyonu yüksek olmalıdır. Çünkü motivasyon eğitimde, öğrenmeyi etkileyen önemli etkenlerden biridir (Chen 2001). Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde (Mitchell ve Pietkowska 1974; Uğuroğlu ve Walberg 1979) başarı ile motivasyonun ilişkili olduğu sonucu ortaya koyulmuştur. Motivasyonu yüksek öğrencilerin daha fazla öğrendiği, öğrenmeye karşı istekli oldukları, başarıyı sağladıkça kendilerini daha iyi hissettikleri ve eğitimlerini daha ileri seviyeye getirmek istedikleri sonucuna varılmıştır (Stipek 1988; Wolters ve Rosenthal

2000). Bu duruma diğer açıdan bakıldığında ise öğrencinin motivasyonu düşük olduğunda o derse karşı başarı düzeylerinin de düşük olduğunu görülmüştür (Altun ve Erden 2006; Engin-Demir 2009; Altun, 2009).

Motivasyon konusunda araştırma yapan uzmanlar, motivasyonun Fen Bilimleri dersinde, öğrencilerin ders başarısına, bilimsel süreç becerisine, eleştirel düşünme sürecine ve öğrenci gelişiminde önemli bir rol oynadığını saptamışlardır (Garcia ve Pintrich 1992; Pintrich ve ark. 1993; Lee ve Brophy 1998; Tuan, Chin ve Shieh 2005; Yılmaz ve Çavaş 2007).

Kuşkusuz öğrencinin dersteki motivasyonunu etkileyen en önemli faktör ise öğretmendir. Öğretmenler öğrencilerin eğitim niteliklerinde, aktif öğrenmelerinin belirlenmesinde en önemli faktörlerden biridir (Unesco, 2006). Bu konuda öğretmenlere çok fazla görev düşmektedir. Öğretmenlerden öğrencilerinin en verimli, en yüksek seviyede dersi kavramalarını sağlaması beklenir (Balcı, 2011). Bir öğretmenin bunu başarabilmesi için öncelikle kendi motivasyonunun yüksek olması gerekir. Öğretmenlerin motivasyonlarını etkileyen hem içsel hem de dışsal birçok etmen vardır. Bu etmenler uygun şartlara getirildiğinde motivasyon yükselecektir. Fen Bilimleri öğretmenlerinin motivasyonlarının yüksek olduğunda öğrencilerin akademik başarılarına pozitif etki yaptığı görülmüştür (Bishay, 1996). Bir öğretmenin motivasyonu ne kadar yüksek ise o derste güler yüzlü ve aktif olacağı düşünülebilir.

Motivasyon alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde genelde araştırmalar öğrenci motivasyonu üzerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Ancak öğretmenlerin motivasyonu ve motivasyonlarını etkileyen faktörler üzerine yapılan çalışmalar az olduğu görülmüştür. Bu sebep araştırmamızın gerekçesini oluşturmuştur.

1) ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, Fen Bilimleri öğretmenlerinin motivasyonlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen faktörleri irdeleyip öğretmenlerin motivasyon durumlarına göre davranışlarını saptamaktır. Araştırmanın temel problem cümlesi,

“Fen Bilimleri öğretmenlerinin motivasyonlarını olumlu veya olumsuz etkileyen faktörler nelerdir ve böyle durumlarda nasıl hareket etmekte?”

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1) Okulunuzdaki hangi fiziksel etmenler sizin motivasyonunuzu olumlu ya da olumsuz etkilemektedir?

2) Sınıfınızdaki hangi fiziksel etmenler sizin derse karşı olan motivasyonunuzu olumlu ve olumsuz etkilemektedir?

3) Öğrencilerin hangi davranışları sizin derse olan motivasyonunuzu olumlu ya da olumsuz etkiler?

4) Derse karşı motivasyonunuzun düşük ya da yüksek olması sizin ders işleyişinizi nasıl etkiler?

5) Göreve ilk başladığınız yıl ile şu an arasında motivasyonunuzda olumlu ya da olumsuz nasıl değişiklikler olmuştur?

2) YÖNTEM

Fen Bilimleri öğretmenlerinin motivasyonlarını etkileyen faktörleri ve motivasyon durumlarına göre davranışlarını belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmada ayrıntılı bir şekilde veri toplama yapılarak görüşmeye katılan Fen Bilimleri öğretmenlerinin deneyimlerini ve bakış açılarını doğrudan öğrenme, anlama ve açıklama amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk ve diğ. 2009). Yarı yapılandırılmış Görüşme tekniği ile toplanan veriler tablolar halinde analiz edilmiştir.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Ağrı il merkezinde ve Ağrı ilinin sosyo ekonomik ve eğitim düzeyi düşük velilerin bulunduğu köylerinde görev yapan 8 Fen Bilimleri Öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetleri ve hizmet yılları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo1. Araştırmaya katılan öğretmenler ile ilgili ön bilgiler

KOD	CİNSİYET	HİZMET YILI
Ö1	K	1
Ö2	K	1

Ö3	K	2
Ö4	K	2
Ö5	E	4
Ö6	E	3
Ö7	E	2
Ö8	K	1

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme formu oluşturmak için konu ile ilgili öncesinde yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Görüşme formunda 5 soruya yer verilmiştir. Görüşmeler öğretmenler ile yüz yüze yapılmış ve araştırmacı tarafından not alınmıştır. Kabul eden öğretmenler ile ses kayıt yapılmıştır. Görüşmelerden sonra elde edilen veriler bilgisayara kaydedilmiştir ve analizi yapılmıştır. Kategorileştirilmiş ve tablolar haline getirilmiştir.

2) BULGULAR

2.1. Okullardaki fiziksel etmenlerin motivasyonu etkileme durumu

Tablo 2. Okullarda öğretmenlerin motivasyonlarını olumsuz etkileyen faktörler

---

<i>Olumsuz faktörler</i>	1	2	3	4	5	6	7	8
Sınıfların yetersiz, küçük ve düzensiz olması								
Laboratuvar gibi dersliklerin olmaması varsa da yetersiz olması								
Bahçenin küçük ve kullanışsız olması								
Okulun ikamet edilen yere uzak olması								
Okulun temiz olmaması								
Lavaboların yetersiz olması								
Okulda elektrik ve suyun devamlı kesilmesi								
Yemekhane olmaması								
Okulda ısınma probleminin olması								

Tablo 2 incelendiğinde görüşme yapılan öğretmenlerimiz okullarının fiziksel durumlarıyla ilgili birçok faktörün motivasyonlarını olumsuz etkilediğini vurgulamışlardır. Fen Bilimleri öğretmenlerinden 4'ü sınıfların yetersiz ve küçük olmasının, 2'si laboratuvarların olmamasının, 3 tanesi bahçenin küçük ve kullanışsız

olmasının yine 3 tanesi okulların öğretmenlerin ikamet ettikleri yerlere uzak olmasının, 4'ü okulun temiz olmaması, 3 tanesi lavaboların yetersiz olması, 1 tanesi elektrik ve su kesintisi yine 1 tanesi yemekhane olmaması ve 2 tanesi okullarında ısınma problemi yaşamalarının motivasyonlarını olumsuz yönde etkilediğini vurgulamışlardır. Görüşme yapılan bazı Fen Bilimleri öğretmenlerinin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıda sıralanmıştır.

“Yemekhane olmaması ve lavaboların az olması konusunda okulumuz sıkıntılı. Bunlar benim motivasyonumu düşürüyor ve beni kısıtlıyor. Fakat hijyen konusunda okulumun çok iyi olması beni mutlu ediyor ve motivasyonumu arttırıyor.(Ö1)”, “Laboratuvarımızın uygun koşullarda olmaması beni olumsuz etkiliyor. Laboratuvarımızı depo gibi kullanıyoruz. Malzemelerimiz var ama çok küçük olduğu için orada deney yapamıyor sınıfa taşımak zorunda kalıyorum. Bahçemiz küçük bu yüzden öğrenciler bahçede oynamak yerine koridorlarda oynuyorlar. Nöbetçi olduğum zamanlarda zorlanıyorum bu da benim gün içerisinde motivasyonumu düşürüyor. Okulumuzda her gün temizlik yapılması beni olumlu etkiliyor.(Ö2)”, “Okulumuz köy okulu olduğu için merkeze uzak ve bu beni olumsuz etkiliyor. Temizliğin yetersiz olması, öğretmenler için ayrı lavaboların olmaması, su ve elektriğin sürekli değişkenlik göstermesi gelip gitmesi beni olumsuz etkiliyor çünkü elektrik gidince sınıflar karanlık oluyor bu da beni olumsuz etkiliyor.(Ö3)”, “okulun temiz olmaması, ısınma sorunu olması, okulun küçük olması, yeterli dersliğin olmaması, çeşitli etkinlikleri gerçekleştirebilecek alanların olmaması benim motivasyonumu düşürüyor.(Ö4)”, “okul binamız küçük ve yetersiz, etkinlik yapmak istesek yeterli sınıfımız olmadığı için yapamıyoruz. Çok amaçlı bir salonumuz yok yani ekstra hiçbir şey yapamıyoruz.(Ö5)”, “Okulumuz kışın soğuk oluyor. Kaloriferlerimiz doğru düzgün yanmıyor. Tek hadememiz var oda iki okula birden yetişemiyor bu yüzden sıkıntı yaşıyoruz.(Ö6)”, “Okulun konumu ikamet ettiğim yere uzaklığı çok olduğu için sabah özellikle geliş gidişler çok yorucu oluyor. Isınma açısından sorun yaşamıyorum. Binanın sıcaklığı uygun. Bunlarda olumlu etkiliyor. lavabolar hijyenik değil, sınıf kapıları eski bunun gibi sıkıntıları var.(Ö7)”, “Bahçesinin her yerinde çöpün olması, kapı kollarının kırık olması okulda laboratuvar olmaması beni olumsuz etkiler. Deney yapmamı kısıtlar. Okulun bulunduğu mezoki beni etkiler. Şehir merkezine uzak olması beni olumsuz etkiler. (Ö8)”.

Bunun yanında görüşme yapılan öğretmenlerden 1 tanesi okullarının küçük olması, 2 tanesi okulun temiz olması, 1 tanesi ise sıcaklığının uygun olması için olumlu faktör olduğunu belirtmiştir.

2.2. Sınıflardaki fiziksel etmenlerin motivasyonu etkileme durumu

Tablo 3. Öğretmenlerin sınıflarda motivasyonlarını olumsuz etkileyen faktörler

<i>Olumsuz faktörler</i>	1	2	3	4	5	6	7	8
Sınıfların küçük ve düzensiz olması								
Sınıfın karanlık olması								
Sıraların düzensiz ve dağınık sıralanışı								
Akıllı tahta gibi teknolojik aletlerin, ders materyallerinin olmaması								
Sınıfların havasız ve kirli olması								
Sınıfın sıcaklığının uygun olmaması								
Duvarın renginin alışılmışın dışında olması								

Tablo 3 incelendiğinde görüşme yapılan öğretmenlerimizin 6 tanesi sınıflarında sınıflarının küçük ve düzensiz olması, 3 tanesi karanlık olması yine 3 tanesi havasız kirli olması, 3 tanesi teknolojik imkanlarının olmaması, 1 tanesi sıraların düzensiz olması, 2 tanesi sınıfın sıcaklığının uygun olmaması ve 2 tanesi duvar renginin alışılmışın dışında olması gibi etkenlerin motivasyonlarını düşürdüğünü ve dikkatlerini dağıttığını belirtmişlerdir.

Tablo 4. Öğretmenlerin sınıflarda motivasyonlarını olumlu etkileyen faktörler

<i>Olumlu faktörler</i>	2	7	8
Akıllı tahta olması			
Sınıfın büyüklüğü			
Isınmanın iyi olması			
Sınıfın düzeni ve temizliği			
Sınıfın aydınlatması			

Tablo 4'e baktığımızda ise görüşme yapılan öğretmenlerin sınıflarında akıllı tahtanın olması, sınıflarının düzenli ve aydınlık olması, iyi ısınması ve büyüklüğünün

ideal olması motivasyonlarını olumlu etkilemektedir. Görüşme yapılan bazı Fen Bilimleri öğretmenlerinin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıda sıralanmıştır.

“Alanın dar olması sınıf içinde hareketlerimin kısıtlanmasına neden oluyor. Etkinlik yaparken sıraları düzenlemem gerekiyor bu da zaman ve güç harcamama neden oluyor. (Ö1)”, “Sınıfımızda akıllı tahta olması çok işime yarıyor. Öğrencilerin ilgisini çekiyor. Motivasyonumu olumlu yönde etkiliyor. Sınıfımızda yaptığımız materyalleri sergileyecek yerimiz yok. Sıraların dağınık olması dikkatimi dağıtıyor. Düzeltmesi zaman kaybına neden oluyor. Büyüklüğü ve ısınması iyi. (Ö2)”, “Akıllı tahta olmaması ders işlememi zorlaştırıyor. Soruları uzun uzun yazmak zorunda kalıyorum hem zaman kaybına neden oluyor hem de yoruluyorum. Sınıfın dar olması beni boğuyor. Ders materyallerinin bulunmaması motivasyonumu düşürüyor. (Ö3)”, “Olumsuz etmenler olarak sınıfımın darlığı, çok küçük bir alanda eğitim vermeye çalışıyoruz. (Ö6)”, “akıllı tahta olmaması, donanımın materyalin eksikliği, sınıfların temiz olmaması olumsuz etkiliyor. Aydınlatmada ısınmada sıkıntı yaşamıyoruz. Sıralarımız eski. Çok işlevsel değil etkinlikler için sıralarda sınıf ortamı da. (Ö7)”.

1.3. Öğrencilerin hangi davranışları öğretmenlerin motivasyonlarını olumlu ya da olumsuz etkiliyor?

Tablo 5. Öğretmenlerin motivasyonlarını olumlu etkileyen öğrenci davranışları ve özellikleri

Olumlu faktörler	1	2	3	4	5	6	7	8
Öğrencilerin hazır bulunuşluklarının olması								
Derse karşı aktif ve istekli katılım								
Öğrencilerin sakin ve ılımlı olması								
Derse çalışarak hazırlıklı gelmeleri								
Dersi sessizce ve dikkatli dinlemeleri								
Saygılı olmaları								
Soru sormaları, dönüt almam								
Öğrencilerin ders aralarında test çözmeleri								

Öğrencilerin davranışları, sözleri ve derse karşı tutumları öğretmenlerin motivasyonları açısından önemli bir rol oynamaktadır. Tablo 5'e baktığımızda öğrenciler eğer derse hazırlıklı gelip aktif katılım sağlar öğretmenlere soru sorar veya sorulara cevap verirse öğretmen motivasyonunu arttırıyor. Aynı zamanda saygılı olmaları öğretmenler açısından önemli bir kriter olarak tespit edilmiştir.

Görüşme yapılan Fen Bilimleri öğretmenlerin büyük kısmı öğrencilerin derse karşı aktif ve istekli katılımları sayesinde motivasyonlarının olumlu etkilendiğini belirtmişlerdir.

Tablo 6. Öğretmenlerin motivasyonlarını olumsuz etkileyen öğrenci davranışları ve özellikleri

<i>Olumsuz faktörler</i>	1	2	3	4	5	6	7	8
Bireysel farklılıkların çok olması								
Bilgi eksikliği								
Ders anlatırken sözümün kesilmesi								
Ders materyali getirmemeleri, Ödevlerini yapmamaları ve derste not tutmamaları								
Ders esnasında kendi aralarında konuşmaları, derse aktif katılmamaları								
Sınavlarda kötü not almaları								
Kişisel bakımlarına dikkat etmemeleri								
Öğrencilerin hasta okula gelmeleri								
Saygısızca davranmaları								
Derste sıkıldıklarını sözel olarak dile getirmeleri								
Ders esnasında izinsiz olarak sınıfta gezinmeleri								

Tablo 6'ya baktığımızda ise öğretmenlerin motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyen davranışlar görülmektedir. Yapılan görüşmelere göre öğrencilerin sorumluluklarını yerine getirmeyip ödevlerini yapmamaları, ders araç gereçlerini getirmemeleri, öğretmenlere karşı saygısızca davranmaları, kişisel bakımlarına önem vermemeleri veya hasta okula gelmeleri kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerimizin çoğu öğrencilerin derse aktif katılmamaları ve buna bağlı olarak sınavlardan kötü not almaları konusunda da rahatsız olmaktadır. Görüşme yapılan bazı Fen Bilimleri öğretmenlerinin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıda sıralanmıştır.

“Hazırbulunuşluk seviyesi iyi olan, derse aktif ve istekli katılım beni olumlu etkiler. Bireysel farklılıkların çok olması olumsuz etkiliyor. Çünkü öğrencilerin bir kısmı yavaş öğrenirken bir kısmı hızlı öğreniyor. Temel bilgi eksikliği olan öğrencilerde zorlanıyorum. (Ö1)”,
“Öğrencilerin Derse hazırlıklı gelmeleri, derse katılma ve ilgili olma motivasyonumu yükseltir.

Ben ders anlatırken sözümün kesilmesi, defter kitap deney malzemeleri getirmemeleri, derste başka şeylerle ilgilenmeleri, kendi aralarında konuşmaları beni olumsuz etkiliyor. (Ö2)", "Öğrencilerin ben ders anlatırken sessizce dinlemeleri, sözümü dinlemeleri, saygılı olmaları beni olumlu etkiler. Ödev verdiğimde en fazla 1-2 kişi yapıyor, tahtaya yazılanları defterlerine geçirmiyorlar bu da öğrenmeyi düşürüyor. Sınavlarda kötü not almak onları üzüyor bu durum benim motivasyonumu düşürüyor. Temizliğe dikkat etmiyorlar öyle olunca öğrencilerle temasta bulunamıyorum sinirli hale getiriyor bu beni. Derse katılım çok düşük. Tekrar olmadığı için çabuk unutuluyor. Tüm bunlar beni olumsuz etkiliyor. (Ö3)", "Öğretmenine ve arkadaşlarına karşı terbiyesiz davranışlarda bulunan, argo konuşan bir öğrenci öğretmen motivasyonunu olumsuz etkiler. Diğer bir yandan dersi dinlediği halde anlamadığını öğretmenine soran bir öğrenci öğretmenin motivasyonunu olumlu etkiler çünkü soru soran öğrenci öğretmenini dinlediğinin göstergesidir. (Ö4)", "Derse katılım konusunda derse devam etmek istemiyorlar, çabuk sıkılıyorlar ve bunu sözel olarak ifade ediyorlar. Hep dışarı çıkmak istiyorlar. Top oynamak istiyorlar. Okul küçük okuldan çıkmak istiyorlar. (Ö5)" "Öğrencilerin derse karşı ilgisi beni olumlu etkiler. Beni dinlemeleri, yaptığım etkinliklere katılmaları beni motive ediyor. Onlar için daha fazla çalışmaya sevk ediyor. Öğrencilerin kayıtsız kalması, hasta okula gelmeleri ya da arkadaşlarıyla olan sorunlarını çözememek beni olumsuz etkiliyor. (Ö6)", "Her öğretmeni olumlu etkileyebileceği gibi bizi de öğrencinin ders hazırlıklı gelmesi, öğrencinin gözüne baktığın zaman ders işleme isteğini görmek karşılıklı olumlu bir etki oluşturuyor. Öğrencinin pür dikkat gözümüzün içine bakması bizi de olumlu etkiliyor. Derse girdiğimde sözümün kesilmesi, derste başka şeylerle ilgilenmesi, yanındakiyle konuşması dikkatimi dağıtıyor ve olumsuz etkiliyor. (Ö7)"

2.4. Öğretmenlerin motivasyonları olumlu veya olumsuz etkilediğindeki ders işleyiş durumları

Tablo 7. Öğretmenlerin motivasyonları yüksek olduğunda dersi nasıl işliyorlar?

Ders işleyiş	1	2	3	4	5	6	7	8
Daha mutlu ve güler yüzlü olurum								
Dersi daha istekli anlatırım								
Plana uygun davranırım her durumda								

Oyun oynattırırım
Oturmam sınıfta hep dolaşırım
Soruları daha olumlu karşılarım
Ders ile ilgili daha fazla örnek verir daha çok ders anlatırım
Şarkılar söyler selamlaşırım her biri ile daha eğlenceli geçer

Görüşme yapılan Fen Bilimleri öğretmenlerin çoğu motivasyonları yüksek olduğunda daha mutlu daha ilgili ve daha güler yüzlü olduklarını aynı zamanda dersi daha istekli anlattıklarını belirtmektedirler. Öğretmenlerden 6 tanesi daha mutlu güler yüzlü olduğunu, 6 tanesi daha istekli ders anlattıklarını, 2 tanesi plana uygun davrandığını, 2 tanesi oyun oynattığını, 2 tanesi sınıfta hep dolaştığını, 1 tanesi soruları daha olumlu karşıladığını, 2 tanesi daha fazla örnekler vererek dersi anlattığını ve 4 tanesi şarkılar söyleyerek dersi eğlenceli hale getirdiğini belirtmiştir.

Tablo 8. *Öğretmenlerin motivasyonları düşük olduğunda dersi nasıl işliyorlar?*

<i>Ders işleyiş</i>	1	2	3	4	5	6	7	8
Planı uygulamam sadece								
Ekstra örnek vermem ya da etkinlik yapmam								
Ders haricinde öğrencilerle iletişimim az olur								
Çabuk kızarım								
Ders anlatmaktan keyif almıyorum								

Tablo 8'e baktığımızda öğretmenlerin motivasyonları düşük olduğunda görüşme yapılan tüm öğretmenler sadece planı uyguladıklarını söylüyorlar. Ama motivasyonları olumsuz etkilediğinde çabuk kızıp sinirlendiklerini, ders anlatmaktan keyif alamadıklarını, öğrenciler ile iletişimlerinin az olduğunu ve ekstra örnekler vermediklerini belirttiler. Görüşme yapılan bazı Fen Bilimleri öğretmenlerinin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıda sıralanmıştır.

"Plana uygun davranırım her türlü. Ama moralim düzgün olduğunda ekstra daha mutlu olup daha istekli ilgileniyorum. Motivasyonum düşük olduğunda ise sadece planı uygulayıp ekstra etkinlik yapmıyorum. (Ö1)", "Ders işleyişimi değiştirmez. şakalaşmak yerine sadece dersi anlatıyorum ve daha ciddi oluyorum. Konu arasında ara verip konuşmak istemiyorum. Mutlu

olduğumda daha güleç oluyorum ve konula ilgili oyunlara zaman ayırıyorum. (Ö2)", "Yüksek olduğunda hiç oturmam sınıfta dolaşırım hep. Katılım hoşuma gider. Daha güler yüzlü oluyorum. Soruları daha olumlu karşılıyorum. Düşük olduğunda genelde kitaptan götürürüm dersi çünkü biliyorum ki dinlemiyorlar. Çocukların yaptığı davranışlara daha çabuk kızıyorum. Onlara çok iyi anlatamadığımı ve dersin işe yaramadığını düşünüyorum. (Ö3)", "Motivasyonu olumlu olan bir öğretmenin hem derse hem de öğrencilere karşı ilgi alakası en üst düzeyde olup bu da sağlıklı ve verimli ders işlemesini sağlar. Ama motivasyonu düşük bir öğretmenin ders işleme konusunda kendi ilgisini bile veremezken çocukları derse katmak daha da zorlaşır. (Ö4)", "Motivasyonumuz yüksek olursa daha çok öğrenciyi derse katabilir, daha eğlenceli bir şekilde ders işleyebiliriz. Motivasyonumuz düşük olduğu zaman bütün ekstralardan uzak sadece yapmamız gerekene, o dersi bitirmeye odaklanıyoruz. Dolayısıyla da bu daha verimli geçmesi gereken bir dersin normal, standart bir şekilde kalmasına sebep oluyor. Öğrencilere daha çok fayda sağlayacakken bizde daha az fayda vermiş oluyoruz. (Ö5)", "Motivasyonum yüksekse o gün ders çok güzel, akıcı gider. Çocuklara, günaydın derim, şarkılar söylerim hepsi ile selamlaşır sarılırım, teşekkür ederim. Motivasyonum düşük olduğunda dersi yine işlemeye çalışırım ancak motive olduğum zamanki gibi gönülden işleyemem. Tabi öğretmen olarak orada bulunmamın gereklerini yerine getiririm ancak çocuklarla iletişimim daha az olabilir. Çocuklarla hareketli oyunlar oynamayabilirim. (Ö6)", "Motivasyonum yüksekken kesinlikle ders çok akıcı bir şekilde ilerler. Daha hareketli oluyorum. Esprili gülüslü geçiyor ders. Böylelikle aslında sizin de zihniniz daha aktif çalışıyor. Öğrenciye bir konuyu somutlaştırırsan daha çok örnek geliyor aklına. Çünkü zihin daha kapsamlı çalışıyor ve daha güzel ders anlatılabiliyor. Şen şakrak ders işlemek öğrencinin daha çok hoşuna gidiyor. Ders çok daha eğlenceli geçiyor. Moral düştü mü öğrenciye de ister istemez yansıyor. Yüz asılıyor oturarak ders işleniyor. Örneğin öğrenci hiç sinirlenmeyeceğiniz bir şey söylemiştir ama o anda sizin anormal bir tepki vermenize sebep olabiliyor. (Ö7)", "Motivasyonum yüksek olduğunda öğrencilere nasıl bir etkinlik yapalım diye sorarım öğrencinin isteğine göre hareket ederim. Motivasyonum arttığında fen ile ilgili ilginç bilgiler verir ya da oyun oynattırırım. (Ö8)".

1.4. Öğretmenlerin Göreve İlk Başladıkları Yıl İle Şuan Arasında motivasyonlarındaki değişimler

Tablo 9.Öğretmenlerin göreve başladıklarından itibaren motivasyonları nasıl etkilendi?

Motivasyonları	1	2	3	4	5	6	7	8
Olumlu								
Olumsuz								

Tablo 9'a göre baktığımızda görüşme yapılan 8 öğretmenden 3 tanesi göreve başlamalarından bugüne kadar motivasyonlarında olumlu değişiklikler olduğunu geri kalan 5 öğretmenin ise motivasyonlarında olumsuz bir değişiklik olduğunu belirtmişlerdir. Görüşme yapılan bazı Fen Bilimleri öğretmenlerinin kendi ifadelerinden birkaçı aşağıda sıralanmıştır.

“Motivasyonum düştü ama ders işleyişim değişmedi. Alternatif yollar aramaya başladım. Daha yetkin olmaya başladım. (Ö2)”, “Olumsuz değişiklikler oldu. İlk zamanlar heyecan vardı daha idealisttim. Gerek veli gerek öğrenci tarafından düştü. Yaptıklarımın karşılığını göremedim. Daha temkinli yaklaştımaya başladım. (Ö3)”, “Göreve ilk başladığımda ne ile karşılaşacağımı bilmediğimden hem merak duygusu hem ilk heyecan nedeniyle motivasyonum çok yüksekti. Fakat bu yıl daha fazla tecrübe kazanmam dolayısıyla ve öğrencileri, okulu daha iyi tanımam sebebiyle geçen seneki motivasyonum yüksekliğini kendimde görüyorum. (Ö4)”, “Deneyimim arttıkça konulara daha çok hâkim oluyorum bu sayede daha farklı örnekler verip günlük hayatla bağdaştırabiliyorum bu da motivasyonumu arttırıyor. Kendimi daha bilgili hissedince daha iyi anlattığımı düşünüyorum. (Ö8)”.

3) SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırma Fen Bilimleri öğretmenlerinin motivasyonlarını etkileyen faktörleri ve motivasyon durumlarına göre davranışlarını belirlemek amacıyla hem okulun hem sınıfın fiziksel yapısında hem de öğrenci davranışlarındaki birçok etmenin etkili olduğu saptanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak yapılan bu araştırmada, bulunan sonuçlar incelendiğinde, okulların belli başlı birçok fiziksel şartından dolayı öğretmenlerin motivasyonları olumlu ya da olumsuz etkilenmektedir. Sınıfların yetersiz ve düzensiz olması, laboratuvar gibi dersliklerin olmaması olsa bile kullanışsız olması, Okulun öğretmenlerin ikamet ettiği yere uzak olması, okulun temiz olmaması,

lavaboların yetersiz olması, okulda elektrik ve suyun devamlı kesilmesi, yemekhane olmaması, okulda ısınma probleminin olması, okullarındaki bahçelerinin küçük ve kullanışsız olması gibi okulun fiziksel etmenleri Öğretmenlerin motivasyonunu olumsuz etkileyen etmenlerin arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bahçe küçük olduğu ve kullanışsız olduğu zaman öğrenciler bahçe yerine sınıflarda, koridorlarda oynuyor, enerjilerini atacak alanlarının olmaması öğrenci motivasyonu düşürüyor, derse odaklanmalarında sıkıntı çekmelerine sebep oluyordur. Dersine düşük motivasyonda, odaklanması, ilgisi alt seviyelerde öğrenciler girdiğinde öğretmenlerde bundan olumsuz etkileniyor ve bunu ister istemez derslerine yansıtıyorlardır.

Aynı zamanda öğrenciler yaparak yaşayarak daha etkili bir şekilde öğrenmektedirler. Fen Bilimleri dersi deney ile etkinlikler ile öğrenilen bir derstir. Okullarda laboratuvar olmaması, deney malzemelerinin olmaması veya deney yapmak için yeterli alanların olmaması dersi monoton hale getirmektedir. Öğrenciler deney ya da etkinlik yapmadıkları zaman derse karşı aktif olamıyorlar. Hem öğrenci motivasyonunu hem de öğretmen motivasyonunu olumsuz yönde etkiliyor. Okulun temiz olmaması ya da elektrik su kesintisinin olması verimli bir eğitimi kısıtlıyor. Hem öğrenci açısından hem de öğretmen açısından olumsuz sonuçlara yol açıyor. Bu araştırmayı Ağrı ilinde gerçekleştirdik ve kış şartları oldukça zorlu geçen bir il olması sebebiyle ısınma sorunu yaşanan okullarda öğrenciler ve öğretmenler üşüyerek ders işlemek zorunda kalıyorlar. Öğrenciler soğuktan dolayı derse odaklanamıyor, öğretmenler ise istedikleri şekilde verimli ders anlatamıyorlar. Bunun sonucunda ise motivasyonları olumsuz etkileniyor. Bazı öğretmenler için de okulun küçük olması, ısınmalarının iyi olması motivasyonlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırma sonuçlarından biri de öğretmenlerin sınıflarındaki fiziksel etmenlere göre motivasyon durumlarıdır. Sınıfların küçük ve düzensiz olması, sınıfın karanlık olması, sıraların düzensiz ve dağınık sıralanışı, akıllı tahta gibi teknolojik aletlerin, ders materyallerinin olmaması, sınıfların havasız ve kirli olması, sınıfın sıcaklığının uygun olmaması olumsuz etkilemektedir. Fen Bilimleri dersi özellikle görsel materyaller

kullanıldığında akılda kalıcı olmaktadır. Akıllı tahta ve materyal kullanılan derslerde ders daha eğlenceli hale gelmektedir. Böylelikle öğrenci ve öğretmenler dersi daha zevkle işlemektedir. Sınıflar karanlık olduğunda öğrencilerin ve öğretmenlerin dikkati dağılmaktadır. Motivasyonlarını düşürmektedir.

Öğrenci davranışları da motivasyonu etkileyen önemli faktörlerdendir. Bir sınıfta bireysel farklılıkların çok olması, bilgi eksikliği yaşayan öğrencilerin fazla olması, öğrencilerin ders anlatırken öğretmenlerinin sözünü kesmesi ya da saygısız davranışlarda bulunması, ders esnasında izinsiz sınıfta dolaşmaları, kendi aralarında konuşmaları ve derse karşı isteksiz olmaları öğretmen motivasyonunu düşürmektedir. Öğrencilerin derse çalışarak hazırlıklı gelmesi, öğretmenlerin soru sorduklarında dönüt alabilmeleri, dersi sessizce dikkatli dinleyen, saygılı sakin ılımlı öğrenciler olması ve aktif katılımın sağlanması öğretmen motivasyonunu arttırmaktadır. Öğretmenler sınıflarında bu şekilde bir atmosfer sağlandığında daha mutlu ve daha güler yüzlü olmaktadır. Motivasyonları olumlu etkilenmektedir. Dersi istekli bir şekilde anlatırlar ve daha çok örnek, etkinlik yaptırırlar. Dersi oturarak anlatmak yerine sınıfta dolaşarak öğrenciler ile daha iyi bir iletişim kurarlar.

Öğretmenlerin göreve başladıkları yıllar ile şuan arasında motivasyon durumlarını değerlendirdiğimizde ise 3 öğretmen hariç diğer öğretmenlerin motivasyonlarında olumsuz bir değişim gözlenmiştir.

Bu sonuçlara bağlı olarak; öğretmen motivasyonu için okulun, sınıfın fiziksel şartlarının iyileştirilmesi, öğrenci-öğretmen ilişkilerinin iyi olması çok önemlidir. Öğretmenlerin motivasyonlarının yüksek olması dersin verimli geçmesine, öğrenciler ile güçlü iletişim kurmaya, öğrencilerinde öğretmenlerinde okula mutlu gelmelerini sağlamaktadır. Bunun için okullardaki fiziksel şartlar düzeltilmeli, teknolojik imkânlar sağlanmalıdır. Her okula laboratuvar yapılmalı ve deney malzemeleri tamamlanmalıdır. Temizlik hayatımızda önemli yer kaplar. Her okulda temizliğe önem verilmeli. Isının optimum düzeylerde olunması sağlanmalıdır.

Okula ve derslere karşı olumlu düşüncelere sahip olur. Dersi işleme ve bilgiyi alma konusunda daha istekli olunur. Ama bir öğretmenin motivasyonu olumsuz yönde etkilendiğinde ister istemez bu dersine yansiyabilir.

KAYNAKÇA

Acat, B. ve Köşgeroğlu, N. (2006). Güdülenme kaynakları ve sorunları ölçeği, *Anatolian Journal of Psychiatry*, 7, 204-210.

Altun, S., & Erden, M. (2006). Öğrenmede motive edici stratejiler ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Yeditepe Üniversitesi. Edu.* 2(1): 1-16.

Altun, S. (2009). An investigation of teachers', parents', and students' opinions on elementary students' academic failure. *İlköğretim Online*, 8(2), 567-586, [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr> adresinden 01.09.2010 tarihinde indirilmiştir.

Balcı, A. (2011). Etkili Okul, Okul Geliştirme, Kuram Uygulama ve Araştırma. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Bishay, A. (1996). "Teacher Motivationan Job Satisfaction: A Study Employing The Experience Sampling Method". *Journal of Under Graduate Sciences*, 3:147-154.

Brophy, J. (1998). *Motivating students to learn*. Madison, WI: McGraw Hill.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (3. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Chen, A. (2001). A theoretical conceptualization for motivation research in physical education: An integrated perspective. *Quest* 53, pp. 35-58. View Record in Scopus, Cited By in Scopus (31)

Engin-Demir, C. (2009). Factors influencing the academic achievement of the Turkish urban poor. *International Journal of Educational Development*, 29, 17-29.

Garcia, T., & Pintrich, P.R. (1992). *Critical thinking and its relationship to motivation, learning strategies, and classroom experience*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, Washington, DC, August.

Garih, Ü. İş Hayatında Motivasyon .İstanbul, Hayat Yayınevi : 2000.

Gürdal, A. (1992). İlköğretim okullarında fen bilgisinin önemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 185-189

Mitchell, K. R., & Piatkowska, O. E. (1974). Effects of group treatment for college underachievers and bright failing underachievers. *Journal of Counseling Psychology*, 21(6), 494.

Pintrich, P.R., Marx, R.W., & Boyle, R.A. (1993). Beyond cold conceptual change: The role of motivational beliefs and classroom contextual factors in the process of conceptual change. *Review of Educational Research*, 63(2), 167-199.

Stipek, D. J., & Daniels, D. H. (1988). Declining perceptions of competence: A consequence of changes in the child or in the educational environment?. *Journal of Educational Psychology*, 80(3), 352.

Tuan, H. L, Chin, C. C., & Shieh, S. H. (2005). The development of a questionnaire to measure students' motivation towards science learning. *International Journal of Science Education*, 27(6), 639-654.

Uğuroğlu, M.E., & Walberg, H.J. (1979). Motivation and achievement: A quantitative synthesis. *American Educational Research Journal*, 16(4), 375-389.

UNESCO (2006). "Teacher Motivation, Compensation And Working Conditions. Guidebook for Planning Education Emergencies and Reconstruction". International Institute For Educational Planning, Chapter 16, Paris.

Wolters, C.A., & Rosenthal, H. (2000). The relation between students' motivational beliefs and their use of motivational regulation strategies. *International Journal of Educational Research*, 33, 801-820.

Yılmaz, H., & Çavaş, P. H. (2007). Fen öğrenimine yönelik motivasyon ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İlköğretim Online*, 6 (3), 430-440, [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>. adresinden 02.11.2008 tarihinde indirilmiştir.

Beyaz Eşya Satış Mağazalarında Çalışan Personelin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisinin Araştırması: Kahramanmaraş Örneği

Hasan SERİN - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Yunus ŞAHİN - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Burak DERÇİN - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte artan ürün ve mağaza sayısı, müşterilerin hizmet ve kalite beklentilerinin artmasına, işletmelerin müşterileri sadakatini arttırmak için memnuniyeti odaklı eğitilmiş çalışan personel ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan, müşteri istek ve ihtiyaçlarının değişmesi, müşteri memnuniyetinin ve müşteri sadakatinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Müşteriler aldığı hizmet ve ürün ile ilgili daha çok ilgi ve bilgi ister bir hale gelmiştir. İnsanların kaliteli yaşam şartlarından dolayı beyaz eşya kullanmak (buzdolabı, fırın, çamaşır makinesi vb.) zorundadır. Beyaz eşya mağazalarında müşterilerin karşılanması, ürün ve hizmetlerin tanıtılması, satılması, müşterilerin dinlenmesi, gönderilmesi müşteri memnuniyeti için çok önemlidir.

Bu çalışmada Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren beyaz eşya satış mağazalarında çalışan personelin müşteri memnuniyeti üzerine etkisini araştırmak için mağazaya gelen 98 müşteriye anket uygulanmıştır. Ankete katılanların %46'sı bayan ve %54'ü erkek ve yaklaşık %75'i 45 yaşın altındadır. Ankete katılanların, %83,7'si çalışan personelin görünümünün, %87,8'inin dürüstlük ve samimiyetin ve %92,9'u iyi bir iletişimin önemli ve çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca müşteriye zaman ayırma %84,7 oranında, ürün ile ilgili bilgi verilmesi %86,7 oranında ve ödeme planı hakkında bilgi verilmesi %88,8 oranında önemli ve çok önemli bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beyaz Eşya, Personel, Müşteri Memnuniyeti, Mağazacılık

Research about Effect on Customer Satisfaction of Personnel Working at White Goods Sales Stores: An Example of Kahramanmaraş

Abstract

Increased product and store numbers with globalization nowadays, cause increasing quality and service expectations of customers, and educated personnel requirements for increasing customer satisfaction. On the other hand, changing of customer requirement and request makes difficult to provide customer satisfaction and loyalty. Customers want more knowledge and care about service and product. Human beings have to use white goods (fridge, oven, washing machine, and so on) because of quality life conditions. Welcoming customers, introducing product and services are so important for customer satisfaction.

In this study, a survey was applied to 98 customer who came to white goods sales store for researching effect of personnel working on customer satisfaction. Survey participants were man (54%) and woman (46%) also approximately 75% of the participants were under 45 year age. It was determined that appearance of personnel working for 83.7% of participant; honesty and sincerity for 87.8% of them; a good relation for 92.9% of them were important criteria.

Keywords: White goods, Retailing, Customer Satisfaction, Personnel

1. GİRİŞ

Günümüzde artan rekabet şartları, perakendecileri tüketici tercihlerini etkileyebilmek için pazarlama karmasını sürekli olarak geliştirmelerine ve yeni stratejiler uygulamalarını zorunlu hale getirmektedir. Mal ve hizmet çeşitliliğine ve hizmet sunumuna dayalı ürün farklılaştırması, fiyat farklılaştırmasına dayalı fiyatlandırma stratejileri, çeşitli satış geliştirme çabalarını ve sınırlı miktarda da olsa reklam ve tanıtım faaliyetlerini içeren çeşitli tutundurma stratejileri ağırlıklı pazarlama stratejileri ile perakendeci firmalar birbirleri ile rekabet etmektedirler. Bu yönü ile perakendecilik sektörü son derece dinamik bir yapı arz etmekte ve perakendecilik sektöründe hızlı değişimler yaşanmaktadır.

Perakendecilik sektöründe yaşanan değişimin temel nedenlerinden birisi, tüketicilerin tercihlerindeki ve yaşam tarzlarındaki değişimlerdir. Bu çerçevede artan rekabet ortamında kendilerine sunulan hizmetlerin farkında olan tüketiciler, perakendeci tercihlerini buna göre şekillendirmektedirler. Beklentileri her geçen gün daha fazla artan tüketiciler, fiyat ve kalite unsurlarının dışında, hoşça vakit geçirebilecekleri, ihtiyaçlarının tamamını tek bir duraktan karşılayabilecekleri ve daha fazla seçeneğin kendilerine sunulduğu ortamları talep etmektedirler.

Perakendecilik sektöründe yapılan çalışmalar, farklılaşan yaşam tarzları ve tüketim kültürüne bağlı olarak sunulan servis kalitesi ile mağazanın iç ve dış görünümü (mağazanın vitrin düzeni, dekoru ve ışıklandırması vb.) gibi faktörlerin günümüzde tüketici tercihlerini etkileme noktasında daha fazla ön plana çıktığını göstermektedir.

Mağaza özellikleri ile perakendeci mağaza tercihi arasındaki ilişkileri inceleyen ilk çalışmaların, mağaza çevresinin mağaza seçimi üzerindeki etkilerine odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalar sonucunda söz konusu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin mevcut olduğu tespit edilmiştir (Hansen and Deutscher, 1977). Fiyatlandırma uygulamaları, müşteri servis politikaları ve mağaza tercihi arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır (Williams, vd., 1978).

Promosyon uygulamaları ile ürün çeşitliliğine ilişkin politikaların, mağaza seçimini etkileme derecesi üzerine yapılan çalışmada fiyat değişkeninin mağaza seçimini etkileme derecesinin düşük çıktığı görülmüştür (Fox, vd, 2004).

Danimarka perakendecilik sektöründe indirimli mağazalar, hipermarketler ve geleneksel süpermarketlerin incelendiği geniş çaplı bir araştırmada ise, ürün çeşitliliğinin üç mağaza türünün tercihini de etkileyen en önemli değişken olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında; fiyat uygulamaları ve kuruluş yeri, perakendeci mağaza tercihini etkileyen diğer önemli değişkenler olarak bulunmuştur. Ancak bu çalışmada kalite ve hizmet düzeyinin mağaza tercihi üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Hansen ve Solgaard, 2004). Aynı çerçevede Yunan perakendecilik sektöründe yapılan bir başka çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu

çalışmada, tüketicilerin perakende mağaza tercihini etkileyen temel değişkenler olarak ürün çeşitliliği, kalite, mağaza markaları ve kuruluş yeri faktörleri tespit edilmiştir (Baltas ve Papastathopoulou, 2003).

Alışveriş yapılan marketlerin seçiminde, kadınların en fazla ulaşım kolaylığını, erkeklerin ise kredi kartı gibi ödeme şekli olanaklarını ve otopark imkanlarını dikkate aldıklarını belirtmişlerdir (Okumuş ve Bulduk, 2003). Perakende mağaza seçimini etkileyen temel değişkenlerin mağaza içi promosyonlar ve her bütçeye uygun ürün bulabilmeleri başka bir ifadeyle fiyat ve ürün çeşitliliği olduğu tespit edilmiştir (Altunışık ve Mert, 2001). İstanbulda faaliyet gösteren marketlerin tercih edilmelerindeki en önemli etkenlerin fiyatlandırma, kalite ve müşterilerin kasada bekleme sorunları olduğunu tespit edilmiştir (Akıncı, vd. 2007).

Sonuç olarak, her ne kadar bazı farklılıklar gözlemlense de- literatürde 'tüketicilerin perakende mağaza tercih kararlarını etkileyen faktörler' olarak belli başlı unsurların ön plana çıktığı gözükmemektedir. Bunlar arasında fiyat, ürün çeşitliliği, kuruluş yeri ile servis kalitesi ile ilgili atmosfer ve personel unsurları sayılabilmektedir.

2. MATERYAL VE METOT

Beyaz eşya satan işletmelerin müşteriler tarafından değerlendirilmesinde seçilen yöntem anket çalışmasıdır. Anket çalışmalarında karşılıklı görüşme, telefon, posta ve e-posta anket türleri kullanılmaktadır. Toplanacak verilerin sağlamlığının en yüksek olduğu anket türü karşılıklı görüşülerek yapılan anketlerdir. Anket soruları hazırlanırken müşteriler tarafından değerlendirilecek olması nedeniyle müşterileri tanıma amaçlı demografik sorular yer almaktadır. Ardından müşteriyi mağaza girişinde ilk karşılayan personelin, yetkili personelin, uğurlayan personelin ve müşteri istek ve ihtiyaçlarını belirlemek için müşteri beklentileriyle ilgili çeşitli sorular bulunmaktadır.

Bu çalışmada Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren beyaz eşya satış mağazalarında çalışan personelin müşteri memnuniyeti üzerine etkisini araştırmak için mağazaya gelen 98 müşteriye anket uygulanmıştır. Anket sonucunda elde edilen veriler

sıklık (frekans) dağılımı, çapraz tablolar, t testi, varyans ve korelasyon analizleri kullanılarak çıkarımlarda bulunularak ve yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Ankete katılanların %46'sı bayan ve %54'ü erkek ve yaklaşık %75'i 45 yaşın altındadır. Ankete katılanların, %83,7'si çalışan personelin görünümünün önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca müşteriye zaman ayırma %84,7 oranında, ürün ile ilgili bilgi verilmesi %86,7 oranında ve ödeme planı hakkında bilgi verilmesi %88,8 oranında önemli ve çok önemli bulunmuştur.

Çizelge 1. Çalışan personelin iyi bir iletişime sahip olması

	İyi bir iletişime sahip olması (%)				Toplam
	önemsiz	kararsızım	önemli	çok önemli	
Bay		8,9	62,2	28,9	100
Bayan	1,9	9,4	54,7	34,0	100
Toplam	1,0	9,2	58,2	31,6	100

Müşterilerle karşılıklı anlaşabilmek için çalışan personelin iyi bir iletişim halinde olması gerekmektedir. Çizelge 1 incelendiğinde çalışanın iyi bir iletişime sahip olması %89,8 oranla önemli olduğu görülmektedir. Müşteri ile arasında iyi bir iletişim olmaması halinde işletmenin satışlarında düşüş yaşanacağı tahmin edilmektedir.

Çizelge 2. Çalışan personelin dürüst ve samimi olması

	Dürüst ve samimi olması (%)				Toplam
	önemsiz	kararsızım	önemli	çok önemli	
Bay	2,2	2,2	60,0	35,6	100
Bayan	7,5	11,3	47,2	34,0	100
Toplam	5,1	7,1	53,1	34,7	100

Çalışan personelin dürüst ve samimi olması işletmede güvenilir bir ortamın oluşmasını sağlamaktadır. Müşteriler böyle bir ortamda yapacakları alışverişlerde daha memnun hissedeceklerdir. Çizelge 2'ye göre çalışan personelin dürüst ve samimi olması %87,8 olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 3. Müşteriye zamanında teslimatın yapılması

	Zamanında teslimatın yapılması (%)				Toplam
	önemsiz	kararsızım	önemli	çok önemli	
Bay	2,2		48,9	48,9	100
Bayan		11,3	39,6	49,1	100
Toplam	1,0	6,1	43,9	49,0	100

Müşterilere söylenen zamanda ürün teslimatının yapılması çok önemlidir. Çizelge 3 incelendiğinde; %92,9 oranla bunun ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Satın alınan ürünün tüketiciye geç ulaşması ikili ilişkilerde sorun çıkaracak ve işletmenin güvenini zedeleyecektir.

Çizelge 4. Satış sonrası hizmetin eksiksiz olması

	Satış sonrası hizmetin eksiksiz olması (%)				Toplam
	önemsiz	kararsızım	önemli	çok önemli	
Bay	6,7	2,2	46,7	44,4	100
Bayan	1,9	1,9	52,8	43,4	100
Toplam	4,1	2,0	50,0	43,9	100

Ürün satıldıktan sonra müşteriyle olan ilişkiler koparılmamalıdır. Tüketicilere ürün satışında verilen hizmet paralelinde ürün satıldıktan sonra da hizmet vermek gerekmektedir. Çizelge 4'e göre %73,9 oranla tüketicilerin satış sonrası hizmetin eksiksiz olması gerektiğini önemle vurgulamışlardır.

4. SONUÇ

Beyaz eşya satış mağazalarında çalışan personelin müşteri memnuniyeti üzerinde yapılan çalışma sonucunda %83,7'si çalışan personelin görünümünün, %87,8'inin dürüstlük ve samimiyetin ve %92,9'u iyi bir iletişimin önemli ve çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca müşteriye zaman ayırma %84,7 oranında, ürün ile ilgili bilgi verilmesi %86,7 oranında ve ödeme planı hakkında bilgi verilmesi %88,8 oranında önemli ve çok önemli bulunmuştur.

Müşterinin çok nemli olduğu bu süreçte müşterisine saygı göstermeyen şirketlerin müşterilerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları gerçektir. Başarıya ulaşmak isteyen işletmeler müşterileri elinde tutmaları gerekmektedir. Müşterileri hiç bir zaman hizmet esnasında bekletmemek gerekmektedir. Ayrıca

müşteriler karşılarında onları anlayan kendileriyle iyi bir iletişim kuran personel görmeyi istemektedir. Müşteri memnuniyetinin üst düzeyde olduğu işletmelerde müşteriler uzun dönemli olmakta bu da işletmenin prestijini ve sürdürülebilirliğine katkısını sağlamaktadır.

Kaynaklar

- [1]. Akıncı, E. D., Bacanlı, S., ve Kiroğlu, G., 2007. "Uyarlamalı Conjoint Analizi ve İstanbul Marketleri Üzerine Bir Uygulama", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), ss: 1-11.
- [2]. Altunışık, R., ve Mert, K., 2001. "Tüketicilerin Alışveriş Merkezlerindeki Satın Alma Davranışları Üzerine Bir Saha Çalışması: Tüketiciler Kontrolü Yitiriyor mu?", *Sakarya Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü*, ss: 1-10.
- [3]. Baltas, G., and Papastathopoulou P., 2003. "Shopper Characteristics, Product and Store Choice Criteria: A Survey in the Greek Grocery Sector", *International Journal of Retail & Distribution Management*, Vol. 31, No. 10, pp: 498-507.
- [4]. Fox, E., Montgomery, A., and Lodish, L., 2004. "Consumer Shopping and Spending Across Retail Formats", *Journal of Business*, Vol. 77, No. 2, pp. 25-60.
- [5]. Hansen, R. and Deutscher, T., 1977. "An Empirical Investigation of Attribute Importance in Retail Store Selection", *Journal of Retailing*, Vol. 73, No. 4, pp: 59-72.
- [6]. Hansen, T., and Solgaard, H., 2004. *New Perspectives on Retailing and Store Patronage Behavior*, Kluwer Academic Publishers, Boston, M.A.
- [7]. Okumuş, B.A., ve Bulduk, S., 2003. "Tüketicilerin Süpermarketteki Alışveriş Alışkanlıkları ve Ürün Seçimini Etkileyen Etmenler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 4, ss: 70-83.
- [8]. Williams, R., Painter, J., and Nicholas, H., 1978. "A Policy-Oriented Typology of Grocery Shoppers", *Journal of Retailing*, Vol. 54, No. 1, pp. 27-72.

Etkin Öğrenme Ortamlarında İşbirlikli Öğrenme Takımlarının Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi Görevine İlişkin Performanslarının Değerlendirilmesi

Sami ACAR - Gazi Üniversitesi

ÖZET

Araştırma, etkin öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin performanslarının değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Araştırmada, “7 işbirlikli öğrenme gruplu son test uygulamalı” araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmada veriler, öğretim ve görev sonrası uygulanan “Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi Rubriği” ($\alpha=0,91$), “Grup Performansını Değerlendirme” ($\alpha=0,86$) ve “Grup İçi Performansı Değerlendirme” ($\alpha=0,94$) ölçekleri ile elde edilmiştir.

Araştırma, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) Bölümü bahar döneminde “Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi” dersini alan 3. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 56 öğrenci üzerinde 32 ders saatini içeren bir sürede gerçekleştirilmiştir. Araştırmada “Rengarenk, The Mubarek’s, The Byte, The Multiperson, Grup Action, The 6+ Grup, Grup Sadakat” olmak üzere 7 işbirlikli öğrenme takımına 8’er öğrenci atanarak, heterojen bir şekilde takımlar oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında işbirlikli öğrenme takımlarına görev öncesi “Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi” konusunda 24 saatlik bir eğitim verilmiştir. Bu eğitimin ardından işbirlikli öğrenme takımlarına “Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi” görevi verilmiş, görev süresi tamamlandığında takımların performansları takım üyeleri ve öğretmen tarafından birlikte değerlendirilmiştir.

Araştırma bulgularına göre; işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi bilgi düzeyleri arasında önemli bir farklılık olmadığı ve performans gelişim düzeylerinin acemi düzeyde olduğu görülmüştür. Öğretmen tarafından uygulanan 24 saatlik eğitim ile işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimine ilişkin hazırbulunuşluk düzeyleri sağlanmış ve takımlar öğrendiklerini uygulamaya hazır hale

getirilmiştir. Takımlardan aldıkları görevleri kendilerine verilen sürede tamamlamalarının ardından takımların performansları değerlendirilmiş ve göreve ilişkin tüm takımların performans gelişim düzeylerinin çok iyi düzeyde olduğu görülmüştür. İşbirlikli öğrenme takımlarının grup performansı değerlendirmelerinde, *yardımlaşma ve paylaşma* boyutlarında anlamlı bir fark olmadığı; buna karşın *dinleme, katılım, sorgulama ve saygı* boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. İşbirlikli öğrenme takımlarının grup içi performans değerlendirmelerinde *performans görevi çalışması, isteklilik ve çaba, takım davranışı, iletişim, sorunların çözümü ve paylaşım* boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Araştırma bulguları ışığında, etkin öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin performanslarında önemli bir gelişme olduğu, görev öncesi verilen eğitimin takımların performansının gelişiminde oldukça etkili olduğu; işbirlikli öğrenme takımı üyelerinin grup ve grup içi performans değerlendirmelerinde bir farklılık olduğu ve bu farkın önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Etkin öğrenme, işbirlikli öğrenme takımları, çoklu ortam tasarımı ve üretimi, performans değerlendirme

EVALUATION OF COOPERATIVE LEARNING TEAMS' PERFORMANCE RELATED TO MULTIMEDIA DESIGN AND PRODUCTION TASK IN ACTIVE LEARNING ENVIRONMENTS

ABSTRACT

This research aims to reveal evaluation of cooperative learning teams' performance related to multimedia design and production task in active learning environments. In this research, "7 cooperative learning group post-test" research model was used. The data in the study were obtained with the Multimedia Design and Production Rubric ($\alpha=0,91$), Evaluation of Group Performance Scale ($\alpha=0,86$), and

Evaluation of In-Group Performance Scale ($\alpha=0,94$) applied after the task and instruction.

The research was conducted over a period of 8 lessons (32 hours) on 56 learners taken Multimedia Design and Production course from 3th grade in spring semester at department of Computer Education and Instructional Technologies, faculty of Gazi Education, Gazi University. In the research, 8 students were assigned to 7 collaborative learning teams including "Rengarenk, The Mubarek's, The Byte, The Multiperson, Grup Action, The 6+ Grup, Grup Sadakat" and teams were formed heterogeneously. Within the scope of the research, 24 hour training on "Multimedia Design and Production" was given to cooperative learning teams before task. After this training, cooperative learning teams were given the task of "Multimedia Design and Production" and the performance of the teams was evaluated by the team members and the teacher together when the task period was completed.

According to research findings; there was no significant difference between pre-instructional knowledge levels of cooperative learning teams and performance levels were found to be at the novice level. With 24-hour training by the teacher, cooperative learning teams have achieved readiness levels for multimedia design and production, and teams are prepared to apply what they learn. The performance of the teams was assessed after completing the tasks they had given them and the performance development levels of all the teams concerning the task were very high level. In the group performance evaluations of cooperative learning teams, there was no significant difference in the dimensions of cooperation and sharing; on the other hand, there was a significant difference in the dimensions of listening, participation, inquiry and respect. In-group performance evaluations of cooperative learning teams; it was seen that there was a significant difference in the dimensions of performance task work, willingness and effort, team behavior, communication, problem solving and sharing.

In the light of research findings, it has been concluded that cooperative learning teams in active learning environments are a significant improvement in their performance on multimedia design and production tasks; pre-task training is very

effective in the development of team performance; and there was a difference in the group and in-group performance evaluations of cooperative learning team members, and this difference was important.

Keywords: Active learning, cooperative learning teams, multimedia design and production, performance evaluation

1. GİRİŞ

Bilgi çağında yeni öğrenme-öğretme yaklaşımları ve modelleri ile eğitim ortamları zenginleştirilmekte, öğrenciler pasif alıcılar olmaktan çıkarılarak öğrenerek kendi yaşamlarını şekillendiren bireyler olarak yetiştirilmektedir. Öğrenciler eğitim ortamlarında klasik yaklaşımla yalnızca oturdukları yerden öğrenmekte iken, bu yaklaşım terk edilerek sınıfta sadece dinlemekten daha fazla şeyler (okuma, yazma, konuşma, tartışma, geçmiş yaşantılarla bağlantılar kurma, edindiği bilgiyi günlük yaşamında uygulama, problem çözme vb.) yapmaktadırlar. Kısaca öğrenciler, öğrendiklerini kendine mal etmektedirler. Öğretmenler ise, sınıf içi etkileşimi artırarak, öğrencilerine daha fazla zaman ayırarak, öğrenmeleri pekiştirerek öğrenmeyi öğrenmeye ve yaşam boyu öğrenmeye olanak sağlayarak daha etkili bir öğrenmeyi amaçlamaktadırlar (Korkmaz, 2001: 73). Etkin öğrenmeyi tarif eden bu yaklaşım yeni bir kavram olmamasına karşın, son yıllarda ülkemizde sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Koç, 2000: 226).

Etkin öğrenmede farklı düzeylerdeki eğitim bilgiyi, becerileri ve tutumları edinme ile ilgili bir durumdur. Davranışçı öğrenme, öğrencilerin öğrenme işini yerine getirme, problem çözme ve kendilerini ifade etme ile ilgili yeteneklerinin gelişimiyle ilgilidir. Bilişsel öğrenme, kavramları ve bilgiyi kazanma ile ilgilidir. Bu sadece konu alanını kavramaktan öte analiz etme ve yeni durumlara transfer etmeyi de sağlar. Duyuşsal öğrenme ise, duyguların ve tercihlerin incelenmesi ve açık hale getirilmesi ile ilgilidir (Şahinel, 2011: 150). Etkin öğrenme (deneysel - yaparak öğrenme) ise; deneysel öğrenme, görme, duyma ve yapma, çoklu ortam, işbirliği, olumlu güdüleme, düşük stres ve eğlenceden oluşur. Etkin öğrenme ortamlarında gerçekleştirilen bu etkinlikler, Montessori'nin öğrencilerin neyi öğrenmek istediklerine kendilerinin karar vermesini

tavsiyesinden, John Dewey'in öğrenci merkezli eğitim düşüncesinden ve Tyler'ın öğrencinin öğrenilecek bilgi üzerinde kendisinin çalışarak öğrenmesinin önemini vurguladığı ve etkin katılım ile öğrencinin yüksek düzeyde düşünme becerisi kazanabileceğini ortaya koyduğu çalışmaların sonuçlarıdır. Diğer bir ifadeyle, öğrencinin öğrenme sürecine bizzat kendisinin etkin katılımı ve öğrenme görevini yerine getirebilmesi ancak etkin olan bir öğrenme ortamı ile gerçekleşebilir (Şahinel, 2011: 150).

Bilişsel yaklaşımın öncüleri, öğrenenlerin yeni duyduklarını gördüklerini öncekilerine eklediğini, bilgiyi örgütleyerek, sınıflayarak, hipotezler geliştirip sınavarak ve yorum yaparak işlediğini ileri sürmüşlerdir (Ün Açıkgöz, 2001:55). Dolayısıyla gerçekleşen öğrenme, öğrencinin bilgiyi işleme yöntemlerinden ve önceki öğrenmelerinden etkilenmekte, öğrenci yalnızca strateji kullanmada değil, aynı zamanda yeni bilgileri öncekilerle ilişkilendirmede de *etkindir*. Kısaca, öğrenciler varolan şemaları yeni bilgi ile yapılandırır. Etkin öğrenme yaklaşımının temelinde yer alan konuşma, dinleme, yazma ve yansımanın kullanıldığı, işbirliği becerilerinin ön plana çıktığı, temelinde sosyal etkileşim olan, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilen, bilişsel ve duyuşsal yeteneklerini kullanmasını sağlayan, kendi öğrenmeleri ile ilgili kararlar almasını sağlayan davranış, ortam ve koşullar yer almaktadır (Özer, 2005: 112). Dolayısıyla, etkin öğrenme ile ders yapılan sınıfta güven, enerji, öz denetim, gruba ait olma ve duyarlı olma nitelikleri gözlenebilir. Bu nitelikler, öğrenenin bilgi ve becerilerini geliştirmelerine, konu hakkında daha fazla düşünerek, yeni bilgilerini önceki bilgileriyle bütünleştiren bir kişi durumuna gelmesini sağlamaktadır. Öğrenen, öğrenme performansını fiziksel, çevresel, bilişsel, duyuşsal ve sosyo-ekonomik faktörlere bağlı olarak geliştirebilir (Şahinel, 2011:160).

Johnson ve arkadaşları (1991) geleneksel öğrenme anlayışı ve etkin öğrenme anlayışının esas alındığı öğrenme-öğretme ortamları arasındaki farklılığı karşılaştırmalı olarak ele almışlardır (Akt.: Ün Açıkgöz, 2001: 57-58) (Şekil 1).

	Geleneksel öğrenme anlayışı	Etkin öğrenme anlayışı
Bilgi	Öğretenden öğrenene	Öğreten ve öğrenen birlikte yapılandırır

Öğrenciler	Öğreten tarafından doldurulacak boş bir araçtır	Aktif, yapıcı, keşfedici kendi bilgisine dönüştürücü
Öğretenin amacı	Sınıflamak ve ayırmak	Öğrencinin yetenek ve yeterliliklerini geliştirmek
İlişkiler	Öğreten ve öğrenen arasında kişisel ilişki yok	Öğreten-öğrenci ve öğrenci-öğrenen arasında kişisel ilişki var
Bağlam	Yarışmacı, bireysel	Sınıfta ve işte işbirliği
Sayıltı	Her uzman öğretebilir	Öğretim karmaşıktır, yetiştirme gerekir

Şekil 1: Geleneksel öğrenme anlayışı ile etkin öğrenme anlayışının karşılaştırılması

Etkin öğrenme ortamlarında öğretmenler sınıf içinde öğrencilerin ilgisini çekmek ve zihinsel süreçlerini etkin kullanabilmelerini sağlamak için farklı stratejiler kullanabilirler. Bu stratejiler; beyin fırtınası, oyun, minik ders, küçük grup çalışması, işbirlikli grup çalışması, rol yapma, vaka incelemesi ve benzetim şeklinde olabilir. Etkin öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımları ya da grupları oluşturularak öğrenenlerin kendilerine verilen görevi tamamlamaları için bütün grup üyelerinin birlikte çalışması istenebilir. Bu durumda, öğrenenler işbirlikli öğrenme gruplarında sosyal yönlerini geliştirme, rehber olma ve yol gösterme, yönetme becerilerini geliştirme, güvenli ilişki kurma, karar verme, anlaşmazlıkları çözme ve etkili bir şekilde iletişim kurma gibi becerileri kazanmak için fırsat elde etmiş olurlar. Etkin öğrenme, öğrenenlerin öğrenme stilleri doğrultusunda hazırlanmış eğitim programının uygulanmasıyla da gerçekleştirilebilir (Şahinel, 2011:163).

Günümüzde etkin öğrenme ortamlarında öğrenme-öğretme etkinliklerinde kaliteyi artırmak için teknolojiye etkin bir şekilde yararlanılmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin öğretim ortamlarına entegrasyonuna ilişkin alanyazında bir çok çalışma bulunmaktadır. Özellikle internet teknolojisinin destekleyici bir unsur olarak eğitim ortamlarında kullanımı, öğrencilerin etkin bir rolünün olmasını ve aktif öğrenmesini sağlamaktadır (Uzun, 2013: 400-401). Ayrıca, çoklu ortam tasarımı ve üretimi üzerine yapılan çalışmalar ve gerçekleştirilen eğitimler, internet teknolojisinin ve öğretim materyali tasarımının önemli bir konusu olan çoklu ortam (multimedia) teknolojilerinin gelişimine oldukça katkıda bulunmakta ve öğrenme ortamlarının zenginleştirilmesini

sağlamaktadır. Buradan hareketle, gerek çoklu ortam tasarımı ve üretimi ile ilgili öğrenmeler, gerekse bu öğrenmelerin etkin öğrenme ortamlarında işe koşulması öğrenciler ve gerçek hayat uygulamaları açısından günümüzde önem arz etmektedir.

Araştırma probleminin belirlenmesi ve problemin çözümüne ilişkin yapılan literatür taraması neticesinde etkin öğrenme ile ilgili bir çok çalışmanın bulunduğu, bu çalışmalar incelendiğinde ise, etkin öğrenmenin öğrenenlerin motivasyonunu artırdığı ve etkin katılımı sağladığı görülmüştür. Etkin öğrenme üzerine yapılan deneysel araştırmalar incelendiğinde ise, 1980'lerden sonra John Dewey'in öğrenci merkezli eğitim düşüncesinin ilgili araştırmalarda etkili olduğu yargısına varılmıştır. 1990'lı yıllarda etkin öğrenme üzerine yapılan çalışmaların eğitimin farklı kademelerinde etkin öğrenme uygulamaları (Erdem, 1994), etkin öğrenme stratejileri (Meyers ve Jones, 1993; Silberman, 1996), yapılandırmacılık çerçevesinde etkin öğrenme (Anthony, 1995) ve etkin öğrenme ortamlarının zenginleştirilmesi (Grabinger ve Dunlap, 1995) üzerine olduğu gözlenmiştir. 2000'li yıllardaki çalışmalar incelendiğinde; etkin öğrenmeye ilişkin görüşler (Gökçe, 2004), öğretmen eğitiminde etkin öğrenme (Taş, 2005), etkin öğrenmenin öğrenme, öğretme ve iletişim sürecine (Kalem ve Fer, 2003), öğrenci başarısına (Memnun, 2008; Aydede ve Matyar, 2009), yazılı anlatım becerisine (Bölükbaş ve Özdemir, 2009), eleştirel düşünme becerisine (Aydede ve Kesercioğlu, 2010), dinleme becerisine (Aytan, 2011), öğrencilerin tutumlarına (Akşit ve Şahin, 2011) ve kendi kendilerine öğrenmeye (Aydede, 2012) etkisi üzerine olduğu görülmüştür. Son on yıldaki etkin öğrenme ile ilgili çalışmalar incelendiğinde ise, yapılandırmacı yaklaşımın etkisiyle etkin öğrenme ortamlarında performans dayalı, problem temelli, işbirlikli öğrenmelerin ve STEM uygulamalarının (Freeman vd., 2014; Armbruster vd., 2009) arttığı, özellikle teknoloji destekli etkin öğrenme ortamları ya da etkin öğrenme ortamlarına teknoloji entegrasyonu (Roehl ve Reddy, 2013; Baepler vd., 2014; Hung, 2015) ile ilgili çalışmalara odaklanıldığı gözlemlenmiştir. Alanyazın incelemesi ile elde edilen bilgi ve belgelere dayalı yukarıda belirtilen araştırmalar, uygulamalar ve etkin öğrenme ile ilgili yönelimler çerçevesinde bu araştırmanın problem cümlesi: "Etkin

öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin performanslarının değerlendirilmesi” olarak belirlenmiştir.

2. AMAÇ, ÖNEM VE SINIRLILIKLAR

2.1. Amaç

Araştırmanın temel amacı, etkin öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin performanslarının değerlendirilmesidir. Bu ana amaç doğrultusunda belirlenen araştırma soruları ise şu şekildedir:

1. İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi bilgi düzeyleri nedir? ve bu takımların öğretim öncesi bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
2. İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası bilgi düzeyleri nedir? ve bu takımların öğretim sonrası - görev öncesi bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. İşbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin başarı-performans düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
4. İşbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin grup performansları arasında önemli bir farklılık var mıdır?
5. İşbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin grup içi performansları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2.2. Önem

Eğitim-öğretim sistemimizde hala bir çok eğitmenin derslerinde başvurduğu geleneksel öğretim yaklaşımı, öğrenme-öğretme süreçlerinden ziyade ortaya çıkan ürünle ilgilenmektedir. Geleneksel öğretim yaklaşımları, teknoloji eğitiminde zihinsel süreçleri içeren çoklu ortam tasarımı ve üretimi becerisinin gelişmesi için gerekli olan aktif öğrenme sürecini sağlayamamaktadır. Ayrıca geleneksel öğretim yaklaşımları, öğrenciyi pasif bir role sokmakta ve öğrenilenlerin gerçek hayata yansıtılmasında yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, öğrenciler ezbere dayalı öğrenmeye sevk edilmektedirler. Sonuçta düşünemeyen, bilgiyi transfer edemeyen, karşılaştığı problemlere çözümler üretemeyen bireyler yetişmektedir.

Etkin öğrenme yaklaşımında öğrencilerin tutum ve değerleri dikkate alınarak, sınıf atmosferi dostça, destekleyici ve doğal bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu ortam aynı zamanda öğrencilerin kendilerini ifade etme, özgüven sağlama, iletişim kurma vb. bir çok becerisinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Geleneksel öğretim yaklaşımında, öğrencilere öğrendiklerini gösterme ve kullanma fırsatı sunulamamaktadır. Dolayısıyla öğrenciler öğrendiklerini sadece ilgili derse ait sınavda kullanmakta ve sınav sonrası ihtiyaç kalmadığı için unutmaktadır. Etkin öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımlarının oluşturulması, öğrenenleri gelecekte karşılaşacakları problemlerin üstesinden gelebilecek ve işbirliği içinde çalışabilecek bireyler yetiştirilmesini sağlayacaktır. Bu amaçla bu çalışmada çoklu ortam tasarımı ve üretimi dersinde etkin bir öğrenme ortamında işbirlikli öğrenme takımları oluşturulmuş ve kendilerine verilen görevlere ilişkin performansları değerlendirilmiştir.

İlgili araştırmalar incelendiğinde etkin öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımları ile öğrenme-öğretimin nasıl geliştirileceği konusunda pek çok çalışma yer aldığı görülmüştür. Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı olarak çoklu ortam tasarımı ve üretimi dersinde öğrenenlerin öğrendiklerini uygulayabilecekleri performans görevi ve bu göreve ilişkin gösterdikleri performansların değerlendirilmesi söz konusudur. Ayrıca çalışmada grup çalışması becerilerinin geliştirilmesinde etkin öğrenme ortamlarının ve işbirlikli öğrenme takımları oluşturmanın etkisi de incelenmiş olmaktadır. Araştırma, konuya ilgi duyan eğitimin farklı kademelerinde görev yapan öğretmenler, öğretmen adayları ve diğer eğitimciler için; etkin öğrenme, görev temelli öğrenme, işbirlikli öğrenme ve performans değerlendirme konuları ile ilgilenen alan yazındaki araştırmacılara kaynak bir araştırma olması açısından önem arz etmektedir.

2.3. Sınırlılıklar

Etkin öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin performanslarının değerlendirildiği bu araştırma;

1. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünde öğrenim gören 3. Sınıfa kayıtlı ve Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi dersini alan 56 öğrenci (ve 7 işbirlikli grup) ile,

2. Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi dersinde, Mayer'in çoklu ortam ilkelerine göre hazırlanan çoklu ortam ve buna ilişkin performans görevleriyle,

3. İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi toplamda 24 saatlik bir hazırbulunuşluk eğitimi ve bu eğitim sonrası performans görevine ilişkin 32 saatlik bir uygulama ile,

4. Görüşme formu, çoklu ortam tasarımı ve üretimi rubriği, grup ve grup içi performans değerlendirme ölçekleri ile elde edilen verilerle sınırlıdır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, "7 işbirlikli öğrenme gruplu son test uygulamalı" araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma modeli "farklı izleme gruplarında (işbirlikli öğrenme takımlarında) olmayı" ve "bağımlı değişkenlere ilişkin ölçümleri" içermektedir (Büyüköztürk vd., 2016:196). Çalışmada, nicel ve nitel verileri içeren karma araştırma gerçekleştirilmiş ve araştırma modeli Şekil 2'de verilmiştir.

İşbirlikli Takımları	Öğrenme	Atama	Öğretim Öncesi (ÖÖ)	Öğrenme-Öğretme Süreci (Ö)	Öğretim Sonrası (ÖS)	Performans Görevi (P)	Görev Performans Değerlendirme	Sonrası
Rengarenk		(R)andom Yansız	ÇOTÜR _{öö} +Görüşme	(Ö)ğrenim	ÇOTÜR _{ös} +Görüşme	(P)erformans Görevi	ÇOTÜR _{GS} * GPD _{GS} ** GİPD _{GS} ***	
The Mubarek's		(R)	ÇOTÜR _{öö} +Görüşme	(Ö)	ÇOTÜR _{ös} +Görüşme	(P)	ÇOTÜR _{GS} * GPD _{GS} ** GİPD _{GS} ***	
The Byte		(R)	ÇOTÜR _{öö} +Görüşme	(Ö)	ÇOTÜR _{ös} +Görüşme	(P)	ÇOTÜR _{GS} * GPD _{GS} ** GİPD _{GS} ***	
The Multiperson		(R)	ÇOTÜR _{öö} +Görüşme	(Ö)	ÇOTÜR _{ös} +Görüşme	(P)	ÇOTÜR _{GS} * GPD _{GS} ** GİPD _{GS} ***	
Grup Action		(R)	ÇOTÜR _{öö} +Görüşme	(Ö)	ÇOTÜR _{ös} +Görüşme	(P)	ÇOTÜR _{GS} * GPD _{GS} ** GİPD _{GS} ***	
The 6+ Grup		(R)	ÇOTÜR _{öö} +Görüşme	(Ö)	ÇOTÜR _{ös} +Görüşme	(P)	ÇOTÜR _{GS} * GPD _{GS} ** GİPD _{GS} ***	
Grup Sadakat		(R)	ÇOTÜR _{öö}	(Ö)	ÇOTÜR _{ös}	(P)	ÇOTÜR _{GS} *	

+Görüşme

+Görüşme

GPD_{GS}**

GİPD_{GS}***

* ÇOTÜR : Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi Rubriği, ** GPD: Grup Performans Değerlendirme Ölçeği

*** GİPD : Grup içi Performans Değerlendirme Ölçeği,

ÖÖ:Öğretim Öncesi, ÖS: Öğretim Sonrası, GS: Görev Sonrası

Şekil 2: Araştırma modelinin simgesel görünümü

3.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünde öğrenim gören 3. Sınıfa kayıtlı ve Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi dersini alan 56 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada “Rengarenk, The Mubarek’s, The Byte, The Multiperson, Grup Action, The 6+ Grup, Grup Sadakat” olmak üzere 7 işbirlikli öğrenme takımına 8’er öğrenci atanarak, heterojen bir şekilde takımlar oluşturulmuştur.

Araştırma kapsamında işbirlikli öğrenme takımlarına çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevi öncesi “Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi” konusunda 24 saatlik bir eğitim verilmiştir. Öğretim öncesi ve sonrasında takımların bilgi düzeyleri ölçülmüş, öğretimin ardından işbirlikli öğrenme takımlarına “Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi” görevi verilmiş, görev süresi tamamlandığında takımların başarıları-performansları öğretmen tarafından, grup ve grup içi performansları öğretmen gözetiminde öğrenciler tarafından değerlendirilmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler, öğretim öncesi ve öğretim sonrası görüşme formları; öğretim öncesi, öğretim sonrası ve görev sonrası uygulanan “Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi Rubriği” ($\alpha=0,91$) ve görev sonrası uygulanan “Grup Performansını Değerlendirme” ($\alpha=0,86$) ve “Grup İçi Performansı Değerlendirme” ($\alpha=0,94$) ölçekleri ile elde edilmiştir. Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi Rubriği (ÇOTÜR), öğretmen değerlendirmesini içermekte olup araştırmacı tarafından geliştirilmiş, uzman görüşü alındıktan sonra son şekli verilerek çalışmada kullanılmıştır. Öğretmen değerlendirmesi yanında öğrencilerin de değerlendirme sürecine katıldığı Grup Performansını

Değerlendirme (GPD) ve Grup İçi Performansı Değerlendirme (GİPD) ölçekleri ise Kutlu ve arkadaşları (2008:100-101) tarafından yapılan çalışmadan alınarak ve yeniden tasarlanarak çalışmada kullanılmıştır.

Araştırmanın amacı ve araştırma modeli çerçevesinde laboratuvar ortamında öğretim öncesi-sonrası ve çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevi sonrası ölçümler ile elde edilen veriler SPSS istatistiksel analiz programında analiz edilmiştir. Buna göre verilerin analizinde;

– İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi bilgi düzeylerini belirlemek için aritmetik ortalamadan, takımların bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için tek faktörlü varyans analizinden (ANOVA),

– İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası ve görev öncesi bilgi düzeylerini belirlemek için aritmetik ortalamadan, takımların bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için tek faktörlü varyans analizinden (ANOVA),

– İşbirlikli öğrenme takımlarının görevi sonrası başarı-performans düzeylerini belirlemek aritmetik ortalamadan, takımlar arasında başarı-performans açısından bir farklılık olup olmadığını belirlemek için tek faktörlü varyans analizinden (ANOVA),

– İşbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin grup performanslarını belirlemek için aritmetik ortalamadan, işbirlikli öğrenme takımlarının grup performanslarını karşılaştırmak için çok faktörlü varyans analizinden (MANOVA),

– İşbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin grup içi performanslarını belirlemek için aritmetik ortalamadan, işbirlikli öğrenme takımlarının grup içi performanslarını karşılaştırmak için çok faktörlü varyans analizinden (MANOVA) yararlanılmıştır.

Ölçümler sonunda elde edilen verilerin analizinde 0,05 anlamlılık düzeyi esas alınmış ve analiz sonucu elde edilen bulgular 0,95 güven aralığında değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu kısmında, önce işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimine ilişkin öğretim öncesi ve sonrası bilgi düzeyi farklılıklarına ilişkin bulgular verilmiş ve yorumlanmış, ardından işbirlikli öğrenme takımlarının öğrendiklerini uygulamaya yönelik çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin

performansları ile grup ve grup içi performanslarının karşılaştırıldığı analiz sonuçlarını içeren bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Öğretim Öncesi İşbirlikli Öğrenme Takımlarının Bilgi Düzeyi Farklılıkları

Araştırmanın, “İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi bilgi düzeyleri nedir? ve bu takımların öğretim öncesi bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi bilgi düzeyleri

Bilgi Düzeyleri	İşbirlikli Takımları	Öğrenme N	$\bar{X}$	Performans
1.Yetersiz (0-20),	Grup Rengarenk	8	10,0	Yetersiz
2. Gelişmeye ihtiyacı var (21-40),	The Mubarek’s	8	10,0	Yetersiz
3. Gayretli-yapabilir (41-60),	The	8	10,0	Yetersiz
4. İyi (61-80)	Byte	8	10,0	Yetersiz
5. Çok iyi (81-100)	The Multiperson	8	10,0	Yetersiz
	Grup	8	10,0	Yetersiz
	Action	8	10,0	Yetersiz
	The	8	10,0	Yetersiz
	6+ Grup	8	10,0	Yetersiz
	Grup	8	10,0	Yetersiz
	Sadakat	8	10,0	Yetersiz
	TOPLAM	56	10,0	Yetersiz

Tablo 1’deki işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi bilgi düzeyleri ($\bar{X}$) incelendiğinde, işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimine ilişkin bilgi düzeyi ortalamalarının ($\bar{X}=10,0$) aynı puanda olduğu, diğer bir ifadeyle öğretim öncesi bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu gözlenmektedir. Bu bulgudan hareketle, öğretim öncesi işbirlikli öğrenme takımlarının bilgi düzeyi puan ortalamalarının yetersiz ve aynı düzeyde olduğu söylenebilir. Grup ortalamaları eşit olduğundan

ortalamalar arası farklılıkların analiz edilmesine gerek olmamasına karşın yine de çalışmada tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve istatistiksel olarak işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Diğer bir ifadeyle, işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi bilgi düzeylerinde önemli bir farklılık yoktur.

4.2. Öğretim Sonrası İşbirlikli Öğrenme Takımlarının Bilgi Düzeyi Farklılıkları

Araştırmanın, “İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası bilgi düzeyleri nedir? ve bu takımların öğretim sonrası – görev öncesi bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 2 ve Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 2: İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası – görev öncesi bilgi düzeyleri

Bilgi Düzeyleri	İşbirlikli Öğrenme Takımları	N	$\bar{X}$	S	Performans
1.Yetersiz (0-20),	Grup Rengarenk	8	95,0	0,000	Çok iyi
2. Gelişmeye ihtiyacı var (21-40),	The Mubarek’s	8	86,0	0,756	Çok iyi
3. Gayretli-yapabilir (41-60),	The	8	87,9	2,900	Çok iyi
4. İyi (61-80)	Byte	8	82,4	4,173	Çok iyi
5. Çok iyi (81-100)	The Multiperson	8	88,5	2,330	Çok iyi
	Grup Action	8	86,5	2,878	Çok iyi
	The 6+ Grup	8	77,63	8,052	İyi
	Grup Sadakat	8			
	TOPLAM	56	86,27	6,216	

Tablo 2’deki işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası bilgi düzeyleri ($\bar{X}$) incelendiğinde, Grup Sadakat ($\bar{X}=77,63$) dışındaki diğer işbirlikli öğrenme gruplarının bilgi düzeylerinin ($\bar{X} > 80$) oldukça yüksek ve çok iyi düzeyde olduğu gözlenmektedir.

Grup Sadakat'ın öğretim öncesi bilgi düzeyi ile öğretim sonrası bilgi düzeyi puan ortalamaları karşılaştırıldığında önemli bir gelişme gösterdiği ve bu bilgi düzeyinin çoklu ortam tasarımı ve üretimi için yeterli olduğu söylenebilir. Ayrıca, çalışmada işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi ve öğretim sonrası bilgi düzeyleri karşılaştırılmış ve farklılığın anlamlı olduğu ($p < 0,05$) görülmüştür. Bu bulguya göre, işbirlikli öğrenme takımlarının (Grup Sadakat dahil) çoklu ortam tasarımı ve üretimine ilişkin hazırbulunmuşluklarının istenilen düzeye ulaştığı yani öğrendiklerini uygulayabilecek düzeye geldikleri söylenebilir.

İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası bilgi düzeyleri arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3: İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası - görev öncesi bilgi düzeyi farklılıklarına ilişkin tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Bilgi Düzeyi	Kareler Toplamı	d	Kareler Ortalaması	F	Anlamlı Fark	
Gruplararası	1390,357	6	231,726	15,456	0,000	*1-2,*1-3,*1-4,*1-5,*1-6,*1-7 *2-1,*2-7, *3-1,*3-7, *4-1,4-5, *5-1,*5-4, *5-7, *6-1,*6-7, *7-1,*7-2,*7-3,*7-5,*7-6
Gruplarıçi	734,625	49	14,992			
Toplam	2124,982	55				

* $p < 0,05$;

(1-Rengarenk, 2-The Mubarek's,3-The Byte, 4-The Multiperson,5-Grup Action,6-The 6+ Grup,7-Grup Sadakat)

Tablo 3'deki tek faktörlü varyans analizi sonuçlarına göre, öğretim sonrası işbirlikli öğrenme takımlarının bilgi düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermektedir [$F=15,456$, $p < 0,05$]. Farklılığın hangi işbirlikli öğrenme takımları arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına ve aritmetik ortalamalara göre Rengarenk grubunun bilgi düzeyinin diğer gruplara göre yüksek, Grup Sadakat'in ise

düşük olduğu (Tablo 2) ve bu farklılıkların önemli olduğu gözlenmiştir (Tablo 3). Bu bulguya göre; işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası bilgi düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu, bilgi düzeyi yani başarı puan ortalamaları bakımından Grup Sadakat aleyhine önemli bir farklılık gösterdiği görülmüştür. İşbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası - görev öncesi bilgi düzeyleri farklılıklarının görev sonrası yapılacak analizleri etkileyebileceği düşünülerek yapılan başarı-performans analizlerinde dikkate alınmıştır.

4.3. İşbirlikli Öğrenme Takımlarının Başarı-Performans Düzeyi Farklılıkları

Araştırmanın, “İşbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin başarı-performans düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 4 ve Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 4: İşbirlikli öğrenme takımlarının görev sonrası başarı-performans düzeyleri

Performans Düzeyleri	İşbirlikli Öğrenme Takımları	N	$\bar{X}$	S	Performans
1.Yetersiz (0-20),	Grup	8	100,00	0,000	Çok iyi
2. Gelişmeye ihtiyacı var (21-40),	Rengarenk	8	89,25	0,886	Çok iyi
3. Gayretli-yapabilir (41-60),	The Mubarek’s	8	90,75	3,196	Çok iyi
4. İyi (61-80)	The Byte	8	89,38	3,068	Çok iyi
5. Çok iyi (81-100)	The Multiperson	8	88,50	2,330	Çok iyi
	Grup Action	8	88,50	2,330	Çok iyi
	The 6+ Grup	8	89,50	2,878	Çok iyi
	Grup Sadakat	8	75,12	2,100	İyi
	TOPLAM	56	88,93	7,145	

Tablo 4’deki işbirlikli öğrenme takımlarının görev sonrası başarı-performans düzeyleri incelendiğinde, Grup Sadakat ($\bar{X}=75,12$) dışındaki diğer işbirlikli öğrenme takımlarının puan ortalamalarının ($\bar{X} > 80$) oldukça yüksek ve çok iyi düzeyde olduğu

gözlenmektedir. Diğer bir ifadeyle Grup Sadakat'ın görevi öncesi bilgi düzeyi - hazırbulunuşluk düzeyi ile görev sonrası başarı-performans düzeyi puan ortalamaları karşılaştırıldığında önemli bir gelişme gösteremedikleri ve aynı düzeyde kaldıkları söylenebilir. Bu bulgu, görev öncesi bilgi düzeyi ile görev sonrası performans-başarı düzeyi arasında doğrusal bir ilişkinin olduğunu da işaret etmektedir. Ayrıca, çalışmada genel olarak işbirlikli öğrenme takımlarının görev öncesi bilgi düzeyleri ortalamaları ile görevi sonrasındaki başarı-performans düzeyleri ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p < 0,05$). Buna göre, işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimine ilişkin öğrendiklerini uygulayabilecek diğer bir deyişle bilgiden beceriye dönüştürebilecek bir performans gelişim düzeyine ulaştıkları söylenebilir.

İşbirlikli öğrenme takımlarının görev sonrası başarı-performans düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için tek faktörlü varyans analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5: İşbirlikli öğrenme takımlarının görev sonrası başarı-performans düzeyi farklılıklarına ilişkin tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Beceri Düzeyleri	Kareler Toplamı	d	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	2537,964	6	422,994	76,837	0,000	*1-2,*1-3,*1-4,*1-5,*1-6,*1-7 *2-1,*2-7, *3-1,*3-7, *4-1,4-7, *5-1,*5-7, *6-1,*6-7, *7-1,*7-2,*7-3,*7,4,*7-5,*7-6
Gruplarıçi	269,750	49	5,505			
Toplam	2807,714	55				

* $p < 0,05$;

(1-Rengarenk, 2-The Mubarek's,3-The Byte, 4-The Multiperson,5-Grup Action,6-The 6+ Grup,7-Grup Sadakat)

Tablo 5'deki tek faktörlü varyans analizi sonuçlarına göre, görev sonrası işbirlikli öğrenme takımlarının başarı-performans düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermektedir

[F=76,837, p<0,05]. Farklılığın hangi işbirlikli öğrenme takımları arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına ve aritmetik ortalamalara göre Rengarenk grubunun performans düzeyinin diğer gruplara göre yüksek, Grup Sadakatin ise düşük olduğu (Tablo 4) ve bu farklılıkların anlamlı olduğu gözlenmiştir (Tablo 5). Bu bulguya göre; işbirlikli öğrenme takımlarının görev sonrası başarı-performans düzeyleri yüksek düzeyde olmasına karşın, performans düzeyi puan ortalamaları bakımından önemli Rengarenk lehine Grup Sadakat aleyhine bir farklılık olduğu söylenebilir (p<0,05).

4.4. İşbirlikli Öğrenme Takımlarının Performanslarının Değerlendirilmesi

a. *İşbirlikli Öğrenme Takımlarının Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi Görevine İlişkin Grup Performansları*

Araştırmanın, “İşbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin grup performansları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 6’de ve Tablo 7’de verilmiştir. **Tablo 6:** İşbirlikli öğrenme takımlarının grup performansları

Performans Kriterleri	N	İşbirlikli Öğrenme Takımları Grup Performansları							Genel Takım Ort. ($\bar{X}$)
		T1 ($\bar{X}$)	T2 ($\bar{X}$)	T3 ($\bar{X}$)	T4 ($\bar{X}$)	T5 ($\bar{X}$)	T6 ($\bar{X}$)	T7 ($\bar{X}$)	
Yardımlaşma	8	5,00	4,88	4,88	4,62	4,88	4,88	4,50	4,80
Dinleme	8	5,00	4,62	4,75	4,50	5,00	4,75	4,12	4,68
Katılım	8	5,00	4,50	4,12	4,50	4,88	4,38	3,50	4,41
Sorgulama	8	5,00	4,62	4,50	4,62	5,00	4,62	4,12	4,64
Saygı	8	5,00	4,88	4,75	4,00	5,00	4,75	3,50	4,55
Paylaşma	8	5,00	4,62	4,88	4,75	5,00	4,62	5,00	4,84
TOPLAM	6	5,00	4,69	4,65	4,50	4,96	4,67	4,12	4,65

(T1-Rengarenk, T2-The Mubarek’s, T3-The Byte, T4-The Multiperson, T5-Grup Action, T6-The 6+ Grup, T7-Grup Sadakat)

Tablo 6'daki işbirlikli öğrenme takımlarının grup performansları (ortalamalar) incelendiğinde; genel olarak çok iyi düzeyde (Genel Takım Ort.:4,65, $\bar{X} > 4$) olduğu gözlenmektedir. Bu bulgu, işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin yardımlaşma, dinleme, katılım, sorgulama, saygı ve paylaşma performans kriterleri açısından performanslarının çok iyi düzeyde olduğunu göstermektedir şeklinde yorumlanabilir. Her bir performans kriteri açısından değerlendirildiğinde, işbirlikli öğrenme takımlarının grup performansı düzeyleri (ortalamaları) arasında az da olsa bir farklılık olduğu gözlenmektedir. Bu farklılıkların anlamlı olup olmadığına ilişkin yapılan çok faktörlü varyans analizi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir. Ayrıca, bu sonuçlar yansıtılmadan önce varyansların eşit olup olmadığına Levene testi ile bakılmış; yardımlaşma, dinleme, katılım, sorgulama, saygı ve paylaşmaya ilişkin varyansların eşit olduğu görülmüş ($p < 0,05$) ve bu anlamlı kaynağın belirlenmesine yönelik Post Hoc testinden Tukey HSD seçilerek tabloda "Anlamlı fark" sütununda testin sonucu yansıtılmıştır.

Tablo 7: İşbirlikli öğrenme takımlarının grup performansı farklılıklarına ilişkin çok faktörlü varyans analizi (MANOVA) sonuçları

Varyansın Kaynağı	Bağımlı Değişken	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Grup	Yardımlaşma	1,464	6	0,244	1,276	0,286	Fark yok
(1-Rengarenk,	Dinleme	4,464	6	0,744	2,054	0,076	Fark yok
2-The	Katılım	11,929	6	1,988	3,526	0,006	*1-7,*5-7
Mubarek's,	Sorgulama	4,357	6	0,726	2,157	0,063	Fark yok
3-The Byte,	Saygı	15,964	6	2,661	3,442	0,006	*1-7, *5-7
4-The	Paylaşma	1,429	6	0,238	1,905	0,099	Fark yok
Multiperson,	G_Grup_Performa	4,138	6	0,690	3,036	0,013	*1-7, *5-7
5-Grup	nsı						
Action,							
6-The 6+							
Grup,							
7-Grup							
Sadakat)							
Hata	Yardımlaşma	9,375	49	0,191			
	Dinleme	17,750	49	0,362			
	Katılım	27,625	49	0,564			

	Sorgulama	16,500	49	0,337
	Saygı	37,875	49	0,773
	Paylaşma	6,125	49	0,125
	G_Grup_Performansı	11,132	49	0,227
Toplam	Yardımlaşma	1303,000	56	
	Dinleme	1248,000	56	
	Katılım	1129,000	56	
	Sorgulama	1228,000	56	
	Saygı	1215,000	56	
	Paylaşma	1319,000	56	
	G_Grup_Performansı	1228,611	56	

* $p < 0,05$; G_Grup_Performansı: Genel grup performansı

Tablo 7'deki çok faktörlü varyans analizi sonuçlarına göre, işbirlikli öğrenme takımlarının yardımlaşma, dinleme, sorgulama ve paylaşma performansları anlamlı bir farklılık göstermez iken ($p > 0,05$); katılım [$F=3,526$; $p=0,006$], saygı [$F=3,442$; $p=0,006$] ve genel grup performansları [$F=3,036$; $p=0,013$] anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Farklılığın hangi işbirlikli öğrenme takımları arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre; katılım performansı 1-Rengarenk ile 7-Grup Sadakat arasında Rengarenk lehine ve 5-Grup Action ile 7-Grup Sadakat arasında Grup Action lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği; saygı performansı 1-Rengarenk ile 7-Grup Sadakat arasında Rengarenk lehine ve 5-Grup Action ile 7-Grup Sadakat lehine anlamlı bir farklılık göstermektedir. Genel grup performansı da benzer şekilde; 1-Rengarenk ile 7-Grup Sadakat arasında Rengarenk lehine ve 5-Grup Action ile 7-Grup Sadakat arasında Grup Action lehine anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu bulguya göre; işbirlikli öğrenme takımlarından Rengarenk ile Grup Action'ın, Grup Sadakat'e göre katılım, saygı ve genel grup performansı açısından daha iyi bir performans gösterdiği ve bu performans farklılığının önemli olduğu söylenebilir.

b. İşbirlikli Öğrenme Takımlarının Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi Görevine İlişkin Grup İçi Performansları

Araştırmanın, “İşbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin grup içi performansları arasında önemli bir farklılık var mıdır?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 8’de ve Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 8: İşbirlikli öğrenme takımlarının grup içi performansları

Performans Kriterleri	N	İşbirlikli Öğrenme Takımları Grup İçi Performansları							Genel Takım Ort. ($\bar{X}$)
		T1 ($\bar{X}$)	T2 ($\bar{X}$)	T3 ($\bar{X}$)	T4 ($\bar{X}$)	T5 ($\bar{X}$)	T6 ($\bar{X}$)	T7 ($\bar{X}$)	
Performans görevi çalışması	8	5,00	4,70	4,89	4,33	4,88	4,77	4,09	4,67
İsteklilik ve çaba	8	5,00	4,78	4,72	4,22	4,89	4,75	4,34	4,68
Takım davranışı	8	5,00	4,94	4,95	4,41	4,86	4,92	4,22	4,76
İletişim	8	5,00	4,83	4,88	4,77	4,94	4,91	3,95	4,64
Sorunların çözümü	8	5,00	4,72	4,80	4,59	4,92	4,63	3,95	4,66
Paylaşım	8	5,00	4,64	5,00	4,72	4,97	4,91	4,23	4,78
TOPLAM	56	5,00	4,77	4,87	4,51	4,91	4,82	4,13	4,70

(T1-Rengarenk, T2-The Mubarek’s, T3-The Byte, T4-The Multiperson, T5-Grup Action, T6-The 6+ Grup, T7-Grup Sadakat)

Tablo 8’deki işbirlikli öğrenme takımlarının grup içi performansları (ortalamalar) incelendiğinde; genel olarak çok iyi düzeyde (Genel Takım Ort.:4,70, $\bar{X} > 4$) olduğu gözlenmektedir. Bu bulgu, işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin performans görevi çalışması, isteklilik ve çaba, takım davranışı, iletişim, sorunların çözümü ve paylaşım performans kriterleri açısından performanslarının çok iyi düzeyde olduğunu göstermektedir şeklinde yorumlanabilir.

Her bir performans kriteri açısından değerlendirildiğinde, işbirlikli öğrenme takımlarının grup içi performansı düzeyleri (ortalamaları) arasında az da olsa bir farklılık olduğu gözlenmektedir. Bu farklılıkların anlamlı olup olmadığına ilişkin yapılan çok faktörlü varyans analizi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir. Ayrıca, bu sonuçlar yansıtılmadan önce varyansların eşit olup olmadığına Levene testi ile bakılmış; performans görevi çalışması, isteklilik ve çaba, takım davranışı, iletişim, sorunların

çözümü ve paylaşımına ilişkin varyansların eşit olduğu görülmüş ($p < 0,05$) ve bu anlamlı kaynağın belirlenmesine yönelik Post Hoc testinden Tukey HSD seçilerek tabloda “Anlamlı fark” sütununda testin sonucu yansıtılmıştır.

Tablo 9: İşbirlikli öğrenme takımlarının grup içi performansı farklılıklarına ilişkin çok faktörlü varyans analizi (MANOVA) sonuçları

Varyansın Kaynağı	Bağımlı Değişken	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Grup (1-Rengarenk, 2-The Mubarek's, 3-The Byte, 4-The Multiperson, 5-Grup Action, 6-The 6+ Grup, 7-Grup Sadakat)	Performans görevi çalışması	5,269	6	0,878	9,089	0,000	*1-4, *1-7, *2-7, *3-4, *3-7, *4-7, *4-5, *5-7, *6-7
	İsteklilik ve çaba	3,910	6	0,652	3,710	0,004	*1-4, *1-7, *4-5,
	Takım davranışı	4,644	6	0,774	7,942	0,000	*1-4, *1-7, *2-4, *2-7, *3-4, *3-7, *4-6, *5-7, *6-7
	İletişim	6,232	6	1,039	19,374	0,000	*1-7, *2-7, *3-7, *4-7, *5-7, *6-7
	Sorunların çözümü	5,693	6	0,949	6,140	0,000	*1-7, *2-7, *3-7, *4-7, *5-7, *6-7
	Paylaşım	3,754	6	0,626	7,597	0,000	*1-7, *2-7, *3-7, *4-7, *5-7, *6-7
	G_ Grup içi performans	4,311	6	0,718	9,630	0,000	*1-4, *1-7, *2-7, *3-7, *4-5, *6-7
Hata	Performans görevi çalışması	4,734	49	0,097			
	İsteklilik ve çaba	8,607	49	0,176			
	Takım davranışı	4,775	49	0,097			
	İletişim	2,627	49	0,054			
	Sorunların çözümü	7,572	49	0,155			
	Paylaşım	4,035	49	0,082			
	G_ Grup içi performans	3,656	49	0,075			

Toplam	Performans	56
	görevi çalışması	
	isteklilik ve çaba	56
	Takım davranışı	56
	iletişim	56
	Sorunların	56
	çözümü	
	Paylaşım	56
	G_ Grup içi	56
	performans	

* $p < 0,05$; G_Grup içi Performans: Genel grup içi performans

Tablo 9'daki çok faktörlü varyans analizi sonuçlarına göre, işbirlikli öğrenme takımlarının performans görevi çalışması, isteklilik ve çaba, takım davranışı, iletişim, sorunların çözümü, paylaşım ve genel grup içi performansları [$F=9,630$; $p=0,000$] anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Farklılığın hangi işbirlikli öğrenme takımları arasında olduğunu belirlemek için yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre; performans görevi çalışması, takım davranışı, iletişim, sorunların çözümü ve paylaşım performanslarının 7-Grup Sadakat aleyhine diğer takımların lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği gözlenmiştir. Genel grup içi performansı da benzer şekilde; The Multiperson ve Grup Action dışındaki işbirlikli öğrenme takımlarının lehine 7-Grup Sadakat aleyhine anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu bulguya göre; işbirlikli öğrenme takımlarından Grup Sadakat'ın isteklilik ve çaba dışındaki diğer performans kriterleri ve genel grup içi performansı açısından diğer işbirlikli öğrenme takımlarına göre iyi bir performans göstermediği ve bu performans farklılığının önemli olduğu söylenebilir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi bölümünde öğrenim gören 3. sınıfa kayıtlı ve Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi dersini alan 56 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada "Rengarenk, The Mubarek's, The Byte, The Multiperson, Grup Action, The 6+ Grup, Grup Sadakat" olmak üzere 7 işbirlikli öğrenme takımına 8'er öğrenci atanarak, heterojen bir şekilde takımlar oluşturulmuştur. Etkin öğrenme ortamında bu işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimine ilişkin performanslarını

karşılaştırmak ve değerlendirmek amacıyla yapılan bu çalışmada istatistiksel çözümlenmeleri içeren araştırma bulguları çerçevesinde varılan sonuçlar aşağıda özetlenmiştir:

Araştırma modeli çerçevesinde sınıf ortamında 3 farklı ölçümün gerçekleştirildiği bu çalışmada ilk ölçüm işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin bilgi düzeylerini ortaya koymak ve hazırbulunuşluk düzeylerini belirlemek için yapılmıştır. Bu ölçüm ile, işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi bilgi düzeyleri ile takımlar arasında bilgi düzeyi açısından önemli bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Araştırma bulguları önemli bir farklılık olmadığını göstermektedir. Bu bulguya göre; *“çalışma grubunda yer alan tüm işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim öncesi çoklu ortam tasarımı ve üretimine ilişkin bilgi düzeylerinin yetersiz ve aynı düzeyde olduğu”* sonucuna varılmıştır. Bu sonuç çalışmada, işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimine ilişkin görevini yerine getirebilmeleri için bir eğitim verilmesini ve hazırbulunuşluk düzeylerinin artırılmasını gerektirmiştir.

İlk ölçümün ardından işbirlikli öğrenme takımlarına *“Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi”* konusunda 24 saatlik bir eğitim verilmiştir. Eğitim sonrasında, *ikinci ölçüm* gerçekleştirilmiştir. Bu ölçüm ile, işbirlikli öğrenme takımlarının öğretim sonrası ve görev öncesi bilgi düzeylerinin Grup Sadakat’in *“iyi”* diğer takımların *“çok iyi”* düzeyine ulaştığı görülmüştür. Bu bulguya göre; *“işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve görevi öncesi öncesi hazırbulunuşluk düzeylerinin yüksek ve uygulama için hazır olduğu”* sonucuna varılmıştır.

İşbirlikli öğrenme takımlarının bilgi düzeylerinin artırılması ve hazırbulunuşluklarının sağlanması için gerçekleştirilen eğitimin ardından işbirlikli öğrenme takımlarına çoklu ortam tasarımı ilkeleri dahilinde *“Çoklu Ortam Tasarımı ve Üretimi”* görevi verilmiş, görev süresi tamamlandığında takımların başarı-performansları öğretmen tarafından değerlendirilmiştir. İşbirlikli öğrenme takımlarının görevi sonrası başarı-performans düzeylerinin Grup Sadakat hariç diğer takımlarda *“çok iyi”* olduğu, Grup Sadakat’in ise *“iyi”* olduğu görülmüştür. Bu bulguya göre;

“İşbirlikli öğrenme takımlarının eğitim sonrası ve görevi öncesi bilgi düzeyleri ile görevi sonrası performans düzeylerinin Grup Sadakat’in iyi, diğerlerinin çok iyi olduğu ve görev öncesi bilgi düzeyi ile görev sonrası başarı-performans düzeyi arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu” sonucuna varılmıştır. Ayrıca, işbirlikli öğrenme takımlarının görev sonrası öğretmen gözetiminde öğrenciler tarafından yapılan grup performansı değerlendirmelerinde, yardımlaşma ve paylaşma boyutlarında önemli bir fark olmadığı; buna karşın dinleme, katılım, sorgulama ve saygı boyutlarında önemli bir farklılık olduğu görülmüştür. İşbirlikli öğrenme takımlarının grup içi performans değerlendirmelerinde ise, performans görevi çalışması, isteklilik ve çaba, takım davranışı, iletişim, sorunların çözümü ve paylaşım boyutlarında önemli bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu bulgulara göre; “işbirlikli öğrenme takımlarından daha çok Rengarenk lehine ve Grup Sadakat aleyhine grup ve grup içi performans farklılıklarının olduğu” sonucuna varılmıştır.

Özet olarak bu araştırmada, etkin öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımlarının çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevine ilişkin performanslarında önemli bir gelişme olduğu, görev öncesi verilen eğitimin takımların performansının gelişiminde oldukça etkili olduğu; işbirlikli öğrenme takımı üyelerinin grup ve grup içi performans değerlendirmelerinde bir farklılık olduğu ve bu farkın önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Farklılık ise, Grup Rengarenk lehine Grup Sadakat aleyhinedir. Grup Rengarenk’in performansının diğer takımlara göre yüksek olması veya Grup Sadakat’in performansının diğer takımlara göre düşük olması tesadüfi değil, etkin öğrenme ortamlarında işbirlikli öğrenme takımı olmanın verdiği sorumlulukları (başarı ve performans kriterlerini) yerine getirme ve çaba gösterme ile alakalı olduğu öğretmen tarafından hazırlanan gözlem formunun ve istatistiksel çözümlenmeleri içeren araştırma bulgularının bir sonucudur.

Araştırma sonuçları dahilinde şu öneriler getirilebilir:

- Öğrencilerin çoklu ortam tasarımı ve üretimi bilgi ve performanslarının geliştirmesinde kullanılan mevcut öğretim yöntemleri, materyaller stratejiler ve değerlendirmeler tartışılabilir ve güncellenebilir. Bununla birlikte öğrenenlerin uygulama öncesi bilgi düzeylerinin belirlenmesi ve geliştirilmesi için et işbirlikli öğrenme takımları ile etkin öğrenme alternatif bir öğrenme-öğretme yaklaşımı olarak düşünülebilir.

- Araştırma öğretim öncesi, öğretim sonrası ve çoklu ortam tasarımı ve üretimi görevi sonrası yapılan ölçümler dahilinde gerçekleştirilmiştir. Farklı araştırma modelleri ile elde edilen sonuçların mevcut araştırma sonuçları ile karşılaştırılması alanyazındaki araştırmacılara önerilir.

- Araştırmada etkin öğrenme ortamlarında (56 öğrenci ile) 7 işbirlikli öğrenme takımı oluşturularak çalışma gerçekleştirilmiştir. Farklı öğrenme ortamlarında ve farklı sayıdaki işbirlikli öğrenme takımları ile deneysel araştırmalar yapılarak elde edilen sonuçlar bu araştırma sonuçları ile karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

Akşit, F. & Şahin, C. (2011). Coğrafya öğretiminde aktif öğrenmenin akademik başarı ve tutum üzerine etkisi, *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, ss.1-26.

Anthony, G. (1996). Active learning in constructivist framework, *Educational Studies in Mathematics*, Vol 31, Issue 4, pp 349-369.

Armbruster, P., Patel, M., Johnson, E. & Weiss, M. (2009). Active Learning and Student-Centered Pedagogy Improve Student Attitudes and Performance in Introductory Biology, *CBE-Life Sciences Education*, Vol 8, pp 203-213.

Aydede, M.N. (2012). Aktif öğrenme uygulamalarının öğrencilerin kendi kendine öğrenme becerilerine etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, ss.37-49.

Aydede, M.N. & Kesercioğlu, T. (2010). Aktif Öğrenme Uygulamalarının Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerilerine Etkisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 27, s.14-22.

Aydede, M.N. & Matyar, F. (2009). Fen bilgisi öğretiminde aktif öğrenme yaklaşımının bilişsel düzeyde öğrenci başarısına etkisi, *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, ss.115-127.

Aytan, T. (2011). Aktif öğrenme tekniklerinin dinleme becerisi üzerindeki etkileri, *Yayınlanmamış doktora tezi*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Baepler, P., Walker, J.D. & Driessen, M. (2014). It's not about seat time: Blending, flipping, and efficiency in active learning classrooms, *Computers & Education*, Vol.78, pp 227-236.

Bölükbaş, F. & Özdemir, E. (2009). Aktif Öğrenmenin Yazılı Anlatım Becerilerine Etkisi, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 12, ss. 27-43.

Büyüköztürk, Ş.; Çakmak Kılıç, E.; Akgün, Ö.E.; Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 22. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.

Erdem, L. (1994). İşbirliğine dayalı öğrenmenin yükseköğretimdeki başarıya etkisi, *Eğitim ve Bilim*, 18, ss. 94-101.

Freeman, S.; Eddy, S.L.; Miles, M.; Smith, M.K.; Okoroafor, N.; Jordt, H. & Wenderoth, M.P. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics, *PNAS*, Vol.111, No.23, pp.8410-8415.

Hung, H.T. (2015). Flipping the classroom for English language learners to foster active learning, *Computer Assisted Language Learning*, Vol 28, Issue 1, pp.81-96.

Grabinger, R.C. & Dunlap, J.C. (1995). Rich environments for active learning: a definition, *Research in Learning Technology*, Vol.3, No.2, pp5-34.

Gökçe, E. (2004). İlköğretimde aktif öğrenme sürecine ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri, *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.

Johnson, D.W., Johnson R.T. & Smith, K.A. (1991). *Active Learning: Cooperation in the College Classroom*, Edina MN: Interaction.

Kalem, S. & Fer, S. (2003). The Effects of Active Learning on the Learning, Teaching and Communication Process of Students, *Educational Sciences Theory & Practice*, 3 (2), pp433-461.

Koç, G. (2000). Etkin öğrenme yaklaşımının eğitim ortamlarında kullanılması, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, ss.220-226.

Korkmaz, H. (2001). Çoklu Zeka Kuramı Tabanlı Etkin Öğrenme Yaklaşımının Öğrenci Başarısına ve Tutumuna Etkisi, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt 26, Sayı 119, s.71-78.

Kutlu, Ö.; Doğan, C.D. & Karakaya, İ. (2008). Öğrenci Başarısının Belirlenmesi: Performansa ve Portfolyoya Dayalı Durum Belirleme, 1.Baskı, Pegem Akademi, Ankara.

Memnun, D.S. (2008). Sekizinci sınıfta permütasyon ve olasılık konularının aktif öğrenme ile öğretiminin uygulama düzeyi öğrenci başarısına etkisi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:21, Sayı:2, ss.403-426.

Meyers, C. & Jones, T.B. (1993). Promoting Active Learning: Strategies for the College Classroom, Jossey-Bass Inc., San Francisco CA, ERIC number:ED358757.

Özer, M.A. (2005). Etkin Öğrenmede Yeni Arayışlar: İşbirliğine Dayalı Öğrenme ve Buluş Yoluyla Öğrenme, bilig, Güz 2005, Sayı: 35, ss.105-131.

Roehl, A., Reddy, S.L. & Shannon, G.J. (2013). The Flipped Classroom: An Opportunity To Engage Millennial Students Through Active Learning Strategies, JFCS, Vol 105, No.2, 44-49.

Silberman, M. (1996). Active Learning: 101 Strategies to Teach Any Subject, Prentice-Hall, Des Moines IA, USA.

Şahinel, M.G. (2011). Etkin Öğrenme, Eğitimde Yeni Yönelimler, Ed.Özcan Demirel, 5.Baskı, PegemA Yayıncılık, Ankara.

Uzun, A. (2013). BÖTE Öğretmen Adaylarının İnternet Destekli Öğrenme Ortamına İlişkin Görüşleri, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(3), ss.400-416.

Ün Açıkgöz, K . (2001). Aktif Öğrenme. Tarım Ekonomisi Dergisi, Cilt:6, Sayı1-2, s.52-61. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/tarekoder/issue/25836/272400>.

Taş, A.M. (2005). Öğretmen eğitiminde aktif öğrenme, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 6, Sayı 2, ss.177-184.

Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliği: AB Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması

Mustafa ŞEN - Karadeniz Teknik Üniversitesi

Salih DURSUN - Karadeniz Teknik Üniversitesi

ÖZET

Günümüzde kadınlar çalışma hayatı içerisinde birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle işe alınmada, iş esnasında ve işe son verilmede kadınlar sürekli ayrımcı davranışlara uğramaktadırlar. Bu ayrımcı davranışlar içerisinde önemli sorunlardan bir tanesi de erkek çalışanlar ile aynı eğitim seviyesine sahip ve aynı işi yapan kadın çalışanların erkek çalışanlara kıyasla daha düşük ücretler almaları olarak ifade edilen ücret eşitsizliği sorunudur. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2016 yılında yayınlamış olduğu Küresel Ücret Raporu'nda, kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret eşitsizliğinin geçmişten günümüze azalmakla beraber halen daha devam ettiği belirtilmektedir. Ayrıca raporda, çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar kapsamında kadın ve erkek çalışanlar arasında saat başı ücretlerdeki ücret farkının %45'lere kadar vardığı ifade edilmektedir. Diğer yandan Avrupa Birliği'nde (AB) cinsiyete dayalı ücret farkı 2014 yılında %16,6 oranında gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise 2014 yılında yapılan araştırmada eğitim durumlarına göre cinsiyete dayalı ücret farkı ilkokul ve altı düzeyinde %18 iken yükseköğretim ve üstü düzeyinde de %17,8 olarak gerçekleşmiştir. Çalışmanın amacı, AB ülkeleri ve Türkiye'de kazanç yapısı araştırmaları kapsamında kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret eşitsizliğini ortaya koymaktır. Çalışmanın bir diğer önemli amacı da ücret eşitsizliğini önlemeye yönelik düzenlemeler kapsamında görüş ve önerilerin sunulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Kadın ve Erkek Çalışanlar, Ücret Eşitsizliği, AB Ülkeleri ve Türkiye

GENDER-BASED WAGE INEQUALITY: EUROPEAN UNION COUNTRIES AND TURKEY COMPARISON

Abstract

Today, women face many problems in working life. Women are constantly subjected to discriminatory behavior, especially in hiring, during at work, in dismissal. One of the major problems in these discriminatory behaviors is the problem of wage inequality, which is expressed as take lower wages compared men workers of women workers who have the same educational level as men workers and who do the same job. In the Global Wage Report, published by the International Labor Organization (ILO) in 2016, it is stated that wage inequality between men and women workers is still continuing despite decrease from past to present. Also in the report, it is stated that within the scope of the researches carried out in various countries, the hourly gender pay gap reach up to 45 percent. On the other hand, gender pay gap in the European Union (EU) has been realized by 16,6 percent in 2014. In Turkey, according to educational status the gender pay gap by study conducted in 2014 has been realized by 18 percent at primary school level and 17,8 percent at higher education level. The purpose of the study, in the EU countries and Turkey within the scope of survey structure of earnings reveals wage inequality between men and women workers. Another important objective of the study is to present opinions and suggestions in the context of regulations aimed at preventing wage inequality.

Key Words: Women and Men Workers, Wage Inequality, EU Countries and Turkey

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadınların daha fazla çalışma hayatı içerisinde yer almasına rağmen maruz kaldıkları ayrımcılıklar halen daha devam etmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte ücretli olarak çalışma hayatına katılan kadınlar, Sanayi Devrimi öncesinde daha çok ücretsiz aile işçisi olarak yaşamlarını sürdürürken çok az da olsa küçük atölye üretimi içerisinde de yer almaktaydılar. Sanayi Devrimi ile birlikte makinelerin üretimi kolaylaştırması, iş bölümü ve ilerleyen yıllarda savaşlar nedeniyle kadınlar çalışma hayatı içerisinde daha fazla yer almaya başlamış ve cinsiyete dayalı ayrımcılıklar da giderek artış göstermiştir. Özellikle çalışma hayatı içerisinde kadınlar,

erkeklerden farklı olarak verimlilik, eğitim, tecrübe vs. dışındaki etkenlerden dolayı işe alınmada, iş esnasında ve işe son verilmede sürekli ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Dolayısıyla kadın işçiler, işiyle ilgili olmayan nitelikleri nedeniyle (cinsiyeti, medeni durumu, çocuk sahibi olması vs.) işveren tarafından ayrımcı muamelelere maruz kalmaktadırlar.

Kadınların maruz kaldıkları ayrımcı davranışlar içerisinde en önemli sorunlardan bir tanesi de ücret eşitsizliği sorunudur. Ücret eşitsizliği, erkek çalışanlar ile aynı eğitim seviyesine sahip ve aynı işi yapan kadın çalışanların erkek çalışanlara kıyasla daha düşük ücretler almaları olarak ifade edilmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte çocuklarla beraber ucuz işgücü olarak görülen kadın işçiler, günümüzde de çeşitli yasalar çıkartılmasına ve gerekli düzenlemeler yapılmasına rağmen halen daha erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalıştırılmaktadırlar.

Avrupa Birliği ve Türkiye’de 2014 yılında gerçekleştirilen “Kazanç Yapısı Araştırması” kapsamında AB’de yıllık ortalama brüt kazanç erkeklerde 37.479 EURO iken kadınlarda 29.230 EURO’dur. Türkiye’de ise özellikle eğitim seviyesine göre okul öncesi-ilköğretim ve ortaokul eğitim seviyesinde yer alan erkekler 6.921 EURO, kadınlar 5.586 EURO, yüksek lisans ve doktora eğitim seviyesine sahip erkekler 43.220 EURO, kadınlar ise 34.527 EURO yıllık ortalama kazanç elde etmektedirler. Diğer yandan cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin ekonomik ve sosyal maliyetleri de vardır. Ücret eşitsizliği kadın işçilerin verimliliğini düşürerek zaten düşük olan gelirin daha da düşmesine ve dolayısıyla kadın işçiler arasında gizli işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca ücret eşitsizliği sadece maddi olarak değil manevi olarak da hem işgücü piyasasına yeni girecek olan kadınları hem de piyasa içinde yer alan kadınları olumsuz yönde etkileyerek piyasa dışında kalmalarına yol açabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, AB ve Türkiye’de gerçekleştirilen kazanç yapısı araştırmaları kapsamında cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin incelenmesidir. Aynı zamanda AB ve Türkiye’de cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin giderilmesine yönelik yapılan düzenlemelerin değerlendirilerek görüş ve önerilerin sunulmasıdır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, masa başı ve kütüphane odaklı bir çalışma olup, çalışmanın hazırlanmasında cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğine yönelik istatistikler ve bu alanda mevcut yayımlanmış literatür referans olarak alınmıştır. Türkiye ve AB’de cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğine yönelik istatistikler “Kazanç Yapısı Araştırması” uygulamasıyla elde edilmiştir.

Kazanç Yapısı Araştırması (Structure of Earnings Survey); ücret ve kazançların düzeyi, yapısı ve gelişimi konusunda, ücretli çalışanların özellikleri ayırımında bilgi derlemek amacıyla 2006 yılından itibaren Türkiye’de de, AB ülkeleri ile eş zamanlı olarak 4 yıl aralıklarla uygulanmaya başlanan bir araştırmadır. Araştırma kapsamında, sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinde (AB Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması-NACE Rev.2 B-N ve P-S sektörleri) 10 ve daha fazla çalışana sahip işletmelere bağlı tüm işyerlerinde ücret karşılığı çalışan ücretli, maaşlı, stajyer ve çırak olarak istihdam edilen kişiler yer almaktadır (TÜİK, 2012: XIII; EUROSTAT, http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/earn_ses2014_esms.htm, 13.07.2018). Çalışmada cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği kapsamında AB ile Türkiye karşılaştırması AB İstatistik Ofisi (EUROSTAT) verileri baz alınarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1 ve 2’de 2010 ve 2014 yıllarında AB’de eğitim durumuna göre saatlik ve yıllık ortalama brüt kazanç ile cinsiyete dayalı ücret farkı verileri yer almaktadır. Tablo 1 ve 2’de de görüldüğü üzere saatlik ve yıllık ortalama brüt kazançlar kadınlara kıyasla erkeklerde daha fazla olduğu görülmektedir. Tablo 1’de saatlik ortalama brüt kazanç erkeklerde toplamda 15.39 EURO iken kadınlarda 12.64 EURO’dur. Eğitime göre saatlik ücretlere bakıldığında ise 2010 ve 2014 yıllarında okul öncesi ve ilköğretim hariç eğitim seviyesi yükseldikçe cinsiyete dayalı ücret farkının giderek arttığı görülmektedir. Tablo 1’de yüksekokul ve üstü seviyesinde saatlik ortalama brüt kazanç erkeklerde 22.04 EURO, kadınlarda 16.9 EURO iken Tablo 2’de ise yüksek lisans ve doktora eğitim seviyesinde erkeklerde 25.76 EURO ve kadınlarda 18.9 EURO’dur.

Tablo-1. AB’de Eğitim Durumuna Göre Saatlik ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç ve Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2010)

AB-28	Saatlik Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (%)
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Toplam	14.1	15.39	12.64	30.902	34.624	26.661	16,4
Okul							
Öncesi-ilköğretim	9.36	10.08	8.26	20.825	22.715	17.919	18,1
Ortaokul	10.71	11.54	9.7	23.962	26.344	20.998	15,9
Lise-Meslek Lisesi	12.51	13.53	11.27	27.610	30.415	24.169	16,7
Yüksekokul ve Üstü	19.4	22.04	16.9	41.304	48.231	34.688	23,3

Kadın ve erkek arasındaki ücret eşitsizliği cinsiyete dayalı ücret farkı oranlarına bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Cinsiyete dayalı ücret farkı; erkek ve kadın arasındaki ücret farkının erkek ücreti içindeki yüzdesi olarak tanımlanmaktadır. Bu gösterge saatlik, aylık veya yıllık ortalama ücret ya da kazanç esas alınarak hesaplanabilmektedir (TÜİK, 2012: XVII; EUROSTAT,http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/earn_grgpg2_esms.Htm, 13.07.2018).

Tablo 1’de saatlik ortalama brüt kazançlar üzerinden hesaplanan cinsiyete dayalı ücret farkları incelendiğinde toplamda ücret farkının %16,4 olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre cinsiyete dayalı ücret farkı ise eğitim seviyesi yükseldikçe artmaktadır. Okul öncesi ve ilköğretim düzeyinde %18,1 iken yüksekokul ve üstü eğitim seviyesinde fark %23,3’e kadar yükselmektedir. Tablo 2’de ise cinsiyete dayalı ücret farkı toplamda %16,6 iken eğitim durumuna göre ücret farkı yüksek lisans ve doktora eğitim seviyesinde %26,6’ya kadar arttığı görülmektedir.

Tablo-2. AB’de Eğitim Durumuna Göre Saatlik ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç ve Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2014)

AB-28	Saatlik Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (%)
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Toplam	15.23	16.6	13.75	33.545	37.479	29.230	16,6
Okul	11.43	12.33	10.31	25.290	27.798	22.150	16,4

Öncesi- İlköğretim- Ortaokul	13.14	14.08	12.05	29.216	31.834	26.185	14,4
Lise-Meslek Lisesi	18.53	20.95	16.39	39.588	46.191	33.704	21,8
Yüksekokul ve Lisans	22.33	25.76	18.9	49.058	58.580	39.378	26,6
Y.Lisans ve Doktora							

Tablo 3'te Türkiye'de 2010 yılında yapılan Kazanç Yapısı Araştırması kapsamında cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği verileri görülmektedir. Toplam verilere bakıldığında kadınların erkeklere kıyasla hem saatlik hem de yıllık ortalama kazançlarının daha fazla olduğu ve cinsiyete dayalı ücret farkının da kadınların lehine %-3,4 olduğu görülmektedir. Toplamda cinsiyete dayalı ücret farkının kadın lehine olması, ücretli çalışanların eğitim durumuna göre dağılımının incelenmesi ile açıklığa kavuşmaktadır. Buna göre, ücretli çalışan kadınların en yoğun buldukları eğitim durumu %35,3 ile yüksekokul ve üstü iken, erkekler için bu grup %27,4 ile ilkokul ve altıdır (TÜİK, 2012: 1-4).

Tablo-3. Türkiye'de Eğitim Durumuna Göre Saatlik ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç ve Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2010)

Türkiye	Saatlik Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (EURO)			Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (%)
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	
Toplam	3.88	3.85	3.98	10.413	10.387	10.497	-3,4
Okul							
Öncesi- İlköğretim	2.54	2.62	2.18	6.687	6.924	5.527	16,8
Ortaokul	2.51	2.59	2.17	6.724	6.994	5.480	16,2
Lise-Meslek Lisesi	3.39	3.5	3.07	9.342	9.723	8.094	12,3
Yüksekokul ve Üstü	7.17	7.67	6.4	18.764	19.938	16.849	16,6

Tabloda eğitim durumuna göre saatlik ve yıllık ortalama brüt kazançlara ve cinsiyete dayalı ücret farkına bakıldığında ücret eşitsizliği açık bir şekilde görülmektedir. Okul öncesi ve ilköğretim seviyesinde saatlik ortalama brüt kazanç erkeklerde 2.62 EURO iken kadınlarda 2.18 EURO, yüksekokul ve üstü seviyesinde ise erkeklerde 7.67 EURO iken kadınlarda 6.4 EURO'dur. Diğer yandan tabloda açıkça görüldüğü üzere eğitim seviyesi arttıkça elde edilen kazançlarda da artışlar görülmektedir. Dolayısıyla eğitimin elde edilecek kazançlar üzerinde doğrudan etkisinin olduğu da bir gerçektir (Çiftçi ve Kangallı, 2015: 149; Taşkınsoy, 2008: 105-106). Tabloda eğitim durumuna göre cinsiyete dayalı ücret farkına bakıldığında ise ücret eşitsizliğinin en fazla okul öncesi ve ilköğretim seviyesinde olduğu görülmektedir. Okul öncesi ve ilköğretim seviyesinde %16,8 olan fark ortaokul seviyesinde %16,2 ve lise ve meslek lisesi seviyesinde %12,3 oranına kadar gerilemiştir. Yüksekokul ve üstü seviyesinde ise tekrar artış göstererek %16,6'ya kadar yükselmiştir.

Tablo 4'te ise 2014 yılında Türkiye'de yapılan Kazanç Yapısı Araştırması kapsamında eğitim durumuna göre saatlik ve yıllık ortalama brüt kazanç ve cinsiyete dayalı ücret farkları yer almaktadır. Tabloda toplam verilere bakıldığında 2010 yılındaki araştırmaya benzer bir durum ortaya çıktığı görülmektedir. Saatlik ortalama brüt kazançlar erkeklerde 3.82 EURO iken kadınlarda 3.87 EURO'dur. Cinsiyete dayalı ücret farkı ise -%1,3 ile kadınların lehine olduğu tabloda görülmektedir. Toplamda kadınların lehine gözükken bu durum, eğitim durumuna göre incelendiğinde ise tam tersine dönüşmektedir. Okul öncesi-ilköğretim-ortaokul eğitim seviyesinde erkeklerin saatlik ortalama brüt kazancı 2.68 EURO iken kadınların ise 2.25 EURO'dur. Eğitim seviyesi arttıkça hem gelirin hem de ücret farkının artmasıyla birlikte yüksek lisans ve doktora eğitim seviyesinde saatlik ortalama brüt kazanç erkeklerde 16.96 EURO iken kadınlarda 13 EURO'dur.

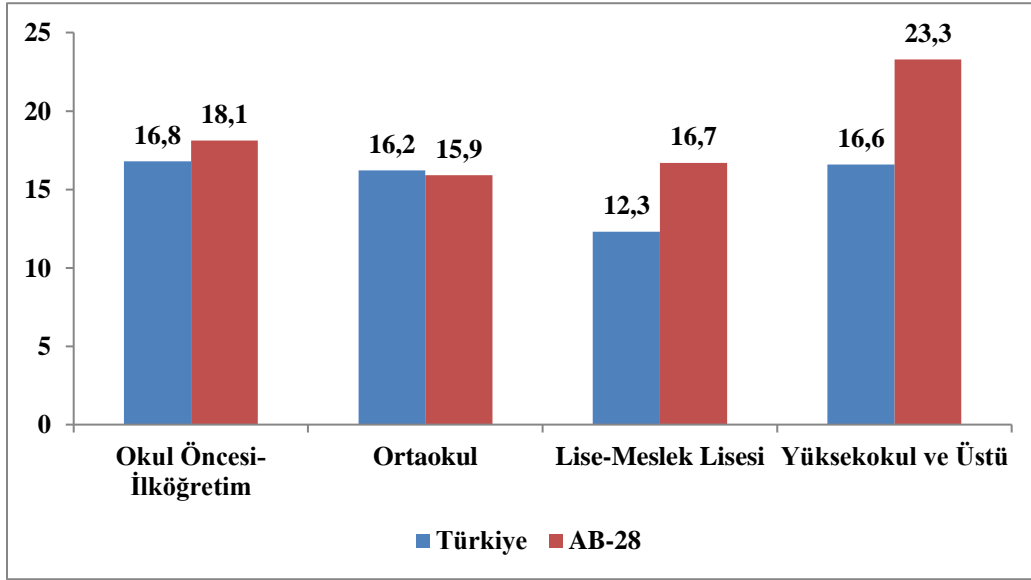
Tablo-4. Türkiye'de Eğitim Durumuna Göre Saatlik ve Yıllık Ortalama Brüt Kazanç ve Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (2014)

Türkiye	Saatlik Ortalama Brüt Kazanç (Euro)	Yıllık Ortalama Brüt Kazanç (Euro)	Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı
---------	-------------------------------------	------------------------------------	------------------------------

	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	(%)
Toplam	3.84	3.82	3.87	10.362	10.334	10.439	-1,3
Okul Öncesi- İlköğretim- Ortaokul	2.59	2.68	2.25	6.644	6.921	5.586	16,0
Lise-Meslek Lisesi	3.11	3.21	2.81	8.304	8.626	7.302	12,5
Yüksekokul ve Lisans	6.27	6.74	5.59	16.846	18.162	14.193	17,1
Y.Lisans ve Doktora	15.29	16.96	13	39.518	43.220	34.527	23,3

Tablo 4’te eğitim durumunda göre cinsiyete dayalı ücret farklarına bakıldığında ise okul öncesi-ilköğretim-ortaokul eğitim seviyesinde %16 olan farkın lise-meslek lisesi seviyesinde %12,5, yüksekokul ve lisans seviyesinde %17,1 ve yüksek lisans ve doktora seviyesinde ise %23,3 olduğu görülmektedir.

Grafik-1. Türkiye ve AB’de Eğitim Durumuna Göre Cinsiyete Dayalı Ücret Farkları (2010)

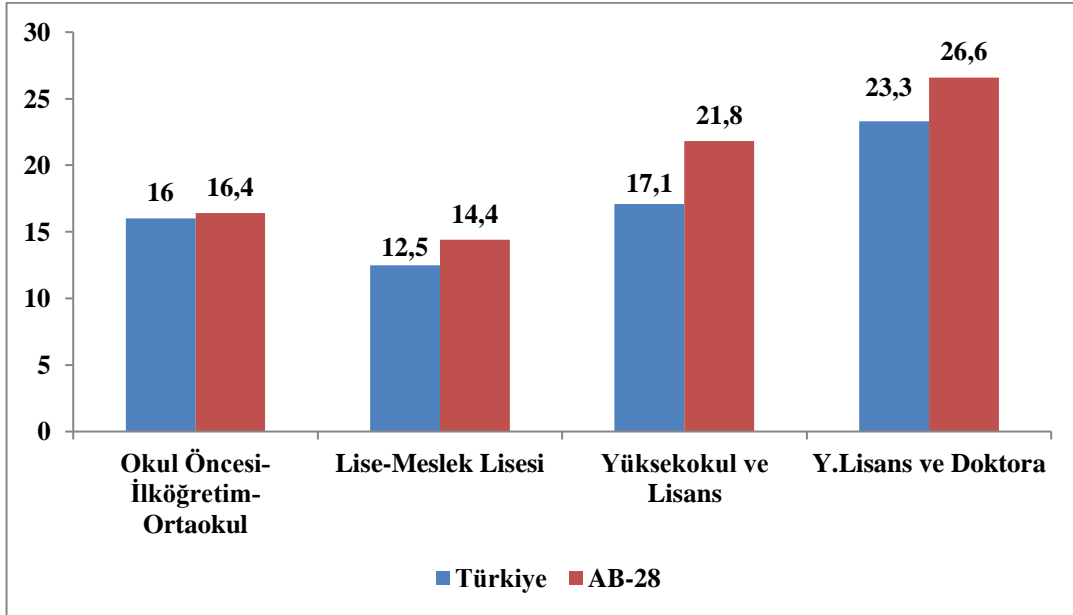

Grafik 1’de Türkiye ve AB’de 2010 yılı verileri kapsamında cinsiyete dayalı ücret farkları karşılaştırılmıştır. Ortaokul eğitim seviyesinin haricinde diğer eğitim seviyelerinin hepsinde AB’de ücret farklarının Türkiye’den daha fazla olduğu görülmektedir. Ortaokul eğitim seviyesinde Türkiye’de cinsiyete dayalı ücret farkı %16,2 iken AB’de ise %15,9’dur. Özellikle Türkiye ve AB arasında lise-meslek lisesi ve

yüksekokul ve üstü eğitim seviyelerinde cinsiyete dayalı ücret farkı oranları arasındaki farklar da giderek artış göstermektedir. Bu durum AB’de özellikle yönetici ve profesyonel meslek gruplarında yer alan kadın ve erkek çalışanlar arasındaki ücret farklarının daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

ILO’nun Küresel Ücret Raporu’nda; genel olarak cinsiyete dayalı saatlik ücret farkı Avrupa’da yaklaşık %20 iken ücretlilerin en üstteki %1’lik diliminde bu farkın yaklaşık %45’e ulaştığı ve ayrıca ücretlilerin en üstteki %1’lik dilimi içinde yer alan erkek ve kadın CEO’lar söz konusu olduğunda ise farkın %50’nin üzerine çıktığı belirtilmektedir. Diğer yandan raporda cinsiyete dayalı ücret farkının ortalama ücretleri daha yüksek olan işletmelerde daha büyük olduğunu ve Avrupa’da ortalama ücretleri en yüksek %1’lik işletme diliminde ücret farkının yaklaşık %50 oranında olduğu yer almaktadır. Rapor ayrıca, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin işgücü piyasasında genç yaşlardan başlayarak var olduğunu, ancak 40 yaşından büyük işçilerde bu farkın daha da açıldığını göstermektedir (ILO, 2016: XIX; Onuk, 2017: 707).

Grafik-2. Türkiye ve AB’de Eğitim Durumuna Göre Cinsiyete Dayalı Ücret Farkları (2014)

Grafik 2’de ise Türkiye ve AB’de 2014 yılı verileri kapsamında cinsiyete dayalı ücret farkları karşılaştırılmıştır. Grafik 2 incelendiğinde Türkiye’ye kıyasla AB’de tüm

eğitim seviyelerinde ücret farklarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ücret farkları, hem AB’de hem de Türkiye’de okul öncesi-ilköğretim-ortaokul eğitim seviyesinden sonra lise-meslek lisesi eğitim seviyesinde bir düşüş yaşamış ve sonrasında artarak devam etmiştir. Aynı zamanda Grafik 1’de de görüldüğü gibi Grafik 2’de de eğitim seviyesi arttıkça Türkiye ile AB’nin cinsiyete dayalı ücret farkları arasındaki fark da artış göstermektedir.

Tablo-5. AB Ülkeleri ve Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Farkları (2006-2010-2014)

	2006	2010	2014
AB-28	-	16,4	16,6
AB-27	17,7	16,5	16,6
Belçika	9,5	10,2	6,6
Bulgaristan	12,4	13,0	14,2
Çekya	23,4	21,6	22,5
Danimarka	17,6	15,9	16,0
Almanya	22,7	22,3	22,3
Estonya	29,8	27,7	28,1
İrlanda	17,2	13,9	13,9
Yunanistan	20,7	15,0	12,5
İspanya	17,9	16,2	14,9
Fransa	15,4	15,6	15,5
Hırvatistan	-	5,7	8,7
İtalya	4,4	5,3	6,1
Güney Kıbrıs	21,8	16,8	14,2
Letonya	15,1	15,5	17,3
Litvanya	17,1	14,6	13,3
Lüksemburg	10,7	8,7	5,4
Macaristan	14,4	17,6	15,1
Malta	5,2	7,2	10,6
Hollanda	23,6	17,8	16,1
Avusturya	25,5	24,0	22,2
Polonya	7,5	4,5	7,7
Portekiz	8,4	12,8	14,9
Romanya	7,8	8,8	4,5
Slovenya	8,0	0,9	7,0
Slovakya	25,8	19,6	19,7
Finlandiya	21,3	20,3	18,4
İsveç	16,5	15,4	13,8
İngiltere	24,3	19,5	20,9

Türkiye -2,2 -3,4 -1,3

Tablo 5'te AB ülkeleri ve Türkiye'de 2006, 2010 ve 2014 yıllarına ait cinsiyete dayalı ücret farkları yer almaktadır. Türkiye'de ücret farklarının 2006 yılında %-2,2, 2010 yılında %-3,4 ve 2014 yılında da %-1,3 olarak kadınlar lehine olduğu görülmektedir. Türkiye'de cinsiyete dayalı ücret farklarının kadınların lehine olması durumu Tablo 3'te belirtilmiştir. Tablo 5'te AB ülkelerine bakıldığında cinsiyete dayalı ücret farklarının değişkenliği göze çarpmaktadır. 2014 yılı verileri kapsamında ülkeler arasında cinsiyete dayalı ücret farkları, farkın en düşük olduğu ülke olan Romanya (%4,5) ile en yüksek olduğu ülke olan Estonya (%28,1) arasında değişiklik göstermektedir. Cinsiyete dayalı ücret farkının 2014 yılında AB'de ortalama %16,6 olduğu tabloda yer alırken çoğu ülkenin bu oranın altında olduğu görülmektedir. AB'de ortalama cinsiyete dayalı ücret farkının üzerinde yer alan ülkeler ise %28,1 ile Estonya, %22,5 ile Çekya, %22,3 ile Almanya, %22,2 ile Avusturya, %20,9 ile İngiltere, %19,7 ile Slovakya, %18,4 ile Finlandiya ve %17,3 ile Letonya'dır.

İstatistiklerden görüldüğü üzere ücret ayrımcılığı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kadın çalışanların sıkça karşılaştıkları önemli sorunlardan bir tanesidir. Cinsiyete dayalı ücret farkının önlenmesi için ortaya çıkış nedenlerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Özellikle kadınların erkeklere kıyasla daha fazla yarı zamanlı ve daha düşük ücretli işlerde çalışması ve daha az eğitilmiş olmaları cinsiyete dayalı ücret farkının açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Örneğin kadınların yüksek eğitim düzeyine sahip olduğu AB'de bile cinsiyete dayalı ücret farkının ortalama %16,6'ya ulaşması, bu farkın arka planında daha farklı nedenlerin olduğunu bize göstermektedir. Özellikle bu nedenler arasında; kadınların ücretsiz çalışma saatlerinin erkeklere kıyasla daha fazla olması, kadınların erkeklere kıyasla daha az promosyon (ödül) alması, kadınların çocuk ve yaşlı bakımı için işlerine ve kariyerlerine ara ya da son vermek zorunda olması, kadınların iş yerinde terfi etmede karşılaştıkları cam tavan sendromu vb. nedenler sayılabilir (Ceylan-Ataman, 2017).

Geçmişten günümüze AB’de cinsiyete dayalı ücret farklarının giderilmesine yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması’nın 119.maddesi ön plana çıkmaktadır. Bu madde, eşit işe eşit ücret ilkesinden hareketle uzun yıllar AB’nin kadın-erkek eşitliğine yönelik tek yasal düzenlemesi olmuştur. 1974 yılında kabul edilen sosyal eylem programı ile birlikte kadın ve erkeğe eşit muamelenin de aralarında bulunduğu dört eylem alanı oluşturulmuştur. 1975 yılında kadın ve erkek çalışanlara eşit ücret ve 1976 yılında da işe alınma, mesleki eğitim, terfi ve çalışma şartlarında kadın ve erkeklere eşit muamele ilkesinin uygulanmasına yönelik direktifler kabul edilmiştir. 1989 yılında kabul edilen Çalışanların Temel Sosyal Haklarına İlişkin Topluluk Şartı’nda yer alan 12 temel hak içerisinde erkek ve kadınlara eşit muamele hakkı kapsamında eşit işe eşit ücret ve meslek, sosyal koruma, eğitim, mesleki eğitim, kariyer fırsatlarına erişimde eşit imkânlarla sahip olma hakkına yer verilmiştir (Yılmaz, 2017: 195; Çelik, 2004: 38; Saka, 2010: 15-28).

1993 yılına gelindiğinde imzalanan Maastricht Antlaşması’nın eki olan Sosyal Politika Protokolü’nde; eşit veya eşdeğerde işe eşit ücret ödenmesinin yanı sıra, kadın ve erkekler arasında çalışma alanında fırsat eşitliğinin sağlanması ve iş yerinde eşit davranma ilkesinin yaşama geçirilmesi hükmüne yer verilmiştir. 1997 yılında imzalanan ve 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile birlikte kadın ve erkek eşitliği, AB’nin temel görevlerinden biri olarak belirlenmiştir. 2000 yılında kabul edilen AB Temel Haklar Şartı’nın “erkekler ve kadınlar arasında eşitlik” başlıklı 23.maddesinde; eşitliğin istihdam, çalışma ve ücret konularını içerecek şekilde tüm alanlarda sağlanması gerektiği belirtilmiştir. 2000 yılında oluşturulan Sosyal Politika Gündemi ile cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine vurgu yapılmış ve bu kapsamda 2000-05 yıllarını içeren Cinsiyet Eşitliği Topluluk Çerçeve Stratejisi kabul edilmiştir. 2005 yılında oluşturulan ikinci Sosyal Politika Gündemi ile fırsat eşitliği bağlamında; cinsiyete dayalı ücret farkı, daha fazla sayıda kadının işgücüne katılımının sağlanması, cam tavan, iş ve aile hayatının dengelenmesi gibi konuların geliştirilmesi gerekliliği

vurgulanmıştır. Ayrıca cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine ilişkin Kadın-Erkek Eşitliği Avrupa Enstitüsü'nün kurulması önerilmiştir (Bolcan, 2010: 254-256).

2006-2010 Kadın Erkek Eşitliği İçin Yol Haritası, 2010 Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa Stratejisi, 2010 Kadınlar Şartı, 2010-2015 Kadın-Erkek Eşitliği İçin Strateji, 2016-2019 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejik Taahhütleri kapsamında; kadın istihdamının arttırılması, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması, eşit ve eş değerde işe eşit ücret, kadın girişimciliğin desteklenmesi ve kadın yoksulluğu ile mücadele, karar alma süreçlerinde eşitliği yakalama, toplumsal cinsiyet temelli şiddete son verilmesi, esnek çalışma düzenlemelerinin yapılması, çocuk ve yaşlı bakımının desteklenmesine yönelik önlemlerin alınması gerekliliğine dikkat çekilmiştir (Yılmaz, 2017: 202-204; Ceylan-Ataman, 2017).

Türkiye'de ise ücret eşitsizliğinin önlenmesine yönelik çeşitli düzenlemeler ile kabul edilen uluslararası sözleşmeler mevcuttur. Bunlardan ilki; Anayasa'nın 10.maddesi; "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz" ifadesidir. Ayrıca Anayasa'nın 55.maddesinde; "Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır" hükmüne yer verilmiştir.

4857 sayılı İş Kanunu'nun 5.maddesinde ise doğrudan ücret eşitsizliğe yönelik bir düzenleme yer almaktadır. İlgili maddede; "İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz. İşveren, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz. Aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha

düşük ücret kararlaştırılmaz. İşçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasını haklı kılmaz” ifadelerine yer verilmiştir.

Diğer taraftan Türkiye'nin kabul etmiş olduğu uluslararası sözleşmeler kapsamında da ücret eşitsizliğinin önlenmesine yönelik önemli düzenlemeler mevcuttur. Bunlardan en önemlisi Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (International Labour Organization-ILO) 1951 yılında kabul ettiği 100 sayılı Ücret Eşitliği Sözleşmesi ile 1958 yılında kabul ettiği 111 sayılı İstihdam ve Meslekte Ayrımcılık Sözleşmesi'dir. ILO'nun temel sözleşmelerinden olan bu iki sözleşme Türkiye tarafından 1967 yılında onaylanmıştır. 100 sayılı sözleşmede; eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliğinin sağlanması, cinsiyete dayalı bir ayırımın olmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. 111 sayılı sözleşmede ise; iş ve meslek edinmede ırk, renk, din, cinsiyet, siyasi görüş ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamayacağı ve edinilen iş veya meslekte muamele eşitliğinin sağlanması gerektiğine dikkat çekilmektedir. (Tokol, 2017: 34-35; ÇSGB, 1998: 246-316).

Ayrıca, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 1948 yılında kabul edilen ve Türkiye tarafından 1949 yılında onaylanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 23.maddesinde; herkese çalışma, işini serbestçe seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı, hiçbir ayırım gözetmeden eşit iş için eşit ücret hakkı, herkese kendisi ve ailesi için insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlayacak adil ücret hakkına yer verilmiştir. BM'nin 1979 yılında kabul ettiği ve Türkiye'nin de 1985 yılında onayladığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 11.maddesinde ise; kadınların sosyal yardımlar da dâhil olmak üzere eşit ücret alma ve eşit değerde yapılan işe karşı eşit muamele görme ile birlikte işin niteliğinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkının sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Bunlara ek olarak Avrupa Konseyi'nin 1999 yılında yürürlüğe koyduğu ve Türkiye'nin de 2007 yılında onayladığı Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 20.maddesinde de; istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım

yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı düzenlenmiştir. (Tokol, 2017: 82-133; https://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html, 15.07.2018).

4. SONUÇ

Günümüzde hem Türkiye’de hem de AB’de olsun cinsiyete dayalı ücret farkı, ücret eşitsizliği ya da ücret ayrımcılığı her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılınsın halen daha yüksek oranlarda yer almakta ve kadınlar için önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla ücret eşitsizliğini önlemeye yönelik yapılan yasal düzenlemelerin amacına ulaşmadığı görülmektedir. Devlet tarafından kadınların sorumluluklarını azaltacak düzenlemelerin azlığı (çocuk ve yaşlı bakımı, doğum izni, ebeveyn izni vb.), işverenlerin yasalara rağmen eşit işe eşit ücret vermemesi, kadın çalışanların başka bir iş bulamayacağı ya da çalışmaya mecbur kaldıkları için ücret eşitsizliğine razı gelmesi ve bu konuda toplumun yeterli bilince sahip olmaması sorununun geçmişten günümüze devam etmesine neden olmaktadır. Öncelikle ücret eşitsizliğinin kısa vadede azaltılabilmesi ve uzun vadede önenebilmesi için eşitsizliğin nedenlerinin doğru bir şekilde belirlenmesi ve bu kapsamda gerekli düzenlemelerin yapılıp etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

Sanayi Devrimi öncesinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, Sanayi Devrimi sonrasında ise ucuz işgücü olarak görülmeye başlamış ve erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalıştırılmışlardır. Sanayi Devrimi’nden bugüne kadınlar için oluşan ucuz işgücü algısı halen daha devam etmektedir. Özellikle işverenlerin; kadınların ev işleri ile çocuk ve yaşlı bakımı gibi nedenlerle verimli çalışamayacağı, kadınların sorumluluklarının fazla olması nedeniyle işlerine daha az enerji, zaman ya da dikkat göstermesine neden olacağı ve kadınların ailenin geçimini sağlamak değil de sadece aileye ek gelir getirmek amacıyla çalıştığı düşüncesine sahip olması, ücret eşitsizliğinin önemli nedenlerinden bir tanesidir.

Diğer yandan toplumsal cinsiyet kapsamında kadınlara yüklenen rollerin fazla olması (ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı) ve kadınların fiziksel güç ve çocuk doğurma

gibi biyolojik dezavantajları da ücret eşitsizliğinin nedenlerinden bir diğeridir. Bu kapsamda kadınlara yüklenen rolleri ve sorumlulukları azaltabilecek ve kadınların daha verimli ve üretken çalışabileceği çeşitli düzenlemelerin (işyerlerinde kreş ve emzirme odaları, doğum ve emzirme izni, evde ve kurumda yaşlı bakımı, ebeveyn izni vb.) yapılması ve etkin bir şekilde uygulanması ücret eşitsizliğinin azaltılmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda kadın çalışanların erkek çalışanlarla eşit çalışma koşullarına sahip olabilmesi için çeşitli yaptırımların uygulanması ve kadın çalışanların eğitim seviyesinin yükselmesini sağlayacak politikaların hayata geçirilmesi de daha fazla ve daha eşit ücretler alma noktasında önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Bolcan, A.E. (2010), "Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Türk Çalışma Mevzuatında Kadın", **Çalışma ve Toplum**, 2010/1, s.253-276

Ceylan-Ataman, B. (2017), "Cinsiyetler Arasındaki Ücret Farkını Kapatmaya Yönelik Avrupa Birliği Politikası ve Stratejileri, İşgücü Piyasasına ve Ekonomiye Etkileri, AB Ülkelerinden İyi Uygulamalar", <http://www.abbilgi.eu/tr/assets/docs/equal-pay-equal-work-publication-tr-final.pdf>, 11.07.2018

Çelik, A. (2004), "Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Gelişimi, Kapsamı ve Türkiye'nin Uyum Süreci-1", **Sendikal Notlar**, S.24, s.30-55

Çiftçi, C ve Kangallı, S. G. (2015), "Eğitim ve Gelir", **Ege Akademik Bakış**, C.15, S.1, s.141-152

ÇSGB (1998), **ILO Anayasası ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri**, Yayın No: 86, Ankara

EUROSTAT,

http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/earn_ses2014_esms.htm, 13.07.2018

EUROSTAT,

http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/earn_grgpg2_esms.Htm, 13.07.2018

ILO (2016), **Global Wage Report 2016/17**, Geneva

Onuk, P. (2017), “Ücret Eşitsizliği ve Ücretin Sosyoekonomik Belirleyenleri: İstanbul Örneği”, **Çalışma ve Toplum**, 2017/2, s.703-720

Saka, Y. (2010), “Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi Ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumu”, Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ankara

Taşkınsöy, C. (2008), “Eğitim Seviyesinin Kişi Gelir Düzeyine Etkileri: Türkiye”, **T.C. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi**, S.12, s.91-107

Tokol, A. (2017), **Uluslararası Sosyal Politika**, 3.bs., Bursa, Dora Yayınevi

TÜİK (2012), **Kazanç Yapısı Araştırması 2010**, Yayın No: 3643, Ankara

UNICEF, https://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html, 15.07.2018

Yılmaz, B. O. (2017), “Lizbon Stratejisinden Avrupa 2020 Stratejisine Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Politikaları Nerede Duruyor?”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.54, s.192-213

Disk Hernisi ile Hastaneye Yatan Hastalarda Ameliyat Öncesi ve Ameliyat Sonrası Hemşirelik Bakımı Algıları

Sevim ÇELİK - Bülent Ecevit Üniversitesi

Pelin TUNCER - Bülent Ecevit Üniversitesi

Elif DİRİMEŞE - Bülent Ecevit Üniversitesi

Nurten TAŞDEMİR - Bülent Ecevit Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, disk hernisi ile hastaneye yatan hastaların ameliyat öncesi ve sonrası dönemde hemşirelik bakım algısını belirlemektir. Bu tanımlayıcı çalışma, Zonguldak'ta bir devlet hastanesinin nöroşirurji kliniğine kabul edilen lomber ve servikal disk hernili 108 hasta ile yapıldı. Çalışma Nisan 2015-2016 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Veriler, kişisel bilgi formu ve Bakım Davranışları Ölçeği-24'nün Türkçe versiyonu kullanılarak toplandı. Katılımcılar hemşirelerin bakım davranışlarını güvence, bilgi / beceri, saygınlık ve bağlılık olmak üzere 4 alanda değerlendirdi. Veriler tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, bağımsız değişkenlerde t testi, tek yönlü ANOVA ve Kruskal- Wallis testleri kullanılarak değerlendirildi. Nöroşirurji kliniğinde çalışan hemşirelerin %62,5'i lisans mezunu idi. Hemşireler 1-28 yıldır çalışıyordu. Hastaların ortalama yaşı $48,53 \pm 1,08$ ve onların %51,9'u erkekti ve ilkokul mezunuydu. Hastaların çoğunluğu lomber disk hernili idi (%78,7%). Hastalar ortalama $6,85 \pm 4,41$ gün hastanede kalmışlardı. Hastaların %81'i verilen hemşirelik bakımının yeterli olduğunu düşünüyordu. 1-6 arasında değişen skalada, hastalar arasında hemşirelik bakımını algılama yönünden ortalama puan ameliyat öncesi dönemde $5,46 \pm 0,79$, ameliyat sonrası dönemde $5,63 \pm 0,65$ dü. Ameliyat öncesi dönemde en yüksek puan bilgi/beceri alt skalada ($5,72 \pm 0,74$) ve en düşük puan bağlılık alt skalasında ($5,12 \pm 0,94$) elde edildi. Yanısıra, ameliyat sonrası dönemde en yüksek puan bilgi/beceri alt skalada ($5,84 \pm 0,58$) ve en düşük puan bağlılık alt skalasında ($5,32 \pm 0,92$) gözlemlendi. Hastaların demografik özellikleri ile hemşirelik bakımını algılamaları arasında ilişki olmadığı belirlendi.

($p>0,05$). Hastaların hemşirelik bakımı algıları ameliyat sonrası dönemde olumlu olarak istatistiksel anlamlı şekilde arttı ($p=0,000$). Bu çalışma, hastaların demografik özellikleri ile bakımı algılamaları arasında ilişki olmadığını ve nöroşirurji ünitesindeki hastaların hem ameliyat öncesi ve hem de ameliyat sonrası dönemde hemşirelik bakım davranışlarını olumlu olarak algıladıklarını gösterdi.

Anahtar kelimeler: disk herni, hasta, hemşirelik bakımı, algı

THE PERCEPTIONS OF NURSING CARE IN THE PREOPERATIVE AND POSTOPERATIVE PERIOD AT THE PATIENTS WHO HOSPITALIZED WITH THE DISC HERNIA

ABSTRACT

The purpose of this study was to determine the perceptions of nursing care in the preoperative and postoperative period at the patients who hospitalized with disc hernia. This descriptive study was conducted with 108 patients with cervical and lumbar disc hernia, admitted to the neurosurgery unit, Zonguldak, Turkey. This study was carried out between April 2015 and April 2016. Data were collected by using personal information form and Turkish version of Caring Behaviors Inventory-24. Participants considered the nurses' behaviors to be indicative of caring in each of the 4 areas measured—assurance, knowledge/skills, respectfulness, and connectedness. Data were evaluated by using descriptive statistical methods, independent sample t test, one-way ANOVA and Kruskal-Wallis tests. About 62,5% ($n=5$) of nurses working at the neurosurgery had bachelor's degree. Nurses were worked between 1 and 28 years. Patients' mean age was $48,53 \pm 1,08$ and 51,9% of them were male, and 51,9% had an elementary school. Most of the patients had lumbar disc hernia (78,7%). Patients had a mean 6.85 ± 4.41 days stay in the hospital. About 81% of patients thought that adequate nursing care is given. On a scale of 1 to 6, inventory mean score was $5,46 \pm 0,79$ in the preoperative period and was $5,63 \pm 0,65$ in the postoperative period for perceptions of nursing care among the patients. It was obtained higher scores in the knowledge/skills subscale ($5,72 \pm 0,74$) and lower scores in the connectedness subscale ($5,12 \pm 0,94$) in the

preoperative period. Also, in the postoperative period, it was obtained higher scores in the knowledge/skills subscale (5,84±0,58) and lower scores in the connectedness subscale (5,32 ±0,92). It was determined that demographic characteristics were not associated with perception of nursing care of patients. ($p>0,05$). The perceptions of nursing care of patients positive increased significantly in the postoperative period ($p=0,000$). This study showed that none of patients' demographic characteristics correlated with their perceptions of care. Patients perceived nurses' caring behaviors on neurosurgery unit as positive both in the preoperative period and in the postoperative period

Key words: dish hernia, patient, nursing care, perception

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre sağlık; "herhangi bir hastalık ve güçsüzlük halinin olmaması, beden, ruhen ve sosyal bakımdan tam bir iyilik halinin olmasıdır". Bireylerin yaşamları boyunca, çeşitli hastalıklar ve olumsuz çevresel faktörler ile karşılaşmalarından dolayı sağlık durumları ve yaşam kaliteleri olumsuz etkilenebilir. Bu süreçte hastane ortamı, yaşam için gerekli olan temel gereksinimlerinin karşılanması ve tam bir iyilik halinin geri kazanılması için önemli bir ortamdır. Hastanede çalışan sağlık profesyonellerinin bu kritik dönemin atlatılmasında önemli bir yere sahip oldukları düşünülürken, en önemli görev hemşirelere düşmektedir. Çünkü bireylerin hastanede oldukları süre boyunca en fazla zamanı geçirdikleri, temel ilgi alanı ve amacı insana yardım etmek olan, hastalık nedeniyle kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyler adına bu sorumluluğu alan hemşirelerin ve hemşirelik bakımının yeri ve önemi büyüktür (Kayrakçı ve Özşeker 2014; Korhan ve diğerleri, 2013; Kurşun, 2010; Kurşun ve Kanan, 2012).

Sağlık hizmetlerinde kalite; uluslararası geçerliliği olan göstergelerdeki tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin yanı sıra verilen tedavinin kriterlere uygun, güvenilir ve uygulanabilir olması olarak tanımlanır. Amerikan Sağlık Örgütleri Akreditasyon Komitesi'ne göre kalite ise; "günün bilgileri ışığında verilen bakımın, istenen sonuçların

alınmasını arttırma ve olası istenmeyen sonuçların azalma derecesidir". Sağlık hizmetlerindeki kalitenin ölçülmesinde en önemli faktör ise hasta memnuniyetidir. Sağlık hizmetleri ile ilgili hasta memnuniyeti ilk kez 1956 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde hemşirelik alanında değerlendirilmiş ve son yıllarda özellikle gelişmiş ülkelerde hasta memnuniyeti, sağlık bakım kalitesinin bir ölçütü olarak önemli bir yere sahip hale gelmiştir (Altıok, Şengün ve Üstün 2011; Aydın, 2013; Kurşun, 2010; Kurşun ve Kanan, 2012; Serap ve Arslan, 2009).

Hasta memnuniyeti ise; hastanın değer ve beklentilerinin ne düzeyde karşılandığı konusunda bilgi veren esas otoritenin hasta olduğu, bakım kalitesinin ne düzeyde olduğunu gösteren temel ölçüttür. Günümüzde eğitim durumunun ve teknolojik gelişmelerin artması, bireylerin kendilerine konulan tanuları öğrenmek istemelerine, kendilerine verilen hizmeti sorgulamalarına ve eleştirmelerine ve kendi bakımlarında söz sahibi olmak istemelerine yol açmıştır. Hasta memnuniyeti kişinin yaşam tarzına, geçmiş deneyimlerine, beklentilerine, toplumsal ve bireysel deneyimlerine göre değişmektedir. Hemşirelik hizmetleri ve hasta memnuniyeti birbiri ile doğrudan ilişkili kavramlardır. Bundan dolayıdır ki verilen hemşirelik bakımı, hasta bireylerin kararları ve istekleri doğrultusunda planlanmalıdır. Aynı zamanda verilen hemşirelik bakımlarının bireysel olmasına da dikkat edilmelidir. Hasta memnuniyetini arttırmak için hemşirelik bilim ve sanatının geliştirilmesi önemlidir (Arslan, Nazik, Tanrıverdi ve Gürdil, 2012; Çoban ve Kaşıkçı, 2008; Wagner ve Bear, 2008).

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Tipi

Tanımlayıcı nitelikte bir araştırmadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Zonguldak Atatürk Devlet hastanesi Nöroşirurji Kliniğinde disk hernisi tanısıyla yatan 377 hasta oluşturmuştur. Araştırma, araştırmaya katılmayı kabul eden, disk hernisi tanısına sahip olan, 18 yaş ve üzeri olan, araştırmaya katılmak isteyen, Türkçe konuşup anlayabilen, görme ve yazma engeli olmayan 108

hasta ile gerçekleştirilmiştir. 10 hasta araştırma kriterlerini karşılamadığından ve geriye kalan hastalar araştırmaya katılmayı kabul etmediğinden araştırmaya dahil edilmemiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu” ve Türk toplumunda geçerliği güvenilirliği yapılan “Bakım Davranışları Ölçeği” olmak üzere iki anket formu kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Hasta bilgi formu ile hastaların sosyo-demografik özellikleri ve sağlık ve hastalık durumuna ilişkin bilgiler değerlendirilmiştir. Hasta bilgi formunun sosyo-demografik özelliklere ilişkin bölümünde; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, mesleği, çalışma durumu, yaşadığı yer ve sosyal güvencesini içeren toplam 8 sorudan oluşmaktadır. Sağlık ve hastalık durumuna ilişkin bölümün de ise; kronik bir rahatsızlığının olup olmadığı, daha önce hiç hastaneye yatıp yatmadığı, daha önce hiç ameliyat olup olmadığı, hastanede yattığı süre boyunca verilen hemşirelik bakımını yeterli bulup bulmadığı, hemşirelik bakımına 10 üzerinden verdiği puan ve hastanede yattığı sürece bir sorun veya komplikasyon gelişip gelişmediğini içeren toplam 8 sorudan oluşmaktadır.

Bakım Davranışları Ölçeği-24: Bakım davranışları Ölçeği-24, hemşirelik bakım sürecini değerlendirmek için tasarlanmış olup, hemşirelerin kendi kendilerini değerlendirmeleri ve hasta algılamalarını karşılaştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca ölçek cerrahi girişim öncesi ve sonrası dönemde verilen hemşirelik bakımını değerlendirmek amacıyla da kullanılmaktadır. Bu çalışmada sadece hastalar tarafından doldurulmuştur. Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Kurşun ve Kanan (2012) tarafından yapılmış olup, hem hasta hem de hemşireler için ölçeğin iç tutarlılığı toplamda 0,96, alt gruplarda 0,82-0,92 arasında değişmektedir. Bakım davranışları ölçeği-24, güvence (8 madde=16,17,18,20,21,22,23,24), bilgi-beceri (5 madde=9,10,11,12,15), saygılı olma (6 madde=1,3,5,6,13,19) ve bağlılık (5 madde=2,4,7,8,14) olmak üzere 4 alt gruptan oluşmakta, yanıtlar için 6 puanlı likert tipi skala (1=asla, 2=hemen hemen asla, 3=bazen,

4=genellikle, 5=çoğu zaman, 6=her zaman) kullanılmaktadır(Kurşun, 2010; Kurşun ve Kanan, 2012).

Verilerin Toplanması

Nisan 2015-2016 tarihleri arasında hastalar ile araştırmanın amacı hakkında sözlü olarak bilgi verilip izin alındıktan sonra yüz yüze görüşme tekniği ile toplanmıştır. Durumu uygun olmayan hastalar ile daha sonra görüşme tekrar planlanmıştır. Her görüşme yaklaşık 10-15 dakika sürmüştür.

Etik Yaklaşım

Verilerin toplanması için öncelikle Bülent Ecevit Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan, ilgili hastanelerin Başhekimliği ve Hasta Bakım Hizmetleri Müdürlüğü'nden gerekli yazılı onay alınmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerliği ve güvenilirliğini yapan Kurşun'dan mail yoluyla yazılı izin alınmıştır. Araştırmanın amacı hakkında ve verilerin sadece bilimsel amaçlı kullanılacağı konusunda bilgi verilen hastalardan da sözlü olarak onay alınmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler; sayı,yüzde, aritmetik ortalama hesaplamaları ile eşleştirilmiş dizilerde t testi, bağımsız değişkenlerde t testi, tek yönlü ANOVA ve Kruskal Wallis testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Nöroşirürji servisinde çalışan hemşirelerin %62,5'inin (n=5) lisans mezunu olduğu, 1-28 yıldır bu serviste çalıştıkları bulunmuştur.

Hastaların ortalama yaşı $48,53 \pm 1,08$, %51,9'u erkek ve %51,9'u ortaokul mezunudur. Çoğunluğu lomber disk hernisi tanısıyla (%78,7) hastanede yatmıştır. Hastaların hastanede ortalama kalış sürelerinin $6,85 \pm 4,41$ olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Hastaların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	X±SD
Yaş	48,53±1,08

Hastanede kalış süresi 6,85±4,41
(gün)

	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	52	48,1
Erkek	56	51,9
Tanı		
Lomber Disk Hernisi	85	78,7
Servikal Disk Hernisi	23	21,3
Kronik Hastalık		
Var	39	36,1
Yok	69	63,9
Medeni Durum		
Evli	88	81,5
Bekar	20	18,5
Eğitim Durumu		
Okur-yazar değil	10	9,3
İlkokul	13	12,0
Ortaokul	233	51,9
Lise	27	17,6
Üniversite	2	1,9
Çalışma Durumu		
Çalışıyor	30	27,8
Çalışmıyor	78	72,2
Önceki hospitalizasyon		
Var	87	80,6
Yok	21	19,4

Tablo 2. Ameliyat Öncesi ve Sonrası Dönemde Ölçek Puan Ortalamaları

	Ameliyat Öncesi	Ameliyat Sonrası	t	p
	X±SD	X±SD		
Bilgi-Beceri	5,72 ±0,74	5,84±0,58	-3,340	0,001
Bağlılık	5,12 ±0,94	5,32±0,92	-4,638	0,000
Saygılı Olma	5,39±0,98	5,59±0,79	-3,975	0,000
Güvence	5,64±0,77	5,74±0,65	-3,079	0,003
Toplam	5,46±0,79	5,63±0,65	-4,852	0,000

Hastaların %81'i verilen hemşirelik bakımını yeterli olarak nitelendirmiştir. Hastaların ameliyat öncesi ve sonrası dönemde toplam ölçek puan ortalamaları incelendiğinde, ameliyat sonrası ölçek puan ortalamasının istatistiksel anlamlı şekilde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Hastalar ameliyat öncesi dönemde en düşük ortalama puanı 5,12 ±0,94 ile "bağlılık" alt grubuna, en yüksek ortalama puanı da 5,72±0,74 ile "bilgi- beceri" alt grubuna vermişlerdir. Hastaların ameliyat sonrası dönemde de en düşük ortalama puanı 5,32 ±0,92 ile "bağlılık" alt grubuna, en yüksek ortalama puanı da 5,84±0,58 ile "bilgi- beceri" alt grubuna vermişleri belirlenmiştir (Tablo 2).

Hastaların hemşirelik bakımı algılarının ameliyat sonrası dönemde olumlu olarak arttığı saptanmıştır (p=0,000).

Önceki yıllarda yapılan çalışmalarda da, bu çalışmada olduğu hastaların verilen hemşirelerin hemşirelik bakımından memnun oldukları saptanmıştır (Arslan ve diğerleri, 2012; Cerit, 2016; Çevik ve Eşer 2014). Kayrakçı ve Özşeker (2014) cerrahi kliniklerde yatan hastaların memnuniyetlerinin orta düzeyde olduğunu bildirmiştir. Yıldız Fındık ve Soydaş Yeşilyurt (2017) ve Papastavrou ve diğerleri (2012), tarafından yapılan çalışmalarda da, hastaların ölçekte en yüksek ortalama puan bilgi ve beceri alt grubuna verdikleri, hastaların ameliyatsonrası hemşirelik bakım algılarının olumlu şekilde arttığı belirtilmiştir.

Tablo 3. Hastaların Demografik Özellikleri ile Hemşirelik Bakım Algılarının Karşılaştırılması

		Ameliyat Öncesi Toplam puan X±SD	Ameliyat Sonrası Toplam puan X±SD
Yaş		5,46±0,79	5,63±0,65
r	p	-0,40 0,684	-0,64 0,511
Hastanede kalış süresi (gün)		5,46±0,79	5,63±0,65
r	p	0,031 0,752	-0,27 0,779
Cinsiyet			
Kadın		5,53±0,72	5,68±0,50
Erkek		5,40±0,86	5,59±0,78
t	p	0,784 0,435	0,695 0,488
Tanı			
Lomber Disk Hernisi		5,48±0,84	5,64±0,71
Servikal Disk Hernisi		5,41±0,60	5,61±0,41
t	p	0,365 0,716	0,163 0,871
Kronik Hastalık			
Var		5,47±0,72	5,60±0,57
Yok		5,46±0,83	5,65±0,70
t	p	0,062 0,951	-0,362 0,718
Medeni Durum			
Evlü		5,42±0,85	5,61±0,70
Bekar		5,56±0,53	5,65±0,50
t	p	0,574 0,568	0,204 0,839
Eğitim Durumu			
Okur-yazar değil		5,85±0,18	5,83±0,31

İlkokul	5,71±0,47	5,80±0,20
Ortaokul	5,42±0,63	5,74±0,39
Lise	5,38±0,68	5,56±0,59
Üniversite	5,35±0,91	5,47±0,74
KW p	7,308 0,199	3,154 0,676
Çalışma Durumu		
Çalışıyor	5,31±0,96	5,48±0,95
Çalışmıyor	5,52±0,71	5,69±0,49
t p	-1,278 0,204	-1,188 0,243
Önceki hospitalizasyon		
Var	5,43±0,86	5,61±0,71
Yok	5,60±0,41	5,73±0,35
t p	-1,279 0,205	-0,719 0,474

Tablo 3 incelendiğinde, hastaların hemşirelik bakım algıları ile demografik özellikleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Bununla birlikte; kadınların, lomber disk hernili hastaların, bekarların, çalışmayanların, daha önce hastaneye yatmayanların ameliyat öncesi ve ameliyat sonrası dönemde hemşirelik bakım algılarının daha olumlu olduğu bulunmuştur. Tablo 3'e göre, eğitim seviyesi yükseldikçe ameliyat öncesi ve ameliyat sonrası dönemde hemşirelik bakım algılarının daha olumsuz olduğu görülmüştür.

Önceki yıllarda yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bazı çalışmalar hastaların demografik özelliklerinin hastaların hemşirelik bakım algılarında etkili olduğunu gösterirken, bazıları demografik özelliklerin hastaların hemşirelik bakım algılarında etkili olmadığını bildirmiştir. Cerit (2016) ile Kayrakçı ve Özşeker (2014), hastaların verilen hemşirelik bakımından memnun olduklarını, hastaların eğitim düzeyi arttıkça memnuniyetlerinin azaldığını belirtmiştir. Aynı zamanda Cerit (2016), hastaların yaşı ve cinsiyeti ile memnuniyetleri arasında ilişki olmadığını ifade etmiştir.

Kayrakçı ve Özşeker (2014) ise çalışmasında, hasta memnuniyeti ile yaş arasında anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Aydın (2013) da, hastaların verilen hemşirelik bakımını yeterli gördüklerini, ancak demografik özelliklerinin hemşirelik bakım algılarında etkili olmadığını belirtmiştir. Younas ve Sundus (2018), Çevik ve Eşer (2014) ile Merrill, Hayes, Ckuley ve Curtis (2012) tarafından yapılan çalışmalarda hasta memnuniyeti ile cinsiyet arasında anlamlı ilişkinin varlığı bulunmuştur. Papastavrou ve diğerleri (2012) de hasta memnuniyeti üzerinde hastanın yaşının, eğitim düzeyinin, hastanede kalış süresinin etkili olduğunu ifade etmişler, hemşirelerin hemşirelik bakım planı hazırlarken hastaların deneyimlerini, beklentilerini, gereksinimlerini dikkate almaları gerektiğini vurgulamışlardır.

ender, age,

education, length of hospitalization

ender, age,

education, length of hospitalization

SONUÇ

Bu çalışma, nöroşirurji ünitesindeki hastaların hem ameliyat öncesi ve hem de ameliyat sonrası dönemde verilen hemşirelik bakımlarını olumlu olarak algıladıklarını, hastaların demografik özellikleri ile bakımı algılamaları arasında ilişki olmadığını göstermiştir.

Finansal Destek: Bu bildirinin sunumu için Bülent Ecevit Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'nden "2018-YKD-19093093-01" nolu proje ile destek alınmıştır.

KAYNAKLAR

1. Altıok, H.Ö., Şengün, F., ve Üstün B. (2011). Bakım: Kavram analizi. *DEUHYO ED*, 4 (3), 137-140.
2. Arslan, S., Nazik, E., Tanrıverdi, D., Gürdil, S. (2012) Hastaların sağlık hizmetlerinden ve hemşirelik bakımından memnuniyetlerinin belirlenmesi. *TAF Prev Med Bull* , 11 (6), 717-24.

3. Aydın, H.(2013). *Acil serviste hasta ve hemşirelerin bakım davranışlarının değerlendirilmesi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Cerrahi Hastalıkları Anabilim Dalı Acil Hemşireliği Programı, İstanbul.
4. Cerit, B. (2016). Hastaların hemşirelik bakımından memnuniyet düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 27-36.
5. Çevik, K. ve Eşer, İ. (2014). Nöroşirurji kliniğinde yatan hastaların bağımlılık düzeylerinin hemşirelik bakım kalitesini algılamalarına etkisi. *F.N. Hem. Derg*, 22(2), 76-83.
6. Çoban, İ.P.ve Kaşıkçı, M. (2008). Hastaların hemşirelik bakımını algılayışları. *İ.Ü.F.N. Hem. Dergisi* 16(63), 165-171.
7. Kayrakçı, F.ve Özşeker, E.(2014). Cerrahi hastalarının hemşirelik bakımından memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi. *İ.Ü. F.N. Hem. Dergisi*, 22 (2), 105-113.
8. Korhan, A.E.,Yönt, G.H., Tokem, Y., Karadağ, Ö., Sarıoğlu, E. ve Yıldız, K. (2013). Dahiliye ve cerrahi kliniklerde yatan hastaların bakım bağımlılığı düzeylerinin belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 16(4), 199-204.
9. Kurşun, Ş. (2010). *Genel Cerrahi Servisinde Hasta Ve Hemşireler Tarafından Hemşirelik Bakım Kalitesinin Algılanması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı Cerrahi Hastalıkları Hemşireliği Programı, İstanbul.
10. Kurşun, Ş., Kanan, N. (2012). Bakım davranışları ölçeği-24'ün Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*,15(4), 229-35.
11. Meril, A., Hayes, J., Ckuley, L. ve Curtis D.(2012). Do they really care? How trauma patients perceive nurses' caring behaviors. *Journal of Trauma Nursing* ,19 (1),33-37.
12. Papastavrou, E., Efstathiou, G., Tsangari, H., Suhonen, R., Leino-Kilpi, H., Patiraki, E., Karlou, C., Balogh, Z., Palese, A., Tomietto, M., Jarosova, D.

ve Merkouris, A. (2012). A cross-cultural study of the concept of caring through behaviours: Patients' and nurses' perspectives in six different EU countries. *J Adv Nurs*, 68(5),1026-37.

13. Serap, A. ve Arslan S. (2009). Bir üniversite hastanesinde yatan hastaların tatmin olma düzeyleri. *TAF Prev Med Bull*, 8(3),239-244.

14. Wagner, D., ve Bear, M. (2008). Patient satisfaction with nursing care: A concept analysis within a nursing framework. *Journal of Advanced Nursing* , 65(3), 692-701.

15. Yıldız Fındık, Ü. ve Soydaş Yeşilyurt, D.(2017). Cerrahi hastalarının ameliyat sonrası hemşirelik bakım kalitesi algısı. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 20(3), 195-200.

Bir Ortaçağ Kadınının Aynasından Onur ve Varlık Olgusu: Christine De Pizan

Pınar ÜLGEN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Christine de Pizan, 1364-1430 yılları arasında yaşamıştır. İtalya'da doğmuştur. 4 yaşında iken babası ile Fransa'ya gelmiştir. Avrupa'da bir yazar olarak varlığını kabul ettirmiş ilk kadındır. Kadın haklarıyla ilgili çeşitli kitaplar, yazılar ve şiirler yazan erken dönem feministi olarak tanınmaktadır. Bir gün kendisine bir soru sorar: "Ben neden zayıf kadınlar gibi davranıyorum?" der. Ardından cinsiyetler arası eşitliği savunmak için bir mücadele başlatır. Kadınların imkan verildiği taktirde her şeyi başarabileceğini savunmuştur. Yazdığı kitapları krallara ve prenslere çeşitli kopyalar halinde hazırlayarak sunmuştur. "*Le Livre de la Cité des dames*" yani "Kadın Şehirleri Kitabı" belki de Christine de Pizan'ın anlaşılır ve hümanistik feministlik anlayışının en iyi ifadesidir. Eserlerinde St. Augustine ve Boccaccio'dan esinlenmiştir. Akıl, doğruluk ve erdem onun için çok önemlidir. Ona göre ikincil olmak bir tercihtir. Gerçekte kadınların kaçınılmaz olarak gördükleri bu durumu tersine çeviren Orta Çağ'daki tek kadındır. Bu çalışmamızda ise Christine de Pizan'ın tarihteki önemini ve yerini ve de ileriki zamanlarda nasıl bir etki yaratmış olduğunu anlatmaya ve ona göre "Kadın nedir" sorusuna yanıt bulmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Avrupa, Kadın, Christine de Pizan

THE HONOR AND PRESENCE FACT FROM THE MIRROR OF A MEDIEVAL WOMAN: CHRISTINE DE PIZAN

ABSTRACT

Christine de Pizan lived between 1364-1430. She was born in Italy. When she was four years old, she came to France. She was the first woman who was accepted her presence as a woman author in Europe. She wrote different books, writings and poems

about the rights of woman so, she was recognized the first feminist. One day she asked herself: “Why I am behaving like a weak women?”Then she started a struggle to defend the gender equality.She defended that if women were allowed, they could accomplish everything. She offered the books that she wrote in various copies to the kings and princes. “*Le Livre de la Cité des dames*” -“The book of the city of Ladies” is perhaps the best expression of Christine’s lucid and humanist feminism.She was inspired by St. Augustine and Boccaccio in her books.Reason, righteousness and virtue are very important to her.According to her, being a secondary is a choice.In fact, she was the only woman in the Middle Ages who reversed this situation that women inevitably see.In this study, we will try to tell Christine de Pizan’s place and importance, how she created an effect in the future and we will try to find the answer to the question “Woman is what” to her.

Key Words: Middle Ages, Europe, Woman, Christine de Pizan.

Bir Orta Çağ Kadını: Christine de Pizan

“En yoğun şekilde tartışma konusu olan şeyler, en iyi olanlardır”.

Christine de Pizan,
The Book of the City of Ladies.

Christine de Pizan (1365-1431), Venedik’te yaşamış olan Parisli bir yazardır. Köken olarak ailesinin bağlı olduğu bölge, Bologna’nın güneyine yaklaşık 25 km uzaklıkta olan Pizzano kentine dayanmaktadır. Kalemiyle para kazanan Fransa’daki ilk kadındır. Christine de Pizan, Kral Charles’ın sekreteri Etienne de Castel ile 1379 yılında evlenmiştir. Kocasının ölümünden sonra ise bazı malların satışı için çoğu zaman saraya gidip gelmiş ve aynı dönemlerde Boccaccio, Dante ve Boethius’u okumaya ve yazmaya başlamıştır. 1394 yılında ise lirik şiirler yazarak devam etmiştir. Bunun sonucunda çeşitli hediyeler almıştır. Onun işverenleri arasında VI. Charles ve eşi Bavaria’lı

Isabeau, Louis d'Orléans, Jean de Berry ve Philippe le Hardi gibi isimler de bulunmaktaydı (Ausems, 2006:8).

Onun çalışmalarında incelemeye çalıştığı kadınların durumları, istekleri ve şikayetleri gibi konular, ileride 1970'li yıllarda İngilizce konuşulan bölgelerdeki üniversitelerde kadınlar için çalışma programlarının başlatılmasına sebep olmuştur (Adams, (Trz): 388).

Babası Tommaso di Pizzano, Kral V. Charles (1338-1380)'ın emrinde çalışmıştır. Ve aynı zamanda bir hekim ve astrolog olan babasından eğitim alan Christine, aldığı kültürü bir mesleğe dönüştürmüştür. Babasını ve kocasını kaybedince üç çocuğu ile ekonomik sıkıntı çekmiş ve yazarlık kariyerine başlamıştır. Fransız aristokrasisinin isteği üzerine tarih konulu eserler ve ahlak konulu inceleme yazıları yazmaya başlamıştır. Hatta babasının ona edebi ve felsefi eserleri de içeren bir eğitim verme isteği onun kariyerini belirleyen nokta olmuştur. Aslında onun başarısının ya da şöyle diyelim bu kadar farkındalık yaratmasının temelinde o dönemde bir kadın olarak bu kadar sorumluluğun üstesinden gelmesi ve cesareti yatmaktadır (Fiocchi, 2015: 316-317; Rodríguez, 2016:61).

1415 yılında ise Fransa'daki siyasi ve toplumsal karışıklıktan etkilenerek Paris'i terk etmiş ve kızının hemşire olduğu Poissy'deki bir manastıra giderek oradaki bir sığınağa yerleşmiştir. 1429 yılında ise Fransız krallığının kurtarıcısı olan Jeanne de Arc'ın yakılarak öldürülmesinden sonra onun onuruna artık sessizliğini bozmaya karar vermiş ve yeniden ortaya çıkmıştır (Ausems, 2006:9).

Christine'e göre kadınlar hakkındaki tüm sorular, teolojik sorulardan oluşmaktaydı. O, yüzyıl savaşları, veba salgınları, büyük schizma ve VI. Charles'ın delilikleri gibi zor dönemlerde yaşamıştır. Bunlara rağmen yazmaktan vazgeçmemiştir. Hatta kendisine destek dahi bulmayı başarmıştır (Gower, 2015:1).

Eserleri

Christine de Pizan, eserlerini hep bir tema üzerine kurmuştur. En dikkat çekici olan yönü de tüm eserlerinde ana mesaj olarak "Barış"ı vermiş olmasıdır. Yani asıl amaç, kadınların ve erkeklerin barış içinde yaşamalarıydı. En azından onun isteği bu

yönde olup insanları ikna etmeye çalışmıştır. Kadınların iğreti bir varlıkmuş gibi dışlanmasının ya da kendi varlıklarını sorgulamaları gibi durumların son bulması için uğraşmıştır.

Christine de Pizan, yaptığı çalışmalarla bu konudaki kararlılığını sonuna kadar devam ettirmiştir. Ancak onu en çok öfkeliendiren “Roman de la Rose” adlı eserdeki bazı ifadeler olmuştur. Dolayısıyla onlara da itiraz etmiştir. Şöyle ki; burada yer alan bazı ifadelerde kadınların şikâyetleri dile getirilirken aynı zamanda kurnaz ve küstah oldukları da açıkça belirtilmekteydi. Yine kadınların vicdanının olmadığı da yer alan ifadelerdendi. Ancak bu da doğal bir durumdu; çünkü aşk ve doğa, bunu gerektiriyordu. Christine ise bunlar karşısında “Tanrım, bu ne zevzeklik! diyerek tepkisini belirtmiştir. Christine’in kadın düşmanı olan bu gelenekle olan savaşının doruk noktasında en önemli eseri “Livre dela Citédes Dames” yani “Kadınlar Kenti” kitabı bulunmaktadır. Kitapta en çok dikkat çeken sözler ise daha önce kadınlar için söylenmiş olanlardır. Bu sözler,

“ Sevgili beyler, eğer beden ve ruhlarınızı seviyorsanız kendinizi kadınlardan koruyun...Kaçın kaçın kaçın...çocuklar bir yaratıktan...zira o kendisine yaklaşan her erkeği mahveder zehirler ve kirletir...o, kötü soğuk bir yılandır.” olup daha sonra aşağıdaki şekilde yeniden yazılmıştır:

“Sevgili kadınlar, erkeklerin sizi bir yandan zayıflık, düşüncesizlik ve sebatsızlıkla suçlarken bir yandan da sizi hayvanlar gibi zorla ağlarına düşürme için akla hayale gelebilecek en tuhaf yolları ve aldatma manevralarını kullandıklarını aklınızdan çıkarmayın. Kaçın kaçın sevgili kadınlar”..Kadınların bunu bilerek özgüvenli olarak hareket etmeleri gerekiyordu. Çünkü sonunda bunun bedelini yine kadınlar ödüyordu” (Bock, 2004:14-15).

Aslında Christine tarafından gösterilen bu tepki boşuna değildi. Çünkü bu eser, bazı insanlar için bir İncil haline gelmişti. Kayıtsız şartsız kabul görmekte ve sorgulanmamaktaydı. Hatta bir adam karısını dövdüğünde gerekçe olarak “aynen bu kitaptaki gibisin” diyerek kendisini savunabilmekteydi.. Onlara göre üstad dedikleri Jean de Meun, kadınların tüm hilelerini biliyordu. Christine ise eserinde kendisini de

bir kurban olarak göstermekteydi. Çünkü bu ifadeler, kadınların kendilerinden şüphe etmelerine neden olmuş ve endişe yaratmıştı. Daha uygun şekilde ifade edecek olursak bu durumlar, kadınların kendilerini bir varlık yada şöyle diyelim bir insan olarak değil de dışı cinsten bir varlık olarak sorgulamalarına neden olmuştu. Dolayısıyla kadınlar, kendilerinden nefret ederek, kendisini doğanın bir hatası gibi görerek ve de Tanrı'ya "neden benim erkek olarak dünyaya gelmemi sağlamadın" diyerek isyan etmeye başlamışlardı. Ancak Christine, buna rağmen kendi kendine "aklını kullan, bu tür budalalıklara kafa yorma ve her statüden kadının yaşayacağı bir dünya ya da bir kent kurmalısın" demiştir. Bunun üzerine "Eğer kitapları kadınlar, yazsa idiler her şey, daha farklı olurdu. Çünkü onlar, haksız yere suçlandıklarını biliyorlardı" ifadesini de kullanarak kadınların çektiği acıları da vurgulamaya çalışmıştır (Fahy, 1956:46).

Günümüzde dahi çok satılanlar arasında yer almış bir kitap olan "Livre de la Cité des Dames", günümüzde bile cinsiyetler tartışmasıyla ilgili bazı soruların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kitaba göre kadın bedeni, daha zayıf yaratılmış olsa da bir o kadar da aynı ölçüde mükemmel bir yapıya sahipti. Christine, entelektüellik ile yalnızlık arasında bir ilişki kuruyordu. Eserde kullandığı "Ben Christine" ifadesini de bilerek ve farkındalık yaratmak için kullanmıştır. Böylece kadın ve birey olarak onurunun bilincinde olduğunu ifade etmek istemiştir (Bock,2004: 16).

Gerçekten de Christine, "Cité des dames"i felsefi teselli gibi bir hayali bir bakış açısıyla yazmıştır. "Le Roman de la rose" ve "İlahi Komedi" gibi metinler, bilindiği üzere her biri eski olan metinlerdir. Buna karşılık Christine ise şiirsel bir formda teolojik bir müdahale başlatmıştır (Richards, 2003:45) .

"Le livre de la cité des dames"ın giriş bölümünde yazar, hayalindeki vizyonundaki Christine karakteri olarak, filozofların, şairlerin, memurların ve tezgâhların aynı fikirde oldukları yani "Kadınlar, erkeklerden daha fazla yardımcılığa ve günahlara meyillidir" bakış açısına nasıl bulaştığını anlatmıştır. Kadınların övgüsüyle şiirsel bir kitap yazmaya kendini adanmıştır (Pizan, 1999:5).

Ayrıca Kral Charles'a verilen "Vie de Charles V" (Bilge Charles lakabı ona Pizan tarafından verilmiştir) adlı eserden "Cumhuriyetçi Cadaloz" lakaplı Catherine

Macaulay'ın yazdığı "History of England" ve 1783 yılına kadar uzanan süreçteki tüm eserler, Christine'den ilham almış eserlerdir. Yani ana tema, "Ben, kadın değil miyim? (Bock,2004: 296)".

Bu sorunun cevabı aranırken Dhuoda ve Heloise, Orta Çağ kültüründe baskın olan kadın algısını daha da içselleştirerek kendilerini zayıf kadınlar olarak tanımlamışlardır. Pizan, bu zayıflık kelimesinin kullanılmasını erkekler gibi davranmak olarak algılamıştır. Daha sonra da cinsiyetler arası eşitliği savunmak üzere büyük bir mücadele başlatmıştır. Cents Ballades (Yüz Balad) gibi şiirleri; V. Charles biyografisi, Livre du corps de policie (Politika teşkilatı Kitabı) ve Livre de Paix (Barış Kitabı) gibi siyasi yazılar da çalışmaları arasında bulunmaktadır. Bu eserlerin bazılarının ortak noktası, kadınların ikincil düzeyini baskılayıp kadın düşmanı olan kiliseleri eleştirdiğinden özel bir yere sahiptir. "Le livre de la Cité des Dames" (Barrios, 2011:176) yani "Kadınların Şehri Kitabı" adlı eserinde "Akıl, Doğruluk ve Erdem" adlı üç kadın tarafından ziyaret edildiğini hayal eden Christine, çok sayıda örnekle kadınların da erkekler kadar yönetme kabiliyetine sahip olduğunu ve ayrıca akıllı ve erdemli olduklarını anlatmaya çalışmıştır. Christine, eserlerinde eşsiz bir eleştiri kabiliyeti sergilemiştir. Erkeklerle göre ikincil derecedeki konumunu tersine çevirme iradesine sahip olan tek kadındır. Christine, kendini her zaman kadınlara eğitim verildiği taktirde her şeyi başarabileceklerine ve ulaşabileceklerine örnek olarak göstermiştir (Fiocchi, 2015:316-317).

Elbette ki Christine tarafından gösterilen bu çabalar boşuna değildi ve olmayacaktı da. Ancak aşağıdaki ifadeden de anlaşılacağı gibi var olan duruma pek kimse karşı çıkmıyordu. Şöyle ki;

"nullus eorum fuit, cuius non aut manum reprobarent aut tarditatem inexpectabilem

iudicarent- Onların arasında el yazısını onaylamayan ya da beklenmedik yavaşlamaları kınayan hiç kimse yoktu" (Gullick, 1995:39).

Ayrıca "Roman de la Rose" adlı eserde şöyle denilmiştir: "Neden bazı soruları tartıştığımızı bilmiyorum; çünkü başkalarının düşüncelerinin her birini

değiştirebileceğimize inanmıyorum” (Rigby, 2000:136). Yani insanları ikna etmenin mümkün olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak Christine, bunu başarmıştır.

Buna karşılık Earl Jeffrey Richards, Christine’in hem Epistre Othea’da hem de Advision’un prologue’unda bir şair ve teolog olarak olağanüstü şekilde “kendi kendine bilinç” oluşturabilmeyi başardığından ve bunu kendine bir amaç edindiğinden bahsetmektedir (Richards, 2003:43-55).

Bunun yanı sıra Christine, “kadın doğası ve alışkanlıkları” (les naturelz meurs et conditions femenines) sorusuna cevap ararken felsefi ve şiirsel metinler ile kendi “yargı ve deneyimi” (sentoye et savoye) arasında bir çatışmayla karşılaşmış ve acı çekmiştir (Curnow, 1975:619). Daha sonra ise melankolik bir transa kapılmış ve akli sorularla dolmuştur. Bunun üzerine üzülerek , kalpte hastalık büyütüştür (Pizan, 1999:6-7).

Christine yapmış olduğu çalışmalarla ve cesaretiyle dikkat çekmiş ve Kraliçe Isabeau, Christine’den kendi çalışmalarını ve diğerlerini de içine katarak yazmasını istemiştir. Bu istek üzerine Epistles ve Roman de la Rose’un kopyalarını Isabeau’ya sunmuştur Christine. Kendisine bazı hediyeler takdim edilmiştir. Kraliçeyi de ünlü bir kadın listesinde gösterdiği “cite des dames” adlı eserini de 1405 yılında birleştirip sunmuştur (Hindman, 1983:112).

Çeşitli tartışmaların olduğu bir süreçte Christine övgüler alarak yazmaya devam etmiştir. Ancak o farklı bir bakış açısı getirmişti. Yani Christine’in ilk kadın yazar olduğu düşünülmesede ya da çoğu zaman kendisi kabul etmese de kendi el yazımında profesyonel bir yazma stiline sahipti ve bu belirgin bir şekilde hissedilmekteydi. 51 tane orijinal el yazması vardı. 34 tanesi kopya edilerek Christine tarafından düzeltilmişti. Christine, 20 yıllık yazarlık hayatı boyunca mitoloji felsefe, aşk ve kadınlar üzerine 33 çalışma yapmıştır(Ausems,2006:8).

Onun bu çalışmaları Orta Çağ’dan sonra ileriki yüzyıllara da etki etmiş ve ilham kaynağı olmuştur. Yunan uzman hekim Maria Kalopokathes’in yaptığı tanıma göre: “Kadın hareketi”nin tanımı çok nettir. Artık kadınlar, haklarını bilinçli bir şekilde istemeye ve bunları elde etmek için sistematik bir mücadele içine girmeye başlamışlardır. 1884 yılında Theodore Stanon, yani Amerikalı feminist Elizabeth Cady

Stanton'ın oğlu, Avrupa kadın hareketi hakkında bir eser yayınlamıştır. Zaten annesi Elizabeth Cady Stanton, bu konuda kültürel bir feminist tavır sergilemişti. Eserlerinde Hristiyanlık üzerine eleştirilerde bulunan Stanton, "Kadının İncili" ve "Anaerkillik" adlı eserlerinde ataerkil Hristiyanlığı eleştirmiştir (Ginzberg, 2009:175). Buna ek olarak İngiliz Millicent Garret Avcett, bu kadın hareketinin "özünde modern" olduğunu belirtmiştir. Bunun gibi pek çok ifadeler, tanımlar, sorular ve tartışmalar, Christine de Pizan'dan alınmış olan bu mirası geliştirmeye yönelik olmuştur. Bunların ardından feminizm kavramı, 1901 yılında ortaya çıkmıştır. Önce Fransa, ardından tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır. Buradaki amaç, kadınların toplumdaki yerlerini kendilerinin belirlemesi, kişiliklerini istedikleri gibi geliştirebilmeleriydi. Aslında burada tartışılan kadın hareketi ya da kadın sorununun geçmişi, çok eskiye dayanmaktadır. Dönemsel değişimlere göre biçimlenmiş ve çeşitli devrimler sonucunda bazı değişimlerle iç içe geçmiş bir öğrenim süreci bulunmaktadır (Bock, 2004:98-99).

Tarihteki Önemi

Querelle des Femmes?

Kadınlar hakkındatartışmaeskiye kadar uzanmaktadır.

Quid est mulier? Tertullianus,MS 200 civarı.

Kadınlar nedir?Christine de Pizan?

Yukarıdaki sorulardan da anlaşılacağı üzere "Querelle des femmes" yani cinsiyetler tartışması yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Bu durum, daha çok şikayetler ve tartışmalar şeklinde verilmiştir. Yani kadın ve erkeklerin ne olduğu ya da ne olmaları gerektiği tartışılmıştır. Bu tartışmalar, Avrupa'da halk dillerinin yazıya dökülmesi ile daha da şekillenip hareketlenmiştir (Bock, 2004:5).

Zamanla bu tartışmaya Bingen'li Hildegard Marguerite Porete,Norwich'li İngiliz Juliana gibi ünlü teologlar ve mistik üzerine çalışanlar da katılmışlardı. Özellikle de kendilerini ifade etmek ve cinsiyetler hiyerarşisini reddetmek amaçlı olarak yapmışlardı bunu. Artık kadınlarla ilgili sapkınlık suçlamalarının ve ayrılıkçı düşüncelerin yerini 1400'lü yıllarda gerçek bir fikir çatışması almaya başlamıştı. Bu tartışma da ilk defa Christine de Pizan'ın erkekler karşısında cesaretli bir şekilde konuşmasından ortaya

çıkmişti. Kadınlar nedir? sorusunun cevabına “Onlar yılan mı kurt mu aslan mı ejderha mı ya da insana doğasının kandırılması ve üstesinden gelinmesi gereken düşmanları mı diye soruyordu.? Christine, sesini duyurmaya çalışırken daha ironik bir dil kullanmıştı. “Gün boyunca kanatçıklarını çırparak öten minik bir çekirge”. Aslında bu da bir paradoks içermekteydi. Paris üniversitesi idari başkanı Christine’i ve çalışmalarını desteklemiş ve “insignis femina, virilis femina” yani çekirgenin cesareti, zekası ve mizahı” onun karşıtları tarafından kadına yakışmayan bir küstahlık olarak algılanmıştı. Hatta Christine, şu ifadelerle tehdit edilmişti: “Ey Budala! Kibir!Dikkat et de ötüşü övülüyor diye daha da yüksek sesle ötmeye başlayınca gagasındaki lokmayı yere düşüren karganın başına gelenler senin de başına gelmesin” (Bock,2004: 13-14).

Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde ya da yaşanan acılar açısından bakıldığında Bütün bu sözlere maruz kalan Christine’in çabaları boşuna mıydı? Elbette ki Hayır. 1762 yılında Madame Beaumer, bazı erkek eleştirmenlere “Journal des Dames” gazetesinde şöyle bir yanıt vermiştir: “Ben bu cinsi seviyorum, onurunu ve haklarını savunmak istiyorum” (Ferguson, 1985:226-272; Offen, 1998:89).

Şuna da dikkat çekmek gerekir ki, burada konunun içinde sadece kadınlar değil aynı zamanda erkekler de dahildir. Evlilik, zina, güzellik, utanç, Tanrı ve Dünya ...bütün bu kavramlar ya da cennet ve cehennem...Cadı avında da başlangıçtan itibaren cadıların gerçekten var olup olmadığı tartışılırken “Querelle des Femmes” adlı eserde kadın yazarların sayısı çok azdı. Cadı avı sırasında ölenlerin üçte ikisi kadındı. 1576 yılında Almanya’da kadınların kolayca kandırılabilme durumu, onların meraklı olmalarına bağlanırken onların dedikoduya meyilli olmalarının da kendilerini daha kolay ifşa etmelerine sebep olduğundan bahsedilir. Çünkü bu durum, Havva’nın kadınlara bıraktığı bir mirastır (Bock, 2004:8).

Tanrı, tek bir yaratma eylemiyle insanı kendi suretinde erkek ve dişi olarak mı yaratmıştı. Yoksa kadın, erkeğin kaburga kemiğinden mi yaratılmıştı. Acaba bu durum, bir üstünlük simgesi miydi. ...sorular sorgular sorgular...Tüm bunlar, tartışılırken aslında bir erkeğin ne olduğunu anlamak da pek de kolay değildi. Bunlar anlaşılmaya çalışılırken erkek, üstünlük simgesi olarak “sakal”ın bir sembol olarak

kabul edilmesi konusunda Molière, “Kadınlar Mektebi” adlı eserinde 1662 yılında Arnolphe’ya şöyle demiştir: “Mutlak güç sakalda. Asi ya da erkeksi kadın “mulier barbata”, yani sakallı kadın olarak görülüyordu”...Bu durum, bile tartışmalara yol açmıştı (Keller, 1985:53,288).

Hippel de şunları sorgulamıştır: “İnsanlık mı? Kadınlar, insan değil mi yani.. Kadınlar, neden bir birey ve insan olarak görülmesin ki?..(Bock,2004:20).

“Tanrı’nın, kadını yarattığı zaman, aşağılık bir şey yarattığına dair bir sonuca vardım ([*que ville chose fist Dieux quent il fourma femme*]). Gerçekten de böylesine güzel bir zanaatkarın, bu yazarların sahip olacağı gibi, dünyanın tüm günah ve kötülüğünün toplandığı ve korunduğu bir gemi gibi bir obje yapabilmesine çok sevindim [*abominable ouvrage qui est vaissel, au dit d’iceulx, si comme le retrait et herberge de tous mauix et de tous vices*]. Bu düşünce, kendimi ve tüm cinsimi küçümsemeye başladığımda, içimde çok büyük bir iğrenme ve hüznün hissine sebep oldu [*moy meismes et tout le sexe feminin*] as an aberration in nature [*monstre en nature*].” (Gower, 2015:15).

Buraya kadar anlattığımız olaylara göre Christine de Pizan’ın Orta Çağlarda temelini inşa ettiği “Feminizm”, özellikle ataerkil toplumlarda kadının dışlanması, aşağılanması, ezilişini, kendine yabancılaştırılmasını inceleyerek kadınların yaşamış oldukları bu baskılardan kurtulma çabalarını yansıtan bir yaklaşımdır. Her ne kadar feminist düşünceler, eski Yunan ve Çin medeniyetlerine kadar uzanmış olsa da belirgin şekilde temeli Orta Çağ’da oluşturulmuş olup bir akım haline gelmesi ise XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir. Daha önce bahsetmiş olduğumuz Christine de Pizan tarafından yazılan ve 1405 yılında İtalya’da yayınlanan “Kadınlar Şehri Kitabı” siyasi, sosyal ve eğitim haklarını savunarak feminizmin birçok fikrini dile getirmiştir. Özellikle Mary Wollstonecraft’ın kaleme aldığı “Kadın Haklarının Savunması”, ilk modern feminizm metni olarak kabul edilmektedir (Atan,2015:3).

XIX. yüzyılın ortalarında kadın hareketi, ilgi odağı olmuş ve kadınlar, daha çok seçme hakkını kazanmak için çaba harcamışlardır. Feminizmin ilk dalga hareketi olan bu dönemde kadınlar, seçme hakkını elde edince tüm diğer haklarını da elde edebileceklerini düşünmüşlerdir (Heywood,2013:235).

Sonuç

Sonuç olarak Christine'in hayatı, yaşadıkları ve eserleri, toplumu organize eden bir ilişkiler sistemi olan feodalizm içerisinde yerini almıştır. İşte Christine, bu sistem içerisinde kendine ayna tutan bir Orta Çağ kadınıdır. Aslında Fransız edebiyatı eserleri dikkatli bir şekilde okununca Christine'e olan ilgi daha iyi bir şekilde hissedilmektedir. Bazı bilginler için ilişkilerde ağırlıklı unsur olarak dişiler görülmektedir. Dolayısıyla Christine tarafından anlatılmaya çalışılan da dişilerin birer varlık olduğu idi.

Zamanla Christine de Pizan, sözleriyle eserleriyle Hristiyan dünyasında eşitlikçiliğin öncülerinden biri olmuş ve İncil'in bazı anlatılarına karşı çıkacak kadar cesur davranmıştır. Kutsal kitapta bulunan kalıpları yıkmamanın ve insanları ikna etmenin zor olacağını da biliyordu. Ancak Pizan, vermiş olduğu bu mücadele ve karanlık içinde ışığı bulmak için yaptığı çalışmalarıyla tarihte büyük bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Adams, Tracy. (Trz). "Christine de Pizan, État Présent", *French Studies*, c. LXXI, No:3, ss. 388-400.

Atan, Meltem. (2015). "Radikal Feminizm: "Kişisel Olan Politiktir" Söyleminde Aile, *The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies*, c. 1, ss. 1-21.

Ausems, J.F.A. (2006). *Christine de Pizan and The Scribal Fingerprint*, Utrecht.

Barrios, Soledad- Guazzaroni, Vanina. (2011). "Christine de Pizan y la Ciudad de las Damas la mujer como sujeto juridico activo: Christine de Pizan and The city of the Ladies: Women as active legal subject", *La Aljaba -Segunda Epoca*, c. XV, ss. 175-187.

Bock, Gisela. (2004). *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, Zehra Aksu Yılmaz (Çev.). İstanbul: Literatür yay.

Curnow, Maureen Cheney.(1975). "The "Livre de la Cité des Dames" of Christine de Pisan: A Critical Edition" Vanderbilt Üniversitesi, s. 619.

Fahy, Canor. (1956). "Three Early Renaissance Treatises on Women", *Italian Studies* II, s. 46.

Fiocchi, Claudio. (2015). "Kadın Aydınlar", *Ortaçağ, Katedraller-Şovalyeler-Şehirler*, Umberto Eco (Ed.), Leyla Tonguç Basmacı (Çev.), İstanbul: Alfa yay., ss. 312-317.

First Feminists. British Women Writers 1578-1799. (1985). (Der. Moira Ferguson), Indiana.

Ginzberg, Lori D. (2009). *Elizabeth Cady Stanton-An American Life*, New York.

Gower, Margaret. (2015). *The Heart of Peace: Christine de Pizan and Christian Theology*, Cambridge.

Gullick, Michael.(1992). "How Fast Did Scribes Write? Evidence from Romanesque Manuscripts",in: Brownrigg, Linda L. (ed.), *Making the medieval book: techniques of production: proceedings of the fourth conference of the Seminar in the history of the book to 1500, Oxford*.

Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Adres yayınları.

Hindman, Sandra. (1983). "The Composition of the Manuscript of Christine de Pizan's Collected Works in the British Library: A Reassessment", *Memory of L. M. J. Delaissé*, Ss. 93-123.

Keller, Eveleyn Fox.(1985). *Reflections on Gender and Science*, New Heaven.

Les Lamentations de Matheolus et le Livre de leesce de Jehan le Fèvre de Resson, (1892-1905). Anton-Gérard van Hamel, ed., Paris: É. Bouillon.

Offen, Karen. (1998). "Reclaiming the European Enlightenment for Feminism:Prologomena to any Future History of Eighteenth Century Europe", in *Perspectives on Feminist Thought in European History: From the Middle Ages to the Present*, Tjitske Akerman&Siep Stuurman (Ed.). Londar&New York: Routledge, ss.84-103.

Pizan, Christine de. (1999). *The Book of the City of Ladies*, Rosalind Brown-Grant (Çev.) Londra: Penguin Books.

Richards, Earl Jeffrey .(2003). "Somewhere between Destructive Glosses and Chaos: Christine de Pizan and Medieval Theology," *Christine de Pizan: A Casebook*, ed. Barbara K. Altman et al. New York: Routledge, s. 45.

Rigby, S.H. (2000). "The Wife of Bath, Christine de Pizan and the Medieval Case for Women", *Chaucer Review*, c. 35, No:2, ss.133-165.

Rodríguez, Mª Elisa Varela. (2016). "The Conception of Authority and Power in the Works of Christine de Pizan. Mediation and Consensus in her Work", *International Journal of Art and Art History*, c. 4, No. 1, ss. 60-78

Güneybatı Türkiye Gravite Anomalilerinin Optimum Bouguer Düzeltme Yoğunluğunun Tahmini

M. Nuri DOLMAZ - Süleyman Demirel Üniversitesi

Erdinç ÖKSÜM - Süleyman Demirel Üniversitesi

Ezgi ERBEK - Süleyman Demirel Üniversitesi

ÖZET

Kıtasal alanlarda gravite verilerinin yorumlanabilmesi için ilk olarak serbest hava gravite verilerinin atmosfer-kabuk ara yüzeyindeki yoğunluğa göre düzeltilmesi yapılarak Bouguer anomalilerinin elde edilmesi gerekmektedir. Yerkabuğu bölgesel olarak farklılıklar gösterse dahi, düzeltme değeri yaygın olarak ortalama 2.67 g/cm^3 kullanılır. Bouguer yoğunluğunun doğru olarak belirlenmesi gravite verilerindeki topoğrafik etkiyi azaltan çok önemli ve kritik bir konudur. Genel bir kabul yerine, çalışma alanını kapsayan gravite verilerine uygulanacak olan doğru ortalama yoğunluğun bulunması değerlendirmenin doğruluğuna katkı sağlayacaktır.

Çalışma alanı güneybatı Türkiye'nin hızlı bir şekilde genişleyen Batı Anadolu Açılma Bölgesi (BAAB) ve göreceli olarak durağan Orta Anadolu Ova Bölgesi (OAOB) arasında kalan $210 \times 210 \text{ km}^2$ lik kısmını kapsamaktadır. Bu çalışmada, atmosfer-kabuk ara yüzeyinde kabuk yoğunluğu değerini belirlemek için fraktal yöntemi kullanılmıştır. Bunun için $2.0-3.0 \text{ g/cm}^3$ değerleri arasında 0.05 aralıklı olarak artan yoğunluklar kullanılarak basit Bouguer anomalileri hesaplanmıştır. Elde edilen her bir basit Bouguer anomalilerinin radyal ortalanmış güç spektrumları hesaplandı ve daha sonra spektrumlara geçirilen doğruların eğiminden fraktal boyutlar elde edilmiştir. Fraktal boyutlar ile yoğunluklar arasında çizilen grafik ters ilişki göstermektedir, yani yoğunluk artarken fraktal boyutlar azalır. Bu U şeklindeki eğrinin en küçük değeri 2.45 g/cm^3 yoğunluğuna karşılık gelmektedir. Bu yöntemin sonucuna göre; hesaplanan bu yoğunluk değeri çalışma için serbest hava gravite anomalilerindeki topoğrafik etkiyi en küçükleyen yoğunluk değeri olmalıdır.

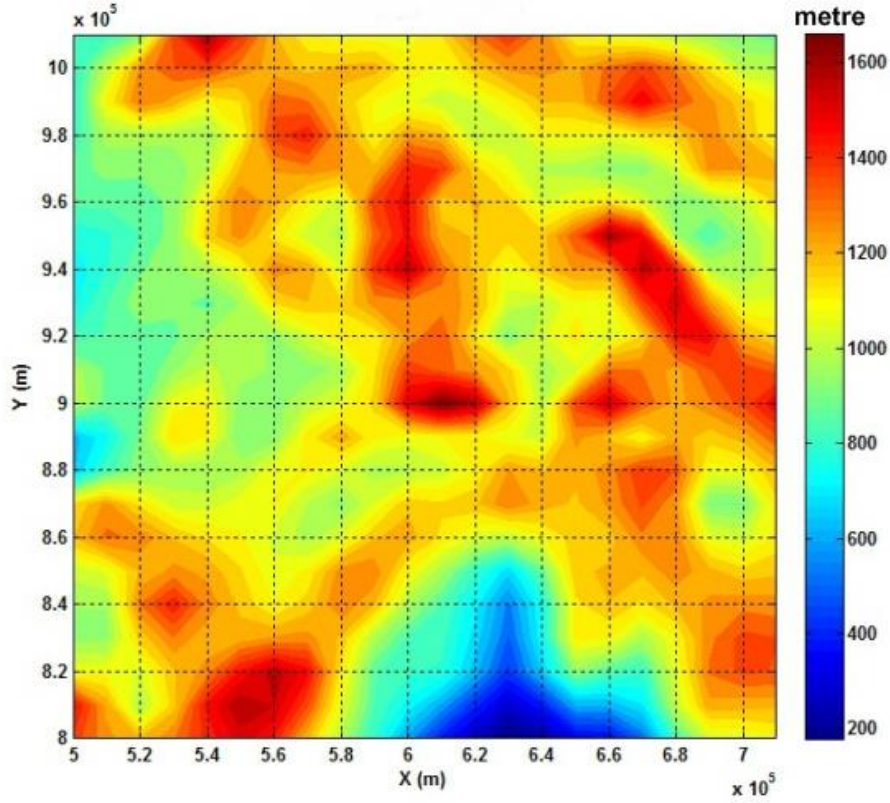

Anahtar Kelimeler: fraktal, serbest hava anomalileri, yoğunluk, GB Türkiye

GİRİŞ

Türkiye, Arap, Afrika ve Avrupa levhalarının birbiri ile temas halinde bulunduğu alp-Himalaya dağ kuşağı üzerinde yer almakta olup karmaşık bir tektonizmaya sahiptir. Bölgedeki bu temas çok geniş bir deformasyon zonu oluşturmakta ve Anadolu-Ege bloğunun saat yönünün tersine rotasyonal bir hareketle Girit merkezli Helenik yayına doğru kaçmasına neden olmaktadır. Bölgedeki tektonizmaya ilişkin çok sayıda çalışma yapılmıştır (Arpat ve Bingöl, 1969; Mc Kenzie, 1978; Le Pichon ve Angelier, 1979; Koçyigit, 1982; Seyitoglu ve Scott, 1991, 1996). Yağmurlu ve Şentürk, (2005) GB Anadolu'nun güncel tektonik yapısını biçimlendiren jeodinamik etkenleri; a) Fethiye-Burdur fay zonunun kuzey bölümünde Ege-Peloponnisos levhasının GB' ya doğru hareketi, b) Isparta açısının doğu kanadının saat yönünde, batı kanadının ise saatin tersi yönündeki rotasyonu, c) Afrika Levhasının Kıbrıs ve Ege yayları boyunca Ege-Peloponnisos ve Anadolu levhalarının altına dalması, d) Anadolu Levhasının Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu faylarının kontrolünde güneybatıya doğru hareketi olarak açıklamışlardır.

Çalışmanın konusu oluşturan güneybatı Türkiye ise hızlı bir şekilde genişleyen Batı Anadolu Açılma Bölgesi (BAAB) ve Orta Anadolu Ova Bölgesi (OAOB) arasında kalan 210x210 km² lik kısmını kapsamaktadır. Batı Anadolu'nun ana yapısal özelliği olan Isparta büklümü, Hellen ve Kıbrıs yaylarının kesişme noktasında yer almaktadır (Şekil 1). Çalışma alanı aynı zamanda Toros dağları ve Afrika-Avrasya plakaları arasında geniş bir geçiş bölgesinin sismik olarak aktif bir kısmıdır.

Şekil 1. Çalışma alanına ait topografik harita

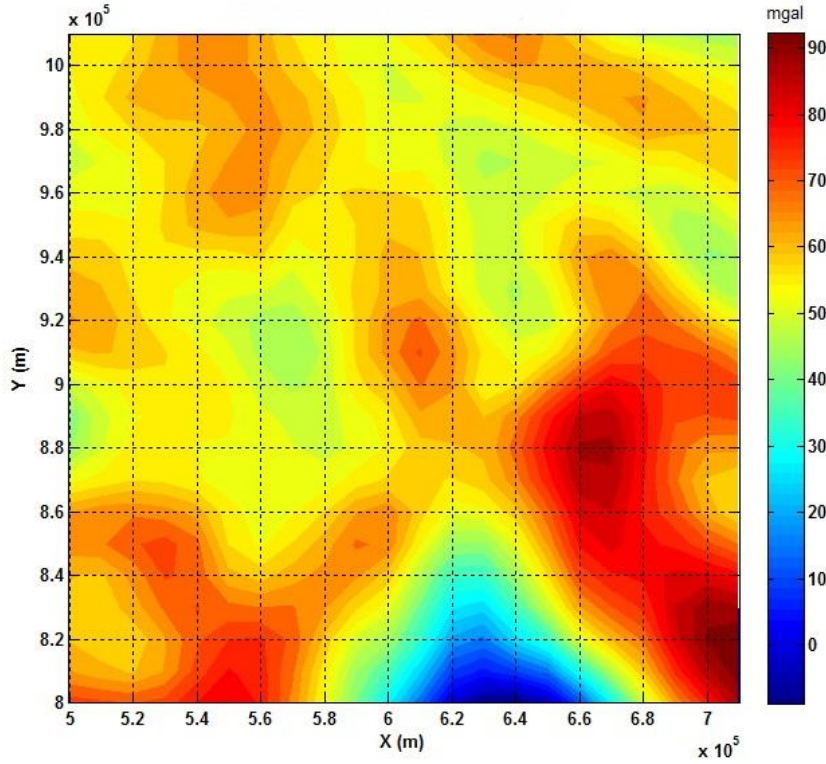
AMAÇ

Karmaşık bir tektonizmaya sahip olan GB Anadolu Bölgesine ait, atmosfer-kabuk ara yüzeyinde kabuk yoğunluğu değerini belirlemek için fraktal yöntemin kullanılması amaçlanmış ve bunun için 2.0-3.0 g/cm³ değerleri arasında 0.05 aralıklı olarak artan yoğunluklar kullanılarak basit Bouger anomalileri hesaplanmıştır.

YÖNTEM

Kıtasal alanlarda gravite verilerinin yorumlanabilmesi için öncelikle serbest hava gravite verilerinin (Şekil 2) atmosfer-kabuk ara yüzeyindeki yoğunluğa göre düzeltilmesi gerçekleştirilerek Bouguer anomalilerinin elde edilmesi gerekmektedir. Her ne kadar yerkabuğu bölgesel olarak farklılıklar gösterse de, bu işlem için genel olarak 2.67 g/cm³ ortalama kabuk yoğunluğu kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Bouguer yoğunluğunun belirlenmesi çok önemli ve kritik bir konudur. Dolayısı ile bu

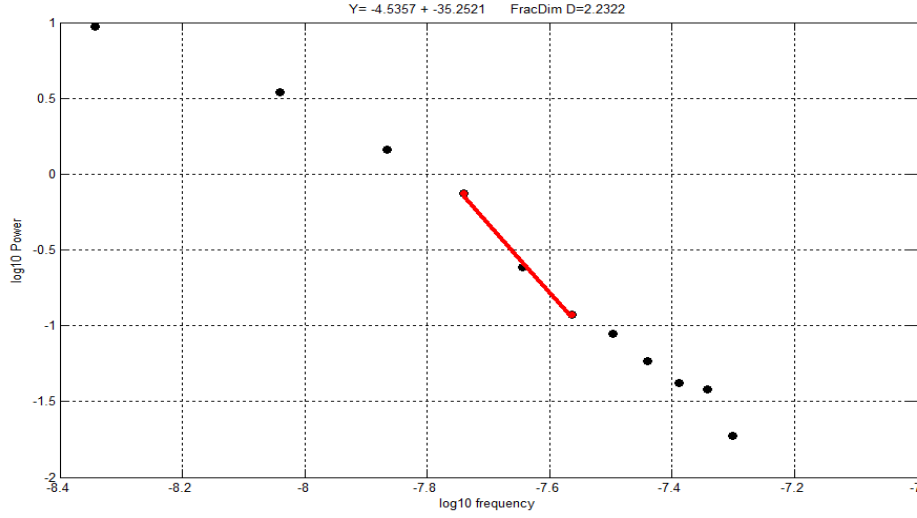
genel kabul yerine çalışma alanını kapsayan gravite verilerine uygulanacak olan doğru ortalama yoğunluğun bulunması değerlendirilmenin doğruluğuna katkı sağlayacaktır.

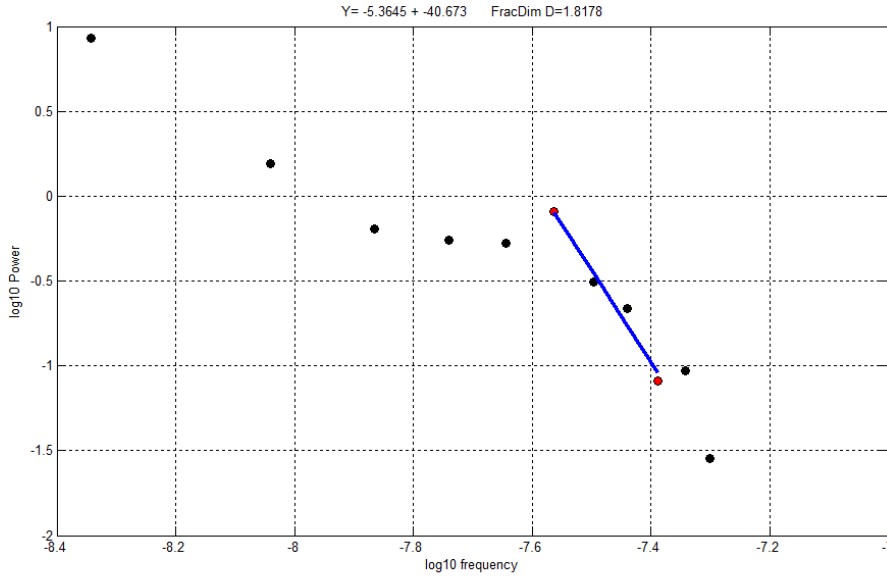
Şekil 2. GB Anadolu'ya ait serbest hava gravite anomalilerini gösterir harita

Çalışmada atmosfer-kabuk ara yüzeyinde kabuk yoğunluğu değerini belirlemek için fraktal yöntemi kullanılmıştır. Ölçeksiz olan fraktal geometrilerde, fraktal boyut (D) fiziksel olayın ölçüme karşılık çizdirilmesiyle oluşan doğurunun eğiminden belirlenmektedir (Chapin, 1996; Hisarlı ve Orbay, 2001). Fraktal boyut aynı zamanda verinin ve sistemin karmaşıklığının bir ölçüsü olarak tanımlanmaktadır. Buna göre 2.2-3.0 gr/cm³ değerleri arasında 0.1 örnekleme aralığı ile farklı düzeltme yoğunluğu değerleri kullanılarak basit Bouguer anomalileri hesaplanmıştır. Daha sonra elde edilen her bir Bouguer anomali haritasının güç spektrum eğrisine geçirilen doğruların eğiminden fraktal boyutlar serisi elde edilmiştir (Şekil 3-5).

$$D = (9 + \beta)/2$$

Şekil 3. Serbest hava gravite anomalilerinin güç spektrumu

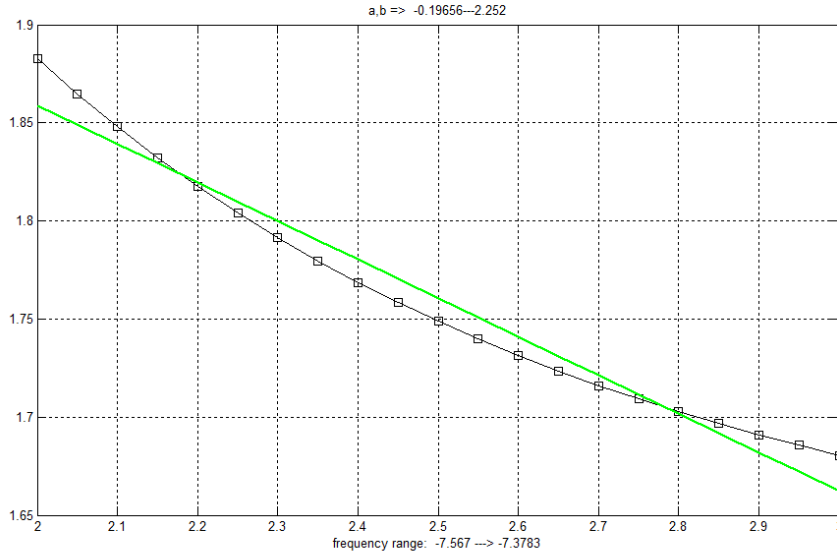

Şekil 4. 2.2 gr/cm³ yoğunluk değeri için güç spektrumu

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

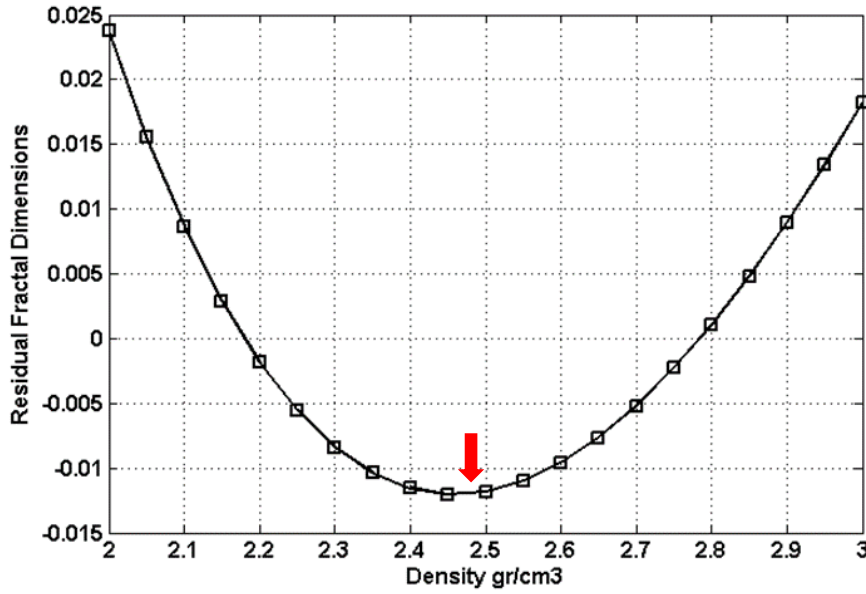
Bu çalışmada GB Anadolu'nun serbest hava gravite verisindeki topoğrafik etkisini en aza indiren en uygun Bouguer düzeltme yoğunluğu araştırılmıştır ve bölgenin Serbest Hava Anomalisi kullanılarak çeşitli yoğunluk (2-3 gr/cm³) değerleri

için elde edilen BBA lerinin Fraktal Boyutları hesaplanmıştır. Artan yoğunluk değerlerine karşılık fraktal boyutları bir azalım ilişkisi göstermektedir. Bu ilişkiye geçirilen lineer bir doğru ile rezidüel fraktal eğrisi elde edilmiştir.

Şekil 5. GB Türkiye için 2-3 gr/cm³ aralığında değişen farklı yoğunluk değerlerinin kullanılmasıyla hesaplanan fraktal boyut- yoğunluk grafiği

Rezidüel için çizilen eğrinin en küçük değeri 2.45 gr/cm³ yoğunluğuna karşılık gelmektedir ki bu değer topografyadan kaynaklanan etkilerin minimuma indirildiği değerdir. Bu yoğunluk Güneybatı Anadolu bölgesi için serbest hava gravite anomalilerindeki topografik etkiyi en küçükleyen yoğunluk değerine karşılık gelmektedir (Şekil 6). Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bu yoğunluk değerinin daha sonra yapılacak olan jeofizik araştırmalar için bir baz değeri olarak alınabileceği düşünülmektedir.

Şekil 6. KB İran için 2-3 gr/cm³ aralığında değişen farklı yoğunluk değerlerinin kullanılmasıyla hesaplanan rezidüel fraktal boyut- yoğunluk grafiği

KAYNAKÇA

Arpat, E. ve Bingöl, E., 1969, Ege bölgesi graben sisteminin gelişimi üzerine düşünceler : Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi, 73,1-9

Chapin, D. A., 1996. A Deterministic Approach Toward Isostatic Gravity Residuals - A Case Study from South America. *Geophysics*, 61, 1022-1033.

Hisarlı, M., Orbay, N., 2001. Determination of Crustal Density at The Atmosphere-Crust Interface of Western Anatolia by Using The Fractal Method. *Journal of The Balkan Geophysical Society*, 5(1), 3-8.

Koçyiğit, A., 1982, İsparta Büklümü'nde (Batı Toroslar) Toros karbonat platformunun evrimi : Türkiye Jeol. Kurultay Bülteni, 24, 15-23.

Le Pichon, X. ve Angelier, J., 1979, The Hellenic arc and trench system : a key to the neotectonic evolution of the eastern Mediterranean area. *Tectonophysics* 60, 1-42.

McKenzie, DP., 1978, Active tectonics of the Alpide-Himalayan belt : the Aegean Sea and surrounding regions (Tectonics of Aegean region). *Geophys. J. R. astr. Soc*, 55, 217-254.

Seyitođlu, G., Scott, B.C. 1991. Late Cenozoic crustal extension and basin formation in west Turkey. Geological Magazine, 128, 155-166.

Yağmurlu, F. ve Şentürk, M. 2005. Güneybatı Anadolu'nun Güncel Tektonik Yapısı. Türkiye Kuvaterner Sempozyumu V, İTÜ.s. 55-61 İstanbul.

Kadın-Mekân İlişisine Dair Yeni Bir Biçim: Sosyal Medyada Sunum Furyası

Esra IŞIK - Dumlupınar Üniversitesi

GİRİŞ

Cinsiyet, bireylerin biyolojik özelliklerini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Doğuştan gelen fiziksel farklılıklar üzerinden kadın ve erkek olma durumunu tanımlar. Toplumsal cinsiyet ise toplumun kadınlara ve erkeklere yüklediği anlamları ve beklentileri içerir. Cinsiyet doğuştan kazanılır, toplumsal cinsiyet ise sonradan edinilir. Her toplum kültürüne, geleneklerine, ürettiği ilişki biçimlerine bağlı olarak kadınlardan ve erkeklerden belli rol ve davranışları yerine getirmesini bekler. Bu nedenle kadınların ve erkeklerin toplumsal yaşam içindeki davranışları ve tutumları farklı biçimlerde şekillenir. Toplumsal cinsiyetin tutum ve davranışlar dışında etkili olduğu bir diğer unsur da mekândır.

Toplumsal cinsiyet mekânların üretilmesinde, biçimlenmesinde ve kullanılmasında dikkate alınan önemli bir faktördür. Özellikle toplumsal cinsiyet ayrımının keskin olduğu toplumlarda kamusal mekânlar erkeklerle, özel mekânlar ise kadınlarla özdeşleştirilmiştir. Bu özel mekânların başında ev gelir. Ev kadının alanı ve sorumluluğudur. Geleneksel toplumlarda bu mekânsal hiyerarşik bölünmeyi daha net görmek mümkündür. Kadının evle özdeşleştirilmesi, evin, kadın için kendini ifade edecek bir unsuruna dönüşmesine yol açar. Eve dair her ayrıntı, her sembol, her düzenleme kadının kendini dışavurumunun aracı haline gelir. Bu nedenle evin rengi, mobilyaları, odaları, mutfağı, kullanılan eşyaları kadının tercihine bırakılır. Dolayısıyla bir mekân olarak ev, kadın ve erkek için farklı anlamlar taşır. Erkek için ev, çoğu zaman barınma ihtiyacını gidermek adına bir alan iken, kadın için ev ve eve dair her şey kendini ifade etme biçimidir.

Günümüzde sosyal medya vasıtası ile ev ve kadın arasındaki bu bağı farklı şekillerde görmekteyiz. Sosyal medyadaki paylaşım siteleri insanlara diğer insanların hayatlarını rahatlıkla izleme olanağı sunmaktadır. Geleneksel yaşamdaki mahremiyet, modern toplumda yerini davetkârlığa bırakmıştır. Mekânı kendini ifade etme adına

düzenlemek ve paylaşmak günümüzde yaygınlaşarak artan bir davranışa dönüşmüştür. Bu davranış kadının mekânla olan ilişkisinin yeni bir biçime bürünmesi anlamına gelir. Mekân aracılığı ile sanal ortamda sosyalleşme imkânı da bulan kadın, aynı zamanda sosyal medya vasıtası ile tüketim endüstrisinin aktif bir üyesi haline gelmiştir. Birbirine benzer şekillerde döşenmiş evler, günün modasına uygun eşyalar, pişirilen yemekler, süslenen sofralar, alışveriş yapılan mağazalar, kullanılan markalar gönüllülükle diğer insanların beğenisine sunulmakta, diğer insanlarla tartışılmakta ve diğer insanlara önerilmektedir. Günümüzde sadece evine dair ayrıntıları, yaptığı yemekleri, kullandığı eşyaları paylaşarak sosyal medyada yer alan sayısız kadın vardır. Bu kadınlar için mekân yaşam alanı olmanın çok ötesine taşınarak bir var olma aracı haline gelmiştir. Bu çalışmamızda da geçmişten bugüne kadın-mekân ilişkisinden yola çıkarak bu yeni görünüm ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Kadın, Sosyal Medya.

Abstract

Gender is a concept used to express the biological properties of individuals. Describe the state of being male and female through the physical differences of birth. Social gender includes meanings and expectations that society imposes on women and men. Gender is gained from birth, social gender is acquired later. Every society expects to fulfill certain roles and behaviors of women and men, depending on their culture, traditions, the forms of relationship they produce. For this reason, the behaviors and attitudes of women and men in social life are shaped in different ways. Another factor that social gender is effective apart from attitudes and behaviors is space.

Social gender is an important factor to consider in the production, shaping and use of spaces. Especially in societies where social gender discrimination is sharp, public spaces are identified with men and special spaces with women. The house comes at the beginning of these special places. Home is the space and responsibility of the woman. In traditional societies it is possible to see more clearly this spatial hierarchical division. The identification of the woman with the house leads to the transformation of the house into a self-expressing element for the woman. Every detail, every symbol, every

arrangement on the house becomes the means of the woman's self-expression. For this reason, house colors, furnitures, rooms, kitchen, used goods are left to the woman's choice. Therefore, the house as a place there are different meanings for men and women. For a man, a home is often a place to get rid of the need for housing, while for a woman everything about the house and the home is a way of expressing oneself.

Today, with social media, we see this link between home and woman in different forms. Social media sharing sites offer people the opportunity to easily watch other people's lives. Confidentiality in traditional life has left its place in modern society as an invitation. Organizing and sharing space in the name of self-expression has become a widespread and increasing behavior today. This means that the relationship of woman to space is a new style of dressing. She also found the opportunity to socialize in the virtual environment through the space and became an active member of the consumer industry through social media at the same time. Houses furnished in similar shapes, fashionable goods, cooked meals, decorated tableware, shopping stores, used brands are voluntarily presented to other people's likes, discussed with other people and suggested to other people. Today, there are countless women in the social media sharing only the details of the house, the food they have done, and the things they use. For these women, space has moved beyond being a living space and has become a means of being. In this study we will also handle at this new aspect from the past to the present by way of the relation between woman and space.

Key Words: Space, Women, Social Media.

GİRİŞ

Mekân bireyin toplumla kurduğu ilişkiyi biçimlendiren en önemli unsurlardan biridir. Mekân sadece fiziksel olarak görülebilenle sınırlı değildir. Aynı zamanda içinde üretilen ilişkiler mekânı anlamlı ve değerli kılar. Mekân hem salt bir fiziksel gerçeklik, hem de içinde yaşayanlarla değişip dönüşen bir yapıdır. Bu bağlamda mekân, fiziksel ve toplumsal açıdan bir insan ürünüdür. Dolayısıyla mekânlar insanların izlerini üzerlerinde taşırlar. Mekânlar önce fiziksel olarak kurgulanır, imar edilir ve insanlar tarafından onlara yüklenen anlamlarla inşa edilirler(Solak,2017,s.35). Mekâna ait önemli

bir diğer vurgu da insan ihtiyaçlarının çözümlenmesi noktasında üstlendiği rollere dairdir. En temel olanlarından, değişen toplumsal koşullara bağlı olarak ihtiyaç kategorisine taşınan beklentilere kadar her türlü ihtiyaç mekânlar aracılığı ile somutlaşır. Bu yönüyle mekân karşımıza bazen bir eğitim kurumu, bazen bir alışveriş merkezi, bazen de ev olarak çıkar. İnsanın ürettiği mekânlar yine insanın ihtiyaçlarına bağlı olarak yeni biçimlerde, yeni şekillerde ve yeni tasarımlarda tekrar ve tekrar üretilir.

Mekânı genelde bir geometrik ilişkiler dizisi ve uzamsal bir biçimleniş olarak ele alan mimari yaklaşım; duvar, döşeme, tavan, ya da kent ölçeğinde bakacak olursak, caddeler, meydanlar, binalar şeklinde mekânı soyut niteliklerine bağlı olarak tanımlama eğilimindedir. Bu tanımlamada mekân toplumsal örgütlenmenin ürünü olarak değil, toplumun doğal bir uzantısı, ontolojik bir varlık alanı olarak görülür(Yırtıcı,2009,ss.13-14). Oysaki mekân hem fiziksel görünürlüğü hem de toplumsal örgütlenme adına üretilen ilişkileri mümkün kılması yönüyle de açıklanması gereken bir yapıdır. Bu bağlamda Harvey mimarinin kuşkusuz reel işlevleri olduğunu kabul eder ve buna ilaveten mekânsal birimlerin, içinde yaşayıp hareket ettiğimiz mekân açısından bizim için anlamı olan reel mekânsal ilişkilere göre tanımlanıp, düzenlendiğini belirtir. Harvey'e göre mimaride ve dolayısıyla kentte mekânın şekillendirilmesi kültürümüzü simgeler, mevcut toplumsal düzeni, amaçlarımızı, ihtiyaçlarımızı ve korkularımızı simgeler. Harvey eğer kentin mekânsal biçimini değerlendireceksek, şöyle ya da böyle, onun salt fiziksel boyutlarının yanında, yaratıcı anlamını da anlamalıyız der(Harvey,2013, s.35). Lefebvre ise mekânın toplumlarla beraber değiştiğini, dolayısıyla mekânın tarihi olduğunu belirtir. Mekân kavramı zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsalla tarihseli birbirine bağlar, karmaşık bir süreç oluşturur (Lefebvre, 2014,s.25).

Mekân bütün bu yönleri ile insan varoluşunun ayrılmaz bir parçası olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Ancak mekâna dair düşünme bu genel yaklaşımdan çok daha fazlasını gerektirir. Şayet mekânı mutlak bir kavram olarak görürsek, mekân maddeden bağımsız bir "kendinde şey" haline gelir ve olguları ayırt edebileceğimiz ve

sınıflandırabileceğimiz bir yapıya sahip olur. Göreli mekân görüşü ise, mekânın sadece birbirleriyle bağlantı halindeki nesnelere varlığı sayesinde var olan, bu nesnelere arasındaki bir ilişki olarak anlaşılmasını gerektirir. Ayrıca mekân kendi başına mutlak, göreli ya da ilişkisel değil, ama duruma göre bunlardan bir ya da birkaçı olabilir. Mekânın uygun kavramlaştırılması sorunu insan pratiklerinin onun karşısındaki durumuna göre sonuçlandırılabilir. Başka bir ifade ile mekâna dair yanıtların çoğu insan pratiklerindedir(Harvey, 2013,ss.18-19).

Bu çalışmada da bir mekân olarak eve yüklenen anlamın günümüzde nasıl değiştiği sorusuna yanıt aranacaktır. Toplumsal cinsiyetin etkisi ile düzenlenen mekânların başında gelen ev, kadın-mekân ilişkisi bağlamında hem mimari hem de toplumsal açıdan değerlendirilecektir. Kadınların bir alan olarak eve dair pratikleri, toplumsal bir mekân olarak evin cinsiyetlendirilmiş kurgusu içinde sosyal medyanın da etkisi ile değişip dönüşmüştür.

Toplumsal Cinsiyet ve Mekân

Cinsiyet doğuştan gelen fiziksel farklılıklara bağlı olarak insanların kadın ve erkek olma durumlarını tanımlayan bir kavramdır. Kadın ve erkek olma durumunun toplumsal alanda, toplumsal ilişkilere dair karşılığı ise toplumsal cinsiyettir. Toplumsal cinsiyete atfedilen bütün simge ve anlamlar, geçmişin ve şimdinin ruhundan geçerek gelecekteki toplumsal cinsiyet imgesine aktarılır. Biyolojik açıdan doğuştan gelen cinsiyet, sosyal bir inşa sürecinden geçerek toplumsal cinsiyete evrilir(Bayhan,2013,s.148).

Toplumsal cinsiyet doğuma bağlı olan ve değiştiremediğimiz cinsiyetin toplumsal olarak kurgulanmasıdır. Kadın ve erkek, toplumda toplumsal cinsiyete bağlı olarak rol, davranış ve tutumlarını biçimlendirir, sergiler. Toplumsal cinsiyeti kavram olarak sosyolojiye dâhil eden 1972 yılında yayınladığı *Sex, Gender and Society* adlı çalışması ile Ann Oakley'dir. Oakly toplumsal cinsiyet kavramı ile erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapar(Vatandaş, 2011,s.31). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, cinsiyete dayalı toplumsal eşitsizlik durumlarına da kaynaklık eder. Özbay bu konuda Avustralyalı sosyolog Raewny

Connell'ın "*Hegomonik Erkeklik*" ve "*Kurgulanmış Kadınlık*" kavramlarına dikkat çeker. Connell'a göre tüm dünyada işleyen bir küresel cinsiyet düzeni vardır ve bu düzenin temel dayanağı erkeklerin kadınlardan daha güçlü olması, onları tahakküm altında tutmasıdır. Böyle bir yapı içerisinde her toplum kendi özel tarihsel koşulları ile şekillenen, erkeklerin kadınlardan üstünlüğünü öngören cinsiyet düzenleri geliştirmiştir. Dolayısıyla toplumsal yapı içindeki çeşitli kurumlarda aynı temel prensibi gözeterek, kendi cinsiyet rejimini oluşturarak, erkekleri kadınlardan üstün tutarak, ayrıcalıklı kabul ederek işlemektedir(Özbay,2013,ss.185-186). Toplumsal cinsiyetin yarattığı toplumsal eşitsizlik toplumsal kurumlar dışında aynı zamanda mekânların düzenlenmesi, şekillendirilmesi ve kullanımında da belirleyici olmaktadır. Tarihsel süreç dikkate alındığında kadının kamusal alanla ilişkisi daima gerilimli olmuştur. Yüzyıllar boyunca kadın-sokak ikiliği olumsuz ilişkilendirilmiş, dışarıya çıkan kadın toplumsal düzene karşı önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu durumun kökeninde toplumsal rollerin cinsiyete göre inşa edilmesi ve kamusal ile özel alanların/mekânların buna göre düzenlenmesi yatar. Modern toplumsal hayatın organizasyonunun da temelini oluşturan özel-kamusal ayrımı kadın ve mekân etkileşiminin en belirgin biçimde somutlaştığı alanlardan birisidir(Tuncer,2015,s.31). Her ne kadar modern toplumdaki kentsel yaşamda cinsiyete dayalı mekânsal ayrışma geleneksel toplumlardaki kadar belirgin olmasa da, kentler mekânsal düzenlemeler bakımından hala erkeksi kodlar taşır. Kentteki pek çok mekân bakıldığında erkeklere özgü, kadınların dışlandığı ya da konuk statüsünde, istisna olarak kabul edilebildikleri, mevcudiyetlerinin asla tam olmadığı alanlardır(Özbay,2013,s.192). Kamusal alanlardaki cinsiyetçi hiyerarşinin şekillenmesinde mekânın erkeksi inşası dışında, mekân kullanımının güvenlik açısından kadınlarda yarattığı endişenin de etkisi vardır. Özellikle metropollerde güvenlik endişesi ve korku kadının mekân kullanımını sınırlayan önemli etkenler olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda sokaklar, duraklar, yollar kadın için tehlikeli alanlar haline dönüşebilir. Bildiği, yaşadığı ve en önemlisi tanıdık insanların olduğu mekânların yarattığı güven yerini, kadın bu alanların dışına çıktığında, endişeye bırakır.

Bu açıdan baktığımızda kentsel mekânlar, insanların, özellikle de kadınların zihinlerinde güvenlik derecelerine göre kümelenir ve kadınların büyük bir bölümü güvenlik tehditleri nedeniyle bazı mekânlardan uzak dururlarken zorunlu kaldıkları durumlarda bir erkeğin muhtemelen yaşamayacağı korku ve endişeyi hissederler. Bilişsel haritaları böyle şekillenir.(Aktaş,2017,s.141). Dolayısıyla kadın için mekân cinsiyetinin ve toplumsal cinsiyetinin yarattığı dezavantajlı durumların görünürlüğü açısından önemli bir unsura dönüşür. Kadın bu dezavantajlılık durumunu mekânsal seçimleri² vasıtası ile aşmaya çalışır. Kadın ve erkeğin mekân kullanımına dair yazılı olmayan kurallar, pratikte devreye girer ve kadın kendi ile özdeşleştirdiği mekânlarda kadın olmanın tüm rollerine hevesle sarılır.

Bir Mekân Olarak Ev

Bir mekân olarak ev kadının mekânla olan ilişkisini toplumsal cinsiyet bağlamında anlayabileceğimiz en özel alanlardan birisidir. Cengiz Bektaş *Türk Evi* adlı çalışmasında bilinen ilk yerleşmelerin Kuzey Mezopotamya'da, Güneydoğu Anadolu'da gerçekleştiğini, yine kamışlardan örülmüş kulübe duvarlarının, deriyle, postla örtülmesi yerine killi çamurla sıvanmasının da bu bölgede olduğunu belirtmektedir. Bazı araştırmacılara göre bu yöntemle ilk evi kadın yapmıştır(Bektaş,2007,s.11). Önder Küçükerman(2007,s.48) ise Türk mahallesinde genellikle ağaç olmadığını, buna karşılık evlerin bahçelerinin kadının bütün gün evde olmasından ötürü çeşitli bitki ve ağaçlarla dolu olduğunu yani Türk evinin bir anlamda kadın için olduğunu söyler;

“Böylece evler çoğunlukla kadınların çalışması, dinlenmesi ve toplumsal ilişkiler kurabilmesini sağlayacak biçime girmiştir. Zemin katın duvarları, bu nedenle içerisi ile dışarıyı kesin olarak ayırır. Kimi durumlarda

---

² Hilal Alkan Zeybek kadınların mekân tercihlerini/kullanımlarını etkileyen güvenlik/temizlik gibi unsurlara bağlı olarak Atatürk Botanik Bahçesi örneğinden hareketle yaptığı çalışmasında aile mekânlarının kadınların rahatça kullanabildiği alanlar olmasına dikkat çekmektedir. Bu mekânlar kadınların rahatsız edilmeden evlerinden/mahrem ortamlarından dışarıya çıkabildikleri alanlar olması nedeni ile kadın/mekân ilişkisinin toplumsal cinsiyet bağlamında anlaşılabilirliği açısından son derece önemlidir. Bknz; Hilal Alkan Zeybek, *Bir Aile Mekânında Cinsiyet*, Cinsellik ve Güvenlik, Neoliberalizm ve Mahremiyet Türkiye’de Beden, Sağlık ve Cinsellik, Yay. Haz. Cenk Özbay, Ayşecan Terzioğlu, Yeşim Yasin, Metis Yay., İstanbul, 2011, (227-243).

bu duvarlar bir kale gibidir. Toplum kuralları yüzünden, yaşantı kapalı bir ortamda sürdürülmektedir. Bu yüzden, doğa evin içinde yaratılır. Erkek bütün gününü dışarıda geçirip evine gelir. Bütün günü zaten renkli geçmiştir.”

Ev toplumda kadın olma halinin mimari açıdan inşasıdır. Kadının evle kurduğu bu zorunlu bağ modern toplumda daha esnek hale gelse de, ev kadın için varoluşsal anlamını hala yitirmemiştir. Evler kadın kültürünün özümsemiği, kadınsı anlamların izdüşümünü taşıyan özel yaşam alanlarıdır. Dolayısıyla kadınların istekleri ve tercihleri doğrultusunda biçimlendirilmiştir. Evin bir mekân olarak her noktasında kadınsı ayrıcalıklar, kadınsı objeler, kadın sembolleri, kadınsı kokular, kadınsı dokunuşlar ve kadınsı sezgiler vardır. Yani kadının yaşadığı coğrafya değişse de değişmeyen evlerdeki kadınsı anlatımlardır(Gezer,2010,s.95). Ev kadın için, özellikle geleneksel toplumda, kamusal alandaki savunmasızlığını ve dışlanmışlığını telafi edebileceği inancına dayanarak araç haline dönüştürülmesiyle de anlam kazanır. Kadın eve dair ayrıntıları bu inançla düzenler. Bu nedenle evdeki her eşyanın, her objenin ve kullanılan her sembolün kadında bir karşılığı, bir anlamı vardır. Genel olarak hiçbir rastgele seçilmez. Bu durumun en güzel örneklerini ise eski Türk topluluklarında görmek mümkündür.

Örneğin Yörük, Türkmen ve Avşar aşiretlerinde *Eli Belinde* ya da *Aman Kız* motifi olarak bilinen sembol kocası karşısında özgürlüğünü savunan, at binen kadının sembolüdür. Kilimlerde kullanılan bu motif kadının çeyizinde yer alır ve evlilikte uğur, zenginlik ve üremeyi simgeler. Yine yeşilin çeşitli tonları ile işlenmiş bir ibrişim oyası, *yeni evimden memnunum, herkesle aramız çayır çimen* anlamını taşır. Başına biber motifi sıralanmış bir yazma bağlayan gelin aramız *biber gibi acı* imajı vererek evde mutlu olmadığını anlatır (Gezer,2010,s.97-104). Bu tip örnekler elbette arttırılabilir. Evde kullanılan eşyalar, evin temizliği, kokusu, evdeki süslemeler, renkler özetle ev ve evdeki her ayrıntı, her sembol kadın olmanın farklı hallerini ifade eder. Bu nedenle ev kadınsı bir mekân, kadın için bir mekân olmuştur.

Erkeğin bu mekânsal kurgudaki yeri ise kadın kadar görünür değildir. Erkek ekonomik üstünlüğü ve fiziksel anlamda eve dair ihtiyaçların giderilmesi noktasında üstlendiği rol ve ataerkil toplumun kendisine verdiği evin reisi olma durumuyla bağlantılı olarak evden bağımsız düşünülemez. Ancak erkek için yukarıda söz ettiğimiz ayrıntılar, kullanım ve konfor yaratması dışında kadınlarinkine benzer anlam taşımazlar. Çünkü kamusal alanda mekânsal ayrıcalığa sahip olan erkek için ev varoluşsal bir alan üretme ihtiyacına hizmet etme özelliği taşımaz. Özbay ve Baliç ev ve ev içi hayatın düzenlenmesine dair, devlet güdümlü öğretilerde erkeklere biçilenin *görünmez adam statüsü* olduğunu belirtiyorlar. Özbay ve Baliç'e göre özellikle Cumhuriyet rejimi kadınların, davranışları, vazifeleri ve sorumlulukları ile ilgili politika üretirken erkekleri görmezlikten gelmiş, özellikle ev içinde bir demirbaş noktasına konumlandırmıştır(Özbay,Baliç,2004,s.96). Aynı zamanda evin alanının düzenlenmesi, eşya seçimi ve yerleşimi, odaların dağılımına kimin karar verdiği, çalışan erkeğin evde geçirdiği zaman dilimi, erkeklerin evde girmediği odalar, yapmadıkları faaliyetler dikkate alındığında, hegemonik erkeklik de erkeklere evde ne yapmaları, ne yapmamaları, ev mekânını nasıl kullanmaları ve diğer mekânlardan nasıl ayırmaları gerektiğini hissettirir(Özbay,2013,ss.192-193). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından erkekler, kadınsı rollerle özdeşleştirilen mekanların başında gelen evden bilinçli olarak dışlanmayı tercih ederler. Yuvayı dışı kuş yapar söyleminin de vurguladığı gibi, evle var olan kadının evdeki her ayrıntıyı biçimlendirışı, hane içindeki düzenlemeleri ve evle kurduğu duygusal bağın geleneksel kodlar tarafından inşası süreci erkekler tarafından çoğunlukla itirazsızca kabul görmüştür. Evin eşyaları için, evde kullanılacak renkler için, bahçeye ekilecek çiçekler için ve evin temizliği için endişelenmek ve bütün bunları sahiplenmek, bunlara anlam yüklemek kadınca görülür. Dolayısıyla bunlar için düşünen, bunlarla ilgili karar veren erkek toplum tarafından kadınca davranışlar sergilemekle itham edilir. Bu davranışlar hegemonik erkekliğin içerdiği davranışlar değildir ve erkek için toplumsal dışlanma, alay edilme, küçük görülme ve hatta aşağılanma durumu yaratabilir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyetin kadına kamusal alanda getirdiği kısıtlamalar, erkeklere de ev ortamında belli mahremiyet ve

kısıtlamalar getirir. Bu tip mekânsal kısıtlamaları ev dışında farklı alanlarda da görebiliriz. Kadın kuaförleri, kadın hamamları, kadın lokalleri gibi bazı mekânlar kadınsı mekânlardır ve katılım açısından evden daha belirgin olarak erkeklere kalın bir sınır çizgisi yaratır.

Mekân ve kadın ilişkisi açısından toplumsal cinsiyete bağlı olarak kadınların ev içinde konumlandırılması ve kamusal alandan dışlanması veya kamusal alana erişimlerinin kısıtlanması geleneksel toplumlar kadar erken endüstriyel toplumların da belirgin özelliklerinden biri olmuştur. Kentli tüccar ve sermayedar kesimlerde erkekler sahip oldukları sermayeyi yönetirken eşlerinden ev kadınlığı talep etmişlerdir. Yeni kent soylu sınıfın modern evlere ve modern tarzda yetiştirilmiş çocuklara sahip olma arzusu kadınların ev kadınlığı ve anneliğine dayanmıştır. İşçi konumundaki erkekler ise *aile ücreti* talebi ile grevler yaparak eşlerinin evde oturmasını ve burjuva aileler gibi çocuk ve ev işleri ile uğraşmasını istemişlerdir. Bu durum da sanayi üretiminden eve gönderilen işçi sınıfı kadınları ile kitleler halinde ev işlerine kapatılan kent soylu kadınları benzer noktalara getirmiştir(Sancar,2014,s.30). Ulus devlet sürecinde ise kadınların ev ile çevrelenmiş toplumsal yaşantılarının sürdürülmesi hedeflenmiştir. Ulus devletin ideal vatandaşlar yaratma arzusunda kadına biçilen rol büyük oranda ev içi gereklilikler ve çocuk bakımı ile yüceltilirken, bir mekân olarak ev kadın için anlamını devam ettirmiştir. Her ne kadar erkek eliyle kadınların eşitlik taleplerine ulus devlet politikalarında yer veriliyor görünse de ulus devlet sürecinde temel vurgu ulusun selameti ve birliği açısından iyi bir eş ve iyi bir anne olarak kadına duyulan ihtiyaçtır.

Bu nedenle ulus devletin temel aygıtları da (ordu, modern bürokrasi, yasa koyucular ceza vericiler vb.) eril değerlerle şekillenen egemen kurumlar olmuştur. Karar alma mekanizmalarındaki erkek çoğunluklar ve söz konusu kurumların iç işleyişindeki erkek önceliği bunu sağlayarak erkeklerin kadın haklarını, egemenliğini ve cinselliğini düzenlemesini ve denetlemesini mümkün kılmıştır(Sancar,2014,s.56). Genel olarak kadınlık durumundaki değişimler her zaman için, erkekle kadın arasındaki geleneksel bölünüm modelinin mantığına uymaktadır. Erkekler kamusal uzamı ve

iktidar alanını (özellikle ekonomik üretimle ilgili olanı) işgal etmiş haldeyken, kadınlar ezici bir çoğunlukla, özel uzama(yeniden üretim mekânı olan ev içine) veya evsel uzamın bir nevi devamı olan refah hizmetlerine(özellikle tıbbi olanlar), eğitime ya da sembolik üretim dünyasına hasredilmişlerdir(Bourdieu,2015,s.119). Bunun yanı sıra bu dönem aynı zamanda kadınların özgürlük ve eşitlik mücadelelerinin de dikkat çektiği bir dönemdir. Kadınlar toplumsal alana ve hatta sokağa özgürce çıkma taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır. 19. yüzyılın başlarında toplumsal alanda yaşanan değişim ve dönüşümler sonucu gündeme gelen ve uygulama alanı bulan eşitlik ve özgürlük ideallerinin kendi yaşamlarına uygulanmadığını gören kadınlar bu durumun biyolojik cinsiyetlerinden değil cinsiyetçi toplum örgütlenmelerinden kaynaklandığını fark etmişler ve eşitlik mücadelesine girişmişlerdir. Bu dönemde kamusal alanın etkin özneleri olan erkekler akıl ve kültür ile kadınlar ise akıl-dışılık ve doğa ile özdeşleştirilmektedir. Aile kurumu içinde kadın erkeler tarafından himaye edilmekte ve namusları güvence altına alınmaktadır(Kolay,2015,ss.5-6).

1930'lar ve 1940'lar Türkiye'sinde de kadının toplumsal yaşantısına dair görünüm tam da bu şekildedir. Uluslararası verimli ev yapımı hareketiyle eş zamanlı ilerleyen Türkiye'nin rasyonelleştirilmiş ev hamlesi ile düzgün bulaşık yıkama, verimli temizlik ve uygun çocuk bakımı gibi ev işleri modern bir ulus devletini yaratma gayretinde olan Türk milliyetçilerinin çok önemli bir ilgi alanı olmuştur. Mutfak içinde mekânın rasyonel bir şekilde nasıl düzenleneceği, dikiş eşyalarının nasıl tertipleneceği, yemek pişirilirken hangi ölçülerin kullanılacağı ve çocukların ne vakit uyutulacağı hararetle tartışılan konu başlıkları haline gelmiştir(Yaşın,2000,s.54). Gerek geleneksel toplumun gerek erken endüstriyel toplumun gerekse ulus devletleşme sürecinin kadın öznesi evle ve ev içi işlerle düşünülen, meşrulaştırılan daha da önemlisi toplumsal varlığını kazanan bireydir. Yani kadın toplumların namus, doğurganlık, cinsellik, annelik gibi kavramlarla çevrelediği dar bir alanda kendini var etmeye çalışmıştır. Bu çabasında kadının evle kurduğu zorunlu, kimi zamanda gönüllü ilişki toplumların yapısal faktörleri değişse de süregelen bir ilişki olmuştur.

Sosyal Medyada Ev Sunumları

Günümüz toplumlarında kadın ve bir mekân olarak ev ilişkisi bambaşka bir görünüm sergilemektedir. Evin kadın için anlamı da, işlerliği de değişmiştir. Ev sadece

kadınsal bir yaşam alanı olmanın ötesine taşınarak ideal hayatın görüngüsü haline dönüştürülmüştür. Evin döşenmesi, konforu, temizliği, eşyaları, renkleri yani eve dair olan bütün ayrıntılar artık sadece kadının tasarrufunda olmaktan çıkmış, sosyal medya aracılığı ile karar verilen ayrıntılar haline gelmiştir. Türkiye de 1990'ların başında özel televizyon kanallarının yayına başlaması, magazin basınındaki patlama, dergilerdeki ev görüntüleri dönemin ideal ev mitolojisine ivme kazandırırken, ideal evin düzeninden, rahatlığından konforundan sorumlu ev kadını modelini de şekillendirmiştir(Öncü,2007,s.93). Kadının evle kopmayan bağının aldığı bu yeni görünüm sosyal medyanın etkili olduğu 21. yüzyıl toplumun da ise kadın eliyle farklı bir boyuta taşınmıştır.

Pierre Bourdieu'nun ifadesi ile kadınlar, kendi kendilerine estetik nesnelere muamelesi yapmaya ve bundan dolayı da güzellikle, bedeninin zarafetiyle, giyimle, duruşla ilişkili olan her şeye toplumsal olarak meyillilerdir. Bu nedenle ev içi iş bölümünde estetikle alakalı her şey kadının sorumluluğundadır. Gündelik hayatın dekoruna, eve ve evin iç süslemelerine dair özen ve kaygı da kadına aittir. Karşılıksızlık ve amaçsız amaç edinme kadında, hatta en yoksullarında bile, daima yer bulmaktadır (Bourdieu,2015,s.126). Bourdieu'nun bahsettiği bu estetiğe dair kaygılar günümüzde en yüksek düzeyde yaşanmaktadır. Geçmişte ev ve eve dair ayrıntılar kadının kendini, duygularını, düşüncelerini ifade etmesine aracılık etmiş, ev kurulurken de, düzenlenirken de konfor, kullanışlılık, mahremiyet gibi olgular dikkate alınarak hareket edilmiştir. Ancak bugünün evlerinde konfordan, mahremiyetten daha elzem hale gelen şey beğenilmek, sosyal medyada kabul görmek ve diğerleri gibi olabilmektir.

Kadınların yüzyıllar boyu toplumsal alanda erkekler kadar görünebilme/var olabilmeye mücadelelerinde kat edilen mesafe hafife alınmayacak boyuttadır. Kadınlar ve erkekler arasında mekânsal ayrışmanın tarihsel süreç dikkate alındığında büyük oranda ortadan kalktığını, ya da en azından esnediğini söylemek de mümkündür. Yine kadınların bürokratik, siyasi ve ekonomik ilişkilere katılımları, karar alma süreçlerinde oynadıkları rol yakın tarih göz önünde bulundurulursa, oldukça belirgin hale gelmiştir. Ancak çağdaş toplumda kadının evle kurduğu bağlılığın görünümüne dair değişimi,

söz konusu gelişmelerden bile daha hızlı biçimlerde gerçekleşmektedir. Kadın sosyal medyanın etkisi ile farklı bir ev kurgusu ve anlamı üretmekte, bu kurguyu paylaşmakta kısacası evin varoluşundaki yerini ısrarla teyit etmektedir.

Teşhir toplumu³ haline gelen günümüz toplumunda, geçmişten farklı olarak ev ve eve dair ayrıntılar mahremiyet sınırlarını aşarak, gönüllülükle sosyal medya kullanımı dışında hiçbir ortak paydası bulunmayan kişilerle, mekândan ve zamandan bağımsız üretilen anlık ilişkiler içinde paylaşılmaktadır. Geçmişte aileyi bir araya getiren, aile içi ilişkilerin sürdürülmesinde kilit rol oynayan sofrâ düzeni sosyal medyada takipçilerin davet edildiği bir merasime dönüştürülmüştür. Bu bağlamda yemeğin hazırlanışı, kullanılan araç gereçler de takipçilerin teyidine, beğenisine göre seçilmekte, fotoğraflanmakta ve ailenin bir aradalığının önemli bir bileşeni olan yemek ritüeli sosyal medyanın anlık görünümünden biri haline getirilmektedir.

Ayrıca evde kullanılan mobilyalar, evin odaları (çocuk odaları, yatak odası, mutfak, banyo vb.), evin perdeleri, ev temizlenirken kullanılan ürünler, evin dekorasyonu ve hatta evin kapısındaki paspasın rengi bile takipçiler ve paylaşımı yapan kadın arasında uzun tartışmalara, yeri geldiğinde hakaret içeren yorumlara, önerilere ve tavsiyelere yol açmaktadır. Geleneksel toplumun eve gelen misafire dair mahremiyetle inşa edilen kuralları, sosyal medyada geçerliliğini yitirmiştir. Hatta sosyal medyada eve buyur edilen misafir tanımı da değişmiştir. Kan bağı, akrabalık bağı, ortak mekan kullanımı, komşuluk ilişkisi gibi kriterlerin belirlediği misafirin kimliğini sosyal medyada profil erişiminin sınırları belirlemektedir ve çoğu zaman bu sınırlar hiç olmadığı kadar esnek hale gelebilmektedir.

Evini sosyal medyada sergileyen⁴ evi ile var oluşuna anlam kazandıran kadınların sosyo-ekonomik profilleri de son derece çeşitlidir. Ancak bu çeşitliliğin geçersiz olduğu bir diğer ayrıntı söz konusu kadınların sosyal medya aracılığı ile

---

³ Teşhir Toplumuna dair ayrıntılı bir çalışma için bkz; İslam CAN, Teşhir Toplumu: Kavramlar, Kuramlar ve Pratikler, Sosyoloji Divanı, Yıl 6, Sayı 11, Ocak-Haziran 2018, (9-26).

⁴ Bu konuda sosyal medyada birçok farklı içerik bulunmaktadır. Özellikle *Instagram* gibi sosyal paylaşım sitelerinde #evim, #dekorasyon, #temizlik, #düzen, #yatakodası, #mutfak, #banyo, #home, #pink, #dekorasyonfikirleri gibi hashtag adı verilen etiketlerle arama yapıldığında pek çok örnekle karşılaşmak mümkündür.

şekillendirdikleri benzer evler noktasında kendini göstermektedir. Birbirinden etkilenen, birbirini etkileyen daha da önemlisi en fazla takipçiye ulaşan kadınlar tarafından önerilen, övgüyle söz edilen evlerde kullanılan eşyalar, eşyaların alındığı mağazalar sosyal medyadaki sunum furçasının etkisi ile ev ve kadın arasındaki ilişkinin yeni biçimi olarak dikkat çekici boyuta ulaşmıştır. Bu durum aynı zamanda kadınların tüketim tercihlerini de etkilemekte⁵ hatta pek çok kadın da sosyal medya aracılığı ile ürün satışı, pazarlaması yapmaktadır.

Özetle ev, kadınsılığı, kadın olma durumunu en iyi yansıtan mekânların başında gelir. Tarih boyunca gerek ataerkil toplum gerekse kamusal alanlardaki erkek hâkimiyeti kadının evle kurduğu bu ilişkiyi güçlendirmek ve sürdürmek için çaba sarf etmiştir. Günümüzde ise ev ve ev içi işlerle özdeşleştirilen yaşamın sınırlarını aşındıran kadınlar, sosyal medyanın etkisi ile eve dair ürettikleri anlamları farklı biçimlerde göstermeye/sergilemeye başlamışlardır.

SONUÇ

Bu çalışma kadın ve mekân ilişkisi bağlamında evin günümüz toplumunda sosyal medyanın da etkisi ile nasıl bir anlamsal değişime uğradığı sorusuna yanıt aramaktadır. Mekân hem bir fiziksel yapı olarak hem de içinde üretilen ilişkiler boyutu ile önem kazanan bir unsurdur. Bu yönüyle mekânlar insan yaşamının ayrılmaz parçalarıdır. Mekânlar insanlar aracılığı ile şekillendirilir, değişir ve dönüşür. Yine mekânlar insan hayatını şekillendirir, değiştirir ve dönüştürür. Bu karşılıklı etkileşim tarih boyunca var olagelmıştır. İnsanların mekân üzerindeki tasarrufu aynı zamanda mekânlara yüklenen anlamlarla da ilişkilidir. Mekânlar düzenlenirken, inşa edilirken bu anlamlar dikkate alınarak hareket edilir. Bu bağlamda kamusal mekânlar daha çok erkeksi kodlar taşıırken ev gibi özel mekânlar kadın olma durumunu yansıtan ayrıntılarla bezenmiştir.

---

⁵ Bu konuda yapılan bir çalışma için bkz; Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Sezen BOZYİĞİT, Murat GÜLMEZ, *Instagram'dan Alışveriş Yapan Tüketicilerin Satın Alma Davranışları: Keşifsel Bir Çalışma*, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt 12, Sayı 48, Temmuz 2017, (175-198).

Evin kadınsı bir mekân olarak inşasında toplumdaki cinsiyetçi hiyerarşi ve bu hiyerarşiye dayalı üretilen toplumsal cinsiyet rolleri etkili olmuştur. Gerek geleneksel toplumda gerekse ulus devletleşme sürecinde kadın mümkün olduğu ölçüde ev içi işlerle, çocuk bakımı ile sınırlandırılmış, bu durum da kamusal alanla kadın arasında aşılması güç bir duvar yaratmıştır. Modern toplumlarda ise kadınlar, özgürlük ve eşitlik talepleri ile mekânsal sınırların hiç olmadığı kadar esnek hale gelmesi sayesinde büyük ölçüde kamusal dışlanmışlıklarını bertaraf etmiştir. Ancak bir mekân olarak ev hala kadınsı kodlar taşımaya, kadınlar tarafından ayrıntılandırılmaya ve kadınsı bir mekân olarak görülmeye devam edilmektedir.

Evle kadın arasındaki bu ilişki günümüz toplumlarında ise farklı bir biçimde ortaya çıkar. Özellikle sosyal medyanın etkisi ile evin kadın için anlamı ve işlevi değişmiştir. Ev yaşam alanı, mahremiyet alanı olmanın ötesine taşınarak sosyal medyada var olma aracına dönüştürülmüştür. Evini, eşyalarını, yemeklerini, sunumlarını paylaşım sitelerinde başkalarının beğenilerine ve yorumlarına açan kadınlar için ev artık tüketimin, sosyal medyada görünürlüğün ve toplumsal kabulün bir simgesidir.

KAYNAKLAR

Aktaş Gül, Kadın Açısından Kente İlişkin Mekân Pratikleri, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, Mayıs 2017, (136-149).

Bayhan Vehbi, Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet, *Doğu Batı*, Yıl 16, Sayı 63, Ocak 2012-2013, Doğu Batı Yay., Ankara, 2013, (145-164).

Bektaş Cengiz, *Türk Evi*, Bileşim Yay., İstanbul, 2007.

Bourdieu Pierre, *Eril Tahakküm*, Çev. Bediz Yılmaz, Bağlam Yay., İstanbul, 2015.

Gezer Hale, Mekânların Kadınsı Anlatımları, *Kadın ve Mekân Tutsaklık mı? Sultanlık mı?*, Der. Ayşen Akpınar, Gönül Bakay, Handan Dedehayır, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2010, (94-109).

Güleç Solak Sevcan, Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6 Sayı 1, 2017, (13-37).

Harvey David, *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis Yay., İstanbul, 2013.

Kolay Hale, Kadın Hareketlerinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları, *EMO Kadın Bülteni*, Sayı 3, Nisan, 2015.

Küçükerman Önder, *Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yay., İstanbul, 2007.

Lefebvre Henri, *Mekânın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yay., İstanbul, 2014.

Oakly Ann, *Sex, Gender and Society*, Harper and Row Publish, San Francisco, 1972.

Öncü Ayşe, "İdealinizdeki Ev Mitolojisi" Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı, *Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, Der. Ayşe Öncü, Petra Weyland, İletişim Yay., İstanbul, 2007, (85-103).

Özbay Cenk, BALIÇ İlkay, Erkekliğin Ev Halleri, *Toplum ve Bilim*, Sayı 101, Güz, Birikim Yay., İstanbul, 2004, (89-103).

Özbay Cenk, Türkiye'de Hegemonik Erkekliği Aramak, *Doğu Batı*, Yıl 16, Sayı 63, Ocak 2012-2013, Doğu Batı Yay., Ankara, 2013, (185-204).

Sancar Serpil, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yay., İstanbul, 2014.

Tuncer Selda, Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusal Feminist Bir Saha Hikâyesi, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2015, (30-58).

Vatandaş Celalettin, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı, *Sosyoloji Konferansları*, Sayı 35, Eylül 2011, (29-56).

Yaşın Yael Navaro, Evde Taylorizm: Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Evişinin Rasyonelleşmesi (1928-40), *Toplum ve Bilim*, Sayı 84, Bahar, Birikim Yay., İstanbul, 2000, (51-74).

Yırtıcı Hakkı, *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2009.

Evrensel Bir Tehlike Olan Medya Manipülasyonuna Karşı, Bir Kalkan Olarak Medya Okuryazarlığı

Fatma Çakmak – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ÖZET

Medya bugün birçok içerikle ve birbirinden farklı araçla kitlelerin hayatını kuşatmış durumdadır. Her yaş, cinsiyet veya meslek grubundan insan, kitle iletişim araçları ve özellikle dijital medya olmayan bir hayat düşünememektedir. Her gün yığınla medya iletisine maruz kalan kitleler, farkında olarak veya olmadan bu iletilerin etkisi altında kalmakta, düşünceleri ve davranışları bu iletiler ile şekillenmektedir. İletişim çalışmaları kapsamında medyanın zararlı etkileri üzerinde durulsa da hedef kitleler çoğunlukla bu olumsuz etkilerin farkında değildir. Özellikle eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda medya her haliyle referans kabul edilmekte, medya içerikleri olduğu gibi alımlanmakta, hiçbir sorgulama veya eleştirel yaklaşım sergilenememektedir. Bu durumda da medya kolaylıkla, kitleleri kendi ideolojisi doğrultusunda ve istediği yönde manipüle edebilmektedir.

Medya bir taraftan siyasi ve ekonomik güçlerin elindeyken ve diğer taraftan da hayatı böylesine kuşatmışken, medyanın zararlarını ortadan kaldırmak mümkün gibi gözükmemektedir. Bu nedenle kitlelere medya okuryazarlığı eğitimi verilerek medya iletilerini doğru alımlaması sağlanabilir ve medyanın olumsuz etkileri azaltılabilir. Bu amaçla çalışmada; öncelikle teorik olarak medya okuryazarlığının ne olduğu ve önemi üzerinde durulmuş ve ardından Türkiye’de ve dünyada medya okuryazarlığı hakkında ne gibi çalışmalar yapıldığı ve hangi aşamada bulunduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Medya Manipülasyonu, İdeoloji, Medya Okuryazarlığı

AGAINST MEDIA MANIPULATION WHICH IS AN UNIVERSAL DANGER, MEDIA LITERACY AS A SHIELD

ABSTRACT

Today media surrounded lives of masses with much contents and different from each other mediums. Many people who are at every age, gender and occupation groups, can't think a life without mass communication and especially digital media. Everyday the masses who are exposed to plenty of media messages, are impressed by these messages by being aware or not and their ideas and behaviours shape with these messages. Within the context of communication studies even if it dwells on the harmful effects of media target masses don't generally aware of these negative effects. Especially in the masses that has low educational level, media always accepted as a reference, media contents are accepted with barefact and any questioning and critical approach aren't displayed. In this case media easily manipulate the masses in the direction of self ideology at will.

On the one hand media rests with politic and economic powers and on the other hand it doesn't seem to possible to abolish the harmful of media while it surrounds the life. Therefore by educating masses about media literacy, it can be provided to be accepted media messages and can be decreased the negative effects of media.

For this purpose in this study, it is emphasised that theoretically what media literacy is and it's significance and in the sequel what like studies have been made about media literacy in Turkey and all the world and it was revealed which stage the studies are.

Key Words: Media Manipulation, Ideology, Media Literacy

GİRİŞ

Medyanın bugün değişen sistemlerle tüm dünyadaki rolü değişmiş durumdadır. Genel anlamda bilgilendirme, haber verme, toplumsallaştırma, eğlendirme ve denetleme gibi faydalarının yanında küreselleşme ve kapitalizmin etkisiyle medya da

rekabet, kârlılık ve holdingleşme gibi unsurlardan etkilenmiştir. Ekonomi politik yaklaşımlar çerçevesinden bakıldığında bugün yayın kuruluşlarının şeffaflıktan uzak, ekonomik, politik veya sosyal açıdan belli bir güce sahip kişi veya kurumların elinde, onların amaçlarına hizmet etmek üzere, onların ideolojileri doğrultusunda var oldukları görülmektedir. Bu durum iletişim bilimleri kapsamında yapılan birçok bilimsel çalışmayla ortaya koyulmaktadır. Dolayısıyla ekonomi politik yaklaşımların dayanağını oluşturduğu bu çalışmada medyaya eleştirel bir perspektiften bakılmış, sahip olduğu güçle kitleleri yönlendirme işlevinin tehlikelerine yoğunlaşmış, bu tehlikelerden korunmak üzere de medya okuryazarlığının önemine dikkat çekilmiştir.

Gerçeğin yeniden üretilmesi ve ideolojilerin aktarılması noktasında medyanın rolü ve buna maruz kalan kitlelerin bundan korunmak için medya okuryazarlığı konusunda bilinçlenmesi ve yetkin birer bireyler haline gelebilmesinin vurgulandığı çalışmada, öncelikle medyanın hayatımızdaki rolü ve ideolojinin ne anlama geldiği açıklanmış, medyanın ideolojilerin aktarılması ve kitlelerin bu ideolojiler doğrultusunda nasıl yönlendirildiği üzerinde durulmuştur. Bu noktada medyanın manipülasyonuna maruz kalmamak için medya okuryazarlığı yönünden gelişmiş bireyler olmanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

1. Çalışmanın Metodolojisi

1.1. Çalışmanın Amacı:

Gerçeğin yeniden üretilmesi ve ideolojilerin aktarılması noktasında medyanın rolü ve buna maruz kalan kitlelerin bundan korunması ve yetkin birer bireyler haline gelebilmesi için medya okuryazarlığının önemine dikkat çekmek amaçlanmıştır.

1.2. Çalışmanın Hipotezi:

Çalışma medya okuryazarlığına Türkiye’de ve dünyada yeterli düzeyde önem verilmediği ve bu doğrultuda yapılan uygulamaların yetersiz olduğu varsayımından hareketle yapılmıştır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi:

Bu çalışmanın teorik bir kapsamı olmakla birlikte, çalışmada tarama modeli uygulanmıştır. Tarama modelinde, geçmişte ve günümüzde var olan durum olduğu

gibi betimlenir. Bu doğrultuda konuyla ilgili literatür bilgileri taranmış, öncelikle medya okuryazarlığı kavramı tanımlanarak, ideoloji ve manipülasyon gibi kavramlar açıklanmış, medyanın bu çerçevedeki gücü ve tehlikesine değinilmiş ardından da Türkiye’deki ve dünyadaki uygulamalara yer verilmiştir.

2. Medya ve Ardındakiler

2.1. Medya ve İdeoloji

Medya doğrudan veya dolaylı olarak topluluk içinde yaşayan herkesi etkilemektedir. Çünkü yıllar içerisinde gelişen kitle iletişim araçları bugün yaşadığımız dünyayı kuşatmış durumdadır ve kitleler her ortamda birtakım medya mesajlarına maruz kalmaktadır. Dolayısıyla bu iletilerin nasıl, ne şekilde ve hangi amaçla oluşturulduğu önemlidir. Bu noktada ideoloji kavramı dikkat çekmektedir. van Dijk’a göre (2003: 109) ideoloji; bir grubun toplumsal olarak nasıl temsil edildiğinin temelidir ve kimliğini ifade eden bir çeşit “grup şeması” şeklinde toplumsal bellekte oluşan inançlardır. Williams’a göre ise ideoloji; belli bir sınıf ya da gruba özgü inançlar sistemi, doğru ya da bilimsel bilgiyle çelişebilecek aldatici inançlar sistemi ve yanlış fikir ya da yanlış bilinç olmak üzere üç açıdan değerlendirilmiştir (Williams 1977’den akt. Fiske, 2015: 288). Hall’a göre ideoloji, medya kurumları içinde ve onlarla bağlantılı olan anlamlandırmaların politikasını açığa çıkaran bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Medya kurumları ve metinleri dünyaya ilişkin anlamlandırmalarımız içinde veya bu yolla oluşan önemli ideolojik boyutlardır (Güngör, 2013: 268- 269). Dolayısıyla belli bir grup tarafından üretilip, kitlelere aktarılan inanç veya düşünce sistemi olduğu söylenebilen ideoloji söylemler aracılığıyla hayata geçmektedir. Hatta van Dijk’a göre (2003: 18); söylemlerin birçoğu ideolojik temelli görüşleri ifade etmektedir. Bu ideolojik fikirler aileden, yakın çevreden, grup üyelerinden ve daha sonra da kitle iletişim araçlarından öğrenilmektedir. Bu noktada dış dünyanın ideolojilerle çevrilmiş ve gerçeğin ideolojilerin gölgesinde yeniden üretilerek gerçeklik algısının evrildiği bir boyuta taşındığı söylenebilir. Gelişen teknolojiyle bireylerin özellikle dijital medyanın kullanımında yetkin olabilmeleri için teknolojiye erişiminin öğrenilmesinin ötesinde, verilecek olan medya okuryazarlığı eğitimi önemli hale gelmektedir. Aksi takdirde

medyadaki kirlilik, eleştirel bir medya okuryazarlığı geliştiremeyen bireylerin sömürülmesine veya yanlış yönlendirilmesine neden olabilir.

Medya mesajları birçok kişinin seçiminden ya da denetiminden geçmektedir. Bazı olaylar medyaya hiç yansımazken, bazıları abartılarak ön plana çıkartılmakta, bazıları ise saptırılmaktadır. Bazıları hiç dikkat çekmeyecek şekilde küçültülmektedir. Her bir gazete ya da televizyon kanalı haberi kendine göre küçültmekte, büyütme veya yok etmektedir. Birçok ülkede bunun gibi durumlar yaşanmaktadır. Bazı ülkelerde finans güçleri toplumlara yön verirken, bazı ülkelerde yönetimi eline geçirmiş olan kişiler, diktatörler ve cuntalar, bazı ülkelerde ise dış güçler bu durumu yaratmaktadır (Topuz, 2006: 1).

1970'lerden sonra Amerika'da kitle iletişim araştırmaları izleyicinin aktif konumda olduğunu ileri sürerek, izleyiciye yönelmeye başlamıştır. İzleyiciye yönelen kültürel çalışmalarda da medyanın egemen ideolojilerin temsillerinde nasıl rol oynadığı araştırılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda İngiliz kültürel çalışmaları, iletişimi tarihsel süreçlerle ve bağlamıyla ayrıca, toplumdaki güç ilişkileri ile birlikte anlamaya çalışmaktadır. Amerika'daki araştırmalar ise çoğunlukla, medyanın içeriği ve izleyiciler üzerindeki etkileri hakkında ampirik araştırmalarla yapılmaktadır (Hardt, 1999: 55- 57).

Hall medya içeriğinin üretimine ve alımlanmasına ilişkin iletişim yazınına kodlama-kodaçımleme adıyla geçer. Kodlama-kodaçımleme modelini ideoloji kavramıyla birleştirir. Hall'a göre profesyonel kodlar, egemen kodun hegemonik alanında işler. Buna göre medya kurumları hegemonik güçlerle işbirliği içerisinde olmak zorunda kalırlar. Bu hegemonik ilişki içerisindeki ideoloji, bireylerin niyetlerine göre değil, sosyal yapıları ve pratikleri içerisinde işlemektedir. Böylece insanlar hegemonik bir ilişkinin içerisinde olduklarını, belli bir egemen ideolojiye maruz kaldıklarını fark etmezler (Güngör, 2013: 266- 271). Hall'a göre bir medya haberinin muhtemel birçok "okuması" vardır. Hâkim okuma, amaca hizmet eden ve hegemonik ideolojiyi destekleyen bir okuma şeklidir. Burada okuyucu bir medya haberinden Ortodoks, politik olarak tutucu bir mesajı elde eder ve bu mesajlar radyo spikerinin "profesyonel şifresi" içinde aksettirildiği sürece "politik ve askeri seçkinler" in bakış

açısını yansıtır. Muhalif okuma, bir iletinin içerisinde yer alan egemen kodların farkına varan ve onları reddeden okuma şeklidir. Müzakereci okuma, hâkim okumanın bazı kısımlarını kabul eden, fakat kendisinin ihtiyacına ve algılama şekline göre uyarlamalar yapılan bir okumadır. (Hall, 1980: 136- 138'den akt. Smith, 2007: 215). Böylece Hall, kodlamanın yanında, mesajı alan hedef kitlenin kodaçımına da dikkat çekmiş, iletiye yerleştirilen mesajların, nasıl alımladığının önemine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla medyanın kitlelere hegemonyayı hissettirmeden aktarmada önemli bir işlevi vardır ve Hall'un kodlama-kodaçım modelinde görüldüğü gibi ideolojiler, medya içeriklerine kodlanarak kitlelere iletilir ve medya okuryazarlığı konusunda gelişmemiş toplumlarda çoğunlukla egemen/hâkim okumayla bu ideolojiler kitlelere rahatlıkla ulaşır.

2.2. Ekonomi- Politik Yaklaşım Çerçevesinde Medya

McChesney'ya göre (2003: 10- 20); medya okuryazarlığının bir "eğitim" sorunu olarak görülmesi toplumdaki güç ilişkilerini ve medyanın bu ilişkilerin taşınması ve sürdürülmesindeki rolünü göz ardı eder. 1980'li yıllarda serbest piyasa konusu temelinde neo liberal politikalar, yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, medyanın tekelleşmesini engelleyen yasaların gevşetilmesinin uygulanmasıyla, yeni bir dönem başlar. Yeni teknolojilerin ortaya çıkışı, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü ile küresel ticari medyanın düzenleyici engellerinin ortadan kalkması küresel ölçekte egemen şirketler yaratır. Bu süreci anlamak son derece önemli olmakla birlikte, iletişimin ekonomi politiğinin kavranması açısından medya okuryazarlığı kavramı önemli ipuçları vermektedir. İletişimin ekonomi politiği iki boyutlu bir süreçtir. İlki medya ve iletişim sistemlerinin değişen toplumsal yapıyla kurduğu ilişki, diğeri reklam gibi destekleyici unsurların, mülkiyet ve hükümet politikalarının medya faaliyetlerini ve içeriğini nasıl etkilediğine bakmaktır.

Liberalizm, ifade özgürlüğünün korunmasında kitle iletişim araçlarının vazgeçilmez bir rolü olduğunu öne sürerken Marksizm, buna, bu araçların eşitsiz toplumsal ilişkilerin, ideolojik toplum imgelerinin ve temsillerinin biçimlenmesine

destek oldukları şeklinde bir karşılık vermiştir (Stevenson, 2008: 25). Eleştirel yaklaşım, Marxizmin temel ilkelerinden hareketle iktidarın toplumdaki seçkinlerin elinde bulunduğunu varsayar. Maddi güce sahip olanların entelektüel gücü de elinde bulundurarak zihinlere hükmedeceğini savunur ve medyayı bu grupların çıkarlarını korumak, ilerletmek için kullanılan bir araç olarak görür. Sınıf tahakkümüne dayalı kapitalist toplumda medya farklı sınıfsal görüşlerin birbiriyle mücadele ettiği ideolojik alanın bir parçasıdır. Medyanın yapısı ve içeriği ekonomik ve politik güçler ve üretim ilişkilerince belirlenir (Curran, 1999: 399). Marxist düşüncedeki maddi gücü yöneten sınıfların entelektüel gücü de yöneteceği, maddi üretim araçlarına sahip olanların zihinsel üretim araçlarını kontrol edebileceği ve dolayısıyla medya içeriğinin son noktada toplumdaki ekonomik ilişkiler tarafından belirleneceği şeklindeki görüş, ekonomi politik yaklaşımın temel dayanağını oluşturmaktadır. Ekonomi politikçiler medyanın güç sahipleriyle organik bağ içinde olduğunu ve dolayısıyla egemenler tarafından doğrudan kontrol edildiğini savunurlar. Muhalif düşünceler dışlanırken, hükümet ve egemen çıkar çevrelerinin halka sınırsızca ulaşması sağlanır (Herman ve Chomsky, 1998: 21- 35). Dolayısıyla ekonomi politik mülkiyet ve denetim ilişkilerine gömülü yapılandırılmış iktidar ilişkilerini incelemeye, bu maddi ilişkileri tarihsel bir bağlam içine yerleştirmeye, ticari ve kamusal kurumların söylemsel pratikler üzerindeki etkisini açığa çıkarmaya çalışmaktadır (Golding ve Murdock 1991'den akt. Stevenson, 2008: 26).

Tüm bunlar dikkate alındığında medyanın içerik açısından bağımsız olması mümkün değildir. Her koşulda medya, iletilerini sosyal, siyasal, ekonomik birtakım unsurlara bağlı olarak dahası, onlara hizmet edecek şekilde oluşturmaktadır. Medyanın bu arka plandaki oluşumu göz önünde bulundurulmadığı sürece medya iletilerini gerçek manada anlamak mümkün görünmemektedir. Medyanın bu oluşumunu anlayabilmek için de medya okuryazarlığı önemli hale gelmektedir.

2.3. Medyanın Manipülasyon Gücü

Medya bugün kitleleri yönlendirme etkisiyle dünyada, yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak görülmektedir. Dördüncü güç kavramı, on

sekizinci yüzyılın sonunda ilk kez Edmund Burke tarafından kullanılmış ve medya, yeni, çoğulcu, demokratik bir kurum olarak dördüncü güç kabul edilmiştir. Gazeteden sonra, radyo, televizyon ve diğer kitle iletişim araçları da demokratik bir kurum olan dördüncü güce dâhil olmuştur (Hampton 2010 ve Dutton 2009'dan akt. Erdoğan, 2013: 177). Asıl görevi; kitleler üzerinde etki ederek iktidar güçlerin girişimlerinin ve eylemlerinin sorgulanmasını sağlamak olan medya, modern ve ardından post modern süreçlere girilmesiyle kapitalizmden etkilenmek durumunda kalmıştır. Ekonomi politik yaklaşımlara göre medya bugün kapitalizmin etkisiyle birçok ekonomik açıdan egemen güce teslim olmuştur. Yoğun rekabet ortamında ayakta kalmakta zorlanan yayın organları için kârlılık önemli hale gelmiştir. Her alanda olduğu gibi medyadaki holdingleşme nedeniyle de ekonomik anlamda gücü elinde bulunduran kesimler dilediği gibi bir yayın organını satın alabilmekte ya da kurabilmektedir. Bu sayede de yayın organını istediği ideolojiye hizmet eder hale getirebilmektedir. Bunun dışında devlet elinde bulunan ve iktidar tarafından yönetilen yayın organlarının misyonlarının başında ise iktidarı korumak ve onun lehine yayınlar yapmak gelmektedir.

Buna ek olarak 21. yüzyılda, beşinci güç olarak kabul edilen internet, basılı kültürden siber kültüre geçişi sağlamış ayrıca, medyayı bir anlamda kontrol eden ya da denetleyen, alternatif içerikler sunan biçimleri üretmesiyle interneti hem güçlendiren hem de küreselleştirilen bir yapıya dönüştürmüştür (Ward ve Wasserman 2010'dan akt. Erdoğan, 2013: 177- 178). Dolayısıyla dijital iletişim bugün geldiği noktada, medyadan ayrı bir noktada konumlandırılmakta ve medyanın üzerinde farklı bir güç olarak görülmektedir.

Dutton'a göre beşinci güç internet; toplumsal sorumluluğun yeni bir şeklini oluşturmaktadır. Siyasetçilerin, medyanın ve diğer güç odaklarının hesap verme sorumluluğunu artırmanın yeni yöntemlerini geliştirerek, mevcut kurumlara karşı hareket edebilmekte, bu kurumları zayıflatabilmekte ve bu kurumların sınırlarının ötesine geçebilmektedir (Collins 2009'dan akt. Erdoğan, 2013: 181- 182). Ancak bugün dördüncü güç medyada olduğu gibi beşinci güç internet de sözlü ve basılı kültürden siber kültüre geçişteki adaptasyon sorunları, denetlenme güçlüğü gibi bazı nedenlerle

asıl görevinden sıyrılmış, dileyen herkesin dilediği gibi paylaşımlarda bulunduğu bir platforma dönüşmüştür. Dolayısıyla medyanın ve kısa bir süre sonunda dijital iletişimin daha önce de değinildiği gibi çoğunlukla ekonomi politik nedenlerle, süreç içerisinde dönüşüme uğrayarak esas görevinden uzaklaşarak öncesinde sorgulamak için var olduğu birtakım güçlerle birlikte hareket etme noktasına gelmiştir.

Medya eğitiminin İngiltere'deki öncülerinden Len Masterman'ın belirttiği gibi, 1930'larda medya okuryazarlığı, medyanın manipülatif doğasına karşı mücadele eden ve medya karşıtı olan bir eğitimidir. İngiltere, Avustralya, Kanada ve ABD'de medya okuryazarlığı eğitimcileri bazı konularda uzlaşmaya varmışlardır:

1- Medya mesajları özellikle seçilmiş, düzenlenmiş ve kurgulanmış mesajlardır. Gerçek gibi görünse de sergilediği dünya gerçek değil, gerçeğin medya tarafından temsil edilen biçimidir.

2- Medyanın dünyayı aktarma şekliyle medya tüketicilerinin dünyayı algılamaları arasında güçlü bir ilişki vardır.

3- Medya iletileri kapsamında değer ve ideolojiler bulunmaktadır.

4- Medya iletileri, ekonomik, sosyal, siyasal, tarihsel ve estetik bağlamlar içerisinde üretilir.

5- Medya mesajları, insanların sosyal gerçekliği kavramalarını sağlar (İnceoğlu, 2006: 4- 5).

Diğer taraftan, insani özne varoluşu dolaylımlamalarla olasıdır, gerçekliğine ancak kurgusal olan -dil, söylem gibi- dolaylımlayıcı yapılar aracılığıyla ulaşabilir. Söylem nötr bir aktarıcı olmadığı için aktarım sürecinde yaşananlar gerçeğin ikinci - mitoloji, din, ideoloji- bir dolayımdan, yabancılaşmadan sonra aktarıldığını gösterir. Gündelik yaşamımızda en az ikili dolayımdan geçmemiş bir bilgiye erişmek olanaksızdır. Gerçek her zaman için sembolleştirme işleminin kırılma noktalarını ve eksiklerini taşıyan bir yapıya sahiptir. İktidar ve toplum arasındaki kitle iletişim araçları tarafından aktarılan ve ideolojiden bağımsız görünen durum, gerçekliğin sorgulanmasını gerektirir. Toplumsal gerçeklik ve kurgu olan iktidarın gerçekliği arasında bir çekişme bulunmaktadır ve iktidar çatışmasının gerçekleştiği yer de tam

olarak bu noktadır. İktidarın gücü ve toplumsal yapının eleştirelliği arasındaki çelişki, kurgu ve gerçek ilişkisindeki çelişkiyle aynı doğrultudadır (Çoban, 2006: 191). Burada toplumsal gerçeklik, iktidarın “gerçekliği” ve gerçeğin yeniden üretimi kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bugün medya kitlelere ulaşma, onlara iletiler aktarma noktasında yaşamı kuşatmış durumdadır ve kitleler için özellikle dijital medya önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Bu bağlamda Zizek’e göre (2005: 76) “gerçek”; bir çarpıtma işleminin sonucunda elde edilir. İktidar kendi yapısının yeniden üretimi için kendi üretimi olan bir “gerçeklik” yaratmak ve bunu topluma sunmak zorunluluğundadır. Bu bağlamda iktidar, toplumsal gerçekliği kurgulamak -kurguyu toplumsal gerçeklik haline getirmek- ve toplumsalın bilinç ve bilinçdışını bu kurguya göre biçimlendirmek için çalışır. Aynı durumu Foucault da vurgulamıştır. Foucault’ya göre (2002: 38); iktidarın “gerçeği” birçok dolayımılamayı ve sınıfsal olarak kopma ve çarpıtmaları içerir, tüm sınıflar için tümel bir yapısal zorunluluk olarak sunulan bu gerçek, toplumsal iletişim süreci içerisinde kitle iletişim araçları ile sürekli olarak yeniden üretilir.

Kitle iletişim araçları günümüzde fantezi dünyasının yaratıcısı işlevini görürler ve bu bağlamda tüm toplum nevroikleştirilir. Gerçekliğe dair bir göndermesi olmayan sahte hazlar yaşamaya başlayan toplum iktidar tarafından daha kolaylıkla denetlenir ve tüm dünya “küresel” bağlamda fazla sorunla karşılaşılmadan belirlenmeye çalışılır. Bu “cesur yeni dünya”da tüm iletişimsel pratikler, bizleri yeniden üreten ideolojik pratikler olarak iktidarın kurgusunun içinden çıkmayacağımız bir körleşmenin yaratılmasını sağlarlar. Muhaliflerin marjinalleşmesi ve toplumla aynı iletişimsel alanı kullanamaması nedeniyle toplum kendisine gerçeği -hakikati- göstermek isteyenleri farklı bir söylem ve iletişim biçimleri kullandığı için anlayamaz. Toplumsal kapanma - iktidarın kurgusunun sahte hazlarıyla kendinden geçme-, sisteme içkin olan bir krizden kaynaklanan parçalanma yaşanana dek devam eder (Çoban, 2006: 191- 192). İşte bu, yönetilen kitlelerin farkında olmadığı tehlikeli durum, sinsice ekonomik ve politik güçlerin egemenliğinde ve medya aracılığıyla yayılmaktadır. Gerçeğin ayırımına varamayan, bunun sorgulanması gereken bir durum olduğunun bile farkında olmayan

kitleler, egemen güçlere hizmet eden ideolojilerin yayıldığına da bunu yapanın medya olduğunun da farkında değildir.

3. Medya Okuryazarlığı ve Ardındakiler

3.1. Medya Okuryazarlığına Kavramsal Bir Bakış

Medya okuryazarlığı konusundaki ilk önemli tanımlamayı 1978 yılında Finli araştırmacı Sirkka Minkinen yapmıştır. Minkinen'e göre medya okuryazarlığı; bilişsel, etik, felsefi ve estetik konulardaki becerileri geliştirmeyi hedefleyen bir girişimdir. Ancak, medya okuryazarlığı ile ilgili ortak bir görüş bulunmamaktadır. Kanada, Avrupa ve Avustralyalı uzmanlar medya okuryazarlığının eleştirel ve bağımsız bireyler yetiştireceğini düşünürken, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrikalı uzmanlar ise medya okuryazarlığının daha çok özgürleşmeye, toplumun gelişimine ve toplumdaki marjinal gruplar için sosyal adaletin sağlanmasına yardımcı olduğu üzerinde durmaktadır (İnceoğlu, 2006: 4- 6).

Bazı araştırmacılara göre medya okuryazarlığının iki odak noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki; medyanın içeriğine erişebilmek anlamında teknolojiyi kullanabilme bilgisi; diğeri ise medya içeriğini sadece anlayabilme değil, bununla beraber bu içeriği değerlendirebilme yeteneğidir (Solmaz ve Yılmaz, 2012: 56).

Avrupa Birliği Komisyonu da (2008: 13) medya okuryazarlığını; "gündelik yaşamımızın ve çağdaş kültürümüzün içerisinde yer alan ilet, ses ve görüntülere ulaşabilme, onları değerlendirme ve ayrıca, medyayı yetkin bir şekilde kullanarak iletişim kurma" olarak ifade etmiştir. Brüksel Deklarasyonu'na göre (2013) ise medya okuryazarlığı; medya iletilerine ulaşabilme yeteneği, medyanın ve medya içeriğinin farklı taraflarını anlayabilme, değerlendirebilme ve farklı bağlamlarda iletişimler yaratabilmektir (Akt. Avşar, 2014: 2).

Medya okuryazarlığı tanımının ilk ögesi olan "erişim" in işler kılınması için öncelikli olarak, ekonomi politik açıdan medya yapısının ve kurumlarının niteliğini bilmek gerekir. Çünkü medya iletilerinin kısıtlandığı veya engellendiği bir durumda, bilgi edinme hakkından ve katılımdan söz etmek mümkün olamamaktadır. Bu tür kısıtlamalar, sadece otoriter yönetimlerde değil, aynı zamanda "liberal" görünen

toplumlarda da işlemektedir. Medya okuryazarlığı tanımının ikinci ögesi, “analitik yeterliğe sahip olmak” ise, sembollerden oluşan metinleri okuyabilmeyi, bu içerikleri oluşturan kültürel kodlara, geleneklere ve değerlere aşina olmayı gerektirir. Bunun basitçe bir lisan bilmek ya da çok lisan bilip onları okuyabilmekten öte, görüntülere, renklere, seslere yüklenen kültürel kodları da okuyup “anlama”yı gerektirdiği açıktır. Üçüncü öge, “gerekli değerlendirmeleri yapabilmek için bilgi birikimine sahip olmak” ise medya içeriklerinin oluşturulduğu bağlamlara ve erişim ortamına hâkim olmakla birlikte, kurumları, politikaları, ilişkileri anlamayı gerektirmektedir. Son öge olan “medya metinlerini üretip dağıtabilme”, pasif konumdaki bir okumayı değil, aktif bir biçimde yazmayı, kültürel oluşumların yapımına dâhil olmayı ve bunları başka bireylere iletebilmeyi imlemektedir. Katılımcı yurttaşlıkla kültürel ve politik katılım özellikle bu ögeye bağlanmaktadır (Kejanlıoğlu, 2006: 171- 172). Bu durumda medya okuryazarlığı bireyleri pasif konumdan aktif konuma geçiren, belirli yetkinlikler kazandıran ve bakış açısını değiştiren bir süreç olarak, medyanın tehlikelerinden korunmayı da olanaklı kılmaktadır.

Medya okuryazarlığı konusunda genel olarak iki başat yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar ana akım yani muhafazakâr yaklaşımlardan doğan medya okuryazarlığı ve eleştirel yani demokratik kökenli medya okuryazarlığı yaklaşımıdır. Ana akım medya okuryazarlığı, var olan yapıyı sorgulamayan ve medyayı yalnızca ileti olarak gören bir yapıya sahiptir. Eleştirel bir medya okuryazarlığında ise bireylerin aktif medya kullanıcısı olması amaçlanmaktadır. Bireyler hem var olan medya içeriğini nasıl okumaları gerektiğini, hem de kendi kültürel metinlerini nasıl oluşturmaları gerektiğini öğrenmelerini sağlayan bir yapı bulunmaktadır (Potter, 2004: 33). İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda artık bireyin ve medyanın yapısıyla, rollerin ve işleyişin değiştiği dünyada, medya okuryazarlığı konusunda eleştirel yaklaşımlar daha efektif görünmektedir. Çünkü medyanın gerçeği yeniden üreten, dolayısıyla gerçekle kurgunun iç içe geçtiği girift yapısı daha çok sorgulanmayı gerektirmektedir.

1993'te Amerika'da gerçekleştirilen medya okuryazarlığı ulusal konferansında Amerikalı eğitimciler tarafından medya eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda

ortak bir karara varılamamıştır ancak, İngiliz ve Kanadalı eğitimcilerin önderliğinde geliştirilen modellerin ışığında aşağıdaki prensipler üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Buna göre medya mesajlarının analizinde göz önüne alınması gerekenler şunlar: 1- Medya mesajları, belli bir yaratım sürecinde oluşturulur. 2- Medya mesajları, ekonomik, sosyal, politik, tarihi ve estetik bağlamda üretilir. 3- Mesajı nasıl yorumladığımız ve o mesajdan çıkardığımız anlam, mesajı alan, mesajı gönderen, metin/mesaj ve kültürün etkileşimi sonucunda gerçekleşir. 4- Medya kendisine has bir dil kullanır. Bu dil çeşitli iletişim formları, türleri, sembol sistemlerini karakterize eder. 5- Medya temsilleri insanların sosyal gerçekliği kavramasında bir rol oynar (Aufderheide, 1997'den akt. Algan, 2006: 38).

Baran ve Davis (2003: 375) bazı iletişim araştırmacılarının alanyazındaki medya okuryazarlığı ile ilgili görüşlerini şu şekilde bir araya getirmiştir: Alan Rubin medya okuryazarlığında; analiz etme, değerlendirme ve mesajların iletimi hususlarındaki yeteneğe yoğunlaşmakta ayrıca, medya okuryazarlığının iletişim teknolojileri ve araçlarının, kullanılan kodların, üretilen mesajların ve bu mesajların seçimi, yorumlanması ve etkisinin anlaşılması ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır. P. Messaris'e göre medya okuryazarlığı; medyanın toplumdaki işlevi hakkındaki bilgileri kapsamaktadır. Justin Lewis ve Sut Jhally medya okuryazarlığını; medya iletilerindeki kültürel, ekonomik, politik ve teknolojik boyutların anlaşılması biçiminde ifade etmektedir.

Hobbs medya okuryazarlığını; medya metinlerine erişim, bu medya metinlerinin eleştirel analizi ve yine medya araçlarını kullanarak bireylerin kendi mesajlarını yaratmaları süreci olarak tanımlamaktadır. Medya okuryazarlığının amacı; analiz, muhakeme, iletişim ve kendini ifade etme yeteneklerini geliştirme yoluyla bireylerin bağımsız bir yapıya ulaşmalarını sağlamaktadır (Lewis ve Jhally, 1998'den akt. Arar, 2006: 133). Bireylerin medya kanalıyla kendilerine ulaşan bilgi karşısında, basit bir tüketici olmaktan öte aktif konuma yerleşmesi, sorumlu yurttaşlara dönüşebilmesi, medya okuryazarlığı sürecinin birincil amacıdır. Bilinçli ve aktif yurttaşlık, birey ve devletin karşılıklı hak ve sorumluluklarına göndermede bulunduğu ölçüde, bireylerin

toplumun yetkin birer üyesi olmak için ihtiyaç duydukları pratiklerin bir koleksiyonu olarak tanımlanmaktadır (Correia, 2002'den akt. Arar, 2006: 133). Bu doğrultuda medya okuryazarlığı hakkında alanyazında birçok yaklaşımın ve tanımın yer aldığı görülmektedir. Bunların ortak noktasının ise medya okuryazarlığının bireyi etkin konuma geçirdiği ve öğrenilmesi gereken önemli bir süreç olduğudur.

3.2. Medya Okuryazarlığı Tarihsel Bağlam

Medya okuryazarlığı dünyanın farklı yerlerinde birbirine benzer ihtiyaçlardan doğarak önemli hale gelmeye başlamış, süreç içerisinde bazı yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilerek bir medya okuryazarlığı ve eğitimi oluşturulmuştur.

Medya okuryazarlığı hakkında araştırmaların temelini oluşturan iletişim çalışmaları kapsamında Kuzey Amerika'da, kitle iletişim araçlarının etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. 1930'lu yılların başlarından itibaren bu çalışmalar Kanadalı araştırmacı Harold Laswell'in hipodermik iğne teorisinin kapsamında sürdürülmüştür. Hipodermik iğne teorisine göre medya, bireylere sürekli olarak iletiler enjekte etmektedir. Bu iletiler karşısında ise bireyler savunmasız olarak değerlendirilmiştir (İnceoğlu, 2006: 4). İzleyiciyi merkeze alarak medyanın zararlı etkilerinden kurtulma konusunda Umberto Eco, medyaya karşı bir savaş yapılacaksa, bu savaşın tek tek gerilla hareketleri gibi izleyici koltuğundan başlatılmasını önererek medyayı yola getirmede izleyici bilincinin önemine dikkat çeker.

Daha sonra etki araştırmaları yerini, medyayı takip eden hedef kitleye odaklanmaya bırakmıştır. Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı kapsamında, kitle iletişim araçlarının bireylerde ne gibi bir etki bıraktığı değil, bireylerin medyaya ne yaptığı ve medyayı ne gibi amaçlar için kullandığını araştırmaya odaklanılmıştır. Medya okuryazarlığı kavramı da bu doğrultuda gündeme gelmeye başlamıştır. Medyanın çocuklar ve gençler için olumsuz etkilerinden korunabilmeleri için medya okuryazarlığının önemli olduğu düşünölmeye başlanmıştır (İnceoğlu, 2006: 4). 1970'li yıllarda Amerika'da medya içeriklerinin izleyiciler üzerinde hâkimiyeti olmadığı, hedef kitlenin aktif olduğu görüşü doğrultusunda Amerika'daki araştırmalar çoğunlukla, medya iletileri ve hedef kitle üzerinde deneye dayalı araştırmaların yapılmasına yönelik gelişmiştir. Medya okuryazarlığı bu dönemde deneye dayalı çalışmalar kapsamında bir eğitim sorunu olarak ele alınmıştır (Hepkon ve Aydın, 2011: 75). Medyanın

bireylere yaptıkları yerine, bireylerin medyayla ne yaptığı sorusunu gündeme getiren bu kuram bireyi pasif konumdan aktif konuma getirmiştir. Birey pasif olduğu sürece her koşulda medyanın manipülasyonuna maruz kalır. Ancak, birey aktif hale geçtiğinde onun eleştirel bir okuma/izleme/dinleme yapabilmesi için medya okuryazarlığını öğrenip, yetkin konuma geçmelidir. Medya karşısında sadece etkin olmak değil yetkin bireyler olmakla medyanın zararlarından kurtulmak mümkündür.

1980'lere gelindiğinde, 1960'laraki popüler kültürün zararlı olduğu görüşünden uzaklaşmış, hatta kitle iletişim araçları tarafından aktarılan popüler kültür önemsenir hale gelmiştir. Aynı yıllarda, medyanın ideolojik gücünün imgenin doğallaştırılmasına bağlı olduğu kabul edilmiştir. Böylece gerçek olmayan, kurgulanmış iletiler doğal olarak kabul görmeye başlamıştır. İmge ve temsillerin tüketimi de medya okuryazarlığının odak noktası haline gelmiştir (Taşkiran, 2007: 91- 92). Böylece medyanın ideolojik bağlamda nasıl tüketildiği konusunda düşünölmeye başlanmış ve medyanın ideolojik olarak hedef kitlelerde nasıl etkiler bıraktığı ve medyanın gerçeği yeniden üretimi konusu üzerinde yoğunlaşmaya başlanmıştır. Hedef kitlelerin "gerçek"miş gibi algıladığı birçok iletinin medyanın yeniden üretim sürecinden geçtiği üzerinde duran eleştirel çalışmalar sayesinde medya okuryazarlığı önemli hale gelmiş ve hedef kitlelerin bu yeniden üretilen ve kurgu olan, süreç içerisinde kurguyla gerçeğin iç içe geçtiği oluşumları doğru alımlayabilmesi için medya okuryazarlığına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.

3.3. Türkiye'de Medya Okuryazarlığı

Türkiye'de medya okuryazarlığı, 2000'li yıllardan bu yana yaygın biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Medya okuryazarlığı ile ilgili olarak girişilen ilk çalışmalardan biri, 2004 yılında "Kadın ve Aileden Sorumlu Bakanlık" bünyesinde kurulan "Şiddeti Önleme Platformu" kapsamında çalışan "Medya ve Şiddet Çalışma Grubu"nda, izleyicilerin medya karşısında farkındalıklarının arttırılmasının tartışılması olmuştur. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun okullarda medya okuryazarlığı dersi verilmesi yönündeki girişimleri de 2004 yılına rastlamaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Milli Eğitim Bakanlığı arasındaki işbirliği ile "Medya Okuryazarlığı Projesi" 2006- 2007 eğitim öğretim yılında hayata geçmiştir. 2007- 2008 eğitim öğretim yılından itibaren de medya okuryazarlığı dersi

Türkiye'nin tüm ilköğretim okullarında altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflarda seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır (Akt. Avşar, 2014: 7).

Tüm bu gelişmelere rağmen medya okuryazarlığı ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmaların genellikle RTÜK ile sınırlı kaldığı, RTÜK tarafından medya okuryazarlığının çoğunlukla kamuoyu araştırmaları kapsamında ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda (<https://www.rtuk.gov.tr>);

2006 İlköğretim Çağındaki Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları Araştırması

2006- 2009- 2012 Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması

2007- 2010- 2014 Radyo Dinleme Eğilimleri Araştırması

2007- 2010 Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması

2007 Televizyon Haberleri İzleme Eğilimleri Araştırması

2007 Özürlülerin Televizyon İzleme-Dinleme Eğilimleri Araştırması

2007 Almanya'da Yaşayan Türklerin Televizyon İzleme Eğilimlerinin Araştırılması

2008 Televizyonlardaki Spor Programlarını İzleme Eğilimlerinin Araştırılması

2012 Medya Okuryazarlığı Dersi Araştırması

2012 Medya Okuryazarlığı Çalıştayı

2013 Türkiye'de Çocukların Medya Kullanma Alışkanlıkları Araştırması

2016 Medya Okuryazarlığı Araştırması

2016- 2017 Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın ortaklaşa gerçekleştirmiş olduğu Medya Okuryazarlığı Araştırması

2016- Beşinci Gelecekle İletişim Çalıştayı

2016- Avrupa Birliği Görsel- İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi şeklindeki araştırmaların yapıldığı ve raporların hazırlandığı görülmektedir.

Ülkemizde, medya okuryazarlığının öncüsü olarak değerlendirilebilecek girişim, Muvaffak Uyanık tarafından yazılan ve 1937'de basılan; "Yeni Okulun Ders Vasıtalarından Gazete" başlıklı kitaptır. Kitapta; basında yer alan içeriklerden nasıl faydalanılması gerektiği, diğer ülkelerden örnekler dâhilinde anlatılmaktadır.

Uyanık'ın 1933'te kitabına yazdığı önsözde, bu eğitimle, gazeteden nasıl yararlanılması gerektiğini; *"Her vasıta gibi gazetenin de kullanmasını bilmek lâzımdır. Gazete gibi, her seviyede insana bir irfan vasıtası olmak kıymetinde olan bir fikir mahsulünü mektepte kullanırken, onun istimaline ait bütün teferruatı esaslı olarak kavramış olmak icap eder. Bu lüzumu hissetmemiş, bu bilginin iktisabı için çalışmamış olanlar, gazeteyi bir ders vasıtası olarak kullanmağa kalkarlarsa, yapacakları iş bir gösteri mahiyetinde kalacaktır"* (Uyanık, 2007'den akt. Hasdemir, 2012: 30) şeklinde açıklamıştır.

Türkiye'de medya okuryazarlığı konusundaki önemli gelişmelerden biri de 2005 yılında Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından gerçekleştirilen I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı'dır. Konferansın sonuç bildirgesinde medya okuryazarlığı ile ilgili ders açılması önerisi bulunmakla birlikte, medya okuryazarlığı konusunda akademik ilgi oluşturması açısından önemli katkılar sağlamıştır. Bir diğer gelişme ise RTÜK tarafından 24 Kasım 2006 tarihinde Ankara'da düzenlenen Uluslararası Medya Okuryazarlığı Paneli'nde akademisyenlerin ve yabancı ülkelerde görev yapan yetkililerin görüşlerinin ve deneyimlerinin paylaşılması olmuştur.

Türkiye'deki uygulamalara bakıldığında medya okuryazarlığı ile ilgili çalışmaların seçmeli ders müfredatının geliştirilmesi/ değiştirilmesi ile sınırlı kaldığı ve medya okuryazarlığı konusunda eleştirel medya okuryazarlığından ziyade dijital medyanın kullanılmasının öğrenilmesi şeklinde algılandığı ve hedef kitle içerisinde çoğunlukla çocukların yer aldığı gerçeğiyle karşılaşmaktadır. Şüphesiz eğitim çok küçük yaşlarda başlamaktadır ve çocuklar günümüzde genellikle dijital medya üzerinden, çizgi filmler, internet oyunları ve reklamlara maruz kalmaktadır. Ancak şu da bir gerçektir ki yetişkin bireylerden oluşan büyük kitleler siyasal, ekonomik, sosyal her türlü iletiyi kitle iletişim araçları üzerinden almakta ve her türlü karar ve katılmayı da bu iletiler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bu durumda haberler başta olmak üzere, dizi, film, gündüz kuşağı programları gibi diğer medya içerikleri de kitlelerin yönlendirilmesinde başat rolü oynamaktadır. İşte tam bu noktada medyanın gerçeği yeniden ürettiğini ve temel amacının günümüzde, şeffaf bilgi vermek yerine tamamen

kitleleri belli ideolojilerle yönlendirmeye çalıştığı gerçeğinin bilincinde olan kitlelerin oluşmasını sağlamak amaçlanmalıdır. Medya okuryazarlığının esas önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu durum medya okuryazarlığı konusunda ülkemiz için duyulan endişeyi doğrulamaktadır. Bu çalışmada vurgulanmak istenen medyanın zararlı etkilerinden kurtulmanın bir yolu olarak medya okuryazarlığının öğrenilmesinin gerekliliğidir. Anaakım medya anlayışından en azından medya okuryazarlığı noktasında uzaklaşılmalı ve bireyler medya okuryazarlığı konusunda eğitilmelidir.

3.4. Dünyada Medya Okuryazarlığı

Medya okuryazarlığı hakkında dünyadaki önemli gelişmelerden biri, medya okuryazarlığı eğitiminin çeşitli başlıklar altında tartışıldığı ve kavramın tanımlanmaya çalışıldığı, Journal of Communication tarafından düzenlenen sempozyumdur. Christ ve Potter dergideki “Media Literacy, Media Education, and the Academy” (Medya Okuryazarlığı, Medya Eğitimi ve Akademi) başlıklı yazılarında, akademik açıdan medya okuryazarlığı ile ilgili çalışmaları ve tartışmaları ana hatlarıyla belirtmişlerdir. Yazarlar medya okuryazarlığı kavramının tanımlanmasındaki zorluğa değinerek, bu konuda ortak bir görüş oluşturmaya yönelik, 1992 yılında Birleşik Devletler’den uzmanların bir araya gelerek “Medya Okuryazarlığı Ulusal Liderlik Konferansı”nda ileri sürdükleri tanıma yer vermiştir. Bu kapsamda medya okuryazarlığı hem basılı hem de elektronik medyanın kodunu çözebilen değerlendirebilen ve bunları üretebilen kişi olarak tanımlanmıştır (Christ ve Potter, 1998’den akt. Hasdemir, 2012: 25).

Avrupa Birliği’nin içerisinde yer alan İngiltere, Fransa, Finlandiya ve Almanya gibi ülkelerin 20. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanan köklü medya okuryazarlığı eğitimi gelenekleri bulunmasına rağmen, Avrupa Birliği’nin bu konuya yoğunlaşmaları 2000’li yılların sonrasında özellikle internet medyasının gelişimi ve bireylerin yeni rolü ile ilişkili olarak başlamıştır.

İlk olarak 23- 24 Mart 2000 tarihindeki Lizbon Avrupa Konseyi’nde “*daha üst düzeyde bir medya okuryazarlığının AB’nin daha kapsayıcı bir toplum olmasına ve özellikle de daha rekabetçi bir bilgi ekonomisi konusunda hedeflerine ulaşmasına önemli derecede katkı sağlayabileceği*” maddesi devlet ve hükümet başkanları tarafından kararlaştırılmıştır.

2006 yılında 34 akademisyenin ve medya uzmanının bir araya gelmesiyle Medya Okuryazarlığı Uzman Grubu kurulmuştur. Bu grubun amacı medya okuryazarlığının amaçlarını ve eğilimlerini analiz etmek ve tanımlamak, Avrupa'daki önemli uygulamaları öne çıkarmak, bunları desteklemek ve medya okuryazarlığı ile ilgili yeni öneriler oluşturabilmektir. Avrupa Birliği tarafından "Ortak Bir Avrupa Vatandaşlığı" oluşturmanın bir aracı olarak görülen medya okuryazarlığını geliştirmek için (Akt. Altun, 2011: 60- 62);

Haziran 2000 tarihli "Medya Eğitime Yönelik 1466 sayılı Tavsiye Kararları" (EU, 2000).

2007 tarihli "Tavsiye Kararları" (EU, 2007).

2007 tarihli "Avrupa Komisyonu'nun 833 Sayılı Çağrısı" (EU, 2007).

Avrupa Komisyonu'nun 21 Mayıs 2008 tarihli "Sonuç Bildirgesi" (EU, 2008).

Avrupa Parlamentosu'nun 16 Aralık 2008 tarihli " İlke Kararı" (EU, 2008).

Avrupa Komisyonu'nun 20 Ağustos 2009 tarihli "6464 sayılı Tavsiye Kararı" (EU, 2009).

2009 tarihli "Tavsiye Kararları" (EU, 2009).

Avrupa Komisyonu'nun 27 Kasım 2009 tarihli "Sonuç Bildirgesi" hazırlanmıştır (EU, 2009).

Avrupa Birliği medya okuryazarlığı alanındaki çalışmalarını öncelikle engelleri tespit ederek başlamıştır. Eğitim konusunda öğretmen eğitimi ve öğretim materyallerine özellikle önem verilmiştir. Medya okuryazarlığının nasıl öğretileceği konusunda da kuramsal olarak korumacıdan çok yetkilendirici bir medya okuryazarlığına vurgu yapmaktadır. Medya okuryazarlığına yeni teknolojilerle ortaya çıkan medya çoğulculuğu, dijital bölünmüşlük, sınırsız bilgi, medya gerçekçiliği, kötüye kullanma, veri güvenliği ve telif hakkı gibi sorunların çözümlerini de eklemektedir. Avrupa Birliği medya okuryazarlığını üst başlık olarak Avrupa vatandaşlığının bir aracı, alt başlık olarak da yeni teknolojilerin ortaya çıkardığı sorunların bir çözümü olarak görmektedir (Altun, 2011: 83).

Medya okuryazarlığını doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren çeşitli Avrupa Birliği programları, yalnızca Enformasyon Toplumu ve Medya Genel Müdürlüğü çatısı altında değil, eğitimden sorumlu genel müdürlük bünyesinde de yürütülmektedir. Bunlar arasında devingen ve gayrı resmi eğitim faaliyetlerini içeren ve 15- 25 yaş gençliğine hitap eden YOUTH programı, gençler arasında medyanın ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını geliştirmeye yönelik projelere kaynak sağlar. SOCRATES programı altındaki MINERVA girişimi de eğitimde ICT kullanımı ile açık ve uzaktan öğretim konularında Avrupa'da işbirliğini geliştirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda medya eğitimi ve özellikle de okul tedrisatlarında eleştirel medya eğitimi projelerine MINERVA tarafından mali destek verilmektedir (Pekman, 2006: 20).

UNESCO'ya göre "bilgi toplumu"nun kurulmasında medya okuryazarlığı oldukça önemlidir. Bireylerin hem iş hem de özel yaşamlarında, bilgiyi ve medyayı eleştirel biçimde ele alma, değerlendirme ve kullanmada bilgi sahibi olmaları amaçlanmıştır. 10- 12 Aralık 2003 tarihinde Cenevre'de toplanan "Enformasyon Toplumu Dünya Zirvesi"nde; "dünya halklarının temsilcileri olarak, herkesin enformasyon ve bilgiyi yaratabileceği, erişebileceği, kullanabileceği paylaşabileceği, insan merkezli, kapsamlı ve kalkınma- yönelimli bir toplum kurma konusundaki genel istek ve taahhüdümüzü bildiriyoruz" denmektedir. 2006'da Moskova'da yapılan toplantıda; kişisel enformasyon kültürü ve nitelikleri konusuna yoğunlaşmıştır. 2008'de, Paris'te yapılan uluslararası uzmanlar grubu toplantısında ise kurumun çok önem verdiği bir konu olan, medya okuryazarlığı eğitimini verecek olan öğretmenlerin eğitimi gündeme gelmiştir (Akt. Hasdemir, 2012: 27).

ABD'de ise medya okuryazarlığı eğitimi 1932 yılında New York Times'ın girişimiyle başlatılmıştır. İlk başlarda 17 bin okula bazı gazeteler gönderilmiş, 48 bin öğretmen bu programın uygulanmasında görev almış ve 350 basın kuruluşu da programa destek vermiştir. Kanada'da ise buna benzer uygulamalar yapılmıştır. Japonya'da, Latin Amerika ülkelerinde de medya eğitimi konusu ele alınmış ve geliştirilmiştir. İtalya'da ise bu konuya yönelme 1970'li yıllarda başlamıştır. İlk olarak

500 okulda haftada iki saatlik uygulamalarla yapılmıştır. Gazete sahipleri bu programa çok önem vererek okullara ücretsiz gazete gönderilmiştir (Topuz, 2006: 3).

1996'da Amerikan Kongresi'nin çıkardığı bir yasa, ebeveynlere çocuklarını zararlı yayınlardan koruma olanağı tanımaktadır. Bu yasaya göre v-chip vasıtasıyla televizyon programı tamamen bloke edilebilmekte ve reyting sisteminde programın içeriği hakkında, simgeler kullanılarak şiddet, seks, çıplaklık, müstehcenlik, argo ve ilaç kullanımını kapsayan içeriklerle ilgili bilgi verilmektedir. Amerika'da ayrıca çocukları fiziksel ve zihinsel olarak özellikle görsel medyanın zararlı etkilerinden korumak için American Academy of Pediatrics (AAP) adlı çocuk doktorlarının ve ilgili uzmanların oluşturduğu gönüllü bir kuruluş medyaya karşı savunma biçimleri oluşturup bir kampanya başlatmıştır. İzlemeyi kısıtlama, planlama, birlikte izleme, en kötü programlardan daha iyi mesajlar çıkarma, çocuğun reklamlara direnmesini öğretme, öncelikle kendi televizyon saatlerini kısıtlama, beğenilen ve beğenilmeyen yayınlara hemen tepki gösterme gibi önlemler almayı önermiş, bunun yapılabilmesi için de anne, baba, çocuk bakıcıları ve anaokulundan itibaren çocuğun eğitilmesi gerektiği öne sürülmüştür (Tekinalp, 2007: 6).

Fransa'da ise Milli Eğitim Bakanlığı 1979 ve 1984 yıllarında "Görsel İşitsel İletişime Girişim" adlı projeleri oluşturmuş ardından, 1983 yılında medya kurumlarıyla işbirliğine girerek, Eğitimde İletişim Araçları Arasında Bağlantı Merkezi'ni (Clemi, Centre de l'iaism, de l'aseignement et de Moyens d'Information) kurmuştur. İspanya'da Eğitim Bakanlığı ile gazete yöneticileri 1985 yılında Prensa- Escuela adlı bir program oluşturmuşlardır. Avusturya'da ilk ve ortaokullarda eğitim programında medyanın yer alması için 1983 yılında bir karar alınmıştır. 1967'den beri Lozan'da medyanın eğitim programlarında yer alması için uygulanan kararlar İsviçre'de de alınmıştır. Zürih'te Pestalozzi programı içinde ve Fribug'ta da medyaya giriş programında bu konu ele alınmıştır. Belçika'da 1970'li yılların başında birçok okulda uygulanmasına başlanan Medya Eğitimi 1990'da resmileşmiştir. İngiltere'de ve Galler'de bu program 1988 yılında oluşturulmuştur (Topuz, 2006: 3).

İskandinav ülkelerine bakıldığında ise Finlandiya, Norveç, Danimarka ve İsveç'te medya okuryazarlığı dersinin 1970'li yıllardan bu yana okul müfredatında yer aldığı görülmektedir (İnceoğlu, 2006: 6). Medya okuryazarlığı ile ilgili dünyadaki gelişmeler, ülkemize göre biraz daha eskiye dayanmakla beraber, daha kapsamlı da olsa yine belli bir çerçevede ele alınmaktadır. Hepsinin ortak noktasının, çocukların ve gençlerin, şiddet, cinsellik gibi zararlı yayınlardan korunabilmesini sağlamak amacıyla bilgilendirme odaklı olduğu görülmektedir. Hâlbuki medyanın bu anlık zararlarının ötesinde önemli olan, zaman içerisinde zihinlere yerleştirdiği ideolojiler ve bunların etkisiyle kitlelerde yaşanan değişimin veya dönüşümün hangi boyutta olduğu ve bunun tamamen medyanın eline terkedilmemesinin gerekliliğidir. Bu nedenle medya okuryazarlığı özellikle iletişim bilimcilerinin de öngörülerıyla daha geniş kapsamda ele alınması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. “Medya Okuryazarlığı” Neden Önemli?

İletişim sürecinin kurgu, yanılsama ve gerçek bağlamında değerlendirilmesi toplumsal iletişim biçimlerinin farklı bir açıdan çözümlenebilmesini sağlayacaktır. Gerçekliğe ulaşmak dolaylılamaların, kesintilerin, yerinden çıkmaların ve kopmaların sonucunda olur. Bu nedenle ulaşılan her gerçeklik eksiklikler, boşluklar taşır. Sonuçta gerçekliğe kurgusal araçlarla ve kurgusal bir süreçle ulaşmaya çalıştığımız için her ulaşma çabası daha en başında yaralanmıştır ve belki de olanaksızlıkla imlenmiştir. Ancak temelde önemli olan zorunlu olarak kurgusal bir yapılanıma sahip olursa da bu gerçekliği kimin, hangi amaçla kurguladığıdır. Lacan, çarpıtma ya da başka türlü gösterme biçiminde, gerçekliğin kesin temsilinin çarpıtılışı yoluyla ortaya çıkan şeyin, gerçek olduğunu, yani etrafında toplumsal gerçekliğin yapılandığı travma olduğunu ifade eder. (Zizek, 2002: 78). Dolayısıyla gerçek olarak kabul edilen şey aslında gerçeklikten tamamen kopmuş yeni bir kurgudur. Bu kurguyu yaratan ve aktaran da medyadır. Böylece kitleler gerçek zannettikleri ancak, kurgularla dolu dünyada yaşamaya başlar. Bu nedenle gerçekle kurgunun ayırt edilmesi hem zordur hem de son derece önemlidir. Ancak basit bir medya okumasıyla anlamlandırılacak bir durum değildir. Medya okuryazarlığı eğitimi de bu yüzden önemli olmaktadır. Kitle iletişim

araçlarının ortaya çıkışından bu yana geçen süre ve gelişerek geldiği nokta göz önünde bulundurulduğunda medya okuryazarlığı konusunun çok geç gündeme geldiği görülmektedir. Hâlbuki gerçekliği tamamen gölgede bırakarak kurgunun gerçek olarak tüketildiği bir çağda medya okuryazarlığını öğrenmek son derece önemlidir. “Gerçek”ten uzaklaştırılan kitlelerin medya aracılığıyla istenilen yere sürüklenildiği rahatlıkla söylenebilir.

Medyanın bu denli etkili ve güçlü olduğu ve her geçen gün değişen teknolojiye koşut olarak gelişen, çeşitlenen yeni yayın organlarıyla kuşatılmış bir dünyada, medyadan bağımsız bir hayat düşünülemez. Her çağda mutlaka bir iletişim aracının bulunduğu dikkate alındığında bu araçların ve medyanın bireyler ve kitleler için vazgeçilmez olduğu söylenebilir. Ayrıca internet ve dijital medyayla yaygınlaşan bilgi edinme ihtiyacı ve tüketim olgusu ile merkeze taşınmış durumdadır. Diğer taraftan asıl görevi, iktidarın halk üzerindeki tahakkümünün sorgulanması ve denetlenmesi olan medyanın içinde bulunduğumuz çağdaki değişen yapısı nedeniyle esas sorumluluğu gölgede kalmış, medya içerikleriyle kitleleri oyalayan, uyuşturan, hakikatten uzaklaştırarak, yeniden üretilen “gerçeği” sunan bir boyuta taşınmış, ayrıca popüler kültüre ve kapitalizme de boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Tüm bunlara bağlı olarak değişen medya içeriklerini, bireylerin savunmasızca, bir süzgeçten geçirilmeden alması, zaten doğası gereği grup bilinciyle hareket etmeye ihtiyaç duyan insanı, bir bilinmeze ve çıkmaza sürüklemektedir. Her geçen gün niteliğin düştüğü, niceliğe verilen önemin arttığı bir ortamda, özellikle eğitim seviyesinin de düşük olduğu toplumlarda medyanın bu karşı koyulamaz etkisinden korunmak pek mümkün olamamakta, çocuk, genç, yetişkin her yaştaki birey için medya tehlikeli olmaktadır.

Diğer taraftan doğru kullanıldığında ise yaşamı kolaylaştırıcı, eğitici, bilgilendirici, eğlendirici, sosyalleştirici etkileriyle de önemli olan medyanın tümüyle hayatımızdan çıkarılması doğru olmamakla birlikte zaten mümkün de değildir. Dolayısıyla bu gidişat ışığında en doğru yol, medyanın zararlı içeriklerini tespit edebilmek, bunlardan uzak durabilmek, eleştirel bakış açısı gösterebilmek, yararlı

içerikleri alımlayabilmek ve çağa uygun şekilde medyayı üretim ve tüketim boyutunda kullanabilmektir. Tüm bunlar ise ancak medya okuryazarlığı eğitimi sayesinde hayat bulabilir. İşte bu noktada medya okuryazarlığının önemi devreye girmekte, gelişimin durmasının hayatın durmasına eş olduğunu göz önünde bulundurarak ve eğitime bir pencere daha açarak, yaşamı böylesine kuşatmış bir unsuru doğru okumayı, izlemeyi, dinlemeyi öğrenmek gerekmektedir.

SONUÇ

Medya okuryazarlığı kavramı, medyanın oluşumu kadar eski olmadığı gibi ne yazık ki önemi de özellikle dijital medyanın ortaya çıktığı yıllara kadar fark edilmemiştir. Teknolojiye bağlı olarak gelişen radyo, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarının yüz yıllık gibi bir gelişim süreci olsa da bunlardan gazete çok daha eskilere dayanan bir kitle iletişim aracı olarak, henüz hiçbir kitle iletişim aracı yokken haber verme ve halkı bilgilendirme misyonuyla sahnede idi. Buna rağmen medya okuryazarlığı kavramının doğuşu, hem kavramsal olarak hem de içerik olarak oldukça geç zamanlara rastlamaktadır. Özellikle teknolojinin hızla ilerlediği içinde bulunduğumuz çağda kitleleri kuşatan medyanın misyonu ve işlevi de hızla çeşitlenmektedir. Bazı faydalarının yanı sıra bu dönüşümle beraber medya, günümüzde birçok zararlı etki bırakmaktadır. Medya bugün evrilen yapısıyla çocuk, genç, yetişkin her bireyin tüketimindeki içeriklerle “gücü” elinde bulunduran kesimlere hizmet etmekte, kitleleri onların istediği yönde ve ideolojileri doğrultusunda yönlendirmektedir.

Bu noktada, gerçeğin yeniden üretilmesi ve ideolojilerin aktarılmasında medyanın rolü ve buna maruz kalan kitlelerin bundan korunması ve yetkin birer bireyler haline gelebilmesi için medya okuryazarlığının önemine dikkat çekmek amacıyla yapılan çalışmada, her şeyden önce medya okuryazarlığının kavramsal olarak yeterince doğru anlaşılmadığı, çoğunlukla medya teknolojilerini kullanmayı öğrenmekle sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Birçok tanımlamanın bu kısıtlı çerçevede yapıldığı görülürken, aslında medya okuryazarlığı denilince konunun daha çeşitli boyutlarda ele alınmasının gerekliliğine yeterince vurgu yapılmadığı görülmüştür. Bu

kapsamda medya okuryazarlığı temelde, gelişen medya teknolojilerini kullanmayı öğrenme ve bu yolla iletilerin tüketilmesinin yanında, üretilmesinde de rol oynamayı sağlamakla beraber, esas olarak medyanın manipüle etme gücüne karşı koyabilmek adına, eleştirel bir bakış açısı geliştirebilmeyi, medya iletilerini sorgulayabilmeyi ve iletilerin doğruluğunu araştırabilmeyi sağlamalıdır. Özellikle medya okuryazarlığının bu ikinci ve en önemli kısmının gölgede kaldığı görülmüştür. Bunun dışında medyanın gözle görünen zararlı etkilerinin yanında, doğal bir görünümde kitlelerin içine sızan yönlerin de tespit edilebilmesi salt bir eğitimle değil spesifik olarak eleştirel bir medya okuryazarlığı sayesinde gerçekleşebilir. Yapılan alanyazın taramasında medya okuryazarlığının işlevleri arasında bu gerekliliğin de yeterince öne çıkarılmadığı görülmüştür.

Bunlara paralel olarak Türkiye ve dünyadaki medya okuryazarlığını geliştirebilmek için yapılan çalışmalarla ilgili literatür incelendiğinde; Türkiye'nin, medya okuryazarlığı dersini seçmeli ders olarak müfredata eklemek ve RTÜK tarafından yapılan ve genellikle kitle iletişim araçlarının tüketimi ile ilgili kamuoyu araştırmalarından oluşan sınırlı çalışmalarıyla karşılaşmıştır. Çalışmada varsayım olarak öne sürüldüğü gibi dünyada da çalışmaların çok eski olmadığı ve çoğunlukla çocukların kitle iletişim araçlarının zararlı etkilerinden korunmasını sağlamak üzere alınan önlemler ve yine medya okuryazarlığı dersinin müfredatlara girmesi gibi sınırlı çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Medyanın ideolojilerin taşıyıcısı ve aktarıcısı olduğu yönünde, kitleler üzerinde bıraktığı etki ve onları yönlendirme gücünün medya okuryazarlığı ile ilişkilendirilerek odağa alındığı hiçbir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Ancak dolaylı olarak eleştirel okumayı öğretmek adına medya okuryazarlığı eğitiminin verildiği yönünde çalışmalar mevcuttur. Medya okuryazarlığı çalışmalarının çoğunlukla medya iletileri içerisindeki şiddet veya cinsellikle ilgili içeriklerden çocukları ve gençleri korumak üzere yapılandırıldığı görülmüştür. Bu haliyle medya okuryazarlığı çalışmaları ihtiyacı tam olarak karşılamamaktadır.

Tüm bunların ışığında bu çalışmayla sonuç olarak; medyanın bugün esas işlevinin değiştiği, dördüncü güç olarak bireyleri ve kitleleri hizmet ettiği güçlerin

ideolojileri çerçevesinde ve onların istediği doğrultuda yönlendirdiği, bunu yaparken son derece doğal bir görünümde yaptığı için kitlelerin çoğunlukla farkında olmadığı ve bu nedenle tehlike arz ettiği esas olarak vurgulanmak istenmektedir. Bilinen bu gerçeğe beraber bu çalışmayla; medya okuryazarlığı eğitimi ile hedeflenen ve birbirinin tekrarı niteliğindeki temel birtakım unsurların artık hızla aşılması, esas olarak buzdağının görünmeyen kısmının sorgulanmaya ve böylece anlaşılmaya başlanmasının gerektiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Algan, E. (2006). Medya Okuryazarlığı Alanında Teorik Ve Pratik Yaklaşımlar, "Medya Okuryazarlığı" içinde, (Ed. N. Türkoğlu), (Haz. L. Eldeniz), Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s. 38- 44, İstanbul.

Altun, A. (2011). "Tavsiye Kararları Çerçevesinde Avrupa Birliği'nin Medya Okuryazarlığı Eğitimi Vizyonu", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: VIII, s. 58- 86.

Arar, Bezirgan, Y. (2006). Televizyon ve Gazete Haberlerinde "1 Mayıs" Temsilleri: Bir Medya Okuryazarlığı Çalışması, "Medya Okuryazarlığı" içinde, (Ed. N. Türkoğlu), (Haz. L. Eldeniz), Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s. 132- 141, İstanbul.

Avşar, Z. (2014). "Medya Okuryazarlığı", T.C. Başbakanlık Basın ve Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, İletişim ve Diplomasi, January 15, S. 2, ISSN: 2147-6772.

Baran, S., & Davis, D. (2003) Mass Communication Theory: Foundations, Ferment, and Future, Thomson/Wadsworth.

Baudrillard J (2000). Tam Ekran, (Çev. B. Gülmez), YKY Yayınları, İstanbul.

Çoban, B. (2006). Kitle İletişim Sürecinde Toplumsal Gerçeklik ve İktidarın Kurgusu, "Medya Okuryazarlığı" içinde, (Haz. L. Eldeniz), Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s. 191- 194, İstanbul.

Erdoğan, İ. (2013). "Dördüncü Güç Medyadan Beşinci Güç İnternete: Demokratik Bir Dönüşüm Mü Yaşanıyor?", Selçuk İletişim, 8, 1, s. 176- 191.

Fiske, J. (2015). İletişim Çalışmalarına Giriş, (Çev. S. İrvan). Pharmakon Yayınevi, Ankara.

Foucault, M. (2002). Toplumunu Savunmak Gerek, YKY. İstanbul.

Güngör, N. (2013). İletişim Kuramlar Yaklaşımlar, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Hardt, H. (1999). Eleştirel'in Geri Dönüşü ve Radikal Muhalefet'in Meydan Okuyuşu: Eleştirel Teori, Kültürel Çalışmalar ve Amerikan Kitle İletişim Araştırması, "Medya İktidar İdeoloji" içinde, (Der ve Çev. Mehmet Küçük), Ark Yayınları, Ankara.

Hasdemir, A. T. (2012). "Gelenekselden Yeni Medya Okuryazarlığına: Türkiye Örneğinde Bir Değerlendirme", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 5, Sayı 2.

Hepkon, Z. ve Aydın, O. Ş. (2011). Medya Okuryazarlığına Politik Bir Bakış: Medya Okuryazarlığı Hareketi, "Medya Okuryazarlığı" içinde, (der. N. Türkoğlu, M. Cinman Şimşek), Parşomen Yayıncılık, s. 73- 86, İstanbul.

Herman, E. S. ve Chomsky, N. (1998). Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir. (çev. B. Akyoldaş), Minerva Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

<https://www.rtuk.gov.tr/ara/?Keyword=medya+okuryazarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1> (21.06.2018).

İnceoğlu, Y. (2006). Medyayı Doğru Okumak, "Medya Okuryazarlığı" içinde, (Ed. N. Türkoğlu), (Haz. L. Eldeniz), Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s. 4- 7, İstanbul.

Kejanlıoğlu, D. B. (2006). Türkiye'de Medyanın Dönüşümü ve Medya Okuryazarlığı Zemini, "Medya Okuryazarlığı" içinde, (Ed. N. Türkoğlu), (Haz. L. Eldeniz), Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s. 171- 175, İstanbul.

McChesney, R. W. (2003). Küresel İletişimin Politik Ekonomisi, Kapitalizm ve Enformasyon Çağı, (Çev. N.S. Çıngır, E. Baltacı, Ö. Yalçın.) Epos Yayınları, Ankara.

Pekman, C. (2006). Avrupa Birliğinde Medya Okuryazarlığı, "Medya Okuryazarlığı" içinde, (Ed. N. Türkoğlu), (Haz. L. Eldeniz), Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s. 16- 25, İstanbul.

Potter, W. J. (2004), Theory of Media Literacy, Sage Publications, London.

Smith, P. (2007). Kültürel Kuram, (Çev. S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu), Babil Yayıncılık, İstanbul.

Solmaz, B. ve Yılmaz, R. A. (2012). "Medya Okuryazarlığı Araştırması ve Selçuk Üniversitesi'nde Bir Uygulama", Selçuk İletişim Dergisi, 7, 3.

Stevenson, N. (2008). Medya Kültürleri Sosyal Teori ve Kitle İletişimi, (çev. G. Orhon ve B. E. Aksoy), Ütopya Yayınevi, Ankara.

Taşkıran, N. Ö. (2007). Medya Okuryazarlığına Giriş, Beta Basım, İstanbul.

Tekinalp, Ş. (2007). "Avrupa Birliği'nde, Amerika'da ve Türkiye'de Çocukların Zararlı Yayınlarından Korunması İçin Alınan Önlemler ve Medya Okuryazarlığı", Journal of İstanbul Kültür University, 3 pp., 1-12.

Topuz, H. (2006). Medya Eğitimi: Medya Çözümlemesi, "Medya Okuryazarlığı" içinde, (Ed. N. Türkoğlu), (Haz. L. Eldeniz), Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s. 1- 3, İstanbul.

van Dijk, T. A. (2000). New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach, "Ethnic Minorities and the Media", Buckingham, UK & Philadelphia, USA: Open University Press.

van Dijk, T. A. (2003). Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım, "Söylem ve İdeoloji, Mitoloji, Din, İdeoloji", (Çev. B. Çoban, Z. Özarlan ve N. Ateş), (ed. B. Çoban), Su Yayınları, İstanbul.

Zizek, S. (2002). İdeolojinin Yüce Nesnesi, Metis Yayınları, İstanbul.

Zizek, S. (2005). Gıdıklanan Özne, Encore, İstanbul.

Evli Kişilerin Psikolojik İyi Oluş Hali ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki

İbrahim DURMUŞ - Gümüşhane Üniversitesi

Fetullah BATTAL - Bayburt Üniversitesi

ÖZET

Bu çalışma Bayburt Üniversitesinde çalışan akademik ve idari personel üzerinden gerçekleştirilmiş olup tesadüfi örneklem yöntemi ile yüz yüze anket yapılarak sonuçlandırılmıştır. Bu anketlerin 328 adedi geri alınmıştır. Elde edilen veriler AMOS programı aracılığıyla analize tabi tutulmuştur. Öncelikle oluşturulan ölçüm modeline Croanbach güvenirlik testleri uygulandıktan sonra doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış, ölçüm modelinin geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiş ve daha sonra yapısal eşitlik modeliyle yol analizi yapılarak değişkenler arasında öngörülen ilişkilerin söz konusu hipotezleri karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda Evli kişilerin psikolojik iyi oluş halleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca psikolojik iyi oluş halinin bireyle yönelik örgütsel vatandaşlık davranışlarından ziyade örgüte yönelik olarak daha güçlü ve anlamlı olduğu da gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik İyi Oluş Hali, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Evli Kadınlar ve Erkekler

THE REALTIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL WELL BEING OF MARRIED PERSONS AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR

ABSTRACT

This study was carried out by academic and administrative staff working at Bayburt University. 328 of these surveys were withdrawn. The data obtained were

analyzed by the AMOS program. After applying the Croanbach reliability test, confirmatory factor analysis was applied. The validity and reliability of the measurement model were examined and then the path analysis was performed by using the structural equation model.

As a result of the analyzes, it was observed that there was a significant positive and positive relationship between the psychological well-being of the married people and the organizational citizenship behaviors. In addition, it was observed that psychological well-being was more powerful and meaningful towards the organization than organizational citizenship behaviors towards individuals.

Key Words: Psychological Well-Being, Organizational Citizenship Behavior, Married Women and Men

1.Giriş

Psikolojik iyi olma kavramı ilk olarak 1960'larda Bradburn tarafından dile getirilmiştir. Bradburn, beş maddenin her birinin pozitif ve negatif etki dengesi olarak ifade edilen etki dengesi ölçeğinin olumlu ve olumsuz etkilerini yansıtan bir çalışma yürütmüştür. Bradburn, olumlu ve olumsuz etkilerin farklı unsurlarından etkilenen iki yapı olduğunu ve bu iki yapı arasındaki mutluluğun da pozitif ve negatif mutluluk olduğunu belirtmiştir (Bradburn 1969). Psikolojik iyi oluş, yaşamda karşılaşılan varoluşsal zorlukların yönetimi olarak tanımlanır (anlamli hedefler, kişisel gelişim ve diğerleriyle kaliteli ilişkiler kurmak gibi). Ryff (1989) tarafından önerilen psikolojik iyi oluş modelinde altı boyutlu olarak ele almıştır. Bunlar; kendini kabul, diğerleriyle olumlu ilişkiler, özerklik, çevresel kontrol, yaşam odaklı ve kişisel gelişimdir. Psikolojik iyi oluş ile ilgili temel kavramlar; insani gelişmenin görev ve zorluklarını ortaya koyan gelişim teorileri; Kendini gerçekleştirme, olgunlaşma, tam işlevsellik veya bireyselleşme, klinik belirleyicilerin belirleyicileri ve akıl sağlığı için olumlu kriterler olarak sıralamak mümkündür.

Yukarıda belirtilen tüm araştırmalar yurt dışında yapılmıştır ancak ülkemizde bahsedilen ölçeklerin bir kısmı da Türkçeye uyarlanmış ve uygulanmıştır. Bunlardan bazıları ; (Cenkseven, (2007), Timur, M.Sedef (2008), Arıcı, F. (2011). Kuyumcu, Behire (2012)., Koca, DA ve Yüksel, MY (2017). Ek olarak, Podskoff ve diğ. Tarafından geliştirilen Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği ile birlikte Bayburt'taki Kamu Kurumunda çalışan evli erkek ve kadınlar, Türk ölçeğine göre uyarlanacaktır. Sonuçların tanımlayıcı analizinden sonra yorumlar yapılacaktır. Yapısal Eşitlik Modelleme yardımıyla birbirleri arasındaki ilişki üzerine önceden kurulan hipotezler test edilmiştir.

2.Kavramsal Çerçeve

2.1.Psikolojik İyi Oluş Hali

Psikolojik iyi oluş, yaşamda karşı karşıya kalınan varoluşsal meydan okumaları (anamlı amaçları sürdürme, kişisel gelişim ve diğerleri ile nitelikli ilişkiler kurma gibi) yönetme olarak tanımlanmıştır (Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002). Ryff'ın (1989) ileri sürmüş olduğu psikolojik iyi oluş modelinde altı boyut bulunmaktadır. Bunlar; öz-kabul, diğerleri ile pozitif ilişkiler, özerklik, çevresel kontrol, yaşam amacı ve kişisel gelişimdir. Psikolojik iyi oluş ile ilgili anahtar kavramlar, insan gelişimindeki görev ve zorlukları ortaya koyan gelişim teorileri; kendini gerçekleştirme, olgunlaşma, tam işlevsellik ya da bireyselleşmenin ne olduğunu ortaya koyan klinik açıklamalar ve ruh sağlığının olumlu kriterlerinin belirleyicilerinden elde edilmiştir (Ryff, Magee, Kling ve Wing, 1999). Psikolojik iyi oluş kuramı, olumlu işlevde bulunan insanın özelliklerini inceleyen kuramların bir birleşimi durumundadır (Özen, 2010). Roothman, Kirsten ve Wissing (2003) psikolojik iyi oluşun duygusal, fiziksel, bilişsel, ruhsal, kişisel ve sosyal süreçlere ilişkin kavramsallaştırılabileceğini ifade etmişlerdir.

2.2.Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (ÖVD) üzerine yapılan çalışmalar 1980'lerden beri devam etmektedir. ÖVD, resmi bir örgütsel ödül sistemi tarafından ne zorunlu ne

de doğrudan ödüle dayalı olmayan yapısal ve işbirlikçi gönüllü rol hareketleri olarak karakterize edilmiştir.

Ayrıca, bu tür davranışların örgütsel işlevler üzerinde birikimli pozitif bir etkiye sahip olduğu açıklanmıştır. Yani kavramsal olarak somutlaştırmak gerekirse vatandaşlık davranışlarının hepsi bir iş için gerekli değildir. Ortaya çıktıklarında, açıkça ödüllendirilmiyorlar ve gerçekleşmediklerinde cezalandırıcı bir eylem ile karşılaşılıyor.

Literatürde ÖVD genellikle beş boyutta incelenir. Bunlar; diğerkâmlık (altruizm), vicdanlılık (conscientiousness), sportmenlik (sportsmanship), nezaket (courtesy) ve sivil erdem (civic virtue)'dir (Organ 1988).

Diğer-gamlık, örgütte ortaya çıkan problemlerde diğer çalışanlara karşılıksız olarak yardım etmeyi ifade eder. Vicdanlılık, işe devam etme, dakiklik, kaynakları koruma gibi örgütün iç düzeniyle ilgili bazı konularda asgari rol davranışının ötesinde bir davranış sergilemeye gönüllü olmaktır. Sportmenlik, işle ilgili kaçınılmaz sorunları veya zorlukları şikâyet etmeden kabul etme istekliliğidir. Nezaket, birbirlerinin işlerinden ve kararlarından etkilenen üyelerin sergilediği olumlu davranışlardır. Sivil erdem ise örgüte bağlılığı veya örgütün işleyişiyle ilgilenmeyi belirtir (Karabey ve İşcan, 2007).

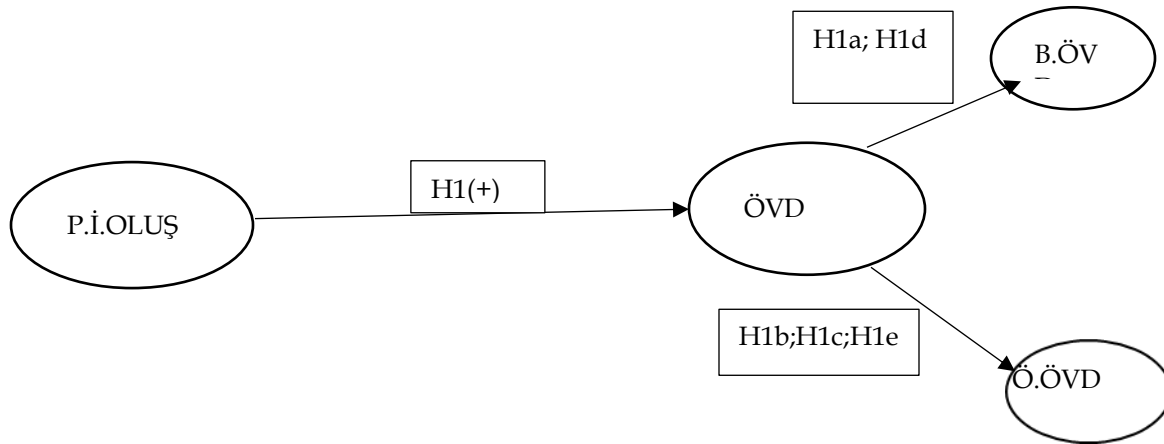
Williams ve Anderson (1991) ÖVD davranışlarını iki grup altında toplamıştır. Bunlar; örgüt içerisindeki çalışanlara yönelik olarak gösterilen davranışlar (ÖVD-Birey) ile örgütün yararına ve örgüte yönelik olarak sergilenen davranışlardır (ÖVD-Örgüt). ÖVD-Birey davranışları diğergamlık ve nezaket alt boyutlarından; ÖVD-Örgüt davranışları ise bilinçlilik, sivil erdem ve centilmenlik alt boyutlarından oluşmaktadır.

2.3 Psikolojik İyi Oluş Hali ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi

Psikolojik iyi oluş ise zorluklar ile yüz yüze gelindiğinde kendini gerçekleştirme ve anlamlı bir yaşam için kişinin potansiyellerini harekete geçirmesini içermektedir (Ryff ve Singer, 2008). Daha açık bir anlatımla psikolojik iyi oluş, bireyin kendini

olumlu olarak algılamasını ve kendisini gerçekçi olarak tanıyarak güçlü yanları ve sınırlıklarının farkında olması ve bununla birlikte kendinden memnun olmasını, özerk ve bağımsız hareket edebilmesini ve yaşamını anlamlı bulmasını kapsamaktadır (Ryff ve Keyes, 1995). Ryff (1989) tarafından ortaya konulan psikolojik iyi olma modeli altı yapıdan oluşmaktadır. Bunlar, kendini kabul, diğerleriyle olumlu ilişkiler, otonomi, çevresel hâkimiyet, bireysel gelişim ve yaşam amacıdır (Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002). Yapılan bir çalışmaya göre psikolojik iyi oluşun, dışa dönüklük, eğitim seviyesi ve dürüstlikle birlikte arttığı bulunmuştur (Keyes vd., 2002). Başka bir çalışmada psikolojik iyi oluşun, depresyon, kaygı ve öfke gibi hastalıklarla olumsuz olarak ilişkili olduğu bulunmuştur (Ryff ve Singer, 2008). Bu yönde herhangi bir araştırma yapılmamış da olsa, benzer bir şekilde, mutluluk korkusunun da psikolojik iyi oluş ile negatif yönde bir ilişki içinde olabileceği ön görülebilir.

Yukarıda bahsedildiği üzere psikolojik iyi oluş hali örgütsel vatandaşlık davranışı ile yakın bir anlama geliyor gibi gözükse de SSCİ Sosyal Bilimler İndeksli dergiler, YÖK tez ve Google Scholar tarandığında ulaşılabilen çalışmalar içerisinde Psikolojik İyi Oluş Hali ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı arasındaki ilişkiye dair herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla da bu çalışma alan yazın kapsamında ilk ve öznel olma niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla da bizde bu gruplamaya dikkat ederek hipotezlerimizi (H1A ve H1B) olarak test etmeye çalışacağız.

Şekil.1 Temel model

H1: Psikolojik İyi Oluş Hali ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ilişkisi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1a: Psikolojik İyi Oluş Hali ve Diğerkâmlık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1b: Psikolojik İyi Oluş Hali ve Vicdanlılık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1c: Psikolojik İyi Oluş Hali ve Sportmenlik arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1d: Psikolojik İyi Oluş Hali ve Nezaket arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1e: Psikolojik İyi Oluş Hali ve Sivil Erdem arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

3.Yöntem ve Teorik Modelin Test Edilmesi

Hipotezleri test etmek için gerekli çeviri düzeltmeleri yapıldıktan sonra Bayburt Üniversitesinde çalışan akademik ve idari personel toplam 362 kişiye ilgili anketler gönderilmiştir. Bu anketlerin 328 adedi geri alınmıştır. Elde edilen veriler AMOS programı aracılığıyla analize tabi tutulmuştur. Öncelikle oluşturulan ölçüm modeline Croanbach güvenirlik testleri uygulandıktan sonra doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış, ölçüm modelinin geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiş ve daha sonra yapısal eşitlik modeliyle yol analizi yapılarak değişkenler arasında öngörülen ilişkilerin söz konusu hipotezleri karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır. Kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir:

ÖLÇEK	MADDE SAYISI	KAYNAK
Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	36 soru (6 Boyut)	Ryff, C. D. (1989).

Örgütsel Vatandaşlık Ölçeği	16 soru (2 Boyut)	Williams, L. J., & Anderson, S. E. (1991).
--------------------------------	--------------------	---

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

3.1 Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanlara ilişkin demografik bulgular şöyle özetlenebilir: Katılımcıların % 44,81'i kadın (147 kişi), % 55,19'u erkektir (181 kişi). Katılımcıların % 22,5'i 25 veya altı yaşlarda iken 26-30 yaş grubundaki katılımcıların oranı % 32,5'dir. 30 yaş ve üzeri ise % 55 dir. Araştırma yeni kurulmuş bir üniversitede yapıldığından ağırlıklı olarak 26-30 yaş ve üzerinde yığılmanın olduğu gözlemlenmektedir. Yönetmel pozisyon açısından durum incelendiğinde, Katılımcıların % 36,2'sinin yönetmel görevi olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyine bakıldığında, yüksekokul/lisans düzeyinde mezun veya devam edenlerin oranının % 81,3 olduğu görülmektedir. Çalışma süresine bakıldığında ise buldukları örgütte 1- 4 yıldır çalışanların oranı % 59,7 iken, 5-10 yıldan fazla süredir çalışanların oranı % 28,8'dir. Dolayısıyla katılımcıların firmalarda çalışanların, buldukları örgütteki çalışma süresi düşük seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir.

3.2. Teorik Modelin Test Edilmesi

Verilerin analizinde öncelikle oluşturulan ölçüm modeli bir bütün olarak doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuş ve modelin yapı geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Ayrıca ölçüm modelinin madde sayısı fazla olduğu için boyutsal ortalamalarının geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin başlıca göstergelerde Tablo 2'de özetlenmiştir:

Kavram	Gösterge	Standardize faktör yükü	t değeri	Birleşik güvenilirlik	Ortalama Açıklanan Varyans	Cronbach alfa
Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	K.Kabul_ORT	0.81	21.38	0.897	0.89	0.889
	Diğ.O.İlişki_ORT	0.73	22.69	0.745	0.71	0.817

	Özerklik_ORT	0.79	20.19	0.812	0.88	0.785
	Çev.Kont_ORT	0.77	17.96	0.773	0.74	0.786
	Yaşam Odak_ORT	0.71	19.13	0.706	0.79	0.724
	K.Gelişim_ORT	0.59	13.88	0.732	0.62	0.703
Örgütsel Vatandaşlık Ölçeği	Bireye Yönelik _ORT	0.88	22.26	0.875	0.857	0.887
	Örgüte Yönelik _ORT	0.74	18.07	0.591	0.62	0.761

Tablo 2. Ölçüm Modeline Ait Değerler

Tablo 2'deki değerlere göre her bir değişkeni ölçen ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,70'in üzerinde olduğundan ölçeklerin yüksek içsel tutarlılığa sahip olduğu (Nunnally, 1978: 245; Bagozzi, 1994: 18; Hair vd., 1998: 118) iddia edilebilir. Yakınsama geçerliliği için her bir maddenin faktör yüklerinin anlamlı ve 0,50'den yüksek olması, bütünlük güvenilirliğin 0,60'dan yüksek olması (Bagozzi ve Yi, 1988) ve ortalama açıklanan varyansın (Average Variance Extracted-AVE) tüm kavramlar için 0,50'den yüksek olması gerekir. Bu modelde tüm faktör yükleri ve bütünlük güvenilirlikler kabul edilebilir aralıktadır ve $p = 0,01$ önem düzeyinde de anlamlıdır. Ayrışma geçerliliğini test etmek için Fornell and Larcker'ın yaklaşımından yararlanılmıştır (Fornell and Larcker, 1981). Bu yaklaşımda her bir kavram için ortalama açıklanan varyans değerinin karekökünün, bu kavram ile diğer kavramlar arasındaki korelasyondan yüksek olması gerekir. Bu modelde basit olarak iki değişken arasındaki ilişkiye bakıldığı için iki temel ölçeğin 8 boyutlu (0.998) ve 6 boyutlu (0.748) olarak yukarıda gösterilen ortalama açıklanan varyans değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak elde edilen değerler arasındaki ayrışma geçerliliği karşılaştırılmıştır. Ayrışma geçerliliğine ilişkin değerler Tablo 3'te gösterilmiştir:

	1	2
Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	0.87	
Örgütsel Vatandaşlık	0.881	0.85

Ölçeği

Tablo 3. Ayrışma Geçerliliği Göstergeleri

Köşegende koyu renkli olarak gösterilen değerler Açıklanan Ortalama Varyans'ın karekökü olup, köşegenin altındakiler ise her bir değişkenin diğer değişkenle arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon katsayısıdır. Tablo 3'e göre ölçüm modelindeki değişkenler ayrışma geçerliliği göstermektedirler. Ayrıca bütün ilişkiler pozitif korelasyonla ilişkilidir. Ölçüm modelinin ayrışma ve yakınsama geçerlilikleri ile değişkenlerin güvenilirlikleri ortaya konduktan sonra yol analizi yapılmıştır. Tahmin yöntemi olarak da maximum likelihood (en yüksek olasılık) kullanılmıştır. Yol analizine ilişkin uyum indeksleri Tablo 4'te verilmiştir:

Kısaltma	Anlamı	Model değeri	Kabul Değeri
χ^2	Ki kare	324,69	-
Sd	Serbestlik derecesi	147	-
χ^2 /sd	Ki kare/ serbestlik derecesi	2.208	$\leq 2a$, $\leq 5b$ (a: çok iyi uyum, b: iyi uyum)
p	Önem düzeyi	0.031	$0,05 \leq$
RMSEA	Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü	0.059	$0,05 <$ (tolerans 0,08)
CFI	Artmalı Uyum İyiliği İndeksi	0.97	$0,90 \leq$
NNFI	Normlaştırılmamış Uyum İyiliği İndeksi	0.92	$0,90 \leq$
AGFI	Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi	0.96	$0,90 \leq$

Tablo 4. Araştırma Modeline Ait Uyum İndeksleri

Tablo 4'e göre oluşturulan araştırma modelinin kabul edilebilir uyum sergilediği görülmektedir. Modeldeki denklemlere ait regresyon katsayıları ise Tablo 5'te gösterilmiştir:

Yol	Hipotez	Yol Katsayısı	T Değeri	Sonuç
P.İ.OLUŞ → ÖVD	H1	0.63	8.87	Kabul edildi
P.İ.OLUŞ → Bireye Yönelik ÖVD(Diğerkamılık,Nezaket)	H1A	0.46	6.47	Kabul edildi
P.İ.OLUŞ → Örgüte	H1B	0.55	6.01	Kabul edildi

Yönelik ÖVD(Sportmenlik, Sivil Erdem, nezaket)				
---	--	--	--	--

Tablo5: Regresyon Katsayıları

Tablo 5'e göre Modern Ahilik ile İslami İş ahlakı arasında kurulan H1 temel ilişki hipotezinde olumlu ve anlamlı bir sonuç elde edilirken alt hipotezlerinin de (H1a;H1b;H1c;H1d;H1e;H1f;H1g;H1h) pozitif ve anlamlı olarak birbiriyle ilişkili olduğu gözlemlenmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan bu çalışmada özellikle evli kadın ve erkek çalışanların iş yerinde çalışırken psikolojik olarak nasıl bir durumda oldukları ile ilgili olarak örgütsel vatandaşlık davranışlarında özellikle pozitif çıktılarının ve negatif çıktılarının nasıl bir seyir izlediği gözlemlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın temel amacı psikolojik iyi oluş hali ile örgütsel vatandaşlık davranışının birey yönlü ve örgüt yönlü etkisini incelemektir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen verilerden hareketle şunu söylemek mümkündür; Çalışanların psikolojik iyi oluş halleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemeleri pozitif ve anlamlıyken aralarındaki ilişkide güçlüdür. Aynı zamanda psikolojik iyi oluş halinin bireyden daha fazla örgüte yönelik güçlü bir ilişkisinin olduğu da gözlemlenmiştir.

Bu sonuçlardan hareketle şunu söylemek mümkündür ki; eğer bir iş yerinde çalışan bireyler ve örgütler psikolojik olarak kendilerini rahat hissederlerse daha gönüllü çalışabilir ve hem bireysel düzeyde hem de örgütsel düzeyde daha fazla motive olabilirler.

Bu çalışmanın bizlere hatırlattığı en önemli sonuç çalışanların birer insan olduğu gerçeğini unutmadan onların sadece maddi ihtiyaçlarını düşünerek değil aynı zamanda duygusal ihtiyaçlarını da gidermenin önemli olduğu ve algısal düzeyde ihtiyaçlara dikkat etmek gerektiğini de bizlere göstermektedir.

Ayrıca bu çalışmanın da tüm bilimsel çalışmalarda olduğu gibi birtakım sınırlılığı olmuştur. Bayburt üniversitesi özelinde sınırlandırıldığı için daha sonra

yapılacak çalışmalarda yalnızca üniversitelerde değil değişik kamu kurumları ve özel kurumlarda dâhil edilebilir.

KAYNAKÇA

Arıcı, F. (2011). Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılar ve psikolojik iyi oluş. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bradburn, N. M. (1969). The structure of psychological well-being.

Cenkseven, Fulya ve Turan Akbaş (2007). "Üniversite Öğrencilerinde Öznel Ve Psikolojik İyi Olmanın Yordayıcılarının İncelenmesi". Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi III (27): 43-65.

Eggleston, E., Wong, E. L., Hardee, K., Irwanto, Poerwandari, E. K., & Severy, L. J. (2001). Measuring women's psychological well-being in Indonesia. *Women & health*, 32(4), 17-32.

Karabey, C. N., & İşcan, Ö. F. (2007). Örgütsel Özdeşleşme, Örgütsel İmaj ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2).

Keyes, C. L. M., Shmotkin, D. ve Ryff, C. D. (2002). Optimizing Well-Being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality & Social Psychology*, 82(6), 1007- 1023.

Keyes, C. L. M., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002) Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 1007-1022.

Keyes, C. L., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of personality and social psychology*, 82(6), 1007.

Koca, D. A., & Yüksel, M. Y. (2017). Bir aile eğitim programının evli annelerin evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi ve psikolojik iyi oluşuna etkisi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 3(1).

Kuyumcu, Behire (2012). "Türk ve İngiliz Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Oluş Duygusal Farklılık ve Duyguların İfade Etmelerinin Ülke ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre İncelenmesi". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 14(2).

Organ, D. W. (1988). OCB: The good soldier syndrome.; Bies, R. J. (1989). Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome.

Özen, Y. (2010). Kişisel sorumluluk bağlamında öznel ve psikolojik iyi oluş (sosyal psikolojik bir değerlendirme). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 4, 46-58.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H., & Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *The leadership quarterly*, 1(2), 107-142.

Roothman, B., Kirsten, D. K., & Wissing, M. P. (2003). Gender differences in aspects of psychological well-being. *South African Journal of Psychology*, 33, 212-218.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069.

Ryff, C. D. ve Singer, B. H. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of happiness studies*, 9(1), 13-39.

Ryff, C. D., Magee, W. J., Kling, K. C., & Wing, E. H. (1999). Forging macro-micro linkages in the study of psychological well-being. In *The Self and Society in Aging Processes*, ed. CD Ryff, VW Marshall, pp. 247-78. New York: Springer.

Ryff, C. D., Magee, W. J., Kling, K. C., & Wing, E. H. (1999). Forging macro-micro linkages in the study of psychological well-being. *The self and society in aging processes*, 247-278.

Ryff, C.D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, 4(4), 99-104.

Timur, M.Sedef (2008). Boşanma Sürecinde Olan ve Olmayan Evli Bireylerin Psikolojik İyi Oluş Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Williams, L. J., & Anderson, S. E. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship and in-role behaviors. *Journal of management*, 17(3), 601-617.

Williams, L. J., & Anderson, S. E. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship and in-role behaviors. *Journal of management*, 17(3), 601-617.

Phobus Etkisi ve İş Ahlakı İlişkisi (Türkiye Örneği)

Fetullah BATTAL - Bayburt Üniversitesi

İbrahim DURMUŞ - Gümüşhane Üniversitesi

ÖZET

Günümüzde dayanıklı bir malzeme kaldı mı? Bu sorunun cevabını hemen vermek kolay gözükse de suçu hemen teknolojiye atmak da maalesef sorumuzun tam cevabı değildir. Phobus karteli aslında bu dayanıklılığın bitirilmesi için bir düzine şirketin 1930'lu yıllarda bir araya gelerek oluşturduğu bir topluluktur. Ana amaçları planlı olarak ürünlerin ömürlerinde kısaltmalara gitmek ve talebi sürekli dinamik tutarak sürdürülebilirlik dediğimiz ve küresel ekonominin temel savı olan karlılığın devamını sağlamaktır. Bu konu günümüze kadar tartışılmış bir konu olsa da İş ahlakı çerçevesinde herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırma bu ikisi arasındaki ilişki ortaya koyabilmek adına İslami İş ahlakı perspektifinde konuyu ele almıştır. Sonuç olarak Bayburt ve Gümüşhane'de ki elektronik eşya ve teknolojik malzeme satan bireylere ve müşterilere yüz yüze anket yardımıyla yapılan araştırmalar neticesinde birbiriyle aralarında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca bu çalışma Yapısal Eşitlik Modellemesi kullanılarak modellenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Phobus Etkisi, Planlı Eskitme, İş Ahlakı, Yapısal Eşitlik Modellemesi

THE RELATIONSHIP BETWEEN PHOBEUS EFFECT AND WORK ETHIC (SAMPLE OF TURKEY)

ABSTRACT

Are there any durable materials nowadays? Although it seems easy to give the answer to this question immediately, throwing the crime to the technology is

unfortunately not the exact answer to our question. The Phoebus cartel is in fact a community of about a dozen companies gathered in the 1930s to end this endurance.

The main objectives are to go into abbreviations in the life cycle of the products and to sustain the profitability which we call sustainability by keeping the demand dynamic and sustaining the basic argument of the global economy. Although this issue has been discussed until today, no research has been found within the framework of Business Ethics. This research dealt with the issue of Islamic Business Ethics in order to reveal the relationship between these two. As a result, it has been revealed that there is a negative and meaningful relationship between each other and individuals who sell electronic goods and technological materials in Bayburt and Gümüşhane. In addition, this study was modeled using Structural Equation Modeling.

Keywords: Phoebus Effect, Planned Antiquity, Business Ethics, Structural Equation Modeling

1.Giriş

İnanması çok güç olsa da şu anda dünyanın bir yerinde yanan bir ampul var. Buna inanmak ya da inanmamak kolay.. Peki ya bu ampullerden birinin 1901'den beri açık olduğunu söylenirse? İnanmıyor musunuz? O zaman konuyu şöyle ele alalım California'da bir itfaiye istasyonu ve bu ampul 1901 yılından beri açık. Yani 2018 yılı itibariyle 117 yıldır yanmaktadır. Dolayısıyla "dünyanın en uzun süreli yanan ampulu" ünvanıyla rekorlar kitabına da girmiş durumdadır.

Düşünün o ampulü oraya takıp da açtıklarında Osmanlı İmparatorluğu vardı ve 2. Abdülhamid tahttaydı. Atatürk henüz 20 yaşında bir öğrenciydi. 1. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında o ampul de yanmaya devam etti. Nesiller geldi geçti ve hiç sönmedi. Onu yakanların torunlarının torunları bir doğum günü partisi yapıp 100. yaşını bundan tam 17 yıl önce kutladılar. Kim bilir belki de o partiye katılanlardan bazıları bugün aramızda yok ama ampul hala yanmaya devam ediyor.

Markasını merak ettiniz değil mi? Bu kadar dayanıklı ampuller ürettiğine göre biz de alalım. 3-4 yılda bir patlayıp duran ya da ömrü biten ampullerimiz yerine bunu kullanalım. Maalesef onu 1895 yılında üreten “Shelby Elektrik” fabrikası kapanmış. Ve bu kadar uzun ömürlü bir ampulü icad eden kişi de çoktan ölmüş. Kendisiyle birlikte işin sırrı da kaybolmuş. Tıpkı Rokoko, Chippendale (1740-1770) döneminde olduğu gibi.

Şöyle düşünülebilir aslında Ampul denilen bir teknolojik icadın patenti 1880 yılında Thomas Edison tarafından alındı. Ve 15 sene gibi çok kısa sayılabilecek bir süre içinde bu alandaki teknolojik gelişmelerle neredeyse hiç patlamayan bir ampul üretilirdi. Aradan bir 15 sene daha geçerse kim bilir daha neler üretilir değil mi? 1925 yılına ait bir gazete ilanı Ampulün icadından 45 sene sonra üretilen bir ampulün ömrünün 1000 saat olduğu yazıyor. Tıpkı günümüzde aldığımız ampullerin üzerinde yazdığı gibi. Hani teknoloji ilerlemiyor muydu? Niye yıllar geçmiş olmasına rağmen ampullerin ömrü kısaldı?

Aslında yukarıda bahsetmeye çalıştığımız ampül örneği “planlı eskitme” dediğimiz ve genellikle “ürün yaşam döngüsü” adı altında bize öğretilen durumun hiç de gözüktüğü gibi olmadığını ortaya koymaktadır. 23 Aralık 1924’te Dünyanın en büyük ampül üreticileri tarafından “Phoebus” adında bir kartel kuruldu. Kartelin aldığı ilk karar ampul ömrünün 1000 saate indirilmesiydi. Buradaki asıl amaç sürdürülebilir bir talep yaratarak arzın devamlılığını sağlamak ve bu şekilde de tüketicilere ihtiyaçlarının sınırsız olduğu izlenimini vermektir. Bu tanım bizlere tanıdık gelecektir ama esas olarak ardında gizli bir manipülasyonu da barındırmaktadır.

Bu çalışmada amacım öncelikle “Phoebus Etkisini ” ölçebilecek bir ölçek geliştirmektir. Bu ölçeği de 6 maddeli ve iki boyutlu olarak tasarladık. Bu iki boyutta ise ilk olarak phoebus etkisine maruz kalan bireylerin durumu ölçülürken ikinci olarak da firmaların durumu ölçülmeye çalışılmıştır. Daha sonra çok boyutlu İslami İş ahlakı ölçeği ile birlikte eşgüdümlü olarak Türkiye’de pilot il olarak Gümüşhane ve Bayburt’ta

ki elektronik cihaz satan (Teknoloji odaklı) firmalar üzerinde uygulamalı olarak değerlendirilmiştir.

2.TEMEL KAVRAMLAR

2.1.Phobeus Etkisi

1930'lu yıllardan sonra dünya çalışma alanlarına ve avlanma yerlerine bölünmüştür. (bir düzine şirket için). Fiyatların ve teknolojinin belirli firmaların tekeli altına alınması ve teknik şartnamelerin bu direktifler doğrultusunda yapılmasıyla beraber dünya farklı bir yöne doğru evrilmeye başlamıştır.

Yukarıda elektronik sektörüyle başlangıcı olarak bahsedilen ve esasen bunun örneklerini günümüzde sıkça gördüğümüz phobeus kartelinin elbetteki dünyaya çok ciddi etkileri olmuştur. Bir taraftan bakıldığında üretimi artırıyormuş gibi gözükse de bu uygulama esasen dayanaklılık imajını yok etmeye yönelik bir paradoksu da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla da dünyamız giderek daha fazla ve gereksiz çöpler ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu sebeple biz bu araştırmada "phobeus etkisi" terimini ilk defa kullanarak ve geliştirdiğimiz bir ölçek yardımıyla da bu etkiyi ölçmeye çalıştık. Söz konusu etkinin yararlı mı yoksa zararlı mı olduğunu sorgulamaya çalıştık.

2.2. İş Ahlakı

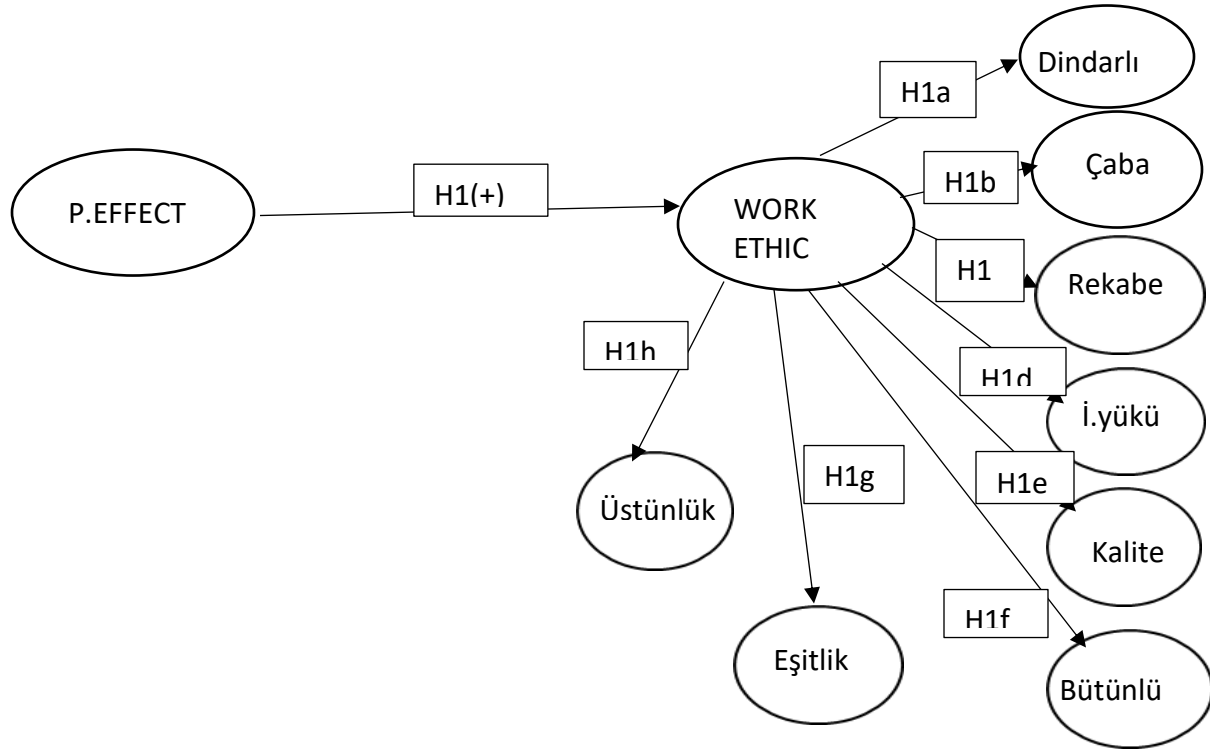
İş ahlakının aslında net bir tanımı yoktur, ancak çoğunlukla iyi ve kötünün birbirinden ayırt edilmesini sağlayan insan davranışları olarak adlandırılır. Dolayısıyla da davranışları yönlendirmek için açık ve mantıksal yönergelerin iyileştirilmesinde kullanılan sosyal olarak kabul görmüş ilkelere bağlıdır. Ahlaktan bahsederken iki yönü üzerinde durmak gerekmektedir; birincisi sosyal, dini, meslekler ve medeni kanunlara atıfta bulunurken, ikincisi, insan davranışlarının ahlaki değerleri ve yönetmesi gereken kurallar ve ilkeler hakkındaki felsefi bir araştırmaya atıfta bulunur. Bu bağlamda "uzmanların çoğu, iş etiğinin bir şirket içinde kararları yöneten yazılı ve yazılı olmayan ilkeler ve değerler kodlarından oluştuğunu kabul etmektedirler. Öte yandan, iş ahlakı

gayretli bir şekilde çalışma konusunda bir inanç olarak nitelendirilirken; Birisi her iş gününde zamanında iş başında olur. Benzer şekilde, Naagarazan bunu “motivasyon yönelimini oluşturan işin değeriyle ilgili bir dizi tutum” olarak da tanımlamıştır.

Esasen, İş ahlakı “ davranışları kontrol eden bir dizi ahlaki ilkeler veya kılavuzlar” olarak tanımlanır. Benzer şekilde Fereell ve arkadaşları, iş ahlakını “iş dünyasında çalışan davranışlarına rehberlik eden bir dizi ilke, değer ve standartlar” olarak görmüşler. Bununla birlikte bireysel, örgütsel, bölgesel, ulusal veya uluslararası davranışları ele alırsak, karşılıklı bağımlılık etiğinin ciddi riskli önyargıları yasaklayabilecek bir tür kültür yarattığını görmek mümkündür (Mulej vd., 2005). “Modern uygarlıkta, küresel iletişimden etkilenen yerel topluluklarda yaşam, küresel olarak kazanılmış karların oldukça yerel bir konsantrasyonu ile birlikte karşılıklı bağımlılık, bağlılık ve bağımsızlık ile birlikte ahlaki kurallar çerçevesinde pekişir Treven vd., 2008).

2.3. Phobeus Etkisi ve İş Ahlakı İlişkisi

Phobeus etkisi ve iş ahlakı ilişkisi esasen alanyazın tarandığında birbiriyle ilişkili olarak çalışılmamıştır. Hatta phobeus etkisi ile ilgili de çok nasir makaleye ulaşılmıştır. Ancak phobeus etkisi ve iş ahlakını beraber inceleyen bu araştırmada İslami iş ahlakı ölçeği kullanılması daha uygun görülmüştür. Bunu da iki nedenden dolayı yaptık. Birincisi phobeus etkisi direk küresel ekonomi ile ilgili bir kavram olduğu halde ahlak ve din birbiriyle örtüşen iki kavram olduğu için iki farklı pozitif kavramın bir negatif algı yaratabilecek bir terim ile ilişkinin nasıl olabileceğini saptamak. İkinci olarak da bu ilişkinin inanç ve ahlak bağlamındaki boyutlarının arasındaki ilişkinin hangi yönde olduğunu ilk kez ortaya koymak amaçlanmıştır.

Şekil.1 Temel model

Çalışama Hipotezleri aşağıda sıralanmıştır:

H1: Phobeus etkisi ve İş Ahlakı arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1a: Phobeus etkisi ve Dindarlık arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1b: Phobeus etkisi ve Çaba arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1c: Phobeus etkisi ve Rekabet arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1d: Phobeus etkisi ve İ.Yükü arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1e: Phobeus etkisi ve Sivil Kalite arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1f: Phobeus etkisi ve Bütünlük arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1g: Phobeus etkisi ve Eşitlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

H1h: Phobeus etkisi ve Üstünlük arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

3.Yöntem ve Teorik Modelin Test Edilmesi

Hipotezleri test etmek için gerekli çeviri düzeltmeleri yapıldıktan sonra Gümüşhane ilinde yaşayan toplam 314 kişiye ilgili anketler tesadüfi yöntem ile yüz yüze yapılmıştır. Bu anketlerin 284 adedi geri alınmıştır. Elde edilen veriler AMOS programı aracılığıyla analize tabi tutulmuştur. Öncelikle oluşturulan ölçüm modeline Croanbach güvenirlik testleri uygulandıktan sonra doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış, ölçüm modelinin geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiş ve daha sonra yapısal eşitlik modeliyle yol analizi yapılarak değişkenler arasında öngörülen ilişkilerin söz konusu hipotezleri karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır. Kullanılan ölçeklere ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir:

ÖLÇEK	MADDE SAYISI	KAYNAK
Phobus ölçeği	6 soru (2Boyut)	Battal,F (2018)
İslami İş Ahlakı Ölçeği	47soru (8 Boyut)	Ibrahim, A., ve Kamri, N. A. (2013)

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Çalışmanın ölçüm modeline ait değerler tablo2’de ifade edilmiştir.

Kavram	Gösterge	Standardize faktör yükü	t değeri	Birleşik güvenirlik	Ortalama Açıklanan Varyans	Cronbach alfa
					0.926	
İslami İş Ahlakı Ölçeği	Dindarlık_ORT	0.87	24.23	0.887	0.89	0.885
	Çaba_ORT	0.71	19.58	0.776	0.76	0.887
	Rekabet_ORT	0.73	20.17	0.801	0.85	0.864
	İş	0.77	19.98	0.769	0.81	0.889
	Yükümlülüğü_ORT					
	Kalite_ORT	0.70	17.24	0.744	0.80	0.856
	Bütünlük_ORT	0.72	19.88	0.639	0.69	0.741
	Eşitlik_ORT	0.88	17.25	0.729	0.72	0.788
Üstünlük_ORT	0.76	21.90	0.603	0.66	0.701	

					0.866	
Phobeus	Bireye	0.88	23.39	0.802	0.82	0.885
Ölçeği	Yönelik_ORT					
	Firmaya	0.67	19.16	0.699	0.68	0.729
	Yönelik_ORT					

Tablo 2. Ölçüm Modeline Ait Değerler

3.1 Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanlara ilişkin demografik bulgular şöyle özetlenebilir: Cevaplayıcıların % 55,69'u kadın (161 kişi), % 44,31'i erkektir (123 kişi). Cevaplayıcıların % 32,5'i 25 veya altı yaşlarda iken 26-30 yaş grubundaki katılımcıların oranı % 10,8'dir. 30 yaş ve üzeri ise 56,7 dir. Yönetmel pozisyon açısından durum incelendiğinde, cevaplayıcıların % 22,2'sinin yönetmel görevi olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyine bakıldığında, yüksekokul/lisans düzeyinde mezun veya devam edenlerin oranının % 56,2 olduğu görülmektedir.

3.2. Teorik Modelin Test Edilmesi

Verilerin analizinde öncelikle oluşturulan ölçüm modeli bir bütün olarak doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuş ve modelin yapı geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Ayrıca ölçüm modelinin madde sayısı fazla olduğu için boyutsal ortalamalarının geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin başlıca göstergelerde Tablo 2'de özetlenmiştir:

Tablo 2'deki değerlere göre her bir değişkeni ölçen ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,70'in üzerinde olduğundan ölçeklerin yüksek içsel tutarlılığa sahip olduğu (Nunnally, 1978: 245; Bagozzi, 1994: 18; Hair vd., 1998: 118) iddia edilebilir. Yakınsama geçerliliği için her bir maddenin faktör yüklerinin anlamlı ve 0,50'den yüksek olması, bütünleşik güvenilirliğin 0,60'dan yüksek olması (Bagozzi ve Yi, 1988) ve ortalama açıklanan varyansın (Average Variance Extracted-AVE) tüm kavramlar için 0,50'den yüksek olması gerekir. Bu modelde tüm faktör yükleri ve bütünleşik güvenilirlikler kabul

edilebilir aralıktadır ve $p= 0,01$ önem düzeyinde de anlamlıdır. Ayrışma geçerliliğini test etmek için Fornell and Larcker'ın yaklaşımından yararlanılmıştır (Fornell and Larcker, 1981). Bu yaklaşımda her bir kavram için ortalama açıklanan varyans değerinin karekökünün, bu kavram ile diğer kavramlar arasındaki korelasyondan yüksek olması gerekir. Bu modelde basit olarak iki değişken arasındaki ilişkiye bakıldığı için iki temel ölçeğin 8 boyutlu (0.998) ve 6 boyutlu (0.748) olarak yukarıda gösterilen ortalama açıklanan varyans değerlerinin aritmetik ortalaması alınarak elde edilen değerler arasındaki ayrışma geçerliliği karşılaştırılmıştır. Ayrışma geçerliliğine ilişkin değerler Tablo 3'te gösterilmiştir:

	1	2
İslami İş Ahlakı	0.92	
Phobus Etkisi	0.887	0.86

Tablo 3. Ayrışma Geçerliliği Göstergeleri

Köşegende koyu renkli olarak gösterilen değerler Açıklanan Ortalama Varyans'ın karekökü olup, köşegenin altındakiler ise her bir değişkenin diğer değişkenle arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon katsayısıdır. Tablo 3'e göre ölçüm modelindeki değişkenler ayrışma geçerliliği göstermektedirler. Ayrıca bütün ilişkiler pozitif korelasyonla ilişkilidir. Ölçüm modelinin ayrışma ve yakınsama geçerlilikleri ile değişkenlerin güvenilirlikleri ortaya konduktan sonra yol analizi yapılmıştır. Tahmin yöntemi olarak da maximum likelihood (en yüksek olabilirlik) kullanılmıştır. Yol analizine ilişkin uyum indeksleri Tablo 4'te gösterilmiştir:

Kısaltma	Anlamı	Model değeri	Kabul Değeri
χ^2	Ki kare	326,48	-
Sd	Serbestlik derecesi	119	-
χ^2 /sd	Ki kare/ serbestlik derecesi	2.743	$\leq 2a$, $\leq 5b$ (a: çok iyi uyum, b: iyi uyum)
p	Önem düzeyi	0.0369	$0,05 \leq$
RMSEA	Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü	0.071	$0,05 <$ (tolerans 0,08)
CFI	Artmalı Uyum İyiliği İndeksi	0.96	$0,90 \leq$

NNFI	Normlaştırılmamış Uyum İyiliği İndeksi	0.95	0,90≤
AGFI	Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi	0.91	0,90≤

Tablo 4. Araştırma Modeline Ait Uyum İndeksleri

Tablo 4'e göre oluşturulan araştırma modelinin kabul edilebilir uyum sergilediği görülmektedir. Modeldeki denklemlere ait regresyon katsayıları ise Tablo 5'te gösterilmiştir.

Yol	Hipotez	Yol Katsayısı	T Değeri	Sonuç
P.ETKİSİ → İŞ AHLAKI	H1	-0.45	6.62	Kabul edildi
P.ETKİSİ → Dindarlık	H1a	-0.41	5.52	Kabul edildi
P.ETKİSİ → Çaba	H1b	-0.29	6.01	Kabul edildi
P.ETKİSİ → Rekabet	H1c	-0.28	2.16	Kabul edildi
P.ETKİSİ → İş yükümlülüğü	H1d	-0.69	10.78	Kabul edildi
P.ETKİSİ → Kalite	H1e	-0.20	2.19	Kabul edildi
P.ETKİSİ → Bütünlük	H1f	-0.47	5.87	Kabul edildi
P.ETKİSİ → Eşitlik	H1g	-0.55	9.65	Kabul edildi
P.ETKİSİ → Üstünlük	H1h	-0.36	4.27	Kabul edildi

Tablo5: Modeldeki denklemlere ait regresyon katsayıları

Tablo 5'e göre Modern Ahilik ile İslami İş ahlakı arasında kurulan H1 temel ilişki hipotezinde olumlu ve anlamlı bir sonuç elde edilirken alt hipotezlerinin de (H1a;H1b;H1c;H1d;H1e;H1f;H1g;H1h) pozitif ve anlamlı olarak birbiriyle ilişkili olduğu gözlemlenmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Phobesus etkisi 1930'lu yılların sonunda ortaya çıkan yaklaşık bir düzine dünya çapında ticaret yapan elektrik firmasının bir araya gelerek oluşturduğu bir akımdır. Günümüzde planlı eskitme olarak geçse de ahlaki yönünün sadece felsefi tartışmalara konu olduğu literatürde incelenmediği gereceği yapılan incelemeler sonucunda ortaya konulmuştur. Konu ile ilgili SSCI sosyal Bilimler, YÖKTEZ, Google Scholar,

Researchgate gibi çok geniş kapsamlı tarama motorlarında dahi arama yapıldığında bu iki ilişkiyi ortaya koyan herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Esasen ülkemizde sosyal bilimler alanında ahlak ile ilgili de pek çalışma mevcut değildir belki de bilim adamları tarafından, ahlakın felsefi bir kavram olmasından dolayı yeterince somutlaştırılmayacağı görüşünü taşımalarından kaynaklanıyor olabilir. Ancak yalnızca iş ahlakı ile ilgili literatür tarandığı zaman YÖKTEZ olarak profesyonel anlamda tez konusu olarak 22 yılda sadece 42 çalışma yapılmıştır. Ancak yabancı literatür tarandığında iş ahlakı ile ilgili sadece sosyal bilimler temelli SSCİ 'li 590 adet çalışma yapılmıştır.

Buradan hareketle yapılan bu çalışmada Phobebus etkisi ile İş ahlakı arasında negatif bir etki olduğu gözlemlenirken boyutsal olarak da tüm boyutların negatif olarak ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Yani bireyler ve firmalar dayanaksız ve planlı eskitilen ürünlerin çok da ahlaki olmadığını düşünmektedirler.

KAYNAKÇA

Banyard, P., & Flanagan, C., (2011). Ethical Issue in Psychology, Psychology Press-USA.

Byun, S. E. (2011). Consumer response to seller-induced perishability: Perceived desirability of products, urge to buy and purchase acceleration. *International Journal of Costume*, 11 (2): 53-64.

Constantin, E.C., (2010). Etical and Individual behavior. *Professional Communication and Translation Studies*, 3(1), 15-18.

Elangovan, A., & Jayashree, J. M. (2013). Do demographic variables influence organizational culture. *South Asian Journal of Marketing & Management Research*, 3(3), 17-29.

Ferrell, O.C., Fraedrich, J., and Ferrell, L., (2013), Business Ethics, 9th Ed., SouthWestern-USA.

Fornell, C., & Larcker, D.F., (1981). Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Errors. *Journal of Marketing Research*, 18(2), p. 39-50.

Hair, Joseph F., Anderson, Rolph E., Tatham, Ronald E. & William C. BLACK (1998). *Multivariate Data Analysis with Readings*, Fifth Edition, New York: Prentice-Hall International Inc

Mulej, M., Potocan, V., & Rosi, B., (2005). Ethics of Interdependence: Solution for Conflicts between Holistic and Specialistic Thinking-European Congress of Science from 19-22 September. Retrieved from: <http://www.afscet.asso.fr/resSystemica/Paris05/mulej.pdf> , Accessed on: 19 November, 2016.

Packard, V. (1960). *The Waste Makers*. Harmondsworth: Pelican

R. S. Naagrazan (2006). *Professional Ethics and Human Value*. New Age International Publishers.

Rodgers, D. T. (2014). *The work ethic in industrial America 1850-1920*. Univ

Teulings, A. W. M. (1984). The internationalisation squeeze: double capital movement and job transfer within Philips® worldwide. *Environment and Planning A*, 16(5), 597-614.

TREVEN, S., Mulej, M., & Lynn, M., (2008). The Impact of Culture on Organizational Behavior. *Management*, 13(2), 27-39.

<http://www.ceyms.com/115-yildir-yanan-ampul/>

<http://www.webtekno.com/115-yildir-hic-sonmeyeyen-ampul-h20643.html>

Film Adaptation as Translation in the Example of Elia Kazan's *A Streetcar Named Desire*

Ayşe Ece DERELİOĞLU ŞEN - Dokuz Eylül Üniversitesi,

Abstract

The aim of this study is to approach film adaptation as a modality of translation and show an analysis of shifts occurring in the adaptation of the famous play *A Streetcar Named Desire* for the big screen. Novels, plays and films have been the most popular narrative modes of the modern World. After cinema began to be seen a narrative entertainment, the novel as a narrative fiction began to be the source material of the film adaptations. Film-makers have seen the novel as a ready-made material. Theatre plays are also seen as more ready materials since they are in the form of dialogues. The reason of this continuing interest at the very beginning depends on the respect of its writer, respect of the literary work itself, and its popularity. Although the popularity or success of the literary work brings respect to the title of the movie, all movies adapted from fiction cannot be successful. Since daptation is a kind of translation from one medium, prose, to another, film; adaptation involves a process of modification and change in order to suit a new purpose. Adaptation of *A Streetcar Named Desire* is also constructed within the framework of time, censorship and other obstacles also affects the process and they become the main reasons of adaptation shifts. Some of the scenes in the film are also out of sequence in relation to where they appear in the play on stage. The dialogues, events, symbols related to the themes of sexual desire, fantasy and delusion, interior and exterior appearance, masculinity, feminity is also affected by filmmakers attempt to limit the number of variables involved in the movie version.

Key Words: film adaptation, translation, *A Streetcar Named Desire*

Elia Kazan'ın *Arzu Tramvayı* Örneğinde Çeviri Olarak Film Uyarlaması ÖZET

Bu çalışmanın amacı, film uyarlamasının bir çeviri yöntemi olarak ele alınması ve ünlü tiyatro oyunu *Arzu Tramvayı*'nin beyaz perdeye aktarılmasında ortaya çıkan anlam kaymalarının bir analizini sunmaktır. Romanlar, tiyatro oyunları ve filmler modern

dünyanın en popüler anlatı yöntemleridir. Sinema bir anlatı eğlencesi olarak görülmeye başlandıktan sonra romanlar, film uyarlamalarının kaynak malzemesi olmaya başladı. Film yapımcıları romanı hazır bir yazılı materyal olarak değerlendirdiler. Tiyatro oyunları da diyalog formatında yazdıkları için senaryolaştırma sürecine uygun daha hazır malzemeler olarak ele alındılar. Giderek artan bu ilgini başlangıçtaki sebebi yazarın saygınlığı, edebi eserin saygınlığı ve popüleritesine bağlıydı. Edebiyat çalışmasının popüleritesi ya da başarısı filmin başlığına saygı duyulmasına sebep olsa da tüm uyarlama filmler başarıyı yakalayamaz. Uyarlama; bir formdan başka bir forma, yazılı metinden filme, çevirme işlemi olarak düşünüldüğünde, yeni amacına uygun olarak bir dönüşüm ve değişim sürecini içerir. *Arzu Tramvayı*'nın uyarlamasında filmin sınırlı süresi, sansür ve diğer engeller süreci etkilemiş ve anlam kaymalarının ana sebeplerini oluşturmuşlardır. Filmdeki bazı sahneler tiyatro oyununda sahnelendikleri yerden daha farklı bir yerde karşımıza çıkarlar. Cinsel arzu, fantezi ve aldanma, içsel ve dış görünüş, erkeklik, kadınlık temaları ile ilgili diyaloglar, olaylar, semboller uyarlama sürecinde film versiyonunda yer alan değişkenlerin sayısını sınırlamaya çalışan film yapımcılarını etkiler.

Anahtar Kelimeler: film uyarlaması, çeviri, Arzu Tramvayı

INTRODUCTION

The purpose of this study is to approach film adaptation as a modality of translation and show an analysis of changes occurring in the adaptation of the famous play *A Streetcar Named Desire* by Tennessee Williams for the big screen by director Elia Kazan. Novels, plays, and film have been the most popular narrative modes of the modern World. After cinema began to be seen as a narrative entertainment, the novel as a narrative fiction began to be the source material of the film adaptations. Film-makers have seen the novel as a ready-made material, as an almost ready script. Theatre plays are also seen as more ready materials since they are in the form of dialogues. The reason for this continuing interest at the very beginning depends on the respect of the play's writer, respect of the literary work itself, its popularity. Although the popularity or success of the literary work brings respect to the title of the movie, all movies adapted

from fiction cannot be successful. There are many other factors. Four points needed for a literature-based film to be successful is listed by Cahir (Cahir, 2006: 99):

1. The film must communicate definite ideas concerning the integral meaning and value of the literary text, as the filmmakers interpret it

2. The film must exhibit a collaboration of filmmaking skills

3. The film must demonstrate an audacity to create a work that stands as a world apart, that exploits the literature in such a way that a self-reliant but related, aesthetic offspring is born

4. The film cannot be so self-governing as to be completely independent of or antithetical to the source material. (Cahir, 2006: 99)

The source material; whether it is a novel, play or story, is undoubtedly compared to the movie version by the receptive. The audience who have seen the play version or read the script have their own mental images about the atmosphere of the play and its characters, naturally, they compare their images with those in the movie version. Fidelity is also questioned: Is it true to the play?, Does it capture the core of the play? Is the characterization loyal to the original? Fidelity to the source text might be the major criterion for judging the film version. On the other hand, the concept of fidelity has different dimensions: fidelity to the text, fidelity to the spirit of the novel, fidelity to the era, fidelity to genre... Christopher Orr remarks this idea: 'Within this critical context (here he means intertextuality), the issue is not whether the adapted film is faithful to its source, but rather how the choice of a specific source and how the approach to that source serve the film's ideology. (qtd. in Otten, 2012: 94) The adapter might see the original as a "raw material", and his/her movie version as a commentary on the literary text. Even from this point of view, the remaining spirit and essence of the original text in the movie can be questioned.

Geoffrey Wagner also suggests three possible categories for adaptation (Wagner, 1975: 28-30);

(a) transposition, 'in which a novel is given directly on the screen with a minimum of apparent interference.

(b) commentary, 'where an original is taken and either purposely or inadvertently altered in some respect . . . when there has been a different intention on the part of the film-maker, rather than infidelity or outright violation.

(c) analogy, which must represent a fairly considerable departure for the sake of making another work of art. (Wagner, 1975: 28-30)

All these comments on the process of adaptation show the fact that both adaptation and translation involve an act of communication between a source text and a target text, it involves the transfer of meaning between two different media. According to Catrysee, adaptation and translation share the following common characteristics:

- they involve products which are situated in a complex context of producers, receivers, and various other agents;
- they involve utterances or texts and the interaction between texts and their receivers;
- translation and adaptation are considered irreversible processes, in the sense that a back-translation is not the same as the source text and,

similarly, a novelization of a film adaptation would not be the same as the source novel;

- adaptation and translation are teleological as processes, in that they are influenced by source and target (con)text conditioners, the latter of which play a pivotal role in the overall decision-making;
- notions of “equivalence” can be traced in both adaptation and translation. (qtd. Perdikaki. 2017: 250-251)

Lefevere's concept of Patronage is also common for the two processes, it places emphasis on the factors that monitor the translation and movie adaptation processes, as we will see in the example of the 'rape scene' of *A Streetcar Named Desire*. As mentioned above, both translations and adaptations are influenced by tangential systems since are part of the polysystem.

The model for adaptation analysis of *A Streetcar Named Desire* used in the case study of this paper is based on the taxonomy of translation shifts by Ven Leuven-Zwarts. Descriptive/comparative and interpretive components will be used to explain adaptation shifts; moreover, Catrysee's descriptive approach of adaptations will be used. The play version and the movie version will also be compared accordingly.

A Streetcar Named Desire, directed by Elia Kazan and released in 1951 is based on the play of the same name written by Tennessee Williams. Although the film is based on a story written for the stage and not the screen, Kazan's *A Streetcar Named Desire* is considered as a classic and placed among the greatest movies ever made, it has received twelve Oscar nominations. This success shows that the film succeeds in adapting the material it is based on.

Sexual desire, masculinity and femininity, fantasy and trueness, illusions, confrontations, and interior-exterior appearance are the major themes that Tennessee Williams deals with in his play. Love, loyalty, psychosis, and cruelty amongst the characters are also questioned by the main female character of Blanche's point of view. Transfer of all these themes and topics to the big screen are done with the help of Tennessee Williams himself, he collaborates to the writing process of the script, and works with Kazan in a studio. Bray states that: "the director was involved in the play's writing from very early on and the playwright was involved in the production process throughout its development" (Bray. 2013: 71).

Although it is called Kazan's movie, it is hard to tell that the script is adapted by Kazan since Williams works in the studio with adapters throughout the process. The themes of the play - sexual desire, masculinity and femininity, fantasy and trueness, illusions, confrontations, and interior-exterior appearance - causes pressure from the

studio, it was not common for the 1950s to deal with such issues on the screen so some changes needed to be made. Transferring references of homosexuality, a rape scene, a suicide, and domestic violence into the film version was not easy for the era. Some dialogues are cut from the original version including references to Blanche's ex-husband's homosexual tendencies, Stanley's violence towards his wife and Blanche, Blanche's sexual history. The rape scene also causes discussions, censors want the scene to be completely omitted. But, Williams insists on the scene by saying "the play loses its meaning, which is the ravishment of the tender, the sensitive, the delicate, by the savage and brutal forces of modern society" (qtd. in Camarillo. 2014: 33). As a result of his disapproval, the rape scene is symbolically included, the violence of Stanley is softened. The audience is only given symbols of the sexual violence; the crash of a mirror mimics of Blanche and Stanley, dying lights, emotionalistic music. This was the power struggle between the power of censorship and Williams' author rights.

Williams also plays a key role in the selection of the cast. Blanche is played by Vivien Leigh but for the role of Stanley, Williams insists on Marlon Brando, who also plays in stage versions released in 1947 and 1948. Williams appreciates Marlon Brando's performance. In a letter, Williams tells about how he is content with the adaptation of the character of Stanley Kowalski to the screen:

I can't tell you what a relief it is that we have found such a God-sent Stanley in the person of Brando. It had not occurred to me before what an excellent value would come from casting a very young actor in this part. It humanizes the character of Stanley in that it becomes the brutality or callousness of youth rather than a vicious older man. I don't want to focus guilt or blame particularly on any one character but to have it a tragedy of misunderstandings and insensitivity to others. A new value came out of Brando's reading, which was by far the best reading I have ever heard (qtd. in Bray. 2013: 78).

Adaptation of a stage play differs from an adaptation of a novel, novella or short story. Especially, a staged play causes expectations for the audience who have seen the first version. The audience wants to see what they have designed. What is the movie's behalf here is that various set designs, camera movements, music effects, more realistic outside settings... In the movie version, Kazan uses all these elements to Project Blanche's mind on screen. For example, 'the scene of Japanese lanterns' in which Blanche insists on turning out the lights and lets only the paper lanterns on is transferred by the help of camera movements which shows Blanche's wrinkles near her eyes. Kazan wants the audience to empathize with Blanche. Signs of her mental breakdown and her vulnerability is mostly given through her actions, especially with her mimics. For example, in the scene in which she tells her new fiance about her ex-husband Alan, although her words are proper and convincing, as the camera zooms in we see that her actions show that she is lying about her past. Blanche is

In the movie version, especially the representations of female characters has significance for the adapters. Kazan and Williams put a lot of focus on her Blanche's emotional downfall, unlike the play version of the stage. Kazan states "remained determined not to allow Brando's stage dominance to overshadow the character of Blanche" (Bray. 2013: 79). They make their decisions accordingly.

The setting especially Kowalski home is also designed to give that effect of sympathy for Blanche. Small rooms of the house are used to Show Blanche's inner turmoil. She feels confined and lonely, there is no place for her to go except Stanley Kowalski's home. On the stage of theatre such an effect cannot be given through the stage design since the performance should be seen by each audience, idea of small rooms with lots of old furniture is not a good idea for stage performances of the play. It is stated "so that as Blanche feels more constricted and threatened inside the Kowalski home, the walls could literally move in and create a claustrophobic tension within the space" (McGee. 1996).

In the movie version, we are introduced to Blanche in New Orleans Train Station, she is confused. She gets off the train, looks the smoke-filled station. Then she gets on

the streetcar and tells where she needs to go. The film cuts here. Blanche is shocked by the busy streets of New Orleans, she meets with her sister Stella, they talk about Blanche's new situation. It is understood that Stella is worried about Blanche's future. During the conversation, the camera stays on Blanche, never shows any other character or details around. These close-ups and camera angles that are chosen by Kazan differs the movie version from the stage versions. The camera movements guide us to see the significant elements and helps us to focus on. In the scene of letters in which Stanley throws Blanche's letter on the floor, the camera follows Blanche to the ground to show her vulnerability. The use of film techniques establish sympathy for Blanche and gives the necessary details at first sight. The rape scene is also given through film techniques in a symbolic way, the camera zooms in the frame, the broken mirror, the music rises, and we hear the voice of a broken bottle. The act is not obvious but clear from all the outcomes. Kazan succeeds in giving the themes of the novel through the film version of *A Streetcar Named Desire*.

Adaptation is a kind of translation from one medium, prose, to another, film. Adaptation involves a process of modification and change to suit a new purpose. Adaptation of *A Streetcar Named Desire* is also constructed within the framework of time, censorship and other obstacles also affect the process and they become the main reasons for adaptation shifts. Some of the scenes in the film are also out of sequence in relation to where they appear in the play on stage. The dialogues, events, symbols related to the themes of sexual desire, fantasy and delusion, interior and exterior appearance, masculinity, femininity is also affected by filmmakers attempt to limit the number of variables involved in the movie version.

WORKSCITED

A Streetcar Named Desire. Dir. Elia Kazan. Warner Bros, 1951.

Bray, William Robert. (2013) "Elia Kazan's *A Streetcar Named Desire*." *Modern American*

Drama on Screen. Ed. William Robert Bray and R. Barton Palmer. New York: Cambridge UP.

Cahir, Linda Costanzo. (2006) *Literature Into Film: Theory and Practical Approaches*. Jefferson, NC: McFarland.

Camarillo, Emmanuel. (2014) "Analysis of Character Translations in Film Adaptations of Popular Literature." *Site*, scholarship.claremont.edu/cmc_theses/872/.

McFarlane, Brian. (1996) *Novel to Film: An Introduction to the Theory of Adaptation*. Oxford: Clarendon Press.

McGee, Scott. (2013) "Behind the Camera on A Streetcar Named Desire." Turner Classic

Movies. N.p., Feb.-Mar. Web. 25 May. 2018.

Otten, Birte. (2012) "Of Political Visions and Visionary Politicians: Adapting All the King's Men to the Big Screen." *Film Remakes, Adaptations and Fan Productions: Remake/Remodel*, by Kathleen Loock and Constantine Verevis, Palgrave Macmillan.

Van Leuven-Zwart, Kitty. (1989) "Translation and Original: Similarities and Dissimilarities I." *Target*, vol.1, no. 2.

Wagner, Geoffrey. (1975) *The Novel and the Cinema*. Fairleigh Dickinson University Press: Rutherford, NJ.

Williams, Tennessee. (1947) *A Streetcar Named Desire: A Play*. New York: New Directions.

Futbolda Yükselti Antrenmanı: Fizyolojik Temelleri ve Antrenman Uyarlamaları

Cem Sinan ASLAN – Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Ender EYUBOĞLU – Bartın Üniversitesi

ÖZET

Dünya üzerindeki birçok yerleşim bölgesi 1000 metrenin üzerindedir ve buralarda milyonlarca insan yaşamakta ve egzersiz yapmaktadırlar. Böyle bir rakımda yaşayan insanlar bir problemle karşılaşmalar da, deniz seviyesinde veya 1000 m rakımdan daha düşük rakımda yaşayanlar ve sporcular, böyle bir rakım yüksekliğinde yaşamak ve/veya egzersiz yapmak zorunda kaldıklarında yükselti ile oluşan bir takım problemlerle karşılaşmaktadırlar.

Bu çalışma; yükselti antrenmanlarının fizyolojik temellerini ve bu antrenmanların futbola uyarlanmasını daha önce yapılmış çalışma sonuçlarının ışığında incelenmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Yükselti Antrenmanı

Altitude Training in Soccer: Physiological Bases and Training Adaptation

ABSTRACT

Many settlements around the globe are higher than 1000 meters, and millions of people live and exercise in these conditions. Although people who live at such an altitude do not encounter a problem, those who live at sea level or below an altitude of 1000 m and athletes face a number of problems with altitude when they have to live and/or exercise at such an altitude.

The aim of this study, determining the physiological bases of altitude training, and the adaptation of these training to soccer in the light of the results of previous studies.

Keywords: Soccer, Altitude Training

GİRİŞ

Yükselti, deniz seviyesinden yaklaşık 1600 metre ve daha yüksek ortamları tanımlar. 2500 metreye kadar hafif, 3500 metreye kadar orta, 5500 metreye kadar yüksek, 5500 metre üzeri aşırı yüksek rakım olarak kabul edilir(1). 2007 yılında FIFA tarafından düzenlenen toplantıda; 0-500 m deniz seviyesine yakın, >500-2000 m alçak irtifa, >2000-3000 m orta irtifa, >3000-5500 m yüksek irtifa ve >5500 m aşırı yüksek irtifalar olarak kabul edilmiştir (2). Diğer birçok tanımda ise; 1000 m ve üzerindeki rakımlar yükseklik (yükselti) olarak kabul edilmektedir.

FİZYOLOJİK TEMELLER

Yükseğe çıktıkça, 1800 metrenin üzerindeki yüksekliklerde atmosfer basıncı (PO_2) düşmektedir. Bu basınç seviyesi deniz yüzeyinde 760 mm Hg iken, 3048 metrede 523 mm Hg düzeyine düşmektedir(3). Yapılan araştırmalarda, sağlıklı bir kişinin 5484 metre yükseklikte en çok 30 dakika, 9144 metre yükseklikte ise en çok 1 dakika kalabileceği saptanmıştır(3).

Artan yükseklikte (1500, 2000, 2500, 3000 m, vb.) organizma; yapılan yüklenmelere, değişen atmosfer şartları altında (hava basıncı, havayı oluşturan gazların-moleküllerin sıklığı, ısı, nem, güneş ışınlarının etkisi) adapte olmaya zorlanır. Artan yükseklikte havayı oluşturan gazların (N_2 , O_2 ve CO_2) basınçlarının toplamı olan hava basıncı düşerken, hava basıncına paralel olarak O_2 basıncı da düşer. Yine artan yükseklikle beraber çevre ısısında ve nem oranında düşmeler meydana gelir. 2500 m yükseklikte nem oranında yarıya yakın azalma olur, hava soğur ve kurur (4).

2000 metrenin üzerindeki yüksekliklerde atmosferdeki oksijenin kısmi basıncının (PO_2) düşmesiyle akciğerlerde oksijenin kana geçmesi güçleşmekte ve böylece fizyolojik bir zorlanma ortaya çıkmaktadır (5). Bu durumda kişinin, deniz seviyesine göre her nefes alışında kana geçen O_2 miktarında bir azalma meydana gelmektedir. Meydana gelen bu zorlanmaya karşı koyabilmek ancak bulunulan yüksekliğe uyum sağlamak (aklimatizasyon) ile olabilmektedir (5).

1500 metreden itibaren ortam yükseldikçe fiziksel performans etkilenmekte ve yükseltideki artışa bağlı olarak etkilerde de artış görülmektedir. Çok yüksek irtifada fiziksel performans ve maksimal VO_2 'de %60'dan daha fazla azalma görülmektedir ve 1500 metreden sonra çıkılan her 300 metrede maksimal VO_2 'de %3-3,5 azalma görülür (6).

Alveollerde oksijen basıncının düşmesi, arter kanında hemoglobin saturasyonunu düşürür. Dokulara oksijen dağıtımının iyileşmesine yardımcı olacak şekilde kan akımı hızlanır, solunum ve kalp atım hızı artar. Solunumun hızlanması CO_2 'in parsiyel basıncını zamanla azaltarak alveolar oksijen basıncının artmasına yardımcı olur. Solunumun hızlanması akciğerlerden sıvı kaybını ve dehidrasyon potansiyelini artırır.

Yükselti ile birlikte arterial oksijen saturasyonunda düşüş gözlenir. Deniz seviyesinde arterial O_2 saturasyonu dinlenik ve maksimal bir egzersiz sırasında %97-98 (7) iken, 2500 m civarında dinlenik durumda %94, submaksimal bir egzersizde %80-90 arasında (8), 6000 m'de dinlenik %70, maksimal bir çalışmada %60 civarındadır (7). Bu durum, yükseltide dayanıklılık performansındaki uyum süreci boyunca meydana gelen düşüşü açıklamaktadır.

Ayrıca, gerçek yükselti ortamında yükselti arttıkça, hava sıcaklığı azalır (her 300 metrede yaklaşık $2^\circ C$) ve kişi hipoksiye ek olarak soğuktan da metabolik olarak etkilenir (1). Yükseklikte yapılan çalışmalarda özellikle yeterli oksijen alamama (Hypoxie) ve organ sistemlerindeki değişiklikler adaptasyon oluşumlarını meydana getirir. Kalp atım sayısı ve dakikada nefes alım sayısı artar, kanın yapısı değişerek hemoglobin sayısı artar. Kaslarda miyogloblin, anaerob glikoliz ve enzim aktivitelerinin artışı ile hücre organizasyonları da O_2 eksikliğine adapte olurlar (2, 4).

Artan yükseklikle beraber atmosferdeki bu değişikliklere adapte olmadan, sporcunun müsabakalara sokulması organizmayı zorlar ve olumsuz sonuçlar alınabilir. Yüksek şiddete yapılan antrenmanlarda; çok çabuk yorulmalar, kaslarda ağrı ve kuvvetsizlik görülebilir fakat adaptasyon süreci arttıkça sporsal verimde de bir artış gözlenir (4).

Yükseklığe uyum, “Kısa süreli uyum” ve “Uzun süreli uyum” olmak üzere iki temel yapıda incelenebilir (5).

Kısa Süreli Uyum

- Hemoglobın miktarı 6 gün içerisinde artabilmektedir.
- Kilo kaybı görülmektedir.
- Kan hacmi azalmaktadır. Erkeklerde 15 gün içerisinde % 15 azalma gözlenmiştir. Azalmalar deniz seviyesine inildikten sonra 15-20 gün içerisinde normale döner.
- Kalp atım hacmi (Stroke Volum) 20-21 gün süre kadar % 10 miktarında bir azalmaya uğrar. Azalma, deniz seviyesine döndükten 5 gün sonra normal düzeyine döner.
- Kısa süreli yükselti etkilerinden birisi kalbin 1 dakikadaki atım hızının artmasının (taşikardi) ortaya çıkmasıdır.
- Kalp atım hacminin azalması ve dakikadaki atım sayısının artması nedeni ile kalp atım gücü (Cardiac Output) azalır.
- Düşük seviyelerdeki kan bikarbonat düzeyi nedeni ile azalmış kan tampon sistemi (neutralisation) özelliği ortaya çıkar. Deniz seviyesine inildikten sonra normale dönüş oldukça yavaştır.
- Fazla yüklemeli çalışmalarda 42 günlük bir süre, daha yüksek seviyede kan laktik asit düzeyinin meydana gelmesini sağlamaktadır.
- Yüksekliğe çıkılmasını takiben 11 gün içerisinde kırmızı kan hücreleri miktarında artış gözlenir. Bu değerler, deniz seviyesine döndükten 3-8 gün içerisinde normale dönmektedir.

Uzun Süreli Uyum

- 2 ay içerisinde kan hemoglobın değerlerinde gerçek bir artış gözlenir.

- 1 ay içerisinde kan alyuvar değerlerinde artış gözlenir.
- Hematoksit miktarında artma meydana gelir.
- İskelet kasında daha fazla kılcak damar ağlaşması (kapilarizasyon) meydana gelir.
- Fazla yüklenmelerde, kan laktik asit seviyesinde azalma meydana gelir.

FUTBOLUN FİZYOLOJİSİ

Futbolda performans teknik, biyomekanik, taktik, mental ve fizyolojik alanlar gibi birçok sayıda faktöre bağlı olarak gelişir. Bundan dolayı oyuncular bir tek alanda üst düzey seviyeye sahip olmak yerine futbolla ilgili tüm alanlarda yeterli bir kapasiteye sahip olmak durumundadırlar (9).

Akgün (3), futbolu; aerobik ve anaerobik eforların ardı ardına kullanıldığı sürat, kuvvet, çeviklik, esneklik, hareketlilik, denge, kassal ve kardio-respiratuvar dayanıklılık, koordinasyon gibi faktörlerin performansla beraberce etki ettiği yüksek derecede koordine bir spor disiplini olarak tanımlamıştır. Bir futbol maçında, elit düzeydeki oyuncular % 80-90 maksimal kalp atım hızında, anaerobik eşiğe yakın bir yoğunlukta ortalama 10 km koşmaktadırlar. Bu dayanıklılık yapısı içerisinde sıçrama, topa vurma, sprint gibi patlayıcı kuvvet unsurları da sıklıkla yer almaktadır (9).

Tablo 1. Futbolda Metre Olarak Kat Edilen Toplam Mesafe (10)

Toplam	Yürüme	Jogging	Fütleli*	Sprint	Y. Y. Ç	T.G. D.H	G.D .Y	G.D .J	Y. D. H	T. A. M
11527	306	3129	1506	666	217 2	874	590	285	316	218

Oyunun süresinden dolayı, futbol genel anlamda aerobik metabolizmaya bağlı bir spordur. Bunun yanında, 90 dakikalık bir oyun süresinde, futbolcu anaerobik threshold (üretilen ve uzaklaştırılan laktat miktarının dengede olduğu sürece %80-90 maksimum kalp atım hızı) seviyesine yakın bir iş yükü altındadır. Fazla miktarda kan laktadının birikmesinden dolayı bu yüksek yoğunluktaki iş yükünü uzun bir süre devam ettirebilmek fizyolojik olarak imkânsızdır. Bu yüzden oyuncular, oyun içinde çalışan kaslardan laktadın uzaklaşabilmesi için düşük yoğunlukta geçen sürelerle ihtiyaç duyarlar (9).

Daha önce yapılmış çalışmalarda kalp atım hızı ile VO₂ arasında ortaya konan ilişkiden dolayı, oyun içindeki VO₂ miktarının endirekt olarak hesaplanması yapılabilmektedir. Ortalama %85 maksimal kalp atım hızı ile gerçekleştirilen eforlarda %75 maksimal VO₂ miktarında bir tüketimin gerçekleştiği öngörülmektedir (11).

Futbolda aerobik metabolizma oyunun büyük bir kısmında ön planda olmakla birlikte anaerobik metabolizma sonucu etkileyen bütün hareketleri kapsamaktadır. Bir başka deyişle, şut, sprint, sıçrama ya da ikili mücadeleler gibi oyunun sonucuna etki eden tüm hareketler anaerobik süreçlerden meydana gelmektedir. Maç içinde anaerobik threshold seviyesi maksimal kalp atım hızının %76.6 ile %90.3 aralığında ve Wingate anaerobik güç testi sonuçlarının 637 ila 841 W arasında olduğu bildirilmiştir (9).

Yükseltide müsabaka ve bu müsabakaların özelliklerine göre antrenman yapma sorunları, 1962 yılında Şili'de ve 1970 yılında Meksika'da yapılan Dünya Futbol Şampiyonaları ve özellikle 1968 Meksika Olimpiyat Oyunlarında bu ülkelerin rakımlarının yüksek olması nedeniyle ortaya çıkmıştır. İlerleyen yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda, yükseltide antrenman için temel üç görüş ortaya çıkmıştır:

1. Yüksekliğe uyum sağlamak.
2. Yüksek rakımda çalışarak, daha alçak rakımlarda performansı artırmak.
3. Çocuk ve gençlerin mevcut performanslarını geliştirmek.

Yükseklik antrenmanının esas amacı sporcuyla yükseltide çalışmaya hazırlamaktır ancak uyuma bağlı olan fizyolojik değişimler, deniz seviyesindeki müsabakalarda avantaj elde etmek için de uygulanabilir. Futbolda yükselti antrenmanı amacını iki ana bölümde inceleyebiliriz:

1. Deniz seviyesinde yüksek performans için (Sezon başı antrenmanları)
2. Yüksek ortamlarda yapılacak turnuvalara (Dünya Kupası, vb.) hazırlık

Yüksek rakımda hazırlıkların amacına ulaşması için uyum (aklimatizasyon) süreleri vardır. Bu uyum süreleri, müsabakalara hazırlıkta kısa ve uzun süreli olarak ele alınmalıdır. Kısa uyum süresinin 3-4 haftadan az olmaması gerekmektedir. Bartsch ve ark. (2) 2000 m civarında ilk 2-3 gün yoğun egzersizlerde iyi bir performans sergilemenin çok zor olduğunu söylemektedirler. Bu nedenle, yükseltide 3-5 günlük kısa bir süre içinde yüksek rakımda oynanacak bir müsabakaya hazırlanmak, fizyolojik olarak organizmanın dengesini bozacak ve performansı olumsuz yönde etkileyecektir.

Takımlar, sezon öncesi hazırlık periyodunun büyük bir bölümünü ısının deniz seviyesine göre daha düşük olduğu yüksek bölgelerde geçirseler de bir süre sonra hazırlık döneminin geri kalanını geçirmek üzere sıcak ortamlara dönüş yapmaktadırlar. Yükseklik antrenmanlarının ardından deniz seviyesine inmenin performans üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri hala tartışılmaktadır.

Yüksekte yapılan antrenmanlarından sonra deniz seviyesine inişte; O₂ taşıma kapasitesinde artış (alyuvarlarda ve hemoglobin sayısında artış), mitokondride (C-Liflerde) artış, kılcıl damarlarda çoğalma, aerobik kapasite ve devamlılık özelliklerinde olumlu gelişmeler, anaerobik glikolizde artış ve kasların verimliliğinde gelişme gözlenir (4).

Ancak kimi araştırmacılar, yükselti antrenmanlarının aerobik performansı arttırırken anaerobik performansa bir etkisi olmadığını, kimileri ise fiziksel ve fizyolojik kapasite üzerinde anlamlı bir gelişmeye yol açmadığını söylemektedirler. Örneğin 2700 m yükseklikte kayakçılar üzerinde yapılan bir çalışmada, 14 gün sonunda maksimal VO₂ değerlerinde anlamlı bir artış tespit edilememişken (12), yine kayakçılarla 2300 m

yükseklikte 7 gün boyunca yapılan başka bir çalışma sonucunda maksimal VO₂'de anlamlı bir gelişme gözlenmiştir (13).

Tablo 2. İrtifa ve Preformansla İlgili Çeşitli Araştırma Sonuçları

ARAŞTIRMACI	İRTİFA	SÜRE	VO ₂ max	TESTLER
Mellerowicz ve ark. (21)	1800-2500 m Deniz seviyesi	4 hafta	%16 ↑ % 4 ↑	(3000m) %5 ↑ %3 ↑
Burtscher ve ark. (22)	2315 m 187 m	12 gün	%10 ↑ % 1 ↑	- -
Levine ve ark. (14)	2500-2700 m 2500/1400 Deniz seviyesi	4 hafta	%4 ↑ %3 ↑ ↔	(5000 m) ↔ ↑ ↔

Yükseklik çalışmalarında bazı kazanımlar elde edilse bile deniz seviyesine inildikten kısa süre sonra bu etkiler kaybolmaktadır. Kimi araştırmalar 3-8 gün arasında etkilerin kaybolduğundan bahsederken, Levine(14) ve Suslov (15) dayanıklılık antrenmanı etkisinin 4 hafta sürdüğünü söylemektedirler. Orta uzun mesafeciler ile yapılan bir çalışmada, yükselti sonrası dayanıklılık performansında; ilk 2 gün azalma, 3-7 günler arasında ilk gelişim, 8-10. günlerde tekrar düşüş, 12-13. günlerde performansta artış ve 18-20. günlerde en iyi derecelerin elde edildiği gözlenmiştir(15). Bu nedenle, yükseklik antrenmanları atletizm, kayak, vb. gibi bireysel sporlarda yarışma öncesi bir avantaj sağlasa da, uzun süreli bir etkiye sahip olmadığından sezon boyunca süremeyeceği için futbol açısından pek fazla bir anlamı olmayabilir. Ayrıca deniz seviyesine inildikten sonra gereken adaptasyon süreci de futbol için antrenman yönünden bir süre kaybına yol açabilir. Bu nedenle antrenörler, sezon öncesi yükseklik antrenmanlarına karar verirken iyi bir muhasebe yapmalıdırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yükselti antrenmanlarının süresi ve antrenmanların yapılacağı ortamın yüksekliği konusunda birçok fikir öne sürülmüştür. Popov (19) 2000 metrelik bir yükseltide, deniz seviyesindeki performansa erişebilmek için 18-21 gün geçirilmesi gerektiğini söylemektedir. Özel amaçlar ve branşların haricinde, genel olarak kabul

gören yükselti ve süre; 1800 m ile 2300 m yükseklikte en az 2 haftalık bir süredir (4, 6, 16, 17, 18) ve optimal süre olarak 3-4 haftalık sürelerden bahsedilmektedir. Yükselti antrenmanları için antrenörlerin dikkat etmesi gereken bazı ilkeler şu şekilde sıralanabilir (4, 17, 18):

- Yükseklik antrenmanları için en uygun yükseklik 2400 ± 200 m olmalıdır. 1800 m altındaki yükseklikler çok az uyarıcı etki yapar, 2800 metrenin üstündeki yüksekliklerde ise O_2 yetersizliği ve iklim şartlarının uygunsuzluğu sistematik bir antrenmanı güçleştirir.

- En uygun süre 3-4 haftadır. Bu süreler aşılmamalı ve 2 haftadan az sürelerde yapılmamalıdır.

- Süreler yüksekliğe göre değişiklik gösterebilir. Yükseklik arttıkça kamp süreleri uzar, kısaldıkça azalır.

- Yükseklik antrenmanları ne kadar sık tekrarlanırsa, adaptasyon o kadar çabuklaşır ve kamp süreleri kısalmır.

- Bir sezonda birkaç defa tekrarlanan yükseklik antrenmanlarında yalnızca 10 günlük süre bile etkili olabilir.

- Yükseklik antrenmanları hazırlık dönemi sonunda, sporcuların kondisyonel nitelikleri en iyi durumdayken yapılmalıdır.

- Antrenmanlar öncesi psikolojik hazırlıklar yapılmalıdır.

- Literatüre bakıldığında, yükseklik antrenmanlarının anaerobik kapasite ya da kuvveti geliştirmede etkisi yok denilebilir. Bu nedenle antrenmanlar aerobik temelli olmalıdır ve yoğun laktasit yüklenmelerden kaçınılmalıdır.

- İlk 4-6 gün uyum süreci için ayrılmalıdır. Örneğin; 2-3 kez ağır tempolu koşular, esneklik egzersizleri, yürüme ya da eğlenceli oyunlar yapılabilir.

- Antrenman aşaması 12-14 günü kapsamalıdır. Bu aşama yüksek antrenman hacimlerini içerir ve yoğunluk sistematik olarak arttırılır. Deniz seviyesindeki şiddetin seviyesine erişilmeye çalışılır. Dinlenmeler uzun tutulur.
- Aktif dinlenme günlerinde de çok düşük şiddette, değişik antrenmanlar ve sporlar yapılmalıdır.
- Son 3-4 gün deniz seviyesine dönmeden önce toparlanmaya ayrılır. Antrenman yoğunluğu düşürülür.
- Teknik ve taktik antrenmanlar; kondisyonel çalışmaların yoğunluğundan ve çalışma şartlarının zorluklarından (saha, araç-gereç, vb.) genelde programa alınmaz.

Bir üst düzey futbol takımı için en uygunu; maçtan 1 hafta önce aşağıya dönerek bir hafta boyunca maç formunda antrenmanlar yapmak olabilir (4). Yükseklik antrenmanı sonrası normal seviyeye döner dönmez yapılacak yoğun yüklemeli bir devamlılık antrenmanının ortama (normoxie) adaptasyonu hızlandıracağını, döner dönmez hemen müsabakalara katılmayı ya da resmi maçlardan 2 hafta önce aşağıya dönerek; ilk hafta gittikçe artan aerobik-anaerobik antrenmanlar yapıp, ikinci hafta da hazırlık maçlarına başlamayı önerenler vardır.

Sezona hazırlık çalışmalarında, yukarıdaki önerilerden sonuncusu daha fazla destek görmektedir. Bunun için, ilk 7-10 gün mümkün olduğu kadar kısa sürelerde doğrudan güneş ışığına maruz kalınması, daha kısa süren ve düşük şiddette antrenman yapılması, bir antrenmanda 15-20 dk ara verilmesi, aralarda sıvı alınması önerilebilir (5). Bu durumda, antrenörler sıcak ortamlara dönülen ilk 7-10 gün içinde takıma hazırlık maçları oynatmayarak ve antrenman içeriklerini daha çok teknik ve taktik çalışmalara ayırarak futbolcuların adaptasyonu için gereken fırsatı yaratmış olurlar.

McSharry (20), Güney Amerika'da 104 yıldır oynanan milli maç sonuçlarını incelediği çalışmasında, yüksek irtifa takımlarının düşük irtifalarda oynanan maçlarda avantaj sağladıklarını bildirirse de kupalar genelde Brezilya gibi daha düşük irtifada bulunan ülkeler tarafından kazanılmaktadır.

Yükselti Antrenmanında Farklı Bir Yaklaşım: “Yüksekte Yaşa, Alçakta Antrenman Yap!..”

Levine ve ark. (14) yarışmacı atletler ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında iki grup oluşturmuşlardır: 1.Grup: 1300 m’de yaşayıp, 1300 metrede antrenman yapanlar ve 2. Grup: 2500 m’de yaşayıp, 1300m’de antreman yapanlardan oluşmuştur. Yüksekte yaşayan grupta: $VO_{2maks.}$ %5 artmış, 5000m koşu zamanı 30 sn gelişmiş ve toplam kan hacminde 500 ml artış meydana gelmiştir. Düşük irtifada yaşayan grupta ise herhangi bir gelişim olmamıştır.

Yine, Stray-Gundersen ve Levine (23) 3 hafta süren çalışmalarına üç grup dâhil etmişlerdir. 2500 m’de yaşayıp, 2000-3000 m arasında antrenman yapan “Yüksekte yaşa-Yüksekte antrenman yap” grubunda bir gelişim sağlanamamıştır. 150 m’de yaşayıp, 150 m’de antrenman yapan “Alçakta yaşa-Alçakta antrenman yap” grubunda da bir gelişim sağlanamamasına rağmen 2500 m’de yaşayıp, 1200-1400 m arasında antrenman yapan “Yüksekte yaşa-Alçakta antrenman yap” grubunda 5000 m koşu süreleri daha iyi çıkmıştır.

Wehrin ve ark. (24)’da 24 günlük çalışmalarında alçakta yaşayan ve antrenman yapan (500-1600 m) grupta bir gelişim tespit edemezken yüksekte yaşayıp alçakta antrenman yapan (2500 m/1000-1800 m) grubun koşu derecelerini, %1,6 daha hızlı bulmuşlardır.

Neden “Yüksekte Yaşa-Alçakta Antrenman Yap” Daha Üstün?

- İlk günlerden itibaren kaliteli antrenman
- İskelet kasının yapı ve fonksiyonunun bozulmaması
- Daha az enfeksiyonel rahatsızlıklar
- Hipoksik Solunumsal Cevapta (HVR) artışa neden olur.
- Oksidatif stress, ultraviyole ışınların daha az oluşu vb. fizyolojik problemlerin az olması

“Yüksekte Yaşa-Alçakta Antrenman Yap” İçin Ne Kadar Süre Gerekli?

- Günde 8-10 saati yükseltide geçirmek yeterlidir.
- Toplam süre: 10 gün ile 3 hafta arası yeterli olabilmektedir.

Yapılan araştırma sonuçları, yüksekte yaşa-daha düşüğe antrenman yap prensibinin futbol takımları için daha uygun olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de Futbol Takımlarının Kullandığı Bazı Kamp Alanlarının Uygunluğu

Araştırmalar sonucunda yükseklik antrenmanları için genel olarak kabul gören yükselti 1800 m ile 2300 m arası olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de bu yükseltileri karşılayan ve alt yapı olarak hazır olan ve yüksekte yaşa düşük rakımda antrenman yap prensibine uygun birçok merkez bulunmaktadır. Ayrıca, yurt dışında bir kampın futbol takımlarına yaklaşık maliyeti 100.000 € civarına kadar çıkabilirken Türkiye’de bu rakam 10.000 €’ya kadar düşebilmektedir.

Uygun yüksekliğe sahip alanların başında Bursa-Uludağ gelmektedir. Uludağ, 1750-2500 m arası yerleşim ve 2543 metreye ulaşan doruğu ile Batı Anadolu'nun en yüksek dağıdır. Takımlar için birçok konaklama merkezi bulunmasına rağmen, uygun futbol sahası bulunmamaktadır. Kocaeli'nin Samanlı Dağları'nda bulunan 1700 metre rakımlı Kartepe’de FIFA standartlarına uygun sahalar bulunmaktadır. Esentepe, Gerede'nin 1,5 km kuzeyinde 1300 m. yükseklikte bulunmaktadır ve 3 adet çim sahaya sahiptir. Gerede Dorukkaya, doğal bir göl kenarında, rakımı 1600 metre olan bir merkezdir. Bölgedeki sıcaklığın güneşte 20 derece civarında seyrediyor olması ve iki çim saha, bir kaleci antrenman sahasına sahip olması bu merkezin avantajlarındandır. Isparta Davraz dağının zirvesi 2637 m yüksekliğindedir. Kamp alanları 1600-2000 m arasında yer almaktadır. Antrenman sahaları bulunmaktadır. Ankara Kızılcahamam’da bulunan tesiste dört adet çim saha ve 4,5 kilometre uzunluğunda kros pisti bulunmaktadır. Çok sayıda takıma aynı anda kamp yapma imkânı sunan merkezin rakımı 1300 metredir. Yine, son yıllarda takımlar tarafından tercih edilen merkezlerden

1021 metre rakıma sahip Afyonkarahisar'da bulunan spor kompleksinin içerisinde 14 adet futbol sahası varken, Erzurum'da faaliyete geçirilen Palandöken Dağı eteklerinde bulunan ve yaklaşık 2000 m rakımdaki Palandöken Yüksek İrtifa Kamp Merkezi'nde standartlara uygun toplam 5 adet futbol sahası ve konaklama için birçok tesis bulunmaktadır. Geçmiş yıllarda takımların sezon başı kampları için tercih ettiği Ödemiş Bozdağ'ın zirvesi 2159 metredir fakat Gölcük kamp merkezi 970 metrede bulunmaktadır ve takımlar için uygun sahalara sahip değildir. Isparta Şarkikaraağaç'da Millî Parkın kuzey bölümünde, parka adını veren Kızıldağ bulunmaktadır. Kızıldağ'ın rakımı 1903 metredir fakat yine tesis açısından çok uygun bir merkez değildir.

KAYNAKLAR

1. CMNR (1996). A review of the physiology and nutrition in cold and high-altitude environments. Washington DC: National Academy Press. Bartsch.
2. P., Dvorak, J., Saltin, B. (2008). Football at High Altitude. Scand J Med Sci Sports, 18 (Suppl.1): iii-iv.
3. Akgün, N. (1989). Egzersiz Fizyolojisi. 3. Baskı. Ankara: Gökçe Ofset Matbaacılık.
4. Yüçetürk, A.Y. (1993). Antrenman Kavramı, Prensipleri, Planı. İstanbul: Optimum İletişim Ltd.
5. Açıkada, C., Ergen, E. (1990). Bilim ve Spor. Ankara: Büro-Tek Matbaacılık.
6. Günay, M. (1999). Egzersiz Fizyolojisi. 2. Baskı. Ankara: Bağırhan Yayınevi.
7. West, J.B., Boyer, S.J., Graber, D.J., Hackett, P.H., Maret, K.H., Milledge, J.S., Peters, R.M. Jr., Pizzo, C.J., Samaja, M, & Sarnquist, F.H. (1983). Maximal Exercise at Extreme Altitudes on Mount Everest. J Appl Physiol, 55, 688-98.
8. Rusko, H.R. (1996). New Aspects of Altitude Training. Am. J Sports Med, 24 (6 Suppl): 48-52.
9. Stolen, T., Chamari, K., Castagna, C., Wisloff, U. (2005) Physiology of Soccer. J. Sports Med. 35 (6): 501-536.

10. Topkaya, İ., Tekin, A.T. (2004). Futbol Genel Kuramsal Bir Çerçeve ve Teknik ve Temel Taktik Öğretim. Ankara: Nobel Yay.
11. Astrand, P.O., Rodahl, K., Dahl, H.A., et al. (2003). Textbook of Work Physiology: Physiological Bases of Exercises. Windsor, Canada: Human Knetics.
12. Böning, D. (1997). Altitude and Hypoxia Training – A Short Review. Int. J. Sports Med. 18: 565-570.
13. Güzel, N.A., Şenel, Ö. (2001). Yüksek İrtifada Yapılan Dayanıklılık Antrenmanlarının, Kayak-Kros Sporcularının Bazı Performans, Solunum ve Kan Parametreleri Üzerine Etkileri. Gazi BESBD. 4: 29-36.
14. Levine BD, Stray-Gundersen J. (1997) “Living High- Training Low”: Effect of Moderate-altitude Acclimatisation with Low-altitude Training on Performance. J Appl Physiol. 83: 102-112.
15. Suslov, F.P. (1994). Basic principles of training at altitude. New Studies in Athletics, 9(2): 45-49.
16. Ergen, E. (1992). Spor Hekimliği: Değişik Ortam Koşullarında Egzersiz. E. Ergen (Ed.). Ankara: Maya Matbaacılık Ltd., 46-52.
17. Harbili, E. (2000) Yüksek İrtifanın Çocuk Gelişimine Etkisi. Atletizm Bilim ve Teknoloji Derg. 4 (40): 12-20.
18. Porsuk, M. (2000). Yükselti Antrenmanı. Atletizm Bilim ve Teknoloji Derg. 2 (38): 36-47.
19. Popov, I. (1994). The pros and cons of altitude training. New Studies in Athletics, 9 (2): 15-21.
20. McSharry PE. (2007) Effect of Altitude on Physiological Performance: A Statistical Analysis Using Rresults of International Football Games. BMJ, 335: 1278-1281.
21. Mellerowicz, H., Meller, W., Woweries, J., Zerdick, J., Ketushin, O., Kral, B., Heepe, W. (1970). Comparative investigations of the effects of training at high altitudes upon endurance performance at sea level. Sportarzt Sportmed., 21(9-10): 207-240. [Alıntı: Friedmann-Bette, B.(2008). Classical altitude training. Scand J Med Sci Sports 2008: 18 (Suppl. 1): 11-20.]

22. Burtscher, M., Nachbauer, W., Baumgartl, P., Philadelphy, M. (1996). Benefits of training at moderate altitude versus sea level training in amateur runners. *European Journal of Applied Physiology and Occupational Physiology*, 74(6): 558-563.
23. Stray-Gundersen, J., Levine, B.D. (2008) Live High, Train Low at Natural Altitude. *Scand J Med Sci Sports*, 18(Suppl. 1): 21-28
24. Wehrlin, J.P., Zuest, P., Hallen, J., Marti, B. (2006) Live High-Train Low for 24 Days Increases Hemoglobin Mass and Red Cell Volume in Elite Endurance Athletes. *J Appl Physiol*, 100:1938-1945.

Üç Telli ve Dört Telli Klasik Kemençenin İcra Bakımından Karşılaştırılması

Gamze Nevra KÖROĞLU - Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Özet

Klasik kemençe, geçmişten bugüne kadar klasik Türk müziğinde kullanılan önemli sazlardan biridir. Vasil (1845-1907)'in icrası ile klasik kemençe"incesaz" takımlarına girmiş, Tanburi Cemil Bey'den sonra ise fasıl topluluklarının en önemli sazlarından biri haline gelmiştir. Vasil ile klasik kemençe tavrının oturması, çalgıya birtakım teknik gelişimleri de beraberinde getirmiştir. Tel boyları eşit olmayan üç telli kemençeye ilk kez Vasil ve Tanburi Cemil Bey dördüncü tel ilavesi yapmışlardır. Ancak bu tel ilavesi, tel boyları eşitlenmeden ve klasik kemençeye üst eşik takılmadan yapılmıştır. 20. yüzyılın başlarında ise; Hüseyin Saadettin Arel tarafından klasik kemençeye dördüncü tel ilavesi olsa da bu sazın tam anlamıyla hayata geçmesi ve konservatuvarlarda akademik anlamda eğitiminin verilmesi 1976 yılında Cüneyt Orhon ve Cafer Açın'ın çalışmaları ile olmuştur.

Günümüzde Türk müziği eğitimi verilen konservatuvarlarda hem üç telli hem de dört telli klasik kemençenin akademik anlamda eğitimi verilmektedir. Ancak geçmişte olduğu gibi günümüzde de dört telli kemençeye yönelik yapısal ve icra bakımından kimi icracıların farklı fikirleri mevcuttur. Bu bağlamda; çalışmada üç telli ve dört telli klasik kemençenin yapısal özelliklerine kısaca değinildikten sonra, iki kemençenin icra özelliklerine yönelik bilgilere yer verilecektir. Çalışma Mesud Cemil'e ait olan Nihavend saz semaisinin 1.hane ve tesliminin üç telli ve dört telli klasik kemençe icralarının pozisyon ve yay bağı özelliklerinin karşılaştırılması ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: üç telli klasik kemençe, dört telli klasik kemençe, Türk müziği, Saz semaisi, icra.

THE COMPARISON OF THREE-STRING CLASSICAL KEMANCHA AND FOUR- STRING CLASSICAL KEMANCHA IN TERMS OF PERFORMANCE CHARACTERISTICS

Abstract

The classical kemancha has been one of the important instruments used in Classical Turkish music from past to present. With the performance of Vasil (1845-1907), the classical kemancha took place in "incesaz" bands, and after Tanburi Cemil Bey, it began to be performed in the fasıl communities. The establishment of the classicAL kemancha style with Vasil brought along some technical developments in the instrument. Vasil and Tanburi Cemil Bey made the fourth string addition for the first time to a three-string classical kemancha. This string addition, however, was made without equalizing the string lengths and without attaching an upper bridge to the three-string classical kemancha. In the early 20th century, although Hüseyin Saadettin Arel added a fourth string to the three-string classical kemancha, the use of this instrument completely in a performance and its academic education in the conservatories were in 1976 with the contributions of Cüneyt Orhon and Cafer Açın.

Today, in the conservatories where the Turkish music is taught, both three-string classical kemancha and four-string classical kemancha are taught academically. However, as in the past, today there are different opinions of some performers in terms of performance and structure for the four-string classical kemancha. In this context, the structural characteristics of the three-sting classical kemancha and the four-sting classical kemancha are briefly explained and information is given about their performance characteristics in this study. The audiovisual recording of the first section and the end section performances of Masud Cemil's nihavend saz semai, selected as the sample work, was made with the three-string and four-string classical kemanchas separately for the notation, and these performances were technically and structurally compared.

Keywords: Three-string classical kemancha, four-string classical kemancha, Classical Turkish music, Saz semai, classical kemancha performance.

GİRİŞ

Klasik kemençe, 19. Yüzyılda Osmanlı'da genellikle çalgılı kahvelerde ve eğlence musikisinde icra edilen, köçekçe ve tavşancalarda kullanılan kaba bir sazdı. Fakat 19. yüzyılın sonlarına doğru Vasil(1845-1907) klasik kemençeyi "incesaz" takımlarına kabul ettirmiştir. Tanburi Cemil Bey'den sonra ise klasik kemençe fasıl topluluklarının en mühim sazlarından biri olmuştur. (Aksoy, 2003, s. 113).

19. yüzyıl içerisinde klasik kemençenin en önemli icracıları arasında Vasil, Nikolaki ve Tamburi Cemil Bey gelmektedir. Bu icracılar, üç telli olan klasik kemençenin ses sahasını genişletmek amacıyla bu saza dördüncü bir tel ilavesi yapmışlardır. Fakat bu durumun devamlılığı olmamıştır (Gunca, 2007, s. 13). 1930'lu yıllarda Klasik Türk müziğinin önemli isimlerinden Hüseyin Saadettin Arel ve Dr. Zühtü Rıza Tinel bu saza dördüncü telin eklenmesini ve tel boylarının eşitlenmesini sağlamıştır (Sarı, 2012, s. 151). Dört telli klasik kemençe, Hüseyin Saadettin Arel'in projesi ile tasarlanmış, klasik kemençe sanatçısı Cüneyd Orhon ve luthiyer Cafer Açın'ın birlikte bu sazın yapım aşamasını tamamlamaları sonucunda icra edilmeye başlanmıştır(Kaya, 2012, s. 14).

Bu gelişmelerden sonra klasik kemençe icracıları arasında birtakım görüş ayrılıkları yaşamış, olumlu ve olumsuz eleştiriler yapılmıştır. Nitekim Cafer Açın (2001) bu eleştirilere yönelik olarak sazı geliştirdikten sonraki dönemde aldıkları eleştiriler üzerine iki kemençe arasındaki farklılıkları şöyle açıklıyor:

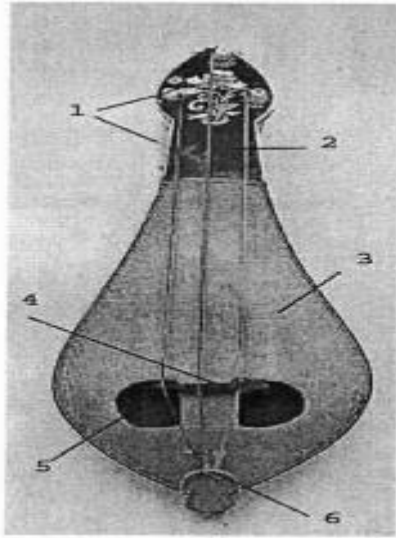
"Üç telli kemençe ile dört telli kemençenin teknesinde sesi meydana getiren unsurlar açısından hiçbir fark yoktur. Her ikisi de aynı ağaçlardan yapılmaktadır. Ses kutusu (ana gövde) ve ses tablosu (kapak, göğüs) aynı formda, aynı kalınlıkta, ses kutusunun hacmi aynı kapasitede, derinliği, eğimi ve ses tablosu delikleri aynı ölçülerdedir. Üzerine tel bağlanan burguların bulunduğu bölümde tabi üç telli kemençede üç, dört telli kemençede dört burgu vardır. Bu bölge sesin oluşması ile ilgili hiçbir etkinliği olmayan sağır bir bölgedir. Sesi meydana getiren

unsurlarda, materyal ve biçim açısından, fark olmadığı için üç ve dört telli kemençenin dört tellideki armonik zenginliğin dışında tını özellikleri aynıdır” (akt. Kaya, 2010, s. 19).

Üç Telli Klasik Kemençenin Yapısı

Kemençe, 40 - 41 cm. boyunda, 14 - 15 cm. genişliğinde Türk müziği çalgıları içerisinde diğerlerine oranla küçük bir yaylı çalgıdır (Karakaya, 2005, s. 15). Kemençenin gövde kısmı armudi biçimindedir. Teknesi ceviz, dut, erik, ardıç, kelebek, gül, pelesenk gibi sert ağaçlardan yapılır (Gunca, 2007, s. 9). Göğüs kısmında D biçiminde iki adet delik bulunmaktadır ve bunların birbirine olan uzaklıkları yaklaşık 25 mm kadardır. Eşik bu iki deliğin arasında yer alır. Can direği ise bir ucu eşiğin altına diğer ucu göğse bakacak şekilde yerleştirilir. Şekil 1’de klasik kemençenin bölümleri gösterilmiştir.

Şekil 1: Üç Telli Klasik Kemençenin Bölümleri

- 1- Burgular
- 2- Klavye
- 3- Ses Tablası
- 4- Eşik
- 5- Ses Deliği
- 6- Kuyruk

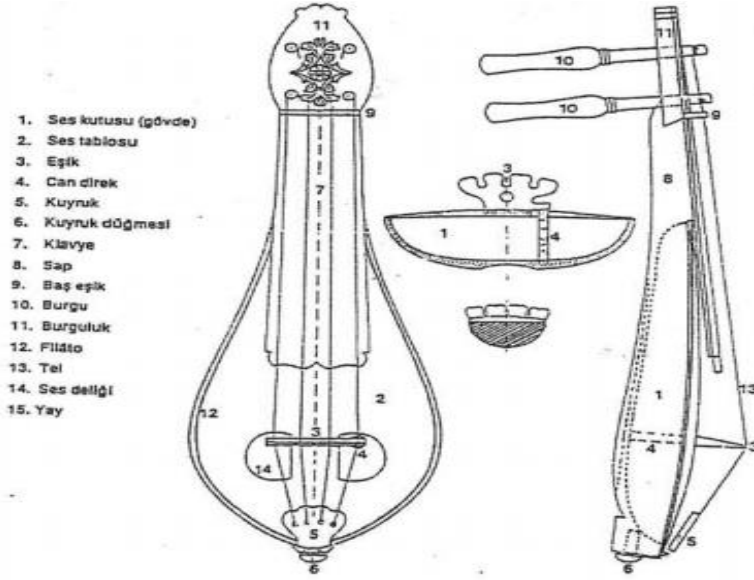
(Gunca, 2007, s. 10)

Dört telli klasik kemençenin yapısı

Tiz bölgeye dördüncü bir tel ekleyerek 1,5-2 sekizli olan ses genişliği, 3-3,5 sekizliğe çıkarılmıştır. Kemençeye göğüs üzerine bir tuşe takılarak seslerin daha rahat ve temiz çalınması sağlanmış, ajelitesi arttırılmıştır. (Kaya, 2010, s. 17-18).

Şekil 2: 4 Telli Klasik Kemançenin Bölümleri

(Gunca, 2007, s. 14)

Klasik Kemançede Pozisyon Kullanımı

	YEGAH RE 3.Tel	RAST SOL 2.Tel	NEVA RE 1.Tel
1. Pozisyon	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4
2. Pozisyon	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4
3. Pozisyon	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4
4. Pozisyon	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4
5. Pozisyon	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4
6. Pozisyon	1 2 3 4	1 2 3 4	1 2 3 4

(Gunca, 2007, s. 17).

Klasik Kemançede Yay Kullanımı

Yay Bölge ve İşaretleri

YAY BÖLGE VE İŞARETLERİ	
Yayı soldan sağa çekerek	n
Yayı sağdan sola iterek	v
Yayın bütünü ile	B
Yayın alt yarısı ile	a
Yayın üst yarısı ile	ü
Yayın ortası ile	o
Yayın topuğu ile	t
Yayın ucu ile	u

(Orhon, 1997, s. 1).

Yay Bağı Kullanımı

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, Klasik Türk müziğinin önemli sazlarından biri olan klasik kemanın, hem üç telli hem de dört telli klasik kemançe icraları notaya alınmıştır. Bu bağlamda; birbirleriyle olan benzerlikleri ve farklılıklarının yay kullanımı ve pozisyon özellikleri açısından belirlenmesi amaçlanmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırma Mesud Cemil'e ait olan Nihavend saz semaisinin birinci hane ve tesliminin üç telli ve dört telli klasik kemençe icracılarının video kayıtları ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Araştırmada yer alan verilerin elde edilmesinde belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem; "Var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir. Tarananlar geçmişteki olguların anında iz bıraktığı resim, film, plak, ses ve resim kayıtlı bantlar, araç gereç, bina heykel, vb. kalıntılar..." dır (Karasar, 2011: 183). Bu çalışmada üç telli klasik kemençe sanatçısı Derya Türkan ile dört telli klasik kemençe sanatçısı Filiz Kaya Işık'ın youtube'de görsel ve işitsel kayıt olarak yer alan, Mesud Cemil'e ait olan Nihavend saz semaisinin geleneksel notası Klasik Devlet Koro'sunun nota arşivinden elde edilmiştir. Hem üç hem de dört telli icrasına ulaşılabilen ve görsel-işitsel kaydı bulunan bir saz eseri olması bakımından araştırmada bu saz semaisi tercih edilmiştir. Ulaşılan bu işitsel ve görsel kayıtlar üç telli ve dört telli klasik kemençenin pozisyon özellikleri ve yay kullanımının ortaya konması amacıyla müziksel dikte yoluyla notaya alınmıştır. Eserin geleneksel notası ile dikte yoluyla elde edilen notaların ortak ve farklı yönlerinin anlaşılabilmesi için üç dizek kullanılmıştır. Birinci dizekte eserin geleneksel notası, ikinci dizekte üç telli klasik kemençenin icra biçiminin notası, üçüncü dizekte ise dört telli klasik kemençenin icra biçiminin notası yer almıştır.

Nihavend Saz Semaisi'nin İncelenmesi

Üç telli ve dört telli klasik kemençenin icrasına yönelik yapılan incelemede; saz semaisinin birinci hane ve tesliminde yer alan yay kullanımı ve pozisyon özellikleri ölçü ölçü ele alınmıştır. Bu bağlamda iki klasik kemençe icrası arasındaki benzer ve farklı icra özellikleri "pozisyon özellikleri ve yay kullanımı" açısından incelenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde; nihavend saz semaisinin birinci hane ve tesliminin üç telli ve dört telli klasik kemençe icrasında yer alan “yay ve pozisyon kullanımı”na yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Nihavend Saz Semaisi Birinci Hanenin İncelenmesi

Birinci Ölçünün İncelenmesi

The image displays three staves of musical notation for the first measure of the Nihavend Saz Semaisi. The top staff is labeled 'Nota' and shows the melodic line in 10/8 time with a key signature of one flat. The middle staff is labeled 'Üç Telli Klasik Kemençe İcrası' and shows the three-stringed kemençe version with fingerings (2, 3, 3) and bowing marks (V). The bottom staff is labeled 'Dört Telli Klasik Kemençe İcrası' and shows the four-stringed version with fingerings (1, 4) and a vibrato mark (vib. 4).

Birinci ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği görülmektedir. Dört telli klasik kemençe icrasının ise; hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise hiç pozisyon kullanılmamıştır.

İkinci ölçünün incelenmesi

The image displays three staves of musical notation for the second measure of the Nihavend Saz Semaisi. The top staff is labeled 'Nota' and shows the melodic line in 10/8 time with a key signature of one flat. The middle staff is labeled 'Üç Telli Klasik Kemençe İcrası' and shows the three-stringed version with fingerings (3, 3, 3) and bowing marks (V). The bottom staff is labeled 'Dört Telli Klasik Kemençe İcrası' and shows the four-stringed version with fingerings (1, 4) and a vibrato mark (vib. 4).

İkinci ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının sadece 32'lik notalardan oluşan bölümünde yay bağı kullanıldığı ve bunun aksine dört telli kemençe icrasında bu kısımda yay bağı kullanılmadığı sadece ölçünün giriş kısmındaki 16'lık notalardan oluşan bölümde yay bağı kullanıldığı görülmektedir. Bunun dışında kalan notaların hiç birinde iki icrada da yay bağı kullanılmamıştır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında rast teli üzerinde 2. pozisyon ve neva teli üzerinde ise 4. pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise sadece neva teli üzerinde yine 4. pozisyon kullanılmıştır.

Üçüncü ölçünün incelenmesi

Üçüncü ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği görülmektedir. Dört telli klasik kemençe icrasının ise; hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise hiç pozisyon kullanılmamıştır.

Dördüncü ölçünün incelenmesi

Dördüncü ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği görülmektedir. Dört telli klasik kemençe icrasının ise; hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise hiç pozisyon kullanılmamıştır

Beşinci ölçünün incelenmesi

Beşinci ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği görülmektedir. Dört telli klasik kemençe icrasının ise; hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise sol teli üzerinde 3. pozisyon kullanılmıştır.

Altıncı ölçünün incelenmesi

Altıncı ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği görülmektedir. Dört telli klasik kemençe icrasının ise; hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise hiç pozisyon kullanılmamıştır.

Nihavend Saz Semaisi Teslimin İncelenmesi*Birinci Ölçünün İncelenmesi*

Birinci ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği görülmektedir. Dört telli klasik

kemençe icrasının ise; hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon, neva teli üzerinde ise 3. pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise neva teli üzerinde yine 3.pozisyon kullanıldığı görülmektedir.

İkinci Ölçünün İncelenmesi

İkinci ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği görülmektedir. Dört telli klasik kemençe icrasının ise; hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. Pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise hiç pozisyon kullanılmamıştır.

Üçüncü Ölçünün İncelenmesi

Üçüncü ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği görülmektedir. Dört telli klasik kemençe icrasının ise; hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon, neva teli üzerinde ise 3. pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise neva teli üzerinde yine 3.pozisyon kullanıldığı görülmektedir.

Dördüncü Ölçünün İncelenmesi

Dördüncü ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Dört telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği

görülmektedir. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon kullanılmış, dört telli klasik kemençe icrasında ise hiç pozisyon kullanılmamıştır.

Beşinci Ölçünün İncelenmesi

Beşinci ölçü incelendiğinde; gerek üç telli klasik kemençe icrasının gerekse dört telli klasik kemençe icrasının hem yay bağlı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon, neva teli üzerinde ise 3. pozisyon kullanılmış dört telli klasik kemençe icrasında ise neva teli üzerinde yine 3. pozisyon kullanıldığı görülmektedir.

Altıncı Ölçünün İncelenmesi

Altıncı ölçü incelendiğinde; üç telli klasik kemençe icrasının tamamında yay bağı kullanılmadığı, tüm notaların ayrı yay ile icra edildiği görülmektedir. Dört telli klasik kemençe icrasının ise; hem yay bağı hem de ayrı yay kullanılarak icra edildiği anlaşılmaktadır. Parmak pozisyonları açısından bakıldığında; üç telli klasik kemençe icrasında sol teli üzerinde 2. pozisyon, dört telli klasik kemençe icrasında ise sol teli üzerinde 3. pozisyon kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç

Yapılan bu çalışmada öncelikle üç telli ve dört telli klasik kemençenin yapısal ve teknik özelliklerine değinilmiş, yay kullanımı ve pozisyon kullanımına yönelik bilgilere yer verilmiştir. Mesud Cemil'e ait olan nihavend saz semaisinin birinci hane ve teslimi dikte edilerek hem geleneksel notası hem de üç ve dört telli icraları porte üzerinde gösterilmiştir. Bu bağlamda; birinci hane ve teslimin toplamda 12 ölçüden oluştuğu görülmektedir. Her iki klasik kemençe icrasına bakıldığında; dört telli klasik kemençe icrasında genellikle yay bağı kullanıldığı, üç telli icrasında ise çoğunlukla ayrı yay bağı kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yay bağlarından kaynaklanan bu farklılık iki sanatçının da farklı tavır ve üsluba sahip olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak araştırmanın içeriği bağlamında icracıların sahip olduğu üslup ve tavır özelliklerine değinilmemiştir.

Üç telli klasik kemençe icrasına bakıldığında; genellikle rast teli üzerinde pozisyon kullanıldığı anlaşılmaktadır. Üç telli klasik kemençede tel boyları eşit olmaması sebebiyle bu telde pozisyon alınması (2. pozisyon gibi) sol elin sabit kalması ve neva teline daha kolay geçmesi bakımından kullanıldığı düşünülmektedir. Yine bu tel üzerinde pozisyon alınması doğal bir glisandoya da neden olmaktadır. Bu bakımdan çoğu üç telli icracısının pozisyon kullanmasının nedeninin bu tavrı ortaya çıkarmak istemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Dört telli kemençede ise genellikle rast teli üzerinde pozisyon tercih edilmediği gözlenmiştir.

Üç ve dört telli klasik kemençeye yönelik ayırım yapmanın çok doğru olduğunu söylemek mümkün olmayabilir. Yapılan bu çalışmada da görüldüğü gibi her iki

kemençede de gerek yay kullanımında gerekse pozisyon kullanımında benzer özelliklerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Dört telli klasik kemençeye karşı bazı olumsuz görüşler olmakla birlikte, Akay Umul'un belirttiği gibi;

“Kemençeye bir tel ilavesi sazın tınısını değiştirmemiştir. Çünkü çalgının ölçülerinde en ufak bir değişiklik olmamıştır. sesi etkileyen tüm parçacıklar da üç ve dört telli kemençelerde aynıdır. Dördüncü telin takılacağı burgu için açılan delik ise sesi etkileyen bir bölgede değildir zaten. Eleştirenlerin kulağı, dördüncü telden çıkan sese alışkın olmadığı için, bu yöndeki eleştirilerinde bir parça haklılık payı bulunabilir belki. Ama zamanla bu yöndeki şikâyetlerin ortadan kalkacağını umabiliriz”.

Öneriler

Yapılan bu çalışmada iki klasik kemençenin icrasında yay ve pozisyon kullanımına yönelik benzer ve farklılıkların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Benzer çalışmaların yapılması, iki klasik kemençe arasındaki icradaki tavır ve üsluba yönelik karşılaştırma yapılabilir.

Klasik Türk müziğinde önemli icracıların tavır özelliklerinin tespit edilip notaya alınabilmesi icra ve tavır özelliklerinin nesilden görsel-ışitsel kayıt altına alınarak nesilden nesile aktarılabilmesine önem verilmelidir.

Bu çalışmada ortaya çıkarılan iki klasik kemençe arasındaki benzer ve farklılıkların ortaya çıkartılmasına yönelik yaklaşım, Klasik Türk müziğinde yer alan diğer klasik kemençe icracılarının icralarındaki benzer ve farklı yönlerin belirlenmesi, ayrıca icra ve tavır özelliklerinin ortaya konması için de yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (22. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Aksoy, B. (2003). *Avrupalı Gezginler Gözüyle Osmanlılarda Musiki*. İstanbul: Pan Yayınları.

Gunca, A. (2007). *Kemençe, Ney ve Tanbur İçin Orkestral Yazım Tekniği*, (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Temel Bilimler Ana Sanat Dalı, İstanbul.

Sarı, A. (2012). *Türk Müziği Çalgıları (Ud, Tanbur, Kanun, Kemençe, Ney ve Kudüm)*. İstanbul: Nota Yayıncılık.

Kaya, F. (2012). *Dört Telli Klasik Kemençe Eğitiminde Usta İcracılığa Yönelik Dağar Ve Çalma Önerileri*, (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Karakaya, F. (2005). *Türk Müziği Ustaları, Kemençe Audio CD*. Kalan Müzik, İstanbul: FRS Matbaacılık.

Akay Umul, L. (2010). *Kemençede Ses ve Tel Meselesi, Porte Akademik Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, Kemençe Özel Sayı, 98-103.

Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık Düzeyi ile Sosyal ve Duygusal Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişki

İdris KAYA - Mustafa Kemal Üniversitesi

ÖZET

Yüksek risk altında olumlu sonuçlar gösterebilme, stres karşısında sürdürülebilir yetkinlik ve travmatik yaşam olaylarından sonra toparlanma şeklinde tanımlanan psikolojik sağlık genel olarak zorlu veya tehdit edici yaşam olaylarına rağmen başarılı uyum süreci ve becerisi olarak kavramsallaştırılabilir (Masten, Best & Garmezy, 1990). Psikolojik sağlamlığın her durumda gösterilen bir kişilik özelliği olmadığı (Masten ve Powell, 2003) ancak kişisel ve/veya sosyal bazı özelliklerin psikolojik sağlamlığın gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir (Herrman, vd., 2011 Heller vd, 1999). Bu çalışmanın amacı birey ruh sağlığının önemli belirleyicilerinden biri olan psikolojik sağlık ile bireyin duygusal uyumu ve diğer insanlar ile uyumu arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada Yetişkinler için Dayanıklılık Ölçeği (Basım & Çetin, 2011) ve Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE) (Özgüven, 1992) kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen çalışma grubu 18 ile 27 yaş aralığında ($x= 21,59$; $ss= 1,37$) bulunan 32 erkek (%38,1), 52 kadın (%61,9) olmak üzere toplam 84 kişiden oluşmaktadır. Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeyi ile sosyal ve duygusal uyum düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemek için yapılan korelasyon analizinde psikolojik sağlamlığın sosyal normlara uyum dışında tüm alt boyutlarla, alt boyutların toplamından oluşan sosyal ve duygusal uyum ile pozitif anlamlı bir ilişki gösterdiği belirlenmiştir. Psikolojik sağlamlığın uyum düzeyi tarafından yordanma durumunu belirlemek için yapılan regresyon analizinde ise sosyal ve duygusal uyumun birlikte psikolojik sağlamlığın varyansının %33'ünü açıkladığı görülmüştür. Alt boyutlar bazında yapılan regresyon analizinde ise kendini gerçekleştirme ve aile içi ilişkiler alt boyutlarının modele anlamlı katkı sağladığı; duygusal kararlılık, nevrotik eğilimler, psikotik belirtiler, sosyal ilişkiler, sosyal normlar

ve anti sosyal eğilimler alt boyutlarının ise modele anlamlı katkı sağlamadığı belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgular öz farkındalığı ve öz güveni yüksek, bağımsız karar verebilen ve aile içi ilişkilerini uyumlu, dostça görüp ailesi tarafından değer gördüğünü hisseden kişilerin olumsuz yaşam olaylarından sonra toparlanma hızının yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimler: Psikolojik sağlık, Duygusal uyum, Sosyal uyum

THE RELATIONSHIP BETWEEN RESILIENCE LEVEL AND SOCIAL / EMOTIONAL ADJUSTMENT LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

Resilience is defined as the ability to show positive outcomes at high risk, sustainable competence in response to stress, and recovery after traumatic life events, beside this it can be conceptualized as successful adaptation process and skill in spite of challenging or threatening life events in general (Masten, Best & Garnezy, 1990). It can be argued that resilience is not a personality trait (Masten and Powell, 2003), but that personal and/or social characteristics make contribution to development of resilience (Herrman, et al., 2011 Heller et al., 1999). The aim of this study is to reveal the relationship between resilience, which is one of important determinants of mental health, and emotional adjustment of the individual and adjustment with other people. In the study conducted on university students, the Resilience Scale for Adults (Basım & Çetin, 2011) and the Hacettepe Personality Questionnaire (HPQ) (Özgüven, 1992) were used. The study group, which is determined by convenience sampling method, consists of 84 persons (consisting of 32 males -38.1%- and 52 females -61.9%-) in the range of 18-27 years ($x = 21,59$; $sd = 1,37$). The analysis of correlation displayed that resilience had positive significant correlation with social and emotional adjustment. In the regression analysis it was found that social and emotional adjustment together explained 33% of the variance of resilience. In the regression analysis made on the basis of sub-dimensions, self-realization and family relations sub-dimensions contribute

significantly to the model; emotional stability, neurotic tendencies, psychotic symptoms, social relations, social norms and anti-social tendencies did not significantly contribute to the model. These findings indicate that individual who have high level of self-awareness and self-confidence and who have more friendly relationships in the family and also individuals who are positively valued by their family revealed higher rate of resilience.

Keyword: Resilience, Emotional adjustment, Social adjustment

GİRİŞ

Yüksek risk altında olumlu sonuçlar gösterebilme, stres karşısında sürdürülebilir yetkinlik ve travmatik yaşam olaylarından sonra toparlanma şeklinde tanımlanan psikolojik sağlık genel olarak zorlu veya tehdit edici yaşam olaylarına rağmen başarılı uyum süreci ve becerisi olarak kavramsallaştırılabilir (Masten, Best ve Garnezy, 1990). Masten ve Powell (2003) psikolojik sağlamlığın bireyin yaşamının tamamını ve her alanını kapsayan bir kişilik özelliği olmadığını gözden kaçırılmaması gerektiğini ifade ederler. Diğer taraftan kişisel ve/veya sosyal bazı özelliklerin psikolojik gelişmesine katkı sağladığını (Heller, Larrieu, D'Imperio ve Boris, 1999; Herrman ve diğerleri, 2011) ve kişilik özellikleri ile psikolojik sağlık arasında ilişki olduğunu (Campbell-Sills, Cohan ve Stein, 2006) gösteren çalışmalar da bulunmaktadır.

Kişilik özellikleri ile birlikte bireyin içinde yaşadığı sosyal çevrenin ve sosyal ilişkilerinin onun psikolojik sağlık düzeyine etkisinin incelenmesi kavramın anlaşılması açısından önemlidir. Bu konuda uzun yıllar çocuk, ergen ve aileler üzerinden psikolojik sağlamlığı araştıran Psikolojik Sağlık Araştırma Merkezinin (RRC) çalışmaları dikkate değer sonuçlar üretmiştir. RRC bireyin yaşamsal zorluklar karşısındaki yılmazlığının onun bireysel yeteneklerinin, bilişsel veya kişilik özelliklerinden çok sosyal ve fiziksel çevresinin niteliği ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir (Ungar, 2012). Psikolojik sağlamlığa katkı sağlayan unsurları bir bütün olarak toparlayan Herrman ve diğerleri (2011) bireysel özellikler içerisinde; kişilik özelliklerinden bazılarının (açıklık, dışa dönüklük, uyumluluk...gibi) yüksek benlik

saygısının, içsel kontrol odaklı olmanın, öz yeterliliğin, olay/durumları olumlu yorumlama becerisinin ve iyimserliğin psikolojik sağlamlığa katkı sağlayabileceğini ifade ederler. Bunun yanın bazı biyolojik özelliklerin (beyin fonksiyonları, hormonlar gibi) ve çevresel- sistemsel etmenlerin psikolojik sağlamlığa etkisinin olabileceğini bildirirler. Sistemsel/çevresel etmenler içerisinde ise aile ve akranlardan gelen sosyal destek, aile stabilitesi, güvenli bağlanma, , iyi ebeveynlik becerileri, ebeveynle kurulan güven temelli ilişki sıralanabilir. Bunun yanında sosyal destek sadece aileden değil akrandan ve destekleyici öğretmenden veya diğer yetişkinlerden de gelebilir. Bu noktada bireysel, biyolojik ve sosyal/çevresel faktörlerin etkileşim halinde psikolojik sağlamlığı etkilediği ifade edilebilir.

Bu çalışmanın değişkenlerinden bir diğer olan uyum düzeyi; genel uyum, kişisel uyum ve sosyal uyum olmak üzere üç kategoride incelenmiştir. Kişisel uyum; bireyin öz güvenini, farkındalığını, bağımsız karar verebilme, yeni durumlara adapta olabilme, benliğini kabullenme, psikosomatik yakınmaların azlığı, belirli sınırlar içinde hayal dünyasından bağımsız yaşamını sürdürme eğilimini yansıtır. Sosyal uyum; kişinin ailesi ve sosyal çevresi ile dostça ve sağlıklı ilişkiler kurabilmesi, insanlara değer vermesi, diğer insanlardan değer görmesi, toplumsal değer ve normlara uyum göstermesi, diğerlerinin haklarına saygı duyması ve başkalarına zarar verme isteği duymaması olarak ifade edilebilir. Genel uyum ise kişisel ve sosyal uyumunun birleşimi/toplamı olarak kabul edilebilir (Özgüven, 1992, ss. 17-20) Bu çalışmanın amacı birey ruh sağlığının önemli belirleyicilerinden biri olan psikolojik sağlamlık ile bireyin kendi dünyasındaki uyumu ve diğer insanlar ile uyumu arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmanın pozitif psikoloji açısından önemli bir kavram olan psikolojik sağlamlığın doğasının anlaşılması katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Veri Toplama Araçları

Çalışmada üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeyleri Yetişkinler için Dayanıklılık Ölçeği (Basım ve Çetin, 2011) ile sosyal ve duygusal uyum düzeyleri Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE) (Özgüven, 1992) ile ölçülmüştür.

Yetişkinler için Dayanıklılık Ölçeği

Friborg ve ark. (2005) tarafından geliştirilen ölçek Basım ve Çetin (2011) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılarak Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin geliştirilme sürecinde geçerlik çalışmaları kapsamında ölçüt bağımlı geçerliliği ve doğrulayıcı faktör analizi yapılırken, güvenilirlik çalışmaları kapsamında test-tekrar test güvenilirliği ve iç tutarlılığı incelenmiştir.

Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, altı faktörlü yapının doğrulandığı belirlenmiş olup ($\chi^2/df=2,3$; RMSEA= .06; TLI= .90; CFI= .91); ölçüt geçerliği kapsamında Sosyal Karşılaştırma ve Kontrol Odağı Ölçeği ile anlamlı ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Güvenirlik çalışmaları kapsamında yapılan iç tutarlılık analizlerinde alt boyutlarının .66 ile .81 arasında ve test-tekrar test güvenilirliklerinin .68 ile .81 arasında olduğu belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular ölçeğin yetişkinlerin psikolojik sağlamlık düzeyini belirlemede geçerli ve güvenilir bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Basım ve Çetin, 2011).

Hacettepe Kişilik Envanteri (HKE)

Özgüven (1992) tarafından geliştirilen ölçeğin ilk deneme formu 1976 yılında yayımlanmış, sonraki zamanlarda çeşitli revizyonlardan geçirilmiştir. Ölçek bireyin uyum düzeyini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Envanterde, her biri dört alt testten oluşan kişisel uyum ve sosyal uyum boyutları ve bu iki boyutun birleşmesinden genel uyum puanına ulaşılmaktadır. Kişisel uyum boyutunda Kendini Gerçekleştirme, Duygusal Kararlılık, Nevrotik Eğilimler ve Psikotik Belirtiler alt ölçekleri varken; sosyal uyum boyutunda Aile İlişkileri, Sosyal İlişkiler, Sosyal Normlar ve Antisosyal Eğilimler alt boyutları bulunmaktadır. Evet/hayır şeklinde puanlanan ölçeğin her alt boyutunda 20 madde bulunmaktadır. Alt boyutlardan alınan yüksek puanlar ilgili alanda uyumlu oluşu; düşük puanlar uyumsuzluğa işaret olarak yorumlanır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu; 32 erkek (%38,1), 52 kadın (%61,9) olmak üzere toplam 84 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Uygun/kazara örnekleme yöntemi ile belirlenen çalışma grubu 18 ile 27 yaş aralığında ($x= 21,59$; $ss= 1,37$) bulunmakta ve

büyük çoğunluğu ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Uygun/kazara örnekleme yönteminde, araştırmacının en kolay ulaşabildiği, zaman, para ve işgücü kaybının en az olduğu çalışma grubu üzerinde araştırmayı yapması esasına dayanır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008, s. 91)

BULGULAR

Çalışmada üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeyi ile sosyal ve duygusal uyum düzeyleri arasındaki ilişkileri korelasyon ve regresyon teknikleri ile analiz edilmiştir. Söz konusu analizler yapılmadan önce bu analizlerin yapılabilmesi için gerekli olan ön sayıtların (normallik, homojenlik, doğrusallık, çoklu bağlantı) (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010; Tabachnick ve Fidell, 2015) karşılanıp karşılanmadığı incelenmiş ve verilerin korelasyon ve regresyon analizi için uygun olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenler arasında ilişkileri belirlemek için ilk olarak yapılan korelasyon analizinde; psikolojik sağlamlığın sosyal normlara uyum dışında tüm alt boyutlarla, alt boyutların toplamından oluşan sosyal ve duygusal uyum ile orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki gösterdiği belirlenmiştir. İkinci olarak psikolojik sağlamlığın uyum düzeyi tarafından yordama durumunu tespit etmek için yapılan regresyon analizinde ise sosyal ve duygusal uyumun birlikte psikolojik sağlamlığın toplam varyansının %33'ünü açıkladığı tespit edilmiştir. Son olarak alt boyutlar bazında uyum puanlarının psikolojik sağlamlığı yordama durumunu belirlemek için yapılan regresyon analizinde ise kendini gerçekleştirme ve aile içi ilişkiler boyutlarının modele anlamlı katkı sağladığı; duygusal kararlılık, nevrotik eğilimler, psikotik belirtiler, sosyal ilişkiler, sosyal normlar ve anti sosyal eğilimler boyutlarının ise modele anlamlı katkısının olmadığı belirlenmiştir.

TARTIŞMA VE YORUM

Üniversite öğrencilerinin kişisel ve sosyal uyumları ile psikolojik sağlık düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada; uyum ile psikolojik sağlık arasında pozitif yönlü ilişkiler belirlenmiştir. Bu çalışmanın bulgularına paralel olarak Heller ve diğerleri (1999) kötü muamele ve psikolojik sağlık üzerine

yapılmış araştırmaları derledikleri meta analiz çalışmasında, olumlu benlik kavramı, içsel kontrol odağı, yüksek benlik saygısı, yüksek benlik kontrolü, ailesel bağlılık ve aile dışı destek gibi değişkenlerin psikolojik sağlamlığı yüksek bireylerin kişilik özellikleri arasında tanımlamışlardır. Yine benzer şekilde Campbell-Sills ve diğerleri (2006) genç yetişkinlerde yaptıkları çalışmada psikolojik sağlamlıkla ilgili kişilik özellikleri ve stresle başa çıkma tarzları arasında ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Sonuç olarak çalışmada elde edilen bu bulgular kişisel farkındalığı ve öz güveni yüksek, kendi başına kararlar verebilen ve aile içi ilişkilerini dostça görüp, ailesi tarafından değer gördüğünü hisseden kişilerin olumsuz yaşam olaylarından sonra toparlanma hızının yüksek olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Basım, H. N. ve Çetin, F. (2011). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 104-114.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Campbell-Sills, L., Cohan, S. L. ve Stein, M. B. (2006). Relationship of resilience to personality, coping, and psychiatric symptoms in young adults. *Behaviour research and therapy*, 44(4), 585-599.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi.

Heller, S. S., Larrieu, J. A., D'Imperio, R. ve Boris, N. W. (1999). Research on resilience to child maltreatment: Empirical considerations. *Child abuse & neglect*, 23(4), 321-338.

Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B. ve Yuen, T. (2011). What is resilience? *The Canadian Journal of Psychiatry*, 56(5), 258-265.

Masten, A. S., Best, K. M. ve Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and psychopathology*, 2(4), 425-444.

Masten, A. S., Powell, J. L. ve Luthar, S. S. (2003). A resilience framework for research, policy, and practice. *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities*, 1, 25.

Özgüven, İ. E. (1992). Hacettepe kişilik envanteri el kitabı. *Ankara: Psikolojik Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi Yayınları*.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı*. (M. Baloęlu, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Ungar, M. (2012). *The social ecology of resilience: A handbook of theory and practice*. 2012. New York: Springer.

Türkiye’de Tarım Sektörünün İklim Değişikliğine Etkilerini Azaltmak İçin Uygulanan Projeler

Gürsel Küsek - T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

Nusret Mutlu - GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

H. Hüseyin Öztürk - Çukurova Üniversitesi

Şinasi Akdemir - Çukurova Üniversitesi

Özet

Tarımsal üretim, diğer birçok ekonomik sektörlerde olduğu gibi, büyük oranda doğal kaynakların kullanımına dayanmakta ve haliyle önemli çevresel baskılara yol açmaktadır. Tarım sektörü sera gazı etkisi yapan gazların salımına neden olan faaliyetler içermesi ve diğer taraftan da önemli ölçüde yutak kapasiteleri oluşturması nedeni ile iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir sektördür. Türkiye’de iklim değişikliği ile ilgili mevcut yapının yeniden gözden geçirilmesi ve yeni düzenlemelerin yapılması ile önemli adımlar atılabilir. Bu çalışmada; Türkiye’de tarım sektöründen kaynaklanan iklim değişikliği ile mücadeleyi desteklemek amacıyla devlet tarafından uygulanmakta olan projeler incelenmiştir. Türkiye’de sera gazı emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda; doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması gibi değişik amaçlarla uygulanmakta olan projeler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İklim değişikliği, Tarım sektörü, Projeler

PROJECTS TO REDUCE THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON THE AGRICULTURAL SECTOR IN TURKEY

Abstract

As in many other economic sectors, agricultural production is largely based on the use of natural resources and leads to significant environmental pressures. The

agriculture sector is an important sector in the fight against climate change, mainly due to the activities that cause emissions of greenhouse gas-related gases and, on the other hand, the formation of considerable sink capacities. The revision of the existing structure related to climate change in Turkey and disposable important steps made by the new regulations. In this study; projects being implemented by the government to support the fight against climate change resulting from the agricultural sector in Turkey were examined. Turkey in greenhouse gas reduction and protection of natural resources in the fight against climate change emissions, sustainable development projects being implemented for various purposes such as protection of the environment are evaluated.

Keywords: Turkey, Climate change, Agriculture, Projects

Giriş

İklimde görülen farklılaşmalar ve belirli periyodik zaman aralığında gözlenen “doğal” iklim değişikliğinden farklı olarak günümüzdeki küresel iklim değişikliği, son 20 yıldır geniş kitleler tarafından konuşulmaya başlanan bir konudur. Küresel bir sorun haline gelen iklim değişikliği, üretim ve tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak, “*doğrudan ya da dolaylı olarak insan etkileri sonuçları ile atmosfer bileşiminin bozulması olarak*” tanımlanmaktadır. Günümüz dünyasında kirlilik, iklim değişikliği, çölleşme ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi derin ekolojik sorunları gözle görünür hale gelmiştir (Öztürk ve Vulkan, 2017).

İklim değişikliği, çağın en büyük çevresel, sosyal ve ekonomik tehditlerinden biridir ve Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) Raporu’nda, açık bir ifadeyle, iklim sisteminin ısınmakta olduğu açıklanmaktadır. IPCC, iklim değişikliği kavramını, *istatistiki testlerle kanıtlanmış iklimdeki değişmeler ya da uzun bir dönem boyunca gözlemlenen değişkenliklerdir* şeklinde tanımlar. İklim değişikliği, *zaman içindeki insan faaliyetleri ya da doğal değişkenlikle iklimde yaşanan herhangi bir değişimdir*. Birleşmiş Milletler İklim değişikliği Çevre Sözleşmesinin (BMİDÇS) tanımına göre iklim değişikliği, *doğrudan ya da dolaylı yollardan insan faaliyetleri nedeniyle küresel atmosferin bileşimini değiştiren ve belirli dönem içinde gerçekleşen değişkenliklerdir*’.

Küresel ısınma kavramı ise atmosferdeki hava ve okyanustaki su hareketlerindeki değişimler ve ısı artışı, tektonik plakalar, volkanik patlamalar, biyotik (canlılara ait) süreçler ve insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ve havaya karışan gazların neden olduğu sera etkisinin sonucu olarak tanımlanmaktadır. Atmosferde biriken gazlar sonucunda ısınan hava, iklimdeki değişmelere yol açmakta olup, basit bir örnekle, normalden sıcak geçen kış mevsimi ya da çok sıcak yaz mevsimin yaşanması gibi durumlar gözlemlenebilmektedir.

Türkiye’de iklim değişikliği ile ilgili mevcut yapının yeniden gözden geçirilmesi ve yeni düzenlemelerin yapılması ile önemli adımlar atılabilir. Bu çalışmada; Türkiye’de tarım sektöründen kaynaklanan iklim değişikliği ile mücadeleyi desteklemek amacıyla devlet tarafından uygulanmakta olan projeler incelenmiştir. Türkiye’de sera gazı emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda; doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması gibi değişik amaçlarla uygulanmakta olan projeler değerlendirilmiştir.

Türkiye’de Tarım Sektörünün İklim Değişikliğine Etkilerini Azaltmak İçin Uygulanan Projeler

İklim değişikliği ile mücadelede ilk yapılması gerekenlerden biri, fosil yakıt kullanımının azaltılması ve arazi kullanımı tekniklerinin geliştirilmesi ya da değiştirilmesidir. Ne yazık ki fosil yakıt seçimi ve arazilerin yanlış kullanılması, büyük sorun teşkil etmektedir. Gelişmiş ülkelerin fosil yakıtı olan talebi ile gelişmekte olan veya fakir ülkelerin arazi kullanımındaki yanlış teknikler sebebiyle ormansızlaşma, kuraklık, ekosistemin yok olması, tarımsal atıklar gibi sorunlar katlanarak büyümektedir. IPCC bu konuda, fosil yakıt ve arazi kullanıma bağlı olarak, 800 bin yıl öncesine göre atmosferde biriken CO₂ miktarını en az % 40 oranında artmış olarak göstermektedir (IPCC, 2007).

Türkiye’de iklim değişikliği ile mücadeleyi desteklemek için uygulanmakta olan projeler aşağıdaki bölümlerde özetlenmiştir.

Arazi Topplulaştırması

Arazi toplulaştırması tarımda kullanılan enerjinin azalmasını sağladığından, iklim değişikliği ile mücadelede kullanılması gereken önemli araçlardan birisidir. Arazi toplulaştırması (AT) kapsamına göre çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Dar anlamda *arazi toplulaştırması*, parçalanmış mülklerin hiçbir alt yapı çalışmasına yer verilmeden birleştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda toplulaştırma ise, parçalanmış mülklerin birleştirilmesi yanında, sulama, drenaj, ulaşım, toprak-su koruma önlemleri ve kırsal yerleşimin gerektirdiği çeşitli hizmetleri de kapsamaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi *arazi toplulaştırması* çalışması, kapsamı oldukça geniş, birçok faktörün göz önünde tutulmasının zorunlu olduğu ve birçok bilim dalının ortak çalışmasının gerektiği, teknik çalışmaların egemen olduğu bir uygulama alanıdır.

Özellikle Avrupa ülkelerinde arazi toplulaştırması bir kırsal düzenleme ve kırsal kalkınma aracı olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Dağınık parselleri birleştirmek amacı ile başlanan ve esas ögesi her zaman olduğu gibi yine toprak düzenlemesi olan arazi toplulaştırması, günümüzde bütünleşik bir kırsal alan planlamasına yönelik çok yönlü kırsal gelişim aracı olmuştur. Tüm toplumun gereksinimleri doğrultusunda kırsal alanda bir fiziksel planlama, doğanın bakımı ve korunması, çevre sağlığı, dinlenme yerleri, su ekonomisi, zararlı atıkların yok edilmesi, balıkçılık, avcılık, enerji sağlanması, devlet yollarının planlanması, bölge planlanması, madencilik, hammadde kaynaklarının korunması ve güvence altına alınması önlemlerini de kapsayarak içeriğini genişletmiştir. Böylesine bir içerik, birçok disiplinlerle ilişkide olmanın yanı sıra, arazileri düzenlenen kişilerin yanında kent toplumunun da arazi toplulaştırmasına katılımını sağlamıştır.

Ülkemizde halen toplulaştırma dar anlamı ile algılanmakta ve uygulanmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda Tarım Reformu Genel Müdürlüğü toplulaştırmanın diğer kırsal problemlerin de çözümünde kullanılan bir araç olması için çalışmalar başlatılmıştır. İşletme ve parsel yapısı genel anlamda iyi tarım uygulamalarının sürdürülebilmesi için yeterli değildir. Türkiye’de toplulaştırma projeleri, mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü yerine ikame olan Köy Hizmet Götürme Müdürlükleri ile 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesi Kanununa göre hareket eden

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, 2006 yılı içerisinde çıkarılan 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile arazi toplulaştırma uygulamaları Tarım ve Köyişleri Bakanlığına verilmiştir. Ancak, bu kanuna göre, Bakanlığın bir uygulaması henüz yoktur. 5403 sayılı kanun Tarım ve Köyişleri Bakanlığı dışındaki devlet ve özel kuruluşlara da arazi toplulaştırması yapma yetkisi vermektedir. Bu yetki Kanunda “Özel Arazi Toplulaştırılması” (ÖAT) olarak tanımlanmaktadır. ÖAT uygulamaları altında Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü sulama alanlarında AT projeleri uygulamaya başlamıştır.

Türkiye’de AT çalışmalarına 1961 yılında başlanılmış ve 2008 yılı sonuna kadar yaklaşık 1 milyon hektar arazide tamamlanabilmiştir. GAP Eylem Planı Çerçevesinde 2009 ve 2010 yıllarında olmak üzere yaklaşık 2 milyon hektarlık bir alanda çalışmalar başlatılmış ve uygulamaya devam edilmektedir. Diğer taraftan, GAP dışında kalan alanlarda aynı dönemde yaklaşık 450.000 hektar alanda da çalışmalara başlanılmıştır. Türkiye’de öncelikli olarak arazi toplulaştırması uygulanacak alan yaklaşık 14 milyon hektar civarındadır. Bu alanların Türkiye üzerindeki dağılımı Şekil 1’deki haritada verilmiştir.

Şekil 1. Arazi toplulaştırmasına uygun alanların dağılımı

Türkiye’de devam etmekte olan projelerle birlikte, yaklaşık 3,5 milyon hektar sulanabilir alan bulunmaktadır ki bu alanlar birinci derecede önceliklidir. Çünkü sulamadan önce bu hizmetlerin tamamlanması projenin başarısı ve yatırımların etkin kullanımı açısından bir gerekliliktir. Bunun dışında sulamaya açılmış olan yaklaşık 5 milyon hektarlık alanın 1 milyon hektarında AT hizmetleri tamamlanmış olup, geriye

kalan 4 milyon hektarda bu hizmetlere gereksinim duyulmaktadır. Sulamaya açılacak alanlar sulamadan önce AT çalışmalarının tamamlanma zorunluluğundan dolayı birinci öncelikli, sulamaya açılmış alanlar ise ikinci öncelikli alanlar olarak alınmış olsalar da en az birinci öncelikli alanlar kadar öncelikli alanlardır. Bunun dışında kalan ve kuru tarım yapılmakta olan yaklaşık 5.5 milyon hektarlık alan ise üçüncü öncelikli alanlarıdır. Bunların dışında kalan alanlar, Karadeniz Bölgesindeki dağlık ve çay gibi dikili tarım alanları, Akdeniz ve Ege Bölgesindeki dikili alanlardır. Bu alanlarda da AT ihtiyacı vardır. Uygulama zorluğu nedeni ile ileriki yıllara bırakılmıştır.

Arazi toplulaştırmasının sera gazı salımlarına etkileri şunlardır:

✓ Arazi toplulaştırması ile küçük parçalı ve dağınık parseller birleştirilecek, parsel sayısı azalacak, ortalama parsel büyüklüğü artacak, işletme avlusu ile parseller arasındaki mesafeler kılalacak, parsel içi makine ve insan iş gücü kullanımı azalacak, verim artışları ile girdi tasarrufu sağlanarak verimlilik artırılacaktır. Böylece, tarımda kullanılan enerji azalacaktır. Yapılan hesaplamalara göre kazanılan enerji miktarı Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Arazi Topplulaştırma İle Enerji Tasarrufu

Ulaşımından dolayı enerji tasarrufu (l/ha)	25
Makina iş veriminden dolayı yakıt tasarrufu (l/ha)	25
Toplam yakıt tasarrufu (l/ha)	50

✓ Mevcut yapıdan dolayı sulama yatırımları % 40 daha pahalıdır. Eğer, sulama yatırımları, kanal inşaatları sırasında kullanılan yakıt hesaplanabilirse bu miktar % 40 azalmaktadır. Ülkemizde sulamaya açılacak 3,5 milyon hektar alan bulunmaktadır.

✓ Parçalı yapının azaltılmasından elde edilecek kazanç: Türkiye’de yaklaşık 2 milyon hektar civarında aşırı parçalanmış, ekonomik tarım yapılmasını engelleyecek kadar küçük tarım arazisi bulunmaktadır. Bu araziler tarımsal faaliyetler sırasında küçük, çok parçalı ve şekillerinin bozuk olmasından dolayı enerji kayıplarına neden olur.

Türkiye Tarım Havzaları Projesi

5488 Sayılı Tarım Kanunuyla, biyolojik çeşitlilik, genetik kaynakların korunması ve biyo güvenliğin sağlanması, ürün konseyleri, sözleşmeli üretim, tarım havzaları ve kırsal kalkınma hizmetleri gibi, modern ve verimli bir sektör oluşturmak için gerekli kavramlar ve bunlara ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Günümüzde ulaşım, taşımacılık, haberleşme ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi ile dünya pazarları arasındaki işbirliği ve rekabet artmıştır. 1970'li yılların sonlarına kadar hangi maldan ne kadar üretebilirsen üret kavramı, yerini rekabet edebilir ürünlere bırakmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, artan nüfus ve ihtiyaçlar, doğal kaynaklara olan baskı ve doğal kaynak aşınımı, kısaca çevresel nedenlerden dolayı tarım sektöründe de hem makro hem de mikro düzeyde planlamaların önemini arttırmaktadır. 1970'li yılların sonuna kadar tarımda tek yönlü planlamalar sonuç vermekte idi. Örneğin bir arazinin sulamaya açılması, daha iyi tohumluk kullanımı, tarımsal mücadele gibi uygulamalar ses getirirken, günümüzde bu tür projelerle tarım nüfusuna veya ülke tarımına kayda değer katma değer sağlamak neredeyse imkansız bir durumdadır. Böylesi tek yönlü uygulamalar yerine, üretimden pazara kadar çevreye zarar vermeyen ve sürdürülebilir tarımsal uygulamaların yöre halkının da katılımı ile geliştirilmesi ve bu tür entegre projelerin yapılması ve uygulanması gerekmektedir. Hatta geliştirilecek çok yönlü tarımsal uygulamaların diğer sektörlerle de entegrasyonunun sağlanması gerekmektedir. Bu süreçler tarımda bilgi kullanımı ve planlamanın önemini bir kere daha ortaya koymaktadır. Böylesi karmaşık problemlerin çözümü çok yönlü verilerin, çoklu disiplinler altında ileri teknolojiler kullanarak mümkün olabilmektedir.

Bu nedenlerle, ülkemiz tarım paydaşlarının rekabet gücünü ve refahını artırmak ve sürekli kılmak için; toplumun her kesimi ve ilgili kurumlarla işbirliği içinde, ulusal önceliklerimiz doğrultusunda bilim ve teknoloji kullanılarak havza bazlı planlamalara olanak sağlayacak bir model uygulama başlatılmıştır. Projenin hedefleri şunlardır:

- Tarım havzalarını belirlemek
- Sağlıklı tarım envanteri hazırlamak
- Üretim planlamasına imkan sağlamak
- Hangi ürünün nerede ne kadar üretilbileceğini belirlemek

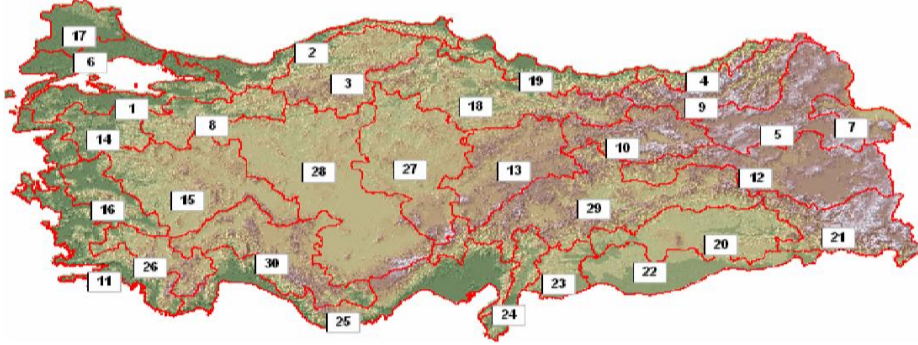
- Çiftçinin gelirini artırmak
- Geleceğe ait talep projeksiyonları yapmak
- Destekleri rasyonel, yönlendirici ve etkin bir şekilde kullanmak
- Arz açığı olan ürünlerde üretim artışı sağlamak
- Doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak
- Havza bazlı planlama ve yönetimle ilgili sektör talebini karşılamak
- Değişik senaryolara göre üretimi planlamak

Ülke bazında, pazar koşulları, ihtiyaçlar, stratejik ürünler, ulusal ve uluslararası yasa ve direktifler, çevre ve sürdürülebilirlik dikkate alınarak bir üretim planlaması yapılabilmesi zorunluluğu hissedilmektedir. Diğer taraftan, üretim planlaması adı altında devletin doğrudan yaptırımlar uygulaması, müdahaleci tutum içerisinde olması yanlış sonuçlar doğurduğundan müdahalelerin destekler, teşvikler ve yönlendirmeler yolu ile yapılmasının daha uygun olduğu görüşü daha gerçekçi görülmektedir. Bu nedenle desteklerin, teşviklerin ve yönlendirmelerin doğru bir şekilde yapılabilmesi için gerekli yaklaşımın ve kurumsal yapının tasarlanması hedeflenmiştir. Mevcut durumda desteklenen ürünler ülke genelinde yayılcılık göstermektedir. Örneğin, şekerpancarına verilen destekler ülke genelinde eşit uygulanmaktadır. Konya ovası gibi suyun kıt olduğu ve derinlerden enerji kullanılarak çekildiği ovalarda da, tarımda enerji kullanmadan kullanılabilir su imkanlarının olduğu bölgelerde de aynı destek uygulanmaktadır. Bu nedenle, su kaynakları kıt olan bölgelerde de su tüketimi yüksek olan ürünler destekler dolayısı ile artış gösterebilmektedir.

Projenin dört temel bileşeni bulunmaktadır:

1) *Tarımsal Üretim Havzalarının Belirlenmesi*: Türkiye’de yetişebilen tarım ürünlerinin uygun yetiştirme ortamlarının tespiti, ekolojik olarak türdeş olan ve Türkiye’nin idari yapılanmasına uygun yönetilebilir büyüklükte tarım havzalarının belirlenebilmesi sağlanmıştır. Öncelikle bu amaç için gerekli olabilecek parametreler ortaya konmuştur. Örneğin, toprak ve su kaynakları, iklim, topografya gibi veriler listelenecek ve daha sonra bu verilerin elde edilmesi ve havza seçimlerinde kullanımları sağlanmıştır.

Türkiye geniş yüzölçümü, oldukça zengin iklim, topografya ve toprak yapısı gereği makroklima alanları içinde birçok mikroklima alanlarını içermektedir. Bu nedenle, çalışmalar Bakanlık personeli ile birlikte Bakanlık elinde var olan bilgi ve belgeler de kullanılarak sürdürülmüştür. Belirlenen her bir havza için belirlemede kullanılan ölçütler ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda 30 tarımsal üretim alanı (tarım havzası) belirlenmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Türkiye tarım havzaları

2) *Havza Veri Tabanının Oluşturulması*: Başlıca iki önemli veri düzenlemesini içerir:

- Belirlenen tarım havzaları için veri temini ve verilerin düzenlenmesi
- Bütünleşmiş havza yönetiminde kullanılacak temel verilerin tanımlanması ve

kullanım yerlerinin ve yöntemlerinin belirlenmesi. Bu veritabanı iklim, toprak, topografya ve diğer verilerden oluşmaktadır.

Veri temini ve tarım havzalarının oluşturulması 23.07.2009 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararında yer almaktadır. Havza veri tabanında yer alan verilere örnekler aşağıdaki bölümlerde verilmektedir.

Coğrafi veriler: Toprak-su kaynakları, topografik veriler, iklimsel veriler vb.

Temel veriler: Havzanın insan kaynakları kültürel, ekonomik, eğitim, tarım geleneği gibi sosyal ve ekonomik veriler değerlendirilmektedir.

Havza potansiyelleri: Ekolojik tarım, özel ürünler, hayvancılık, mera, yem bitkileri, su ürünleri, tarımsal endüstri gibi tarımsal değerlerin yanında turizm, madencilik, endüstri, ormancılık gibi diğer sektörler de değerlendirilecektir.

3) *Tarımsal Ürün Talep Tahmin Sistemi*: Yetiştirilecek ürün miktarlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Sistem üretim, tüketim, dış ticaret, ürün fiyatları, nüfus, GSMH ve GSYİH dikkate alınarak çalışmaktadır. Bu bilgilerin girdi olarak kullanılan zaman serileri ile sistem çalışmaktadır.

4) *Karar Destek Sistemi*: Başlıca amaçları şunlardır:

- Havza bazında ürün ekim alanlarını belirlemek
- Havza bazında ürün destek miktarını belirlemek
- Tarımsal ürün ithalat ve ihracat miktarlarını belirlemek

Optimizasyon teknikleri kullanılarak çözüme ulaşılmaktadır. Toplam refahın, üretici ve tüketici refahının maksimizasyonu hedeflenmektedir. Başlıca kısıtlar ise aşağıda verilmiştir:

- Destek bütçesi
- Talep tahmini
- İhracat tahmini
- Azami dış ticaret açığı
- CIF fiyatı
- İthalat vergisi
- İthalat kotası
- Minimum ihracat oranı
- İç fiyat
- Mevcut destekler
- Havza bazında toplam tarım alanı
- Ürün su kullanımı
- Havza-ürün bazında bölgedeki tarımda kullanılabilir su miktarı
- Ürün maliyeti
- Ürün verimi
- Ürün azami ekim alanı
- Ürün azami destek oranı

- Ürün öncelik katsayısı

Bu proje ile doğru ürün, doğru yerde ve doğru miktarlarda yetiştirilecektir. Böylelikle doğal kaynakların korunması, tarımda kullanılan enerjinin minimizasyonu sağlanarak sera gazları azaltılmış olacaktır.

İyi Tarım Uygulamaları

İyi tarım, tarımsal üretim sisteminin sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan karlı ve verimli, insan sağlığını koruyan, hayvan sağlık ve refahı ile çevreye önem veren bir hale getirmek için uygulanması gereken işlemler olarak tanımlanmaktadır. İyi tarım uygulamalarının (İTU) amaçları şunlardır:

- Çevreyi korumak
- İnsan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen tarımsal üretim yapmak
- Doğal kaynakları korumak
- Tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliği sağlamak

İTU, tarımın kendisi olup, alternatif bir tarımsal üretim modeli değildir. Kimyasal ilaç, suni gübre gibi uygulamalar söz konusu olmakla birlikte bu uygulamalar entegre ürün yönetimi ilkelerinde insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyecek şekilde uygulamaktır. Bununla birlikte, tarımsal üretimin İTU ilkelerinde yapılması, geçmişte sanayi sektörü ile başlayıp hizmetler sektörü ile devam eden kalite yönetim sistemi ilkelerinin, tarımsal üretimin içerisinde uygulanmasını gündeme getirmiştir. Bu uygulamaların sonucunda, işletmeden sofraya izlenebilirlik tesis edilmektedir.

İTU uluslararası alanda yaşanan gelişme ve değişimler sonucunda tüketicilerin çevreye dost, insan sağlığına duyarlı güvenli gıda talepleri, tarımsal arzı yönlendiren en önemli etken haline almaktadır. Tüketicilerin bu talepleri, uluslararası tarımsal ticareti etkilemekte ve satın alınacak ürünlere karşı güveni artıracak teknik önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle, AB ülkelerindeki yaş meyve, sebze pazarının %70-80'lik kısmına hakim büyük perakendeci kuruluşlar tüketicilerin güvenli gıda taleplerini karşılamak üzere 1997 yılında EUREP (Euro Retailer Producer Group) adı altında bir araya gelmişlerdir. 1999 yılında ise öncelikle yaş meyve sebze de iyi tarım uygulamalarının esasları belirlenerek EUREPGAP adı altında yayınlanmışlardır.

Avrupa ülkelerinde başlatılan bu uygulama dünya genelinde genişleyerek, ChileGAP, ChinaGAP, KenyaGAP, MexicoGAP, JGAP (Japon) ve en son ThaiGAP'ın oluşması ile dünya geneline yayılmıştır.

Bu gelişmelerin sonucunda, 7 Eylül 2007 tarihinden itibaren EUREPGAP artık GLOBALGAP olarak tanımlanmaktadır. 2007 yılı itibariye, bu organizasyon içerisinde yaklaşık 80 ülkede 80.000 sertifikalı üretici iyi tarım uygulamaları yapmaktadır. Özellikle ihracatta bulunduğumuz Avrupa ülkelerindeki perakendeciler, yaş meyve ve sebze ürünlerinin iyi tarım uygulamaları prensiplerinde üretildiğini gösteren sertifikaları talep etmeye başlamıştır. Bu talep sadece AB ülkeleri ile sınırlı kalmamakta, herhangi bir sertifika adı ile anılmasa da özellikle Rusya gibi ülkelere yaptığımız yaş meyve ve sebze ihracatında da benzer taleplerle karşılaşmaktadır. Ayrıca, DTÖ kurallarının dünya ülkelerinin tarım politikalarında yaptığı önemli değişimlerin sonucunda, desteklemelere kısıtlamalar getirilmektedir. Ancak, aynı DTÖ kararları içerisinde tüketiciden yapılan transferleri içermeyen, kamu destekli programlar çerçevesinde yapılan çevre koruyucu önlemler-desteklemeler olarak tanımlanabilecek ve incelendiğinde iyi tarım uygulamaları olarak adlandırılacak faaliyetlerin desteklenmesi önemli yararlar sağlayacaktır.

Türkiye'de ilk olarak 08.09.2004 tarihinde İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik 25577 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, 05.05.2005 ve 15.05.2006 tarihlerinde ise İyi Tarım Uygulamalarına ilişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikler Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye'de iyi tarım uygulamalarına ait sertifikalandırmalar, EUREPGAP Protokolü ile başlamıştır. 2003 yılından itibaren, Avrupa ülkelerine yönelik ihracat yapan yaş meyve sebze sektöründe, EUREPGAP kriterlerine göre iyi tarım uygulamaları yapılmaktadır.

İyi Tarım Uygulamaları Yönetmeliği gereği, kontrol ve sertifikasyon faaliyetleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yetkilendirilen özel kuruluşlarca yürütülmektedir. Bu kapsamda, bazı özel kuruluşlar, kontrol-sertifikasyon faaliyetinde bulunmak üzere Bakanlıkça yetkilendirilmiştir. Ayrıca, yetkilendirilen bu kuruluşların EN 45011 veya

ISO/IEC Guide 65'e göre Türk veya yabancı akreditasyon kurumlarından akredite olmaları istenmektedir. İyi Tarım Uygulamaları Yönetmeliğinin 15. maddesinin (a) bendi hükümlerince, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Türk Standartları Enstitüsü (TSE) arasında düzenlenen protokol hükümleri çerçevesinde, kamu dışından ziraat ve gıda mühendislerine yönelik ISO 17024 Personel Belgelendirme Standartlarında TÜRKAK'dan akredite İyi Tarım Uygulamaları Kontrolör Eğitimi düzenlenmektedir. Dokuzuncu Kalkınma Planı ve 60. Hükümet Eylem Planı doğrultusunda hazırlanan Bakanlık 2008-2011 Eylem Planı içerisinde İTU'nun ülke genelinde yaygınlaşması hedeflenmektedir. Bu amaçla, üretim ve ihracat potansiyeli yüksek meyve ve sebze ürünlerinin yoğun olarak yetiştiriciliğinin yapıldığı bölgelerde 9 ilde pilot uygulamalar başlatılmıştır. 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 9. maddesi uyarınca Bakanlar Kurulu'nca Özel Çevre Koruma Bölgeleri olarak belirlenen alanlarda İTU'runu yaygınlaştırmak üzere Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü ile Çevre ve Orman Bakanlığı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Arasında "Özel Çevre Koruma Alanlarında İyi Tarım Uygulamaları" konusunda 19.09.2008 tarihinde işbirliği protokolü imzalanmıştır. Şubat 2007'de Avrupa Birliği Genel Sekreterliği aracılığıyla Hollanda Hükümeti Katılım Öncesi Projeler Programı kapsamında, G2G.NL 2007 programına teklif edilen Türkiye Tarımsal Üretiminde Çapraz Uyumun Geliştirilmesi Projesi Hollanda Hükümetince desteklenerek 2008 yılı Ocak ayında başlatılmıştır. Türkiye meyve-sebze sektöründe iyi tarım uygulamalarının yaygınlaştırılmasına yönelik kapasite oluşturmak amacıyla FAO tarafından desteklenen "Meyve Sebze Üretiminde İyi Tarım Uygulamalarının Yaygınlaştırılması Projesi" başlatılmıştır. Dünya'da yaşana gelişmeler, geleceğin en önemli sektörünün tarım, stratejik ürünün ise gıda olacağını göstermektedir. Gıda arzını sağlayan tarımsal üretimi yönlendiren en önemli unsur da tüketici talebi olmaktadır. Tüketiciler ise kendilerine sunulan ürünün güvenli olduğuna dair kanıtları aramaktadır. Bu durumda Türkiye, Dünya'da yaşanan değişim ve gelişmelerin ışığı altında hem ulusal beslenmesini sürdürülebilir bir şekilde güvence altına alabilmek, hem de uluslar arası piyasaların talep ettiği koşullarda tarımsal ürün ihracatında bulunabilmek için iyi tarım

uygulamalarını yaygınlaştırarak devam ettirmelidir. Bununla birlikte, gelecek tarımının kendisi olan iyi tarım uygulamalarının, sadece ihracata yönelik üretimde yaygınlaşmasından ziyade, üretiminin büyük çoğunluğunu iç piyasada tüketen ülkemiz tarım sektöründe her alanda yaygınlaştırması büyük önem arz etmektedir.

İTU ile iklim değişikliği ile mücadele konuları paralellik göstermektedir. İTU'nun geliştirilmesi sera gazı salımlarını azaltma çalışmalarına önemli oranlarda destekler sağlayacaktır. Bu nedenle, iklim değişikliği ile mücadele açısından da iyi tarım uygulamalarının desteklenmesi gerekmektedir.

Organik Tarım

Ülkemizde organik tarım 1985-1986 yıllarında dünyada organik tarımın gelişimine ve yurtdışından gelen organik ürün talebine bağlı olarak sistemsiz bir şekilde ihracata yönelik olarak başlamıştır. Sağlıklı gıdaların tüketimine yönelik dünyadaki değişmelere paralel olarak gelişmiştir. Başlangıç yıllarında herhangi bir mevzuata dayalı olmadan yapılmaya başlamış olan organik tarım, ihracatımızın neredeyse tamamını oluşturan Avrupa Birliğinin 1991 tarihinde yayımlanmış olduğu—EEC Regulation No:2092/91 sayılı yönetmeliği ile uyum zorunluluğu getirmiştir. Bu nedenle, Avrupa Birliğindeki gelişmelere uyum sağlamak üzere; TKB tarafından 18.12.1994 tarih ve 22145 sayılı Resmi Gazete'de "Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Organik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik" yayımlanmıştır. Daha sonra bu yönetmelik 11.07.2002 tarih ve 24812 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren—Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik adı altında revize edilmiştir. Ulusal Programda ve Acil Eylem Planında yer alan—Organik Tarım Kanun Taslağı 01.12.2004 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edilerek 5262 sayılı Kanun olarak 03.12.2004 tarihinde 25659 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun ile organik tarım sektöründeki faaliyetler tam bir yasal dayanağa kavuşturulmuştur. Bu Kanuna uygun yeni yönetmelik çalışmaları tamamlanarak—Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik adı ile 10.06.2005 tarih ve 25841 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. AB'nin organik tarım mevzuatındaki son değişikliklerin izlenerek, mevzuat uyumu konusunda gerekli yasal

düzenlemeler yapılmaktadır. Bu amaçla 2004 yılında AB Katılım Öncesi Mali Yardımları programından finanse edilmek üzere hazırlanan—Organik Tarımın Geliştirilmesi ve Mevzuatın AB Mevzuatı ile Uyumlu Hale Getirilmesi Projesi, AB tarafından kabul görmüş ve proje uygulanarak 2007 yılında tamamlanmıştır.

Başlangıçta sadece 1985 yılında 8 ürüne yönelik yapılan organik üretim günümüzde çok sayıda ham ve ilenmiş ürün çeşidine ulaşmıştır. Fındık, ceviz, antepfıstığı, kuru incir, kuru kayısı, kuru üzüm, baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, pamuk, üzüksü meyveler ile yaş meyve ve sebzenin organik tarım metotlarına uygun olarak üretimi yapılmaktadır. İşlenmiş ürünlerden de çeşitli meyve suları ve konsantreleri, dondurulmuş meyve ve sebzeler ile zeytinyağı başı çekmektedir. Ayrıca, son yıllarda organik hayvansal üretimde gelişme göstermeye başlamış olup, et, süt, yoğurt, peynir ve yumurta hayvansal ürün olarak piyasalarda yerini almaya başlamıştır. Türkiye’de organik bitkisel üretimin gelişimi Çizelge 2’de verilmiştir. Ülkemizde organik tarım 2008 yılında 14.926 üretici tarafından 166.883 ha alanda yapılmıştır. Bu alanın 57.496 ha’lık bölümü doğadan toplama yapılan alan olup, 109.387 ha alanında yetiştiricilik yapılmıştır. Türkiye’de 2017 yılında organik olarak üretilen bitkisel ürün sayısı 214’e, organik bitkisel üretim yapan üretici sayısı 75 067’e ve organik üretim yapılan alan 543 033 ha düzeyine ulaşmıştır.

Türkiye’de organik tarım yapılan alan toplam tarımsal alan içerisinde henüz düşük seviyelerde bir paya sahip bulunmaktadır. Ancak, dünyada ve özellikle Avrupa’da yaygınlaşan organik ürün tüketimindeki artıştan ülkemizin iyi bir pazar payı elde edebilme fırsatı bulunmaktadır. Organik tarım yapılan alanlar bölgeler bazında incelendiğinde; Ege Bölgesi organik tarım yapılan alanlar içerisinde başta gelmektedir. Bu bölgeyi sırasıyla Doğu Anadolu Bölgesi, Akdeniz ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Bu değerlendirmeler doğadan toplama alanları hesaba katılmadan yetiştiricilik yapılan sebze, meyve ve tahıl üretim alanları üzerinden yapıldığında sırasıyla Doğu Anadolu Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Ege Bölgesi olarak sıralandığı görülmektedir. Ekonomik gelişmede dezavantajlı bölgelerden olan İç

Karadeniz şeridi, İç Anadolu, Doğu Anadolu Bölgesi gibi bölgeler organik tarımda avantajlı bölgeler olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye’de 2017 yılında organik hayvansal üretim verileri Çizelge 3’de verilmiştir. Organik et, süt ve yumurta üretimi yapılan hayvan sayısı 1 290 771 düzeyine ulaşmıştır. Organik bal üretim yapınla kovan sayısı 48 153 adet olup, toplam 393,2 ton organik bal üretimi gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 2. Türkiye’de Organik Bitkisel Üretimin Gelişimi (TÜİK, 2018)

Yıllar	Ürün sayısı (Adet)	Çiftçi sayısı (Adet)	Alan (ha)	Üretim (ton)
2005	205	14 401	203 811	421 934
2006	203	14 256	192 789	458 095
2007	201	16 276	174 283	568 128
2008	247	14 926	166 883	530 224
2009	212	35 565	501 641	983 715
2010	216	42 097	510 033	1 343 737
2011	225	42 460	614 618	1 659 543
2012	204	54 635	702 909	1 750 127
2013	213	60 797	769 014	1 620 387
2014	208	71 472	842 216	1 642 235
2015	197	69 967	515 268	1 829 291
2016	238	67 878	523 777	2 473 600
2017	214	75 067	543 033	2 406 606

Çizelge 3. Türkiye’de 2017 Yılında Organik Hayvansal Üretim (GTHB, 2018)

Üretici sayısı (adet)	119
Hayvan sayısı (adet)	1 290 771
Et üretimi (ton)	1 352
Süt üretimi (ton)	33 091
Yumurta (adet)	161 254 080
Peynir üretimi (ton)	3
Organik Arıcılık	
Üretici sayısı (adet)	318
Kovan sayısı (adet)	48 153
Bal üretimi (ton)	393.2

Organik tarımsal üretimde ülkemiz, kültüre alınan bitkilerin yanı sıra doğada kendiliğinden yetişen kuşburnu, böğürtlen, ahududu, kekik gibi ürünlerin toplanması

ve organik olarak değerlendirilmesi açısından büyük potansiyele sahiptir. Organik tarım uygulamaları da İTÜ’nda olduğu gibi iklim değişikliği ile mücadele konuları paralellik göstermektedir. Bu nedenle, iklim değişikliği ile mücadele açısından desteklenmesi gerekmektedir.

Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Projesi (ÇATAK)

Ülkemizde tarımsal alanlarda, kullanılan girdilerin ve atıkların yol açtığı kirlilik, erozyon, tuzluluk çevre açısından önemli sorunların başında gelmektedir. Her yıl ortalama kaybolan 500 milyon tona yakın verimli topraklarla birlikte yaklaşık 9 milyon ton bitki besin maddeleri de yitirilmektedir. Topraklarımızın %99’u su, %1’i de aşırı rüzgar erozyonundan aşırı etkilenmekte, %1 dışında kalan diğer bölgelerde de rüzgar erozyonu mevcuttur. Ülkemizdeki erozyon Avrupa’dan 12 kat, Afrika’dan 17 kat daha fazladır (Küsek, 2010).

ÇATAK’ın temel amacı, tarımsal uygulamaların çevreye verdiği olumsuz etkilerin azaltılması, erozyonun önlenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, hassas bölgelerdeki doğal örtünün ve toprak ve su kalitesinin korunmasıdır. 2005 yılı itibariyle Dünya Bankası destekli Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin (TRUP) (ARIP) bir bileşeni olarak yürürlüğe konan ÇATAK’ın yasal dayanağı, *Tarım Kanunu*’dur. ÇATAK’ın genel amaçları aşağıda verilmiştir:

- Yenilenebilir doğal kaynaklarımızın sürdürülebilirliğini sağlamak
- Uygun toprak işleme, sulama ve benzeri kültürel önlemleri yaygınlaştırmak
- Tarımın olumsuz etkilerinin azaltılması için gerekli önlemleri almak
- Erozyonu önlemek
- Üreticiler tarım ve çevre yönünden bilinçlendirmek

2006-2008 yıllarında tarımsal faaliyetler nedeni ile çevre sorunları bulunan yerlerde 9 milyon Dolar bütçeli hibe programı 5.000 ha alanda pilot proje olarak başlatılmıştır. Pilot projeler Türkiye’deki “Uluslar arası Öneme Sahip Sulak Alanlar” olan, Seyfe Gölü-Kırşehir, Kovada Gölü, Eğirdir-Isparta, Ereğli Sazlığı-Konya, Sultan Sazlığı-Kayseri illerinde uygulanmıştır. Yukarıdaki uygulamalarla kontrollü ilaç-gübre kullanımı ve ahır gübresi kullanımı sağlanmıştır. Üreticilere çok su tüketen

şekerpancarı ekmemek kaydı ile ekeceği ürüne göre toprak analizi yaptırılmış, buna bağlı olarak gübre alınıp, faturalandırılarak kontrollü gübre kullanımı sağlanmıştır. Ayrıca, çiftçilerimizin taşınmazlarına çiftlik gübresi uygulaması sağlanmıştır.

Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine ve Bu Üreticilere Teknik Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik” 2005 yılında yayımlanmıştır. Yönetmelik kapsamında yapılacak ödemeler üç kategori halinde sınıflandırılmaktadır:

Kategori 1:

- Erozyonla mücadele (setleme, canlı veya cansız perdeleme, ideal sürüm tekniğinin uygulanması ve/veya boş bırakma)
- Arazinin ıslahı
- Drenaj
- Taş toplama

Mevcut üretimden vazgeçerek yukarıda belirtilen uygulamalardan iki veya daha fazlasını tekniğine uygun bir şekilde uygulayan üreticilere, hektar başına yılda bir defa olmak üzere üç yıl süreyle ödeme yapılmaktadır.

Kategori 2:

- Uygun sulama tekniklerini kullanmak
- Kontrollü ilaç, gübre ve hormon kullanmak
- Organik, ahır gübresi, kompost kullanmak
- Organik üretim ve İTU uygulamak

Mevcut üretime devam eden veya değiştiren ve aynı zamanda yukarıda belirtilen uygulamalardan iki veya daha fazlasını tekniğine uygun bir şekilde uygulayan üreticilere, hektar başına yılda bir defa olmak üzere üç yıl süre ile ödeme yapılmaktadır.

Kategori 3:

- Daimi bitki örtüsü oluşturmak
- Mevcut çayır, otlak ve meraları iyileştirmek veya yenilerini oluşturmak
- Aşırı otlatmayı engellemek

- Yem bitkileri yetiştirmek

Mevcut üretime devam eden veya değiştiren ve aynı zamanda yukarıda belirtilen uygulamalardan iki veya daha fazlasını tekniğine uygun bir şekilde uygulayan üreticilere, hektar başına yılda bir defa olmak üzere üç yıl süre ile ödeme yapılmaktadır.

Söz konusu kategoriler itibariyle yapılan uygulamalara ÇATAK ödemeleri 2006 yılında başlamış olup, halen sürdürülmektedir. ÇATAK iklim değişikliği ile mücadelede kullanılabilecek en önemli projelerden birisidir. Ancak, etkin uygulanabilmesi için parsellerin yükseklik, toprak, arazi kullanım bilgileri ile birlikte sayısal ortamlarda bulunmaları, coğrafi bilgi sistemleri tabanlı programlarla desteklenmeleri gerekir. Böylece projenin etkinliği ve izlenmesi etkin olacaktır.

Korumalı Toprak İşlemeli Tarım

Toprak işlemez tarım, toprağın sürülmeden veya ön bir işlem yapılmadan, özel mibzerlerle (tohum ekme makinesi) doğrudan ekilmesi anlamına gelmektedir. Toprak işlemez tarımın başlıca amaçları şunlardır:

- Gübre, mazot, toprak işleme gibi faaliyetlerden kaynaklanan üretim maliyetlerini düşürmek
- İşletmelerin rekabet gücünü artırmak
- Çevre dostu üretim modeli geliştirmek
- Toprağın yapısını iyileştirmek ve organik içeriğini arttırmak
- Anız yangınlarını önlemek

Bu yöntemle tarım yapılması durumunda, sürüm işlemleri azalacağından tarımda kullanılacak enerji miktarı da azalacaktır. Diğer taraftan, organik madde içeriği önemli miktarda artacağından toprakların yutak kapasiteleri de önemli ölçüde artacaktır.

Kapalı Drenaj ve Arazi Islahı

Türkiye’de yaklaşık 3 milyon hektara yakın alanda drenaj sorunu bulunmaktadır. Drenaj sorunu daha çok, yanlış sulamadan ve doğal sebeplerden kaynaklanmaktadır. Drenaj sorunu, beraberinde, yüksek taban suyu, tuzluluk-

sodyumluluk gibi çevresel sorunları da getirmektedir. Türkiye’de, yaklaşık 1.5 milyon hektarda tuzluluk ve sodyumluluk sorunu bulunmaktadır. Bu, sulanan arazilerin yaklaşık %31’ine denktir. Toprakların tuzlulaşma ve sodyumlulaşmasını sulama, drenaj, toprak özellikleri, fizyografya ve iklim gibi etmenler önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etmenlerin uygun olduğu Harran, Amik, Konya ve Aşağı Seyhan Ovalarında ciddi tuzluk sorunu bulunmaktadır. Yüksek taban suyu toprak profilinde bulunan organik maddelerin oksijensiz ortamlarda parçalanarak metan gazı üretimine neden olmaktadır. Bu nedenle, yüksek taban suyu ile mücadele önemlidir.

Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ve Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu Uygulamaları

Söz konusu kanunlar kapsamında aşağıdaki hizmetler sürdürülmektedir:

- Arazilerin tarım dışı kullanımını önlemek
- Erozyona duyarlı alanları belirlemek ve gerekli önlemleri almak
- Toprak kirliliğini izlemek ve önlemek
- Arazi kullanım planlarını hazırlamak

Sulama Sistemlerinin Modernizasyonu

Özellikle tarla içi sulama sistemlerin kapalı ve basınçlı sistemlere dönüştürülmesi için önemli destekler sağlanmaktadır.

Mera Kanunu

Kanun kapsamında meraların tespit, tahdit ve ihya işlemleri yapılmaktadır. Başka bir deyişle, tescil edilmiş meraların sınırlarının belirlenmesi, mera vasfında olan tescil harici ve hazine mülkiyetinde olan arazilerin mera olarak tescil edilmesi ve meraların yönetimi konularında çalışmalar sürdürülmektedir.

KAYNAKLAR

GTHB. (2018). Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.

IPCC. (2007). *Climate change 2007: Mitigation of climate change. Chapter 8: Agriculture*. Fourth Assessment Report, pp 498-540.

Küsek, G. (2010). *Türkiye’nin ulusal iklim değişikliği eylem planının geliştirilmesi projesi*. Tarım sektörü durum değerlendirmesi raporu.

Öztürk, H. H., & Vulkan, E.V. (2017). *Türkiye’de buğday ve mısır üretiminde yakıt tüketimine bağlı olarak gerçekteşen CO₂ Emisyonlarının değerlendirilmesi*. III. International Multidisciplinary Congree of Eurasia. Vol.1: 1-10

TÜİK. (2018). Türkiye İstatistik Kurumu. Ankara.

Modern Ebeveynliğe İlişkin Kavramsal Biçimler

Işıl GÖKTÜRK - Dumlupınar Üniversitesi

Özet

Günümüzde toplumun en temel birimi olan aile yapısında çok önemli değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimlerin pek çok boyutu ve nedeni mevcuttur. Ailenin değişimi aile içi rollerin de değişimini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte ebeveynlerin ve çocukların toplumsal rolleri farklılaşmıştır. Bu değişimde modernleşme, risk toplumu süreçleri, kitle iletişim teknolojilerinin ve kullanımının yaygınlaşmasının etkisi olduğu kadar özellikle kadının iş yaşamına katılması, ailenin çocuk bakım ve yetiştirme işlevlerini kurumlara devretmesi, yine çocuk yetiştirme konusunda uzmanlık bilgisinin artmasının da önemli payı vardır. Çocukların nasıl büyütüleceği konusu soru olmaktan çıkmış çocukların hangi tekniklerle hangi yöntemlerle büyütüleceği temel hareket noktası haline gelmiştir. Ebeveynler için çocuk yetiştirmek ve çocuğun bakım işleri doğallıkla kendi süreci içinde gelişen bir aşama iken artık çocuk yetiştirmek bir proje haline dönüşmüştür. Modern ebeveyn bu değişim içinde geleneksel bilgi ile -bir önceki kuşağın çocuk yetiştirme bilgisini taşımak- olan bağı koparmış yeni bağları uzmanlık bilgisi ve kurumlar ile kurmaya başlamıştır. Bu değişim süreçleri yeni ebeveynlik kavramlarını da çeşitlendirmiştir. Bu kavramlar dijital ebeveynlik, bilinçli ebeveyn, eko ebeveyn, eğitilmiş ebeveyn, paranoid ebeveyn, organik ebeveyn gibi pek çok tanımlama ile literatüre girmeye başlamıştır. Aile içi rollerin ve özellikle modern ebeveyn görünümlerinin bu kavramlar üzerinden ele alınması yaşanan toplumsal değişimi anlayamaya pek çok yönüyle imkân verecektir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Ebeveyn, Modern Ebeveyn, Toplumsal Değişme, Yeni Ebeveynlik Biçimleri, Çocuk.

Abstract

In recent times, there has been important changes taking place in the structure of the family, which is the most basic unit of the society, There are many dimensions and reasons for this change. The change of family led to a change in the role of the family. In this process, the social roles of parents and children have been differentiated. In this

change, modernization, risk socialization processes, the effects of mass communication technologies and the spread of its use, as well as the participation of women in business life, the transfer of childcare and training functions to the institutions, and the increase of expertise in child rearing have an important role. The question of how children will be brought up has become a major point of starting point, with which techniques and methods the children will be raised from the question. While child raising for parents and child care jobs are naturally developing in their own process, now raising children has become a project. The modern parent has begun to establish new links in this exchange with traditional knowledge and knowledge that have broken their bond - the knowledge of raising children of the previous generation - with expertise and institutions. These change processes have also diversified new parenting concepts. These concepts have begun to penetrate the literature with many definitions such as digital parenting, conscious parent, eco-parent, educated parent, paranoid parent, organic parent. The handling of domestic roles and especially modern parental views through these concepts will enable many ways to understand the social change that is taking place.

Keywords: Family, Parent, Modern Parent, Social Change, New Parenting Forms, Child

1. Giriş

Sümerler'den kalma bir tabletin üzerinde şu sözler yazılıdır: " Artık büyü. Okuluna git, oku. Sokaklarda aşağı yukarı dolaşma. Sabah akşam bana eziyet ediyorsun. Sabah akşam eğlence uğruna zamanını boşa geçiriyorsun". Ortalama dört bin yıl önce söylenmiş bu sözlerin hala güncelliğini korumakta olduğunu ifade etmek mümkündür. (Norman ve Sprinthaal 1977'den aktaran Güneysu, 2001: 195) Çocuk konusu ve çocuk yetiştirme biçim ve yöntemleri her dönemin konusu olmuştur. Bu şekliyle her dönem, her toplum ve ilgili bilim alanları tarafından farklı boyutlarda tartışmalar yapılmıştır. Ebeveyn yani anne-baba olma durumunun tartışılmasının geçmişi çocuk konusu kadar eski değildir. Çocuk konusu ayrı ve oldukça önemli bir tartışma alanı olmakla birlikte ebeveyn,

günümüzde toplumbilimlerinin dikkatini çekmeye başlamış bir olgu/kavram/durum/roldür.

Çocuk konusuna ilişkin yaklaşımların boyutları geçmişten günümüze oldukça farklılaşmış olduğu gibi ebeveynliğin de görünümleri ve boyutları değişmiştir. Ebeveynlik anne-baba olma rolü üzerinden ele alınacak olursa her şeyden önce toplumsal bir durumdur. Toplumlar değiştikçe ve buna bağlı kültürel yapının da değişmesi ile birlikte ebeveynlik de farklı biçimler almıştır. Özellikle anne-babalık gibi kültürel değerlerin aktarımı odaklı toplumsal rol biçimlerinin içinde bulunulan toplumdan ve kültürden bağımsız olması düşünülemez.

Ebeveynlerin çocuk yetiştirme biçimlerine ilişkin kültürel farka dayalı bir davranış biçiminde bulunmaları son derece doğaldır. Bu yeni biçimlerin esasen belli kırılma noktaları yahut toplumsal değişime ilişkin belli uğraklara bağlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Günümüzde ebeveynlik tutum ve biçimlerinde önemli bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin genel görünümünü ele almak ve muhtemel nedenleri üzerinde belirli tespitlerde bulunmak toplumsal ve özelde aile kurumuna bağlı pek çok değişkeni anlama noktasında önemli katkılarda bulunacaktır. Çocuğun nasıl yetiştirileceği ebeveynlerin duygu ve düşünce süreçlerine-biçimlerine bağlı olduğundan daha çok içinde bulunulan toplumsal yapıya bağlıdır. Bu yapı kültür, toplumsal rol, statü özellikleri ve aile biçimleri gibi pek çok temel yapı unsurunu içinde taşır. Bu nedenle modernleşme süreci ile birlikte pek çok alanda gerçekleşen değişim ebeveynlerin davranış biçimlerinde de gözlemlenmiş ve geleneksel anne-baba rolleri pek çok değişim unsuru ile birlikte yerini modern ebeveynlik rollerine bırakmıştır.

Ebeveynlik Biçimleri

Ebeveynlik biçimleri ele alınmadan önce bir kavram olarak ebeveynliğin oldukça açık bir tanımı olduğunu belirtmek mümkündür. Ebeveyn anne-babadır ve ebeveynliğin ise en genel haliyle çocuğun yetiştirilmesinden sorumlu anne ve baba olarak tanımlanması mümkündür. Kavram olarak ebeveyn son derece açık ve net iken biçim olarak ebeveynlik geçmişten günümüze oldukça farklı görünümlere ulaşmıştır ve pek çok boyutuyla tartışılmaktadır. Ebeveynlik biçimlerine ilişkin farklı kategoriler

oluşturulabilir ve bu biçimler farklı şekillerde adlandırılabilir. Sosyolojik boyutları oldukça önemli olan bu konunun tartışılması sosyolojinin de son dönemlerde dikkatini çekmiştir. Ebeveynlik bağlamı ya da anne-babaların çocukların üzerindeki etkisi psikolojinin üzerinde sıklıkla durduğu bir konudur. Özellikle metodolojik açıdan geliştirilen ebeveyn tutum ölçekleri psikolojide sıkça kullanılmaktadır. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme biçim ve özelliklerinin hem bu metodoloji ile ölçümü yapılmakta hem de konu değişim boyutuyla çokça tartışılmaktadır. Bu tartışma Batı literatüründe önemli bir yer tutar. Ebeveyn biçimlerine ilişkin ilk tespitlerden birisini yapmış ve ilk modellerden birisini geliştirmiş olması ve daha sonraki araştırmacıların bu yaklaşımı referans alması dolayısıyla Baumrind özellikle dikkat çeken isimlerdendir. Baumrind (1966: 889-891) okul öncesi dönemi çocuklarda, ebeveyn kontrolüne ilişkin üç model tespit etmiştir. Baumrind'e göre ebeveyn kontrolüne dayalı üç modelden bahsedilebilir. İlk olarak müsamahakâr/izin verici ebeveyn çocuğun istek, eylem ve dürtülerine karşı kabul edici ve olumlu bir davranış geliştirmeye çalışır. Bu modelde; aile içi kuralların belirlenmesinde çocuğa danışılır, çocuğun kendi faaliyetlerini düzenlemesine mümkün olduğunca izin verilir ve ebeveyn bu süreci denetlemekten mümkün olduğunca kaçınır, çocuktan ev ve evin düzeni ile ilgili oldukça az talepte bulunur, ebeveyn çocuğunu tanımlanmış standartlara/normlara ve kurallara uyması için teşvik etmez. Bu şekilde izin verici/müsamahakâr ebeveyn modelinde ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumu çocuğa özgürlük tanıyan bir hoşgörüyeye dayalıdır. İkinci model ise otoriter ebeveynidir. Otoriter ebeveyn güçlü tedbirlerden yanadır ve itaate önem verir, ceza etkili bir faktördür, ebeveyn çocuğun kendi özerkliğini kısıtlayarak çocuğu sınırlar içinde tutmaya çalışır, düzenin ve geleneksel yapının korunması otoriter ebeveyn için önemlidir. Üçüncü model ise optimum model olarak kabul edilen demokratik ebeveyn modelidir. Demokratik ebeveyn çocuğun faaliyetlerini rasyonel ve konu odaklı bir şekilde yönlendirmeye çalışır, çocuğun kurallara uyum sürecinde sözlü iletişimi ve paylaşımı teşvik eder. Ebeveyn bu modelde bir yetişkin olarak kendi yöntemlerini ve bakış açısını sürekli devrede tutar ancak çocuğun da bireysel ilgilerini, mevcut özelliklerini ve kendine has çözümlerini önemser. Ebeveynliğe ilişkin geliştirilen ilk

modeller özellikle Baumrind'in referansıyla geliştirilmiş ve öncül modellendirmeler üzerinden ele alınmış, tartışılmıştır.

Ebeveyn tanımı ve ebeveynlik biçimleri farklı şekillerde tartışılabilir ancak Furedi'nin (2013: 283) de belirttiği gibi son zamanlara kadar ebeveyn olma terimi yalnızca bir çocuğa sahip olma eylemine atıfta bulunmakta iken artık günümüzde anne-babaların davranışlarını tasvir etmek için kullanılan bir terimdir. Dolayısıyla ebeveynlik biçimlerine ilişkin yeni görünümleden söz etmek mümkündür. Toplumsal değişimi esas alan genel bir değerlendirmeye geleneksel anne-baba rolü ve modern/postmodern anne-baba rolü ayrışmasından ulaşmak mümkündür. Bu ayırım yeni ebeveynlik kavramsallaştırmalarına ilişkin farklılaşmayı da açıklayacak ve analizi güçlendirecektir. Geleneksel anne-baba rolü pragmatik bir tutum sergiler. Çocuk ailenin içinde yer alan bir parçadır ve en genel haliyle çocuk demografik bir unsurdur. Bu şekliyle geleneksel anne-baba için çocuk yetiştirmek başarı odaklı bir hedef değil kendiliğinden doğallıkla gelişen bir süreçtir. Geleneksel anne-baba tutumunun yanında, modernleşme süreci ve modern ailenin yaygınlaşmasıyla birlikte daha esnek anne-baba imgesi ortaya çıkmıştır. Bu imgeyi paylaşan anne-babalar çocuklarına karşı daha toleranslı ve ilgili görünmektedirler. Çocuklarıyla birlikte vakit geçiren, oyun oynayan, onları dinleyip anlamaya çalışan ebeveyn biçimi artmıştır. (Ercan, 2014: 393) Modern çekirdek ailedeki ebeveynin sezgisel olarak çocuk büyütme konusunda bilgili olduğu kabul edilmiştir. Bu algılamanın temeli ebeveynlerin çoğunun büyük ve geniş ailelerde büyümüş olmaları gerçeğine dayanmaktadır. Modern çekirdek ailedeki çocuk masum ve yetişkin korumasına gereksinimi olan biri olarak algılanmıştır. Bu algılama hükümet, medya ve okullar tarafından kopya edilmiş ve pekiştirilmiştir. Günümüzde ebeveynlerin bakış açısı çocuklarını yetiştirirken tekniklere gereksinimleri olduğu yönündedir. Bugün çoğu ebeveyn küçük çekirdek ailelerde büyümüştür ve genellikle daha büyük ve geniş ailelerde büyümüş olan ebeveynlerine ilişkin sezgisel bilgiye sahip değillerdir. Böylece ebeveynler etkili ebeveynlik için bilgiye gereksinimleri olduğunu hissederler. Bu durum dergiler, kitaplar, internet sohbet odaları, aynı zamanda dersler ve atölye çalışmalarını kapsamak üzere bütün bir ebeveyn endüstrisinin oluşmasına neden olmuştur. Böylece

“çocuklar nasıl büyür ve gelişir?” odak sorusu/sorunsalı yerine “çocukları nasıl büyütmeli?” sorusuna odaklanılmıştır. (Elkind, 2001: 16-17) Bu değişim süreci ile birlikte çocukların, yetişkinlerin ailenin yaşamına katılması yerine yetişkinlerin yaşamına karşı korunması refleksinin geliştiğini ifade etmek mümkündür. (McNamee, 2007: 460) Bu risk algısı çocuk merkezli toplumsal davranış biçimi ortaya çıkarmaktadır ve çocuğun mutlaklaştırılması sürecini de beraberinde getirmektedir.

Günümüz ebeveynlerinde zaman baskısı oldukça fazladır. Bunun anlamı, bugünün ebeveynlerinin -iki ebeveyni çalışan aileler, tek ebeveynli aileler, sürekli değişen teknolojik değişimler ve küresel ekonomi nedeniyle- çocuklar için, modern çağdaki ve çekirdek ailenin hükümranlılığı dönemindekinden daha az zamanları olduğu gerçeğine bağlamak mümkündür. Ebeveynlik kavramının bu yeni zaman kısıtlaması içinde yeniden tanımlanması gerekmektedir. Bu yeni ebeveynlik tanımı çocuklarla birlikte geçen zamanın miktarını değil ama nitelikli zamanı dikkate alır. Ancak bu, modern çekirdek ailenin nostaljik bir idealizasyonunu yansıtır. (Elkind, 2001: 22-23) Giderek yalnızlaşan modern birey ebeveynlik söz konusu olduğunda çocuk yetiştirme konusunda bütün sorumluluğun yalnızca kendisine ait olduğunu farkındadır ve aşırı kaygılıdır. Çocuk bakımı konusunda sorumluluklarını pay eden geleneksel anne-babanın yerini, çocuk bakım sürecini yönetme konusunda kaygılı, hassas, titiz ve aşırı boyutlarıyla yürüten yeni tip ebeveyne bırakmıştır.

Modern bireyin zaman algısı nasıl değiştiyse modern ebeveynin de zaman algısı değişmiştir ve zaman artık oldukça önemlidir. Çocuk bu zaman algısına göre yetiştirilmelidir. Beslenme saatleri, uyku saatleri ve temel bakım süreci zaman çizelgesi üzerinden düzenlenir, eğitim süreci zamana uygun olarak planlanır. Modern ebeveyn ayrıntıları kaçırmamak konusunda oldukça hassastır. Çocuğun yetiştirilmesinde asla hata yapılmamalıdır. Modern ebeveyn için çocuk olası her türlü tehlikeye karşı korunmalı muhtemel riskler en aza indirilmelidir. Bu tehlikeler modern ebeveynin zihninde, çocuğunun arkadaşı ile tartışması sonucu oluşacak bedensel hasar ya da psikolojik hasardan tükettiği gıdalardaki katkı maddelerinin oranına kadar geniş bir çerçevede şekillenir. Modern ebeveyn çocuğu için tehlikelerden arındırılmış, yalıtılmış

ve kusursuz bir dünya inşa etme gayretindedir. Modern ebeveynin çocuk yetiştirmedeki güdüsü en doğru, en eksiksiz ve en mükemmel çocuğu yetiştirmektir. Yeni ebeveynlik biçimlerinde ebeveynlik kurgu odaklıdır ve bir proje usulünde kurgulanmıştır. Hedef en ideal olana ulaşmaktır.

Sağlığa ve güvenliğe ilişkin riskler, teknolojinin gelişimiyle yaşanan hızlı değişim ve yeni teknolojilerin özellikle çocuklar için taşıdığı riskler, kuşaklar arasında geçmişe oranla çok daha büyüyen bilinç farkı, çocuk yetiştirme konusundaki refleksleri farklılaştırırken, ebeveynleri daha bilinçli, daha eğitilmiş olmaya zorlamaktadır. Televizyon veya radyoda anne ve çocuklara ilişkin programlar, yazılı medyada çocuk bakımına dair köşeler ve ekler yayımlanmakta, sosyal paylaşım sitelerinde pek çok bilgi paylaşmakta bu yayınlar ve bilgiler ebeveynlere özellikle de annelere hitap etmektedir. Ayrıca, birçok anne-çocuk dergisi, internette de anneliğe ilişkin bloglar yayımlanmakta, çeşitli web sayfaları annelerin bulunduğu deneyimlerini paylaştığı sanal ortamlar sunmaktadır. Çocuk bakımına dair bilginin yoğunlaşması, 'bilinçli anneliğe' yapılan medyatik vurgu, ebeveynleri çocuk eğitime daha fazla zaman ayırmaya zorlamaktadır. Çalışan anneler kreş gibi eğitim ve bakım kurumlarından yararlanırken özellikle alt sınıflardan ev kadını annelerin eğitim düzeylerinin resmi kurumlarca düzenlenen kurslar veya seminerler yoluyla arttırılması yöntemi, resmi kurumlardan destek ve katkı görmektedir. Bu şekliyle anneliğin bir statü haline getirildiğini ifade etmek mümkündür. (Işık, 2015: 67) Özel ve resmi çeşitli kurumlar tarafından çokça düzenlenen anne-baba eğitim seminerleri hamilelik sürecinden, bebek bakımına ve oyuncak seçimine kadar pek çok konuyu kapsayan eğitim sertifikaları sunmaktadır. Bakanlıklar, belediyeler, enstitüler, sağlık kuruluşları, özel merkezler gibi kurumların faaliyetleri atölye çalışmaları, workshoplar, kurslar, seminerler ve yayınlar düzeyinde gerçekleşmektedir. Bu faaliyetlerin en ilgi çekici olanı İstanbul'da Esenler Belediyesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nin ortak eğitim programı Anne Üniversitesi'dir. İlk mezunlarını 2012 yılında veren anne üniversitesinde iletişim becerileri, ev ekonomisi gibi dersler verilmektedir. Programın amacı ise annelerin özgüvenini ve kendilerine olan saygılarını arttırmak, anneler ve çocukları arasındaki eğitim seviyesini

güncellemek, çocuklarının annelerine özenmelerini sağlamak, annelerin sosyal hayatta daha fazla yer almalarına yardımcı olmak, annelerin toplum gözünde saygınlığını arttırmak olarak belirtilmiştir. (<http://www.anneuniversitesi.com/tr>) Anne-babalığa ilişkin gelişen bu sertifikasyon ağı yeni bir bakış açısını da beraberinde getirmiştir. Özer (2014) 21. *Yüzyılda Anne Baba Olmak* adlı çalışmasında her mesleğin kendine has bir takım gereklilikleri, alt yapıları uğraş alanları ve nitelikleri olduğu gibi anne-babalığın da biyolojik bir zorunluluk dışında benzer özelliklere sahip olduğunu ifade eder. Özer'e (2014: 1) göre "*Anne ve babalık özel bir meslektir.*" Bu şekliyle günümüzde anne-babalık sertifikası ve diploması olan bir statü haline gelmiştir. Bu statü görünümüleri de doğallıkla uzmanlık alanlarına ayrılmış ve yeni ebeveynlik biçimlerini gündeme getirmiştir.

Bu görünümlerden biri örneğin dijital ebeveynliktir. Dijital ebeveyn: dijital çağın gereksinimlerine göre hareket eden, temel düzeyde dijital araçlara hâkim, dijital ortamlardaki olanakların farkında olan ve çocuğunu bu ortamlardaki risklere karşı koruyabilen teknolojik gelişmelere kendini kapatmayan bireydir. Bu tanımdan yola çıkarak dijital ebeveynlere ait oluşturulan roller dijital okuryazarlık, farkında olma, kontrol, etik, yenilikçiliktir. Dijital ebeveynler, dijital olanakların olumsuz yönlerinin farkında olmak için şu özelliklere sahip olmalıdırlar. İlk olarak çevrimiçi ortamlardaki olumsuzlukları fark etmeliler, ikinci olarak çevrimiçi ortamlardaki risklerin farkında olmalılar, üçüncü olarak internet bağımlılığını fark etmeliler, dördüncü olarak tehlike sinyallerini fark etmeliler ve son olarak çocuğun bilgisayarda ya da İnternet'te ne yaptığını ayırt etmelilerdir. Bu aşamada dijital ebeveyn internetteki içeriklerin olumsuz yönlerinin farkında olduğu anda artık çocuğunu o olumsuz ortamdaki korumak isteyecektir. Dijital ebeveynlerin sahip olması gereken dijital özellikler ise şu şekilde belirtilebilir. Dijital ebeveynler yeniliklere karşı ilgili olmalı, yenilikleri öğrenme çabasında olmalı, yenilikleri güncel olarak takip etme isteğinde olmalı ve yeniliklerin olumlu olumsuz yönlerinin farkında olmalıdır. Bu şekliyle dijital ebeveynlerden dijital çağın risklerinden çocuklarını korumak için dijital çağın gereksinimlerine göre değişen rollerinin sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir. (Yurdakul vd., 2013: 888-

894) Dijital ebeveynlik bu şema ile modellenirilirken bir başka örnek kümesi olarak da eko/ekolojik ebeveynlik, doğaya saygılı ebeveynlik, doğal ebeveynlik verilebilir. Bir ortak başlıkla ekolojik ebeveyn çocuk yetiştirirken içinde yaşadığı çevreye mümkün olduğunca az zarar vermeye ve çocuklarını mümkün olduğunca doğal yetiştirmeye çalışır. Kendi organik yiyeceklerini yetiştirir, evde, okulda ve gündelik yaşamda ekolojik ürünler kullanır, bisiklet kullanmayı tercih eder, sürdürülebilir bir çevre konusunda her küçük adımdan keyif duyar. Bir diğer örnek doğal ebeveynliğin prensipleri ise şunlardır: şefkatli ve pozitif bir disipline dayalıdır, çocuğun ihtiyaçlarını duyarlılıkla karşılar, sürekli ve sevgi dolu bir bakıma odaklıdır. Bütünsel ebeveyn ise, tüm canlıların birbirlerine bağlı olduğu ve birbirlerini etkilediği görüşünden yola çıkar, ebeveynlikle ilgili kararları verirken bilgi sahibi olmayı hedefler, doğayla dost, toksik olmayan, şiddetten uzak ve doğal sağlığa önem veren bir ebeveynlik biçimini benimser. Esnek ebeveynlikte ebeveyn, belli bir görüşe bağlı kalmadan esnek, bilinçli ve kendisine doğal gelen çözümler yaratır. (Türkmen, 2012: 100-105) Bu örnekler artırılabilir. Yeni ebeveynlik biçimlerine ilişkin tespitlerden biri de konuya eleştirel yaklaşan Furedi'ye (2013) aittir. Furedi'nin Paranoyak Anne-Babalık adlı çalışmasında yeni biçimlenen ebeveynlik durumlarını paranoyak anne-babalık olarak nitelendirir ve bunu eleştirir. Furedi'nin bu çalışmasına yorum yapan Harris'in ifadeleriyle bu eleştiri biçimi; *"Modern anne-babalığı son derece zor bir göreve dönüştüren 'uzmanlar'ın hak ettiği bir paylama. Bu sürükleyici kitap, haddinden fazla sorumluluk yüklenmiş ebeveynlerin ve onların aşırı anne-babalığına maruz kalmış çocuklarının yükünü azaltacaktır."* Şeklinde ve dikkat çekicidir.

Furedi paranoyak anne-babanın temel dürtülerini kaygı, panik, -obsesif- korku ve yetersizlik şeklinde açıklar. Furedi'ye göre (2013: 121) ebeveynlerin çocukları hakkındaki kaygılarının çoğu toplumun değişen beklentileri tarafından şekillendirilir. Anne-babalık rolü artık yalnızca çocukları yetiştirmeye sınırlı değildir ve ebeveynlerden bundan daha fazlasını yapmaları beklenir. Bugünün ebeveynlerinden çocuklarının hayatlarını uygun aktivitelerle doldurması beklenir ve modern ebeveynin rolleri çocukları bir aktiviteden başka aktiviteye taşıyan bir şoförden formel eğitimi

tamamlayan bir eğitimciye kadar uzanmaktadır. Furedi (2013: 32) iyi anne-babalığın geleneksel olarak, çocukların eğitime ilgilerini canlı tutma ve sosyalleştirme ile özdeşleştirildiğini ifade eder. Günümüzde ise iyi anne-babalık çocukların aktivitelerini gözetlemekle özdeşleştirilmektedir. Çocukların asla tek başlarına bırakılmamaları ve tercihen ebeveynlerinin, mümkün olmazsa birinin ve hatta kameraların gözetiminde olmaları gerektiğini dayatan abartılı bir risk anlayışı hüküm sürmektedir. Yeni ebeveynlik biçimlerine ilişkin eleştirel tutumunu koruyan Furedi'ye göre (2013: 287) anne-babalık kompleks bir bilim değildir ve gerçekten doğal bir görevdir. Ebeveyn çocuğu için elinden gelenin en iyisini yaptığı ölçüde muhtemelen herhangi bir profesyonel desteğe ihtiyaç duymaz. Her durumda çoğu profesyonel tavsiye en fazla sağduyudur ya da en kötüsü birisinin ön yargısıdır. Bu günün anne-babalık kültürüne hakim olan görünümünün aslında hatalı olduğu fark edilmelidir.

Sonuç

Günümüzde aile yapısında önemli değişimler meydana gelmektedir. Ailenin değişim sürecinde pek çok faktör ele alınabilir. Ancak aile içi rollerin ve özelde ebeveynlerin ve çocukların bizatihi rollerinin bu faktörlerin tümünün etkisiyle ilişkili bir görünüm kazandığını belirtmek mümkündür. Ebeveynlerin yani anne-babaların çocuk yetiştirme yöntem ve tekniklerinin değişmesi bu faktörlerin hem bir sonucu hem de bir nedeni olarak değerlendirilebilir. Bu aşamada günümüzde artık çocukların nasıl büyütüleceği/yetiştirileceği soru konusu olmaktan çıkmış çocukların hangi tekniklerle hangi yöntemlerle büyütüleceği temel hareket noktası haline gelmiştir. Bu davranış değişiminde çocuk yetiştirme konusunda uzmanlık bilgisinin artması ve özellikle bakım hizmeti veren kurumların devreye girmesinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Uzmanlık bilgisinin elbette çeşitli boyutları mevcuttur. Bunlar pedagoji-pedagog gibi özel danışmanlık alanları olabildiği gibi sertifikasyona dayalı spesifik uzmanlık alanları da olabilmektedir. Uzmanlık bilgisinin boyutlarının bu hatlarla sınırlı olduğunu söylemek yetersiz kalacaktır. Modern ebeveyn, örneğin sosyal medyada fenomen olmuş profillerin bilgisini de çocuk yetiştirme konusunda önemsemekte ve dikkate almaktadır. Bunun sosyal medya kullanımı ve elbette iletişim teknolojileri ile yakından

ilgisi vardır. Bu tespit özellikle sosyal medyada yer alan fenomen profillerin takipçi sayısı ve yapılan yorum sayısı ile ilintilidir. Örneğin Google ve Ipsos Connect işbirliği ile annelerin çevrimiçi video izleme biçimlerine ilişkin yapılan bir araştırmada 10 anneden 7'sinin ebeveynlik konusunda yardım almak için online videolara başvurduğu tespit edilmiştir. (Stanford, 2017) Yine örneğin sosyal medya platformu Instagram'da sayısız denilebilecek kadar çok "anne" profili mevcuttur. "akademisyen anne", "psikolog anne", "ikiz annesi" vs. gibi pek çok Instagram hesabı oldukça önemli bir kitle tarafından takip edilmektedir. Bu hesaplar üzerinden çocuk yetiştirme önerileri, yöntemleri karşılaşılan sorunların nasıl çözülebileceği, çocuklara nasıl yaklaşılması gerektiği yine çocuklarla nasıl etkili zaman geçirileceği gibi konular paylaşılmaktadır. Bu aşamada modern ebeveynin geçmiş bilgi ile bağını koparttığını ve bu yeni tip bilgiye güvendiğini söylemek mümkündür.

Başta kadının iş yaşamına katılması faktörü ile birlikte ortaya çıkan "çocuğa kim bakacak?" sorunu, sorunun kurumsallaşma sürecine dayalı çözümlerini de beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle ikinci boyut olan kurumlar boyutu ise değişimin bir diğer önemli faktörüdür. Belirtildiği gibi bu değişimin temel faktörü, daha önce ev içinde bakım (çocuk/yaşlı) görevini üstlenmiş olan kadının iş yaşamına katılmasıdır. Bunun dışında aile yapısının değişmesi özellikle çekirdek aile tipine dönüşmesi, kentleşme özellikle hane biçimlerinin değişmesi ve küçülmesi gibi önemli nedenler sıralanabilir. Ancak değişimin mihenk noktası çocuk bakım hizmetlerinin kurumlara devredilmiş olmasıdır. Günümüzde çocuk bakım süreci iki yaş öncesinden başlayarak kreş, bakıcı, bakım evi gibi yapılara aktarılmıştır. Bahsi geçen bu süreçlerle birlikte artık yeni bir ebeveyn biçiminden söz etmek mümkündür. Bu değişim süreçleri yeni ebeveynlik kavramlarını gündeme getirmiştir. Bu kavramlar dijital ebeveynlik, bilinçli ebeveyn, eko ebeveyn, eğitilmiş ebeveyn, paranoid ebeveyn, organik ebeveyn gibi pek çok tanımlama ile literatüre girmeye başlamıştır. Bu farklı kavramsallaştırmalarla birlikte genel bir kavramsallaştırma olarak günümüz modern ebeveyninin çocuk bakım ve yetiştirme süreçlerini farklı reflekslerle işlettiğini söylemek mümkündür. Modern ebeveyn toplumun değişim sürecine bağlı olarak toplumsal rolünü ve bağını yeniden

şekillendirmiş ve çocuk yetiştirme işlevini bu şekillenme üzerinden sürdürmektedir. Çocuk modern ebeveyn için artık bir projedir. Ebeveyn çocuğun her anını uygun aktivite ile doldurma gayretindedir. Modern ebeveyn çocuğun yaşam alanını tümüyle çerçevelemekte, programlandırmakta ve denetlemektedir. Bunun en önemli nedeni özellikle günümüz risk toplumunda modern ebeveynin tehlike ve risk algısının artması olmuştur. Modern ebeveynin kontrol mekanizmalarına hâkim olma refleksi güvenlik ihtiyacına dayanmaktadır. Bu ihtiyacın yeni bir ebeveyn biçimi yarattığını söylemek mümkündür. Bu da aşırı ebeveyn, aşırı kaygılı ebeveyn şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımlamalar ve yeni ebeveynlik biçimlerine ilişkin yeni kavramsallaştırmalar arttırılabilir. Ancak değişimin temel yönünün toplumsal yapı içerisinde önemli bir etkisi olduğunu belirtmek son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

BAUMRIND, D., (1966), Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior, *Child Development*, Vol. 37, No. 4, 887-907.

ELKIND, D., (2001), Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim, Bekir Onur (Edt.) içinde, 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk s. 15-25, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

ERCAN, R., (2014), Anne Babaların Günümüzde Sahip Olduğu Çocuk İmgeleri, *International Journal of Social Science*, Number: 30, Winter I, 377-396.

FUREDİ, F., (2013), *Paranoyak Anne-Babalık*, İstanbul: İz Yayıncılık.

GÜNEYSU, S., Türkiye’de Yayımlanan Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Kitapların İncelenmesi, Bekir Onur (Edt.) içinde, 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk s. 195-213, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

IŞIK, S. Y., (2015), Küresel Kültürel Değişim ve ‘Yeni’ Annelik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 50, 48-75.

McNAMEE, S., (2007), Childhood, *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, George Ritzer (Ed.), Blackwell Publishing, 459-462.

ÖZER, N., (2014), *21. Yüzyılda Anne Baba Olmak*, Ankara: Efil Yayınevi.

STANFORD, K., (2017), *YouTube Kanalını Kullanan Modern Anneler Kendi Ebeveynlik Biçimlerini Keşfediyorlar*, 13. 09. 2018 tarihinde <https://www.thinkwithgoogle.com/intl/tr-tr/kaynaklar-araclar/icerik-pazarlama/youtube-kullanan-modern-anneler-kendi-ebeveynlik-bicimlerini-kesfediyorlar/> adresinden alındı.

TÜRKMEN, G., (2012), *Anneliğin Ötesinde Tarihin Işığında Trendlerin Gölgesinde Çocuk Büyütmek*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

YURDAKUL, I. K., DÖNMEZ O., YAMAN, F., ODABAŞI, H. F., (2013), *Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller*, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12 (4), 883-896.

<http://www.anneuniversitesi.com/tr>, (Erişim Tarihi: 19. 09. 2018)

Endülüs Fehrese Geleneğinde Kıraat ve Tefsir İlmi -Bazı Eserler Özelinde Bir İnceleme-

Ferihan ÖZMEN - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ÖZ

“Fehrese”, bir âlimin kendilerinden ders aldığı hocaları ile onlardan okuduğu kitapların adlarını kaydettiği eserlere verilen isimdir. “Bernâmeç”, “mu’cem”, “sebet” ve “fihris” isimleriyle de kaleme alınan fehrese, daha çok Kuzey Afrika’da ve Endülüs’te yaygın olan bir eser türüdür. Fehrese müellifi hangi hocalardan, kimlerin hangi kitaplarını nerede ve ne zaman okuduğunu günü, ayı ve yılı ile kaydeder. Ders ortamındaki kendi gözlem ve tespitlerini, ders okuduğu mekânı, derse başladığı ve dersi bitirdiği tarihi de bu kayıtlar arasında zikreder. Yaygın olarak bu tür eserleri daha çok muhaddisler yazmış olsalar da fakihler, müfessirler ve dil âlimleri de fehrese kaleme almışlardır.

Fehreseler Endülüs’teki etkin ilmî faaliyetlerin en önemli göstergelerindedir. Örneğin İbn Hayr’ın *Fehrese*’de zikrettiği 1040 civarındaki kitap ismi, XII. yüzyılda Endülüs medreselerinde dini ilimler, dil ve edebiyat alanlarında okunan eserler hakkında bilgi verir. Bu kitapta tefsir ve Kur’ân ilimleri kapsamına giren 131 kitaptan sözedilir. Bunlar arasında Yahya b. Sellâm, Abdurrezzak, Nesâî, Taberî, Ebû Bekir en-Nakkâş gibi müfessirlerin tefsirleri, Ebû Ubeyde’nin *Mecâzu’l-Kur’ân*’ı, İbn Kuteybe’nin *Garîbu’l-Kur’ân*’ı, Ebû Dâvûd’un ve Nehhâs’ın *Nâsihi’l-Kur’ân ve Mensûhihi* ismini taşıyan eseri vardır.

Bu çalışmada, Endülüslü fehrese müelliflerinden İbn Atıyye’nin *Fihris*’i, İbn Hayr el-İşbîlî’nin *Fehrese*’si, İbnü’l-Fehhâr er-Ru’aynî’nin *Bernâmeç*’i, İbn Ebü’r-Rebî’nin *Bernâmeç*’i, et-Tücîbî’nin *Bernâmeç*’i, el-Mücârî’nin *Bernâmeç*’i ve el-Mintûrî’nin *Fehrese*’si incelenecek; bu eserlerde bahsi geçen ulûm’l-Kur’ân literatürü tespit edilecektir. Bu şekilde XII-XV. yüzyıllar arasında Endülüs’te tefsir ve kıraat alanında dolaşımda olan kitaplar belirlenecektir.

Anahtar kelimeler: Fehrese, Bernâmeç, Kıraat, Tefsir, Endülüs

**THE QIRA'AT AND TAFSİR DISCIPLINES IN THE ANDALUSIA
FAHRASAH TRADITION -A Study In the Light of Several Works**

Abstract

“Fahrasah” is the name given to the works in which a scholar records the names of his instructors and the names of the books that he read under their supervision. Fahrasah which can also be called with different names such as “barnāmaj”, “mu’jam”, “thabat” and “fihris,” is a genre that is used mostly in North Africa and Andalusia. The writer of a fahrasah records the names of the instructors under whom he studied, the title of the books that he read with them, the locations where the instruction taken place, and the time of the instruction by mentioning the day, month, and year.

The fahrasahs are the signs of scientific activities in Andalusia. For example, the names of about 1040 books that Ibn Khayr mentions in his *Fahrasat* provides some information about the religious sciences and the books read in the science of language and literature in Andalusia in the twelfth century. 131 books which can be categorized under the science of tafsīr and other Quranic sciences were mentioned in Ibn Khayr’s *Fahrasat*. Among these, there are tafsīrs of Yaḥyā ibn Sallām, ‘Abd al-Razzaq al-Şan‘ānī, al-Nasā’ī, al-Ṭabari, Abū Bakr al-Naqqāsh and the works of Abū ‘Ubaydah Ma‘mar ibn al-Muthanna’s *Majāz al-Qur’ān*, Ibn Qutaybah’s *Gharīb al-Qur’ān*.

In this study, some Andalusian writers' works written in fahrasah tradition will be examined and tafsīr, qirā’at and ‘ulūm al-qur’ān literature that are mentioned in these works will be determined. In this way, works in circulation in the fields of tafsīr and qirā’at in between the 12th and 15th centuries in Andalusia will be revealed. *Fihris Ibn ‘Aṭīyah*, *Fahrasat Ibn Khayr al-Ishbīlī*, *Barnāmaj shuyukh al-Ru‘aynī*, *Ibn Abī al-Rabī*, *Barnāmaj al-Tujībī*, *Barnāmaj al-Mujārī* and *Fahrasat al-Mintūrī* are the fahrasah genre works that will be examined.

Keywords: Fahrasah, Barnāmaj, Qirā’at, Tafsīr, Andalusia

Introduction

“Fahrasah” are works in which a scholar has recorded the names of the masters by which he was trained and their works which he has read. Fahrasah, which are also known as *Barnāmaj*, *fihris*, *mashyakhah*, *mu‘jam*, *thabat*, have been works usually used in North Africa and Andalusia. The writer of the Fahrasah mentions which book of which master he has read, also recording place and time data by stating day, month and year. While doing this they also give information about their own observations and determinations, telling about the place where they were trained and its location and the date when their training began and ended (Kandemir, 1995: 297). On this sense, fahrasahs give valuable informations about the social and cultural history, science history, education history and training methods of the era in which they have been written. At the same time fahrasahs are important since they show which works have been taught in which countries and in which period. Thanks to such works it is also possible to know, for instance, through whom a book written in North Africa or Andalusia has been introduced in the Islamic countries in the east or when a work written in the east has begun to be taught in the west (Ahwānī, 2004: 204).

Fahrasah writers present in their works, a rich list of books which were being taught in academic circles of their times. They also provide information about through which chain of masters and students the books passed to them. At the same time, they show, by whom and when a work that has been written in the eastern Islamic world was introduced in Andalusia. Among these information are notes about the date of arrival in Andalusia of the scholars who have either left the east to move to an Andalusia city or have stayed for some time in Andalusia – which are important records, sometimes not available in other sources. In this regards the fahrasahs are complementary to *ṭabaqāt* and *tarājim* works (Adıgüzel, 2015: 37).

Works of the genre fahrasah show which works have been read/preferred or which with other words were in circulation at a certain location at a certain time. They also provide information about books which were not being read/did not gain wide currency or were intentionally not being preferred. Although it was mainly the

muhaddiths who wrote these books, also the canonists, glossators and linguists also wrote fahrasahs.

The most important works of the genre fahrasah in Andalusia are as follows: The *Fihris* of Ibn ‘Aṭīyah (d. 541/1147), *Ghunyah* of al-Qāḍī ‘Iyāḍ (d. 544/1149), *Fahrasat* of Ibn Khayr al-Ishbīlī (d. 575/1179), the *Barnāmaj* of Ibn al-Fakhkhār al-Ru‘aynī (d. 666/1268), *Barnāmaj* of Ibn Abī al-Rabī‘ (d. 688/1289), *Barnāmaj* of al-Ghubrīnī (d. 714/1315) *Barnāmaj* of Abū al-Qāsim al-Tujībī (d. 730/1329), *Barnāmaj* of Ibn Jābir al-Wādī Aṣhī (d. 749/1348) and *Barnāmaj* of Abū ‘Abd Allāh al-Mujārī (d. 862/1459) and the *Fahrasat* of Abū ‘Abd Allāh al-Mintūrī (d. 834/1431).

The fahrasahs show differences regarding their compositions (See Ahwānī, 2004: 208). In fahrasahs arranged according to disciplines/book names usually begin with ‘ulūm al-Qur’ān and then go on with works on ḥadīth, siyar, ansāb, fiqh, uṣūl al-fiqh, kalām, language, grammar, literature and poetry. One of the most important works of this genre is *Fahrasat mā rawāhu ‘an shuyūkhīhi min al-dawāwīn al-muṣannafah fī durūb al-‘ilm wa-anwā’ al-ma’ārif* of Ibn Khayr al-Ishbīlī. Ibn Khayr lists in the corpus of his fahrasah which he has arranged according to disciplines/topics 1332 works which he has read during his training under the following categories: ‘Ulūm al-Qur’ān, ḥadīth and ‘ulūm al-ḥadīth, siyar and ṭabaqāt, ansāb, fiqh al-Malīkī, ‘aqā’id and uṣūl al-fiqh, dream interpretation, ascetism, grammar, language, ethics, poetry and other branches of literature and their index (See Ibn Khayr, 2009: 49-500). At the end of his work he mentions 72 masters from whom he had gained/read these books collectively (Ibn Khayr, 2009: 538-554; See Adıgüzel, 2015: 41-42).

Another example of fahrasahs arranged on the basis of disciplines is the *Fahrasat* of the qira’āt scholar Abū ‘Abd Allāh al-Mintūrī. In his work, also known as *Barnāmaj riwāyātih*, Mintūrī mentions 289 books which he has read from his masters. He also records from which master, where and by which method he has been taught these. After listing the books he also includes a short biography of his masters (See Mintūrī, 2011: 62-490).

In the fahrasahs arranged on the basis of the names of the masters, some have been arranged alphabetically or chronologically, while others follow some other methodology. The *Fihris* of the glossator Ibn ‘Aṭīyah al-Andalusī and the *Barnāmaj* of Abū al-Ḥasan ‘Ali ibn Muḥammad al-Ru‘aynī are the main books of this kind (Ahwānī, 2004: 297). Ibn ‘Aṭīyah, mentions in his *Fihris*, in which he provides information about his training in the disciplines tafsīr, qira’āt, ḥadīth, fiqh, kalām, language and history, thirty masters (See Ibn ‘Aṭīyah, 1983: 59-142). As it is understood from *Fihris Ibn ‘Aṭīyah* his father Gālib, Abū ‘Ali al-Ghassānī, Abū ‘Ali al-Ṣadafī, Abū al-Ḥasan Ibn al-Bāzish, Abū Muḥammad ‘Abd al-Raḥman ibn Muḥammad ibn ‘Attāb al-Qurtubī, Abū Baḥr Sufyān ibn ‘Aṣī al-Asadī and Abū ‘Abd Allāh Muḥammad ibn ‘Ali al-Taghlibī were the masters from which Ibn ‘Aṭīyah had the greatest benefit (Ibn ‘Aṭīyah, 1983: 59, 77, 99, 106, 108, 111; Birışık, 1999: 338).

In the works combining both methods, first the biographies of the masters are given after which the books which have been read are being mentioned. The *Barnāmaj* of the Tunisian muhaddith Abū ‘Abd Allāh Muḥammad Ibn Jābir al-Wādī Aṣhī is one of the most famous examples of this kind (Kandemir, 1995: 298). Wādī Aṣhī introduces in the first chapter of his *Barnāmaj* the masters he has met or from which he has benefited through a diploma in his home town or on his journeys and mentions the books he has taken from them. In the second chapter he mentions the books which he has read. In the second chapter where 238 books are listed, works on ‘uluṃ al-Qur’ān, qira’āt, ḥadīth, sufism, language and literature have been mentioned (See al-Wādī Aṣhī, 1980: 177-485). Wādī Aṣhī also tells about the chain of narration of these masters from whom he has got his training (Özkan, 2012: 419).

Also the *Barnāmaj* of the grammar and tafsīr scholar Abū al-Ḥusayn ‘Ubayd Allāh ibn Aḥmad Ibn Abī al-Rabī’ al-Andalusī al-Ishbīlī, also known as Ibn Abī al-Rabī’, consists of two chapters. In the first chapter the biographies of Ibn Abī al-Rabī’'s masters and in the second chapter the books he has read have been mentioned. The fahrasah of Ibn Abī al-Rabī’ also known as *Barnāmaj Ibn Abī al-Rabī’* has been prepared by his student Qāsim ibn ‘Abd Allāh ibn al-Shaṭṭ. Ibn al-Shaṭṭ mentions in the epilogue

of the work, that he has prepared this work on the basis of information he has got from his master, in order to save him from the inconvenience of preparing a barnāmaj (Durmuş, 1999: 471). The work having been completed in 683/1285, before the death of Ibn Abī al-Rabī includes the biographies of the twelve masters of Ibn Abī al-Rabī as well as the names of about 40 books on different disciplines which Ibn Abī al-Rabī has read and got a diploma for (Ibn Abī al-Rabī, 2011: 56-80). These books are on şarf, grammar, language, literature, qiraʿāt, tafsīr, ḥadīth, fiqh and uşul al-fiqh, siyar, history, al-faraʿid and mathematics.

The aim of this study is to reveal the importance of the fahasahs in regard to the tafsīr and qiraʿāt tradition in Andalusia. For this purpose *Fihris Ibn ʿAṭīyah*, *Fahasat Ibn Khayr al-Ishbīlī*, *Barnāmaj shuyukh al-Ruʿaynī*, *Barnāmaj shuyukh Ibn Abī al-Rabī al-Sabtī*, *Barnāmaj al-Tujībī*, *Barnāmaj al-Mujārī* and *Fahasat al-Mintūrī* will be analyzed and the literature on tafsīr, qiraʿāt and ʿulūm al-Qurʿān in these works will be determined.

1.The Tafsīr and ʿUlūm al-Qurʿān Literature in Fahasahs of Andalusian Writers

The chapters reserved for the names of the works begin with the books on ʿulūm al-Qurʿān which the writer has read. These are works on qiraʿāt and tafsīr. With other words fahasahs provide information about which works of tafsīr and qiraʿāt were being taught in Andalusia in certain periods and which of such books were being used as textbook in madrasahs. Let's have a close look at the fahasah books:

1.1. Fahasat of Ibn Khayr al-Ishbīlī

Ibn Khayr Abū Bakr Muḥammad al-Ishbīlī (d. 575/1179) had had qiraʿāt and tafsīr lessons from many masters like Abū al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī, Abū Bakr ibn al-ʿArabī, Ibn ʿAṭīyah al-Andalusī. He had a good education in ḥadīth, qiraʿāt, Arabic language and literature. *Fahasat Ibn Khayr* is an index containing the books he has been taught by his masters or for which he has been given the authority of narration by a diploma. Ibn Khayr mentions the name of the work he has read, its writer and the whole chain of narration beginning from his master and

reaching to the writer. He records how he has acquired each book. He also mentions if he has read a book several times by different chains of narrators. From time to time he records on which date he has acquired the book from his master (Adıgüzel, 2015: 42). Ibn Khayr also determines in his *fahrasah* when and by whom works having been written in the East Islamic countries have been brought to Andalusia.

The first 131 of the 1332 books mentioned in the *Fahrasat* of Ibn Khayr al-Ishbīlī are works on tafsīr and ‘ulūm al-Qur’ān (Ibn Khayr, 2009: 49-110). These works are listed as follows:

- * *al-Qirā’āt* li Abī ‘Ubayd al-Qāsim ibn Sallām al-Harawī (d. 224/838)
- * *Ikhtilāf al-qirā’āt ve taṣrīf wujūhūhīhā* li Abī Bakr Ibn Mujāhid (d. 324/936)
- * *al-Muḥabbar* li Abī Bakr (Muḥammad ibn ‘Abd Allāh al-İsfahānī) ibn Ashtah (d. 360/971)
- * *al-Hādī fī al-qirā’āt* li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Sufyān al-Qayrawānī (d. 410/1019)
- * *al-Jāmi‘ li qirā’āt al-a’immah* li Abī al-Qāsim ‘Abd al-Jābir ibn Aḥmad ibn ‘Umar ibn al-Ḥasan al-Ṭarasūsī (d. 420/1029)
- * *al-İrshād fī ma’rifat ilā madhāhib al-qurra’ al-sab’ah* li Abī al-Ṭayyib ‘Abd al-Mun‘im ibn ‘Ubayd Allāh Ibn Ghalbūn al-Ḥalabī (d. 389/999)
- * *Tahdhīb* li Abī al-Ṭayyib ‘Abd al-Mun‘im ibn Ghalbūn al-Ḥalabī
- * *al-Murshid fī al-qirā’āt al-sab’* li Abī al-Ṭayyib ‘Abd al-Mun‘im ibn Ghalbūn al-Ḥalabī
- * *al-Tanbīh fī qirā’at* li Abī ‘Alī al-Ḥasan ibn Muḥammad ibn İbrāhīm al-Baghdādī
- * *al-Rawḍah fī al-qirā’āt al-iḥdā ‘ashrah* li Abī ‘Alī al-Ḥasan ibn Muḥammad ibn İbrāhīm al-Baghdādī
- * *al-İkhtisār fī al-qirā’āt* li Abī al-Ḥasan Aḥmad ibn Muḥammad al-Qantari⁶
- * *Tadhkirah fī al-qirā’āt al-thamānī* li Abī al-Ḥasan Ṭahir ibn ‘Abd al-Mun‘im ibn Ghalbūn al-Muqri’ al-Ḥalabī (d. 399/1009)

---

⁶ He is teacher of Abū ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’ al-Ishbīlī (d. 476/1084)

* *Ikmal al-fā'idah fī al-qira'āt al-sab'* li Abī al-Ṭayyib 'Abd al-Mun'im ibn Ghallbūn al-Ḥalabī

* *Istikmal al-fā'idah* li Abī al-Ṭayyib 'Abd al-Mun'im ibn Ghallbūn al-Ḥalabī

* *al-Qira'āt al-sab' 'an a'immah al-sab'ah* li Aḥmad 'Abd Allāh al-Ḥusayn ibn Ḥasnūn al-Muqri'

* *Tabṣirah fī al-qira'āt al-sab'ah* li Abī Muhammad Makkī ibn Abī Talīb al-Qayrawānī al-Qaysī (d. 437/1845)

* *al-Taysīr fī al-qira'āt al-sab'* li Abī 'Amr 'Uthmān ibn Sa'īd al-Dānī (d. 444/1053)

* *al-Muḥtawī 'alā al-shādh min al-qira'āt* li Abī 'Amr al-Dānī

* *al-Tanbūh 'alā ilā madhab Abī 'Amr ibn al-'Alā'* li Abī 'Amr al-Dānī

* *Tadhkir al-ḥafīz li-tarājim al-qurra' wa-al-naza'ir minha* li Abī 'Amr 'Uthmān ibn Sa'īd al-Dānī

* *al-Tahdhīb li infiraād a'immah al-qira'āt al-sab'ah* li Abī 'Amr al-Dānī

* *al-Urjūzah al-munabbihah fī al-qurra' wa-uṣul⁷* li Abī 'Amr al-Dānī

* *al-I'jāz al-bayān 'an uṣul qira'at Warsh 'an Naḥfi'* li Abī 'Amr al-Dānī

* *al-Īdāh fī al-hamzatayn* li Abī 'Amr al-Dānī

* *al-Mas'alah al-sittiniyah* li Abī 'Amr al-Dānī

* *al-Ya'āt* li Abī 'Amr al-Dānī

* *Kitāb fīhi mas'alah 'an al-ta'wīl al-istisnā' li al-su'ada' wa-al-ashqiya⁸* li Abī 'Amr al-Dānī

* *al-Iqtisād fī al-qira'āt al-sab'* li Abī 'Amr al-Dānī

* *al-Talkhīṣ fī al-qira'āt al-thamānī 'an al-qurra' al-thamāniyah al-mashhūrīn* li Abī Ma'shar 'Abd al-Karīm ibn 'Abd al-Ṣamad al-Ṭabarī (d. 478/1085)

* *al-Jāmi' fī al-qira'āt* li Abī Ma'shar 'Abd al-Karīm ibn 'Abd al-Ṣamad al-Ṭabarī (d. 478/1085)

* *al-Tadhkirah fī al-qira'āt al-sab' 'an al-qurra' al-sab'ah al-mashhūrīn* li Abī al-Ḥakam al-'Aṣī ibn Khalaf ibn Muḥriz al-Muqri' (d. 470/1073)

⁷ [al-Urjūzah al-munabbihah 'alā asmā' al-qurrā' wa-al-ruwāh wa-uṣul al-qira'āt wa-'aqd al-diyānāt bi-al-tajwīd wa-al-dalālāt](#)

⁸ It is about exegesis of the Qur'an.

* *al-Muhadhdhab fī al-qirā'āt* li Abī al- al-Ḥakam al-‘Aṣī ibn Khalaf ibn Muḥriz al-Muqri’ (d. 470/1073)

* *Kitāb thizkr mā amālahū Ḥamzah wa al-Kisā* li Abī al- al-Ḥakam al-‘Aṣī ibn Khalaf ibn Muḥriz

* *al-Hidāyah ilā madhāhib al-qurra’ al-sab‘ah* li Abī al-‘Abbās Aḥmad ibn ‘Ammār al-Muqri’ al-Mahdawī (d. 440/1048)

* *Sarḥ al-Hidāyah* li Abī al-‘Abbās al-Mahdawī al-Muqri’

* *al-Kaḫfī fī al-qira’āt al-sab‘ ‘an al-qurra’ al-sab‘ah al-mashhuṛīn* li Ibn Shurayḥ Abū ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’ al-Ishbīlī (d. 476/1084)

* *al-Tadhkīr fī al-qira’āt al-sab‘* li Ibn Shurayḥ Abū ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’ al-Ishbīlī (d. 476/1084)

* *al-Bayān fī al-qira’āt al-sab‘* li Abī Ṭāhir ‘Abd Waḥid ibn ‘Umar Abū al-Hāshimī al-Muqri’ al-Bazzār al-Baghdādī (d. 349/960)

* *al-Faṣl fī al-qira’āt* li Abī Ṭāhir ‘Abd Waḥid ibn ‘Umar Abū al-Hāshimī al-Muqri’ al-Bazzār al-Baghdādī

* *al-Hâ’ât* li Abī Ṭāhir ‘Abd Waḥid ibn ‘Umar Abū al-Hāshimī al-Muqri’ al-Bazzār al-Baghdādī

* *al-Tabṣirah wa-al-tadhkār li ḫifzi madhāhib al-qurra’ al-sab‘ah bi-al-amṣār* li Abī Bakr Muḥammad ibn Mufarrij ibn Muḥammad al-Muqri’ al-Baṭalyawsī (d. 494/1101)

* *al-Irshād ilā ma‘ālim uṣūl qira’at Abī ‘Abd al-Raḥmān Nāfi’ ibn ‘Abd al-Raḥmān ibn Abī Nu‘aym al-Madanī* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *al-Taqrīb wa-al-‘ish‘ār fī madhāhib al-qurra’ al-sab‘ah a’immah al-amṣār* li Abī Muḥammad Shu‘ayb ibn ‘Isā ibn ‘Alī al-Ashja’ī (d.538/1143)

* *Qira’at Ya ‘qub ibn Ishāq al-Ḥaḍramī* li Ibn Shurayḥ Abū ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’ (d. 476/1084)

* *Kitāb riwāyah al-idghām al-kabīr* li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’

* *Qiraʿat Yaʿqub ibn Ishāq al-Ḥaḍramī* li Abī Muḥammad Shuʿayb ibn ʿTsā ibn ʿAlī al-Ashjaʿī (d. 538/1143)

* *al-İdghām al-kabīr* li Abī Muḥammad Shuʿayb ibn ʿTsā ibn ʿAlī al-Ashjaʿī

* *Kitāb riwāyat Qiraʿat* li Abī ʿAbd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ruʿaynī al-Muqriʿ (d. 476/1084)

* *Kitāb fihi al-ḥuruf allatī ukhtulifa fiha* li Abī ʿAlī al-Ḥasan ibn ʿAlī ibn Ibrāhīm ibn Yazdād al-Ahwāzī (d. 446/1055)

* *Kitāb tawjīh ḥuruf qaraʿa bihā Yaʿqub ibn Ishāq al-Ḥaḍramī...* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī (d. 539/1144)

* *Qiraʿat Ḥamzah ibn Ḥabīb al-Zayyāt fī riwāyah Khalaf ve Hhallād* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī

* *Nihāyah al-itqān fī tajwīd tilāwat al-Qurʿān* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī

* *Ikhtilāf al-qurrāʾ al-amṣār fī ʿadad āy al-Qurʿān* li Abī ʿAbd Allāh ibn Muḥammad ibn Sufyān al-Qayrawānī

* *Kitāb al-makkī wa-al-madanī min al-Qurʿān wa-al-ikhtilāf al-makkī wa-al-madanī fī āyat* li Abī ʿAbd Allāh ibn Muḥammad ibn Sufyān al-Qayrawānī

* *Ḥasri jamʾ āy al-mukhtaṣar fī ʿaddihā bayna ahl al-amṣār* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī

* *Masʾalah lima lam yusakkin Ḥamzah hamzata...* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī

* *Masʾalah fī al-rā al-mushaddadah* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī

* *al-Intiṣāf min al-Ḥafīz Abī Amr al-Dānī* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī

* *Masʾalah fī al-waqf* li Abī ʿAbd Allāh Muḥammad Ibn Abī al-ʿAfiyah (d. 478/1085)

* *al-Riʿāyah li tajwīd al-qiraʿat wa taḥqīq lafz al-tilāwah* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talib

- * *al-Taḥdīd fī ma'rifa al-tajwīd li tilāwat al-Qur'ān* li Abī 'Amr al-Dānī
- * *al-Talkhīṣ li uṣūl qira'at Naḥī' ibn 'Abd al-Raḥmān* li Abī 'Amr al-Dānī
- * *al-Urjūzah al-munabbihah 'alā asma' al-qurra' wa-al-ruwāh wa-uṣūl al-qira'at wa-'aqd al-diyānāt bi-al-tajwīd wa-al-dalalāt* li Abū 'Amr al-Dānī
- * *al-Intihāb nazm al-Qur'ān li al-Jurjānī* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb
- * *al-Tadhkirah fī al-qira'at al-sab'* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb
- * *al-Tanbīh 'alā uṣūl qira'at Naḥī' ibn 'Abd al-Raḥmān* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb
- * *al-Muntakhab fī ikhtisār kitāb al-ḥujjah al-Fārisī* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb
- * *Mas'alah al-dhabīh* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb
- * *al-Ibānah 'an ma'ānī al-qira'at* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb
- * *al-Ḥujjah li ikhtilāf al-qurra'* li Abī 'Alī Hasan (ibn Aḥmad) ibn 'Abd Ghaffār Abū 'Alī al-Fārisī al-Fasawī (d. 377/987)
- * *Ikhtisār al-ḥujjah li Abī 'Alī al-Fārisī* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru'aynī al-Muqri' (d. 476/1084)
- * *al-Muhtasib fī tabyīn wujūh shawādh al-qira'at wa-al-īdāh 'anhā* li Abī al-Fath 'Uthmān ibn Jinnī al-Mawṣilī (d. 392/1002)
- * *al-Kifāyah fī sharḥ maqāri al-Hidāyah* li Abī al-'Abbās Aḥmad ibn 'Ammār al-Mahdawī (d. 440/1048)
- * *al-Kashf 'an wujū' al-qira'at al-sab' wa-'ilalihā wa-ḥujajihā wa maqāyis al-naḥw fihā* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb
- * *al-Hidāyah ilā buluḡh al-nihāyah fī 'ilm ma'ānī al-Qur'ān wa-tafsīrihi wa anwā'i 'ulūmihi* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb
- * *al-Taḥṣīl li fawa'id Kitāb al-tafsīl al-jāmi'* li-'ulūm al-tanzīl li Abī al-'Abbās Aḥmad ibn 'Ammār al-Mahdawī (d. 440/1048)
- * *al-Waqf wa-al-ibtida'* li Abī Bakr Muḥammad ibn Qāsim Ibn al-Anbārī (d. 328/940)

* *al-Waqf wa-al-ibtida'* li Abī Ja'far al-Naḥḥās Aḥmad ibn Muḥammad ibn Ismā'īl al-Murādī al-Miṣrī (d. 338/950)

* *Nāsikh al-Qur'a'n wa-mansukhih li Abī al-Qāsim Hibat Allāh ibn Salāmah ibn al-Nasr ibn 'Alī al-Baghdādī* (d. 410/1019)

* *Nāsikh al-Qur'a'n wa-mansukhih li Abī Dāwūd Sulaymān ibn al-Ash'ath al-Sijistānī* (d. 275/889)

* *Nāsikh al-Qur'a'n wa-mansukhih li Abī 'Ubayd al-Qāsim ibn Sallām Miskīn al-Harawī*

* *Nāsikh al-Qur'a'n wa-mansukhih li Abī Ja'far al-Naḥḥās Aḥmad ibn Muḥammad ibn Ismā'īl al-Murādī*

* *Nāsikh al-Qur'a'n wa-mansukhih li Abī Bakr ibn al-'Arabī al-Ma'āfirī* (d. 543/1148)

* *Aḥkāim al-Qur'a'n li Abī Iṣḥāq Ismā'īl ibn Iṣḥāq ibn Ismā'īl ibn Ḥammād ibn Zayd ibn Dirham al-Mālikī* (d. 282/895)

* *Aḥkāim al-Qur'a'n li Abī al-Faḍl Bakr ibn Muḥammad ibn 'Alā al-Qushayrī* (d. 344/95)

* *Aḥkāim al-Qur'a'n li Ibn Bukayr (al-Ḥusayn ibn Aḥmad ibn 'Abd Allāh al-Sayrafī'nin [d. 388/998])*

* *Aḥkāim al-Qur'a'n li Abī al-Ḥakam Mundhir ibn Sa'īd ibn 'Abd Allāh ibn 'Abd al-Raḥman al-Ballūṭī* (d. 355/966)

* *Aḥkāim al-Qur'a'n li Abī Bakr ibn al-'Arabī al-Ma'āfirī* (d. 543/1148)

* *Tafsīr al-Qur'a'n li Abī Bakr 'Abd al-Razzaq ibn Hammām al-San'a'nī* (d. 211/826)

* *Tafsīr al-Qur'a'n li Abī Zakariyā-Yaḥyā' ibn Sallām al-Taymī* (d. 200/815)

* *Tafsīr al-Qur'a'n li Abī Bakr Muḥammad ibn al-Ḥasan ibn Muḥammad al-Naqqāsh al-Mawṣilī* (d. 351/962)

* *Tafsīr al-Qur'a'n li Abī Ja'far Muḥammad Ibn Jarīr al-Ṭabarī* (d. 310/923)

* *Tafsīr al-Qur'a'n li Abī 'Abd al-Raḥmān Aḥmad ibn Shu'ayb ibn 'Alī al-Nasā'ī* (d. 303/915)

* *al-Kashf wa-al-bayān ‘an tafsīr al-Qur’ān* li Abī Ishaq Aḥmad ibn İbrahīm al-Tha‘labī al-Nīsābūrī (d. 427/1035)

* *Mukhtaṣar tafsīr al-Tha‘labī* li Abī Bakr Muḥammad ibn al-Walīd ibn Muḥammad ibn Khalaf al-Fihri al-Ṭurtūshī (d. 520/1126)

* *Majāz al-Qur’ān li Abī ‘Ubaydah Ma‘mar ibn al-Muthanna’ al-Taymī* (d. 209/824)

* *Yāqūṭat al-siraṭ fī (tafsīr) gharīb al-Qur’ān* li Abī ‘Umar Muḥammad ibn ‘Abd al-Wahid al-ma‘ruṭ bi-Ghulām Tha‘lab (d. 345/957)

* *Nuzhat al-qulūb fī tafsīr gharīb al-Qur’ān* li Abī Bakr Muḥammad ibn ‘Uzayz al-Sijistānī (d. 330/941)

* *Ma‘ānī al-Qur’ān wa-i‘rabuh li Abī Ishaq İbrahīm ibn al-Sarī al-Zajjāj* (d. 311/923)

* *al-‘Alim wa-al-muta‘allim fī ma‘ānī al-Qur’ān* li Abī Ja‘far al-Naḥḥās Aḥmad ibn Muḥammad ibn İsmā‘īl al-Murādī

* *I‘rāb al-Qur’ān* li Abī Ja‘far al-Naḥḥās (d. 338/950)

* *Gharīb al-Qur’ān* li Abī Muḥammad ‘Abd Allāh ibn Muslim ibn Qutaybah al-Dīnawarī (d. 276/889)

* *Gharīb al-Qur’ān* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb

* *Gharīb al-Qur’ān* li Abī Muḥammad Yaḥyá ibn al-Mubārak ibn al-Mughīrah al-Yazīdī al-‘Adawī (d. 202/817)

* *Mushkil al-Qur’ān li Abī* Muḥammad ‘Abd Allāh ibn Muslim ibn Qutaybah al-Dīnawarī (d. 276/889)

* *Mushkil i ‘rāb al-Qur’ān* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb al-Muqri

* *Isti‘āb al-bayān fī ma‘rifat mushkil i ‘rāb al-Qur’ān* li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Abī l-Āfiye al-Muqri’ (d. 509/1115)

* *Mushkil i ‘rāb al-Qur’ān* li Abī Bakr Muḥammad ibn al-Ḥasan Ibn Fūrak al-İsbahānī al-Nīsābūrī (d. 406/1015)

* *al-Gharībayn* li Abī Ubeyd Aḥmad ibn Muḥammad ibn Muḥammad al-Harawī al-Bāshānī (d. 401/1011)

* *Faḍā’il al-Qur’ān* li Abī ‘Ubayd al-Qāsim ibn Sallām al-Harawī (d. 224/838)

* *Faḍā'il al-Qur'ān* li Abī Zar' 'Abd ibn Aḥmad ibn Muḥammad al-Harawī (d. 434/1043)

* *Faḍā'il al-Qur'ān* li Ibn Muzayn Abū Zakarīyā Yaḥyá ibn Ibrahīm ibn Muzayn al-Qurtubī (d. 259/873)

* *al-Burhān fī 'uluḥm al-Qur'ān* li Abī al-Ḥasan 'Alī ibn Ibrahīm ibn Sa'īd ibn Yūsuf al-Juḥfī (d. 430/1038)

* *Faḍā'il al-Qur'ān* li Abī Bakr al-'Abbās ibn Aṣba' ibn 'Abd al-'Azīz al-Hamādānī al-Hijārī (d. 386/996)

* *Shawāhid al-Qur'ān* li Abī 'Ubayd al-Qāsim ibn Sallām al-Harawī (d. 224/838)

* *al-Bayān 'an tilāwat al-Qur'ān* li Abī 'Umar Yūsuf ibn 'Abd Allāh ibn Muḥammad ibn 'Abd al-Barr al-Namarī al-Andalusī (d. 463/1071)

* *Tārīkh tabaqāt al-qurra' wa al-muqri'in* li Abī 'Amr al-Dānī

* *Akhlaq ḥamalat al-Qur'ān* li Abī Bakr Muḥammad ibn al-Ḥusayn ibn 'Abd Allāh al-Ajurrī al-Baghdādī (d. 360/970)

* *Qaṣīdah Abī Muzaḥim (al-Qaṣīdah al-rā'iyyah) (al-Qaṣīdah al-Khāqāniyya)*⁹ li Abī Muzaḥim Muṣá ibn 'Ubayd Allāh ibn Yaḥyá al-Khāqānī (d. 325/937)

* *Qaṣīdah Abī al-Ḥusayn Muḥammad ibn Aḥmad ibn 'Abd al-Raḥman al-Malaṭī* (d. 377/987)

* *Sharḥ qaṣīdah Abī Muzaḥim al-Khāqānī* li Abī 'Amr al-Dānī (d. 444/1053)

* *Qaṣīdah*¹⁰ li Abī al-Ḥasan 'Alī ibn 'Abd al-Ghanī al-Fihri al-Ḥuṣrī (d. 488/1095)

* *Minaḥ al-farīdah al-Ḥimṣīyah fī sharḥ al-Qaṣīdah al-Ḥuṣrīyah: fī qirā'at al-imām Nāfi'* li Abī al-Ḥasan Muḥammad ibn 'Abd al-Raḥmān ibn Muḥammad al-Ishbīlī (d. 543/1148)

* *Adab al-qārī wa-al-muqri' li Abī Bakr Muḥammad ibn 'Alī ibn Aḥmad al-Udfuwī al-Miṣrī* (d. 388/998)

---

⁹ This qaṣīdah that is the first separate work about 'ilm tajwīd al-Qur'ān, is composed of fifty-one couplets. It is called also as *Qaṣīdah al-Khāqāniyyah*.

¹⁰ This is the poem that is also called as *al-Qaṣīdah al-Ḥuṣrīyah* or *al-Qaṣīdah al-rā'iyyah*. It is about qirā'āt of Nāfi' ibn 'Abd al-Raḥmān and it is two hundred and nine couplets.

* *al-Amthāl al-kāminah fī al-Qur’ān* li Abī Muḥammad Hasan ibn ‘Abd Allāh al-Qudā’ī

* *al-Amthāl al-kāminah fī al-Qur’ān* li Ḥusayn ibn al-Faḍl ibn ‘Umayr al-Bajalī (d. 282/895)

1.2. *Fahrasat of Mintūrī*

Abū ‘Abd Allāh Muḥammad ibn ‘Abd al-Malik al-Mintūrī al-Qaysī (d. 834/1431) had been trained by Abū Sa‘īd Ibn Lubb in Granada on qira’at and other religious disciplines. He had attended to the tafsīr lessons of Abū Bakr Ibn Juzayy and got a diploma. Mintūrī deepened his knowledge on qira’at, on which he concentrated, thanks to lessons from Abū ‘Abd Allāh Muḥammad ibn ‘Alī al-Kanānī al-Qijāṭī. He has benefited from this person until the end of his life (nearly 40 years), and listened to approximately 100 works on ‘ulūm al-Qur’ān and got a diploma (Mintūrī, 2011: 16, Baş, 2005: 117). Some of the works he has written on ‘Ulūm al-Qur’ān and qira’at are the following: *Ikhtiyār al-Shayḥ Abū Muḥammad Makkī ibn Abī Ṭālib, Sharḥ al-Durar al-lawāmi’ fī aṣl maqra’ al-Imām Naḥfī’, al-Jam’ bayna tariqayi al-Ḥâfiz Abī ‘Amr al-Dānī wa-al-Imām ‘Abd Allāh ibn Surayḥ, Qira’at Ḥumayd ibn Qays al-A’raj, Qira’at Sulaymān ibn Mihrān al-A’mash, Qira’at Sallām ibn Sulaymān eṭ-Ṭawīl, Rayy al-zam’ān fī ‘adad āy al-Qur’ān, Sharḥ Rajaz Abī al-Ḥasan ibn Barrī.*

The first 99 of the works mentioned by Mintūrī in his fahrasah are on ‘ulūm al-Qur’ān and tafsīr (Mintūrī, 2011: 62-99). These works are listed as follows:

* *Ikhtilāf al-qira’at al-sab’* li Abī Bakr Ibn Mujāhid (d. 324/936)

* *al-Ḥujjah li ikhtilāf al-qurra’* li Abī ‘Alī al-Fārisī (d. 377/987)

* *al-‘Izah fī al-qira’at al-sab’* li Abī ‘Alī al-Ḥasan ibn ‘Alī al-Ahwāzī (d. 446/1055)

* *Jāmi’ al-bayān fī al-qira’at al-sab’* li Abī ‘Amr ‘Uthmān ibn Sa‘īd al-Dānī

* *al-Mufradat li Abī ‘Amr al-Dānī*

* *al-Iqtisād li Abī ‘Amr al-Dānī*

* *al-Taysīr fī al-qira’at al-sab’* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *al-Durr- al-nasīr wa-al-‘athb al-namīr* li ‘Abd al-Wahīd al-Malīkī

- * *al-Qaṣīdah fī ikhtisār al-taysīr* li Abī al-Qāsim al-Ru‘aynī al-Shaṭībī (d. 590/1194)
- * *Sharḥ al-ṣaghīr li ḥirz al-amānī* li ‘Alam al-Dīn Abī al-Ḥasan ‘Alī ibn Muḥammad al-Sakhāwī (d. 643/1245)
- * *Ibrāz al-ma‘ānī min Ḥirz al-amānī (fī al-qira’āt al-sab‘)* li Abd al-Raḥmān ibn Ismā‘īl ibn Ibrāhīm al-ma‘ruḥ bi-Abī Shāmāh al-Dimashqī
- * *Tabṣīrah fī al-qira’āt al-sab‘* li al-Qayrawānī (d. 437/1845)
- * *al-Muḥāz fī al-qira’āt al-sab‘* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Ṭalīb
- * *al-Kaṣhḥ ‘an wujū’ al-qira’āt* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Ṭalīb
- * *al-Kāfī fī al-qira’āt al-sab‘* li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’ (d. 476/1084)
- * *al-Tadhkīr fī al-qira’āt al-sab‘* li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’
- * *al-Tuḥfah al-tālī fī ashraf al-ma‘ālī* li Abī Muḥammad ‘Abd al-Waḥid ibn Muḥammad ibn ‘Alī ibn Abī al-Sadaḍ al-Bāhilī (d. 705/1306)
- * *al-Tajrīd al-kabīr* li Abī al-Ḥasan ‘Alī ibn Sulaymān al-Qurtubī (d. 730/1330)
- * *al-Iqna’ fī al-qira’āt al-sab‘* li Abī Ja‘far Aḥmad ibn ‘Alī ibn Aḥmad ibn Khalaf al-Anṣārī (d. 540/1145)
- * *al-Hādī ilā madhāhib al-qurrā al-sab‘ah* li Abī ‘Abd Allāh ibn Muḥammad ibn Sufyān al-Qayrawānī
- * *al-Hidāyah fī al-qira’āt al-sab‘* li al-‘Abbās Aḥmad ibn ‘Ammār al-Mahdawī (d. 440/1048)
- * *al-Kifāyah al-mûdih fī sharḥ al-Hidāyah* li Abī al-‘Abbās Aḥmad ibn ‘Ammār al-Mahdawī
- * *al-Miftāḥ fī al-qira’āt al-sab‘* li Abī al-Qāsim ‘Abd al-Wahhāb ibn Muḥammad ibn ‘Abd al-Wahhāb (d. 461/1069)
- * *al-Kifāyah al-ṭalīb wa ma’ūnah al-raḡhib fī ta’līl al-qira’āt al-sab‘* li Abī al-Qāsim ‘Abd al-Wahhāb
- * *al-Badī’ fī sharḥ al-qira’āt al-sab‘* li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Aḥmad al-Kenānī (d. 454/1062)

* *al-Tanbih wa-al-irshād ilā ma'rifat ikhtilāf al-qirā'āt al-sab'* li Abī al-Ḥasan 'Abd al-'Azīz ibn 'Abd al-Malik ibn 'Abd al-Malik ibn Shafī' (d. 514/1121)

* *Tadhkirah fī al-qirā'āt al-thamānī* li Abī al-Ḥasan Ṭāhir ibn 'Abd al-Mun'im ibn Ghalbūn al-Muqri' al-Ḥalabī (d. 399/1009)

* *al-Talkhiṣ fī al-qirā'āt al-thamānī* li Abī Ma'shar 'Abd al-Karīm ibn 'Abd al-Ṣamad al-Ṭabarī (d. 478/1085)

* *al-Mufradat fī al-qirā'āt al-'ashr* li Abī 'Alī al-Ḥasan ibn 'Alī al-Ahvāzī

* *al-Mustanir al-qirā'āt al-'ashr* li Ṭāhir Aḥmad ibn 'Alī ibn 'Ubayd Allāh (d. 496/1103)

* *al-Rawḍah fī al-qirā'āt al-iḥdā' ashrah* li 'Alī al-Ḥasan ibn Muḥammad ibn Ibrāhīm al-Mālikī al-Baghdādī

* *al-Muntahā* li al-Faḍl Muḥammad ibn Ja'far Khuzā'ī (d. 408/1018)

* *al-Ṭuruq al-mutadāwalah fī al-qirā'āt* li Abī Ja'far Aḥmad ibn 'Alī ibn al-Bāshiz (d. 540/1145)

* *al-Kāmil fī al-qirā'āt* li Abī al-Qāsim Yūsuf ibn 'Alī ibn Jubārah al-Hudhalī (d. 465/1073)

* *al-Badī' fī al-qirā'āt al-musammā' bi Suq al-'arūs* li Abī Ma'shar 'Abd al-Karīm ibn 'Abd al-Ṣamad al-Ṭabarī (d. 478/1085)

* *al-Muḥtawī 'alā al-shādh min al-qirā'āt* li Abī 'Amr al-Dānī (d. 444/1053)

* *al-Tanbih fī qirā'at Nāfi'* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Ṭalīb al-Muqri' Ḥammuṣh ibn Muḥammad al-Qaysī

* *al-Tamhūd fī qirā'at Nāfi'* li Abī 'Amr al-Dānī

* *al-Ta'rif fī qirā'at Nāfi'* li Abī 'Amr al-Dānī

* *Qaṣīdah Abū al-Ḥasan 'Alī ibn 'Abd al-Ghanī fī qirā'at Nāfi'* li Abī al-Ḥasan 'Alī ibn 'Abd al-Ghanī al-Fihri' al-Ḥuṣrī al-Qayrawānī (d. 488/1095)

* *al-Rajaz al-bārī fī qirā'at Nāfi'* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn Muḥammad ibn Dāwud al-Ṣanhājī al-ma'ruḥ bi-Ibn Ajurrūm (d. 723/1323)

* *al-Rajaz al-musammā' bi-al-durr al-lawāmi'* Abū al-Ḥasan 'Alī ibn Muḥammad al-Barrī (d. 730/1330)

* *al-Wajīz al-Nafī fī sharḥ al-durr al-lawāmi* li Abī Muḥammad ‘Abd Allāh ibn Aḥmad ibn Muslim al-Qasrī

* *Iṣfār al-fajr al-tālī fī ikhtisār al-zahr al-yāni* fī qiraʿat Nafī li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn İbrahim ibn al-Şaffār

* *al-Ibānah fī al-qiraʿat Warsh* li Abī Bakr Muḥammad ibn ‘Alī al-Udfuwī (d. 388/998)

* *Irshād al-mutamassikīn fī qiraʿat Warsh* li Abī ‘Amr al-Dānī (d. 444/1053)

* *al-I’jāz wa-al-bayān fī qiraʿat Warsh* li Abī ‘Amr al-Dānī (d. 444/1053)

* *Talkhīṣ fī qiraʿat Warsh* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *al-Tafsīl fī idghām al-kabīr* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *al-Idghām al-kabīr* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *al-Idghām al-kabīr* li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’

* *al-Idghām al-kabīr* li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Aḥmad ibn Kammād al-Lahmī (d. 712/1313)

* *al-Mubhij fī al-idghām al-sawakin* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *al-’İdah fī al-hamz* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *al-Muḍīḥ fī al-imālahe* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *al-Ibānah fī al-rā’āt wa-al-lām’āt* li Warsh li Abī ‘Amr al-Dānī

* *Kitāb tarqīq al-lām min ’ism Allah* li Warsh idhā kānet qablah ḥarakah mumalah li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn ‘Alī al-Kanānī al-Qijāṭī

* *al-Tabyīn fī al-yā’āt* li Abī ‘Amr al-Dānī (d. 444/1053)

* *Qaṣīdah Abī Muzaḥim Mūsá ibn ‘Abd Allāh al-Khaqānī* (li Abī Muzaḥim Mūsá ibn ‘Abd Allāh al-Khaqānī (d. 325/937)

* *Qaṣīdah Abī al-Ḥusayn Muḥammad ibn Aḥmad ibn ‘Abd al-Raḥman al-Malaṭī* (d. 377/987)

* *al-Urjūzah al-munabbihah ‘alá asma’ al-qurra’ wa-usul al-qiraʿat wa-’aqd al-diyānat* li Abī ‘Amr al-Dānī (d. 444/1053)

* *al-Ri'āyah fī tajwīd al-qira'at* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Ṭalīb al-Qayrawānī (d. 437/1045)

* *al-Taḥdīd fī haqīqati al-itqān wa-al-tajwīd* li Abī 'Amr al-Dānī

* *Kitāb niḥāyah al-itqān fī tajwīd tilāwat al-Qur'ān* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ru'aynī (d. 539/1144)

* *al-Tarshīd fī milāk al-itqān wa-al-tajwīd* li Abī 'Alī al-Ḥusayn ibn 'Abd al-'Azīz ibn Muḥammad al-Qurashī al-Fihri

* *Nazm al-farīd fī aḥkān al-tajwīd* li Abī al-'Abbaṣ Aḥmad ibn Muḥammad ibn al-Ḥasanī al-Sabtī al-Muqri' (d. 776/1375)

* *Makhārij al-ḥuruf* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn 'Alī al-Kanānī al-Qijātī

* *Tahqīq al-nuṭq bi al-yâ'i* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn 'Alī al-Kanānī al-Qijātī

* *al-Ibānah 'an tafsīr ma 'ānī al-qira'at* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Ṭalīb

* *Shuruṭ al-qira'at al-maqbūlah el-ma'mūl bihā* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn 'Alī al-Kanānī al-Qijātī

* *al-Radd 'alā man i'taraḍa Kitāb al-īma' ilā wujuh al-dalālat* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn 'Alī al-Kanānī al-Qijātī

* *al-Radd 'alā man mana'a al-ṣalāt bi qira'at* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn 'Alī al-Kanānī al-Qijātī

* *'Adad āy al-Qur'ān* li al-Faḍl ibn Shāzān al-Muqri' (d. 290/903)

* *al-Bayān 'an 'adad āy al-Qur'ān* li Abī 'Amr al-Dānī

* *Kitāb al-qaṭ' wa-al-i'tinaf (al-waqf wa-al-ibtida')* li Abī Ja'far al-Naḥḥās.

* *al-Muktafā' fī al-waqf wa-al-ibtida'* li Abī 'Amr al-Dānī

* *Mushkil i'rāb al-Qur'ān* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Ṭalīb al-Qayrawānī (d. 437/1045)

* *al-Muqni' fī rasm maṣāḥif al-amṣār ma'a Kitāb al-naqt* li Abī 'Amr al-Dānī (d. 444/1053)

* *al-Mumti' fī ikhtisār al-muqni'* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn Aḥmad ibn Kammād (d. 712/1313)

* *al-Qaṣīdah fī ikhtisār al-muqni'*: *al-musammá bi 'Aqīlat atrāb al-qaṣā'id fī asná al-maqāṣid* li al-Qāsim ibn Firruh ibn Khalaf ibn Aḥmad al-Shātibī al-Ru'aynī al-Andalusī (d. 590/1194)

* *Jamīlat arbāb al-marāṣid fī sharḥ 'Aqīlat atrāb al-qaṣā'id* li Abī Ishāq Burhān al-Dīn Ibrāhīm ibn 'Umar al-Ja'barī (d. 732/1332)

* *al-Tanzīl fī rasm* li Abī Dāwūd Sulaymān ibn Najāḥ (d. 496/1103)

* *al-Ḥurūf allatī ukhtulifat fihā mesāḥif 'Uthmān* li Abī Dāwūd Sulaymān ibn Najāḥ (d. 496/1103)

* *al-Urjūzah al-musammá bi-al-mawrid al-zam'ān fī ma'rifa rasm al-Qur'ān* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn Muḥammad ibn Ibrāhīm al-Sharīshī al-Kharraz (d. 718/1318)

* *Faḍā'il al-Qur'ān* li Abī al-Qāsim Muḥammad ibn 'Abd al-Wahid ibn Ibrāhīm al-Ghāfiqī al-Mallaḥī (d. 619/1222)

* *al-Ta'rif wa-al-i'lām fīmā ubhima min al-asmā' wa-al-a'lām* li Abī Zayd 'Abd al-Raḥmān ibn 'Abd Allāh ibn Aḥmad al-Suhaylī (d. 581/1185)

* *al-Takmilah wa-al-itimām li-Kitāb al-Ta'rif wa-al-a'lām fīmā ubhima min al-Qur'ān* li Muḥammad ibn 'Alī ibn Khidr al-Ghassānī al-ma'ruf bi-Ibn 'Asākir (d. 636/1239)

* *Ṣilat al-jam' wa-'a'id al-tadhyīl li-mawṣul kitābay al-I'lām wa-al-Takmil¹¹* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn 'Alī ibn Aḥmad al-Balansī (d. 782/1380)

* *Mushkil al-Qur'ān* li Abī Muḥammad 'Abd Allāh ibn Muslim ibn Qutaybah al-Dīnawarī (d. 276/889)

* *Aḥkām al-Qur'ān* li Abī Bakr ibn al-'Arabī al-Ma'aḥirī (d. 543/1148)

* *Ma'ānī al-Qur'ān* li Abī Zakariya Yahyá ibn Ziyād al-Farra' (d. 207/822)

* *Ma'ānī al-Qur'ān* li al-Zajjā (d. 311/923)

* *al-'Alim wa-al-muta'allim fī ma'ānī al-Qur'ān* li Abī Ja'far al-Naḥḥās (d. 338/950)

* *al-Hidāyah ilá buluḡh al-nihāyah fī tafsīr al-Qur'ān* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talib

---

¹¹ *Tafsīr mubhamāt al-Qur'ān*

* *Mukhtaşar tafsīr Yaḥyá' ibn Sallām* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn Abī Zamanayn (d. 399/1009)

* *al-Muḥarrar al-wajīz fī tafsīr al-Kitāb al-'Azīz* li Abī Muḥammad 'Abd al-Ḥaqq ibn Ghālib ibn 'Aṭīyah al-Andalusī (d. 541/1147)

* *Tafsīr gharīb al-Qur'ān al-azīz* li Abī Bakr Muḥammad ibn 'Uzayz al-Sijistānī (d. 330/941)

* *al-Gharībayn fī al-Kitāb wa-al-sunnah* Abū 'Ubayd Aḥmad ibn Muḥammad al-Harawī (d. 401/1011)

* *Kitāb al-bayān al-minan 'alá al-qārī al-Kitāb wa-al-sunnah* li Abī al-Qāsim Qāsim ibn Muḥammad ibn Ṭaylasānī al-Awsī

1.3. *Fihris* of Ibn 'Aṭīyah

Abū Muḥammad 'Abd al-Ḥaqq ibn Ghālib ibn 'Aṭīyah ibn 'Abd al-Raḥmān al-Muḥāribī al-Gharnāṭī al-Andalusī (d. 541/1147) became well known with the name "Ibn 'Aṭīyah" and became famous more with his tafsir named *al-Muḥarrar al-wajīz*. His work mentioned as *Barnāmaj* in some sources was published with the title of *Fihris Ibn 'Aṭīyah*. Ibn 'Aṭīyah mentions about his thirty teacher from whom he took lessons in his work *Fihris* in which he gives information about his education in the fields of tafsīr, qira'at, ḥadīth, fiqh, kalām, language and history. While he mentions the books he read under the supervision of these teachers, he also talks about chain of narration of several sciences and works (Ibn 'Aṭīyah, 1983: 59-148).

According to *Fihris Ibn 'Aṭīyah*, these are the works that Ibn 'Aṭīyah read about tafsīr and 'ulūm al-Qur'ān:

* *Mu'allafāt* Abū 'Amr 'Uthmān ibn Sa'īd al-Dānī

* *Mu'allafāt* Abū 'Abd Allāh Muḥammad ibn Abī Zamanayn al-Murrī al-Qurtubī (d. 399/1009)

* *Ma'ānī al-Qur'ān* li Abī Ishāq Ibrāhīm ibn al-Sarī al-Zajjāj (d. 311/923)

* *Ma'ānī al-Qur'ān* li Abī Ja'far al-Naḥḥās

* *Shifā' al-ṣudūr fī tafsīr al-Qur'ān* li Abī Bakr Muḥammad ibn al-Ḥasan ibn Muḥammad ibn Ziyād ibn Harūn al-Naqqāsh al-Mawṣilī (d. 351/962)

* *Mushkil al-Qur'ān li Abī Muḥammad 'Abd Allāh ibn Muslim ibn Qutaybah al-Dīnawarī* d. 276/889)

* *Kitāb al-tafsīl* li Abī al-'Abbaṣ Aḥmad ibn 'Ammār al-Mahdawī al-Muqri' (d. 440/1048)

* *al-Hidāyah fī al-qirā'āt* li Abī al-'Abbaṣ al-Mahdawī

* *al-Muntahá fī al-qirā'āt* li Abī al-Faḍl Muḥammad ibn Ja'far Khuzā'i

* *al-Rawḍah fī al-qirā'āt al-iḥdā 'ashrah* li Abī 'Alī al-Ḥasan ibn Muḥammad ibn Ibrāhīm al-Baghdādī

* *Mukhtaṣar kitāb al-Ṭabarī al-kabīr fī tafsīr al-Qur'ān* li Abī 'Abd Allāh Muḥammad ibn Aḥmad al-Naḥwī

* *al-Wāḍiḥ (fī al-qirā'āt al-'ashr)* li Abī al-Ḥasan ibn Riḍwān al-Ṣaydalānī (d. 423/1032)

1.4. Barnāmaj of al-Ru'aynī

Abū al-Ḥasan 'Alī ibn Muḥammad ibn 'Alī al-Ru'aynī al-Ishbīlī (d. 666/1268), famous under the name Ibn al-Fakhkhār, introduces 112 of his masters in his fahrasah named *Barnāmaj shuyūkh al-Ru'aynī* (See al-Ru'aynī, 1962: 7-213). Ru'aynī first of all introduces 10 of his masters, from which he got qirā'āt and tajwīd training. He provides detailed information on where and which lessons he got from these masters. When talking about the qirā'āt works that his masters were reading, he also records detailed information about the personality of his masters and the atmosphere during the lessons. Among the masters Ru'aynī received qirā'āt lessons with a diploma were also Abū Bakr Ibn al-Rammāk, Abū Bakr ibn 'Abd Allāh ibn Aḥmad ibn Muḥammad al-Qurtubī, Abū Bakr Muḥammad ibn 'Abd al-Nūr ibn Aḥmad al-Sabaī, Abū Zakarīyā Yaḥyá ibn Aḥmad ibn Sulaymān ibn Marzūq al-Juzamī, Abū al-Ḥasan 'Alī ibn Hishām ibn 'Amr ibn Hajjāj ibn Sa'b al-Lahmī al-Sharīshī (al-Ru'aynī, 1962: 9-21).

The works on ‘uluṃ al-Qur’ān which Ru‘aynī has read and mentioned are as follows:

* *Idghām al-kabīr* li Abī ‘Amr Zabbān ibn al-‘Alā’ ibn ‘Ammār al-Baṣrī al-Māzinī (d. 154/771)

* *Muqaddimat (fī) al-tajwīd* li Ibn al-Taḥḥān Abū al-Aṣbagh ‘Abd al-‘Azīz ibn ‘Alī ibn Muḥammad al-Ishbīlī al-Sumātī (d. nearly 560/1165)

* *al-Kaḫfī fī al-qira’at al-sab’* li Ibn Shurayḥ Abū ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’ al-Ishbīlī (d. 476/1084)

* *Gharīb al-Qur’ān* li Abī Bakr Muḥammad ibn ‘Uzayz al-Sijistānī (d. 330/941)

* *al-Istidhkār li mashhūr qira’at al-qurra’ al-sab’ah bi al-amṣār* li Abī al-Qāsim ‘Abd al-Raḥman ibn Yaḥyá ibn al-Ḥasan al-Qurashī

* *al-Iqna’ fī qira’at al-sab’* li Abī Ja’far Aḥmad ibn ‘Alī ibn Aḥmad ibn Khalaf al-Anṣārī (d. 540/1145)

* *al-Hādī fī al-qira’at* li Abī ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Sufyañ al-Qayrawānī (d. 410/1019)

* *Tabṣirah fī al-qira’at al-sab’* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb al-Qayrawānī (d. 437/1845)

* *al-Kashf ‘an wuju’ al-qira’at al-sab’ wa-‘ilalihā wa maqāyis al-naḫw fihā* li Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Talīb (d. 437/1045)

al-Kashf ‘an wuju’ al-qira’at al-sab’

* *al-Hidāyah ilá madhāhib al-qurra’ al-sab’ah* li Abī al-‘Abbās Aḥmad ibn ‘Ammār al-Mahdawī (d. 440/1048)

* *Jāmi’ al-bayān* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *al-Jāmi’ li qira’at al-a’immah* li Abī al-Qāsim ‘Abd al-Jābir ibn Aḥmad ibn ‘Umar ibn al-Ḥasan al-Ṭarasūsī (d. 420/1029)

* *al-Taysīr fī al-qira’at al-sab’* li Abī ‘Amr al-Dānī

* *Nāsikh al-Qur’ān wa-mansukhih* li Abī al-Qāsim Hibat Allāh ibn Salāmah ibn Naṣr ibn ‘Alī al-Baghdādī (d. 410/1019)

* *al-Nāsikh wa al-mansukh* li Abī ‘Abd Allāh ibn Hishām al-Shawāsh

* *Tafsīr ‘Abd al-Karīm ibn Baqī al-Ghāfiqī*

* *al-Taqrīb fī al-qira’āt al-sab’ li Abī al-‘Abbās ibn Ḥarb*

* *Talkhīṣ riwāyatay Warsh wa Qālūn li Abī ‘Abd Allāh ibn Hishām al-Shawāsh*

* *Qaṣīdah al-Ḥuṣrī fī qira’at Naḥī’ li Abī al-Ḥasan ‘Alī ibn ‘Abd al-Ghanī al-Fihri al-Ḥuṣrī al-Qayrawānī (d. 488/1095)*

* *Qaṣīdah Abī Muzāḥim li Abī Muzāḥim Mūsá ibn ‘Abd Allāh al-Khāqānī (d. 325/937)*

* *al-Waqf wa-al-ibtida’ li Abī Bakr Muḥammad ibn al-Qāsim Ibn al-Anbārī (d. 328/940)*

1.5. *Barnāmaj of al-Tujībī*

The muhaddith and traveller Abū al-Qāsim ‘Alam al-Dīn al-Qāsim ibn Yūsuf ibn Muḥammad al-Tujībī al-Sabatī (d. 730/1329) has recorded in his *Barnāmaj* the works he has been taught by the way of listening and qira’āt together with their chains of narrators and his masters (al-Tujībī, 1981: 8-9). The works on ‘ulūm al-Qur’ān which Tujībī has read and mentioned are as follows:

* *al-Kāfi fī al-qira’āt al-sab’ li Ibn Shurayḥ Abū ‘Abd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ru‘aynī al-Muqri’ al-Ishbīlī (d. 476/1084)*

* *al-Mufradat ‘Abd Allāh ibn Kathīr al-Makkī li Abī ‘Amr ‘Uthmān ibn Sa‘īd al-Dānī (d. 444/10539.*

* *al-Taysīr li ḥufzi madhāhib al-qirā’āt al-sab’ah li Abī ‘Amr al-Dānī (d. 444/1053)*

* *Ḥirz al-amānī wa-wajh al-tahānī (al-Shaṭībīyah) li Abī al-Qāsim ibn Firruh ibn Khalaf ibn Aḥmad al-Shaṭībī al-Ru‘aynī al-Andalusī (d. 590/1194)*

* *Qaṣīdah (fī qira’at Naḥī’) li Abī al-Ḥasan ‘Alī ibn ‘Abd al-Ghanī al-Fihri al-Ḥuṣrī al-Qayrawānī (d. 488/1095)*

* *al-Mufradat fī al-qirā’āt al-thamānī (al-Mufradat Ya’qūb ibn Ishāq al-Ḥaḍramī) li Abī ‘Amr al-Dānī*

* *Jāmi’ al-bayān li Abī ‘Amr al-Dānī*

* *Ṭabaqāt al-qurraʿ wa al-muqriʿīn min al-ṣahābah wa-al-ṭabīʿīn wa man talāhum fī sāiri al-amṣār min al-khalīfīn* li Abī ʿAmr al-Dānī

* *al-Muqriʿ fī rasm maṣāḥif* li Abī ʿAmr al-Dānī

* *Nihāyah al-itqān fī tajwīd alfāz al-Qurʿān Kitābuh* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī (d. 539/1145)

* *al-Intisāf min Abī ʿAmr al-Muqriʿ al-Dānī* li Abī al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ruʿaynī

* *al-Taqrīb wa-al-ḥarsh fī qiraʿat Qalūn wa-Warsh* li Abī al-Aṣbagḥ ʿIsā ibn Muḥammad ibn Fattuḥ al-Hāshimī al-Balansī al-maʿruf bi-Ibn al-Murābiṭ (d. 552/1157)

* *Kitāb al-bayān al-minan ʿalā al-qārī al-Kitāb wa-al-sunnah* li Abī al-Qāsim Qāsim ibn Muḥammad ibn Aḥmad ibn Sulaymān Ibn al-Tilimsān (d. 643/1246)

* *al-Tuḥfah al-ṭalī fī ashraf al-maʿālī* li Abī Muḥammad ʿAbd al-Waḥid ibn Muḥammad ibn ʿAlī ibn Abī al-Sadād al-Bāhilī (d. 705/1306)

* *ʿUmdah tahrīr fī idghām al-kabīr* li Abī Muḥammad ʿAbd al-Waḥid ibn Muḥammad ibn ʿAlī ibn Abī al-Sadād al-Bāhilī (d. 705/1306)

* *Nuzhat al-qulūb fī tafsīr gharīb al-Qurʿān al-azīz* li Abī Bakr Muḥammad ibn ʿUzayz al-Sijistānī (d. 330/941)

* *Lughah al-Qurʿān al-azīz wa tafsīrihi* li Abī al-ʿAbbās Aḥmad ibn Yūsuf ibn Aḥmad ibn Yūsuf al-Fāsī (d. 660/1262)

* *Ṣifat akhlāq ḥamalat al-Qurʿān* li Abī Bakr Muḥammad ibn al-Ḥusayn ibn ʿAbd Allāh al-Ajurrī al-Baghdādī (d. 360/970)

1.6. *Barnāmaj of Ibn Abī al-Rabīʿ*

Abū al-Ḥusayn ʿUbayd Allāh ibn Aḥmad Ibn Abī al-Rabīʿ (d. 688/1289) has written many works on qiraʿāt and tafsīr¹² and his works enjoyed great popularity during his lifetime as well as after his death and have been used as textbooks for a long time. He is also the master of many glossators and qiraʿāt scholars like Ibn Abī al-Rabīʿ, Abū Hayyān al-Andalusī (d. 745/1344), Abū Iṣḥāq Ibrāhīm al-Ghāfiqī, Ibn al-Zayyāt al-Kalāī (d. 728/1328). The works on

---

¹² He has written a Quran commentary named *Tafsīr al-Qurʿān al-ʿazīm*.

qiraʿāt which Ibn Abī al-Rabīʿ has read from his masters and recorded in his *Barnāmaj* are the following (Ibn Abī al-Rabīʿ, 2011: 67-68):

* *al-Kāfi fī al-qiraʿāt al-sabʿ li* (Ibn Shurayḥ Abū ʿAbd Allāh Muḥammad ibn Shurayḥ ibn Aḥmad al-Ruʿaynī al-Muqriʿ al-Ishbīlī (d. 476/1084)

* *al-Taysīr fī al-qiraʿāt al-sabʿ li* Abī ʿAmr al-Dānī (d. 444/1053)

* *Tabṣīrah fī al-qiraʿāt li* Abī Muḥammad Makkī ibn Abī Ṭalīb (Ḥammūsh ibn Muḥammad al-Qaysī (d. 437/1845)

* *al-Hidāyah li* Abī al-ʿAbbās Aḥmad ibn ʿAmmār al-Mahdawī (d. 440/1048)

1.7. *Barnāmaj* of al-Mujārī

The Qiraʿāt and ḥadīth scholar Abū ʿAbd Allāh Muḥammad ibn Muḥammad ibn ʿAlī al-Mujārī al-Andalusī (d. 862/1458) has been taught tafsīr by Abū Muḥammad ʿAbd Allāh ibn Muḥammad ibn Jujayy and acquired a diploma. He has followed the lessons of Abū ʿAbd Allāh Muḥammad ibn Muḥammad al-Kenānī for thirty years and benefited from him on the fields qiraʿāt, grammar and fiqh. He was also trained by Abū ʿAbd Allāh Muḥammad ibn ʿAlī al-Ḥaffār on qiraʿāt in Granada. al-Mujārī has attended to lessons on tafsīr and other disciplines of Abū ʿUthmān Saʿīd ibn Muḥammad al-Tilimsānī, Ibn Marzuq (d. 842/1439) and other scholars in Tilimsān. He has been trained by Ibn Arafah on various disciplines in Tunis. After returning to Granada he has trained students especially in the disciplines qiraʿāt and ḥadīth. ʿAbbās ibn Aḥmad al-Shāwī who was trained by him on qiraʿāt sabʿah was one of his disciples (See al-Mujārī, 1982: 81, 89, 92, 104, 122, 134, 138).

The works on qiraʿāt and tafsīr which Mujārī was taught and recorded by him in his *Barnāmaj* which contains also the biographies of the thirty four masters he benefited from are the following (al-Mujārī, 1982: 81-157):

* *al-Kashshāf li* al-Zamakhsharī (ö. 538/1144)

* *Tafsīr Ibn Abī Zamanayn li* Abī ʿAbd Allāh Muḥammad ibn Abī Zamanayn (d. 399/1008)

* *Aḥkām al-Qurʿān li* Abī Bakr ibn al-ʿArabī al-Maʿfirī

* *al-Tas'hil li- 'uluḡm al-tanzil* li Ibn Juzayy

* *Jāmi' al-bayān (fī al-qira'āt al-sab')* li Abī 'Amr 'Uthmān ibn Sa'īd al-Dānī

* *al-Shātibīyah*¹³, al-Qāsim ibn Fīrruh ibn Abī al-Qāsim Khalaf ibn Aḡmad al-Shātibī al-Ru'aynī (d. 590/1194)

* *Milāk al-ta'wīl fī al-mutashābih*¹⁴ li Abī Ja'far Aḡmad ibn İbrahīm ibn al-Zubayr al-Thaqafī al-Gharnāḡī al-Andalusī (d. 708/1308)

* *al-Idghām al-kabīr* li Abī 'Amr Zabbān ibn al-'Alā' ibn 'Ammār al-Basrī el-Basrī.

* *al-Iqnā' fī qira'āt al-sab'* li Abī Ja'far Aḡmad ibn 'Alī ibn Aḡmad ibn Khalaf al-Anṣārī (d. 540/1145)

* *Rajaz*¹⁵ li Abī al-Ḥasan 'Alī ibn Muḡammad ibn 'Alī ibn Barrī al-Tāzī al-Maghribī (d. 731/1331)

* *al-Taysīr fī al-qira'āt al-sab'* li Abī 'Amr al-Dānī

2. Evaluating The Literature

The scholars in Andalusia has been closely following the works on tafsīr in the east thanks to educational journeys to Cairo, Baghdad, Damascus, Mecca and Medina. Returning from their journeys the scholars were on one hand transferring the works of the east to Andalusia and on the other hand beginning to write their own works. Beginning from the second half of the 9th century prominent tafsīr and qira'āt scholars began to emerge in Andalusia (Özdemir, 1995: 21). Baqī ibn Makhlad's (d. 276/889) *al-Tafsīr al-kabīr* has been regarded as the first important tafsīr in Andalusia and superior to Ṭabarī's *Jāmi' al-bayān*. This was followed by Abū Muḡammad Makkī ibn Abī Ṭalīb al-Qaysī's tafsīr named *al-Hidāyah ilā' buluḡh al-nihāyah* and Ibn 'Aṡīyah al-Andalusī's *al-Muḡharrar al-wajīz* and Muḡammad ibn Aḡmad al-Qurṡubī's *al-Jāmi' li-aḡkām al-Qur'ān*.

In Andalusia it has been considered as a holy duty in the scope of the qira'āt discipline, to preserve the qira'āt forms on which common consensus exists in the east.

---

¹³ *al-Shātibīyah* is a qaṣīdah about qira'āt al-sab'ah. It is poetic form of Abū 'Amr 'Uthmān ibn Sa'īd al-Dānī's book *al-Taysīr fī al-qira'āt al-sab'ah*. Its original name is *Ḥirz al-amānī wa-wajh al-tahānī* and it is composed of 1173 couplets. It is named as *al-Shātibīyah* with reference to its writer (Çollak, 2010: 77).

¹⁴ It is about exegesis of the Qur'an.

¹⁵ *Rajaz*, is the poetic work that is written by Ibn Barrī in *rajaz* meter of two hundred and forty-three couplets about qira'āt of al-İmām Nāfi'.

Abū ‘Amr ‘Uthmān ibn Sa‘īd al-Dānī has dealt with six qira’āt styles in his *al-Taysīr fī al-qira’āt*, and also Ibn ‘Abd al-Quddūs al-Qurtubī has written his book *al-Miftāḥ fī ikhtilāf al-qira’āt al-sab‘*.

Scholars which have written a fahrasah have mentioned both works from the Eastern Islamic World as well as works of Andalusian scholars. It can be seen that there are a great number of works dealing with the seven popular qira’āt styles, which the fahrasah writers had read regarding the discipline qira’āt. Works on the Nafi‘ qira’āt, which became popular in Andalusia, take a prominent place among these. From the mentioned names of the works it can be understood that together with general studies on qira’āt, also detailed studies were made by focusing on controversial topics regarding the Nafi‘ qira’āt (Adıgüzel, 2015: 43-44). While among the works on qira’āt and tafsīr mentioned in the fahrasah there are works written in centers of the Islamic world like Egypt, Iraq and Hejaz, also many works written in Andalusia draw attention. Among the writers from the east Ibn Mujaḥid’s works (d. 324/936), and among the ones from Andalusia works of qira’āt scholars like Ibn Ghalbuṅ (d. 388/999), Makkī ibn Abī Talīb, Abū ‘Amr ‘Uthmān ibn Sa‘īd al-Dānī (d. 444/1053), Abū al-‘Abbās al-Mahdawī (d. 440/1048), Muḥammad ibn Shurayḥ al-Ru‘aynī (d. 476/1083) ve Abū al-Ḥasan Shurayḥ ibn Muḥammad al-Ru‘aynī (d. 539/1144) take an important place. It has to be taken into consideration that Ibn Ghalbuṅ, was one of the main qira’āt masters of Andalusian disciples. Among the tafsīrs of the Quran must be mentioned the works of scholars like ‘Abd al-Razzāq al-San‘ānī, Yaḥyá ibn Sallām , Abū Bakr al-Naqqāsh, Nasāi, Ibn Jarīr al-Ṭabarī, Zamakhsharī and Ibn ‘Aṭīyah al-Andalusī and Abū ‘Amr ‘Uthmān ibn Sa‘īd al-Dānī’s *Kitāb fīhi mas’alah ‘an ta’wīl al-istisnā li al-su’adā wa-al-ashqiyā* and Makkī ibn Abī Talīb’s narration tafsīr named *al-Hidāyah ilá buluḡh al-nihāyah fī ‘ilm ma‘ānī al-Qur’ān wa-tafsīrihi*. Among *Aḥkām al-Qur’ān* tafsīrs the works of Abū al-Faḍl al-Qushayrī and Ibn Bukayr, Abū Bakr ibn al-‘Arabī al-Ma‘āfirī draw attention. Among the works on ‘Ulūm al-Qur’ān are Abū ‘Ubaydah Ma‘mar ibn al-Muthanna’s *Majāz al-Qur’ān*, Ibn Qutaybah al-Dīnawarī’s *Gharīb al-Qur’ān*; Abū ‘Ubayd al-Qāsim ibn Sallām’s, Abū Dāwūd’s and al-Naḥḥās’ works named *Nāsikh al-Qur’ān wa-*

mansukhih. In fahasahs it can be seen that works written by different persons on topics such as nāsikh and mansukh, *i'rab al-Qur'ān*, gharīb al-Qur'ān have been read for more than one time through different masters. At this point it has to be pointed out that together with Ibn Khayr, also Mintūrī and Tujībī were the scholars who gave the greatest place to works on 'uluīm al-Qur'ān.

The fahasah writers mention the whole chain of tradition beginning from their master and ending at the writer when they list the books they have been taught. So clear evidence is provided in which chain this book has been taught. They sometimes also record when and where they acquired the book from their masters. From this aspect fahasahs bring light to scholarly relationships of the city in which the writer lives and the cities in the same or neighboring regions. Another important aspect of the fahasahs is that they show us the important scholar families in Andalusia. For example, it can be seen that the qira'at scholar Abū al-Hasan Shurayḥ ibn Muhammad al-Ru'aynī from which Ibn Khayr al-Ishbīlī has benefited most, has taught books of his masters to his disciples, particularly the works of his father Muḥammad ibn Shurayḥ. Ibn Khayr has acquired *Mushkil i'rab al-Qur'ān* of the famous qira'at scholar Makkī ibn Abī Tālib (d. 437/1045) through his son and grandson.

Conclusion

Fahasahs provide clear information about which works on qira'at and tafsīr written in the East Islamic World and Andalusia were in circulation in Andalusia in a certain period. Fahasahs also include valuable records showing the links between Sevilla (Ishbīliyah), Cordoba, Malaga, Almeria and other Andalusia cities regarding the teaching of qira'at and tafsīr. These records show when and by whom the Islamic scholarly fundus of knowledge was transferred to Andalusia and how it has been processed here.

BIBLIOGRAPHY

Adıgüzel, C.E. (2015). Endüslü bir muhaddisin ilim dünyası: İbn Hayr el-İşbīlī ve Fehrese'si. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 35-54. Retrieved from

(https://www.researchgate.net/publication/306136512_Enduluslu_Bir_Muhaddisin_Ilim_Dunyasi_Ibn_Hayr_el-Isbili_ve_Fehrese'si), on (25.09.2018)

Ahwānī [Ehvānī], A. (2004). Endülüs'teki ulemâ bernâmecelerine dâir kitaplar (M.S. Toprak, trans). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (20), 201-236. Retrieved from (http://isamveri.org/pdfdrq/D00036/2004_20/2004_20_TOPRAKMS.pdf),on (30.08.2018)

Baş, E. (2005). Mintûrî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (30: 117-118), İstanbul: TDV Yayınları.

Birişik, A. (1999). İbn Atıyye el-Endelûsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (19: 338-340). İstanbul: TDV Yayınları.

Çollak, F. (2010). eş-Şâtıbiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (38: 377-379). İstanbul: TDV Yayınları.

Durmuş, İ. (1999). İbn Ebi'r-Rebî'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (19: 470-471). İstanbul: TDV Yayınları.

Ibn Abî al-Rabî, 'U. (2011). *Barnâmaj shuyûkh Ibn Abî al-Rabî al-Sabtî*. ('A. D. al-Faryâtî, ta'lîq). al-Rabaţ: al-Rabîtah al-Muhammadiyyah lil-'Ulama' Markaz al-Dirâsât wa-al-Abhâth wa-Ihya' al-Turâth.

Ibn 'Atîyah, 'A. (1983). *Fihris Ibn 'Atîyah*. (M.Abu al-Ajfân-M. al-Zahî, taḥqîq). Bayruţ: Dâr al-Gharb al-Islâmî.

Ibn Khayr, M. (2009). *Fahrâsat Ibn Khayr al-Ishbîlî*. (B. A. Ma'ruţ, M. B. 'Awwâd, taḥqîq). Tuñis: Dâr al-Gharb al-Islâmî.

Kandemir, M. Y. (1995). Fehrese. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (12: 297-299). Ankara: TDV Yayınları.

Mintûrî, M. (2011). *Fahrâsat al-Mintûrî*. (M. Bansharîfah, taḥqîq). al-Rabaţ: Markaz al-Dirâsât wa-al-Abhâth wa-Ihya' al-Turâth, al-Rabîtah al-Muhammadiyyah lil-'Ulama'.

Mujârî, M. M. (1982). *Barnâmaj al-Mujârî*. (M. Abu al-Ajfân, taḥqîq). Bayruţ, Lubnân: Dâr al-Gharb al-Islâmî.

Özdemir, M. (1995). Endülüs. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (11: 211-225). Ankara: TDV Yayınları.

Özkan, H. (2012). Vâdiâşî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* (42: 419-420). İstanbul: TDV Yayınları.

Ru‘aynī, ‘A. M. (1962). *Barnāmaj shuyukh al-Ru‘aynī*. (I. Shabbūh, taḥqīq).
Dimashq: Wizārat al-Thaqāfah wa-al-Irshād.

Tujībī, Q. Y. M. (1981). *Barnāmaj al-Tujībī*. (‘A.H. Maṣūūr, taḥqīq). Tuṇis: al-Dār al-
‘Arabīyah lil-Kitāb.

Wādī Aṣhī, M. (1980). *Barnāmaj al-Wādī Aṣhī*. (M. Mahfūz, taḥqīq). Bayruṭ, Lubnān: Dār
al-Gharb al-Islāmī.

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Ders Dışı Konuşma Etkinlikleri

Seyfullah ÖZTÜRK - Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Vildan ÖNCÜL - Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

Özet

Yabancılara Türkçe öğretiminde dört temel becerinin aynı anda geliştirilmesi hedeflenir. Alan yazınında yapılan çalışmalar dikkate alındığında genel olarak öğrencilerin anlama (okuma-dinleme) becerisinde daha başarılı oldukları anlatma (yazma-konuşma) becerisinde ise daha çok sorun yaşadıkları ifade edilmektedir. Dili doğru ve etkili kullanabilmek adına bu becerilerin geliştirilmesi gereklidir. Konuşma becerisinin geliştirilmesi uluslararası bir öğrencinin hedef dilde etkili bir iletişim gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Türkiye’de yaşayan öğrencilerin Türk vatandaşlarla anlaşabilme yetersizliğinden dolayı doğru ve hızlı iletişim önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada uluslararası öğrencilerin konuşma problemleri genel olarak değerlendirilmiş ve ardından konuşma etkinliklerinin bu problemleri ortadan kaldırmada nasıl bir rol üstlenmesi gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır. Konuşma kulüpleri dil öğretiminde yıllardır uygulanan bir modeldir. Türkçe öğretiminde yeterince uygulanmadığı veya uygulamaların yeterli düzeyde olmadığı dikkati çekmektedir.

Konuşma kulüplerinin oluşturulmasında yaş, eğitim düzeyi, ilgi alanları gibi unsurlar dikkate alınmalı ve öğrenciler buna göre dağıtılmalıdır. Tartışılan konulardan biri de öğretici seçimidir. Öğreticinin kim olacağı ve neyi, nasıl yapacağı konuşma kulüplerinin başarısında oldukça önemlidir.

Çalışma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezinde Türkçe öğrenimini gören öğrencilere bir anket uygulanmıştır. Bu çalışmada konuşma kulüplerinin işlerliğine yönelik öğrencilere sorular sorulmuştur. Böylelikle öğrenci talepleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ankette açık uçlu sorular da sorularak öğrencilerin kendilerini ifade etmeleri istenmiştir.

Çalışma sonucunda uluslararası öğrenciler, ders dışı konuşma etkinlikleri istediklerini ve etkinliklerle başarılarının artacağını ifade etmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Yabancılara Türkçe Öğretimi, Konuşma Becerisi, Konuşma Kulüpleri, Ders Dışı Etkinlikler, Uluslararası Öğrenciler

Extracurricular Speaking Activities in Teaching Turkish to Foreigners

Abstract

In teaching Turkish to foreigners, developing the four basic skills simultaneously is targeted. When studies in the literature are taken into consideration, it has been stated that students are in general more successful in understanding (reading-listening) skills and they have more problems with expressing (writing-speaking) skills. These skills should be developed to use the language more correctly and more efficiently. Developing speaking skills will enable international students to have an effective communication in the target language. Due to the inefficiency of students living in Turkey in communicating with Turkish people, a correct and fast communication has become important. In this study, speaking problems of international students were assessed in general and the role of speaking activities was discussed in solving these problems. Speaking clubs is a method used for years in language teaching. It is remarkable that they are not applied sufficiently or that the applications are not sufficient in Turkish education. In forming speaking clubs, elements such as age, level of education and interests should be taken into consideration and the students should be distributed by taking these into consideration. One of the discussed issues is the teacher selection. Who the teacher will be and how s/he will do the activities is very important in the success of speaking clubs. In the study, a questionnaire was given to students studying Turkish at Ondokuz Mayıs University Turkish Language Teaching, Application and Research Centre. The students were asked questions about the functionality of speaking clubs. Thus, students' demands were researched. Open-ended questions were also asked to encourage students to express themselves. As a result of the study, international students expressed that they wanted to have extracurricular speaking activities and that they thought their success could increase with these activities.

Keywords: extracurricular activities, speaking skill, speaking club, international students, teaching Turkish to foreigners

1. Giriş

İnsanlar dünyanın neresinde olursa olsun, hangi toplumun içinde yaşarlarsa yaşasın hayatlarını iletişimsel bir döngü etrafında şekillendirirler. İnsanların ve bazı hayvan türlerinin

bir arada yaşayabilmelerinin en önemli gereklerinden biri, bir başka deyişle de birlikte yaşayabilmenin ön koşulu olarak, bildirişmeyi, haberleşmeyi sayabiliriz (Aksan, 2009: 42).

İletişim sürecinin temel amacı; duygu, düşünce, istek ve bilgilerin dinleyiciye anlaşılır bir şekilde aktarılması, dinleyicinin iletilenleri tam ve doğru anlaması ile karşılıklı anlaşmanın sağlanmasıdır. Başarılı ve sağlıklı bir iletişimin anahtarı, anlama ve anlatmayla ilgili temel dil becerilerini etkili bir şekilde kullanmaktır (Çetin, 2017: 362).

Birçok farklı iletişim alanından bahsetmek söz konusu olsa da iletişim denildiğinde ilk akla gelen kavram konuşma olmaktadır. İnsanlar gün boyu ortalama 12 saat iletişim kurmaktadır. Bunun beş saati dinleme, dört saati konuşma diğerleri ise okuma ve yazmaya ayrılmaktadır. Günlük iletişim bütçesinin önemli bir bölümünü konuşma oluşturmaktadır. Konuşma yoluyla öğrenme, anlama, kendini geliştirme ve geleceğine yön verme daha kolay olmaktadır (Güneş, 2014: 2).

Türkçe öğrenen uluslararası öğrencilerin de etkili bir bildirişim için konuşma becerisini geliştirmesi gerekmektedir. Türkçenin temel dil becerilerinden olan konuşma günlük hayatta en çok kullanılan iletişim yoludur. Bu nedenle Türkçenin temel becerileri arasında en sık kullanılan ve her zaman ihtiyaç duyulan beceri alanıdır (Çerçi, 2015: 187).

Toplum içinde yer edinebilmenin ilk şartı konuşma becerisidir. Üstelik sadece uluslararası öğrenciler değil toplumun bir parçası olan tüm bireyler toplum içerisinde konuşma becerisindeki üstünlüklerine göre değerlendirilmektedir.

İletişim kurmanın temel yolu olan dil, anlama ve anlatma becerilerinden oluşur. İletişim kurmak isteyen birey, öncelikle iletişim öğeleri içerisinde yer alan mesajı anlayabilmeli ve anlatabilmelidir. Bireyin zihninde tasarladıklarını anlatması için ise yazması ya da konuşması gerekmektedir. Kişinin diğer bireylerle ilişkilerini sürdürmesi ve iletişim kurması için en çok gereksinim duyduğu dil etkinliği konuşma becerisidir (Topçuoğlu Ünal, Özer, 2017: 121).

Günümüzde her toplum bireyi için önemi kavranmış olan "iletişim"i güçlendirmek amacıyla çeşitli çabalara, bilgiye ve eğitime gereksinim duyulmaktadır. Özellikle iletişim becerilerinin geliştirilmesi açısından konuşma ve konuşmanın etkileyici gücü yoluyla elde edilen başarı, bireylerin yaşam niteliğiyle doğru orantılı sayılmaktadır (Kurudayıoğlu, 2003: 289).

Günümüzde dünyada yaklaşık 3000 konuşma dili varken bunların yaklaşık sadece 200'ünde yazı dili bulunmaktadır (Tompkins'ten akt. Doğan, 2009: 188).

Konuşma, bireyin çevresiyle kuracağı iletişim ağında en güçlü araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuşmanın iletişim becerisinin en önemli faktörlerinden biri olması, yabancı dil öğrenenlerin de ilk olarak bu beceride başarılı olmayı istemelerine sebep olmaktadır (Alyılmaz, Şengül, 2017: 30).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük “Konuşmak” için aşağıdaki tanımları vermektedir.

1. Bir dilin kelimeleriyle düşüncesini sözlü olarak anlatmak
2. Belli bir konudan söz etmek
3. Bir konuda karşılıklı söz etmek, sohbet etmek
4. Söylev vermek, konuşma yapmak
5. Konuşma dili olarak kullanmak
6. Düşüncesini herhangi bir araç kullanarak anlatmak
7. İlişki kurmak veya ilişkiyi sürdürmek
8. Flört etmek
9. Dargın bulunmamak
10. Oyuncak, hayvan vb. konuşmaya benzeyen birtakım sesler çıkarmak
11. Gizli bir şeyi açığa vurmak, ele vermek
12. Becermek, uzman gibi yapabilmek
13. Geçerli olmak, etkin olmak
14. Şık ve zarif görünmek

Bu tanımlar arasında dil öğretimi açısından ilk yedi madde dikkati çekmektedir. Buradan hareketle yabancı dil veya ikinci dil olarak Türkçe öğrenen bir bireyin düşündüklerini sözlü anlatabilmesi, belli bir konudan söz edebilmesi, hedef dilde sohbet edebilmesi gibi amaçlar etrafında konuşma becerisini geliştirmesi gerekmektedir.

Yabancı bir dilin öğretimi dört temel beceri alanında gerçekleşir. Genel olarak yapılan çalışmalar bu dört beceriyi aynı anda geliştirmeyi amaçlasa da bu durumun her zaman mümkün olmadığı alanyazındaki çalışmalarda da ifade edilmektedir.

Yabancı dil öğrenme, bireyin anadilinde gerçekleştirdiği dilsel becerileri hedef dilde de gerçekleştirebilmesini amaçlayan çok boyutlu bir süreçtir. Dilsel beceriler genel olarak dinleme, okuma, yazma ve konuşmadır. Dinleme ve okuma alıcı; yazma ve konuşma ise verici dilsel becerilerdir. Yabancı dil öğrenimi sürecinde alıcı dilsel becerileri edinmek verici dilsel becerileri

edinmekten daha kolaydır. Başka bir deyişle kod çözme süreci kodlama süreci kadar zor değildir (Hamzadayı, Büyükikiz, 2015: 298).

Yabancılara Türkçe öğretimi çalışmaları incelendiğinde ise, okuma, dinleme ve yazma alanındaki çalışmalara göre konuşma becerisine yönelik çalışmaların sınırlı sayıda araştırıldığı görülmektedir. Yabancılara Türkçe öğretiminde konuşma becerisini konu alan çalışmaların sınırlılığı, konuşma becerisinde kullanılacak ölçme araçlarının henüz ihtiyacı karşılayacak düzeyde geliştirilememesinden kaynaklanmaktadır (Alyılmaz, Şengül, 2017: 30, 31).

Yabancılara Türkçe öğretiminde son dönemde hızla artan çalışmalara rağmen standart bir çerçeve oluşturulamamıştır. Bu nedenle ortak bir Türkçe öğretim modeli geliştirilememiştir. Bunun altında Türkçenin öğretiminin tarihî arka planı yıllar öncesinde görülebilse de modern bir öğretim anlayışının oluşturulma çabasının çok yeni olması yatmaktadır. Alanyazında hızla artan çalışma örnekleri ortak bir yol bulmada yardımcı olacak ve öğretim sorunlarına çok daha kolay çözümler bulunacaktır.

Öğrencilerin etkili bir konuşma becerisine sahip olabilmesi için ders dışı etkinliklerin artırılması gerekmektedir. Sınıfın resmi havasından uzaklaşan ve kendini daha rahat hisseden öğrencilerin başarıları bu durumdan olumlu etkilenecektir. Konuşma kulüpleri dil öğretiminde etkin bir şekilde kullanılmalı ve öğrenci bu etkinliklere özendirilmelidir.

Türkçeyi öğrenen yabancıların konuşma becerisini kazanmaları ve etkili bir şekilde kullanabilmeleri için birtakım etkinlikler planlanıp gerçekleştirilmektedir. Yabancı dil öğretim yöntem ve teknikleri çerçevesinde gerçekleştirilen bu etkinliklerde hedef kitlenin Türkçeyi etkin kullanarak en azından zorunlu yaşam alanlarında, kimseye ihtiyaç duymadan, iletişimini sağlayabilecek bir konuşma yeteneği kazandırmak amaçlanmaktadır. (Göçer, 2015: 24)

2. Yöntem

Çalışmanın amacı uluslararası öğrencilerin konuşma becerisini geliştirmede konuşma kulüplerinin etkin bir şekilde nasıl kullanılabileceğini belirlemektir. Bu doğrultuda çalışmanın evreni Ondokuz Mayıs Üniversitesinde Türkçe öğrenen öğrencilerdir. Bu öğrencilerden gönüllü olan 34 tanesi çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Öğrenciler tek

tek görüşmeye alındığı için zaman problemi oluşmuş ve sayı 34 ile sınırlandırılmıştır. Alınan cevaplar tablo ve grafiklerle anlamlı hale getirilmiştir.

Öğrencilere açık uçlu sorular sorulmuş ve elde edilen cevaplar değerlendirilerek konuşma kulüplerinin nasıl olması gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular

Ülke	Öğrenci Sayısı
Afganistan	4
Demokratik Kongo	1
Fas	1
Filistin	1
Gambiya	2
Gine	1
Gürcistan	1
Irak	7
İran	3
Somali	5
Suriye	4
Türkmenistan	1
Yemen	3

Tablo-2: Katılımcıların Ükelere Göre Dağılımı

Katılımcıların 20'si erkek, 14'ü kız öğrencidir. Katılımcıların yaş aralığı 17-36 olarak belirlenmiştir. Ondokuz Mayıs Üniversitesinde Türkçe öğrenimi gören öğrencilerden seçilen katılımcıların özellikle ileri seviye öğrenciler olması daha verimli bir görüşme imkânı doğurmuştur. Avrupa Birliği Diller İçin Ortak Çerçeve Programında ifade edildiği gibi Temel seviye A1-A2, Orta seviye B1-B2 ve ileri seviye C1-C2' dir.

Tablo-1: Öğrenci Dil Seviyeleri

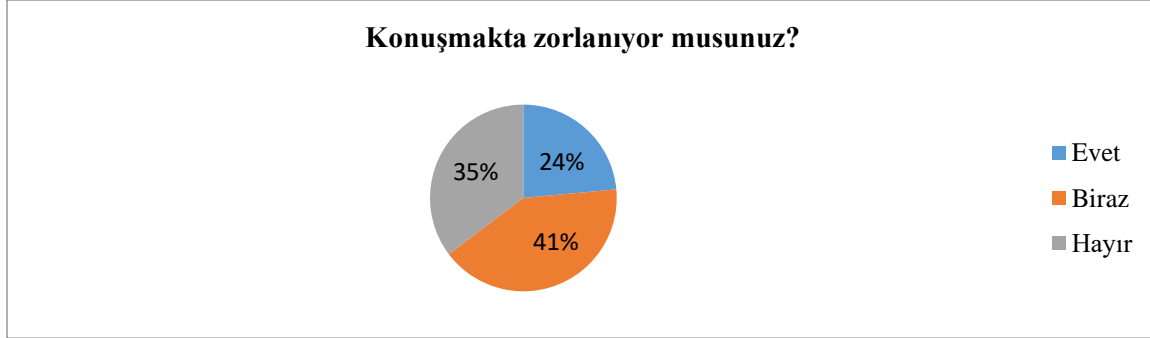
Seviye	Öğrenci Sayısı
C1	18
B2	16

Katılımcıların ülkelere göre dağılımı ise Tablo-2'deki gibidir.

Katılımcılara öncelikle Türkçe konuşmakta zorlanıp zorlanmadıkları sorulmuş. Katılımcılardan 12'si zorlanmadığını ifade ederken diğerleri zorlandıklarını dile getirmişlerdir.

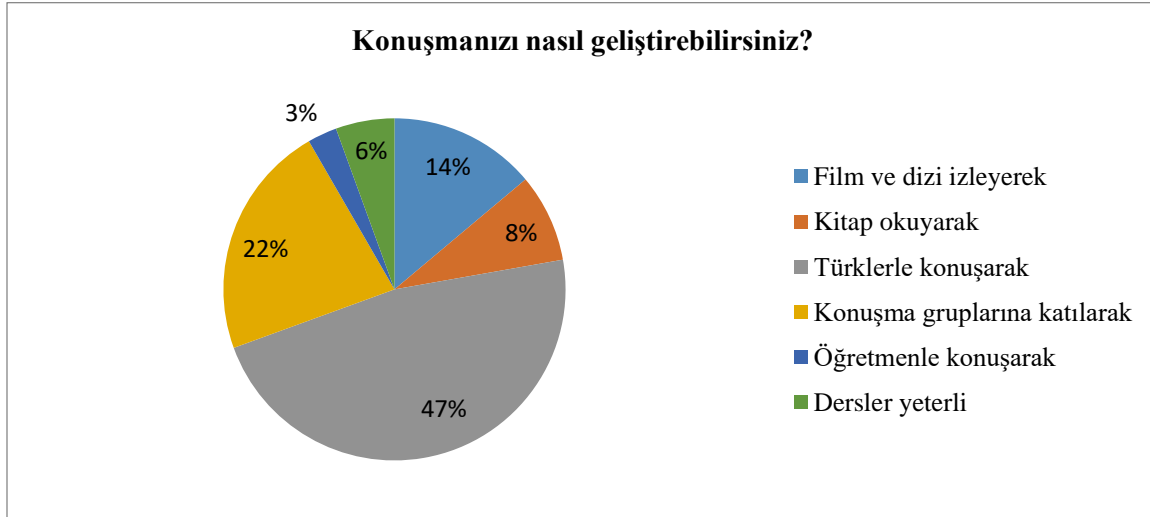
Katılımcıların konuşma becerisindeki sıkıntılarının farkında oldukları gözlenmektedir. Grafik-1'de yüzdelik olarak öğrenci cevapları görülmektedir.

Grafik-1

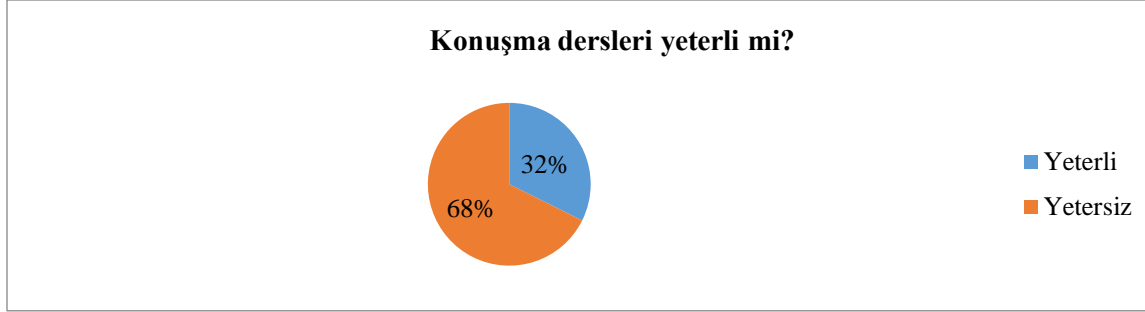
Katılımcılara daha iyi bir konuşma için nelere ihtiyaç hissettikleri sorulmuş. Katılımcıların cevapları aşağıdaki gibidir. Grafikte de görüldüğü gibi katılımcıların büyük çoğunluğu Türklerle pratik yapmak istemektedir.

Grafik-2

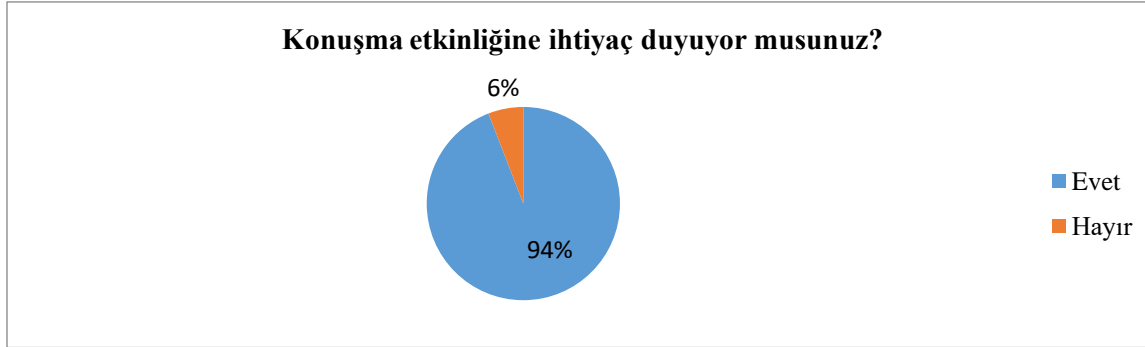
Katılımcılara aldıkları konuşma derslerini yeterli bulup bulmadıkları sorulmuş ve katılımcıların 23'ü yetersiz bulurken 11'i yeterli görmüştür. Bu doğrultuda öğrencilerin %68 daha fazla konuşma dersine ihtiyaçları olduğunu ifade etmektedir.

Grafik-3

Katılımcılara ders dışı bir etkinliğe ihtiyaçları olup olmadığı sorulmuş ve katılımcıların neredeyse tamamı (32) ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir.

Grafik-4

Katılımcılara sınıf içerisinde konuşma yaparken kendilerini nasıl hissettikleri sorulmuş ve adayların kaygı eşiği belirlenmek istenmiştir. Görüşmeler sırasında adaylar kendilerini iyi hissetmediklerini ifade etmişler. Hatta bir katılımcı "Ayağa kalktığımda depresyona giriyorum." cümlesiyle durumu özetlemiştir.

Yabancı bir dili konuşma becerisi açısından düşünüldüğünde bireyin hedef dili ne kadar gerçekleştirebildiğine yönelik düşüncelerinin oluşmasında kişilik özelliklerinden sorumluluk ve dışadönüklük kişilik özelliği belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu durum Türkçeyi yabancı dil olarak konuşma sürecinde motivasyon, kaygı, araç-gereç, bilişsel yeti, öğrenme stratejileri gibi değişkenler kadar kişilik özelliklerinin de belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Hamzadayı, Büyükkiz, 2015: 307).

Adayların ders dışı etkinliklerle özgüven kazanarak kendilerini daha rahat ifade edecekleri muhakkaktır. Katılımcıların verdiği cevaplar Tablo-3'te verilmiştir. Öğrencilerin 16'sı kendini konuşma sırasında baskı altında hissetmediğini ifade etmiş, diğerleri ise konuşma sırasında baskı altında olduklarını kabul etmiştir. 3 katılımcının konuşmam ilerledikçe

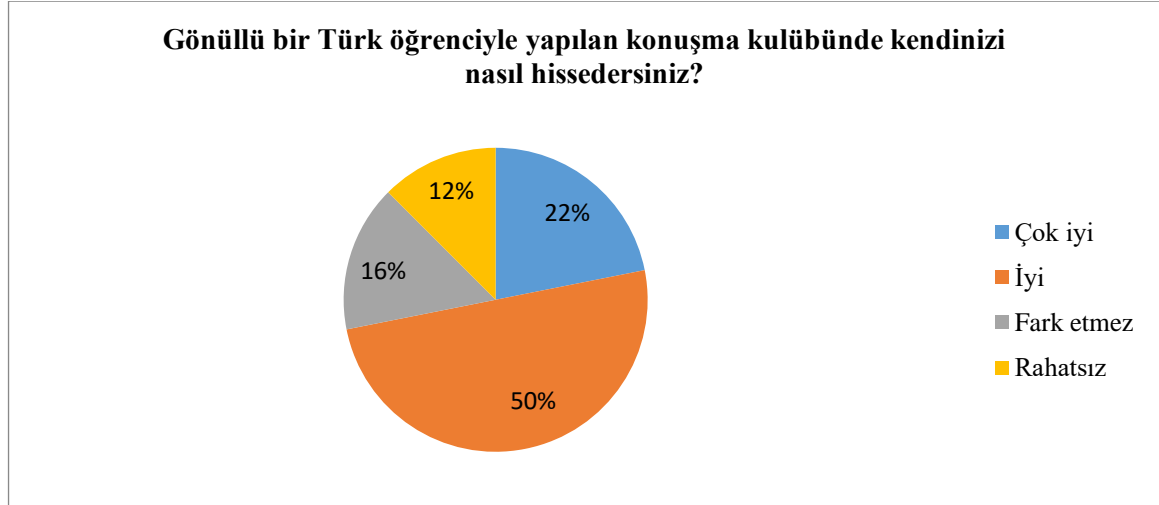
özgüvenlerinin arttığını ifade etmeleri de özgüven konuşma becerisi paralelliğine dikkat çekmektedir.

Tablo-3: Konuşma Sırasında Katılımcı Tepkileri

Durum	Öğrenci Sayısı
Kendimi rahat hissediyorum	11
İyi hissediyorum böylelikle Türkçem ilerliyor	5
İlk başlarda kötü hissediyordum ama şimdi konuştuğça daha iyi hissediyorum	3
Heyecanlı	5
Stresli	4
Utangaç	4
Tereddütlü	1
Depresyonda hissediyorum	1

Katılımcılara ders dışı konuşma etkinlikleri öğretmen dışında Türk öğrencilerle yapılırsa düşünceniz ne olurdu şeklinde soruldu. Sınıfın ve öğretmenin öğrencide oluşturacağı baskı bu şekilde ortadan kaldırılabilir. Katılımcıların bu fikre olumlu yaklaştığı görülmüştür.

Grafik-5

Katılımcılara konuşma kulübünde nasıl bir arkadaş grubu olmasını istedikleri sorulmuştur. Katılımcıların verdiği cevaplar aşağıda listelenmiştir.

Tablo-4: Konuşma Kulübünde Olması İstenen Arkadaş Özellikleri

Özellikler	Öğrenci
------------	---------

	Sayısı
Farklı ülkelerden olsun	10
Çalışkan olsun	3
Daha iyi Türkçe bilsin, yaş ortalaması yakın olsun	1
Daha önceden tanıdıklarım olsun	1
Tecrübeli, saygılı, sosyal, konuşkan olsun	1
Eğitilmiş Türk arkadaş	7
Fark etmez	8
Aynı bölümde okuyacaklarım olsun	3

Katılımcılara konuşma kulüplerinde konuşmak istedikleri konular sorulmuştur. Katılımcıların belirttiği konular Tablo-5'te sıralanmıştır.

Tablo-5: Konuşma Konuları

Konuşma Konuları	Öğrenci Sayısı
Teknoloji	2
Gelenek, Eğitim, Tecrübeler	3
Türkiye	1
Fark etmez	16
Güncel konular	5
Siyaset, Akademik	5
Farklı Ülkeler	1
Hayat, aile, aşk, mutluluk	1

Katılımcılara ders dışı etkinlikleri için hangi zaman ve hangi mekân daha uygun olur diye sorulmuştur. Zaman konusunda katılımcıların ortak bir tavrı bulunmamasına rağmen mekân tercihinde okul dışı bir mekânın tercih edilmek istendiği görülmektedir. Katılımcıların talepleri aşağıda sıralanmıştır.

Tablo-6: Zaman Tercihi

Zaman	Öğrenci sayısı
Akşam	11
Cuma Öğleden Sonra	2

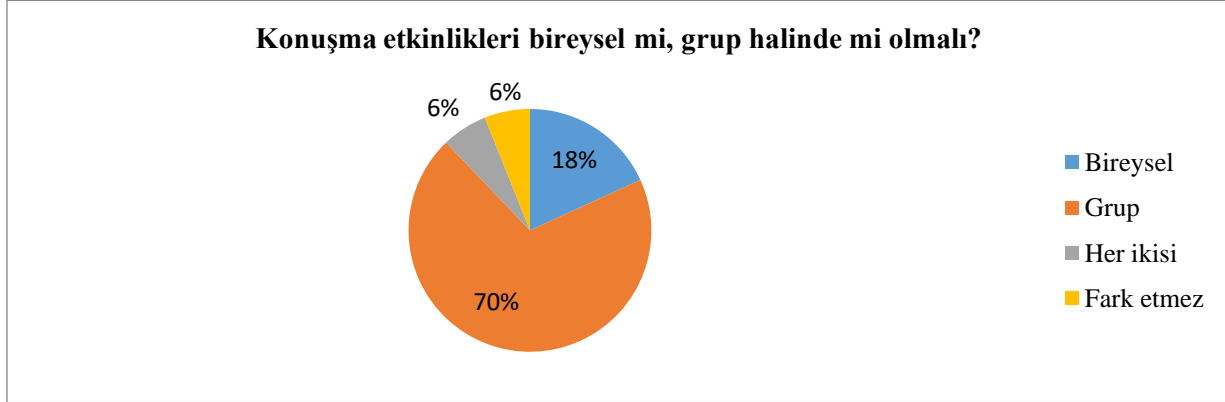
Fark etmez	11
Hafta Sonu	3
Yaz Dönemi	1
Ders Çıkışı	3
Sabah	3

Tablo-7: Mekân Tercihi

Mekan	Öğrenci Sayısı
Bahçe	2
Fak etmez	8
Sahil	1
Okul dışı	4
Açık hava	3
Sınıfta	6
Sakin bir ortam	4
Park veya kafe	3
İnternet üzerinden	1
Konuya uyumlu bir yer	2

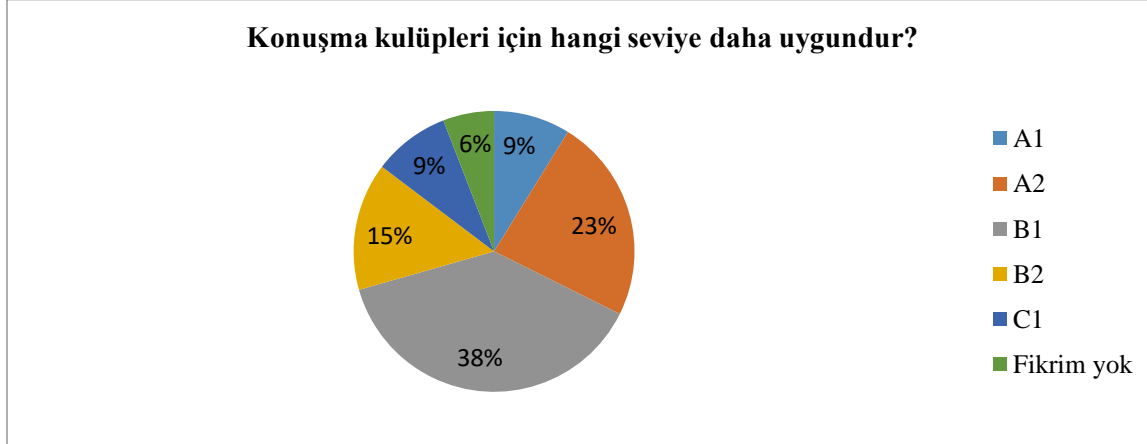
Katılımcılara konuşma kulüplerinde bireysel mi grup olarak mı yer almak istedikleri soruldu. Sınıf içerisinde utangaçlık yaşayan, konuşamayan öğrencilerin benzer bir durumu yaşayabileceği düşünülerek bireysel tercihler dikkate alınmıştır. Katılımcılar grup çalışmasını daha fazla tercih etmektedir. Katılımcıların cevapları Grafik-6'da verilmiştir.

Grafik-6

Türkçe öğretiminde genel olarak üniversite eğitimi göreceğ öğrencilerin A1-A2(Temel Seviye), B1-B2(Orta Seviye) ve C1 (İleri Seviye) kurlarını tamamlaması gerekir. Katılımcılara ders dışı konuşma etkinlikleri için hangi seviyeden başlanılması gerektiği sorulmuştur. Cevaplar Grafik-7'dedir.

Grafik-7

4. Sonuç ve Tartışma

Yabancı bir dili öğrenen bireylerin hiç şüphesiz doğru ve etkili bir konuşma becerisine sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle doğru ve etkili bir konuşma becerisi ilave çalışmalar istemektedir. Aslında Türkçeyi Türkiye'de öğrenenler dili doğal ortamında tanımaktalar ve bu ortamda konuşma pratiği yapabilmektedirler.

Bununla birlikte akademik ortamdan uzaklaşarak yapılan konuşmalar ister istemez birtakım yanlışları da beraberinde getiriyor. Öğrencilerin ders dışında konuşma ve hatta yazma becerileri yine akademik bir plan dahilinde gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle Türkçe öğretim merkezleri konuşma kulüplerini etkin bir şekilde kullanmalıdır.

Konuşma kulüpleri oluşturulurken öğrenci sayıları 3-7 arasında olmalıdır. Grup çalışmasının ardından konuşma sorunları olan veya ifade güçlüğü olan öğrenciler mutlaka bireysel çalışmalarla desteklenmelidir.

Nitekim, utangaçlık, çekingenlik gibi davranışları gösterebilen içedönük bireyler için bireyselleştirilmiş bire bir konuşma eğitimi yerinde olacaktır. Ne var ki; birçok farklı anadile sahip öğrencinin birlikte bulunduğu eğitim/öğretim ortamlarında bireyselleştirilmiş bir Türkçe öğretimi gerçekleştirebilmek pek mümkün değildir. (Hamzadayı, Büyükkiz, 2015: 308-309)

Sınıf ortamında yapılması mümkün olmayan bireysel çalışmalar kulüp faaliyetleri sırasında yapılabilir. Oluşturulan gruplarda aynı dil konuşurlarının bir arada olmamasına özen gösterilmelidir. Gruplar oluşturulurken yaş, cinsiyet, inanç, okunacak bölüm de dikkate alınabilir.

Konuşma kulüpleri için en uygun zaman dilimi derslerden bir-iki saat sonrasıdır. Öğrenci bu arada dersin yorgunluğunu atabilir. Haftada iki veya üç kez bu etkinliklerin yapılması uygun olacaktır. Mekân konuşma konusuna göre belirlenebilir. Söz gelimi tarihten bahsedilecekse tarihî bir mekân tercih edilebilir. Ders mantığından ve ortamından uzak olunması için genelde sınıf dışı alanlar tercih edilmelidir. Burada denge korunmalı çok abartılı mekanlar olmamalı, mekan konuşma faaliyetinin önüne geçmemelidir.

Konuşulacak konular katılımcı öğrenciler birlikte belirlenmeli, konuların derslere ve seviyeye uygunluğuna dikkat edilmelidir.

Konuşma kulüplerinin oluşturulmasında kurum öğretmenleri mutlaka görev almalı ve öğrenci takibini yapmalıdır. Fakat etkinlikler Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı, Yabancı Diller, Dil Bilim vb. alanlardan bu alana ilgi duyan dördüncü sınıf öğrencileri tarafından yaptırılabilir. Böylelikle öğrenci kendini bir arkadaş ortamında bulacaktır. Önemli olan öğretici tarafından gözetim ve denetim aşamasının yapılabilmesidir.

Konuşma kulüpleri her seviyede yapılabilir; fakat B1 seviyesi bu kulüplerin aktif olarak kullanımı için daha uygundur. Temel seviyeyi tamamlayıp gerekli birikime ulaşmış öğrenciler

konuşma etkinliklerinden daha fazla zevk alacaklar buna bağlı olarak da etkinliklere daha fazla katılacaklardır.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Alyılmaz, S., Şengül, K. (2017). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil öğrenme stratejileri*. İstanbul: Kesit Yayınları

Çerçi, A. (2015, Aralık). Türkçe öğretmenlerinin öğrencilerin konuşma becerisini ölçme ve değerlendirmeye ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 2 (4), 186-204.

Çetin, D. (2017). *Uygulamalı Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi el kitabı 1. cilt*, (Ed. Develi, H. vd.) İstanbul: Kesit Yayınları

Doğan, Y. (2009). Konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerileri, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 185-204.

Göçer, A. (2015, Aralık). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde konuşma becerisinin kazandırılması, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 21-36.

Güneş, F. (2014). Konuşma öğretimi yaklaşım ve modelleri, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 1-27. Doi: 10.14686.

Hamzadayı, E., Büyükkız, K. K. (2015, Nisan). Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerin konuşma becerisi öz yeterlik algıları ile kişilik tipleri arasındaki ilişki, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 297-312.

Kurudayıoğlu, M. (2003). Konuşma eğitimi ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (13), 287-309.

Topçuoğlu Ünal, F., Özer, D. (2017). Ortaokul öğrencileri için konuşma becerisi tutum ölçeği: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *International journal and Language Academy*, 5 (6), 120-131. Doi: 10.18033.

KSÜ İktisadi ve İdari Bilimler Bölümlerinde Son Sınıf Öğrencilerinin Girişimcilik Hakkında Bilinç Düzeyinin Araştırılması

Hasan SERİN - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Yunus ŞAHİN - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Erdi EKREN - Ankara Üniversitesi

Özet

Ekonomik değerleri oluşturan, toplumsal refahı sağlayan en önemli üretim faktörlerinden biri Girişimdir. Girişimci, bulunduğu döneme uyum sağlayan, yenilikleri takip eden, farklı ve yaratıcı fikirleri olan ve risk almaktan korkmayan kişidir. Toplumda bilhassa gençler arasında girişimcilerin hem nitelik hem nicelik olarak dinamik bir güce ulaşmasında girişimcilik hakkında bilinç düzeyinin artırılması etken bir rol oynamaktadır. Türkiye’de üniversite son sınıf öğrencilerinin kişilik özellikleri, çevresel faktörler, üniversitede öğrendikleri bilgiler sonucunda oluşan girişimcilik düzeyine ilişkin araştırmalar önem kazanmıştır.

Bu çalışmada, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler bölümlerinde bulunan son sınıf öğrencilerinin girişimcilik bilinç düzeylerini yüz yüze anket metodu ile araştırılmıştır. Ankete katılanların %53,3’ü bayan ve % 46,7’si erkektir. T-testine göre; ekonomi ve idari bilimler öğrencileri arasında problemleri çözme, yaratıcı fikirlere sahip olma ve farklı fikirler elde etme gibi faktörlerde farklılıklar bulunmuştur ($p<0.05$).

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik bilinç düzeyi, son sınıf öğrenciler, Türkiye

Research on Entrepreneur Conscious Level of Senior Class at Economics and Administrative Departments in KSU

Abstract

One of the most important purposes of the present time is raising qualified individuals. Graduated individuals get business opportunity and important contributions as entrepreneur for themselves and their societies. Entrepreneur is a person who gets into whereabout, follows innovations, has different and creative ideas, and takes risk. In recent years, researches on environment factors, information at university, and personality characteristics of senior class students have gained importance.

In this research, it was determined that entrepreneur levels of final year students at Kahramanmaraş Sutcu Imam University (KSU), Economics and Administrative departments were examined by face to face survey method. 53.3% of the survey participations were girl and 46.7% of them were boy. According to t-test; it was determined that there was difference between economics and administrative students about solving the problems, having creative ideas, getting different opinions and jobfinding easily ($p < 0.05$). Besides, it was found that management students share (88.7%) judgement of "do what is impossible".

Keywords: Entrepreneur conscious level, senior class students, Turkey

1.GİRİŞ

Ekonomik ve sosyal gelişmenin temel dinamiğini girişimciliktir. Girişimciliğin önemi sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte küreselleşmenin etkisiyle hızla artmıştır. Gelecek planı yapan öğrenciler ve işsizler için girişimcilik bir kariyer alternatifi olarak düşünülmektedir. Girişimciliğin ekonomik büyümeye katkı sağlaması, işsizlik oranlarında da büyük düşüşler sağlaması girişimcilik potansiyeline sahip bireylerin ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Girişimci potansiyelin ortaya çıkmasında en önemli faktörlerden biri de eğitimidir.

Girişim; bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için faaliyette gösteren ve bu faaliyet sonucunda üretilen mal ve hizmetleri gelir karşılığında satarak sahibine maddi ve manevi yarar sağlayan, mali, hukuki ve ekonomik yapıya sahip tüzel kişiliklerdir (Gartner, 1988). Girişimci; bulduğu fırsat doğru olarak algılayan ve elindeki fırsattan en iyi şekilde faydalanmak için kaynakları bir araya getirerek iyi bir organizasyon kuran,

yenilik yaratmaya çalışan ve tüm riskleri göze alan kişidir (Kaygın ve Güven, 2013). Girişimcilik; girişimde bulunan bireyin bir değer yaratmak için, bulduğu bir fırsatı tanımlayıp değerlendirerek, elinde olan fırsattan en iyi şekilde faydalanmak için gerekli faaliyetlerin yapılmasını sağlayan bir süreçtir (Karcıoğlu ve Kaygın, 2013).

Üretimde ve verimlilikte artış, gelir düzeyinde artış, sağlık sektöründe gelişmeler, eğitim ilerlemeleri, bilişim ve teknolojinin gelişmesi gibi birçok faktör ise girişimciliği ekonomik faydalarını içermektedir (Gözek, 2006).

1056 girişimci adayı üzerinde yapılan bu araştırmada, adayların girişimcilik niyetleri ile çevresel tutumları incelenerek yapacakları girişimlere başlamadan önce potansiyel girişimcilerde çevresel farkındalık ve hassasiyet oluşturarak için çevreye duyarlı girişimciler olmasının nasıl katkı sağlanacağı ele alınmıştır. Toplanan veriler, SPSS v23.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda ise öğrencilerin girişimcilik niyeti puanlarının yüksek, ancak çevresel tutum puanlarının düşük olduğu tespit edildiği bildirilmiştir (Sabuncu Güleç, 2017).

Çanakkale Onsekiz Mart üniversitesi, İşletme ve Mühendislik fakültesi öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemek için yapılan bu çalışmanın sonucunda işletme bölümü öğrencilerinin içsel kontrol hissi, başarıma ihtiyacı, risk alma eğilimi, belirsizliğe karşı tolerans, kendine güven duyma ve yenilikçi olma eğilimlerinin tamamı, mühendislik bölümü öğrencilerinden daha yüksek bulunmuştur. Araştırma bulguları işletme eğitiminin, mühendislik eğitime kıyasla girişimcilik eğilimini daha yüksek oranlarda etkilediğini göstermekte olduğu bildirilmiştir (Karakas, 2012).

2. MATERYAL VE METOT

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler son sınıf öğrencilerinin girişimcilik hakkında bilinç düzeyini belirlemek için yapılan bu çalışmada son sınıf öğrencilerine anket uygulanmıştır. Bu çalışmada, 35 soruluk kapalı uçlu nicel araştırma anketi kullanılmıştır. Anketör ve anket uygulanan katılımcı bir araya gelerek karşılıklı bilgilendirmeler yardımı ile katılımcıların soruları yanıtlamışlardır. Veri analizinde anket sonuçları SPSS programı ile değerlendirilerek, tanımlayıcı istatistikler ve frekans tablolarından faydalanılmıştır.

3. BULGULAR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin girişimcilik hakkında bilin düzeyinin araştırılması için; anketör ve anket uygulanan katılımcı bir araya gelerek karşılıklı bilgilendirmeler yardımı ile katılımcılar soruları yanıtlamışlardır. Anketlerden elde edilen verilerin istatistiksel analiz sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Çizelge 1. Fazla para kazanmak için risk almaktan korkmam

(%)	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Bayan	13,5	9,5	28,5	18,5	30,0	100
Bay	12,9	4,3	20,3	15,9	46,6	100
Toplam	13,2	6,7	24,1	17,1	38,9	100

Fazla para kazanmak için risk almaktan korkmam, %95 güven düzeyinde yapılan χ^2 testi karşılaştırılmış fakülteler ve cinsiyet arasında önemli farklılıklar ($p<0.05$) olduğu bulunmuştur. Elde edilen çapraz tablo sonuçları Çizelge 1’de verilmiştir. Fazla para kazanmak için risk almaktan korkmam sorusu için en yüksek oran da Kesinlikle katılıyorum cevabı ile cinsiyete göre bakıldığında erkek öğrencilerin %46,6’u, bayanların ise %30,0’i Kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir.

Çizelge 2. Sorunları çözecek yaratıcı fikirlere sahibim

(%)	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Bayan		3,5	20,4	35,8	40,3	100
Bay	1,3	1,7	14,7	24,6	57,8	100
Toplam	0,7	2,5	17,3	29,8	49,7	100

Sorunları çözecek yaratıcı fikirlere sahibim, %95 güven düzeyinde yapılan χ^2 testi karşılaştırılmış fakülteler ve cinsiyet arasında önemli farklılıklar ($p<0.05$) olduğu bulunmuştur. Elde edilen çapraz tablo sonuçları Çizelge 2’de verilmiştir. Sorunları çözecek yaratıcı fikirlere sahibim sorusuna Kesinlikle katılıyorum cevabı cinsiyete göre

bakıldığında erkek öğrencilerin %57,8'i Kadınların ise %40,3'ü Kesinlikle katılıyorum cevabı verdiği belirlenmiştir.

Çizelge 3. Oluşacak fırsatları değerlendirecek kapasiteye sahibim

(%)	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Bayan		4,0	12,9	31,3	51,7	100
Bay	0,4	3,0	10,8	25,9	59,9	100
Toplam	0,2	3,5	11,8	28,4	56,1	100

Oluşacak fırsatları değerlendirecek kapasiteye sahibim, %95 güven düzeyinde yapılan χ^2 testi karşılaştırılmış fakülteler ve cinsiyet arasında önemli farklılıklar ($p<0.05$) olduğu bulunmuştur. Elde edilen çapraz tablo sonuçları Çizelge 3'de verilmiştir. Oluşacak fırsatları değerlendirecek kapasiteye sahibim sorusuna verilen Kesinlikle katılıyorum cevabı cinsiyete göre bakıldığında erkek öğrencilerin %59,9'u Kadınların ise %51,7'si Kesinlikle katılıyorum cevabı verdiği bulunmuştur.

Çizelge 4. Müşterilerin farklı ihtiyaçları karşısında yeni ürün tasarlarım

(%)	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Bayan	0,5	5,5	12,4	32,8	48,8	100
Bay	1,7	3,4	19,4	22,0	53,4	100
Toplam	1,2	4,4	16,2	27,0	51,3	100

Müşterilerin farklı ihtiyaçları karşısında yeni ürün tasarlarım, %95 güven düzeyinde yapılan χ^2 testi karşılaştırılmış fakülteler ve cinsiyet arasında önemli farklılıklar ($p<0.05$) olduğu bulunmuştur. Elde edilen çapraz tablo sonuçları Çizelge 4'de verilmiştir. Müşterilerin farklı ihtiyaçları karşısında yeni ürün tasarlarım en yüksek oran da Kesinlikle katılıyorum cevabı ile cinsiyete göre bakıldığında erkek öğrencilerin %53,4'ü Kadınların ise %48,8'i Kesinlikle katılıyorum cevabı vermiştir.

4. SONUÇ

Bu araştırmaya toplam 432 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların 201 tanesi (%46.5'i) bayan, 231 tanesi (%53.5'i) erkektir. Girişimcilik bilincinin üzerinde cinsiyet farkının önemli bir etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Sorulara verilen yanıtlar değerlendirildiğinde öğrencilerin genel olarak girişimcilik hakkında bilgi sahibi olduğu belirlenmiştir. Üniversitede son sınıf öğrencilerinin girişimcilik hakkında bilinç düzeyini araştırmak için yapılan anket sonucunda, risk alma, belirsizliğe karşısında tedbirli olma, yeniliğe açık, duygu kontrollerini sağlama, yüksek özgüven ve başarıma arzusuna sahip olduğu belirlenmiştir.

Yeni bir iş fikri oluşturma ve iş kurma için girişimcilik eğitiminin verilmesi, öğrencilerin girişimcilik hakkında bilinç düzeyinin artması üzerinde olumlu sonuçlar tespit edilmiştir. Girişimcilik dersi alan öğrencilerin, bu dersi almayan diğer öğrencilere nazaran girişimcilik eğiliminin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin yaşadıkları yerler (Büyükşehir, İl, İlçe v.s) girişimcilik bilinci arasındaki ilişki incelendiğinde, yaşanan yerin girişimcilik bilinci ile çok alakalı olduğu tespit edilmiştir. Özgüven, risk alma, başarıma ve kişinin kendini kanıtlama arzusu, ekonomik bağımsızlık, daha fazla para kazanma arzusu, takdir edilme ve beğenilme girişimciliği etkileyen önemli faktörlerdendir.

Kaynaklar

[1] Gartner, W.B. 1988. Who is an Entrepreneur?, Is the Wrong Question?, American Journal of Small Business, Vol:12, No:4 , 11-32.

[2] Gözek, S. 2006. Girişimci Adayının Özellikleri, Girişimcilik Eğilimleri ve Girişimci Adaylarına Sağlanan Destekler. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

[3] Karakaş, A.F., 2012. İşletme ve Mühendislik Bölümü Öğrencilerinin Girişimcilik Eğiliminin Karşılaştırılması: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale.

[4] Karcıoğlu, F. ve Kaygın, E. 2013. Girişimcilik Sürecinde Dönüştürücü Liderlik Anlayışı: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(3): 1-20. Erzurum.

[5] Kaygın, E. ve Güven, B. 2013. Güçlü Kadınlar: Türkiye’de Kadının Girişimciliği.

İstanbul: Çatı Akademi.

[6] Sabuncu Güleç, R., 2017. Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğrencilerinin

Girişimcilik Niyetleri ve Çevresel Tutumlarını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma.
Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.

Kuvvet Antrenmanındaki Hormonal Değişimler

Cem Sinan ASLAN - Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Ender EYUBOĞLU - Bartın Üniversitesi

Özet

Kuvvet antrenmanı, insanlarda kas kuvveti, vücut kompozisyonu, kemik kalitesi, postür, denge ve yaşam kalitesi gibi sağlık ve performansla ilgili parametrelerde anlamlı gelişmeler sağlamaktadır. Kas hasarının kas protein artışını etkileyen çeşitli mekanizmaları uyararak hipertrofi sürecini desteklediği düşünülmektedir. Endokrin cevaplar, bu süreçte katabolik hormonlar (kortizol) vasıtasıyla kas proteini yıkımı, anabolik hormonları (testosteron, büyüme hormonu) kullanarak da kas proteinlerinin yeniden oluşturulması için anahtar rol oynar. Birçok çalışmada kortizolun egzersiz kaynaklı değişimleri kas hasarı için belirleyici bir faktör olarak kullanılmıştır (Kraemer, 2002). Büyüme hormonu, hücrel proteinlerin sentezini hızlandırarak, doku proteinlerini arttırır. Testosteron vücut dokusunda, özellikle kaslarda protein depolanmasını arttırır.

GİRİŞ

Antrenman; belirli bir sistem içinde hedeflenen sportif performansı elde etmek için bir program çerçevesinde, sportif performans öğelerini geliştirmeye yönelik çalışmaların tümüdür. Kuvvet antrenmanı, insanlarda kas kuvveti, vücut kompozisyonu, kemik kalitesi, postür, denge ve yaşam kalitesi gibi sağlık ve performansla ilgili parametrelerde anlamlı gelişmeler sağlamaktadır. Direnç antrenmanı birçok kişi için sağlık ve formdalık seviyesini arttırmak için kabul gören bir yöntemdir.

Ağır direnç egzersizleri kas kuvvetinde artışlarla birlikte kas hipertrofisini de uyaran etkili bir mekanizmadır. Kas hipertrofisi miyofibril proteinlerinin artması sonucunda kas çapının büyümesi olarak tanımlanır.

Hipertrofik kuvvet antrenmanı; her egzersiz için çok sayıda setin (3-5) kısa dinlenme aralıklarıyla (60-120 sn)orta yüksek tekrar sayılarıyla (8-12) toplam 20 set

civarı uygulandığında akut hormonal cevapların en fazla verildiği çalışma olarak kabul edilir. (Ahtiainen ve ark., *J Strength Cond Res*, 2005).

Akut hormonal cevaplar önemlidir, çünkü testosteron ve büyüme hormonu gibi anabolik hormonlar kas hücrelerindeki protein sentezini arttırmaları. Anabolik etkileri olan hormonlardaki değişimlerin kuvvet çalışmalarına uyum sağlanmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. (Ahtiainen ve ark., *J Strength Cond Res*, 2005).

Mc Ardle ve arkadaşlarına (2001) göre endokrin sistemin fonksiyonel çalışması şöyle özetlenebilir:

1- Endokrin sistem bir kaynak organ, bir nakledilen madde (hormon) ve bir hedef ya da alıcı organdan oluşur. Steroid veya amino asit (polipeptid) türevleri hormonları meydana getirir.

2- Hormonların temel işlevi enzim fonksiyonlarını yükseltmek ya da korumak amacıyla özel reseptör rolü oynayarak hücrel reaksiyonların miktarını arttırmaktır.

3- Sentezlenen, salınan, hedef organ tarafından alınan ve kanla taşınan toplam hormon miktarları kan hormon yoğunluğunu artırır.

4- Çoğu hormon çevresel etkenler sonucu ihtiyaç duyulduğunda, diğerleri de düzenli aralıklarla salınır. Bazılarının döngüsü haftalar sürerken, çoğu 24 saatlik döngüde oluşur.

5- Ön hipofiz (anterior pituitary) en az 6 hormon salgılar: PRL (prolaktin), gonadotropik hormonlar FSH (folikül stimulan hormon) ve LH (luteinizan hormon), kortikotropin, TSH (tiroid stimulan) ve GH (büyüme hormonu).

6- GH, hücre bölünmesini ve hücrel artışı destekler. IGFs (somatomedins) de GH'nin bazı etkilerine aracılık eder.

7- TSH, tiroid bezinden salgılanan hormon miktarını kontrol eder ; ACTH (adrenokortikotrop hormon), adrenal korteksten çıkan hormonları düzenler; PRL, kadınlarda ikincil cinsel özelliklerin üretimi ve gelişmesini etkiler; FSH ve LH, kadınlarda östrojen , erkeklerde testosteron salınımını uyarır.

8- Arka hipofiz (posterior pituitary), böbreklerden su atımını kontrol eden ADH (antidiüretik hormon) ile doğum ve emzirmede rol oynayan önemli bir hormon olan oksitosini salgılar.

9- PTH (paratiroit) kandaki kalsiyum dengesini kontrol eder; kanda kalsiyum yoğunluğunun azalması PTH salınımını tetikler. En önemli etkisi üç hedef organı uyararak (kemikler, böbrekler, ince bağırsak) iyonik (serbest) kalsiyum düzeylerini yükseltmektedir.

10- TSH tüm hücrelerin metabolizmalarını uyarır ve enerji metabolizmasındaki karbonhidrat ve yağ yıkımını artırır.

11- Adrenal bezdeki iç (medulla) ve dış (korteks) bölümlerden iki farklı tipte hormon salgılanır. Medulla epinefrin ve norepinefrin salgılar. Adrenal korteks ise hücre dışı sodyum ve potasyum düzeylerini düzenleyen minerolekortikoid, glutokortikoid (glukogenesisi uyararak insülin antagonistlerine çevirir) ve ikincil erkek cinsiyet özelliklerini kontrol eden androjenleri salgılar.

12- Erkeklerdeki testisler ile kadınlardaki yumurtalıklar; testosteron (testisler), östrojen estradiol, progesteron (yumurtalıklar) üretir.

13- Orta seviyede aerobik egzersiz ve direnç antrenmanı antrenmansız erkeklerde testosteronu artırıyor. Kadınlarda da plazma testosteron ve östrojen seviyeleri egzersiz esnasında yükseliyor.

14- Pankreasın β -hücrelerinden salgılanan insülin hücrelere glikoz taşınmasını artırır. Böylece insülin kan glikoz seviyelerini ve karbonhidrat metabolizmasını kontrol eder. Toplam insülin eksikliği, hassasiyetinin azalması veya bu hormona direncin artması diyabet melliusa neden olur.

15- Pankreasın α -hücreleri insülinin antagonisti olan ve kandaki şeker seviyelerini yükselten glucagon salgılar.

16- Antrenman; dinlenmede, egzersize bağlı hormon üretiminde ve salınımında farklı etkiler göstermektedir. Antrenmanlı kişilerde antrenman esnasında ACTH ve kortizol değerlerinde yükselen hormonal cevaplar görülürken, GH, PRL, FSH, LH, testosteron, ADH, troksin, katekolomin değerlerinde gerileme görülmektedir. Aldesteron, venin ve anjiyotensin değerlerinde antrenmanla bir cevap oluşmamaktadır.

17- β -endorfinin egzersize bağlı olarak artması ağrı eşiğinin yükselmesine neden oluyor olabilir.

18- Düzenli egzersiz doğal immün fonksiyonda istenen olumlu etkiyi sağlamaktadır. Güçlenmiş bir immün profil birçok kansere karşı da koruma sağlar.

Testosteron ve büyüme hormonu direnç antrenmanı adaptasyonunun temel iki hormonudur. Testosteron büyüme hormonu salgılanmasını artırır ve sinir sistemi fonksiyonu ile beraber kas kuvveti üretimini artırır. (Mc Ardle ve ark., 2001).

Endokrin bezler tarafından üretilen hormonlar insan vücudundaki hemen hemen tüm fonksiyonları etkiler;

- enzim sistemini hareketlendirir
- hücre zarının geçirgenliğini artırır
- kas kasılması ve gevşemesine neden olurlar
- protein ve yağ sentezini uyarırlar
- hücre salınımı başlatırlar. (Mc Ardle ve ark., 2001)

Endokrin sistem kas proteininin sentezine aracılık ederek antrenman sürecinde önemli bir rol oynar. Kas proteini döngüsü protein metabolizmasının tamamlayıcı bir bölümüdür ve kas dokusundaki yıkım (egzersiz esnasında) ve sonrasında yenilenme (toparlanma sırasında) için gereklidir. (Crewther ve ark., Sports Med, 2006).

Kas hasarının kas protein artışını etkileyen çeşitli mekanizmaları uyararak hipertrofi sürecini desteklediği düşünülmektedir. Endokrin cevaplar, bu süreçte katabolik hormonlar (kortizol) vasıtasıyla kas proteini yıkımı, anabolik hormonları (testosteron, büyüme hormonu) kullanarak da kas proteinlerinin yeniden oluşturulması için anahtar rol oynar. Birçok çalışmada kortizolun egzersiz kaynaklı değişimleri kas hasarı için belirleyici bir faktör olarak kullanılmıştır (Kraemer, 2002).

Büyüme hormonu, hücre proteinlerin sentezini hızlandırarak, doku proteinlerini artırır. Testosteron vücut dokusunda, özellikle kaslarda protein depolanmasını artırır.

SONUÇ

- Yaş grupları arasında fark var
- Cinsiyetler arasında fark var

- Dinlenme aralıkları arasında fark var
- Antrenman durumu etkili
- Antrenman programı (yoğunluk, kapsam) etkili

Birçok çalışma testosteronun kas dokusu üzerinde önemli bir anabolik etkisi olduğunu göstermiştir. Direnç antrenmanı genç erkeklerde kan testosteron konsantrasyonu seviyelerini arttırır. Ancak bu değişim yetişkin erkeklere göre daha düşük seviyede kalır. Pullinn ve arkadaşlarının (2002) aynı relatif yüklenmede kadın, erkek ve adolesan erkeklerin antrenmana hormonal cevaplarını karşılaştırdıkları çalışmada testosteron seviyeleri anlamlı seviyede artan tek grup yetişkin erkekler olmuştur. Diğer çalışmalarda da yetişkin erkeklerin antrenmana testosteron cevapları genç erkeklere göre yüksek bulunmuştur.

Antrenmansız bireylerde yüksek hacimdeki bir antrenman hormon salınımında daha güçlü bir uyarılmaya neden olur ve bu durum kuvvet antrenmanı planlamasında dikkate alınmalıdır. Diğer taraftan, uzun süreli antrenman yapmış bireylerde aynı hormonal uyarılmayı sağlamak ve daha fazla testosteron cevabı almak için daha yüksek yoğunlukta bir antrenman gerekli olabilir (Cadore ve ark., *J Strength Cond Res*, 2008).

Testosteron ve büyüme hormonu direnç antrenmanında şu faktörlerle daha fazla salgılanır:

- Yüksek şiddet
- Kısa dinlenme aralığı
- Büyük kas grupları ile çalışma
- ~ 20 set

Sonuç olarak; kuvvet çalışmalarının hormonal değişimler yoluyla anabolik süreçte önemli rol oynadığını ve kas kütesinin artmasında pozitif bir etki sağladığı, doku büyümesi ve yeniden yapılanmasında, hormon konsantrasyonundaki kronik bir değişimden ziyade akut hormonal yanıtların daha etkili olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR:

- Ahtiainen, J. P., Pakarinen, A., Alen, M., Kraemer, W. J., Hakkinen, M. K. (2005). Short vs. Long Rest Period Between The Sets in Hypertrophic Resistance Training: Influence on Muscle Strength, Size, and Hormonal Adaptations in Trained Men. *Journal of Strength and Conditioning Research*. 19(3), 572-582.
- Cadore, E. L., Lhullier, F. L. R., Brentano, M. A., Silva, E. M., Ambrosini, M. B., Spinelli, R., Silva, R. F., Krueger, L. F. M. (2008) Hormonal Responses To Resistance Exercise in Long-Term Trained and Untrained Middle-Aged Men. *Journal of Strength and Conditioning Research*. 22(5)/1617-1624.
- Crewther, B., Keogh, J., Cronin, J., Cook, C. (2006). Possible Stimuli for Strength and Power Adaptation Acute Hormonal Responses. *Sports Med.*; 36 (3): 215-238.
- Kraemer, W. J., Ratamess, N. A. (2005). Hormonal Responses and Adaptations to Resistance Exercise and Training. *Sports Med* 35 (4): 339-361.
- Kraemer, WJ, Adams, K, Cafarelli, E, Dudley, G, Dooly, C, Feigenbaum, MS, Fleck, SJ, Franklin, B, Fry, AC, Hoffman, J, Newton, RU, Potteiger, J, Stone, M, Ratamess, NA, and Triplett-McBride, T. (2002) Progression Models in Resistance Training for Healthy Adults. *Med Sci Sports Exerc* 34: 364-380.
- McArdle, W. D., Katch, F. I., Katch, V. L. (2001). Exercise Physiology, energy, Nutrition and Human Performance. Fifth Edition. Lippincott Williams & Wilkins. 409-410.
- Pullinen T, Mero A, Huttunen P. (2002). Resistance exercise-induced hormonal responses in men, women, and pubescent boys. *Med Sci Sports Exerc*; 34 (5): 806-13.

Çocuk ve Adolesan Dönemi Bireylerde Cinsiyete Göre Vki ve Vücut Bileşimi Değerlerinin Karşılaştırılması: Bir Diyet Polikliniği Örneği

Leyla BAHAR - Mersin Üniversitesi

Mustafa BAHAR - Sistem Tıp Merkezi

Sema ERDEN ERTÜRK - Mersin Üniversitesi

Özlen TUBAY BAĞDATOĞLU - Mersin Üniversitesi

Özet

Amaç: Beslenme; büyüme, yaşamın sürdürülmesi ve sağlığın korunması için besinlerin kullanılması işlemidir. Bireylerin yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmesi, doğru beslenme alışkanlıkları kazanması; beslenme ile ilgili sağlık sorunlarının en aza indirilmesinde koruyucu rol oynayan etmenlerden biridir. Bu çalışmanın amacı, çocukluk ve adolesan dönemde VKİ ve vücut bileşenleri değerlerinin cinsiyetler arasında kıyaslanması ve değerlendirmeler sonucunda, beslenme rehberleri oluşturulmasına katkı sağlamaktır.

Materyal ve Metod: Çalışmanın evrenini 2017-2018 yılı boyunca bir diyet polikliniğine kilo vermek amacıyla başvuran 6374 danışan ve hasta oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini, 6-18 yaşları arasında olan çocuk ve adolesan grup olup, 60 kız, 55 erkek meydana getirmiştir.

Başlangıçta verilere ait tanıtıcı istatistikler elde edilmiştir. Daha sonra bu verilere ait ortalama ve yüzdeliklerine ait cinsiyet, yaş, boy, kilo, VKİ, Yağ(kg), yağ(%), yağsız kütle, sıvı(kg)'lara ait demografik veriler elde edilmiştir. İlgili verilere Kolmogorov Smirnov Normallik Testi yapılmış ve veri yapısına uygun istatistik analiz yöntemleri uygulanmıştır, uygulanan bu istatistikler tablolaştırılmıştır.

Bulgular: Independent T testi kullanılarak, cinsiyetler karşılaştırıldığında, gruplar arasında; yaş, boy, kilo, yağsız kütle ve sıvı(kg) bakımından sonuçlar anlamlı bulunmuştur($p < 0.001$). Yağ(kg) ve yağ (%) bakımından ise anlamlı değildir.

Sonuç ve Tartışma: Şişmanlık prevalansını etkileyen etmenler arasında; kalıtım, yaş, cinsiyet, besin tüketimi ve beslenme alışkanlıkları, yaşam tarzı alışkanlıkları yer almaktadır. Özellikle yetersiz ve dengesiz beslenme sorunlarından en çok etkilenen büyüme çağındaki çocuklar ve adolesan çağ beslenmesi önemlidir. Bu çalışmada, yağsız kütle ve sıvı(kg) bakımından erkeklerde daha yüksek değerlerle anlamlı sonuçlar çıkması; erkek ve kadın anatomi ve fizyolojisindeki temel farklılıktan kaynaklanabilir. Yağ miktarı ve yüzdesi bakımından fark olmaması ise, kötü ve yanlış beslenme alışkanlığına bağlanmıştır. Sonuç olarak, topluma yeterli ve dengeli beslenme konusunda bilgi vermek ve beslenme ile ilgili tüm koşulları açıklamak amacıyla oluşturulmuş bir dizi öneri için “Beslenme Rehberleri” oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Beslenme, Obesite, VKİ, Yağsız kütle, Sıvısal kütle

**COMPARISON OF BMI AND BODY COMPOSITION VALUES
ACCORDING TO SEX IN CHILD AND ADOLESCENT INDIVIDUALS: A DIET
POLYCLINIC EXAMPLE**

Abstract

Introduction & Objectives: Objective: Nutrition; growth, survival and the use of nutrients for the protection of health. Individuals need adequate, balanced and healthy nutrition, proper nutrition habits; is one of the factors that play a protective role in minimizing the nutritional health problems. The aim of this study was to investigate the effects of VKİ and body components in childhood and adolescence, as a result of the comparison between the genders of the values and the evaluations, contribute to the formation of nutrition guidelines.

Materials and Methods: 6374 counselors and patients who were applying to lose weight to the dietary polyclinic was of the study's universe (year 2017-2018). The sample of the study consisted of children and adolescents between the ages of 6 and 18, consisting of 60 females and 55 males. Initially, introductory statistics of the data were

obtained. Afterwards, the demographic data of the mean and percentages of this data regarding gender, age, weight, BMI, fat (kg), fat (%), fat free mass, liquid (kg) were obtained. Kolmogorov Smirnov Normality Test was carried out and appropriate statistical analysis methods were applied to these data. These applied statistics are tabulated.

Results: When genders were compared using Independent T test, Results were significant in terms of age, height, weight, fat free mass and fluid (kg) ($p < 0.001$). It was not significant in terms of fat (kg) and fat (%).

Conclusion and Discussion: Among the factors affecting the prevalence of obesity; heritage, age, gender, food consumption and nutrition habits, lifestyle habits. It is especially important to feed children and adolescence in the age of growth, which are most affected by insufficient and unbalanced nutrition problems. In this study, the reason why significant results are obtained with higher values in terms of lean mass and liquid (kg) in males; it's may be male and female anatomy and physiology. Probably, the difference in the amount and percentage of fat is linked to bad and wrong eating habits. As a result, the study can contribute to the creation of "Nutrition Guidelines" for a range of recommendations designed to provide information on adequate and balanced nutrition and to explain all nutritional requirements.

Key words: Nutrition, Obesity, BMI, Fat-free mass, Fluid mass

Giriş

İnsan sağlığını bozan en önemli etkenlerden biri de yeterli ve dengeli beslenme sorunlarıdır. Özellikle problem, en çok büyüme çağındaki çocuklar ve adolesan çağındaki bireylerin beslenmesi yönünden önemlidir. [Baysal, 1990]. Basit tanımı ile obezite, vücutta aşırı yağ birikmesidir. Ortalama vücut ağırlığına sahip kadınlarda vücut yağı %25-30, erkeklerde ise %15-20 arasındadır. Obezite, vücut yağ yüzdesini belirlemek daha zor olduğu için, aşırı yağdan çok aşırı kilo olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), fazla kiloluluk ve obezite tanımını beden kitle indeksine ($BKİ = \text{Ağırlık [kg]} / \text{Boy [m}^2 \text{]}$) dayanarak yapmaktadır. Ocak-Haziran 2010 tarihleri

arasında, Türkiye Diyabet, Hipertansiyon, Obezite ve Endokrinolojik Hastalıklar Prevalans Çalışması-II (TURDEP-II Çalışması)'nin saha araştırması için, 15 ilden 540 merkez seçilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye'de kadınlarda ham obezite sıklığı %44, erkeklerde %27 ve genel toplumda ise %35 bulunmuştur. Obezitenin başlangıç yaşı, obezitenin vücutta oluşturacağı riskin tespitinde önemlidir. Düşük doğum ağırlıklı olan ve ilk 10 yaşta hızlı kilo alan çocuk grubunda, erişkin yaşta diyabet oluşma riski yüksektir. (Obezite tanı ve tedavi Kılavuzu-2018).

Vücut kütle indeksi (VKİ), hem çocuklarda hem de yetişkinlerde beslenme durumunu tespit etmede kullanılan oldukça objektif bir ölçüttür. Ancak, VKİ'nde görülen önemli eksiklik, vücut yağ dağılımı hakkında bilgi vermemesidir. Çünkü sadece yağ dokusunun artışı değil, bu artan yağ dokusunun biriktiği bölgede önemlidir. Deri altında ve özellikle kalça bölgesinde depolanan yağ dokusu (armut tipi), obeziteyle ilgili hastalıklarla çok sıkı bağlantı göstermezken, Elma tipi obezite olarak adlandırılan yağ dokusunun karın bölgesinde birikmesi, hastalıklar bakımından daha yüksek risk oluşturmaktadır. Örneğin, erkeklerde bel çevresinin 102, kadınlarda 88 santimetrenin üzerinde olması kardiyovasküler hastalık riski ile ilişkilidir [Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği,2014].

VKİ ölçümü, obezitenin tespiti ve sınıflandırılmasında kolaylık sağlayacak bir yöntem olmasına rağmen, genel bir değerlendirmedir ve özellikle çocukluk çağı obezitesinin tespitinde tek başına yeterli olamaz. Çocuklarda VKİ yaş ile değişir. Bu durum, her yaş için tek bir kesme değeri kullanan VKİ aşırı kilolu tanımlarının, yetişkinler için olan tanımlardan daha karmaşık olduğunu gösterir. Çocuklarda fazla kilo ve obezitenin doğru değerlendirilebilmesi için, çocuğun yaş ve cinsiyetinin de göz önüne alınması gereklidir. Bu amaçla persantil eğrileri kullanılır (Daniels, 1997; Ogden CL,2002). Yosmaoğlu ve ark. (2010) çalışmaları sonucunda, çocuklarda ve adolesanlarda obeziteyi saptamak için uygulanan yöntemlerden vücut yağ miktarı ile bel ve kalça çevresi ölçümünün en bağlantılı parametreler olduğunu belirtmişlerdir. Uygulama kolaylığı ve vücut yağ kütlelerini en doğru şekilde yansıtması sebebiyle, bel ve kalça çevre ölçümleri, adolesan ve çocuklarda obezitenin tespiti için kullanılacak etkili

yöntemlerdendir (Yosmaoğlu HB, 2010). Aile bireylerinin beslenme alışkanlığı ve vücut yapıları da önemlidir. Anne ve babanın ikisi de şişman ise çocuklarında obezite görülme ihtimali % 80'dir. Ebeveynlerden sadece biri şişman ise çocuğun obez olma ihtimali yarıya düşmektedir (Arslanoğlu, 2009). Toplum sağlığını korumak için uygulanan stratejilerden birisi de bireylerin ve toplumun beslenme düzeylerini ve besin tüketim ilişkilerini iyileştirmek için beslenme rehberlerinin oluşturulması ve kullanılmasıdır. "Beslenme Rehberleri" topluma yeterli ve dengeli beslenme hakkında bilgi vermek ve beslenme ile ilgili tüm ayrıntıları anlatmak amacıyla oluşturulmuş bir dizi öneriyi içerir, toplumun beslenme ile ilişkili amaçlarına ulaşmasının pratik yolunu gösterir, sağlıklı yaşam biçiminin oluşturulmasında kılavuzluk yapar (Türkiye'ye özgü beslenme rehberi, 2004). Bu çalışmanın amacı da çocukluk ve adolesan dönemde VKİ ve vücut bileşenleri değerlerinin cinsiyetler arasında kıyaslanması ve değerlendirilmeleri sonucunda, "beslenme rehberleri" oluşturulmasına katkı sağlamaktır.

Materyal ve Metod

Çalışmanın evrenini 2017-2018 yılı boyunca bir diyet polikliniğine kilo vermek amacıyla başvuran 6374 danışan ve hasta oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini, 6-18 yaşları arasında olan çocuk ve adolesan grup olup, 60 kız, 55 erkek oluşturmuştur. Bireylerin vücut ağırlıkları, vücut yağ kütlelerini ve VKİ'ni hesaplamak amacıyla biyoelektrik empedans analizi (TANITA, Weda Naarden, Holland) kullanılmıştır. VKİ, vücut ağırlığının kilogram cinsinden, boy uzunluğunun metre cinsinden karesine oranı alınarak hesaplanmıştır. $VKİ \leq 18.5$ kg/m² zayıf, 18.6-24.9 kg/m² arası normal, 25.0- 29.9 kg/m² arası fazla kilolu, ≥ 30.0 kg/m² obez olarak tanımlanmıştır (Yıldız A, 2015).

Vücut yağ kütlesi ölçümü

Biyoelektrik empedans analizinin prensibi, vücuttan geçirilen elektrik akımına yağ dokusunun verdiği direncin diğer dokulara göre farklı olmasına dayanmaktadır, vücut yağ kütlesinin objektif biçimde hesaplanabilmesinde kullanılan, geçerlilik ve güvenilirliği yüksek bir ölçüm metodudur. (Kettaneh A, 2005; Fernandes RA, 2007). Hasta, analizatörün (TANITA, Weda Naarden, Holland) uygun kısımlarına çıplak ayak

ile basacak şekilde sistemin üzerine çıkartılarak vücut ağırlığı ve yağ kütlesi ölçülmüştür.

İstatistiksel Analiz

Başlangıçta verilere ait tanıtıcı istatistikler elde edilmiştir. Daha sonra bu verilere ait ortalama ve yüzdeliklerine ait cinsiyet, yaş boy, kilo, VKİ, Yağ(kg), yağ(%), yağsız kütle, sıvı(kg)'lara ait demografik veriler elde edilmiştir. İlgili verilere Kolmogorov Smirnov Normallik Testi yapılmış ve veri yapısına uygun istatistik analiz yöntemleri uygulanmıştır, uygulanan bu istatistikler tablolastırılmıştır. Cinsiyetlere göre parametreler (VKİ, yaş, vücut yağ kütlesi, yağ yüzdesi) arasında korelasyon değerlendirilmesi yapılmıştır.

Bulgular

Verilere ait tanıtıcı özelliklere göre, Tablo 1. de görüldüğü gibi, yüzde (%) ve Ort±std. sapma değerleri belirlendi. Independent T testi kullanılarak, cinsiyetlere göre tanıtıcı özellikler karşılaştırıldığında (Tablo 2); gruplar arasında; yaş, boy, kilo, yağsız kütle ve sıvı(kg) bakımından sonuçlar anlamlı bulundu ($p < 0.001$). Yağ kütlesi(kg) ve yağ yüzdesi (%) bakımından ise bulgular istatistiki olarak anlamlı değildi ($p > 0.05$).

Tablo 1: Tanıtıcı Özellikler

		n	Yüzde (%) / Ortalama ± Std. Sapma
Cinsiyet			
	Kadın	60	52.2
	Erkek	55	47.8
Yaş		115	13.591 ± 2.812
Boy		115	159.782 ± 13.203
Kilo		115	73.716 ± 21.639
VKİ		115	28.360 ± 5.561
Yağ (kg)		115	26.271 ± 10.843
Yağ (%)		115	34.854 ± 7.366
Yağsız Kütle		112	49.105 ± 11.884
Sıvı (kg)		115	34.738 ± 9.745

Tablo 2: Cinsiyete Göre Tanıtıcı Özellikler

	Kadın		Erkek		t+	p-
	n	Ort ± Std. Sapma	n	Ort ± Std. Sapma		
Yaş	60	13.666±2.296	55	13.509±2.707	4.282	0.001*
Boy	60	157.116±11.605	55	162.69±14.295	2,303	0.023*
Kilo	60	67.465±16.943	55	80.536±24.165	3.381	0.001*
VKİ	60	27.105±5.361	55	29.73±5.496	2.592	0.011*
Yağ (kg)	60	24.515±10.455	55	28.187±11.028	1.833	0.069
Yağ (%)	60	35.036±7.329	55	34.656±7.468	-0.275	0.783
Yağsız Kütle	59	44.866±5.666	53	53.824±14.920	4.282	0.001*
Sıvı (kg)	60	31.448±5.921	55	38.327±11.707	4.025	0.001*

+ t : Independent T , - p: istatistiksel anlamlılık, *p<0,05 olduğu için istatistiksel olarak anlamlıdır

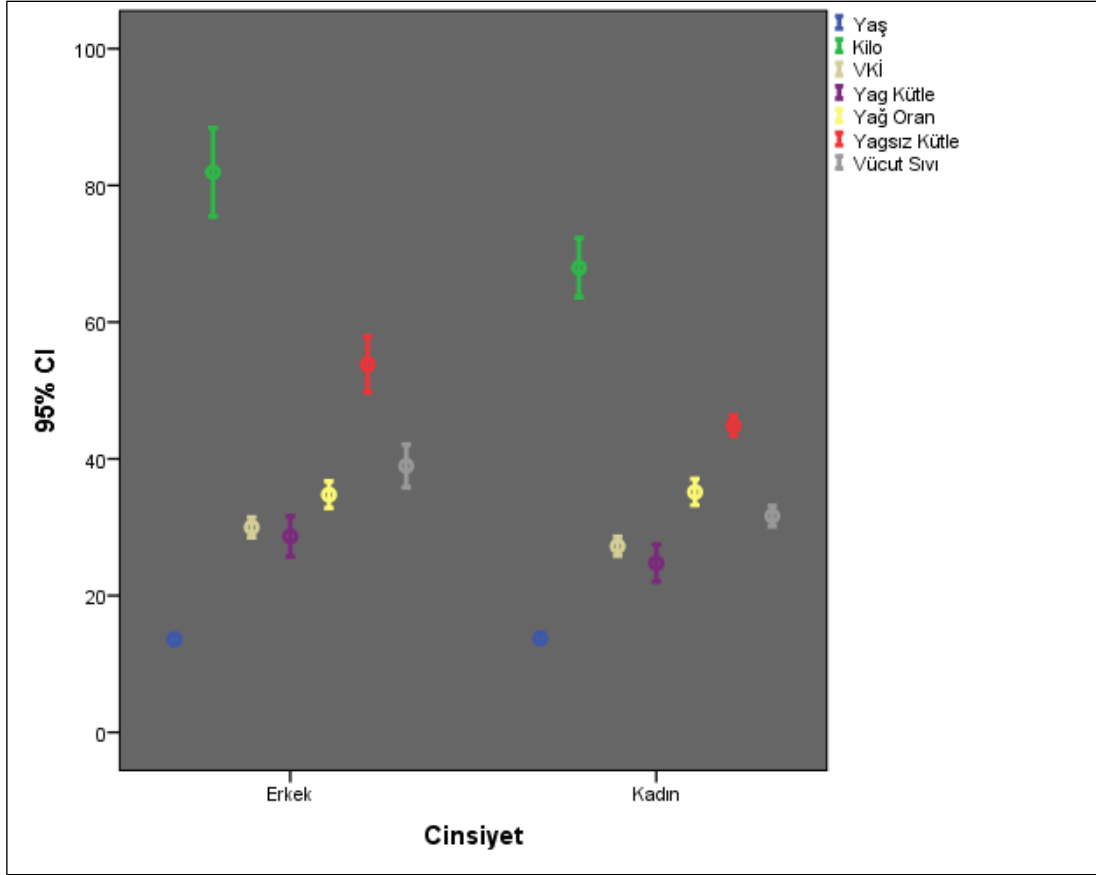
Verilerin cinsiyete göre dağılımları incelendi (Şekil 1). Cinsiyetler arasında parametrelerle (VKİ, yaş, vücut yağ kütlesi, yağ yüzdesi) ilgili korelasyon değerlendirilmesi yapıldığında; erkeklerde VKİ ve vücut sıvısı arasında pozitif yönlü bir korelasyon bulundu (r=0,686; p=0,0001). Kızlarda ise erkeklere oranla daha az olmakla birlikte, VKİ ve sıvı miktarı arasında yine pozitif yönlü bir ilişki vardı (r=0,564; p=0,0001). Erkeklerde yaş ve VKİ arasındaki ilişki incelendiğinde, aralarında pozitif yönlü orta derecede bir korelasyon olduğu görülmekteydi (r=0,655; p=0,0001). Kızlarda ise yaş ve VKİ arasında yine pozitif yönlü orta derecede bir ilişki tespit edildi (r=0,560; p=0,0001).

Erkeklerde yaş ve vücut yağ kütlesi arasında orta dereceye yakın, pozitif yönlü bir korelasyon gözlemlendi (r=0,478, p=0.0001). Kızlarda ise yaş ve vücut yağ kütlesi

arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki izlenmedi. Ayrıca her iki çalışma grubunda yaş ve vücut yağ yüzdesi arasındaki ilişki incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı olmayan negatif zayıf bir korelasyon saptandı.

VKİ'nin her iki yağ parametresi (yağ kütlesi ve yağ yüzdesi) ile ilişkisi incelendi. Erkeklerde VKİ ve vücut yağ kütlesi arasında çok kuvvetli doğrusal bir ilişki varken ($r=0,946$, $p=0,0001$), VKİ ve yağ yüzdesi arasında orta derecede anlamlı bir korelasyon mevcuttu ($r=0,518$, $p=0,0001$). Kızlarda da VKİ ile yağ kütlesi arasındaki ilişki erkeklerdekine benzer biçimde kuvvetliydi ($r=0,931$, $p=0,0001$). Erkeklerden farklı olarak kızlarda VKİ ve yağ yüzdesi arasında yüksek derecede anlamlı bir korelasyon bulundu ($r=0,884$, $p=0,0001$). Erkeklerde vücut yağ kütlesi ve yağ yüzdesi arasında orta derecede pozitif yönlü bir ilişki mevcutken ($r=0,635$), kızlarda ise kuvvetli bir korelasyon mevcuttu ($r=0,899$) ($p=0,0001$). Yaş ve yağsız kütle arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edildi. Kız çalışma grubunda bu ilişki orta derecede kuvvetli iken ($r= -0,630$, $p=0,0001$), erkeklerde biraz daha düşüktü ($r= -0,419$, $p=0,001$). Erkeklerde yağsız kütle ve vücut yağ yüzdesi arasında zayıf ters yönlü bir ilişki varken ($r= -0,263$, $p=0,05$), kızlarda ise doğrusal bir ilişki söz konusuydu ($r=0,315$, $p=0,015$). Her iki grupta da yağsız kütle ve yağ kütlesi arasında orta derecede kuvvetli doğrusal bir ilişki mevcuttu (erkek: $r= 0,540$; kız $r=0,570$, $p=0,0001$).

Şekil 1: Verilerin cinsiyete göre dağılımı

Tartışma

Toplumda obezite prevalansında görülen artışın nedenleri; ileri teknoloji ile beraber özellikle üretim, ulaşım ve tarım alanlarında kolaylaşan günlük yaşam biçimine bağlı fiziksel aktivite de azalma ve beslenme alışkanlıklarındaki değişimdir. Hızlı ve ayaküstü yenen sağlıksız besinlerle bitkisel liflerden fakir, karbonhidrat ve rafine şekerden zengin, fazla yağlı beslenme şekli, obeziteye neden olan en önemli faktörlerden birisidir (Obezite tanı ve tedavi kılavuzu, 2017).

Erişkin obezitesindeki artış kadar önemli bir artışta çocukluk ve adolesan dönemi obezitesinde gözlenmektedir. Bu dönemdeki obezitenin erişkin dönem obezitesine öncülük ettiği bilindiğinden, koruyucu hekimlik hedeflerinden biri de çocukluk ve adolesan dönemde fazla kilo almayı engellemek olmalıdır. ABD’de son 30 yılda çocuklarda obezite sıklığı iki katına çıkmıştır. DSÖ’nün 2011 yılı tahmini verilerine

göre, dünyada 5 yaş altı 40 milyondan fazla çocuğun obez olduğu varsayılmaktadır. Ülkemizde ise, özellikle okul çocuklarında yapılan incelemeler, çocuk ve adolesanlarda obezite sıklığının %10'un üzerinde olduğunu göstermektedir (Obezite tanı ve tedavi kılavuzu, 2018).

Bu çalışmada da, fazla kilolarından kurtulmak için diyet polikliniğine başvuran çocuk ve adolesan grubunun obezite yönünden incelenmesi sağlanmıştır. Özellikle cinsiyetler arasında obezite değerlendirilmesinde önemli olan parametrelerin kıyaslanması yapılmıştır.

Çocukluk döneminde obezite iki nedenle önemlidir. İlki, obezite, erken yaşlarda birçok kronik metabolik hastalığın gelişmesinde risk faktörüdür. İkincisi, ortaya çıkan psikolojik sorunlar, bu çocukların yaşamlarının ileri döneminde bile özgüven eksikliği ve uyum sorunları yaşamalarına neden olabilir. Çocuk ve ergenlerin kilo artışı en önemli halk sağlığı sorunlarından biridir (2006 Canadian Clinical Practice Guidelines).

Williams ve ark.nın çalışmasında, Amerika Birleşik Devletleri'nde 4 ila 5 yaş arası çocukların yaklaşık % 8'ini kilolu bulmuşlardır ve genel olarak, prevalanstaki artışlar tüm çocuk popülasyonunu etkilerken, kızların erkeklerden daha fazla etkilendiği görülmüştür. NHANES I ve NHANES III anketleri arasındaki, 20 yıllık bir sürede, aşırı kilonun yaygınlığı ve genç kızlarda obezitenin artışı 2 kattan fazla iken, erkeklerin kilo oranı% 25 daha az artmıştır. Ancak, 6 yaşından büyük ve özellikle ergenlik çağındaki kız ve erkek çocuklarda, obezite yaygınlığının yaklaşık iki katına çıktığı belirtilmiştir (Deckelbaum, 2001). Çalışmamızda da, 6 yaşından büyük çocuklar ve 18 yaşına kadar olan adolesan dönem bireyler incelendiğinde, cinsiyetler arasında VKİ karşılaştırılmasında erkeklerin daha yüksek oranda olduğu tesbit edilmiştir (p:0.011*). Bu durum 6 yaşından itibaren erkeklerin VKİ değerlerinin kızlara göre hızlı bir şekilde arttığını düşündürmektedir. Ayrıca etnik farklılıkların ve düşük sosyoekonomik durumun da, aşırı kilo ve obezite prevelansının değişen oranlardaki artışlarında önemli belirleyiciler olduğu bildirilmiştir (Deckelbaum, 2001).

Bizim çalışmamızda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çocuklar 6 yaşından itibaren değerlendirmeye alındıklarından dolayı, erkeklerde yaş ve vücut yağ kütlesi

arasında orta dereceye yakın, pozitif yönlü bir korelasyon gözlenmesine rağmen ($r=0,478$, $p=0.0001$) kızlarda yaş ve vücut yağ kütlesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki izlenmemiştir. Burdan, vücut yağ ktlesindeki artışın yaşla bağlantılı olduğu düşünülebilir. VKİ'nin her iki yağ parametresi (yağ kütlesi ve yağ yüzdesi) ile ilişkisi incelendiğinde; erkeklerde VKİ ve vücut yağ kütlesi arasında çok kuvvetli doğrusal bir ilişki varken ($r= 0,946$, $p=0,0001$), kızlarda VKİ ve yağ yüzdesi arasında orta derecede anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir. Tabbakh ve ark.da ileri çalışmalarda, cinsiyet farklılıklarını ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir (Tabbakh, 2016). VKİ, yetişkin ve çocuklarda toplam vücut yağı ve yüzdesi ile yüksek korelasyon gösteriyorsa da aşırı ağırlık ve şişmanlık için kesin bir parametre değildir. Hem çocuk hem yetişkinde olsun, yüksek VKİ değerinin yüksek yağsız kütleden kaynaklanabileceği göz ardı edilemez

Avustralya Ulusal Sağlık ve Tıbbi Araştırma Konseyi çalışma sonuçlarında; obezitenin önlenmesi için temel stratejilerden birinin, çocukların hareketsizliğine odaklanarak, televizyon veya bilgisayarla geçirilen sürenin sınırlandırılması üzerinde durulmuştur. Çocukların, günlük enerji ihtiyacını arttıracak düzenli fiziksel aktivite yapması önemlidir. Aktivite artışı, çocuk yanı sıra diğer aile bireyleri için de bir yaşam tarzı değişikliği şeklinde olmalıdır. Ayrıca, dengeli ve yeterli bir beslenme planının, çocuk ve tüm aile için uygulanması önemlidir (Australian National Health and Medical Research Council, 2003). Bu çalışmada, erkek ve kız cinsiyetleri arasında yağ kütlesi ve yüzdesi bakımından anlamlı fark görülmemesi de, son dönemlerin olumsuz alışkanlıkları olan, televizyon veya bilgisayarla geçirilen sürenin her iki cinsiyette de artması olarak düşünülebilir. Toplumsal olarak okullarda atıştırma biçiminde beslenmenin kaldırılarak, mutfak düzenine geçilmesi ve kolalı asitli içecekler yerine, ayran, yoğurt v.b. doğal ve besleyici gıdaların tercih edilmesi, ara öğünlerde meyve verilmesi önem kazanmıştır (Ceyhun, 2015; Maynard,2001). Bahsedildiği gibi sonuçlara, çalışmamızda da biyoelektrik impedans analizi (BİA) kullanılarak ulaşılmıştır.

Çocuklarda ve ergenlerde aşırı kilo, tip 2 diyabet, obstrüktif uyku apnesi, hipertansiyon, dislipidemi ve metabolik sendrom gibi çeşitli olumsuz sağlık sonuçlarına

neden olabilir. Bu probleme en iyi yaklaşım anormal kilo alımının önlenmesidir. Önleme için çeşitli stratejiler sunulmaktadır (Daniels SR, 2005). Çocuklukta fazla kilo ve obezitenin önlenmesi ve tedavisinde yeni yaklaşımlar acilen gereklidir. Obezite gelişiminde ve sonuçlarında yaşam döngüsü perspektifinin önemli olduğuna dair güçlü kanıtlar mevcuttur. Çocuğun obezitesinin, bizim çalışmamızda da üzerinde durmak istediğimiz şekliyle cinsiyet açısından da farklı sonuçları vardır. Deckelbaum ve ark. çocuk doğurma çağındaki kadınlarda obezitenin önlenmesi için, hamilelik sırasında aşırı kilo alımı ve emzirmenin rolü üzerinde durulması gerektiğini belirtmişlerdir. Sütten kesildikten sonra aile davranış kalıplarına göre, çocuklarda ve yetişkinlerde diyet ve çocukluk obezitesinin dünya çapındaki etkilerini azaltmaya yardımcı olmak için yeni bilgi yayma yöntemlerinin kullanılması düşünülmelidir (Deckelbaum, 2001). En etkili müdahaleler; kapsamlı davranış yönetimi, diyet değişikliği ve egzersizi içerir. Uzun süreli kilo vermeyi sürdürmede en başarılı yaklaşımın, aile temelli müdahaleler olduğu bulunmuştur. Tedaviye yönelik çoklu yaklaşımları birleştirmek, obeziteyi teşvik eden sosyokültürel uygulamaları ve politikaları gözden geçirmek ve önleme stratejilerine odaklanmak gereklidir (Kaur H,2003).

Sonuç ve Öneriler

Çocukluk ve adolesan çağı obezitesinin önlenmesi için, yerel yönetimlerin, Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıklarının ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde çalışması; kalıcı ve sürdürülebilir politikaların geliştirilip uygulanması gereklidir. Bu politikalar arasında; sağlıklı beslenmeyi özendirici yöntemler, okul kantinlerinde satılan yüksek enerjili gıdaların yasaklanması, yemekhanelerdeki gıdaların, dengeli besin öğelerinden oluşmaları gibi önlemler sayılabilir. Genel olarak, okullarda çocukların düzenli spor yapmalarına olanak verecek şartların ve özendirici tedbirlerin alınması sağlanmalıdır. Çocukluk çağı obezitesine yaklaşımda dikkat edilmesi gereken konulardan biri de çocuğun özgüveninin sarsılmamasına çok dikkat edilmelidir. Ayrıca, aileyi bir bütün olarak içine alan akılcı yaklaşımların, çocukluk ve adolesan çağı obezitesinde her iki cinsiyet için de yararlı olacağı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

2006 Canadian Clinical Practice Guidelines on the Management and Prevention of Obesity in Adults and Children. CMAJ. 2007;176(8):S1-13.

Arslanoğlu İ. (2009). Çocuk ve ergenlerde şişmanlık sorunu ve yaklaşım. Türk Pediatri Arşivi 44:115-119.

Australian National Health and Medical Research Council. Clinical practice guide- lines for the management of overweight and obesity in children and adolescents. Canberra, Commonwealth of Australia: Australian National Health and Medical Research Council; 2003.

Baysal, A., "Beslenme", V. Baskı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, A/61, Ankara (1990).

Daniels SR, Arnett DK, Eckel RH, Gidding SS, Hayman LL, Kumanyika S, Robinson TN, Scott BJ, St Jeor S, Williams CL. (2005). Overweight in children and adolescents: pathophysiology, consequences, prevention, and treatment. Circulation. 111(15): 1999-2012.

Daniels SR, Khoury PR, Morrison JA. (1997). The utility of body mass index as a measure of body fatness in children and adolescents: differences by race and gender. Pediatrics. 99: 804 - 807.

Deckelbaum RJ, Williams CL. (2001). Childhood obesity: the health issue. Obes Res. Suppl 4:239-243.

Fernandes RA, Rosa CS, Buonani C, et al. (2007). The use of bioelectrical impedance to detect excess visceral and subcutaneous fat. J Pediatr (Rio J). 83:529-534.

Kaur H, Hyder ML, Poston WS. (2003). Childhood overweight: an expanding problem. Treat Endocrinol. 2(6):375-388.

Kettaneh A, Heude B, Lommez A, et al. (2005). Reliability of bioimpedance analysis compared with other adiposity measurements in children: The FLVS II Study. Diabetes Metab. 31:534-541.

Maynard LM, Wisemandle WA, Roche AF, Chumlea WC, Guo SS, Siervogel RM.(2001). Childhood body composition in relation to body mass index: the Fels Longitudinal Study. Pediatrics 107:344-350.

Obezite Tanı ve Tedavi Kılavuzu. TEMD Obezite, Lipid Metabolizması, Hipertansiyon Çalışma Grubu, 2018, Ankara. (http://temd.org.tr/admin/uploads/tbl_kilavuz/OBEZITE2017_web.pdf (son erişim tarihi: 27.09.2018).

Obezite Tanı Ve Tedavi Kılavuzu. TEMD Obezite, Lipid Metabolizması, Hipertansiyon Çalışma Grubu, 2017- Ankara.

Ogden CL, Flegal KM, Carroll MD, Johnson CL. Prevalence and trends in overweight among US children and adolescents, 1999 -2000. JAMA. 2002;288:1728 - 1732.

Peker GC. ailehekimidekimi.medicine.ankara.edu.tr/files/2015/02/Pediyatrik_obeziiteye-Yaklaşım.pdf

Tabbakh T, Jean H. Freeland-Graves. (2016) The home environment: A mediator of nutrition knowledge and diet quality in adolescents. Appetite. 105. 46e52.

Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği (2014). Obezite Tedavi Kılavuzu ve Yaşam Tarzı Önerileri, <http://www.turkendokrin.org/files/pdf/Obezite.pdf>

Türkiye'ye özgü beslenme rehberi, Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü, 2004 Mayıs, Ankara.

Williams CL. (2001). Can childhood obesity be prevented? In: Bendich A, Deckelbaum RJ, eds. Primary and Secondary Preventive Nutrition. Totowa, NJ: Humana Press. pp. 185-204.

Yıldız A, Tarakçı D, Karantay Mutluay F. (2015). The Relationship between Body Composition and Physical Activity Level in the Young Adults: Pilot Study. HSP. 2(3):297-305.

Yosmaoğlu HB, Baltacı G, Derman O. (2010). Obez adolesanlarda vücut yağı ölçüm yöntemlerinin etkinliği. Fizyoter Rehabil. 21(3):125-131.

Adıyaman, Mardin, Mersin ve Osmaniye İllerinde Tarımsal Arazi Piyasası

Şinasi Akdemir - *Çukurova Üniversitesi*

Yusuf Kuvvetli - *Çukurova Üniversitesi*

Burak Öztornacı - *Çukurova Üniversitesi*

Yusuf Taner - *Çukurova Üniversitesi*

Resul Özdemir - *Çukurova Üniversitesi*

İsmail Ertaş - *Çukurova Üniversitesi*

Şeyma Ericek - *Çukurova Üniversitesi*

Özet

Arazinin piyasasının hangi yönde geliştiğinin, alıcı ve satıcıların sosyo-ekonomik özelliklerinin neler olduğunun ortaya konması amacıyla 2015 yılında Adıyaman, Mardin, Mersin ve Osmaniye illerinde, arazi piyasasının hareketli olduğu üçer ilçeden ve bu ilçeleri temsil edecek nitelikte her ilçeden 5'er adet köyde bulunan arazi alım-satımı yapan 400 kişi ile yüz yüze görüşme yolu ile anketler gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri satıcı ve alıcılar için ayrı ayrı olmak üzere arazi büyüklüğü ile satılan ve alınan arazinin toplam arazi içindeki payları dikkate alınarak grup analizi ile analiz edilmiş, satıcı ve alıcı işletmeler sosyo-ekonomik özelliklerinden hareketle kümeleme ve faktör analizi yardımıyla tanımlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adıyaman, Mardin, Mersin, Osmaniye, Tarımsal Arazi Piyasası

1. GİRİŞ

Türkiye'de tarım sektörü 81 milyon nüfusun yanı sıra 39 milyon turistin gıda ihtiyacını sağlayan, nüfusun %23'ünü barındıran, istihdamın %24'ünü sağlayan, 820 milyar dolar hasılanın %7,5'ünü oluşturan, 152 milyar dolar ihracatın %12'sini sağlayan, 2023 yılı hedefi 150 milyar dolar tarımsal hâsıla, 40 milyar dolar tarımsal ihracat olan önemli bir sektördür (TURKSTATa, 2018; TOB, 2018). Ancak tarım sektörünün önemli yapısal sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların başında tarım

arazilerinin dağınık, çok parselli ve küçük olması gelmektedir. Nitekim 2001 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre Türkiye’de bulunan 3,022 milyon olan tarımsal işletmenin %64’ü 50 dekarın küçük olup, bu işletmeler toplam arazilerin ancak %21’ini işlemektedir. İşletmelerin ortalama genişlikleri 61 dekar olup, ortalama parsel sayısı 4,1 adettir. Bu yapı ÇKS kayıtlarına göre incelendiğinde ise sorunun büyüklüğü daha iyi anlaşılmaktadır. ÇKS kayıtlarına göre Türkiye’de 30 milyon parsel, 40 milyon malik bulunmaktadır. Yaklaşık 3 milyon işletme varlığı da düşünülecek olursa, 13 maliğin arazisinin 1 kişi tarafından kullanıldığı sonucu çıkmaktadır. Parsellerin %26’sı hisselidir. Küçük parsellerde bu oran %76’ya çıkmaktadır. Bir hissedara ise 3 dekar arazi düşmektedir (Akdemir, 2014). Bir yanda arazi yapısındaki yukarıda açıklanan sorunlar diğer yanda ise nüfus yapısındaki gelişmeler önem arz etmektedir.

Türkiye nüfusu artmaya devam ederken (nüfus artış hızı 1950 yılında %2,7, 1960 yılında %2,4, 1970 yılında %2,5, 1980’de %2,4; 1990’da %2,1; 2000’de %1,8 ve 2017’de %1,2) bir yandan da tarımsal nüfus yaşlanmaya başlamıştır. Nitekim Türkiye ortalamasına göre köylerde yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı 2 kat daha fazladır (Türkiye %13, kırsal kesim %26).

Nüfus yapısındaki bu gelişmelere karşılık tarımsal alanlar şehirleşme ve yapısal kullanım nedeniyle azalmaktadır. Nitekim son 20 yılda tarımsal alan %12 oranında azalma göstermiştir. (TURKSTATb, 2018). Artan gelir, şehirleşme, turizm faaliyetleri ve yurt dışından alınan göç tarımsal ürün talebini arttırırken, üretimin artan talebe cevap verememesi nedeniyle tarımsal ürün fiyatları genel cari fiyatlar üzerinde seyretmektedir (TURKSTATc, 2018). Bu durum ise tarımsal araziye olan talebi arttırmakta dolayısıyla tarımsal arazi fiyatlarını yükseltmektedir. Bir yanda üretimden yeterli gelir elde edemeyen, borçlarını ödeyemeyen, tarımsal arazileri hacizli olan, diğer sektörlerle yatırım yapmak isteyen, veraset-hisseli arazi nedeniyle sorun yaşayan ve bu nedenlerle tarımsal arazilerini satan üreticiler; diğer yandan işletmesini genişletmek, yeni işletme kurmak, tarımsal alanda tarım dışı yatırım yapmak amacıyla tarımsal arazi satın alan kişiler bulunmaktadır. Bütün bunlara şehirleşme ve ekonomik yapıdaki

gelişmeler de eklenince Türkiye’de tarımsal arazi piyasası hareketli bir yapı almaktadır (Akdemir, 2012).

Arazinin önemli bir yatırım aracı olarak görülmesi, arazi fiyatlarının tarım ürünleri fiyatlarına göre daha hızlı artması, sonuç olarak işletmelerin küçük, fiyatların dalgalı, verimin istikrarsız, girdi fiyatlarındaki aşırı artış vb. nedenler işletmelerin yeterli gelir sağlamasını engellemekte, onları borçlandırmaktadır. Bütün bu gelişmeler ışığında yeterli gelir elde edemeyen, borçlu olan, köyde oturmayan, esas mesleği çiftçilik olmayan, diğer sektörlerde yatırım yapmak isteyenler arazilerini satarak tarımı terk ederken, işletmesini genişletmek isteyen tarımda yeni üretim alanlarına yatırım yapmak isteyen, tarım arazilerini amaç dışı kullanmak isteyen, şehirde oturan, esas mesleği çiftçilik olmayan kişiler arazi satın almaktadırlar.

Önemli bir üretim girdisi olan ve çeşitli sorunları bulunan tarımsal arazi piyasasına ilişkin ülkemizde yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu konuda yapılan çalışmalar çoğunlukla arazinin kıymet takdiri, arazinin kapitalizasyon faiz oranı, bir üretim faktörü olarak sermaye içerisindeki payı vb. konularına yöneliktir (Demircan ve Orhan, 1992; Ergindeniz, 1998; Rehber, 2008). Arazi piyasasına yönelik çalışmalar sınırlı sayıda olup bunlar da bölgesel düzeydedir (Soydemir, 2012; Bedestenci, 2000). Öyleki Türkiye’de Avrupa ülkelerinde olduğu gibi arazi fiyatlarının gelişimine yönelik bir veri dahi bulunmamaktadır (Erdem, 2017). İşte bu çalışma Adıyaman, Mardin, Mersin ve Osmaniye illerinde tarımsal arazilerin nasıl el değiştirdiğini, kimlerin neden arazi sattığını buna karşılık kimlerin hangi amaçla arazi satın aldığını dolayısıyla gelecekte tarımı bekleyen yeni oluşumlar ile ortaya çıkması muhtemel yeni üretici tiplerinin ortaya konması amacıyla yapılmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın birincil verilerini 2015 yılında Adıyaman, Mardin, Mersin ve Osmaniye illerinde, arazi piyasasının hareketli olduğu üçer ilçeden ve bu ilçeleri temsil edecek nitelikte her ilçeden 5’er adet köyde bulunan arazi alım-satımı yapan, tüm işletmelerle olmak üzere tam sayım yöntemiyle 400 kişi ile yüz yüze görüşme yoluyla anket yapılmıştır. Araştırma verileri satıcı ve alıcılar için ayrı ayrı olmak üzere arazi

büyüklüğü ile satılan ve alınan arazinin toplam arazi içindeki payları dikkate alınarak grup analiziyle analiz edilmiş, satıcı ve alıcı işletmeler sosyo- ekonomik özelliklerinden hareketle kümeleme ve faktör analizi yardımıyla tanımlanmaya çalışılmıştır.

(Akdemir, 1995; Kalaycı, 2008; Ünver and Gamgam, 2008). (Kalaycı, 2008; Ünver and Gamgam, 2008).

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

Arazi satışı ve alışıma etki ettiği düşünülen sosyo-ekonomik özellikler, işletme büyüklüklerine göre incelenmiş olup, istatistiki olarak anlamlı olan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Anket yapılan satıcıların yaşlarının 48,4 yıl, tarımda deneyim sürelerinin 24,3 yıl olduğu, bu kriterlerin işletme büyüklüğüne göre arttığı görülmüştür. Esas meslekleri çiftçilik olmak ile birlikte bazılarının tüccarlık da yaptığı, bu kriterin işletme büyüklüğüne göre değişim gösterdiği, büyük işletmelerin esas mesleği çiftçilik iken, işletme küçüldükçe mesleğin ağırlıklı olarak tüccarlık olmak üzere diğer mesleklere kaydığı görülmüştür. Satıcıların %30'unun tarım dışı geliri bulunmakta, %70'i ilçede ikamet etmekte, %80'i bizzat tarımla uğraşmakta, %70'inin traktörü bulunmakta, %50'si kredi kullanmaktadır. %70'inin borçlu olduğu, %30'unun tarımı bırakma, %40'unun ise şehre göç etme niyetinde olduğu tespit edilmiştir. Satıcılar, tarla satma nedenlerini çoğunluk olarak, göç etmek, arazi komşularıyla sorunlar yaşamak ve borçlu olmak şeklinde belirtmişlerdir. Satıcıların sahip oldukları arazi büyüklükleri arttıkça; yaşları, deneyimleri, tarım dışı gelirleri, traktör sahiplikleri, tarımı terk etme istekleri artış göstermiştir. Satıcıların arazi miktarları azaldıkça esas mesleklerinin daha çok tarım dışına kaydığı, daha çok köy dışında ikamet ettiği, tarla satma nedenlerinin çoğunlukla borçtan kaynaklandığı, arazilerinin ana yolu uzaklığının arttığı görülmüştür.

Anket yapılan alıcıların yaşları 47,1 yıl, tarımda deneyim sürelerinin 24,1 yıl olup bu kriterler işletme büyüklüğüne göre artmaktadır. Esas meslekleri çiftçilik olmak ile birlikte bazılarının tüccarlık da yaptığı, bu kriterin işletme büyüklüğüne göre değişim gösterdiği, büyük araziye sahip işletmecilerin esas mesleği çiftçilik iken, işletme küçüldükçe mesleğin ağırlıklı olarak tüccarlık olmak üzere diğer mesleklere kaydığı

görülmüştür. Alıcıların %27'sinin tarım dışı geliri bulunmakta, %60'ı ilçe de ikamet etmekte, %80'i bizzat tarım ile uğraşmamakta, %66'sının traktörü bulunmamakta, %51'i kredi kullanmamaktadır. Alıcıların tarla alma nedenleri çoğunlukla tarımsal işletme kurmak veya işletmeyi genişletmektir. Alıcıların sahip oldukları arazi büyüklükleri arttıkça; yaşları, deneyimleri, tarım dışı gelirleri artış göstermektedir. Alıcıların arazi miktarları azaldıkça esas mesleklerinin daha çok tarım dışına kaydığı, tarla alma nedenlerinin çoğunlukla yeni işletme kurmak olduğu, satın aldıkları arazilerin ana yola daha yakın olduğu görülmüştür.

Arazi satışı yapan işletmelerin arazi varlığı ve sattıkları arazinin toplam araziye oranları, işletme büyüklüklerine göre Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Arazi satan işletmelerin işletme büyüklüklerine göre gruplandırılması

İşletme Büyüklüğü (dekar)	İşletme Adedi (%)	Arazi Varlığı (da)	Satılan Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)
0-47	59,0	18,2	73,7
47-140	29,5	78,2	41,5
140+	11,5	335,8	20,7
Ortalama	100,0	72,5	45,3

İşletme büyüklüğü arttıkça, satılan arazinin toplam arazi içindeki payı azalma göstermektedir. Anket yapılan işletmelerde küçük işletmeler arazilerinin $\frac{3}{4}$ 'ünü satarken, büyük işletmeler hemen hemen yarısını satmışlardır. Büyük işletmeler daha düşük oranda arazi satmasına karşın küçük işletmelerin 4 katı daha fazla arazi sattıkları görülmüştür. Arazi satış fiyatı; işletmecinin deneyimi, esas mesleği, ikametgahı, bizzat tarımla ilgilenmesi ve traktör varlığı kriterleri işletme büyüklüğüne bağlı olarak pozitif yönde istatistiki olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir. Deneyim süresinin azlığı, esas mesleğinin çiftçilik olmaması, köy dışında ikamet edilmesi, arazilerin birbirinden uzak olması, arazinin müstakil tapu sorununun bulunması gibi faktörler küçük işletmeler için arazi satışını etkileyen önemli faktörler olarak bulunmuştur.

Arazi satan üreticiler sattıkları arazilerin toplam arazileri içindeki payına göre de gruplandırılmıştır. (Çizelge 2).

Çizelge 2. Arazi Satış Oranına Göre Satıcıların Gruplandırılması

Satılan Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)	İşletme Adedi (%)	Arazi Varlığı (da)	Satılan Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)
<25	24,5	119,7	14,9
26-99	40,5	88,0	48,2
99>	35,0	21,2	99,2
Ortalama	100,0	72,5	45,3

Çizelge 2 incelendiğinde şu sonuçlar çıkarılabilir; satıcıların %35'i hemen hemen tüm arazilerini satmışlardır. Bu işletmeler küçük işletmeler olup, bu satışta etkili faktörler işletmenin borçlu olması, yeterli gelir elde edememesi, işletmecinin tarımsal üretim faaliyeti ile ilgilenememesi, işletmecinin köy dışında oturması ya da köyü terk etme düşüncesinin egemen oluşudur. İşletme büyüklüğü arttıkça satılan arazi oransal olarak azalmaktadır. Bu durum; büyük işletmelerin borçlarını ödeme, tarım dışı masraflarını karşılama veya tarım dışına yatırım yapmak arzularının sonucudur.

Çizelge 3. Arazi Alış Oranına Göre Alıcıların Gruplandırılması

Satın Alınan Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)	İşletme Adedi (%)	Arazi Varlığı (da)	Alınan Arazinin Toplam Araziye Oranı (%)
<18	15,0	145,7	10,6
19-60	41,0	97,9	36,9
60>	44,0	23,9	94,3
Ortalama	100,0	89,2	47,3

Alıcıların arazi alış fiyatı, deneyimi, traktör varlığı, kredi kullanım durumu, arazilerin konumu, işletme büyüklüğüne bağlı olarak değişim gösterdiği ve bunun istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Alıcıların işletme büyüklüğü arttıkça, arazinin fiyatında azalma; buna karşılık, işletmecinin deneyimi, eğitim düzeyi, traktör sahipliği, tarım dışı gelir varlığı, arazinin işletmeye uzaklığı kriterlerinde artış görülmüştür.

Satıcılar ve alıcılar sosyo-ekonomik özelliklerine göre faktör analizine tabi tutulmuştur. Bu amaçla öncelikle verilerin faktör analizine uygunluğu ve gözlemlerin normal dağılıma sahip olup olmadığı KMO ve Bartlett testleriyle araştırılmıştır. KMO test değeri satıcılar için 0.67, alıcılar için 0.69 olarak bulunmuştur. Bartlett test sonuçları satıcılar ve alıcılar için $0.000 < 0.05$ olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre verilerin normal dağılım gösterdiği ve faktör analizine uygun olduğu kararına varılmıştır. Satıcıların incelenen 26 adet sosyo ekonomik özellikleri faktör analizine tabi tutulmuş, varimax metoduna göre dönüştürülen bileşen tablosundan hareketle işletmeler arasında farklılığı açıklama oranı % 56 olan beş faktör belirlenmiş olup bunlar; işletmecinin yaşı ve deneyimi, arazi fiyatı, arazinin konumu, işletmecinin tarımı terk etme düşüncesi ve tarımdan beklentisi faktörleri olarak isimlendirilmiştir. Yapılan kümeleme analizinde satıcılar 3 kümeye ayrılmıştır. Bu işletmeler kümede bulunan özelliklerine göre değerlendirildiğinde, kümelemede, arazinin satış fiyatı, satıcının esas mesleği, ikametgâhı, tarlanın konumu, tarla satma nedeni, komşuluk ilişkileri, gelecek beklentileri faktörlerinin etkili olduğu belirlenmiştir. Bu kümelerin özellikleri ise şöyledir. 1. küme: Küçük Aile İşletmesi olarak adlandırılabilir. Bu kümede bulunan işletmeler arazisinin önemli bir kısmını satan, müstakil tapusu bulunmayan, borçlu ve tarımdan göç edenlerdir. 2. küme: Orta Büyüklükte İşletmeler olarak adlandırılabilir. Bu kümede bulunan işletmeler arazisinin yaklaşık yarısını satan, tarımı terk etmek arzusunda olan, köyde ikamet eden, esas mesleği tarım olmayan, eğitim düzeyi yüksek, deneyimi az üreticilerdir. 3. küme: Büyük İşletmeler olarak adlandırılabilir. Bu kümede bulunan işletmeler, müstakil tapuları bulunan, tarımı terk etmek isteyen, tarım dışına yatırım yapmak isteyen, deneyimli, yaşlı üreticilerdir.

Faktör analizi sonuçlarına göre alıcılar arasındaki farklılığı ortaya koymak amacıyla, incelenen 26 adet değişken, 5 faktöre indirgenmiş olup, bu 5 faktörün toplam varyansı açıklama oranı %56,5 olarak bulunmuştur. Bu faktörler sırasıyla şunlardır: Yaş ve Deneyim, Arazi fiyatı, Arazinin konumu, Tarımdan beklenti, Esas meslek faktörleridir. Yapılan kümeleme analizinde alıcılar 3 kümeye ayrılmış olup, bu işletmeler özelliklerine göre kıyaslandığında, kümelemede, arazinin alış fiyatı, satıcının

esas mesleği, ikametgâhı, tarlanın konumu; tarla alma nedeni, gelecek beklentileri faktörleri bu kümelemede etkili ve istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu kümelerin özellikleri ise şöyledir: 1. küme: Eski Kuşak Üreticiler olup, nispeten yaşlı, deneyimli, esas mesleği çiftçilik olan, hem köyde hem de şehirde ikamet eden, traktörü bulunan, kredi kullananlardır. 2. küme: Yeni Nesil Üreticiler olup, nispeten genç, eğitilmiş, esas mesleği çiftçilik olmayan, köy dışında oturan, bizzat tarımla uğraşmayan, traktörü bulunmayan, tarım dışından gelip tarıma yatırım yapmak isteyenlerdir. 3. küme: Tarımdışı Sektöre Yatırım Yapan Üreticiler olup, orta yaş grubunda olan eğitilmiş, sanayi sektöründe çalışan, tarım dışı geliri bulunan, şehirde oturan, geleceği tarım dışı sektörlerde gören, tarım dışına da yatırım yapmak isteyenlerdir.

4. Sonuç

Türkiye’de; nüfus yıllar itibariyle artmakta, tarımsal alanlar şehirleşme ve yapısal kullanım nedeniyle azalmakta, gelir artışı, şehirleşme, artan turist sayısı ve yurtdışı göç alımı nedeniyle gıda ürünlerine talep artmakta, artan bu talebi tarımsal üretim karşılayamadığından gıda fiyatları ülkede cari fiyatların üzerinde seyretmektedir. Bu durum tarımsal araziye talebi artırmakta dolayısıyla arazi fiyatlarını yükseltmektedir. Bir yanda tarımsal üretimden yeterli gelir elde edemediği, kredi borçlarını ödeyemediği veya tarım dışı sektörlerde yatırım yapmak istediği için arazi satan üreticiler diğer yanda ise işletmesini genişletmek, yeni işletme kurmak veya tarım dışında bir alanda tarımsal arazi üzerinde yatırım yapmak amacıyla arazi satın alan kişiler bulunmaktadır. Bu durum Türkiye’de arazi piyasasını hareketlendirmektedir. Ancak konuyla ilgili yeterli çalışma bulunmamaktadır.

Arazi satanlar tarımdan yeterli gelir elde edemediklerinin, borçlarını ödeyemediklerini, tarım dışı sektörlerde geçmek, şehre göç etmek gibi nedenler ileri sürerken, alıcılar ise işletmelerini genişletmek, yeni üretim alanları oluşturmak, tarımsal arazileri amaç dışı kullanmak vb. nedenlerle arazi satın aldıklarını belirtmektedirler. Faktör ve kümeleme analizi sonuçları araştırma bölgesinde tarımsal işletmelerin yapısal bir değişim içerisinde bulunduğu, bu değişimde işletme büyüklüğü yanında işletmecilerin diğer sosyo-ekonomik özelliklerinin etkili olduğu ve sonuç olarak yeni

üretici tiplerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Arazinin el değiştirmesi, yeni işletme tiplerinin ortaya çıkması, arazi satanların satış amaçlarının farklı olması ortak özellikli ayrı gruplara ayrılabilmesi araştırmanın önemli bulgularından olup Türkiye’de arazi piyasasına yönelik olarak yapılacak kapsamlı bir çalışma sektörde bu konudaki değişimi ve gelecekte karşılaşacağımız durumu ortaya koyması ve bunun sonucu olarak alınması gerekli tedbirlerin belirlenmesi açısından önemli olacaktır.

KAYNAKLAR

AKDEMİR, S. (1995), Aşağı Seyhan Ovasında Tarım İşletmelerinin Sosyo Ekonomik Analizi ve Gruplandırılması, *Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10(4), 107 - 122

AKDEMİR, S. (1995), Aşağı Seyhan Ovasında tarım işletmelerinin sosyoekonomik açıdan analizi ve gruplandırılması, *Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10, 1995.

AKDEMİR, S. (1997), *Les tendances lourdes de l'agriculture de la région d'Adana (Turquie), Options méditerranéennes. Agricultures familiales et politiques agricoles en Méditerranée enjeux et perspectives RAFAC, CHIEAM, Serie B, No:12.*

AKDEMİR, S. (2012), Problems of financing and agricultural credit: A case study of Seyhan region. *Journal of Food, Agriculture & Environment* 10, 468 - 475.

Akdemir, Ş. (2014). Üreticinin Desteklenmesi: Finansman ihtiyacı, finansman araçları ve tarımsal politika, *Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı & EBRD Ortak Çalıştayı*, 24 Kasım 2014, Ankara.

AKDEMİR, S., OZCICEK, C., AND AKBAY OZDES, A. (2002), *Les Stratégies de Travail et de Revenus des Ménages Ruraux Dans le Contexte des Must de Liberalisat' cas la region de Cukurova.* International Center For Advanced Mediterranean Agronomic Studies, IAM, Montpellier.

AKDEMİR, S., AND YURDAKUL, O. (1994), *Marche foncier en Turquie. In "Politiques Foncières et Amenagement des Structures. Agrícolas Dans Les Pays Mediterraneesns,* CIHEAM, Monttpellier.

ANONYMOUS. (2014), *6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. Resmi Gazete*, 15 Mayıs 2014, Sayı:29001.

ARSENAULT, C. (2013), *L'achat massif de terres des pays pauvres par les pays riches mieux surveillé*. Eylül 2018 tarihinde <http://www.rfi.fr/decryptage/20130614-accaparement-terres-etrangeres-achat-pays-riches-agricole-fonds-investissement> adresinden alındı.

BEDESTENCI, H. Ç., VURUŞ, H. (2000) Ceyhan Ovası Tarım İşletmelerinde Arazi Piyasası. *KSU Fen ve Mühendislik Dergisi* 3, 154-162.

BULBUL, M. (2006), *Tarımsal İşletmelerin Finansmanı*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara.

CETIN, B. (2013), *Uygulamalı Tarım Ekonomisi*. Ankara: Nobel Yayınevi.

DEMIRCAN, V. VE ORHAN, M., E. (1992), Adana İli Seyhan ve Yüreğir İlçeleri Kamulaştırma Bölgesindeki Tarla Arazilerinin Kıymet Takdirinde Uygulanabilir Kapitalizasyon Faiz Oranının Saptanması, *Ç Ü Ziraat Fakültesi Dergisi*, 7(2).

DEMIRCI, R., TANRIVERMIŞ, H., AND ALIEFENDIOGLU, Y. (2007), Türkiye'de arazi yönetimi ve piyasası: temel özellikleri, yasal ve kurumsal düzenlemeler, sorunlar ve değerlendirme çalışmaları üzerine etkileri, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 4, 38-63.

DINLER, Z. (2014), *Tarım ekonomisi (Yedinci baskı)*. Bursa: Ekin Basım Yayım ve Dağıtım.

DUNYA BULTENI, (2013), *Afrika'da toprak kiralama yarışı*, Eylül 2018 tarihinde <http://www.dunyabulteni.net/haber/280614/afrikada-toprak-kiralama-yarisi> adresinden alındı.

ENGİNDENİZ, S, (1998), Küçük Menderes Havzasında Alüviyal Topraklardaki Tarım Arazilerinin Vergilendirme Açısından Kıymetlerinin Takdiri Üzerine Hır Araştırma, EÜ Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.

ERDEM, N. (2017), Türkiye İçin Bir Taşınmaz Değerleme Sistemi Yaklaşımı. *Geomatik*, 2(1), 18-39.

ERKAN, H., SEYLAM, S. G., AND YAŞAYAN, A. (2011), Arazi yönetimi ve Türkiye gereksinimi. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 13. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı* içinde, www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/3dd31d973d69945_ek.pdf, Ankara.

EUROSTAT, (2018), Eylül 2018 tarihinde <http://ec.europa.eu/eurostat> adresinden alındı.

FAO, (2018), Eylül 2018 tarihinde <http://www.fao.org/faostat/en/#home> adresinden alındı.

FAO, (2018), Eylül 2018 tarihinde <http://www.fao.org/docrep/003/Y0491f/y0491f02.htm#TopOfPage> adresinden alındı.

KALAYCI, Ş. (2008), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. İstanbul: Asil Yayın Dağıtım.

LERMAN, Z., AND SHAGAIDA, N. (2007), Land policies and agricultural land markets in Russia. *Land Use Policy*, 24, 14-23.

MARKS-BIELSKA, R. (2013), Factors shaping the agricultural land market in Poland. *Land Use Policy*, 30, 791-799.

Rehber, E. (2008). *Tarımsal Kıymet Takdiri ve Bilirkişilik*, Bursa: Vipaş A. Ş..

SAFER, (2018), Eylül 2018 tarihinde http://www.le-prix-des-terres.fr/levolution-des-prix/prix-des-terres-et-pres/prix-des-terres-et-pres-regions-agricoles?departement=&commune=&locative=Choisissez&safer_recherche=Lancer+la+recherche adresinden alındı.

SOYDEMİR, S. (2012). Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Tarımsal Yapı, şirketleşme ve Sermaye Piyasası, Discussion Paper, *Turkish Economic Association*, 2012(37).

TANRIVERMİŞ, H. (2006), *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Fındık, Çay ve Kivi Tarımının Ekonomik Analizi ve Monokültürün Etkilerini Azaltabilme Olanakları*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

TURKSTATa, (2018), Eylül 2018 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist> adresinden alındı.

TURKSTATb. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist> Access Date: July 2018

TURKSTATc. (2018), Eylül 2018 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1004 adresinden alındı.

TOB, (2018), Eylül 2018 <https://www.tarim.gov.tr/> adresinden alındı.

UNVER, O., AND GAMGAM, H. (2008), *Uygulamalı temel istatistik yöntemler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YOMRALIOĞLU, T., NIŞANCI, R., ÇETE, M., AND CANDAS, E. (2011), *Dünya'da ve Türkiye'de taşınmaz değerlendirilmesi*. Türkiye'de Sürdürülebilir Arazi Yönetimi Çalıştayı, içinde 1- 8, Okan Üniversitesi, İstanbul.

YUCER, A., DEMIRTAŞ, M., ÇELİK, A., KALANLAR, Ş., ALTUN, A., AND KAN, M. (2013), *Tarım arazilerinin bölünmesinin önlenmesine yönelik yasal düzenleme hakkındaki düzenleyici etki analizi*. Tarım Ekonomisi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Ankara.

Matematik Dersi Materyallerinin İlköğretim İkinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarısına ve Tutumuna Etkisi

Nesrin HÜRRİYETOĞLU

Özet

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim 2. sınıf öğrencilerinin matematik dersindeki konu kazanımlarıyla hazırlanmış ve materyal ile desteklenmiş deneysel bir sınıfın öğrencilerin akademik başarısına ve tutumuna etkisini incelemektir. Bu çalışma tek denekli deneysel bir çalışmadır. Araştırmayı gerçekleştirmek için ilk olarak Hatay Bahçeşehir Koleji'ne devam eden 32 kız ve 34 erkek öğrenci olmak üzere toplamda 66 2. sınıf öğrencisinden meydana gelen örneklem grubu oluşturulmuştur. Deneysel çalışmada, okulda bir matematik sınıfı oluşturulmuş, Matematik kazanımlarını içeren konulardan meydana gelen materyaller hazırlanmıştır. Çalışma öncesi ve sonrası deney grubuna Hacıömeroğlu, (2017) tarafından geliştirilen matematik tutum ölçeği ve araştırmacı tarafından geliştirilen her materyalden üçer soru olmak üzere toplamda 24 soruluk başarı testi uygulanmıştır. Soruların geçerliği 4 sınıf öğretmeni tarafından incelenmiş daha sonra dil geçerliği açısından da alanında uzman Türkçe öğretmeni tarafından kontrol edilmiştir. Son olarak sorular deney grubundaki random usulü ile seçilen iki öğrenciye uygulanmıştır. Soruların güvenilirliği için başka bir okulda öğrenim gören 188 2. sınıf öğrencisine uygulama yapılmış ve güvenilirlik 0.79 bulunmuştur. Matematik sınıfındaki materyallerin öğrencilerin akademik başarısına etkisinin ortaya çıkarılması amacıyla deney grubuna haftada ikişer saat olmak üzere toplamda 8 ders saati etkinlik yaptırılmıştır. Materyallerin etkisini ölçmek amacıyla deney grubuna başarı ve tutum ölçeği ön-test ve son- test olarak uygulanmış, ardından veriler analiz edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar incelendiğinde; materyal ile desteklenen sınıfta öğrenim gören öğrencilerinin matematiğe karşı olumlu tutum geliştirdikleri ve akademik performanslarının arttığı söylenilebilir.

Anahtar Sözcükler: problem çözme becerisi, başarı testi, matematik kazanım materyalleri, öğrenci Başarısı, öğretim materyalleri.

The Effect of Mathematics Course Materials on the Academic Achievement and Attitude of Primary Secondary Students

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of an experimental class on the academic achievement and attitudes of the students in the mathematics course. This study is an experimental study. In order to carry out the study, a sample group consisting of 66 2nd grade students, 32 female and 34 male students attending to Bahçeşehir College in Hatay, were formed. In the experimental study, a mathematics class was created in the school and the materials which consisted of subjects containing mathematical gains were prepared. Before and after the study, a total of 24 questions were applied to the experimental group, Hacıömeroğlu, (2017), and three questions from each material developed by the researcher. The validity of the questions were examined by 4 classroom teachers and then they were checked by the Turkish teacher who was expert in their field in terms of language validity. Finally, the questions were applied to two students chosen randomly in the experimental group. For the reliability of the questions, 188 2nd year students studying at another school were applied and reliability was found to be 0.79. In order to reveal the effect of the materials in the mathematics class on the students' academic achievement, a total of 8 hours of activity was conducted to the experimental group, two hours per week. In order to measure the effect of the materials, achievement and attitude scale were applied as pre-test and post-test to the experimental group and then the data were analyzed.

When the results obtained from the study are examined; It can be said that the students in the classroom supported with material have developed a positive attitude towards mathematics and their academic performance has increased.

Key Words: problem solving skills, achievement test, mathematics acquisition materials, student achievement, teaching materials.

Giriş

21. yüzyılda değişen dünya ve gelişen teknoloji öğrenmeyi de etkilemiştir. Bu etkiyle öğrenenin, öğrenme yöntem ve stratejileri değişmekte ve potansiyeli bu yönde gelişme göstermektedir. Bu durum öğrenilecek konu alanının genişlemesine ve öğrenene düşen sorumluluğun artmasına neden olmuştur. Artan sorumluluklar göz önüne alındığında eğitimin içeriğindeki konu kazanımlarını öğretme aşamasında birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler eğitimin kalitesini artırma hedefini destekler niteliktedir. Bu nitelikler yönünde öğretim programları, çeşitli öğretim etkinliklerini kapsayan öğrenci merkezli öğretim modeline dayandırılmıştır (Arslan, 2008).

Eğitimin temel amacı, öğrenenin öğrenen perspektifinde hedeflenen kazanımları elde edebilmesidir. Kazanım, eğitim-öğretim sürecinde öğrenenden kazanması amaçlanan bilgi, beceri, tutum ve değerlerin hedeflenen ve önceden planlanan yaşantılar sonucundaki edinimleridir (MEB, 2005: 13). Bu bağlamda öğrenenin planlanan sürede beklenen bilgi ve becerileri kazanması eğitimin niteliği ile yakından ilgilidir. Eğitim niteliği bireysel farklılıkları da kapsayan çok yönlü bir süreçtir. Bu süreç içerisinde öğrenen hedeflenen kazanımları gerçekleştirmekle yükümlüdür. Bu yükümlülükler kapsamında öğrenen kazanım hedeflerine ulaşmaya çalışır. Matematik soyut kazanım becerilerini kapsayan bir alanı ifade etmektedir. Bu alanda öğrenenden beklenen, başarının edinimi ve öğrenenin matematiksel düşünme becerisini geliştirmesidir. Matematiksel düşünme becerisi öğrenenin matematiksel yetkinliğine göre de bireysel farklılıklar gösterebilmektedir. Matematiksel yetkinlik, günlük yaşamda öğrenenin karşılaştığı problemlerle baş edebilmesi amacıyla matematiksel düşünme tarzı geliştirme ve geliştirdiği bu düşünceyi süreç içinde aktif olarak kullanabilmesidir. Matematiksel yetkinlik aynı zamanda, tablolar, modeller, grafikler ve formüller gibi matematiksel kavram ve sembolleri kullanabilme becerisini ve öğrenen tarafından kullanma isteğini de içermektedir (MEB, 2017:8). Öğrenenin matematiksel kavram ve sembolleri nasıl ve ne kadar sürede sürede öğrenebildiği önem arz

etmektedir. Bu aşamada Matematiksel kavram ve sembolleri eğitim sürecine dâhil eden kazanım maddeleri MEB tarafından belirlenmiştir (MEB, 2017). Bu kazanımların belirlenme kriteri öğrenenlerin yaş grupları göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Bu kriterler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2005-2006 eğitim-öğretim yılı ilköğretim matematik öğretim programı yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı dikkate alınarak yenilenmiştir.

İlköğretim, öğrencilerin somut öğrenme dönemine denk gelen, eğitim-öğretim sürecini kapsar. Bu yaş grubundaki öğrenciler, buldukları dönem itibariyle öğrenim gördükleri süre içerisinde çeşitli somut materyallere ihtiyaç duyarlar. Bu materyaller aynı zamanda bu yaş grubundaki öğrencilerin öğrenirken keyifli vakit geçirmelerini sağlayabilmektedir. Bu materyaller, öğrencilerin öğrendikleri bilgileri kalıcı hale getirmek, öğrenmekten keyif almalarını sağlamak ve onlara öğrenme tecrübesi kazandırmayı hedeflemektedir (Çam Aktaş, 2014). Materyaller aynı zamanda öğrencilere, bilimi sevdirmeye ve mevcut potansiyellerini açığa çıkarıp onları geliştirmelerine katkı sağlamaktadır (Ayazi, 2016). Materyal kullanımının ve matematiğin materyal ile desteklenmesi gerektiği hususunda öğrencilere katkısını incelemek amacıyla öğretmen görüşlerinin alındığı çalışmalar literatürde yer almaktadır (Duru & Korkmaz, 2010; Şahin, 2010; Güven, 2016). Uygulamaya konulan eğitim-öğretim programında öğretmenlerin materyal kullanımında yaşanan sorunlar konusunda görüşleri alınmıştır. Özellikle küçük yaş grubundaki öğrencilerin matematik dersi gibi soyut kavramlar içeren alanlarda zorlandıkları bu nedenle materyallere ihtiyaç duydukları eğitimciler tarafından bilinmektedir. Bu yaş grubundaki öğrenciler sürece aktif katılım gösterme, somut materyaller kullanma, etkinlik yaparak ders işleme gibi faaliyetlerde bulunarak öğrenme hızlarını arttırabilmektedirler. Aksi halde öğrenciler problem çözme becerileri ve sayılar gibi günlük yaşamda sıkça karşılan matematik konularını kavrarken zorluk yaşamaktadırlar. Materyaller, Matematik konularının öğrenimini kolaylaştırmak ve matematik derslerini keyifli hale getirmek amacıyla öğrencilerin eğitim-öğretim sürecine dâhil edilmelidir. Özellikle ilkokul çağındaki öğrencilerin yaşlarının küçük

olması, matematiği kendi tecrübeleriyle geliştirmeleri konuyu daha hızlı ve nitelikli öğrenmelerine katkı sağlamaktadır (Aydoğdu & Ayaz, 2008, s. 592).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, İlköğretim 2. sınıf öğrencilerinin matematik dersindeki konu kazanımlarını materyal ile desteklenmiş deneysel bir öğretim ortamı içerisinde sunarak öğrencilerin matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak ve akademik başarılarını arttırmaktır.

Araştırma Problemi

İlköğretim 2. sınıf doğal sayılar, paralarımız, zamanı ölçme, problem çözme, basamak değeri ve sayı değeri, para birimleri, toplama-çıkarma-çarpma-bölme problemleri öğrenme alanları ile bu alanların alt öğrenme kazanımlarını içeren maddeler çerçevesinde matematik materyalleri hazırlamış olup, öğrencilerin matematik konu kazanımları ile ilgili becerilerini geliştirmek ve konuları daha iyi kavramalarını sağlamak amacıyla geliştirilen matematik sınıfının öğrencilerin akademik başarılarına ve matematiğe karşı tutumlarına etkisini incelemek amacıyla;

1. İlköğretim 2. sınıf doğal sayılar, paralarımız, zamanı ölçme, problem çözme, basamak değeri ve sayı değeri, para birimleri, toplama-çıkarma-çarpma-bölme problemleri öğrenme alanları ile bu alanların alt öğrenme kazanımlarını içeren maddeler çerçevesinde hazırlanan materyal destekli sınıfta uygulanan derslerde öğrencilerin aldığı ön test-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?

2. İlköğretim 2. sınıf doğal sayılar, paralarımız, zamanı ölçme, problem çözme, basamak değeri ve sayı değeri, para birimleri, toplama-çıkarma-çarpma-bölme problemleri öğrenme alanları ile bu alanların alt öğrenme kazanımlarını içeren maddeler çerçevesinde hazırlanan materyal destekli sınıfta uygulanan derslerin öğrencilerin matematiğe karşı tutumuna etkisi nasıldır?

sorularına çözüm aranmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılının bahar yarıyılında Hatay ilinde bulunan Bahçeşehir Koleji'nde 2. sınıfta okuyan 66 öğrenci ve 2. sınıf Matematik Programı'nda yer alan 'Doğal sayılar, paralarımız, zamanı ölçme, problem çözme,

basamak değeri ve sayı değeri, para birimleri, toplama-çıkarma-çarpma-bölme problemleri' konulu kazanımlar incelenerek hazırlanan problemler ve tutum ölçeğinden meydana gelmektedir.

Araştırma, 66 2. sınıf öğrencisi, 2. sınıf konu kazanımlarını içeren 24 soruluk çalışma kâğıdı ve 19 soruluk tutum ölçeği ile sınırlıdır.

Yöntem

Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden deneysel araştırma modelidir. Bu araştırma tek grup ön test-son test desen çalışma grubuna girmektedir. Bu desende deneysel işlemin etkisi tek bir grup üzerinde yapılan çalışmayla test edilir. Deneklerin bağımlı değişkene ilişkin ölçümleri uygulama öncesinde ön test, sonrasında son test olarak aynı denekler ve aynı ölçme araçları kullanılarak elde edilir (Büyüköztürk, 2008). Araştırmanın bağımsız değişkenini matematik materyalleri ile desteklenen matematik sınıfı oluşturmaktadır. Çalışmanın başında öğrencilerin akademik başarılarını ve matematiğe karşı tutumlarını ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen 'Matematik kazanımlarını ölçme çalışma kâğıdı ve Hacıömeroğlu (2014) tarafından geliştirilen tutum ölçeği ön-test olarak öğrencilere yapılmıştır. Öğrencilerin Matematik sınıfında haftada 2 saat uygulama yapılması sağlanmış, 8. saatin sonunda ise öğrencilere yine aynı çalışma kâğıdı ve tutum ölçeği ile son-test yapılmıştır.

Örnekleme/Çalışma Grubu

Araştırmanın yapıldığı çalışma grubu 2017-2018 eğitim-öğretim yılının ikinci yarısında Hatay ilinin Antakya ilçesinde bulunan Hatay Bahçeşehir Koleji'nde 2. sınıf düzeyinde öğrenim gören 32 kız (% 48.4) ve 34 erkek (% 51.5) öğrenci olmak üzere toplamda 66 öğrenciden meydana gelmektedir. Araştırmanın gerçekleştirildiği okul, uygun örnekleme yöntemiyle, çalışma grubu ise okulda 2. sınıf düzeyinde eğitim gören tüm şubelere uygulanmıştır. Uygun örnekleme yöntemi, araştırma kapsamında en az enerji sağlayacak ve aynı zamanda en ulaşılabilir çalışma grubu ile uygulama yapılacak örneklem seçimidir (Büyüköztürk vd., 2008, s. 92). Çalışmada etkisi incelenen bağımsız değişken, ilköğretim 2. sınıf matematik kazanımlarının hedef aldığı materyallerin

bulduğu sınıfta eğitim gören öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisidir.

Veri Toplama Aracı

Matematik Kazanımlarını Ölçme Çalışma Kâğıdı

İlköğretim 2. sınıf öğrencilerinin zamanı ölçme, problem çözme, basamak değeri ve sayı değeri, para birimleri, toplama-çıkarma-çarpma-bölme problemleri konularına ait kazanımları içeren öğrencilerin matematiksel becerilerini geliştirmek ve akademik başarılarını arttırmak amacıyla 'Matematik Kazanımlarını Ölçme Çalışma Kâğıdı (MKÖÇK)' hazırlanmıştır. MKÖÇK çalışma kâğıdı araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Sorular her materyalden üçer soru olmak üzere toplamda 24 açık uçlu sorudan meydana gelmektedir. Soruların geçerliği 4 sınıf öğretmeni tarafından incelenmiş daha sonra dil geçerliliği açısından da alanında uzman Türkçe öğretmeni tarafından kontrol edilmiştir. Son olarak sorular deney grubundaki random usulü ile seçilen iki öğrenciye ön deneme olarak uygulanmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Soruların güvenilirliği için başka bir okulda öğrenim gören 188 2. sınıf öğrencisine uygulama yapılmış ve güvenilirlik 0.79 bulunmuştur. (Tablo 1). Madde analiz sonuçlarına göre testin yeterli bir güvenilirliğine sahip olduğu söylenebilir. Güvenirlik katsayısının 0.70 ve daha yüksek çıkması, ölçümün güvenilirliği için yeterli kabul edilmektedir (Van Blerkom, 2009; Fraeklen, Wallen ve Hyun, 2011).

Tablo 1. MKÖÇK' nın Güvenirlik Sonucu

Cronbach's Alpha	N of Items
,792	24

24 sorudan oluşan MKÖÇK, uygulama grubuna ön test ve son test şeklinde uygulanmıştır. Her soruya verilen doğru yanıt '1', yanlış yanıtlanan veya boş bırakılan soru ise '0' olarak puanlanmıştır.

Hazırlanan MKÖÇK' ye ait birkaç örnek aşağıda sunulmuştur.

17 sayısının onlar basamağındaki rakam ile 39 sayısının birler basamağındaki rakamların toplamı kaçtır? (Soru 1)

Bir ağaçta 4 düzine elma vardır. Bunları 4 arkadaşına paylaştıran Emre, her arkadaşına kaç elma verir? (Soru 2)

15'ten önceki sayının 5 katının 6 eksiği kaçtır? (Soru 3)

Matematik sınıfındaki materyallerin öğrencilerin akademik başarısına etkisinin ortaya çıkarılması amacıyla deney grubuna haftada ikişer saat olmak üzere toplamda 10 ders saati etkinlik yapılmıştır. Materyallerin etkisini ölçmek amacıyla deney grubuna MKÖÇK ve tutum ölçeği ön-test ve son- test uygulanmıştır.

Matematik Sınıfı (Matematik Kampı) nın Hazırlanma Aşaması

Şekil 1. Matematik Kampı

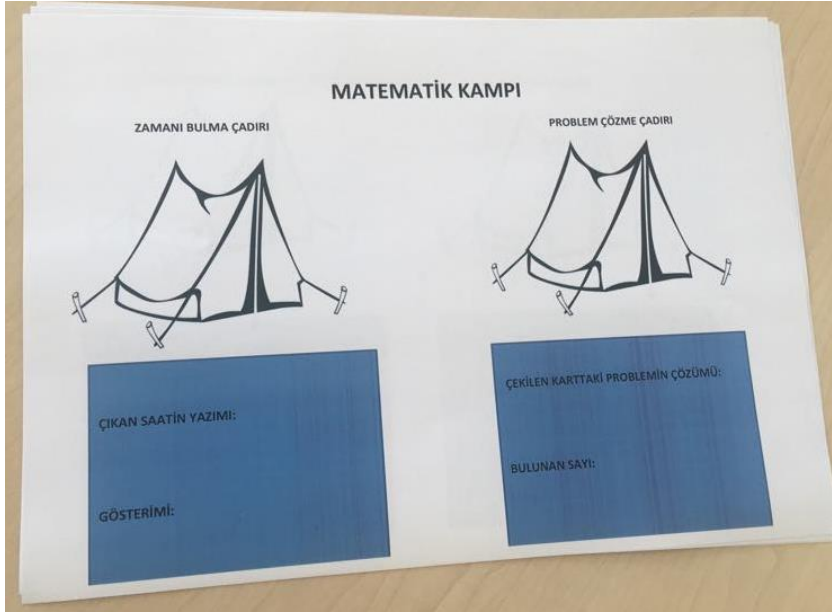
Matematik sınıfı oluşturulurken 2. sınıf matematik zamanı ölçme, problem çözme, basamak değeri ve sayı değeri, para birimleri, toplama-çıkarma-çarpma-bölme problemleri konularına ait kazanımları içeren kazanımları kapsamına ve öğrenci seviyesine uygun olmasına dikkat edilmiştir. Öğrencilerin grupla çalışmalarını destekler niteliğe sahip olmasına özen gösterilmiş ve materyaller en az iki kişiyle rahatlıkla yapılabilecek şekilde hazırlanmıştır. Özellikle küçük yaş grubundaki öğrencilerin yaşları itibariyle somut dönemde olduklarından dolayı, materyal ile desteklenen derslerde daha verimli olmaktadır (MEB, 2009, s. 9). Dolayısıyla matematik sınıfı hazırlanırken öğrencilerin potansiyellerine uygunluğuna ve öğrenirken keyif alabilecekleri bir atmosfer oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Sınıfta bir klasik bir sınıf düzeni oluşturulmamış, sadece bazı materyaller için iki masa ve

sınıfın fiziksel koşulları ve öğrenci sayısı göz önünde bulundurularak sandalye yerleştirilmiştir. Materyaller çoğunlukla öğrencilerin yere oturabileceği veya ayakta yapabilecekleri düzenekte hazırlanmıştır (Şekil 1). Uygulama yapılacak sınıf atmosferi oluşturulurken öğrencilerin ilgisini çekmek amacıyla sınıfa 'Matematik Kampı' ve her bir materyale konu kapsamında 'Çadır' ifadesi eklenmiştir. Örneğin; Problem çözme çadırı, zamanı bulma çadırı. Hazırlanan materyaller genel başlık altında aşağıdaki gibidir;

- Zamanı ölçme
- Problem çözme
- Basamak değeri ve sayı değeri
- Para birimleri
- Toplama-çıkarma-çarpma-bölme problemleri (MEB, 2018).

Öz değerlendirme Formu

Sınıfta çok sayıda materyalin bulunması öğrencinin hangi materyal ile uygulama yapıp yapmadığını hatırlama noktasında sorun teşkil etmemesi adına araştırmacı tarafından çadır görseli eklenerek bir yönerge formu oluşturulmuştur (Şekil 2). Hazırlanan form ile öğrenciler materyallerin yönergelerini takip etmekte günlük yaşamamış aynı zamanda mevcut olan tüm materyaller ile çalışma imkânı kazanmışlardır. Yönerge formunda çözüm yapılacak bölüm yer aldığından ders sonrası çalışma kontrolü de sağlanmış ve yapılan hatalar öğrenciye gösterilmiştir.

Şekil 2. Öğrenci yönerge formu

Matematik Tutum Ölçeği

Araştırmanın amacı öğrencinin akademik yönden potansiyelini arttırmak ve aynı zamanda matematiğe karşı olumlu bir tutum geliştirmesini sağlamaktır. Bu amaçla, Hacıömeroğlu, (2017) tarafından geliştirilen matematik tutum ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek ile öğrencilerin matematiğe karşı tutumlarının uygulama öncesi ne düzeyde olduğunu ve uygulama sonrasında farkın olup olmadığı varsa ne yönde seyrettiğinin anlaşılmasını sağlanmıştır.

Matematik Sınıfının Uygulama Aşaması

1.- 4.Hafta:

Matematik sınıfı materyaller hazırlandıktan ve gerekli fiziksel koşullar sağlandıktan sonra okulun ders programına eklenmiş bu derslikte öğrenciler ders öğretmeni ve araştırmacı gözetiminde materyalleri kullanmaya başlamışlardır.

İlk hafta, araştırmacı öğrencilere tüm materyalleri birer birer nasıl kullanmaları gerektiğini anlatmış ardından öğrenci yönerge formunun kullanım şeklini öğrencilere anlatmıştır. Öğrenciler o ders ve akabinde devam eden süreç içerisinde her ders aynı formatta farklı bir yönerge formu kullanmışlardır. Araştırmacı öğrencilerin yönerge formunu kontrol edip eksik gördüğü noktalarda öğrencilere yardımcı olmuştur. Bu

şekilde öğrenciler haftada ikişer saat olmak üzere toplamda 8 ders saati etkinlik yapmışlardır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılının ikinci yarısında yapılmıştır. Uygulama süresi 8 saat sürmüştür. Haftada ikişer saat olarak toplamda 4 hafta uygulama yapılmıştır.

Matematik sınıfındaki materyaller sınıf öğretmeni ve araştırmacı gözlemci olarak ders süreci takip eden araştırmacı tarafından takip edilerek öğrencilerin birbirleriyle veya grup halinde kullanımına sunulmuştur. Öğrencilere MKÖÇK ve tutum ölçeği ön test ve son test olmak üzere uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için ilişkili örneklem T-testi (Paired- Sample T-test) kullanılmıştır. İlişkili örneklem t-testi, ilişkili iki örneklem ortalaması arasındaki farkın birbirinden anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek için kullanılır (Büyüköztürk, 2017).

Matematik sınıfında öğrenciler 8 ders saati eğitim almışlardır. Verilerin analizi tutum ölçeği ve başarı testleri ile elde edilmiştir. Ön test ve son testlerin uygulanması ile elde edilen veriler bilgisayar ortamına atılarak SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Ön test ve son test sonuçlarını değerlendirmek için bağımlı gruplar t-test analizleri kullanılmış ve buna bağlı olarak bulgular ortaya konulmuştur.

Bulgular

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim 2. sınıf matematik ders materyalleriyle öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmek, 2. sınıf matematik ders kazanımlarında öğrencilerden beklenen hedefe ulaşmalarını sağlayarak akademik performanslarını arttırmak ve matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak olmuş ve akabinde ön test ve son test nicel bulgular analiz edilmiştir.

Birinci Alt Probleme Ait Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan 'İlköğretim 2. sınıf doğal sayılar, paralarımız, zamanı ölçme, problem çözme, basamak değeri ve sayı değeri, para

birimleri, toplama- çıkarma-çarpma-bölme problemleri öğrenme alanları ile bu alanların alt öğrenme kazanımlarını içeren maddeler çerçevesinde hazırlanan materyal destekli sınıfta uygulan derslerde öğrencilerin aldığı ön test son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır? sorusuna cevap aramak amacıyla yapılan bağımlı gruplar için t-testi analizi sonuçlarına ilişkin bulgular tablo 2’te gösterilmiştir.

Tablo 2. Deney Grubuna Ait MKÖÇK Ön Test- Son Test Puanlarına ilişkin Bağımlı Grup t-testi Sonuçları

Grup	Test	N	X	Ss	T	Sd	P
Deney Grubu	Öntest- sontest	66 66	18,57 21,01	3,57 1,93	-4,96	65	,000

Tablo 2’deki veriler incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin ön-test ortalamasının uygulama öncesinde 18.57 iken, uygulama sonrasında 21.01’e yükseldiği görülmüştür. MKÖÇK puanları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek üzere yapılan bağımlı grup t-testi sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin ön-test-son-test puanları arasında bir farklılık belirlenmiştir ($t=,000$ $p<.05$). Elde edilen bulgular ışığında kullanılan materyalin öğrencilerin MKÖÇK puanları arasında anlamlı bir farklılık getirdiği söylenebilir. Yine analiz sonuçlarını incelediğimizde normallik testi sonuçlarındaki p değeri 05'ten küçük çıkmıştır. Bu durumda basıklık ve çarpıklık değerleri dediğimiz skewness ve kurtosis değerlerine bakarak +1.5, -1.5 aralığında Tabachnick & Fidell, (2013) ya da +2.0, -2.0 aralığında George, D., & Mallery, M. (2010) e göre t testi ya da parametrik herhangi bir test-yapılması durumunda kabul edilebileceğinden bahsetmektedirler. Bu bulgulara göre, materyal destekli sınıfta ders işlenmesinin öğrencilerin MKÖÇK puanları arasında anlamlı bir farklılık meydana getirdiği görülmektedir.

İkinci Alt Probleme ait Bulgular

İlköğretim 2. Sınıf doğal sayılar, paralarımız, zamanı ölçme, problem çözme, basamak değeri ve sayı değeri, para birimleri, toplama- çıkarma-çarpma-bölme

problemleri öğrenme alanları ile bu alanların alt öğrenme kazanımlarını içeren maddeler çerçevesinde hazırlanan materyal destekli sınıfta uygulanan derslerin öğrencilerin matematiğe karşı tutumuna etkisi nasıldır? Sorusuna cevap aramak amacıyla yapılan bağımlı gruplar için t-testi analizi sonuçlarına ilişkin bulgular tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. 2. Sınıf öğrencilerinin matematiğe karşı tutumlarını belirlemek amacıyla bağımlı grup t-testi sonuçları

Grup	Test	N	X	Ss	t	Sd	P
Deney	Öntest-	66	53,31	10,78	-3,57	18	,002
Grubu	sontest	66	66,21	11,97			

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin Hacıömeroğlu (2014) tutum ölçeğinden aldıkları ortalamalara göre, deney grubu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. ($t=-3,57$ $p<.05$).

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, ilkokul 2. sınıf öğrencilerinin zamanı ölçme, problem çözme, basamak değeri ve sayı değeri, para birimleri, toplama-çıkarma-çarpma-bölme problemleri konularına ait kazanımları içeren materyallerden oluşan bir sınıf atmosferinde materyallerin öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden deneysel araştırma modelinde yürütülen çalışma tek grup ön test-son test desen çalışma grubuna girmektedir. Çalışmada uzman görüşüne başvurulmuş, sınıf öğretmenleriyle fikir alışverişi yapılmıştır.

Araştırma sonunda elde edilen bulgular neticesinde, 2. sınıf matematik dersi kazanımlarını içeren materyallerin yer aldığı sınıfta etkinlik yapan öğrencilerin akademik başarılarının arttığı ve matematiğe karşı olumlu bir tutum geliştirdikleri görülmektedir. Öğrencilerin MKÖÇK başarı testinin ön test puanları ile son test puanları incelendiğinde, öğrencilerin akademik başarılarının artması yönünde anlamlı bir fark oluşmuştur. Hacıömeroğlu (2014), tarafından geliştirilen tutum ölçeği ön test ve son test puanları incelendiğinde öğrencilerin matematik sınıfı öncesi matematiğe karşı

tutumları ile son test sonrası tutumları arasında anlamlı bir fark oluşmuş ve matematiğe karşı olumlu tutum geliştirdikleri gözlenmiştir.

Araştırmanın birinci ve ikinci problemine ait bulgular, geliştirilen materyaller ile hazırlanan matematik sınıfında işlenen derslerin öğrencilerin akademik başarılarını artırmada etkili olduğunu gösteren araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir. Öğretmenlerin, öğrencilerin yaşı ve gelişim düzeylerine hangi yöntem ve tekniğin uygun olabileceğini bilmeleri onların akademik başarılarını iyileştirmesi ve derslere karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlar (Özyürek, Çavuş, 2016, s. 2160). Bu doğrultuda hazırlanan materyallerin öğrencilerin yaş ve gelişim düzeylerine uygun olmasına özen gösterilmiş 2. sınıf öğrencilerinin akademik performanslarına ve tutumlarına olumlu katkı sağlayabilmesi açısından uzman görüşleri alınmıştır.

2000-2012 yılları arasında Türkiye’de yapılmış olan 57 araştırmanın verilerine göre, materyal ile desteklenerek gerçekleştirilen öğretimin Cohen’in (1992) sınıflaması temel alındığında öğrencilerin akademik başarılarına olumlu katkı sağladığı gözlemlenmiştir (Kablan vd., 2013, s. 1630). Bu gözlem neticesinde ders materyallerinin öğrencilerin eğitim-öğretim sürecinde konu kazanımlarını içselleştirmeleri ve akademik anlamda başarılı olmalarını sağladığı sonucuna varılabilir. Bu durumu destekleyen birçok çalışma vardır. (Clements, 1999; Lowry, 1999; Mantei, 2000; Blalock ve Montgomery, 2005; Audrey, 2008).

Kaplan, Topan ve Erkan (2013), sınıf içi öğretimde, öğrencilerin akademik başarıları ile materyal kullanımı arasındaki etkiyi incelemişleridir. Yapmış oldukları araştırma neticesinde sınıf içi öğretimde materyal kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına olumlu yönde etki ettiği, bu etkinin ders türleri, materyal türleri ve öğretim kademelerinde farklılık göstermediği sonucuna varmışlardır.

Materyal kullanımının öğrencilerin akademik performanslarına olumlu yönde katkı sağladığı Ulusal düzeyde yapılan araştırmaların neticesinde de göstermekte ve bu durumu desteklemektedir. (Audrey, 2008; Blalock ve Montgomery, 2005; Clements, 1999; Lowry, 1999; Mantei, 2000). Bununla birlikte, materyallerin eğitim-öğretim

sürecinde karşılaşılan her sorunun tek çözümü olarak düşünülmemeli çözüm yöntemlerinden biri olarak değerlendirilmelidir (Suydam ve Higgins, 1977).

Ünlü (2017), matematik derslerinde materyal kullanımı ile ilgili öğretmen görüşlerini kapsayan bir araştırma yapmıştır. Bu görüşler neticesinde bazı öğretmen adaylarının matematik dersinde materyal kullanımının dersi daha eğlenceli hale getirdiği ve öğrencilerin matematiğe karşı olumlu tutum geliştirdiklerini belirtmişlerdir.

Kutluca ve Akın (2013), dört kefeli cebir terazisi ile tam sayılar konusunun öğretimi konusunda öğretmen adaylarının görüşlerini almışlardır. Matematiğin somut materyallerle öğretilmesine yönelik olarak hazırlanmış oldukları dört kefeli terazi öğrencilerin matematiksel kavramları somutlaştırabilmelerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu materyalin öğrencilerin analitik düşünme becerilerini geliştirdiğini belirtmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar incelendiğinde; materyal ile desteklenen sınıfta öğrenim gören öğrencilerin matematiğe karşı olumlu tutum geliştirdikleri ve akademik performanslarının arttığı gözlenmiştir. Deneysel işlem sonrasında yapılan istatistiksel analizler sonucunda; akademik başarı düzeyleri ve tutumları açısından anlamlı düzeyde farklılık olduğu ve bu farkın olumlu yönde olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin somut işlemler döneminde olduklarından soyut kavramlar içeren matematik derslerindeki konulara daha iyi adapte oldukları ve konuları daha iyi kavrayabildikleri söylenebilir. Özmen, H., & Yıldırım, N. (2005) çalışmalarında ders içi kullanılan materyallerin öğrencilerin akademik başarılarını olumlu yönde etkilediği belirtmiştir.

Sonuç olarak; ilköğretim düzeyinde yapılan bu çalışma ile öğrencilerin matematiğe karşı olumlu tutum geliştirdikleri ve akademik başarılarının arttığı söylenilebilir.

Bu çalışma akabinde öğretmenlerin, benzer materyallerin sınıf kademesine göre öğrenciler tarafından da yapılması sağlanarak derse olan ilgileri arttırılabilir. Bu materyaller ve türevleri ortaöğretim ve lise kademelerinde öğrencilerin kavramakta

güçlük çektikleri konuların öğretimine destek sağlaması açısından da geliştirilerek kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Aktaş Çam, B. (2014). Bilgi ve İletişim Teknolojileri Tabanlı Öğretim Materyalleri ve Uygulamalar. *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı içinde*, 185-211.

Arslan, A. (2008). *Web destekli öğretimin ve öğretimsel materyal kullanımının öğrencilerin matematik kaygısına, tutumuna ve başarısına etkisi*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Audrey, R. M. Q. (2008). Utilizing power point presentation to promote fall prevention among older adults. *The Health Educator*, 40(1), 46-52.

Ayazi, M. F. (2016). Öğretim Materyalleri Kullanımının Öğrencilerin Derslere Yönelik Tutumlarına Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması. 35(1), 141-158

Aydoğdu, M. & Ayaz, M. F. (2008). Matematikte öğrencilere problem çözme yeteneğinin kazandırılması. *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 3(4), 588-596.

Blalock, M. G. & Montgomery, R. D. (2005). The effect of power point on student performance in principles of economics: An exploratory study. *Journal for Economics Educators*, 5(3), 1-7.

Büyüköztürk, Ş. & Kılıç Çakmak, E. & Akgün, Ö. E. & Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (21. Baskı). Ankara: İmge.

Büyüköztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Pegem Atıf İndeksi*, 1-213.

Büyüköztürk, (2018). *Sosyal bilimler için istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*. 23. Baskı: Şubat 2017, Ankara. s. (39-66).

Clements, D. H. (1999). Concrete manipulatives, concrete ideas. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 1(1), 45-60.

Cohen, J. (1992). Statistical power analysis. *Current Directions in Psychological Science*, 1(3), 98-101.

Duru, A. & Korkmaz, H. (2010). Öğretmenlerin yeni matematik programı hakkındaki görüşleri ve program değişim sürecinde karşılaşılan zorluklar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 67-81.

Fraeklen, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2011). *How to design and evaluate research in education* (8th Ed.). New York: McGraw-Hill.

George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.

Güven, G. (2016). 3. Sınıf fen bilimleri dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Hacıömeroğlu, G. (2017). *Matematiğe yönelik tutum ölçeği-kısa formu ilkokulun geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. *Journal of Computer and Education Research* (ISSN: 2148-2896), 5(9).

Kablan, Z., Topan, B., & Erkan, B. (2013). Sınıf içi öğretimde materyal kullanımının etkililik düzeyi: Bir meta-analiz çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1629-1644.

Kutluca, T., & AKIN, M. F. (2013). Somut materyallerle matematik öğretimi: dört kefeli cebir terazisi kullanımı üzerine nitel bir çalışma. *Türk bilgisayar ve matematik eğitimi dergisi*, 4(1).

Lowry, R. B. (1999). Electronic presentation of lectures effect upon student performance. *University Chemistry Education*, 3(1), 18-21.

Mantei, E. J. (2000). Using internet class notes and PowerPoint in physical geology lecture. *Journal of College Science Teaching*, 29(5), 301-305.

MEB. (2005). İlköğretim fen ve teknoloji dersi (4-5.sınıf) öğretim programı ve kılavuzu.

MEB. (2009). İlköğretim matematik dersi 1-5. sınıflar öğretim programı. Ankara.

MEB. (2015). İlköğretim matematik dersi öğretim programı.

MEB (2017). Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr> adresinden 28.03.2018 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2018). Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar).

Özmen, H., & Yıldırım, N. (2005). Çalışma yapraklarının öğrenci başarısına etkisi: asitler ve bazlar örneği. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 2(2), 124-143.

Özyürek, A. & Çavuş, Z. S. (2016). İlkokul öğretmenlerinin oyunu öğretim yöntemi olarak kullanma durumlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(5), 2157-2166.

Suydam, M. N. & Higgins, J. L. (1977). Activity-Based learning in elementary school mathematics: Recommendations from research. ERIC Center for Science, Mathematics, and Environmental Education, Columbus, Ohio

Tabachnick and Fidell, 2013 B.G. Tabachnick, L.S. Fidell Using Multivariate Statistics (sixth ed.)Pearson, Boston (2013).

Ünlü, M. (2017). Matematik öğretmen adaylarının *Journal of Theory and Practice in Education*, 13(1), 10-34.

Van Blerkom, M. (2009). *Measurement and statistics for teachers*. New York: Routledge.

Comparison of Internet Usage in Urban and Rural Middle School Students

Muhammet DEMİRBILEK - Süleyman Demirel University

Özet

Günümüzde İnternet öğrencilerin günlük hayatının bir parçası olmuştur. Devasa bir bilgi kaynağı olan İnternet öğrencilere sınıf dışında da bilgiye ulaşma ve öğrenme olanağı sunmaktadır. Ayrıca öğrencilerin bilgiye ulaşmasında, akademik bilgilerini artırmada araştırma yapmada ve ödevlerini hazırlamada ve akademik toplumun üyeleri ile iletişim kurmada İnternetten yararlanılmaktadır. Eğitim kurumları da geleneksel sınıf ortamında öğretilmesi çok zor konuları İnterneti kullanarak öğretmeye başladılar. İnternet sınıf ortamına dünyanın her tarafından pek çok bilgiye erişme imkânını hem öğretmenlere hem de öğrencilere sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı kırsal ve şehir de okuyan ortaokul öğrencilerinin İnternet kullanım örüntülerinin karşılaştırılmasıdır. Nitel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir. (Karasar,2005). Araştırmanın örneklemini Isparta'da bulunan Mehmet Köse Ortaokulu ve İYAAŞ Selçuklu Ortaokulunda toplam 80 kişiden oluşan 8.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Rastgele örnekleme ile öğrenciler seçilmiştir. Veriler SPSS İstatistik programı ile analiz edilmiştir. Gruplar arasındaki farkı bulmak için t-test uygulanmıştır. Verilerin analizi kırsal ve şehir ortaokulları arasından İnternet kullanımını bakımında önemli bir fark olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kadın ve erkek öğrenciler arasında İnternet kullanımını açısından önemli bir fark bulunmuştur. Aile gelir grupları ortalamaları arasındaki farkları tek yönlü ANOVA ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda öğrencilerin İnternet kullanımını ile aile geliri arasında orta seviyede bir ilişki bulunmuştur. Araştırma sonuçları göstermektedir ki Türkiye de kırsal kesim

ile şehir okulları arasında İnternet kullanımı açısından hala bir açık bulunmaktadır. Ayrıca ailenin aylık geliri arttıkça öğrencilerinde İnternet kullanım oranı artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnternet kullanımı, Ortaokul, Kırsal kesim, Şehir, Sayısal uçurum

Abstract

İnternet has become an integral part of students' daily life. It has a virtual treasure trove of information. The vast number of academic resources online means students can learn more outside of the classroom. The İnternet helps students to access any kind of information available online and broaden their academic knowledge, research and assignments and also by easy communication to their academic community. Educational institutions are using the İnternet to learn about things that can't be taught in a regular classroom. It provides classrooms with an enormous amount of resources from all over the world to students, teachers and media specialists.

This study aimed to compare the İnternet usage patterns of rural and urban middle school student in Isparta, Turkey. As a quantitative research method, relational model was used for the research. Relational search models are a research model aimed at determining the presence and degree of exchange between two or more variables. The data were collected from eight grade students in a rural and an urban middle school through a questionnaire employing purposive random sampling technique. The participants of the study were consisted of 40 students from the urban school and 40 students from the rural school.

The data was analyzed with SPSS using descriptive statistical techniques and non-parametric tests were used in the analysis of research data. T-tests were done to examine differences. The results showed that there was a significant difference in the İnternet usage between rural and urban middle schools students. There was also a significant difference in the İnternet usage between male and female students. There were significant differences between family income groups means as determined by

one-way ANOVA. Hence, family monthly income has moderate effect on the level of internet use of students.

Results show that the Internet usage, family income variables are related to the level of the Internet usage there is a digital divide between rural and urban middle school students in terms of the Internet usage.

Keywords: Internet usage, Middle school, Urban, Rural, Digital divide

Giriş

İnternet; günümüzde dijital bilgilerin çoğalması ile önemli bir bilgi kaynağına dönüşmüş olup öğrenme ortamlarının vazgeçilmez bir aracı haline gelmiştir (Gürol v& Sevindik, 2003). Modern öğretim anlayışında mevcut bilgiyi aktarılmasından ziyade bilgiye ulaşma ve onu kullanma becerilerini kazandırma ön plana çıkmıştır.(Selvi,2009). İnterneti kullanan öğrencilerin iletişim kurma, araştırma yapma, bilgiye ulaşma ve paylaşma becerileri daha çok gelişmektedir (Hu & Kurokami, 2017). “Dijital uçurum” terimi, bilgi iletişim teknolojileri alanında becerilerini öğrenmek amacıyla teknolojiye ve fırsatlara erişimi olan bireyler arasındaki eşitsizlikleri ifade eder (International ICT Literacy Panel, 2002). Dünyada araştırmacılar, okullarda dijital uçurum düzeylerini incelemek amacıyla dijital uçurum için bir çerçeve sunmuşlardır (Hohlfeld, Ritzhaupt, Barron, & Kemker, 2008).

Türkiye’de de genel olarak baktığımızda internet kullanım düzeyinin bireylerin demografik özellikleri ile kıyaslandığı birçok çalışma mevcuttur. Selvi, 2009 yılında yapmış olduğu çalışmada Sakarya İlinde 300 ortaöğretim öğrencisine yapmış olduğu anket ile öğrencilerin internet kullanım düzeyini belirlemeyi amaçlamıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında öğrencilerin internet kullanım düzeyi ile okul türleri, sınıf düzeyleri, cinsiyetleri, Anne ve baba eğitim durumları, evde bilgisayar ve internet bağlantısı olma durumu ve okulda internet bağlantısı olma durumları ile arasında anlamlı farklar görülmüştür (Selvi, 2009).

Yıldırım (2009) yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin teknoloji kullanım yeterliliklerini ve yeterliliklerini çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara, Eskişehir, Sakarya il merkezlerinden 2272 ilköğretim

öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilerin teknolojiyi kullanma düzeyini etkileyen faktörlerin; evlerinde bilgisayar ve internet bağlantısı olma durumları, ebeveyn eğitim düzeyleri ve evde ve okulda bilişim teknolojileri dersi alma durumları olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yıldırım, 2009).

Aydoğan (2013) öğrencilerin BİT' ne yönelik okuryazarlık düzeylerini tespit etmek amacıyla Malatya ilinde 966 öğrenciye 40 maddelik Bilişim Teknolojileri Okuryazarlığına Yönelik Başarı Testini uygulamıştır. Sonuç olarak Cinsiyet, yaş ve cep telefonundan internete girme sıklığına göre öğrencilerin okuryazarlıkları arasında manidar bir fark görülmemiştir. Fakat anne-baba eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi, masaüstü/dizüstü bilgisayara sahip olma durumu, evde internet bağlantısına sahip olma durumu, masaüstü/dizüstü bilgisayar ve internet kullanmayı öncelikli öğrendikleri yerlere göre, bilgisayar ve internet kullanma sıklıklarına, masaüstü/dizüstü bilgisayarı öncelikli kullanım durumuna göre anlamlı farklar bulunmuştur.

2005 yılında yapılan bir çalışmada 3/18 yaş gurubundaki bireylerin bilgisayar, internet ve televizyon kullanım amaçları incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre bilgisayar sahibi olan ailelerin %21,3' ünde bilgisayar çocukların odasındadır ve bilgisayar ödevler için yardımcı bir araç olarak alınmıştır. Ancak çocukların %22,6'sının bilgisayarı oyun oynamak için kullandıkları gözlenmiştir. Çocukların %19,7'sinin bilgisayarı ödev ve bilgi toplamak için,%13,6'sı eğlenmek için,%7,8 'internet için,%5,7'sinin sohbet etmek için kullandıkları gözlenmiştir (Arnas, 2005).

Yöntem

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir. (Karasar,2005). Veri toplama aracı olarak Ortaöğretim Öğrencilerinin İnternet Kullanım Düzeyini Belirleme Anketi'' uygulanmıştır (Selvi, 2009). Araştırmanın örneklemini Isparta'da bulunan Mehmet Köse Ortaokulu ve İYAŞ Selçuklu Ortaokulunda toplam 80 kişiden oluşan 8.sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Evren, araştırma sonuçlarının genellemek istendiği elemanlar bütünüdür. Çalışma evreni ise ulaşılabilen evrendir. Bu yönü ile somuttur (Karasar, 2005). Bu araştırmanın

evrenini, ilköğretim sekizinci sınıf öğrencileri; çalışma evrenini ise Isparta ilindeki ilköğretim sekizinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem ise, belirli kural ve formüller kullanılarak, evren içerisinden alınan ve evreni temsil yeterliliğine sahip, evrene göre daha az bireyi kapsayan ve üzerinde çalışma yürütülecek gruptur (Erkuş, 2005). Araştırmada Isparta iline ait Deregümü Köyü Ortaokulu, Yaşar Ulucan İmam Hatip Ortaokulu gurup olarak kabul edilmiştir. Veriler SPSS istatistik programı ile analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu araştırmaya katılan öğrencilerin %58,75'i kız, %41,75'i erkektir. Merkezde kız öğrencilerin oranı %62,5 iken erkeklerin oranı %37,5'tir. Kırsalda ise kızlar %46,8 iken erkekler %53,2'dir. Ailenin aylık ortalama gelirlerine bakıldığında merkezde 500 TL altında gelire sahip aile bulunmaz iken 500/1000 TL gelire sahip ailelerin oranı %20, 1000/1500 TL gelire sahip ailelerin oranı %27,5, 1500/2000 TL arası gelire sahip ailelerin oranı %25 ve 2000 TL üzeri gelire sahip ailelerin oranı %27,5'tir. Bu oranlar kırsalda 500 TL altında %5, 500/1000 TL arası %20, 1000 TL 1500 TL arası %22,5, 1500 TL 2000 TL arası 32,5 ve 2000 TL üzeri %27,5 şeklindedir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri

Tablo 2. Kırsal ve şehir merkezi arasındaki sayısal uçurum frekans dağılımı

		Merkez		Kırsal		Toplam	
		F	%	F	%	F	%
Cinsiyet	Kız	25	62,5	22	53,2	47	58,75
	Erkek	15	37,5	18	46,8	33	41,25
Aile aylık ortalama geliri (TL)	500 ve Altı	0	0	2	5	2	2,5
	500 - 1000 arası	8	20	8	20	16	20
	1000 -1500 arası	11	27,5	9	22,5	20	25
	1500 -2000 arası	10	25	13	32,5	23	28,75
	2000 ve Üzeri	11	27,5	8	8	19	23,75

Şehir merkezindeki okulda bilgisayar laboratuvarı olmamasına rağmen öğrencilerin %40'ı okulda interneti kullanmaktadır, kırsalda ise okulda laboratuvar olmasına rağmen okulda interneti kullanan öğrencilerin oranı %22,5'tir. Öğrencilerin merkezde her gün interneti kullananların oranı %57,5 iken kırsalda bu oran %20'dir.

Evinde bilgisayar olan öğrenciler arasında önemli bir fark yoktur. Evine bilgisayar olan öğrencilerin merkezde ve kırsalda bilgisayarı kullanma oranı %52,5'tir. Evinde internet bağlantısı olan öğrenciler merkezde biraz daha fazladır. Evinde internet

Ulaşılabilen kaynak	İnternet kullanma durumları	Merkez		Kırsal		Toplam	
		f	%	f	%	f	%
Evde bilgisayar?	Yok	11	30	13	32,8	24	30
	Var, ama ben kullanmıyorum	8	17,5	6	15	14	17,5
	Var ve ben kullanıyorum	21	52,5	21	52,5	42	52,5
Evde internet?	Yok	13	32,5	16	40	29	36,3
	Var, ama ben kullanmıyorum	2	5	4	10	6	7,5
	Var ve ben kullanıyorum	25	62,5	20	50	45	56,2
Okulda bilgisayar laboratuvarı?	Yok	40	100	0	0	40	50
	Var, ama ben kullanmıyorum	0	0	30	75	30	37,5
	Var ve ben kullanıyorum	0	0	10	25	10	12,5
Okulda internet?	Yok	0	0	0	0	0	0
	Var, ama ben kullanmıyorum	24	60	31	77,5	55	68,8
	Var ve ben kullanıyorum	16	40	9	22,5	25	31,2
Ne sıklıkla internet kullanıyorsunuz?	Hiçbir Zaman	6	15	11	27,5	17	21,2
	Haftada birkaç gün	11	27,5	21	52,5	32	40
	Her gün	23	57,5	8	20	31	38,8
Cep telefonu?	Yok	9	22,5	18	45	27	33,8
	Var	31	77,5	22	55	53	62,2
Cep telefonundan ne sıklıkla internete giriyorsunuz?	Hiçbir Zaman	9	22,5	20	50	29	36,3
	Haftada birkaç gün	10	25	12	30	22	27,5
	Her gün	21	52,5	8	20	29	36,3

bağlantısını kullanan öğrenciler merkezde %62,5 iken kırsalda bu oran %50'dir. Merkezde okuyan öğrencilerin %77,5'nin cep telefonu bulunmaktadır ve bu

öğrencilerin %52,5'i her gün cep telefonundan interneti kullanmaktadır. Kırsalda ise cep telefonuna sahip öğrencilerin oranı %55 iken cep telefonundan internete girenlerin oranı ise %20'dir.

Tablo 3. Cinsiyete göre sayısal uçurum frekans dağılımı

Ulaşılabilen kaynak	İnternet kullanma durumları	Kız		Erkek		Toplam	
		f	%	f	%	f	%
Evde bilgisayar?	Yok	15	31,9	9	27,3	24	30
	Var, ama ben kullanmıyorum	8	17	6	18,2	14	17,5
	Var ve ben kullanıyorum	24	51,9	18	54,5	42	52,5
Evde internet?	Yok	17	36,2	12	36,4	29	36,3
	Var, ama ben kullanmıyorum	4	8,5	2	6,1	6	7,5
	Var ve ben kullanıyorum	26	55,3	19	57,5	45	56,2
Okulda bilgisayar laboratuvarı?	Yok	25	53,2	15	45,5	40	50
	Var, ama ben kullanmıyorum	19	40,4	11	33,3	30	37,5
	Var ve ben kullanıyorum	3	6,4	7	21,2	10	12,5
Okulda internet?	Yok	0	0	0	0	0	0
	Var, ama ben kullanmıyorum	38	80,9	17	77,5	55	68,8
	Var ve ben kullanıyorum	9	9,1	16	22,5	25	31,2
Ne sıklıkla internet kullanıyorsunuz?	Hiçbir Zaman	14	29,8	3	9,1	17	21,2
	Haftada birkaç gün	15	31,9	17	51,5	32	40
	Her gün	18	38,3	13	39,4	31	38,8
Cep telefonu?	Yok	18	38,3	9	27,3	27	33,8
	Var	29	61,7	24	72,7	53	66,2
Cep telefonundan ne sıklıkla internete giriyorsunuz?	Hiçbir Zaman	19	40,4	10	30,3	29	36,3
	Haftada birkaç gün	9	19,2	13	39,4	22	27,5
	Her gün	19	40,4	10	30,3	29	36,3

Evde bilgisayar kullanan kızların oranı %51,9, erkeklerde %54,5 ve evde internet kullanım oranı kızlarda %55,3, erkeklerde 57,5 olarak görülmektedir. Cep telefonuna sahip olma oranının erkeklerde daha fazla olduğunu görüyoruz, fakat kızların erkeklere oranla cep telefonundan internete girme oranı daha fazladır. Her gün internet kullanan öğrenciler arasında kızların oranı %38,3 iken bu oran erkeklerde %39,4 olarak görülmektedir. Bu durum kızlar ve erkekler arasında önemli bir fark olmadığını

gösteriyor. Okulda bulunan internetin erkek öğrenciler tarafından daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Okuldaki interneti kullanma oranları kızlarda %9,1 iken erkeklerde % 22,5'tir (Tablo 3.)

Ailelerin ekonomik durumuna göre öğrencilerin internet kullanım durumları incelendiğinde; 1000 TL altında gelire sahip ailelerde evde bilgisayar olma oranı düşüktür. Gelir seviyesi arttıkça evde bilgisayar olma durumu artmaktadır. Aynı şekilde evde internet bulundurma ailelerin gelirleri arttıkça artmaktadır. 2000 TL üstü gelire sahip bir ailede internet kullanma oranı %84,2'dir. 500 TL ile 2000 TL arası gelire sahip ailelerin öğrencileri haftada birkaç gün internete girme oranları hiçbir zaman ve her gün internete girenlerin oranlarına göre biraz yüksektir, fakat 2000 TL üstü gelire sahip ailelerde her gün internete giren öğrenci oranı daha fazladır.

Merkezi ve kırsal kesimde okuyan öğrencilerin internet kullanım düzeylerini kıyaslamak için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır (Tablo 4). Buna göre gruplar arasında anlamlı fark bulunmuştur [$t=2,46$, $p<0,01$]. Merkezde okuyan öğrenciler ($X=3,11$, $S.s=1,36$) ,kırsalda okuyan ($X=2,47$, $S.s=0,87$) öğrencilere göre internet kullanma düzeyi yüksektir.

Tablo 4. Kırsal ve Şehre göre internet kullanım düzeyi bağımsız örneklem t-test

Değişken	Gurup	N	X	S.s	t
internet kullanım düzeyi	Merkez	40	3,11	1,36	2,46*
	Kırsal	40	2,47	0,87	
* $p<0,01$					

Öğrencilerin internet kullanım düzeylerini cinsiyete göre kıyaslamak için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. (Tablo 5). Buna göre gruplar arasında anlamlı fark bulunmuştur [$t=2,46$, $p<0,01$]. Erkek ($X=3,11$, $S.s=1,36$) öğrencilerin, kız ($X=2,47$, $S.s=0,87$) öğrencilere göre internet kullanma düzeyi yüksektir.

Tablo 5. Cinsiyete göre internet kullanım düzeyi bağımsız örneklem t-test

Değişken	Grup	N	X	S.s	t
İnternet kullanım düzeyi	Kız	47	2,67	1,32	2,46*
	Erkek	33	2,96	0,94	

*p<0,01

Aile aylık ekonomik gelirine göre yapılmış tek faktörlü gruplar arası ANOVA sonuçları da Tablo 6'da sunulmuştur. Buna göre, internet kullanım düzeylerinin aile ekonomik geliri bakımından anlamlı fark bulunmuştur. $[F(4, 74)=2,11, p<0,01]$. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için ANOVA testi uygulanmış ve ailesi 500 TL gelirin altında olan öğrencilerin ($X=1,55, S.s=0,01$) diğerlerine göre daha düşük internet kullanma düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Aile ekonomik aylık ekonomik gelirin öğrencilerin internet kullanma düzeyleri üzerinde orta düzeyde etkisi vardır.

Tablo 6. ANOVA Testi

Varyansın Kaynağı	Kare Toplamı	sd	Kare Ortalaması	F
Guruplar arası	11,239	4	2,810	
Guruplar içi	99,661	75	1,329	2,11*
Toplam	110.900	79		

*P<00,1

Tartışma ve Sonuç

Günümüzde İnternet öğrencilerin günlük hayatının bir parçası olmuştur. Devasa bir bilgi kaynağı olan İnternet öğrencilere sınıf dışında da bilgiye ulaşma ve öğrenme olanağı sunmaktadır. Ayrıca öğrencilerin bilgiye ulaşmasında, akademik bilgilerini artırmada araştırma yapmada ve ödevlerini hazırlamada ve akademik toplumun üyeleri ile iletişim kurmada İnternetten yararlanılmaktadır. Eğitim kurumları da geleneksel sınıf ortamında öğretilmesi çok zor konuları İnterneti kullanarak öğretmeye başladılar. İnternet sınıf ortamına dünyanın her tarafından pek çok bilgiye erişme imkânını hem öğretmenlere hem de öğrencilere sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı kırsal ve şehir de okuyan ortaokul öğrencilerinin internet kullanım örüntülerinin

karşılaştırılmasıdır. Nitel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırma sonuçları göstermektedir ki Türkiye de kırsal kesim ile şehir okulları arasında İnternet kullanımı açısından hala bir açık bulunmaktadır. Ayrıca ailenin aylık geliri arttıkça öğrencilerinde İnternet kullanım oranı artmaktadır. Araştırma verilerinin analizi göstermektedir ki ailenin ekonomik ve eğitim seviyesi arttıkça İnternet kullanım oranı da artmaktadır. Dolayısı ile şehir ve kırsal kesim arasındaki bilgi iletişim teknolojilerini kullanım düzeyindeki dijital uçurumu kapatmak için ailelerin gelir seviyesi ve eğitim durumlarının artırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Hu, X. & Kurokami, H. (2017)A Comparison of Media Literacy in Urban and Rural Middle School Students. International Journal for Educational Media and Technology. Vol.11, No. 1, pp.132-140.

International ICT Literacy Panel (2002). Digital transformation: A framework for ICT literacy. Princeton, NJ:Educational Testing Services.

Hohlfeld, T. N., Ritzhaupt, A. D., Barron, A. E., & Kemker, K. (2008, March). Socio-economic status and technology integration in Florida schools: A longitudinal study. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association (AERA), March 24-28, 2008, New York City , NY.

Selvi, H. (2009). Ortaöğretim Öğrencilerinin İnternet Kullanım Düzeyi: Adapazarı Örneği. Yayınlanmaış Yüksek Lisans Tezi. Skarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, Y. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Teknoloji Kullanım Yeterlikleri ve Teknoloji Kullanımını Etkileyen Faktörler. Retrieved from http://bilgikasifi.com/makale/Yildirim_2013.pdf

Aydoğan, D. (2013). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Bilişim Teknolojileri Okuryazarlık Düzeyleri (Malatya Örneği). Acrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 2(3).

Anas, A. Y. (2005). 3-18 Yaş Grubu Çocuk ve Gençlerin İnteraktif İletişim Araçlarını Kullanma Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi.The Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET,Volume 4, Issue 4, 59-66
URL:<http://www.tojet.net/volumes/v4i4.pdf>

Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma ve yöntemi (15. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Tipografi Tasarımında Biçim ve İşlev İlişkisi

Nilüfer YEŞİLYURT - İstanbul Arel Üniversitesi

Özet

Grafik Tasarımcı sözcüğe görsel formunu verir. Tipografik alan üzerindeki sözcüğü oluşturan tek bir harf karakteri bile tasarımcı tarafından çözülmesi gereken biçimsel problemler oluşturur. Tipografik bir metin görsel bir tasarımdır ve aynı zamanda işlevseldir. Metin, yazıyı oluşturan sözcükler bütünüdür. Yazı ise mesajın okuyucuya ulaşmasını sağlar. Yazının; iletişim anlamını yitirdiği zaman, amacını da yitirmiş olacağını savunan Emil Ruder (1914-1970) biçim ve işlev arasında doğru bir denge kurulması gerektiğini söylemiştir. 1960'lı yılların önemli tipografi tasarımcısı Karl Gerstner ise yazı karakteri ve tipografik tasarımda üç parametreyi; işlev, biçim ve ifade tarzını göz önünde tuttuğunu söylemiştir. Gerstner'e göre ifadenin unsurları ton, melodi, vurgu, ritm ve jesttir. İfade biçim ya da yapının bir sonucudur. İfade albenidir. Yazı karakterleri, ölçü, ağırlık, harflerin aralarını açmak, başlıklar, paragraflar, kelimelerin altını çizmek, renk vermek bunların tümü ifade yaratmakta kullanılan unsurlardır. Matbaanın bulunuşundan sonra okuma gereksiniminin artması ile işlev ve biçim bir bütün olmuştur. Fütürizm ve Dadaizm gibi sanat hareketlerinin metin kompozisyonlarını oluşturan tasarım prensiplerini yıktığı, sözcüğe yeni anlamlar yüklediği dönemler de olmuştur. Tipografi tasarımının birinci işlevi her zaman mesaj iletmek midir? Bu çalışmada biçim, işlev, ifade parametrelerinin tipografi tasarımındaki etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tipografi, Biçim, İşlev

FORM AND FUNCTION DESIGN IN TYPOGRAPHY DESIGN

Abstract

Graphic Designer gives the word its own visual form. Even a single typeface forming the word on typographic area forms formal problems that need to be solved by the graphic designer. The typographic text is a visual design and it is functional at the

same time. The text is a whole of words forming the script. The script, also, provides the message to reach the readers. Emil Ruder (1914-1970) who argues that the script loses its purpose when it loses communication meaning, stated that a true balance between style and function should be provided. Karl Gerstner, a significant typographic designer in the 1960s, stated that he considers three parameters in typeface and typographic design that are considered to be: function, style, and expression. According to Gerstner, the factors of expression are tone, melody, emphasis, rhythm, and gesticulation. The expression is a result of style or structure. The expression is the charm. Typefaces, punto, load, kerning, titles, paragraphs, highlighting the words, coloring are the factors used in the creating of expression. Style and function have become a whole, with the increasing need for reading after the discovery of printing. However, there have also been periods when the artistic movements such as Futurism and Dadaism destroyed the principles of design forming the text compositions and attributed new meanings to the word. Is always the first function of script to deliver a message? In this study, the effects of style, function and expression parameters on typography design are being analyzed.

Key Words: Typography, Form, Function

Giriş

Tipografik bir metin görsel bir tasarımdır ve aynı zamanda işlevseldir. Metin; yazıyı oluşturan harfler, sözcükler bütünüdür. Harfler, dil ve aslında tipografi zaman içinde gelişir ve değişir. Modern Latin alfabesi; devam eden, binlerce yıl boyunca gelişen ve uyarlanan bir dönüşümün sonucudur. Yazı, bir düşüncenin yazılı ve görsel biçim verilmiş halidir (Ambrose ve Harris, 2011:10). Yazı ile tasarım yapmak, tipografiyi kullanarak okuyucuya mesaj iletmek demektir. Tipografik mesaj, okunup sözel olarak ifade edilirken aynı zamanda görülür ve görsel olarak dikkati çeker ve yorumlanır. Bu nedenle tipografik mesaj etkin bir iletişim aracıdır.

Sözdizimi (syntax) dillerdeki sözcükleri yan yana getirerek cümle kurma, ilke ve bu dildeki cümlelerin anlam ve esnekliğini inceleyen bilim dalıdır. Tasarımda kullanılan tipografik elemanların birbirleriyle uyumlu bir bütün oluşturacak biçimde

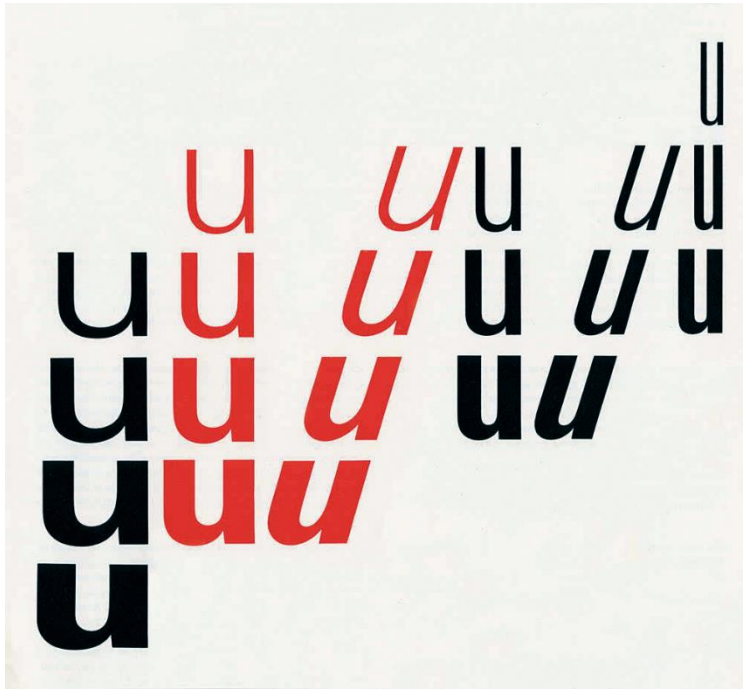
düzenlenmesi ise tipografik sözdizimi olarak tanımlanır. Tipografik sözdizimi; en temel eleman olan harfle başlayıp, sözcük, satır, sütun ve sayfa kenarlarında bırakılan boşluklara kadar genişleyen bir yelpazeye sahiptir. İyi tasarlanmış bir harf formu kolay tanınabilir ve algılanabilir olması ile dikkat çekerken, başka bir yazı karakteri ailesinden de ayırıcı özellikler taşır. Her bir harf sözcük oluşturmak gibi işlevlerinin yanı sıra, birleştikleri zaman yeni biçimler oluşturma olanağına sahiptirler. Sözcük tanımı gereği bir fikri açıklama olanağına sahiptir. Sözcük “işaret”lerin temsil ettiği şeyden bağımsızdır, ancak bir tasarım çalışması ile, bu şekillere anlamlarını belirten biçimler kazandırılabilir (Bertram ve Sutton, 1968: 42). Grafik Tasarımcı sözcüğe görsel formunu verir. Tipografik alan üzerindeki sözcüğü oluşturan tek bir harf karakteri bile tasarımcı tarafından çözülmesi gereken biçimsel problemler oluşturur (Ruder, 1967:32). 1990’lı yılların başından itibaren günümüze kadar gelen süreç içerisinde tipografik anlatım dili biçim ve işlev önceliği açısından farklılaşmıştır. Teknolojinin, tipografik anlatım diline getirdiği olanaklar amaç olarak değil, sadece araç olarak kullanıldığı için işlevselliği olmayan biçimsel anlatım dilleri gelişmiştir. Yapılan bu çalışmada; dikkat çekmeye hizmet eden “biçimsellik” ya da kavram ve mesaj yüklü “işlevsellik” ifade parametrelerinin tipografi tasarımındaki anlatım diline olan etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Dil, Yazı ve Doku

Dil; o dili konuşan toplumun kültürünü yansıtan bir ayna, o kültürün düşünüş biçimini, dünyayı algılayışını belirleyen etkenlerin en önemlilerinden birisi, toplum içi ve toplumlar arası ilişkilerin ön koşuludur (Toklu, 2003: 12). Dil insanların iletişim kurmak için kullandığı en etkili olgulardan biridir.

Yazı konuşulan dilin biçime dönüşmüş soyut halidir. Bütün dillerde yazıyı oluşturan alfabetik sistemin temel elemanları harflerdir ve harfler yazıyı meydana getirirken oluşturdukları tipografik doku kullanılan dilin özelliklerine bağlı olarak değişir. Uzun okumaya dayalı metinlerde harfler yan yana getirilirken oluşan dokunun ton değeri, kullanılan yazı karakteri, harf espası, kelime espası ve satır espaslarındaki farklılıklara paralel olarak gelişir ve değişir. İsviçreli tasarımcı Adrian Frutiger’in (1928-

2015) tasarımını yaptığı Meridien ve Univers yazı karakterleri biçim olarak her dilde kullanılabilir şekilde tasarlanmıştır (Resim 1). Bu karakterlerin Majuscule (büyük harf) 'lerin yükseklikleri nispeten alçaktır. Almanca'da bütün isimler büyük harfle başlar. Buna rağmen Meridien ve Univers yazı karakterleri Almanca uzun okumaya dayalı metinlerde büyük harf yığıntısı olmadan ritmik bir ton oluşturur. Ayrıca Univers yazı karakterinin en büyük özelliği, farklı fontlarının minuscule (küçük harf) 'lerinin metinde oluşan ton değerindeki açıklık ve koyulukları en aza indirgemesidir (Ruder, 1967: 47). Canlı uluslararası ilişkiler nedeni ile çok sayıda dilin bir arada yer alması ve kullanılması, bu dillerin estetik bakımdan zarar görmeksizin her birinde aynı dengeli görsel etkiyi bırakacak şekilde ve kullanılması amaçlı tasarlanmış yazı karakterlerini gerekli kılmaktadır. Daktilo yazısı uluslararası nitelikli ilk karakterdir ve her dilde aynı doku, ritm, ton değeri oluşturan harf formunun özelliklerine sahiptir (Resim 2).

Resim 1: Adrian Frutiger, Univers

Porbus s'inclina respectueusement, il laissa entrer le jeune homme en le croyant amené par le vieillard et s'inquiéta d'autant moins de lui que le néophyte demeura sous le charme que doivent éprouver les peintres-nés à l'aspect du premier atelier qu'ils voient et où se révèlent quelques-uns des procédés matériels de l'art. Un vitrage ouvert dans la voûte éclairait l'atelier de maître Porbus. Concentré sur une toile accrochée au chevalet, et qui n'était encore touchée que de trois ou quatre traits blancs, le jour n'atteignait pas jusqu'aux noires profondeurs des angles de cette vaste pièce, mais quelques reflets égarés allumaient dans cette ombre rousse une paillette argentée au ventre d'une cuirasse de reitre suspendu à la muraille, rayaient d'une brusque sillone de lumière la corniche sculptée et cirée d'un antique

Unfortunately, by the end of the great enclosing period the labourer had become more than a blot on a fair landscape, he had become a menace. All the economic literature of that period reiterates the burden of the Everlasting Poor. How to get rid of the burden. There was the bright idea of making up their wages to bare subsistence, so that the farmer could buy his labour dirtcheap, but the difference had to come out of rates. You could demolish cottages to avoid the charge the inhabitants be on parish. You could deport beggars to the next parish. You could hasten emigration to the towns and the colonies. You could transport those caught poaching to the other side of the world. But the system encouraged breeding, especially of the illegitimate kind, and eventually society hit on yet another

La dottrina pura del diritto è una teoria del diritto positivo. Del diritto positivo semplicemente, non di un particolare ordinamento giuridico. È teoria generale del diritto, non interpretazione di norme giuridiche particolari, nazionali o internazionali. Essa, come teoria, vuole conoscere esclusivamente e unicamente il suo oggetto. Essa cerca di rispondere alla domanda, che cosa è il diritto, non però alla domanda, come esso deve essere costituito. Essa è scienza, del diritto, non già politica del diritto. Se viene indicata come dottrina pura del diritto, ciò accade per il fatto che vorrebbe assicurare una conoscenza rivolta soltanto al diritto, e vorrebbe eliminare da tale conoscenza tutto ciò che non appartiene al suo oggetto esattamente determinato come diritto. Essa vuole

Resim 2: Daktilo yazısı, bütün dillerde aynı görsel etkiye sahip ilk karakterdir.

Matbaanın icat edilmesinden sonraki süreçte Avrupada bir çok ülkede kendi ulusal dilleri ile baskı yapılmaya başlanmıştır. Böylece ulusal dillerin çeşitliliğine paralel olarak ulusal yazı karakterleri gelişmiştir. Garamond yazı karakteri Fransızca, Caslon yazı karakteri İngilizce, Bodoni yazı karakteri İtalyanca ile tek vücut olmuştur. (Resim 3). Bu yazı karakterleri tasarımının yapıldığı ulusun dilinden farklı bir dilde kullanıldığında biçimsel anlamda büyük zararlar görür (Ruder, 1967: 44). Bodoni yazı karakteri İtalyanca dışındaki bir dilde kullanıldığı zaman tasarım dilleri ve metnin içeriği aynı olsa bile iki dille yapılan bu iki tasarımın görsel dokuları birbirlerinden farklı olur. Bunun nedeni her dilin yapısının farklı olması ve dolayısı ile oluşturdukları sözcük yapılarında birbirlerinden farklı olmalarıdır. İtalyanca'da sesli harfler fazladır. Bu özellik İtalyanca ile yazılan uzun okuma metinlerinde küçük harf yüksekliği (x-

yüksekliği)'nin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Küçük harflerin x-yüksekliğinin fazla olması, harflerin iç boşluklarının fazla olmasını ve sözcüklerin satır üzerinde basılı siyah alanları ile dengeli ve ritmik bir doku oluşturmasını sağlamaktadır. Buradaki ritmik doku harfin siyah basılı alanı ve basılı olmayan beyaz alanının düzenli olarak tekrarlanmasından oluşmaktadır.

Porbus s'inclina respectueusement, il laissa entrer le jeune homme en le croyant amené par le vieillard et s'inquiéta d'autant moins de lui que le néophyte demeura sous le charme que doivent éprouver les peintres-nés à l'aspect du premier atelier qu'ils voient et où se révèlent quelques-uns des procédés matériels de l'art. Un vitrage ouvert dans la voûte éclairait l'atelier de maître Porbus. Concentré sur une toile accrochée au chevalet, et qui n'était encore touchée que de trois ou quatre traits blancs, le jour n'atteignait pas jusque aux noires profondeurs des angles de cette vaste pièce; mais quelques reflets égarés allumaient dans cette ombre rousse une paillette argentée au ventre d'une cuirasse de reître suspendue à la muraille, rayaient d'un brusque sillon de lumière la corniche sculptée et cirée d'un antique dressoir chargé de vaisselles curieuses, où piquaient de points éclatants la trame grenue de quelques vieux rideaux de broquart d'or aux grands plis cassés, jetés là comme modèles. Des

1

Unfortunately, by the end of the great enclosing period the labourer had become more than a blot on a fair landscape; he had become a menace. All the economic literature of that period reiterates the burden of the Everlasting Poor. How to get rid of the burden! There was the bright idea of making up their wages to bare subsistence, so that the farmer could buy his labour dirtcheap; but the difference had to come out of rates. You could demolish cottages to avoid the charge the inhabitants might be on parish. You could deport beggars to the next parish. You could hasten emigration to the towns and the colonies. You could transport those caught poaching to the other side of the world. But the system encouraged breeding, especially of the illegitimate kind, and eventually society hit on yet another plan. It was cheaper to feed the poor in mass and easier then to get work out of the children. So in the workhouse England found the ultimate grim and hideous alternative to the old village life. The Hammonds

2

La dottrina pura del diritto è una teoria del diritto positivo. Del diritto positivo semplicemente, non di un particolare ordinamento giuridico. È teoria generale del diritto, non interpretazione di norme giuridiche particolari, nazionali o internazionali. Essa, come teoria, vuole conoscere esclusivamente e unicamente il suo oggetto. Essa cerca di rispondere alla domanda: che cosa e come è il diritto, non però alla domanda: come esso deve essere o deve essere costituito. Essa è scienza, del diritto, non già politica del diritto. Se viene indicata come dottrina «pura» del diritto, ciò accade per il fatto che vorrebbe assicurare una conoscenza rivolta soltanto al diritto, e vorrebbe eliminare da tale conoscenza tutto ciò che non appartiene al suo oggetto esattamente determinato come diritto. Essa vuole liberare cioè la scienza del diritto da tutti gli elementi che le sono estranei. Questo è il suo principio metodologico fondamen-

3

Mit wachsender Kultur mußten die Bedürfnisse mannigfaltiger werden und der Wert der Mittel ihrer Befriedigung umso mehr steigen, je weiter die moralische Gesinnung hinter allen diesen Erfindungen des Luxus, hinter allen Raffinements des Lebensgenusses und der Bequemlichkeit zurückgeblieben war. Die Sinnlichkeit hatte viel zu schnell ungeheures Feld gewonnen. In eben dem Verhältnisse, als die Menschen auf dieser Seite ihre Natur ausbildeten und sich in der vielfachsten Tätigkeit und dem behaglichsten Selbstgefühl verloren, mußte ihnen die andere Seite ganz unscheinbar, eng und fern vorkommen. Hier nun meinten sie den rechten Weg ihrer Bestimmung eingeschlagen zu haben, hiefür alle Kräfte verwenden zu müssen. So wurde grober Eigennutz zu Leidenschaft und zugleich seine Maxime zum Resultat des höchsten Verstandes; und all dies machte die Leidenschaft gefährlich und unüberwindlich. Wie herrlich wäre es, wenn der jetzige König sich

Mit wachsender Kultur mußten die Bedürfnisse mannigfaltiger werden und der Wert der Mittel ihrer Befriedigung umso mehr steigen, je weiter die moralische Gesinnung hinter allen diesen Erfindungen des Luxus, hinter allen Raffinements des Lebensgenusses und der Bequemlichkeit zurückgeblieben war. Die Sinnlichkeit hatte viel zu schnell ungeheures Feld gewonnen. In eben dem Verhältnisse, als die Menschen auf dieser Seite ihre Natur ausbildeten und sich in der vielfachsten Tätigkeit und dem behaglichsten Selbstgefühl verloren, mußte ihnen die andere Seite ganz unscheinbar, eng und fern vorkommen. Hier nun meinten sie den rechten Weg ihrer Bestimmung eingeschlagen zu haben, hiefür alle Kräfte verwenden zu müssen. So wurde grober Eigennutz zur Leidenschaft und zugleich seine Maxime zum Resultat des höchsten Verstandes; und all dies machte die Leidenschaft gefährlich und unüberwindlich. Wie herrlich wäre es, wenn der jetzige König sich wahrhaftig überzeugete, daß

Mit wachsender Kultur mußten die Bedürfnisse mannigfaltiger werden und der Wert der Mittel ihrer Befriedigung umso mehr steigen, je weiter die moralische Gesinnung hinter allen diesen Erfindungen des Luxus, hinter allen Raffinements des Lebensgenusses und der Bequemlichkeit zurückgeblieben war. Die Sinnlichkeit hatte viel zu schnell ungeheures Feld gewonnen. In eben dem Verhältnisse, als die Menschen auf dieser Seite ihre Natur ausbildeten und sich in der vielfachsten Tätigkeit und dem behaglichsten Selbstgefühl verloren, mußte ihnen die andere Seite ganz unscheinbar, eng und fern vorkommen. Hier nun meinten sie den rechten Weg ihrer Bestimmung eingeschlagen zu haben, hiefür alle Kräfte verwenden zu müssen. So wurde grober Eigennutz zur Leidenschaft und zugleich seine Maxime zum Resultat des höchsten Verstandes; und all dies machte die Leidenschaft gefährlich

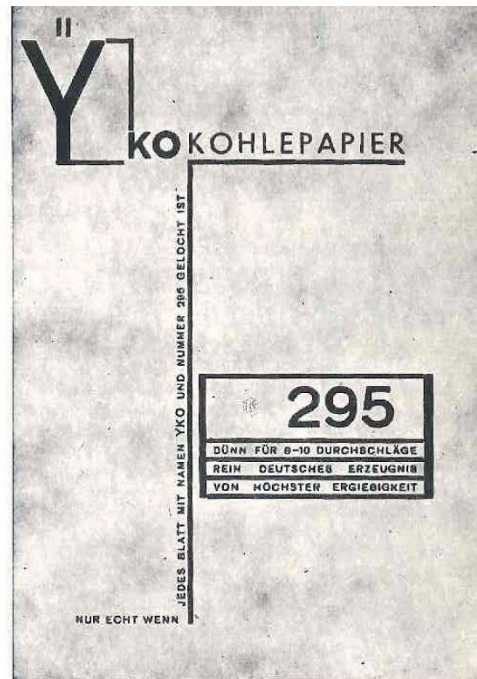
Resim 3: 1. Garamond yazı karakteri: Ulusal dil Fransızca'da ve yabancı bir dil olarak Almanca'da kullanılışı.

2. Caslon yazı karakteri: Ulusal dil İngilizce’de ve yabancı bir dil olarak Almanca’da kullanılışı.

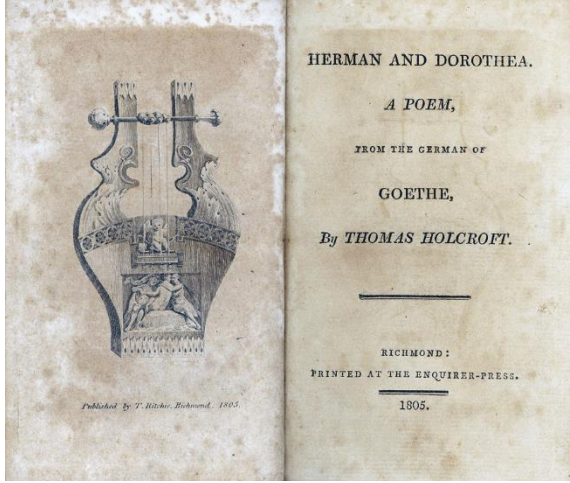
3. Bodoni yazı karakteri: Ulusal dil İtalyanca’da ve yabancı bir dil olarak Almanca’da kullanılışı.

Süreçler ve Etkileri

Sözcüğün görsel bir biçime dönüştürülmesi insanoğlunu ilk çağlardan beri büyülemiştir. Matbaanın bulunuşundan bu yana, okuma gereksiniminin artması ile işlev ve biçim bir bütün olmuştur. Ancak Modernizm kapsamında yer alan Fütürizm ve Dadaizm gibi sanat hareketlerinin sözcüğün verilerini hiçe sayarak, tüm kuralları yıktığı dönemler de olmuştur (Resim 4). Diğer taraftan Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) ve Friedrich Schiller (1759-1805)’in yapıtlarının ilk baskıları okunabilirlik göz önünde bulundurulduğu zaman biçimlendirmenin ihmal edilebileceğini gösterir (Resim 5). 16.Yüzyıl Venedik baskılarında ve Giambattista Bodoni (1740-1813)’nin geç dönem ürünlerinde seçkin biçimsel kültüre karşın, sözcük anlamına uygun olarak gelişmiştir. Bu baskı ürünleri biçimin amaca yönelik geliştirilmesi gerektiğini, ancak tek başına işlevselliğin tasarımda birbirinden farklı biçimlerin oluşmasına yetmeyeceğini gösterir.

Resim 4: Solda: “Zang Tumb Tumb” kitap kapağı, T. Marinetti, 1914; Sağda: El İlanı, Joost Schmidt, 1924

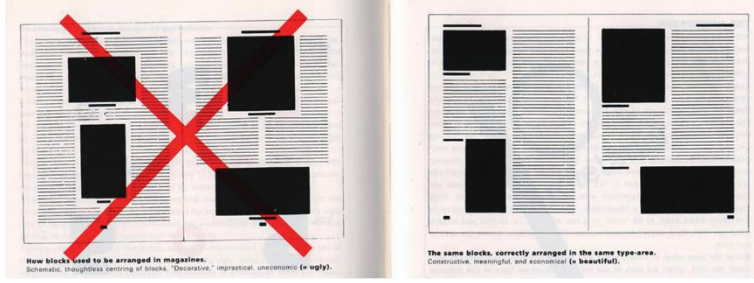

Resim 5: Goethe'nin “Herman and Dorothea” şiir kitabı kitap kapağı, 1805.

Orta eksen düzenleme etkisiz ama istikrarlı görsellik.

Grafik tasarım alanında ortaya çıkan yaratıcı yeniliklerin çoğu, modern sanat hareketlerinin bir uzantısı olarak meydana gelmekle beraber bu hareketlerden ve Bauhaus'tan ayrı olarak “Yeni Tipografi” adı altında çalışan bir çok tasarımcı önemli gelişmeler ortaya koymuşlardır. Bu tasarımcılar estetiğin işlevi yaratacağı ilkesinden yola çıkarak dolaysız bir görsel anlatım biçimi kurmaya çalışmışlardır. Yeni Tipografi'yi büyük kitlelere tanıtan tasarımcı Jan Tschichold (1902-1974) 1928 yılında yazdığı “Die Neue Typographie” (Yeni Tipografi) adlı kitabında Yeni Tipografi konusundaki görüşlerini anlatarak savunmuştur. Yeni Tipografi'nin esası, dekorasyondan kaçınarak, yalnızca iletişim işlevine cevap vermek üzere planlanan bir tasarıma dayanmaktaydı. Tschichold sözcüğün anlamından çok biçime önem veren simetrik organizasyonu yapay bulmaktaydı (Resim 6).

Resim 6: Jan Tschichold,'un "Die Neue Typographie" kitabında fotoğraf ve tipografi kullanımında doğru ve yanlış örneklemeleri.

Hollandalı tasarımcı Piet Zwart (1885-1977) Dada hareketinin devingen yapısı ile De Stijl'in işlevselliği ve biçimsel netliğini bir araya getirerek bir sentez yapmıştır. Piet Zwart okuyucuyu her zaman dikkate almıştır. Yirminci yüzyıl insanının okunacak şeyler yığınının içerisinde kendi okumak istediğini seçme lüksüne ayıracak zamanı olmadığını bildiği için büyük punto ve bold harflerle yazılmış kısa sloganlar ve diagonal satırlardan oluşan bir tipografi seçmiştir. Böylece okuyucunun ilgisini çekecek, içeriği anlayan okuyucu yazıyı okuyup okumama kararını zaman kaybetmeden verebilecektir. (Brown, 1987: 90).

Fotodizginin getirdiği esnekliğin, grafik ifade biçimine sağladığı olanakları araştıran Herb Lubalin (1918-1981) tipografiyi kurallarına göre kullanmaktan vazgeçerek, görsel biçimleri ve yazı karakterlerini mesajı iletme unsuru olarak ele almıştır. Lubalin, grafik tasarımı görsel biçime bir kavram veya mesaj yüklemek üzere kullanmıştır. Tasarımlarında görsel biçim, kavramla bütünleşerek birbirinin içinde erimiştir. Lubalin'in "mother and child" (anne ve çocuk) , "families" (aileler) tasarımları, o dil hakkında hiçbir bilgisi olmayan birinin bile görsel mesajı tamamen anlayabileceği tarzda tasarımlardır (Resim 7). Lubalin grafik tasarımcı olarak mesajı iletme görevini birbirine bağımlı üç ifade biçimiyle yaptığını söylemiştir. Bunlar: fotoğraf, illüstrasyon ve harf biçimleridir (Harvey, 1980: 20).

Resim 7: Herb Lubalin; mother and child (anne ve çocuk) , families (aileler)

Grapius ve Moholy-Nagy, Bauhaus basımevinin ilk yayını olan “Staatliches Bauhaus in Weimar” (1919-23) adlı kitabı birlikte çıkarmışlardır. İlk kitabın tasarımını Moholy-Nagy, kapak tasarımını ise Herbert Bayer (1900-1985) yapmıştır. Moholy-Nagy birinci ciltte, tipografi konusunda önemli düşünceler ortaya koyarak, tipografi konusunda bir de makale yazmıştır. Bu makalede tipografinin bir iletişim aracı olduğu, bu nedenle yoğun bir biçimde iletişimsel olmak zorunda olduğu, iletişimin hiçbir zaman önceden tasarlanmış bir estetikle zedelenmemesi gerektiği gibi görüşleri savunmuştur (Brown, 1987: 73-74).

Biçim ve işlevin tipografik yapının temel unsurları olduklarını söylemek elbetteki ki doğru ancak bugün bazı tasarımcılar yarattıkları işlerde bu iki parametrenin çok ötesine taşmışlardır. 60’lı yılların en önemli tipografı Karl Gestner, karakter ve tipografik yaratımda üç parametreyi göz önünde tuttuğunu defalarca söylemişti; işlev, biçim ve ifade tarzı. Bu, “ifade” sözcüğünün ilk ortaya çıkışıydı. Daha sonra, ifade için kriter en çok gelişkin olduğu alanda, konuşulan dilde bulundu. “ifade”nin unsurları, Ton-renk: Hafif ve ağır konuşma ya da ses ve metnin koordinasyonu, karakter ve malzemenin koordinasyonuna, Melodi: Coşkulu ya da sakin konuşma, harf biçimlerinin eklemlenmesine, Vurgu: Yüksek ya da alçak sesle konuşma, ya da daha önemli bir noktaya ağırlık verme, metin içindeki kimi pasajları ayırmaya, Ritm: Aralıklı olarak hızlı ya da yavaş konuşmaya, metnin alansal düzenine, Jest: Sözcüklere eşlik eden işaret ve hareketler, kimi bölümlerin altını çizmeye koşut geliyordu. Karl Gestner, karakter

yoluyla ifade etmenin üç yolunu daha belirtmişti; konuşmanın özelliklerinden türetilmeyecek, tümüyle karakterlerin doğasından doğan üç yol; dikkati saptırma, görselleştirme ve oynama. Dikkati saptırmadan kastettiği, malzemeyi tümüyle görmezden gelerek harf biçimlerinin kaçınılmaz gerçekliğinden ifade kazandırmak; görselleştirmeden kastettiği, okumanın ötesinde doğrudan anlamaya yol açanları ifade etmek; oynamadan kastettiği, karakterleri yalnızca bir oyuncak olarak kullanmaktı. İfade biçim ya da yapının bir sonucudur (Grieshaber ve Kröplien, 1990: 2). İfade albenidir. Karakterler, ölçü, ağırlık, italik, büyük harfler, küçük harfler, çizgiler, oklar, noktalar, latin, roman ya da arap rakamları, harflerin aralarını açmak, kelimelerin altını çizmek, renkler, başlıklar, paragraflar, sütunlar, katlamalar, silme fotoğraflar bunların tümü ifade yaratmakta kullanabilecek unsurlardır.

1990'lı yılların başında bilgisayar endüstrisiyle oluşan teknoloji devriminde; hızla gelişen grafik tasarım, bilgisayar programlarının verilerinden oluşan efektler, filtrelemeler ve yazıda kolayca oluşturulan defomasyonlarla, dikkati hemen çeken, sadece biçimsel, içeriği olmayan anlatım dili hızla yayılmıştır. Tam bu süreç içerisinde teknolojinin olanaklarını kullanarak tasarımlar yapan David Carson (1955-) teknolojinin tasarıma getirdiği olanakları amaç değil fakat araç olarak kullanarak, döneminin genç tasarımcılarına ilham kaynağı olmuştur. 1993 yılında "Nike" marka ayakkabının yeni çıkardığı "Twins" (ikizler) modeli için yaptığı ilan çalışması görsel açıdan incelendiği zaman, kendinden önce tasarlanan reklam kampanyalarında kullanılan görsel dilin sabit kurallarla oluşturulmuş düzenlemelerinden çok farklı olduğu görülür. Üst üste gelmiş yazı blokları arasına konumlandırılan Nike Air logosu, markanın dinamik özelliklerini vurgulamıştır. Andre Agassi'ye gönderme yaptığı metinde teniscinin hareket ettiği anda içinde bulunduğu dinamizminin ve ruhsal yoğunluğunun iç içe geçerek bir bütün oluşturmasını ifade etmiştir. David Carson'ın tasarımları sadece biçimsel değil içeriğin biçimi oluşturması şeklinde gelişmiş ve 1992-1995 yılları arasında tasarımını yaptığı "Ray Gun" dergisiyle ızgarasız sayfa tasarımına yeni bir yaklaşım getirmiştir (Resim 8), (Resim 9).

Resim 8: David Carson, "Twins" (ikizler), dergi ilanı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tipografik bir metin görsel bir tasarımdır ve aynı zamanda işlevseldir. Metin; yazıyı oluşturan harfler, sözcükler bütünüdür. Harfler, dil ve aslında tipografi zaman içinde gelişir ve değişir. Modern Latin alfabesi; devam eden, binlerce yıl boyunca gelişen ve uyarlanan bir dönüşümün sonucudur. Yazı, bir düşüncenin yazılı ve görsel biçim verilmiş halidir (Ambrose ve Harris, 2011:10). Yazı ile tasarım yapmak, tipografiyi kullanarak okuyucuya bir mesajı, bir bilgiyi iletmek demektir. Okuyucu ile sadece bilgi iletişimini sağlamak aynı zamanda okunabilirlik kurallarına uymak demektir. Kurallar her zaman sistemi oluşturur bu nedenle farklı tasarımlar yaratmanın sınırsız yolları olduğunu unutturan bir güce sahiptir. Problemi sadece işlevselliği ön planda tutarak çözümleyen tasarım ürünleri bir süre sonra aynışma riski taşırlar.

Bilgisayar endüstrisiyle oluşan teknoloji devrimi süreci içerisinde, bilgisayar programlarının verileriyle oluşturulan ve dikkati hemen çeken, işlevselliği olmayan biçimsel anlatım dilleri hızla yayılmıştır. Teknolojik gelişmelerle birlikte teknik ve biçim bir bütün olmuştur. Ancak teknolojinin ifade biçimlerine sağladığı olanaklar tasarımda amaç değil birer araç olmalıdır. Tipografik tasarım; amaç doğrultusunda işlevsel olmalı ve aynı zamanda etkili bir görsel anlatım dili taşımalıdır.

KAYNAKÇA

AMBROSSE. G., HARRIS, P. (2011), *Tipografinin Temelleri*, çev. Bengisu Bayrak, İstanbul: Literatür

BERTRAM, A., SUTTON, J. (1968), *An Atlas Typeforms*, New York:Visuel Communication Books. Hasting House, Publishers, Inc.

BROWN, A. (1987), *In Print Text and Type*, Brodway: Watson-Guptil Publications.

FRÖHLICH, G., RÜEGG, R. (1972), *Basic Typography*, Zurich: ABC Druckerei+Verlag AG.

GRIESHABER, J. M., KRÖPLIEN, M. (1990), *Yeni Grafik Tasarımın Felsefesi*, çeviri. Hakan Öneş, *Yazılar*, sayı: 33, Grafikerler Meslek Kuruluşu Yayını.

HARVEY, M. (1980), *Lettering Design*, New York: Bonanza Books.

RUDER, E. (1967), *Typographie*, Switzerland: Arthur Niggli Ltd.

SCHMIDS, H. (1980), *Typography Today*, Tokyo: Shigeo Ogawa, Dainippon Printing Co. Ltd.

TOKLU. O, (2003), *Dibilimine Giriş*, Akçağ Yayınları.

TWEMLOW, A. (2008), *Grafik Tasarım Ne İçindir?*, çev. Dalsu Özgen, İstanbul: YEM Yayın.

Resim Kaynakça

Resim 1. RUDER, E. (1967), *Typography*, Switzerland: Arthur Niggli Ltd.

Resim 2. RUDER, E. (1967), *Typography*, Switzerland: Arthur Niggli Ltd.

Resim 3. RUDER, E. (1967), *Typography*, Switzerland: Arthur Niggli Ltd.

Resim 4. RUDER, E. (1967), *Typography*, Switzerland: Arthur Niggli Ltd.

Resim 5. James Cummins Bookseller,

<https://www.jamescumminsbookseller.com/pages/books/65243/johann-wolfgang-von-goethe/herman-and-dorothea-a-poem-translated-by-thomas-holcroft>

Resim 6. Gurcan's Gamswen,

<https://gurcanartdesignandcontext2.wordpress.com/jan-tschichold-and-european-avant-garde-typography/>

Resim 7. Alliance Graphique Internationale, Herb Lubalin (1960),
<http://a-g-i.org/design/families>

Resim 8. Designboom, 1999 interview with graphic designer david carson,

<https://www.designboom.com/design/interview-with-graphic-designer-david-carson-09-22-2013/>

Resim 9. Lucy Maitre, RayGun Magazine,

<https://artfreak92.wordpress.com/raygun-magazine/>

Porbus s'inclina respectueusement, il laissa entrer le jeune homme en le croyant amené par le vieillard et s'inquiéta d'autant moins de lui que le néophyte demeura sous le charme que doivent éprouver les peintres-nés à l'aspect du premier atelier qu'ils voient et où se révèlent quelques-uns des procédés matériels de l'art. Un vitrage ouvert dans la voûte éclairait l'atelier de maître Porbus. Concentré sur une toile accrochée au chevalet, et qui n'était encore touchée que de trois ou quatre traits blancs, le jour n'atteignait pas jusqu'aux noires profondeurs des angles de cette vaste pièce, mais quelques reflets égarés allumaient dans cette ombre rousse une paillette argentée au ventre d'une cuirasse de reître suspendu à la muraille, rayaient d'une brusque sillone de lumière la corniche sculptée et cirée d'un antique

1

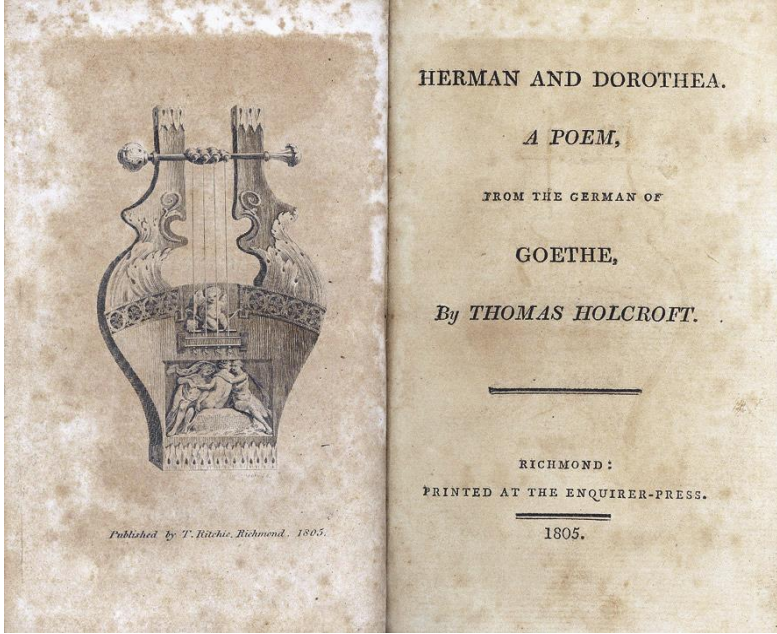
Unfortunately, by the end of the great enclosing period the labourer had become more than a blot on a fair landscape, he had become a menace. All the economic literature of that period reiterates the burden of the Everlasting Poor. How to get rid of the burden. There was the bright idea of making up their wages to bare subsistence, so that the farmer could buy his labour dirtcheap, but the difference had to come out of rates. You could demolish cottages to avoid the charge the inhabitants be on parish. You could deport beggars to the next parish. You could hasten emigration to the towns and the colonies. You could transport those caught poaching to the other side of the world. But the system encouraged breeding, especially of the illegitimate kind, and eventually society hit on yet another

2

La dottrina pura del diritto è una teoria del diritto positivo. Del diritto positivo semplicemente, non di un particolare ordinamento giuridico. È teoria generale del diritto, non interpretazione di norme giuridiche particolari, nazionali o internazionali. Essa, come teoria, vuole conoscere esclusivamente e unicamente il suo oggetto. Essa cerca di rispondere alla domanda, che cosa è e come è il diritto, non però alla domanda, come esso deve essere costituito. Essa è scienza, del diritto, non già politica del diritto. Se viene indicata come dottrina pura del diritto, ciò accade per il fatto che vorrebbe assicurare una conoscenza rivolta soltanto al diritto, e vorrebbe eliminare da tale conoscenza tutto ciò che non appartiene al suo oggetto esattamente determinato come diritto. Essa vuole

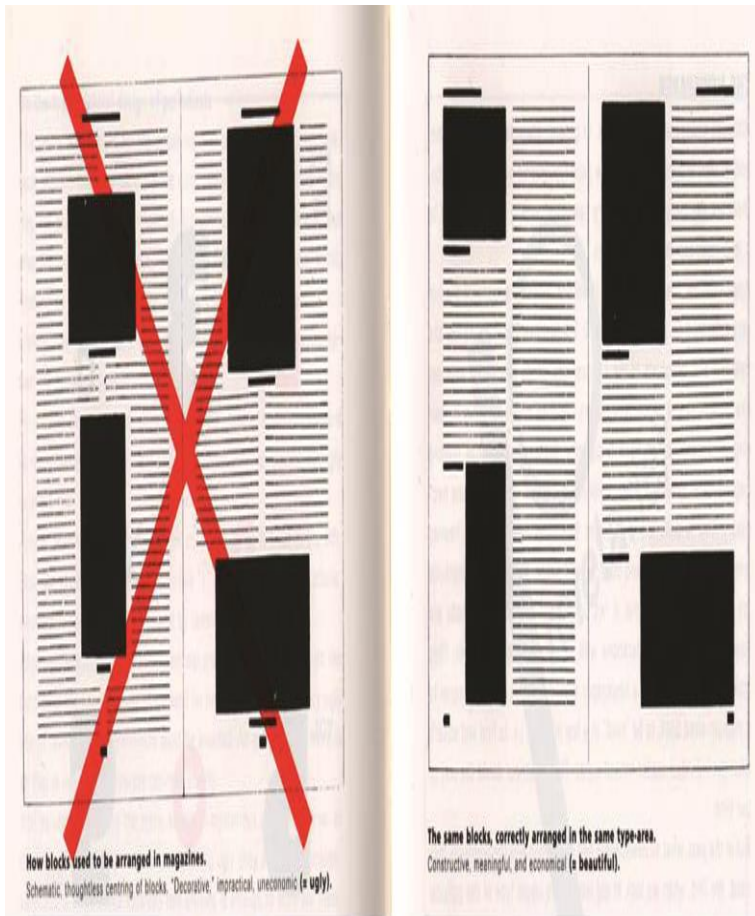
3

MOTHER CHILD

Families

A READER'S DIGEST
PUBLICATION

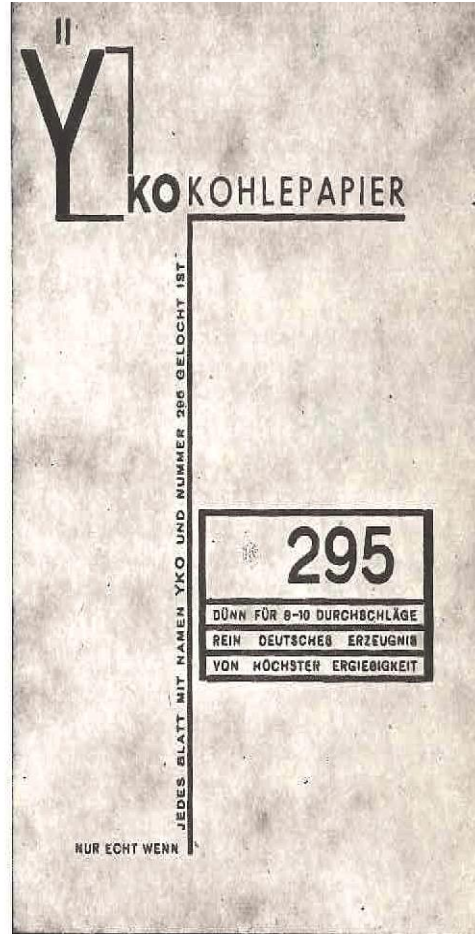
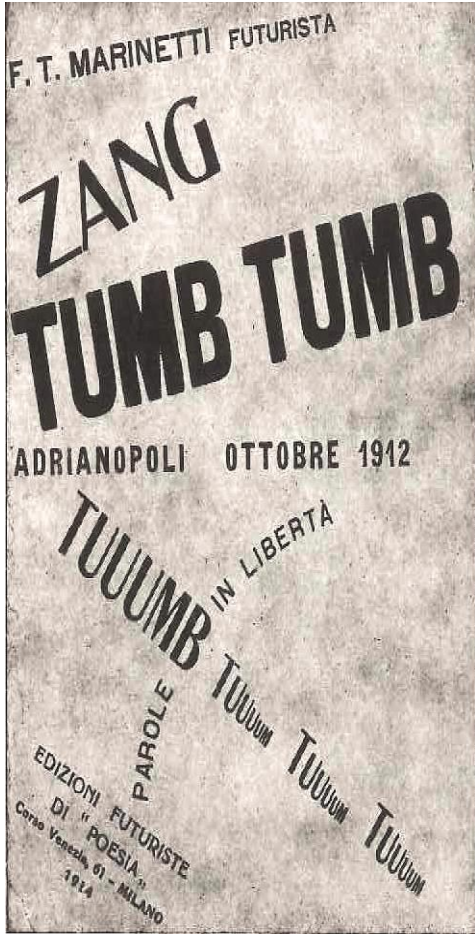
THE resemblance BETWEEN YOU AND andre IS
UNCANNY BECAUSE YOU BOTH are
WEARING THE NEW AIR CHALLENGE FUTURE tennis shoe FROM NIKE WITH THE
EXOSKELETAL STRAPPING AND THE HUARACHE-FIT™ INNERBOOT system WHICH MOLDS
TO YOUR FEET AND YOU BOTH ENJOY THE BETTER LATERAL MOTION BECAUSE OF THE
LONGITUDINAL FLEX LINES AND HERRINGBONE OUTSOLE AND YOU SHARE AN
INCREDIBLE AMOUNT OF cushioning HATS OFF TO THE NIKE-AIR® CUSHIONING IN THE
HEEL AND FOREFOOT AND THERE ARE
MYRIAD OTHER THINGS YOU HAVE IN COMMON LIKE
THE FOOTFRAME™ device AND THE MICRO-tension STRAP WITH
RUGGED HOOK-AND-LOOP CLOSURE FOR INSTANCE AND

let's FACE IT IF IT WEREN'T FOR THE HAIR
AND THE earring AND THE WIMBLEDON

CUP YOU GUYS COULD BE, LIKE,
TWIN
TWIN.

Porbus s'inclina respectueusement, il laissa entrer le jeune homme en le croyant amené par le vieillard et s'inquiéta d'autant moins de lui que le néophyte demeura sous le charme que doivent éprouver les peintres-nés à l'aspect du premier atelier qu'ils voient et où se révèlent quelques-uns des procédés matériels de l'art. Un vitrage ouvert dans la voûte éclairait l'atelier de maître Porbus. Concentré sur une toile accrochée au chevalet, et qui n'était encore touchée que de trois ou quatre traits blancs, le jour n'atteignait pas jusque aux noires profondeurs des angles de cette vaste pièce; mais quelques reflets égarés allumaient dans cette ombre rousse une paillette argentée au ventre d'une cuirasse de reître suspendue à la muraille, rayaient d'un brusque sillon de lumière la corniche sculptée et cirée d'un antique dressoir chargé de vaisselles curieuses, où piquaient de points éclatants la trame grenue de quelques vieux rideaux de brocart d'or aux grands plis cassés, jetés là comme modèles. Des

1

Unfortunately, by the end of the great enclosing period the labourer had become more than a blot on a fair landscape; he had become a menace. All the economic literature of that period reiterates the burden of the Everlasting Poor. How to get rid of the burden! There was the bright idea of making up their wages to bare subsistence, so that the farmer could buy his labour dirtcheap; but the difference had to come out of rates. You could demolish cottages to avoid the charge the inhabitants might be on parish. You could deport beggars to the next parish. You could hasten emigration to the towns and the colonies. You could transport those caught poaching to the other side of the world. But the system encouraged breeding, especially of the illegitimate kind, and eventually society hit on yet another plan. It was cheaper to feed the poor in mass and easier then to get work out of the children. So in the workhouse England found the ultimate grim and hideous alternative to the old village life. The Hammonds

2

La dottrina pura del diritto è una teoria del diritto positivo. Del diritto positivo semplicemente, non di un particolare ordinamento giuridico. È teoria generale del diritto, non interpretazione di norme giuridiche particolari, nazionali o internazionali. Essa, come teoria, vuole conoscere esclusivamente e unicamente il suo oggetto. Essa cerca di rispondere alla domanda: che cosa e come è il diritto, non però alla domanda; come esso deve essere o deve essere costituito. Essa è scienza, del diritto, non già politica del diritto. Se viene indicata come dottrina «pura» del diritto, ciò accade per il fatto che vorrebbe assicurare una conoscenza rivolta soltanto al diritto, e vorrebbe eliminare da tale conoscenza tuttocio che non appartiene al suo oggetto esattamente determinatocome diritto. Essa vuole liberare cioè la scienza del diritto da tutti gli elementi che le sono estranei. Questo è il suo principio metodologico fonamen-

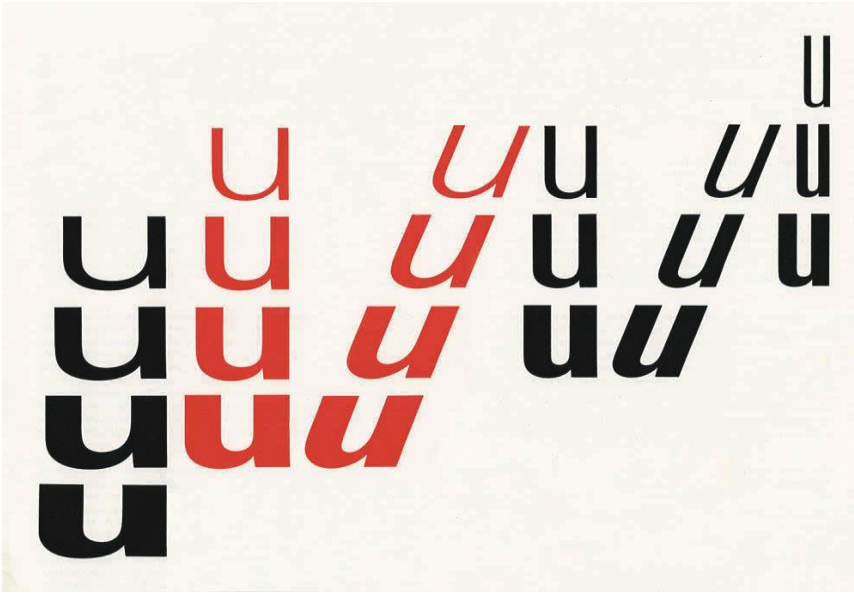
3

Mit wachsender Kultur mußten die Bedürfnisse mannigfaltiger werden und der Wert der Mittel ihrer Befriedigung umso mehr steigen, je weiter die moralische Gesinnung hinter allen diesen Erfindungen des Luxus, hinter allen Raffinements des Lebensgenusses und der Bequemlichkeit zurückgeblieben war. Die Sinnlichkeit hatte viel zu schnell ungeheures Feld gewonnen. In eben dem Verhältnisse, als die Menschen auf dieser Seite ihre Natur ausbildeten und sich in der vielfachsten Tätigkeit und dem behaglichsten Selbstgefühl verloren, mußte ihnen die andere Seite ganz unscheinbar, eng und fern vorkommen. Hier nun meinten sie den rechten Weg ihrer Bestimmung eingeschlagen zu haben, hiefür alle Kräfte verwenden zu müssen. So wurde grober Eigennutz zu Leidenschaft und zugleich seine Maxime zum Resultat des höchsten Verstandes; und all dies machte die Leidenschaft gefährlich und unüberwindlich. Wie herrlich wäre es, wenn der jetzige König sich

Mit wachsender Kultur mußten die Bedürfnisse mannigfaltiger werden und der Wert der Mittel ihrer Befriedigung umso mehr steigen, je weiter die moralische Gesinnung hinter allen diesen Erfindungen des Luxus, hinter allen Raffinements des Lebensgenusses und der Bequemlichkeit zurückgeblieben war. Die Sinnlichkeit hatte viel zu schnell ungeheures Feld gewonnen. In eben dem Verhältnisse, als die Menschen auf dieser Seite ihre Natur ausbildeten und sich in der vielfachsten Tätigkeit und dem behaglichsten Selbstgefühl verloren, mußte ihnen die andere Seite ganz unscheinbar, eng und fern vorkommen. Hier nun meinten sie den rechten Weg ihrer Bestimmung eingeschlagen zu haben, hiefür alle Kräfte verwenden zu müssen. So wurde grober Eigennutz zur Leidenschaft und zugleich seine Maxime zum Resultat des höchsten Verstandes; und all dies machte die Leidenschaft gefährlich und unüberwindlich. Wie herrlich wäre es, wenn der jetzige König sich wahrhaftig überzeugte, daß

Mit wachsender Kultur mußten die Bedürfnisse mannigfaltiger werden und der Wert der Mittel ihrer Befriedigung umso mehr steigen, je weiter die moralische Gesinnung hinter allen diesen Erfindungen des Luxus, hinter allen Raffinements des Lebensgenusses und der Bequemlichkeit zurückgeblieben war. Die Sinnlichkeit hatte viel zu schnell ungeheures Feld gewonnen. In eben dem Verhältnisse, als die Menschen auf dieser Seite ihre Natur ausbildeten und sich in der vielfachsten Tätigkeit und dem behaglichsten Selbstgefühl verloren, mußte ihnen die andere Seite ganz unscheinbar, eng und fern vorkommen. Hier nun meinten sie den rechten Weg ihrer Bestimmung eingeschlagen zu haben, hiefür alle Kräfte verwenden zu müssen. So wurde grober Eigennutz zur Leidenschaft und zugleich seine Maxime zum Resultat des höchsten Verstandes; und all dies machte die Leidenschaft gefährlich

Öğretmen Adaylarının Eğitimde Drama Kullanımı Konusundaki Becerilerinin Değerlendirilmesi

Bilge Bağcı Ayrancı - *Yozgat Bozok Üniversitesi,*

Özet

Eğitimde öğrenciye verilmesi amaçlanan kazanımlar için farklı yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Yöntem ve tekniklerin zenginliği öğrenmenin de daha hızlı ve kalıcı olmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan yöntem ve tekniklerin materyallerle zenginleştirilmesi, hedef kitlenin birden fazla duyu organına hitap edebilmesi önemlidir. Eğitim fakültesi öğrencilerinin dramayı bir öğretim yöntemi olarak kullanma becerileri gelecekteki öğretmenlik hayatlarındaki başarılarını da etkileyecektir. Eğitim fakültesi öğrencilerinin yani öğretmen adaylarının drama yöntemini kullanma becerilerinin tespit edilmesi bu bakımdan büyük önem arz etmektedir. Bu tespit neticesinde eksiklikler giderilmeye çalışılacak, olumlu yönler de ortaya konulmuş olacaktır.

Araştırma, betimsel nitelikte uygulamalı bir alan araştırmasıdır. Araştırma kapsamında bir devlet üniversitesinde Fen Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı, Matematik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı kapsamında öğrenim görmekte olan random şekilde seçilmiş 69 gönüllü öğrenciye öğretim programlarındaki kazanımlara ilişkin drama metinleri yazdırılmıştır. Drama metinlerinin eğitimsel amaca hizmet edip etmeyeceğini belirlemek için araştırmacı tarafından değerlendirme formu oluşturulmuştur. Bu değerlendirme formunun geçerliliği ve güvenilirliği için form iki uzmanın daha görüşü alınarak son halini almıştır. Ayrıca drama metinlerini forma göre puanlarken iki farklı uzmanın puanlarının aritmetik ortalaması alınmıştır. Sonuçlara göre tartışma ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Drama, Eğitim, Yöntem.

EVALUATION OF CANDIDATE TEACHERS' THE USE OF DRAMA IN EDUCATION

Abstract

Intended to be given to the student gains in education for different methods and techniques must be used. Method and techniques of learning faster and lasting wealth. In this regard, method and technical materials of prospecting, the target audience's being able to appeal to more than one sense organs. The students of the education faculty as a teaching method using drama skills to match the success of the future teacher, might affect their lives. Education faculty students so teachers using the method of determination of the drama in this regard. This will be remedied as a result of the deficiencies identified, they will be put out in a positive direction.

Research is an applied field research descriptive nature. Research in science education, mathematics education, department of guidance and counseling, social studies education such a way that the interviewers under random selected voluntary student teaching programs related to gains 69 drama printed texts in a public university. Drama texts to determine whether to serve the educational purpose of researchers by evaluation form. The validity and reliability of this evaluation form to form two after taking the opinion of the expert is more recently. Also according to the form the text of points of drama while the arithmetic mean of the scores of two different experts. According to the results of discussion and suggestions.

Keywords: Drama, Education, Method.

Giriş

Eğitimde Yöntem ve Teknik

Yöntem, kısaca bir işi yaparken izlenecek yol anlamına gelir. Öğretimde yöntem ise bir sınıfta yürütülecek öğretim hizmetinin en verimli ve kısa yoldan yapılması demektir. Öğretim yöntemleri, özel öğretim yöntemleri ve genel öğretim yöntemleri olarak iki grupta incelenebilir. Özel öğretim yöntemleri sadece bir derse hatta bir beceriye ait öğretim yöntem ve tekniklerini kapsarken, genel öğretim yöntemleri bütün derslerde kullanılabilir yöntem ve tekniklerini kapsamaktadır (Taşkaya, Ayrancı, Sülükçü, 2017: 99-189)

Bu yöntemlerden belli başlılarını şu şekilde açıklamak mümkündür (Demirel, 2009: 80-87,103):

1. Anlatma Yöntemi: Öğretmenin bilgiyi öğrenenlere aktarması sürecini oluşturur.
2. Tartışma Yöntemi: Bir konu üzerinde karşılıklı görüşlerin ortaya konulmasını içerir.
3. Örnek Olay Yöntemi: Gerçek hayatta karşılaşılan problemlerin sınıf ortamında çözülmesi yoluyla öğrenmenin sağlanmasıdır.
4. Gösterip Yaptırma Yöntemi: Bir işlemin uygulanmasını, bir araç gerecin çalıştırılmasını önce gösterip açıklama sonra da öğrenciye alıştırmaya ve uygulama yaptırarak öğretme yoludur.
5. Problem Çözme Yöntemi: Bilişsel davranışların kazandırılmasında bu alanın analiz ve sentez özelliklerini geliştirmede kullanılır.
6. Bireysel Çalışma Yöntemi: Bir öğrencinin bir konuyu yaparak yaşayarak öğrenme yoludur.
7. Drama Yöntemi: Öğrencilerin dinleme, düşünme, konuşma ve yaratıcılık becerilerini geliştirmede etkili bir yöntemdir. Literatürde canlandırma, oyunlaştırma, dramatisasyon olarak da adlandırılır. Bütün kademedeki sınıflarda kullanılabilir. Drama ile dersler eğlenceli hale geldiği gibi öğrencilerin kendilerini tanımaları ve düşüncelerini ifade etmeleri kolaylaşır. Drama sayesinde öğrenciler gruptaki kişilerle uyumlu olmaları gerektiğini anlarlar. Öğrenci dramada aktif katılım sağlamış olur.

Eğitimde Dramanın Önemi

Dramanın çocukların konuşma dilinin gelişiminde ve okuryazarlık düzeylerinin yükselmesinde etkili olduğu araştırmalarda ortaya konulmuştur (Akyol, 2008:26).

Drama tekniğinin yararları şöyle sıralanabilir:

- Etkili ve dikkatli dinleme yeteneğini geliştirir.
- Kişinin kendine olan güvenini artırır.
- Anlama yeteneğini ve yaratıcılığını artırır.
- Akıcı konuşmayı geliştirir.
- Dile hakimiyeti ve iyi ifade yeteneğini geliştirir.
- Bilgilerin etkin kullanımını sağlayarak onları pekiştirir (Demirel, 2002:40-41).

Öğrencinin aktif olduğu, sosyalleştiği, yaparak ve yaşayarak öğrenmenin gerçekleştiği drama yöntemi öğretmen için önemli bir öğretme yoludur. Öğrenci drama

yöntemi sayesinde eğlenerek de öğrenmiş olur. Özellikle dil becerileri bakımından drama yönteminin doğal bir alıştırma alanı oluşturduğu söylenilebilir. Öğretmenin de bu yöntemden yeterli derecede faydalanabilecek bilinçte yetişmiş olması önemlidir. Araştırmanın temel amacı öğretmen adaylarında bu farkındalığı oluşturmaktır. Araştırma öncesinde yapılan literatür taramasında bu konuda yapılmış başka bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Araştırma sonucunda ortaya konulacak öneriler ile çalışma işlevsel bir nitelik taşımaktadır.

Yöntem

Araştırma, betimsel nitelikte uygulamalı bir alan araştırmasıdır. Araştırma kapsamında eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan gönüllü öğrencilere öğretim programlarındaki kazanımlara ilişkin drama metinleri yazdırılmıştır. Öğrenciler gönüllülük esasına dayalı olarak random bir şekilde belirlenmiştir. Fen Bilgisi Eğitimi, Matematik Eğitimi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dallarında öğrenim gören öğrencilerden 69 adet metin elde edilmiştir. Drama metinlerinin eğitimsel amaca hizmet edip etmeyeceğini belirlemek için araştırmacı tarafından değerlendirme formu oluşturulmuştur. Bu değerlendirme formunun geçerliliği ve güvenilirliği için form iki uzmanın daha görüşü alınarak son halini almıştır. Ayrıca drama metinlerini forma göre puanlarken iki farklı uzmanın puanlarının aritmetik ortalaması alınmıştır. Drama metinleri için kullanılan değerlendirme formunun son hali şu şekildedir:

Drama Metni Değerlendirme Formu

	Hayır-1 p.	Kısmen-2p.	Evet-3p.
Eğitimsel mesaj içeriyor mu?			
Metin genel olarak etik mi?			
Metin içerisinde Türkçe doğru kullanılmış mı?			
Öğrencinin ekip çalışması bilinci geliştirmesi için uygun mu?			

Metin öğrencinin
yaratıcılığını
geliştirmesi için
öğrenciye fırsat
tanıyor mu? Metin
esnek mi?
Metin sınıf içinde
zaman, mekan gibi
özellikler bakımından
uygulanabilir
özellikte mi?
Metin öğrenciyi
eğlendirerek mesaj
verme özelliği taşıyor
mu?

Bulgular ve Yorum

Drama metni değerlendirme formunun birinci sorusu olan “Eğitimsel mesaj içeriyor mu?” ölçütüne göre eğitim fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması 2,5’tir. Formdan her madde için en az bir en çok üç puan alındığı düşünüldüğünde ortalamanın üstünde bir değere sahip olduğu söylenilebilir. Bu anlamda eğitim fakültesi öğrencileri eğitsel drama yazımlarında eğitimsel mesajlara dikkat etmektedirler.

Drama metni değerlendirme formunun ikinci sorusu olan “Metin genel olarak etik mi?” ölçütüne göre eğitim fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması 2,39’dur. Ortalamanın üstünde olan bu değere göre materyal hazırlanırken etik ilkelere uyulması gerektiği bilincine öğretmen adaylarının sahip olduğu söylenilebilir.

Drama metni değerlendirme formunun üçüncü sorusu olan “Metin içerisinde Türkçe doğru kullanılmış mı?” ölçütüne göre eğitim fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması 2,18’dir. Ortalamanın üstünde olan bu değere göre dili doğru kullanma bilinci katılımcılarda genel olarak mevcuttur denilebilir.

Drama metni değerlendirme formunun dördüncü sorusu olan “Öğrencinin ekip çalışması bilinci geliştirmesi için uygun mu?” ölçütüne göre eğitim fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması 1,6’dır. Ortalamanın altına yaklaşık olan bu değere göre

drama kullanımında rol dağılımı, ekip çalışmasının önemi konuları üzerinde lisans eğitiminde durulması gerekmektedir.

Drama metni değerlendirme formunun beşinci sorusu olan “Metin öğrencinin yaratıcılığını geliştirmesi için öğrenciye fırsat tanıyor mu? Metin esnek mi?” ölçütüne göre eğitim fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması 2,15’dir. Ortalamanın üstünde olan bu değere göre drama kullanımında metnin esnekliği ve öğrencinin yaratıcılığının böylece geliştirilmesinin önemi konusunda katılımcıların bilinçli olduğu söylenilebilir.

Drama metni değerlendirme formunun altıncı sorusu olan “Metin sınıf içinde zaman, mekan gibi özellikler bakımından uygulanabilir özellikte mi?” ölçütüne göre eğitim fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması 2,6’dır. Ortalamanın üstünde olan bu değer, eğitim fakültesi öğrencilerinin bu bilince sahip oldukları yorumunu getirebilir.

Drama metni değerlendirme formunun yedinci sorusu olan “Metin öğrenciyi eğlendirerek mesaj verme özelliği taşıyor mu?” ölçütüne göre eğitim fakültesi öğrencilerinin puan ortalaması 2,02’dir. Ortalamanın üstünde olan bu değer lisans eğitimlerinde öğretmen adaylarına dramanın eğlenerek öğrenmenin de bir yolu olduğu konusunun kavratıldığını göstermektedir.

Eğitim fakültesi öğrencilerinin drama metni değerlendirme formuna göre aldıkları genel puan ortalaması 2,25 olarak hesaplanmıştır. Puanlamanın 1 ile 3 arasında hesaplandığı düşünüldüğünde bunun ortalamanın üstünde bir değer olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Yılmaz (2006) Araştırma sonucunda yaratıcı drama yönteminin uygulandığı deney grubu ile geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubunun başarı düzeyleri ve Fen Bilgisi dersine yönelik tutumları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Maden (2010) Türkçe öğretmenlerinin drama yöntemini kullanmaya yönelik Katılıyorum. düzeyinde öz yeterliğe sahip oldukları ve öz yeterlik düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği ancak kıdem değişkenine göre

1-5 ve 6-10 yıl arası kıdeme sahip Türkçe öğretmenleri lehine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Akyol (2003) Drama, lider ve katılımcıların atölye ortamında rol oynama, doğaçlama gibi tiyatro tekniklerini kullanarak bir olayı, anıyı, kavramı, konuyu, düşünceyi canlandırması olarak ifade edilebilir. Drama çalışmalarına katılan bireylerin, çalışmalar sırasında kendilerini ve diğer katılımcıları tanıma, iletişim becerilerini geliştirme, kendini anlama ve ifade etme becerisini geliştirme gibi bazı olumlu kazanımları olmaktadır.

Bu araştırmaya bakıldığında, drama metninin eğitimsel mesaj içermesi gerekliliği, materyal hazırlanırken etik ilkelere uyulması, drama metninde dili doğru kullanmanın önemi, drama kullanımında metnin esnekliği ve öğrencinin yaratıcılığının böylece geliştirilmesinin önemi, drama metninin sınıf içinde uygulanabilirliği, dramanın eğlenerek öğrenmenin de bir yolu olduğu konularında eğitim fakültesi öğrencilerinin doğru bir bilinçte olduğu söylenebilirken drama kullanımında rol dağılımı, ekip çalışmasının önemi konuları üzerinde lisans eğitiminde durulması gerektiği söylenebilir.

Eğitim fakültesi öğrencilerinin drama metni değerlendirme formuna göre aldıkları genel puan ortalaması 2,25 olarak hesaplanmıştır. Puanlamanın 1 ile 3 arasında hesaplandığı düşünüldüğünde bunun ortalamasının üstünde bir değer olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

Akyol, A. K. (2003). Drama ve dramanın önemi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 179-190.

Akyol, H. (2008). *Türkçe Öğretim Yöntemleri*, Ankara: Kök Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2009). *Öğretme Sanatı*, Ankara: Pegem Akademi Yay.

Demirel, Ö. (2002). *Türkçe Öğretimi*, Ankara: Pegem A Yay.

Maden, S. (2010). Türkçe öğretmenlerinin drama yöntemini kullanmaya yönelik öz yeterlikleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Taşkaya, S. M., Ayrancı Bağcı,B., Sülükçü, Y. (2017). Dil ve edebiyat öğretimi, Ed. Ahmet Akkaya, ELAZIĐ: Asos Yay.

Yılmaz, G. (2006). Fen bilgisi öğretiminde drama yönteminin kullanımı (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).

Kitlese Açık Çevrimiçi Ders Yoluyla Uzaktan Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler

Özlem Ozan - Yaşar Üniversitesi

Yasin Özarslan - Yaşar Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada TÜBİTAK tarafından 115K270 proje kodu ile desteklenen *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Farklılaştırılmış Uzaktan Öğretimi* Projesi kapsamında geliştirilen “Türkçe Öğreniyorum” kitlese çevrimiçi açık dersine (Massive Open Online Course) kayıtlı 6254 öğrenenin cinsiyet, yaş, doğdukları ve yaşadıkları ülke, anadil ve bildikleri yabancı dil sayısı bağlamında profil analizi sunulmuştur. Söz konusu analizin Türkçe öğrenmek isteyen yabancılara dair genel bir bakış açısı sunacağı öngörülmektedir. Verilerin toplanmasında öğrenme yönetim sistemine entegre edilen kayıt formu; analizin de ise betimsel istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Bulgulara göre yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenlerin; üçte biri kadındır, yarısından fazlası 35 yaş altıdır. %81’inin anadili Arapçadır. %60,70’inin başka bir yabancı dil deneyimi yoktur, %66,49’u Türkiye’de yaşamaktadır. Sadece kişisel iletişim gibi genel amaçlarla Türkçe öğrenenlerin oranı %23,48 iken geri kalan %76,52’si gerek akademik kariyer gerekse iş gibi ekonomik gerekçelerle Türkçe öğrenmek istemektedir.

Anahtar Kelimeler: MOOC, Kitlese Açık Çevrimiçi Ders, Yabancı Dil Olarak Türkçe, Açık ve Uzaktan Öğrenme, Öğrenen, Öğrenen Profili

LEARNERS WHO LEARN TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE VIA MASSIVE OPEN ONLINE COURSE (MOOC)

Abstract

In this study, profile analysis of 6254 learners registered in "Türkçe Öğreniyorum (Learn Turkish)" MOOC, which was developed under *Differentiated Distance Education of Turkish as a Foreign Language* Project supported by TÜBİTAK with the project code of 115K270, was presented in terms of gender, age, birthplace, country, mother tongue, and number of foreign languages they know. It is envisaged that this analysis will present a general view on foreigners who want to learn Turkish. Data was gathered by the registration form integrated into the learning management system. Descriptive statistical methods were used in data analysis.

According to the results, one third of the Turkish language learners was female. More than half of the learners were under 35 years old. Arabic language was mother tongue of 81% of them. 60.70% of learners did not know any other foreign language. 66.49% of them are living in Turkey. While the proportion of those who learn Turkish for general purposes such as personal communication is 23.48%, the remaining 76.52% are willing to learn Turkish for economic reasons such as work or academic career.

Keywords: MOOC, Massive Open Online Course, Turkish as a Foreign Language, Open and Distance Learning, Learner profile, Learner

Giriş

Son yıllarda Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi artan talepten dolayı hem yurt dışında hem de yurt içinde ilgi gören ve daha fazla çalışılan bir akademik alan haline gelmiştir. Yurt içinde yüksek öğretim düzeyinde yabancılara Türkçe öğretimi TÖMER'ler (Türkçe Öğretim Merkezi) aracılığı ile yürütülmektedir. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (2018) verilerine göre; 2017-2018 eğitim-öğretim yılı itibarıyla 125.030 yabancı öğrenci Türkiye'de öğrenim görmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde ise 2016-2017 eğitim-öğretim yılında 232.714 yabancı uyruklu öğrenci öğrenim görmektedir (İBGİGM Göç raporu, 2016: 43). Yurt dışında ise yabancılara Türkçe öğretiminin; Yunus Emre Enstitüsünün diğer ülkelerdeki merkezleri, Türkoloji bölümleri ve doğu dilleri çalışan fakültelerce yürütüldüğü görülmektedir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde -Yunus Emre Enstitüsü ve Anadolu Üniversitesi girişimleri dışında- yüz yüze yöntemler kullanılmaktadır. Diğer taraftan halihazırda birçok bireyin yurt dışında ve içinde Türkçe öğrenmek için talepte bulunması ve bu talebin karşılanamaması, her bireye ulaşılması konusunda işlevsel çözümlerin bulunmasını gerekli kılmaktadır (Ozan ve Göçmenler, 2018). Özellikle dünyada gelişen teknolojiyle öğretim imkânlarına tam olarak ulaşamayan bireyler açısından uzaktan eğitim çözümleri yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bireylerin kendi hızlarında öğrenebildikleri, öğrenme stillerinin dikkate alındığı açık ve uzaktan eğitim uygulamaları yüz yüze eğitimin götürülemediği durumlarda alternatif çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda TÜBİTAK'ın da desteklediği "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Farklılaştırılmış Uzaktan Öğretimi" projesi kapsamında araştırmacılar tarafından "Türkçe Öğreniyorum" adı altında bir Kitleli Açık Çevrimiçi Dersin (KAÇD; İngilizce: Massive Open Online Course-MOOC) geliştirilmiş ve <https://turkish.yasar.edu.tr/> adresinden ücretsiz olarak

kullanıma sunulmuştur. Bu çalışmada söz konusu sisteme kayıtlı 6254 öğrenenin profil analizi sunulmaktadır.

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Kitlesele Açık Çevrimiçi Ders Yoluyla Uzaktan Öğretimi

Temel niteliği itibarı ile bireysel çalışmaya yönelik olan KAÇD'ler, geleneksel uzaktan eğitim ortamlarından kayıtlanan öğrenci sayısı, erişilebilirlik, açıklık ve etkileşim gibi boyutları ile farklılık göstermektedir. Geleneksel uzaktan eğitim ortamlarında bir sınıftaki ideal öğrenci sayısı tıpkı yüzyüze eğitimde olduğu gibi 20-24'tür. KAÇD'ler de ise böyle söz konusu sınıf yapısı yoktur. Kitlesellik kavramı, bir derste aynı anda 1000 ila 100.000 gibi çok sayıda öğrenciye işleyiş açısından sorunsuz erişim sağlamayı ifade etmektedir. Açıklık kavramı; derse kayıtlanma için bir ön koşulun olmaması ve içeriğin açık erişimle ücretsiz olarak sunulmasına gönderme yapmaktadır. Çevrimiçi kavramı ise derslerin fiziksel olarak bir araya gelmeden uzaktan yürütülmesi bağlamında kullanılmaktadır. İlk örneği 2008 yılında yürütülen KAÇD'ler, geçtiğimiz 10 sene içerisinde oldukça yaygınlaşmıştır. KAÇD arama motoru olan Class Central'ın (2017) raporuna göre 33 büyük sağlayıcı tarafından 7000'in üzerinde KAÇD dünya genelinde erişime açıktır. Bunlardan Coursera'da 129 tanesi, Edx'te 27 tanesi ve FutureLearn'de 6 tanesi dil öğrenime yöneliktir fakat UDEMY platformundaki paralı dersler dışında söz konusu dillerin içerisinde Türkçe yer almamaktadır. Bu bağlamda, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için Yaşar Üniversitesi tarafından <https://turkish.yasar.edu.tr/> üzerinden sunulan A1 düzeyi ile sınırlı "Türkçe Öğreniyorum" KÇAD olarak kamu kullanımına açılmıştır. Ağustos 2018 itibarıyla "Türkçe Öğreniyorum", Türkçenin yabancı dil olarak uzaktan öğretimine yönelik ar-ge niteliğine sahip tek uygulamadır. Şekil 1'de bir ekran görüntüsü paylaşılan "Türkçe Öğreniyorum" kapsamında A1 seviyesinde 53 küçük bölüm geliştirilmiştir. Her bölümde 5 dakikalık bir ders videosu ile 2 dakikalık bir drama videosunun yanı sıra okuma, dinleme, yazma, telaffuz ve öz-değerlendirme etkinlikleri yer almaktadır (Ozarslan ve Ozan, 2017).

Türkçe Öğreniyorum [Ana Sayfa](#) [Türkçe Öğreniyorum](#) [Dersler](#) [Yasin](#)

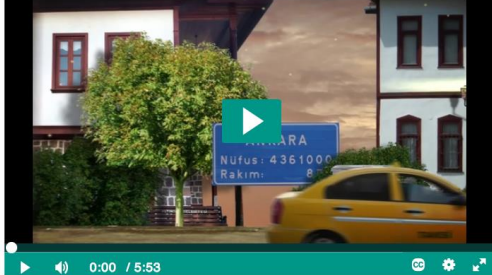
Türkçe Öğreniyorum > **KONULAR** > Bölüm 4: Alfabe [Geri](#) [İleri](#)

Bölüm 4: Alfabe [Yazdırma Görünümü](#) [İçindekiler](#)

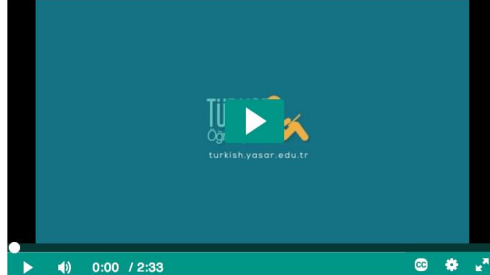
TR **EN** **RU** **FR** **AR**

Bu bölümde Türkçedeki harfleri öğreneceğiz.

[Kitap](#) | [Book](#) | [книга](#) | [livre](#) | [كتاب](#)
Kitap bölümü 4: Alfabe

0:00 / 5:53

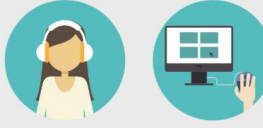

0:00 / 2:33

Dinle ve Seç

»

Dinle ve Görsel Seç

»

Boşluğa Yaz

»

Görsel Yaz

»

[Konuş](#) | [Speak](#) | [Говорить](#) | [Parle](#) | [تكلّم](#)
Telaffuz çalışması

[Sırala](#) | [Put in Order](#) | [Сортировка](#) | [Range](#) | [الترتيب](#)
Diyalog sıralama

[Bul](#) | [Find](#) | [Найти](#) | [Trouve](#) | [البحث](#)
Kelime bulmacası

[Oyna](#) | [Play](#) | [Играть](#) | [Joue](#) | [اللعبة](#)
Bölüm oyunu

[Kendini Değerlendir](#) | [Assess Yourself](#) | [оценивать себя](#) | [évaluez vous](#) | [تقييم نفسك](#)
Bu sınavda 10 soru vardır. Bu sınavda süre kısıtlaması yoktur. Bu sınavı yeniden yapabilirsiniz.

[GERİ](#) [İLERİ](#)

[Anasayfa](#) [Proje Hakkında](#) [İletişim](#)

- [Türkçe Öğreniyorum](#)
- Copyright 2016 Türkçe Öğreniyorum. Bütün Hakları Saklıdır.

► Yapılandırma Bilgisi:

174

Şekil 1: "Türkçe Öğreniyorum" sistemi ekran görüntüsü

Ayrıca sistemde yaklaşık 40 oyunu, 1.500 kelime içeren A1 seviyesinde bir sözlük, Toplamda yaklaşık 6000 soru, bir kurallar sözlüğü, bir forum ve sanal bir toplantı uygulaması mevcuttur. 40.000 kelimelik Türkçe metin; İngilizce, Arapça, Rusça ve Fransızca dillerine çevrilmiş ve öğrencilere 4 farklı dilde destek sunmuştur. Sistem; Sakai LMS üzerinde Kultura Video Platformu ve Google Analytics ile bütünleşik olarak çalışmaktadır. Sistemde alıştırma kayıtları, öğrencinin etkinlikleri istatistikleri(denemelerin sayısı, verilen cevaplar, öğrenci ziyaretleri, araç aktivitesi ve kaynak etkinliği, ilgili site kullanım istatistikleri, öğrenci tercihleri (demografi, ilgi alanı, yaş, coğrafi vb.), sayfa görüntüleme, sayfa çıkışları, davranış akışı, tercih edilen teknoloji (cihaz), işletim sistemi, ekran çözünürlüğü, video olayları (video görüntüleme süresi, oynatma sayısı, duraklatma ve atlama girişimleri, vb.) gibi pek çok veri tutulmaktadır. Geliştirme aşamasında içerik uzmanı, öğretim tasarımcısı, grafik tasarımcı, video geliştirici, multimedya geliştirici, fotoğrafçı, sistem yöneticisi, çevirmen, oyuncu (aktör ve aktrisler), seslendirmen, yönetmen, kameraman ve danışmandan rollerinde toplam 45 profesyonel görev almıştır.

Yöntem

30 Haziran 2018 itibarıyla "Türkçe Öğreniyorum" sisteminde 104 farklı ülke ve 136 farklı milletten öğrenen olarak 6254 adet kayıtlı kullanıcı mevcuttur. Bu çalışmada kullanıcı yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin profil analizi bağlamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin cinsiyet dağılımı nedir?
2. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin yaş dağılımı nedir?
3. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteme sebepleri nelerdir?
4. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin ülkelere göre dağılımı nedir?
5. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin anadillerine göre dağılımı nedir?
6. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin bildiği yabancı sayısı nedir?

Söz konusu profil analizinin 6254 kişiyi incelemesi bağlamında Türkçe öğrenmek isteyen yabancılara dair genel bir bakış açısı sunacağı öngörülmektedir. Verilerin toplamasında öğrenme yönetim sistemine entegre edilen kayıt formu; analizin de ise betimsel istatistik yöntemleri kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde yöntem kısmında yer aşan altı araştırma sorusuna dair bulgulara yer verilmektedir.

Türkçe öğrenmeyi kadınlar mı erkekler mi daha çok tercih ediyor?

Sisteme kayıtlı öğrenenlerden 1981'i (%31,68) kadın, 4115'i (%65,80) erkektir. 158 (%2,52) kişi cinsiyetini belirtmek istememiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyen her 3 kişiden 1'i kadın, 2'si erkektir.

Türkçe öğrenmeyi gençler mi yaşlılar mı daha çok tercih ediyor?

Tablo 1'de gösterildiği üzere Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenlerin %26,16'sı 18-24, %40,87'si 25-34 yaşları arasındadır. Bu bağlamda daha çok gençlerin Türkçe öğrenme eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 1: Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenlerin yaş dağılımları

Yaş	N	%
< 18	272	4,35
18 - 24	1636	26,16
25 - 34	2556	40,87
35- 44	1191	19,04
45 - 54	441	7,05
55 - 64	131	2,09
65 +	27	0,43
Toplam	6254	100

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteme sebepleri nelerdir?

Tablo 2'de verildiği üzere yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenlerin %21,60'ı sadece akademik gerekçelerle Türkçe öğrenirken, %23,48'i kişisel ilgi, seyahat, kültürel merak, Türkçe konuşan akraba, arkadaş, komşu sahibi olmak gibi genel amaçlarla Türkçe öğrenmektedir. İş gereği Türkçe öğrenenler %10,48 iken hem akademik hem iş hem de genel amaçlı Türkçe öğrenimi %17,52'dir.

Tablo 2: Yabancı dil olarak Türkçe öğrenme nedenleri

Türkçe öğrenme nedeni	N	%
Sadece akademik gerekçelerle (<i>Türkiye'de çalışmak, okumak, burs almak gibi</i>)	1351	21,60

Sadece iş gereği (<i>ticaret, çalışma gibi</i>)	685	10,95
Sadece genel amaçlı (<i>Kişisel ilgi, seyahat, kültürel merak, Türkçe konuşan akraba, arkadaş, komşu sahibi olmak gibi</i>)	1469	23,48
Hem akademik hem iş amaçlı	292	4,66
Hem akademik hem genel amaçlı	656	10,48
Hem genel hem iş amaçlı	705	11,27
Hem akademik hem genel hem de iş amaçlı	1096	17,52
Toplam		100

Hangi ülkelerden Türkçe öğrenmek için talep var?

“Türkçe öğreniyorum” sisteminde 104 farklı ülke ve 136 farklı milletten kayıtlanma söz konusudur. Tablo 3’de verildiği üzere sisteme çoğunlukla Arap yarımadasından ve Türkiye’den bağlanılmaktadır. Sisteme %50,98 oranında Suriyeliler kayıtlanmıştır. Suriyeli olduğunu belirtenlerden sadece 133 tanesi Suriye’de yaşadığını belirtmiştir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenlerin çoğunluğunu (%66,49) Türkiye’de yaşamaktadır.

Tablo 3: Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenlerin milliyetleri ve yaşadıkları ülkelere göre dağılımı

	Milliyeti	%	Yaşadığı Yer	%
1.	Suriye	3188	133	2,13
2.	Irak	405	129	2,06
3.	Mısır	345	183	2,93
4.	Yemen	296	91	1,46
5.	Filistin	181	51	0,82
6.	Cezayir	176	129	2,06
7.	Fas	163	137	2,19
8.	Ürdün	106	85	1,36
9.	Suudi Arabistan	91	336	5,37
10.	İran	79	26	0,42
11.	Tunus	63	45	0,72
12.	Afganistan	61	10	0,16
13.	ABD	56	52	0,83
14.	Endonezya	45	29	0,46
15.	Somali	41	16	0,26
16.	Ukrayna	37	22	0,35
17.	Almanya	33	37	0,59

18.	Kuveyt	23	0,37	32	0,51
19.	Birleşik Arap Emirlikleri	8	0,13	45	0,72
20.	Türkiye			4158	66,49

Hangi dil ailesi Türkçe öğrenmeyi daha çok tercih ediyor?

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin %81'inin anadili Arapçadır. Anadil bağlamında dağılım Tablo 4'de verilmiştir. Arapçayı sırasıyla İngilizce (%2,94) ve Farsça (%1,58) takip etmektedir.

Tablo 4: Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin dil ailesi bağlamında dağılımı

	Ana Dili	N	%
1.	Arapça	5100	81,55
2.	İngilizce	184	2,94
3.	Farsça	99	1,58
4.	Süryanice	78	1,25
5.	İspanyolca	74	1,18
6.	Rusça	65	1,04
7.	Fransızca	64	1,02
8.	Endonezya Dili	45	0,72
9.	Somali Dili	40	0,64
10.	Kürtçe	34	0,54
11.	Almanca	32	0,51
12.	Urduca	25	0,40
13.	İtalyanca	23	0,37
14.	Yunanca	22	0,35
15.	Çince	17	0,27
16.	Diğer	352	5,63
	Toplam	6254	100

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenler kaç yabancı dil bilmektedir?

Türkçe öğrenmek isteyenlerin %60,70'i başka bir yabancı dil bilememektedir. %5,28'i halihazırda bir yabancı dil, %5,28'i 2 yabancı dil ve %1,95'i 3 ve üzerinde yabancı dil bilmektedir, bkz. Tablo 5.

Tablo 5: Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyenlerin bildikleri dil sayısı

Bilinen Dil Sayısı	N	%
Yabancı Dil Bilmeyen	3796	60,70

1 Dil	2006	32,08
2 Dil	330	5,28
3 Dil ve üzeri	122	1,95
Toplam	6254	100

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin içinde bulunduğu konjektür ve Suriye'deki durum itibarıyla yabancı dil olarak Türkçe öğrenim taleplerinin çoğu Arap yarımadası kökenlidir. Türkçe öğrenmek isteyenlerin çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Yarisından fazlası 35 yaş altıdır. Sadece kişisel iletişim gibi genel amaçlarla Türkçe öğrenenlerin oranı %23,48'dir. Geri kalan %76,52'si ekonomik gerekçelerle Türkçe öğrenmek istemektedir. Türkçe öğrenenlerin %60,70'inin başka bir yabancı dil deneyimi yoktur. Türkçe öğrenmek isteyenlerin %66,49'u Türkiye'de yaşamaktadır. Diğer bir ifade ile Türkçeyi yabancı dil olarak değil 2. dil olarak öğrenmektedirler.

KAYNAKÇA

Class Central, (2017) <https://www.class-central.com/report/mooc-providers-list/>

İBĞİGM: İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2016). Göç Raporu http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf

Ozan, Ö., & Göçmenler, H. (2018). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Uzaktan Farklılaştırılmış Öğretimi Projesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(Özel sayı), 129-134.

Ozarlan Y. & O. Ozan (2017). Massive open online course (MOOC) for differentiated instruction of Turkish as a foreign language. *Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2017*, 1(1), 266-272.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2018, 08 06). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi: <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Yunus Emre Enstitüsü, (2009). Yunus Emre Bülteni http://www.yee.org.tr/media/_bulten/pdf/eylul_2009.pdf

The Relationship Between Direct Foreign Capital Investment, Economic Freedom and Economic Growth in Emerging Markets

Murat AKKAYA - *İstanbul Arel University*

Abstract

Economic growth is defined as an increase in the volume of production of an economy over time. Economic growth is important for the country at every level of development. Foreign capital investments are generally divided into two categories: direct foreign capital investments and indirect foreign capital investments. Foreign direct investment flows in developing markets are seen as the main driving force of economic development, employment and national income. With globalization, there have been significant increases in Foreign Direct Investment since 1990s. Despite the fact that the foreign direct investment (FDI) inflows predicts tremendous benefits to the host country, there are conflicting results in the FDI - growth relationship in the literature. The aim of this study is to analyze the relationship between direct foreign investment, economic freedom and economic growth in the 12 countries defined as emerging markets in the period of 1995-2016 by using dynamic panel data method. According to the results of the analysis, there is a relation between FDI and economic growth. Also no relation with economic freedoms has been observed. Moreover, high technological product exports and population affect FDI. There is no relation between FDI and trade openness, interest rates, unemployment rate, domestic consumption.

Keywords: Foreign Direct Investment, Economic Growth, Economic Freedom, Interest Rates, Panel Data Analysis.

Özet

Gelişmekte olan ülkelere akan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik kalkınmanın, istihdamın ve milli gelirin artmasının ana itici gücü olarak görülmektedir. Küreselleşme ile 1990'lardan itibaren Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında önemli artışlar olmuştur. Literatürde doğrudan yabancı sermaye yatırım (DYSY) girdilerinin getirisinin ev sahibi ülkeye muazzam yararlar öngörmesine rağmen, DYSY - büyüme ilişkisinde çelişkili sonuçlar bulunmaktadır. Bu çalışmada 1995-2016 yılları arasında gelişmekte olan piyasa olarak tanımlanan 12 ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırımı, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisinin Dinamik Panel Veri metodu ile analizi amaçlanmıştır. Analiz sonuçlarına

göre DYSY ve ekonomik büyüme arasında ilişki bulunmasına rağmen ekonomik özgürlükler ile bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Ayrıca, yüksek teknolojik ürün ihracatı ve nüfus Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını etkimektedir. Dışa açıklık, faiz oranları, işsizlik oranı, iç tüketim arasında ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, Ekonomik Büyüme, Ekonomik Özgürlük, Faiz Oranları, Panel veri Analizi.

1. Introduction

Economic growth is defined as an increase in the volume of production of an economy over time. Economic growth is important for the country at every level of development. Opinions on productivity and economic growth are based on Neo-classical and internal growth theories. According to the neoclassical view, the short-term determinant of growth is capital accumulation. Neo-classical theory does not accept that, in spite of their flexibility, the national income per capita may continuously increase in an economy. These models are insufficient to explain the source of technological development, arguing that the main source of economic growth in the long run is the technological development. Given the emerging market economies, foreign direct investment is the most important item in total private capital movements. Foreign direct investment flows in developing countries are seen as the main driver of economic growth, employment and national income in general.

Foreign capital investments are generally divided into two categories: direct foreign capital investments and indirect foreign capital investments. Foreign direct investment (FDI) is an investment made by foreign investors in the form of establishing production facilities, opening branches, acquiring immovables or purchasing part or all of the shares of an existing company. The indirect ones are deposit transactions, purchase of shares and bonds etc., and portfolio investments.

Direct foreign capital investments offer several advantages to host countries:

- Capital and technology transfers
- Turning off savings gaps,
- Reducing production costs and increasing production, employment

- Expansion of foreign exchange reserves
- Competition environment

In order for FDI to be formed, it is necessary to provide 3 conditions known as OLI Paradigm at the same time. The OLI Paradigm requires the following elements (Dunning, 1993).

- **Ownership of the invested company (Ownership):** ownership of the company's own product, technology, patent, trademark, etc.
- **Market location advantage (location):** commercial and legal regulations in the invested country, financial and political stability and stability in exchange rates,
- **Internalization:** Instead of marketing with international licensing or franchising,

Since the early 1980s, many countries, including developing countries, have abolished most of their restrictions on foreign investment. With globalization, there have been significant increases in Foreign Direct Investment since 1990s. As a result, the global direct investment inflow, which was 57 billion US dollars in 1982, showed a steep increase and in 2016 it was 1.75 trillion US dollars (Table 1). UNCTAD (United Nations Conference On Trade And Development) predicts moderate improvements in FDI inflows between 2017-2018 and well below the 2007 summit.

Table 1: Foreign Direct Capital Investment

	2003	%	2007	%	2016	%
World	557,9	100,0	2.100,0	100,0	1.746,4	100
Developed Economies	358,5	64,3	1.444,1	68,8	1.031,4	59,06
EU	253,7	70,8	923,8	64,0	566,2	54,90
USA	53,2	14,8	266	18,4	391,1	37,92
Japan	6,3	1,8	22,6	1,6	11,4	1,1
Developing Economies	175,1	31,4	564,9	26,9	646,0	40,94
China	53,5	30,6	83,5	14,8	133,7	20,7
Brazil	10,1	5,8	34,6	6,1	58,7	9,1
India	4,6	2,6	25,0	4,4	44,5	6,9
Russia	8,0	4,6	55,1	9,8	37,7	5,8
Turkey	1,8	1,0	22,0	3,9	12	1,9

Source: UNCTAD, World Investment Report 2017

There are many studies to investigate the relationship between FDI and employment, competitive financial development, know-how and technology transfers. In particular, the impact of direct foreign investment on economic growth is being discussed to a great extent.

Economic freedom explains the protection of private property rights and the freedom of voluntary transactions (Gwartney, et al. 1996). James Gwartney defines Economic Freedom as: "Individuals have economic freedom when property they acquire without the use of force, fraud, or theft is protected from physical invasions by others and they are free to use, exchange, or give their property as long as their actions do not violate the identical rights of others. An index of economic freedom should measure the extent to which rightly acquired property is protected and individuals are engaged in voluntary transactions."

The Economic Freedom Index prepared by the Heritage Foundation is used in this study. The Economic Freedom Index (EFI) is published annually. The Economic Freedom Index has 12 quantitative and qualitative subcomponents and these components are grouped into 4 groups:¹⁶

- Rule of law (property rights, freedom from corruption);
- Limited government (fiscal freedom, government spending);
- Regulatory efficiency (business freedom, labor freedom, monetary freedom); and
- Open markets (trade freedom, investment freedom, financial freedom).

Each of the 12 economic freedoms is graded on a scale from 0 to 100. The 10 component scores are equally weighted and averaged to get an overall economic freedom score for each economy. The high score indicates that the level of freedom is high. Countries are ranked by scoring on the subindexes of the economic freedom index.

Economic freedoms are generally described as a mechanism that activates the dynamics of economic growth and development, brings the economy to the natural balance

---

¹⁶ <http://www.heritage.org/index/about>

without any external intervention, and allows individuals in society to freely take and implement economic decisions. An institutional structure guarantees economic freedoms. In other words, a liberal market economy creates an environment increasing growth and accelerating development.

Economic freedoms, low and predictable rates of inflation affect interest rates, competitive exchange rates and balance of payments to meet the needs of the country as well as macroeconomic stability. Depending on the combination of the factors mentioned, the growth process is accelerated and a sustainable momentum is gained.

There are numerous studies on the relationship between direct foreign investment, economic freedoms and the economic growth. Controversial results has been found in these studies. The aim of this study is to re-analyze the relationship between direct foreign investment, economic freedom and economic growth in the 12 countries defined as emerging markets between 1995-2016 by using panel data method and to investigate the effect of direct foreign investment and economic freedom on economic growth. For this purpose, the relationship between the variables has been empirically tested and other variables have also been added to the model.

2. Literature

There are a number of studies on the impact of foreign capital investment on economic growth in international markets. Despite the fact that the introduction of foreign direct investment inflows suggests tremendous benefits to the host country, there are conflicting results in the FDI - growth relationship (Herzer et al. 2008). In some studies in the literature, there is no such evidence (Ericsson and Irandoust, 2001), while direct investment is found to have a positive growth effect in host countries (De Mello, 1999; Chong et al., 2010, Woo J, 2009, Baltabaev B.,) or a negative effect was observed (Moran, 1998). The studies on FDI and economic growth are summarized in Table 2.

Table: Literature

Authors	Nr. of Country	Period	Method	Results
---------	----------------	--------	--------	---------

Azman-Saini, W. N. W. Baharumshah, A. Z., Law, S. H. (2010)	85	1975 2005	GMM	No relation
Alfaro,L., Kalemli-O.S. Sayek, S.(2009)	62	1975 1995	Regression	No relation
Baltabaev B (2014)	49	1974 2008	Dynamic panel GMM	Positive effect on economic growth
Woo J (2009)	92	1970 2000	OLS and Panel Data	Positive effect on economic growth Significant in developed countries and nonsignificant in developing countries
De Mello (1999)	33	1970 1990	Panel Data	
Wang M, Wong MCS (2009)	69	1970 1989	Panel (SUR)	No relation
E. Borenszteina , J. De Gregoriob, J-W. Leec (1998)	69	1970 1989	SUR	No relation
Herzer, D. & Donaubaue, J. (2015).	49	1981 2011	Panel Cointegration & Causality	Negative impact on developing countries. FDI-Growth in the long term, Growth- FDI causality relation in the short term
Özgür & Demirtaş (2017)	Turkey	1992 2013	Cointegration	Positive contribution of FDI to growth Positive positive relationship between FDI and economic growth
Ayaydın (2010)	Turkey	1970 2007	VAR	
Acar	Turkey	2001 2015	Granger Causality	No relation
Vergil, & Karaca (2010)	Turkey	1980 2005	Panel Data	Positive effect on economic growth
Ilgun, Koch & Orhan (2010)	Turkey	1980 2004	VAR	There is a two-way causality relationship foreign direct investments is granger cause of economic growth
Adalı & Yüksel (2017)	30	1991 2015	Panel Causality	

There are numerous studies on economic freedom, growth and economic freedom and foreign direct investment in literature (Hanke & Walters (1998), Quazi, R.

& Rashid, S. (2004), Doucouliagos & Ulubaşoğlu (2006), Kobeissi, N. (2005), Quazi, R. (2007), Caetano, J. & Caleiro, A. (2009), Beşkaya & Manan, (2009), Altunışık, Çakmak & Peker (2011), Türen & Gökmen et (2011), Tunçsiper & Biçer (2014), Akıncı, Yüce & Yılmaz (2014), Kızılkaya, Ay & Akar (2016), Güney (2017), Sucu (2017)).

However, there are rare studies on growth and direct foreign investment, economic freedom. Bengoa and Sanchez-Robles (2003) investigated the impact of foreign direct investment and economic freedom on economic growth. They use panel data analysis covering data of 18 countries for the period of 1970-1999 and observe that the direct foreign capital investment volume increases parallel to the expansion of economic freedom. In addition, this leads to rapid economic growth.

Azman-Saini, Baharumshah and Law (2010) analyze the economic freedom, foreign direct investment and growth ratio in 85 countries by using panel data analysis. The results show that foreign direct capital does not have a direct (positive) effect on economic growth by itself. However, FDI is significant in the host countries due to the level of economic freedom. In other words, countries encouraging the freedom of economic activities are benefiting from FDI.

3. Data and Method

This study covers 1996 - 2016 period and 12 countries identified as emerging markets, (Brazil, China, Indonesia, South Africa, India, Malaysia, Mexico, Poland, Russia, Chile, Thailand and Turkey). Annual data are used and there are 2.160 observations in total. 9 independent, 2 main (Economic Freedom Index and Growth Rate) and 7 instrumental variables have been analyzed and are shown in Table 3.

Table 3: Variables Used in Analysis

Variables	Abbreviation
Foreign Direct Investment	FDI
Economic Freedom Index	EFI
Economic Growth (USD)	GDP
Population	POP
Annual Deposit Rate	DIR
Savings/GDP Ratio	Savings

High Technology Rate in Exports	HT Export
Householder Consumption/GDP	HH/GDP
Unemployment Rate	UR
Openness Index	Trade

This study aims to analyze the relationship between direct foreign investment, economic freedom and economic growth in the 12 countries defined as developing markets between 1995-2016 by using the Dynamic Panel Data Method. Dynamic Panel Data model is a model that contains lagging variables or variables together. Lagging variables are considered as explanatory factors.

4. Results

Correlations between the variables used in the model are weak. The correlation is 0,5863 between the Foreign Direct Investment and the Savings/GDP Ratio, - 0,6356 between the Household Consumption/GDP Ratio. Also correlation between the Economic Freedom Index and the Population is - 0.5811.

Individual and/or Time Effect test results show that there is individual and time effect in the model. The LR test also analyzes individual and time effects separately. According to LR Test, the model has individual effect. However time effect does not exist. (Table 4).

Table 4: Individual and/or Time Effect Test Results

Tests	Individual and Time Effect LR Tests	Individual Effect LR Tests	Time Effect LR Tests
Prob.	(0.0000)	(0.0000)	(0.6605)
Individual Effect	Yes	Yes	-
Time Effect	Yes	-	No

As a result of the Hausman test, a fixed effect model is appropriate to use in panel data analysis (Table 5).

Table 5: Hausman Test Sonuçları.

Ho: The difference in the coefficients is not systematic

$$\text{chi2}(6) = (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B)$$

$$= 15.95$$

$$\text{prob}>\text{chi2} = 0.0070$$

The next step is to test the model's assumptions. Probability value (0.0000) is to be < 0.05 in the test and heteroskedasticity problem occurs in the model (Table 6).

Table 6: Heteroskedasticity Test

Ho: $\sigma(i)^2 = \sigma^2$
chi2 (4) = 47.78
prob>chi2 = 0.0000

In the Baltagi-Lee test statistics, null hypothesis (H0) claiming no autocorrelation at level 1 is rejected and autocorrelation subsists (Table 7).

Table 7: Autocorrelation Test

H0: No AR(1) in the following specification for the error terms AR(1) disturbances		
F test that all $u_i=0$:	$F(11,250) = 12.95$	Prob. > F = 0.0000
Baltagi-Lee = 98.23		

The problem of Endogeneity occurs when an explanatory variable is correlated with the error term. Endogeneity occurs as a result of measurement error, autocorrelation errors, simultaneous causality (instrumental variable), and non-modeled variables. There are two common causes: an uncontrolled mixer that causes

independent and dependent variables of a model, and a causality loop between independent and dependent variables of a model (Woolridge, 2013). According to Durbin Score and Wu-Hausmann test results, EFI and GDP variables are endogenous. That is, there is no problem of Endogeneity (Table 8).

Table 8: Endogeneity Test

Ho: Variables are endogenous							
GDP				EFI			
Chi ² (1)	0,0602	Prob	0,8062	Chi ² (1)	1,0056	Prob	0,3160
F (1,248)	0,5790	Prob	0,8100	F (1,248)	1,1060	Prob	0,2960

Cross-sectional dependence in the error term of the predicted model leads to inconsistent coefficient estimates if the independent variables are correlated with ambiguous common variables or shocks. Breusch-Pagan LM test results show that the model has cross-sectional dependency. (Table 9).

Table 9: Cross-sectional Dependency Test

Test	Sonuç
Breusch-Pagan	Chi ² (66) = 141.844 prob =

Since the model has cross-sectional dependency, second-generation unit root tests must be used. For this purpose, the cross-sectionally Augmented Dickey Fuller test (CADF) developed by Pesaran (2006) is applied. The results of the CADF test are presented in Table 10. The first difference of the variables containing the unit root is converted to be stable.

Table 10: Unit Root Test Results

<i>Variable</i>	<i>CADF*</i>	<i>CADF **</i>
FDI	----	- 3,058 (0.003)
GDP	- 2,808 (0.000)	-----
EFI	-----	- 2,904 (0.015)

*□ Test statistics and probability values obtained at the level

** Test statistics and probability values obtained at the second

difference

Since the model carries the problem of heteroskedasticity, autocorrelation and cross-sectional dependency, it is better to use FGLS (Feasible Generalized Minimum Squares) estimator developed by Kmenta (1986) which makes effective and consistent estimates in investigating the relationships between variables when N (number of variables) is < T (number of periods) and solves the problem of varying variance, autocorrelation and horizontal section dependency. The panel data regression equation and model are calculated as follows.

$$FDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 GDP_{it} + \beta_2 EFI_{it} + \varepsilon_{it}$$

Table 11 shows the model results for Panel GLS Regression (Generalized least squares) with a fixed effect model at 5% significance level.

Table 11: Panel FGLS Regression Results

		Wald chi²(2)	9,25
		Probability	0,0098
d(FDI)	Coefficients	Std. Error	Probability
GDP	0,0014	0,006	0,002
d(EFI)	2,57	1,39	0,063
C	-1,97	2,816	0,484

The panel regression result is statistically significant at the 5% significance level (F-statistic value = 0.0098 < 0.05). According to this result, there is a relationship between foreign direct investment and economic growth. Investors prefer investing in economically growing countries as expected. This result of the study is consistent with the findings of Woo (2009), Ayayadın (2010), vergil and Karaca (2010), Baltabaev (2014), Özgür and demirtaş (2017) and Adalı and Yüksel (2017).

Also there is no such relationship between foreign direct investment and economic freedoms although it is expected. Economic freedoms have no effect on foreign investments. This is also consistent with the literature.

Then, instrumental variables (Population, Deposit Interest Rate (Annual), Saving / GDP Ratio, High Rate of Exports in Technology, Household Consumption / GDP Rate, Unemployment Rate and Openness Ratio) have been added to model. Table 12

shows the Panel Regression model results at the 5% significance level with fixed effects model.

Table 12: Panel Regression Results

		Wald chi2(2)	372,13
		Std. Error	Probability
d(FDI)	Coefficients	Std. Error	Probability
GDP	0,0082	0,0015	0.0000
HT Export	3,3500	1,5400	0.0290
POP	- 9,2200	4,1500	0,0038
C	.4908	.0499	0.0000

According to these results, there is a relationship between direct foreign capital investment and high technological product exports. As expected, investors prefer to invest in countries that export high technological products. Moreover, the population change also affects FDI. However, the coefficient is negative despite the positive expectation. Other factors such as interest rates, unemployment rate and domestic consumption do not affect FDI. Although the relationship between openness and foreign investment is expected, this relationship has not been observed.

Robust tests are performed with Arellano-Bond Test on both models and are shown in Table 13.

Table 13: Arellano-Bond Test Results

Arellano-Bond Test		
Order	z	prob>z
1	-7,1152	0,0000
2	1,0550	0,2914

5. Conclusion

Economic growth is important for the country at every level of development. Given the emerging market economies, foreign direct investment is the most important item in total private capital movements. Foreign direct investment flows into

developing countries are seen as the main driving force of economic development, employment and national income in general. Recently there have been significant increases in Foreign Direct Investment overall the world.

There are many studies on foreign direct investment in the literature. The results of FDI's effects on growth are different from each other. While there is a significant relationships in some studies, it is seen that there is no relationship in others. However, there is a rare work in the field of FDI, economic freedom and economic growth. In this study, the relationship between foreign direct investment, economic freedom and economic growth between 1995 and 2016 is analyzed in the 12 countries defined as developing markets by using the Dynamic Panel Data method. According to panel regression results, there is a significant relationship between FDI and economic growth, and investors prefer to invest in growing countries. Despite the expectation of FDI and economic freedoms relation, no relation is observed. In addition, openness, interest rates, population, unemployment rate and domestic consumption factors do not affect foreign investment. There is a link between FDI and high technological product exports and it is seen that FDI flows to the country that exports high technological products.

It is believed that increasing the number of countries, extending the period and adding other variables to the analysis may give meaningful results in future studies.

REFERENCES

Adalı, Z. & Yüksel, S. (2017). Causality Relationship Between Foreign Direct Investments And Economic Improvement For Developing Economies. *Marmara İktisat Dergisi*, 1, (2), 109-118

Akıncı, M. Yüce, G. & Yılmaz, Ö. (2014). Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri: Bir panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 81-96.

Alfaro, L., Kalemli-Ozcan, S., Sayek,S. (2009). FDI, productivity and financial development. *World Econ*, 32(1), 111-135.

Altunışık, İ., Çakmak, Y. & Peker, H.S. (2011). Ekonomik Özgürlük ve Refah. *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 1 (1).

Azman-Saini, W. N. W., Baharumshah, A. Z., & Law, S. H. (2010). Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: International evidence. *Economic Modelling*, 27(5), 1079-1089.

Baltabaev, B. (2014) FDI and total factor productivity growth: new macro evidence. *World Econ*, 37(2), 311-334.

Bengoa, M. & Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 529-535.

Beşkaya, A. & Manan, Ö. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi: Türkiye Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47-76.

Caetano, J. & Caleiro, A. (2009). Economic Freedom and Foreign Direct Investment: How Different are the MENA Countries from the EU. *iBusiness*, 1, 65-74.

Choong, C.-K., Baharumshah, A.Z., Yusop, Z., Habibullah, M.S. (2010). Private capital flows, stock market and economic growth in developed and developing countries: a comparative analysis. *Japan and the World Economy*, 22, 107-117.

Coşkun, R. (2001). Determinants of Direct Foreign Investment in Turkey. *European Business Review*, 13, 4, 221-226.

De Mello, L.R. (1999). Foreign direct investment in developing countries and growth: a selected survey. *Journal of Development Studies*, 34 (1), 1-34.

Doucouliağos, C. and Ulubaşoğlu, M. A. (2006). Economic Freedom and Economic Growth: Does Specification Make A Difference?. *European Journal of Political Economy*, 22, 60-81.

Dunning, J.H. (1993). *Multinational Enterprise and the Global Economy*, Addison Wesley, Wokingham.

Ericsson, J., Irandoust, M. (2001). On the causality between foreign direct investment and output: a comparative study. *International Trade Journal*, 15, 1-26.

Güney, T. (2017). Türkiye Ve Brics Ülkelerinde Ekonomik Özgürlüğün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *International review of economics and management*, 5, (2), 30-47.

Gwartney, J., Hollcombe, R.G., Lawson R.A. (2004). Economic Freedom, Institutional Quality and Cross-Country Differences in Income and Growth, *Cato Journal*, 24(3), 205-233.

Hanke, S. & Walters, S.J.K. (1998). Economic Freedom, Prosperity and Equality: Survey 17. *Cato J.* 117.

Herzer, D. & Donaubauer, J. (2015). The long-run effect of foreign direct investment on total factor productivity in developing countries: A panel cointegration analysis. *Empirical Economics*, 1-34.

Herzer, D., Klasen, S., Nowak-Lahman, D. (2008). In search of FDI-led growth in developing countries. *Economic Modelling*, 25, 793-810.

Ilgun, E., Koch, K. & Orhan, M. (2010). *Eurasian Journal of Business and Economics* 2010, 3 (6), 41-55.

Kızılkaya, O., Ay, A. & Akar, G. (2016). Dynamic relationship among foreign direct investments, human capital, economic freedom and economic growth: Evidence from panel cointegration and panel causality analysis. *Theoretical and Applied Economics*, 3(608), 127-140.

Kmenta, J. (1986). *Elements of Econometrics*. 2nd ed. New York: Macmillan.

Kobeissi, N. (2005). Impact of Governance, Legal System and Economic Freedom on Foreign Investment in the MENA Region. *Journal of Comparative International Management*, 8(1):20-41.

Moran, T.H. (1998). Foreign Direct Investment and Development: The New Policy Agenda for Developing Countries and Economies in Transition. Washington D.C, *Institute of International Economics*.

Parks, R. (1967). Efficient Estimation of a System of Regression Equations When Disturbances Are Both Serially and Contemporaneously Correlated. *Journal of the American Statistical Association*, 62: 500-509.

Pesaran, H. (2006). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence, Cambridge University, *Working Paper*, No: 0346.

Quazi, R. (2007). Economic Freedom and Foreign Direct Investment in East Asia, *Journal of the Asia Pacific Economy*, 12(3), 329-344.

Quazi, R. and Rashid, S. (2004). Economic Freedom and Foreign Direct Investment in Developing Countries. *The International Journal of Business and Public Administration*, 2(1), 92-99.

Sucu, M. B. (2017). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Özgürlük, Büyüme ve Kalkınma İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, II, (2), 135-167.

Tunçsiper, B. & Biçer, Ö.F. (2014). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), 25- 45

Türen, U., Gökmen, Y. & Dilek, H. (2011). Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yurt Dışına Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Türk Sermayesinin Ülke Seçim Kararına Etkisi Var mıdır? *Maliye Dergisi*, 161, 298-325.

Vergili, H. & Karaca, Ç. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10, (4), 1207-1216.

Wang M & Wong M.C.S. (2009) Foreign direct investment and economic growth: the growth accounting perspective. *Econ Inq*, 47(4), 701-710.

Woo, J. (2009) Productivity growth and technological diffusion through foreign direct investment. *Econ Inq* 47(2):226-248.

Wooldridge, J. M. (2013). *Introductory Econometrics: A Modern Approach* (Fifth international ed.). Australia: South-Western, 82-83. ISBN 978-1-111-53439-4.

Türkiye’de Tarım Sektörünün İklim Değişikliğine Etkilerini Azaltmak İçin Gerekli Önlemler

Gürsel Küsek - T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

Nusret Mutlu - GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

H. Hüseyin Öztürk - Çukurova Üniversitesi

Şinasi Akdemir - Çukurova Üniversitesi

Özet

Türkiye’de iklim değişikliği ile mücadele kapsamında sera gazı salımlarının azaltılması stratejisinin hayata geçirilmesi açısından tarım sektöründeki mevcut durumun ve olumlu gelişmeleri değerlendirmesi ve temel eksikliklerin belirlenmesi önemlidir. Türkiye’de iklim değişikliği ile ilgili önemsenecek düzeyde bir yapılanma vardır. İklim değişikliği ile mücadele konusunda birçok aracın var olmasına karşın, uygulamada karşılaşılan eksiklikler, kurumların bu konuda bir eylem planlarının olmaması, konu hakkında paydaşların yeterince bilgi sahibi olmamaları gibi nedenlerle eksiklikler yaşanmaktadır. Özellikle tarım sektörünün enerji döngüsünde yeterli olması için yapılması gereken çalışmalarda eksiklikler bulunmaktadır. Gelecekte dünya gündemini daha çok meşgul edecek olan bu konu ile ilgili yeterli araştırma ve geliştirme çalışmaları, teknoloji geliştirme çalışmaları ve özel sektörün de bu çalışmaların içerisine çekilmesi konusu önem arz etmektedir. İklim değişikliği ile ilgili kullanılacak önlemlerin birçoğu, kalkınma ve sürdürülebilirlik adına yapılmakta olan mevcut yatırımlarla paralellik göstermektedir. Bu çalışmada; tarım sektöründe sera gazı azaltma stratejisi doğrultusunda çözümüne öncelik verilmesi, bir başka deyişle *İklim Değişikliği Eylem Planı* kapsamında iklim değişikliği ile mücadele için çözüm geliştirilmesi gereken sorunlar ve bu sorunlara ilişkin alınması gerekli önlemler, kısa, orta ve uzun vade için öncelik sırasında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İklim değişikliği, Tarım sektörü, Önlemler

NECESSARY PRECAUTIONS TO REDUCE THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON THE AGRICULTURAL SECTOR IN TURKEY

Abstract

Of greenhouse gas emissions reduction strategies to combat climate change in Turkey within the scope of the current situation in the agricultural sector in terms of implementation and determination of assessment and basic lack of positive developments are important. There will be complimented by a restructuring at a level related to climate change in Turkey. Despite the existence of many tools to combat climate change, there are shortcomings in practice, lack of action plans in this respect by institutions, and lack of knowledge of the stakeholders on the issue. There are deficiencies in the work to be done in order to ensure that the agriculture sector is particularly suited to the energy cycle. Sufficient research and development studies, technology development studies and private sector involvement are important in this future which will keep the world agenda more engaged. Many of the measures that can be used in relation to climate change are in line with existing investments being made in the name of development and sustainability. In this study; the priorities for the solution of the greenhouse gas reduction strategy in the agriculture sector, in other words, the problems to be dealt with in the Climate Change Action Plan to combat climate change and the necessary measures to be taken for these problems have been evaluated during the priority for short, medium and long term.

Keywords: Turkey, Climate change, Agriculture, Precautions

Giriş

Tarımsal üretimin verimliliği ve karlılığı enerji tüketimine bağlıdır. Günümüzde tarımsal üretim teknolojileri hızla gelişmekte ve daha yüksek kârlılık hedeflemektedir. Bununla birlikte, tüm çabalara rağmen, traktörlerin ve diğer tarım makinalarının yakıt ve motor yağı tüketiminden kaynaklanan egzoz emisyonları halen izin verilen limitleri aşmaktadır. Tarım alet ve makinalarının yapılan üretim işlemlerine uygun olarak

seçilmemesi ve motorların aşırı yüklenmesi nedeniyle işletim rejimlerinin uygun olmamasının çevre üzerinde olumsuz etkileri vardır. Bu gibi durumlarda, egsoz emisyonlarındaki zararlı maddeler, petrol ürünleri ve dumanlar atmosfere salınır. Bu emisyonlar doğal çevre ekosistemlerine önemli düzeyde zarar verir.

Doğrudan ve dolaylı fosil yakıt tüketimi, başta CO₂, N₂O ve CH₄ olmak üzere değişik sera gazı emisyonlarına neden olmaktadır. Tarım ve diğer insan faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazları (GHG), atmosferik kızılötesi ışıınım ve ısı enerjisini soğurarak dünya yüzeyini ısıtmaktadır. Bu ısınma etkisi, 20. yüzyılda yeryüzünde küresel sıcaklığın artmasına neden olmuştur. Fosil yakıtların yakılması, insanlar tarafından neden olunan sera gazı emisyonlarının % 75'inden daha fazlasına neden olur. Günümüzde tarımsal üretim büyük oranda yenilenemez fosil yakıtların tüketimine dayanmaktadır. Fosil enerji tüketimi, CO₂ ve diğer sera gazlarının salınması yoluyla çevreye doğrudan olumsuz etkilere neden olur. Tarımsal üretimde, fosil enerjinin kullanımını azaltarak sürdürülebilir tarımsal ürün üretimi çok önemlidir. Sürdürülebilir tarımsal üretim, tarımsal üretim işlemlerinde enerjiyi daha etkin kullanarak ve fosil yakıt kullanımı azaltılarak gerçekleştirilebilir. Daha az fosil enerjiye ihtiyaç duyan ve aynı zamanda tatmin edici bir verimlilik sağlayan ve sera gazı emisyonlarını azaltacak sürdürülebilir üretim sistemleri geliştirmek için, tarımsal sistemlerde fosil enerjinin verimli kullanılması gerekmektedir (Öztürk, 2017).

İklim değişikliği ile ilgili kullanılabilecek önlemlerin birçoğu, kalkınma ve sürdürülebilirlik adına yapılmakta olan mevcut yatırımlarla paralellik göstermektedir. Bu çalışmada; tarım sektöründe sera gazı azaltma stratejisi doğrultusunda çözümüne öncelik verilmesi, bir başka deyişle *İklim Değişikliği Eylem Planı* kapsamında iklim değişikliği ile mücadele için çözüm geliştirilmesi gereken sorunlar ve bu sorunlara ilişkin alınması gerekli önlemler, kısa, orta ve uzun vade için öncelik sırasında değerlendirilmiştir.

Tarım Sektörünün İklim Değişikliğine Etkilerini Azaltmak İçin Gerekli Önlemler

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde toprağın tarımsal üretkenliğinin azalması tarım, mera, orman vb alanların amacı dışında kullanılarak sürdürülebilirliğin ve

verimliliğin azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla devam eden bozunma süreci toprak kalitesini de azaltmaktadır. Tarımsal üretim işlemleri, dünya üzerinde artan sera gazlarının yaklaşık % 20'sinden sorumludur (Pathak ve Wassmann, 2007). Tarımsal üretim işlemleri sonucunda (enerji tüketimi, üretim, hayvan yetiştirme, gübreleme, ilaç vb) sera gazlarından artmasından özellikle CO₂, CH₄ ve N₂O sorumlu tutulmaktadır (Houghton, 2003). Tarımsal uygulamalar ve üretimin, küresel ısınmaya olan olumsuz etkileri yanı sıra artan dünya nüfusunun sağlıklı bir biçimde yaşamını sürdürebilmesi açısından tarım son derece önemlidir. Yanlış arazi kullanımı ve bilinçsiz ve aşırı gübreleme gibi tarımsal faaliyetler sonucunda karbon kaynağı olan topraklardan sera gazı emisyonları artar (Lal, 2006).

Tarımsal uygulamaların küresel ısınmaya etkilerini azaltmak için organik karbon ve toprak kalitesi arasında da mevcut olan ilişkiden faydalanılması yarar sağlayacaktır. Bozulan ekosistem ve tarımsal topraktaki organik karbon da çözünerek CO₂ ve CH₄ formunda atmosfere salınmakta ve iklim değişikliği nedenleri arasında yer almaktadır. Metan gazı (CH₄), CO₂ hariç tutulduğunda, küresel ısınmadan en fazla sorumlu olan sera gazı haline gelmekte ve CO₂ gazına göre, sera etkisi oluşturmada 21 kat daha etkili olmaktadır. Metan gazının kaynağı ise hayvan yetiştiriciliği ve çeltik tarımıdır. Artan atmosfer sıcaklığı ve sera gazları konsantrasyonu düşük yağış ile birleştiğinde, bitkilerin solunumlarını ve stomal fonksiyonlarını hem de toprakların organik karbon içeriğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenlerle toprakların doğru ve verimli kullanılarak, organik karbon oluşumunun ve tutulmasının arttırılmasının, küresel ısınma, açlık, erozyon, çölleşme, ormansızlaşma ve tarım alanı kaybı gibi sorunların çözümü için yarar sağlayabilir. Ormanlar, gerek atmosfere bırakılan sera gazı yayılımlarının azaltılmasında, gerekse atmosferden sera gazı emme yoluyla "*karbon tutucu*" olarak önemli işlev yaparlar. Karalarda tutulan karbonun yaklaşık % 67'si orman ekosistemlerinde depolanmış durumdadır. Bitki örtüsü tarafından tutulan karbonun %75'i de ormanlarda depolanmıştır. Ayrıca, çok uzun ömürlü odun ürünleri (ahşap binalar, mobilya vb.) çürüyüp yanmadıkları sürece karbon depoları olarak kalmaktadır. Örneğin anız yakılması, hem organik karbonun parçalanmasına hem de

biyolojik çeşitliliğin azalmasına neden olmaktadır. Bilim adamları sera gazlarının üretiminin azaltılması hatta durdurulması halinde bile sera gazlarının yaşam sürelerine göre, etkisinin bir süre daha devam edeceğini belirtmektedirler (Korkmaz, 2007).

Türkiye’de sera gazı emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda önemli gelişmeler sağlanmaktadır. Doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevrenin korunması gibi değişik amaçlarla ortaya konulmuş olan politikalar, yasal durum, kurumsal yapı, uygulanmakta olan projeler, ayrılan kaynak incelendiğinde hiç de küçümsenmeyecek bir potansiyelin olduğu görülmektedir. İklim değişikliği ile ilgili mevcut yapının yeniden gözden geçirilmesi ve yeni düzenlemelerin yapılması ile önemli adımlar atılabilir.

Kısa Dönem İçin Gerekli Önlemler

Kısa dönemde çözüm geliştirilmesi gerekli sorunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Bakanlık bünyesinde iklim değişikliği ve sera gazı salımlarının izlenmesi, değerlendirilmesi konusunda faaliyet gösteren bir birim bulunmamaktadır. Bu birim konu ile ilgili verilerin belirlenmesi ve toplanması, veri tabanları oluşturması, hesaplamaların yapılması ve yayınlanması, Bakanlık birimlerinin koordine edilmesi gibi önemli görevleri üstlenmelidir. Bu görevler şunlar olmalıdır:
- ✓ Türkiye genelinde fenolojik (bitkilerin çimlenme, kardeşlenme, çiçek açma gibi yaşamsal evrelerinin zamansal olarak izlenmesi) gözlemlerin yapılması ve kaydedilmesi
- ✓ Arazi kullanım değişikliklerinin izlenmesi, özellikle tarım ve mera arazilerinin aleyhine olacak değişikliklerin izlenmesi
- ✓ Toprakların karbon içeriklerinin izlenmesi
- ✓ *Kuraklık Eylem Planında* verilen Kuraklık İzleme Sisteminin, Kuraklık Erken Uyarı ve Yönetimi Sisteminin kurulmasının sağlanması ve iklim değişikliği politikaları ile birlikte sistemin işletilmesi

- ✓ Bitki ve hayvan yetiştiriciliği faaliyetlerinden kaynaklan sera gazı emisyon kaynaklarının belirlenmesi ve toplumda farkındalık yaratma faaliyetlerinin sürdürülmesi
- ✓ Konu ile ilgili AR-GE faaliyetlerinin ilgili birimlere ve halka duyurulmasının sağlanması
- ✓ Uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi konularında çalışmaların sürdürülmesi
- ✓ Tüm verilerin derlendiği coğrafi bilgi sistemlerinin-veri tabanlarının kurulması, bilgilerin işlenmesi ve değerlendirilmesi,
- ✓ Sektörle ilgili çevresel verilerin izlenmesi ve değerlendirilmesi çalışmalarının yürütülmesi
- ✓ Tarımsal altyapı projeleri ile ilgili envanterlerin tutulması ve iklim değişikliği ile mücadeledeki etkilerinin belirlenmesi
- ✓ Politikaların oluşturulması ve yasal düzenlemelerin (Yasa gereksinimi, yönetmelik, talimat) oluşturulması

İyileştirilmesi gereken politikalar

- Doğal kaynakların korunmasına yönelik bölge (Tarım havzası) bazlı üretim planların yapılması ve yürütülmesi faaliyetleri yetersizdir. *Türkiye Tarım Havzaları Projesi*, yeniden düzenlenerek iklim değişiklikleri ile mücadele ve sera gazı salımlarının azaltılması ile ilgili duyarlılıklar da sisteme dahil edilmelidir.
- *GAP Eylem Planı* gibi büyük ölçekli projelerde iklim değişikliği ile mücadele konularında veya sera gazı salımlarının azaltılması konusunda herhangi bir başlık yer almamaktadır.
- *İyi Tarım Uygulamaları* politikaları yetersizdir. Bu başlık altında, kimyasal gübre kullanımının azaltılması, hayvansal ve organik gübre kullanımının yaygınlaştırılması, erozyon koruma önlemlerinin alınması, az toprak işlemeli

veya toprak işlemez tarımın yaygınlaştırılması, organik yetiştiriciliğin artırılması gibi faaliyetler yer almaktadır. Bu faaliyetlerle ilgili veriler tam olarak kayıt altına alınmalı ve faaliyetlerin sera gazı salımı üzerine etkileri hesaplanmalıdır.

- Avrupa Birliği uyum sürecinde konu ile ilgili gerekli olan düzenlemelerin hayata geçirilmesi çabaları yetersizdir.
- İklim değişikliği olgusu ve iklim değişikliği ile mücadele ve konu ile ilgili uluslararası yaptırımlar (*Kyoto Protokolü*) konusunda halkın bilgilendirilmesi, farkındalık yaratma konularında yeterli çalışmalar bulunmamaktadır.
- Tarımsal atıkların yakılmasının yasaklanması ve yasağın uygulanmasına yönelik etkin bir kontrol sisteminin oluşturulmamıştır.
- Azaltılmış toprak işlemeli veya işlemez tarımın yaygınlaştırılması ve alan bazlı izleme yapılması konusu yetersizdir.
- Güncel Avrupa Birliği ile uyumlu bir *Su Yasası* yoktur.
- Su havzaları ve tarım havzaları ile ilgili iklim değişikliği ile mücadele konularını da içeren havza yönetim planları hazırlık çalışmaları yeterli değildir.
- Tarla içi geliştirme hizmetlerinin sürdürülmesi ile ilgili yasal bir düzenleme bulunmamaktadır.
- Meralar, tapulama harici doğal çayırliklar, tapulama harici taşlık alanlar, tuzluluk problemi olan alanlar, doğal sulak alanlar, dere kenarları gibi alanların yutak kapasitelerinin arttırılmasına yönelik politikalar bulunmamaktadır.
- Çeltik üretiminin sıcak bölgeler yerine daha az metan üretilmesine neden olan serin yerlerde yapılmasına yönelik politikalar bulunmamaktadır.
- Zaman zaman üretim fazlalarının oluşmasına neden olan arazi kullanım ve ürün planlamaları yetersizdir.

İyileştirilmesi gereken faaliyetler

- Ekonomik olarak sulanabilir olan ovaların biran önce sulamaya açılması konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Öncelikle cazibeli olarak (yerçekimi ile) sulanabilecek alanlara öncelik verilmelidir. Sulama projelerinde yapılmakta olan çevre etki değerlendirme raporlarında oluşabilecek sera gazı salımları ve yutak kapasiteleri projenin başında hesaplanmalıdır. Projelerin önceliklendirilmesinde bu değerler de dikkate alınmalıdır.
- Tarım sektöründe kullanılabilir güneş, rüzgar ve jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyellerinin belirlenmesi ve uygulamaya konulması geçilmesi konusunda yapılan faaliyetler yetersizdir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımlarının yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bu konuda AR-GE çalışmaları arttırılmalıdır.
- Tarımda enerji kullanımını azaltmakta olan ve toprak ve su kaynaklarının daha verimli kullanımını sağlayan arazi toplulaştırması çalışmaları yetersizdir.
- Kurumsal yapının yetersiz olması ve iklim değişikliği ile paralellik gösteren faaliyetlerde iklim değişikliği dikkate alınmamaktadır.
- Kurumların iklim değişikliği ile mücadele eylem planları bulunmamaktadır.
- Mevcut sulama sistemlerinin arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri ile birlikte modernizasyonu konusunda çalışmalar yetersizdir.
- Büyük ölçekli sulama yapılmakta olan ovalarda yer altı ve yer üstü drenaj sistemlerin tamamlanması faaliyetleri yetersizdir.
- Su havzalarının korunmasına yönelik çalışmalar yeterli değildir.
- Hayvansal atıkların yönetimi ve enerji kaynağı olarak kullanılabilmesine yönelik altyapı eksikleri vardır.
- Hayvancılıktan kaynaklanan metan gazı üretimini azaltmaya yönelik, beyaz et yetiştiriciliğini ve kullanımını özendirici projeler bulunmamaktadır.
- Meraların geliştirilmesi ve daha çok metan gazı üretilmesine yol açan kapalı ahırlarda yapılan yetiştiriciliğin azaltılması ve merada hayvan yetiştiriciliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yetersizdir.

- Tarım ve hayvancılık konusunda üretim yapan özel sektör faaliyetleri ile ilgili bir veritabanı bulunmamaktadır.
- Biyokütleden enerji üretimi konusunda yeterli AR-GE çalışmaları ve uygulama projeleri desteklenmelidir.
- Çiftçilere yönelik iklim değişikliği ve sera gazı azaltımlarına ilişkin eğitim çalışmaları ve eğitim materyalleri geliştirilmelidir.
- Tarım alanlarından kaynaklanan sera gazı salımlarını azaltmaya yönelik doğrudan bir tarımsal destek programı yoktur.
- Tarımsal planlamalara temel olacak ülke ölçeğinde coğrafi bilgi sistemleri ve veri tabanları (toprak ve su kaynaklar veri tabanı) bulunmamaktadır.
- İklim değişikliği ile ilgili gözlemlerin yapıldığı ve iklim değişikliğine karşı alınacak tedbirler üzerinde çalışan ulusal bazda araştırma istasyonları kurulmalıdır.

Orta Dönem İçin Gerekli Önlemler

- *Kyoto Protokolü* ve BM Çerçeve Sözleşmesine uygun bilgi toplama, kayıt, raporlama ve izleme sistemlerinin, tarım sektöründen kaynaklı emisyon bilgisinin bulunmamaktadır.
  - En fazla sera gazı salımına neden olan sektörlerden biri olan bitkisel üretim ve havacılık sektöründe emisyon hesapları bulunmamaktadır.
  - Yakıt kullanım tercihleri, bitkisel ve hayvansal üretim için kullanılmakta olan yakıt tercihleri hakkında kayıt ve istatistik bulunmamaktadır.
- Alternatif yakıtların ve çevreci araçların kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik teşvik politikaları ve uygulamalar yetersizdir.
  - Tarımsal araçlar için biyodizele sağlanan vergi muafiyeti yetersizdir.
  - Biyoyakıt kullanımının arttırılması politikasına yönelik olarak kayıt ve izleme sistemi yetersizdir.
- Finansman kaynağı olarak NAMA, karbon piyasası ve emisyon ticaretine ilişkin etkinliklerin azlığı, uygulama pratiği bulunmamaktadır.

- Bütçe kaynakları, dış krediler veya kamu-özel işbirlikleri olsun, kaynak sağlanan her türlü yatırımın iklim değişikliğinin önlenmesi ve sera gazı azaltma stratejisine katkısını irdeleyecek/denetleyecek mekanizma yoktur.
- Sürdürülebilir ve çevreci ulaşım konularında, karar vericilerin, uzman ve plancıların, ayrıca tüm kullanıcılar ve kamuoyunun bilgi, bilinç ve farkındalık eksikliği vardır.
- Tarım sektöründe kullanılan her türlü motorlu araçlarda CO₂ emisyonunun sınırlandırılmasına ilişkin yasal düzenleme eksiktir.
- Karbon piyasalarının oluşturulması ve bu pazardan pay alma konusunda çalışmalar yetersizdir.

Uzun Dönem İçin Gerekli Önlemler

- Biyoyakıtların desteklenmesi açısından, tarım amacı dışında kalan boş arazilerde birincil biyoyakıtlara uygun ürün yetiştirilmesine yönelik politikaların bulunmamaktadır.
- Tarım alanlarında da biyoyakıt üretilmesi konusunda politikalar bulunmamaktadır.
- Tarım sektöründe emisyon azaltma hedeflerini kesin biçimde ortaya koyan ve önlemleri kapsamlı biçimde belirleyen yasal düzenleme eksiktir.
- Bakanlığa bağlı mevcut *Tarımsal Araştırma İstasyonlarının* iklim değişikliği ve sera gazı salımları konularında yöresel sorunlarla ilgili araştırma, geliştirme ve sorunlar çiftçilere ulaştırılmamaktadır.
  - Çiftçi desteklerinden belirli oranlarda araştırma çalışmaları için pay ayrılmalıdır.
  - Kullanım dışı olan, doğal çayırliklar gibi alanların jajoba gibi yağlık bitkilerin yetiştiricisinde kullanımları sağlanmalıdır.
  - Tarım alanlarında var olan dere kenarları gibi kullanılmayan alanların yeniden ağaçlandırılması konusunda çalışmalar yoktur. Tarımsal amaçla

kullanılmakta olan ancak ekonomik değer eşiğinin altında olan arazilerin mera veya zeytin gibi yağlık bitkilerle bitkilendirilmesi çalışmaları yoktur.

- Geniş makilik alanların ıslah edilerek yutak kapasitelerini arttırması, uygun alanların biyolojik çeşitliliği de dikkate alarak zeytin, jajoba gibi yağlık bitkilerin yetiştiriciliğinde kullanımı sağlanmalıdır.
- Karbon piyasalarının ve ticaretinin tamamlanması konusunda çalışmalar eksiktir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, Türkiye’de iklim değişikliği ile ilgili önemsenecek düzeyde yapılanmanın var olduğu görülmektedir. İklim değişikliği ile ilgili kullanılacak önlemlerin birçoğu kalkınma ve sürdürülebilirlik adına yapılmakta olan mevcut yatırımlarla paralellik göstermektedir. İklim değişikliği ile mücadele konusunda birçok aracın var olmasına karşın, uygulamada karşılaşılan eksiklikler, kurumların bu konuda bir eylem planlarının olmayışı, konu hakkında paydaşların yeterince bilgi sahibi olmamaları gibi nedenlerle eksiklikler yaşanmaktadır. Özellikle tarım sektörünün enerji döngüsünde yeterli olması için yapılması gereken çalışmalarda eksiklikler bulunmaktadır.

Her şeye rağmen Türkiye’nin diğer gelişmiş ülkelere göre avantajları bulunmaktadır. En önemeli avantaj şu an etkin kullanım altında bulunmayan alanların değerlendirilebilme kapasiteleridir. Diğer taraftan yerleşim birimlerinde, meralarda, tarım arazileri arasındaki kullanılmayan, topografyası bozuk arazilerde var olan ağaçlandırma kapasiteleri önemli avantajlardır.

Gelecekte dünya gündemini daha çok meşgul edecek olan bu konu ile ilgili yeterli ARGE çalışmaları, teknoloji geliştirme çalışmaları, özel sektörün de bu çalışmaların içerisine çekilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Houghton, J. (2005). Global warming. *Rep. Prog. Phys.* 68, 1343-1403.

- Korkmaz, K. (2007). Küresel ısınma ve tarımsal uygulamalara etkisi. *Alatarım*, 6(2), 43-49.
- Küsek, G. (2010). *Türkiye'nin ulusal iklim değişikliği eylem planının geliştirilmesi projesi*. Tarım sektörü mevcut durum değerlendirmesi raporu. Ankara.
- Lal, R. (2006). Enhancing crop yields in the developing countries through restoration of the soil organic carbon pool in agricultural lands. *Land Degradation and Development*, 17, 197-209.
- Öztürk, H.H. (2017). *Energetic and environmental comparison of rapeseed cultivation systems*. LAMBERT Academic Publishing, ISBN: 978-3-330-03152-4, Saarbrücken, Deutschland/Germany.
- Pathak, H., & Wassmann, R. (2007). Introducing greenhouse gas mitigation as a development objective in rice-based agriculture: I. Generation of technical coefficients. *Agricultural Systems*, 94, 807-825.
- TÜİK. (2018). Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.

Türkiye Endüstri Sektöründe Elektrik Tüketimi

Figen ANTMEN - Çukurova Üniversitesi

H. Hüseyin ÖZTÜRK - Çukurova Üniversitesi

Özet

Türkiye’de 2015 yılında gayri safi milli hasıla içinde %26’lık paya sahip olan endüstri sektörü, son yıllarda büyüme eğilimini devam ettirerek birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de büyümenin lokomotif sektörü olmuştur. 2015 yılı nihai enerji tüketiminin %32.4’ünün ve net elektrik tüketiminin ise %47.6’sının endüstri sektöründe gerçekleştiği Türkiye ekonomisi, gelişmiş ülkelere kıyasla enerji yoğun ekonomilerden biridir. Bu çalışmada, Türkiye’de endüstri sektöründe elektrik tüketimi değerlendirilmiştir. Türkiye’de sektörel elektrik tüketiminde endüstri sektörünün payı, 2016 yılının Ocak ayında % 35.82 düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam elektrik tüketiminde endüstri sektörünün payı 2017 yılı Şubat ayında % 40.44 düzeyine yükselmiştir. 2017 Şubat-2018 Şubat döneminde, endüstriyel tüketici sayısı % 3.13 oranında artmıştır. Endüstri sektöründe elektrik tüketiminin en yüksek olduğu iller, İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli ve Tekirdağ illeridir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Endüstri sektörü, Elektrik tüketimi

ELECTRICITY CONSUMPTION IN TURKEY INDUSTRY SECTOR

Abstract

Turkey, which has a 26% share in gross domestic product in 2015, industry sector, as in many countries, continuing the growth trend in recent years, the sector has been the locomotive of growth in our country. Since the shares of industrial sector in 2015 were 32.4% and 47.6% in final energy consumption and in the net electricity consumption, Turkish economy is one of the energy-intensive economies compared to developed countries. In this study, the electricity consumption in the industrial sector in

Turkey is evaluated. The share of the industrial sector was electricity consumption in Turkey in January 2016 stood at 35.82%. The share of the industrial sector in total electricity consumption rose to 40.44% in February 2017. In period of February 2017 and February 2018, the number of industrial consumers increased by 3.13%. In the industrial sector, the highest consumption of electricity is in Istanbul, Izmir, Bursa, Kocaeli and Tekirdag.

Keywords: Turkey, Industrial sector, Electricity consumption

Giriş

Kullanım kolaylığı, istenildiği anda diğer enerji türlerine dönüştürülebilmesi, günlük yaşamdaki yaygınlığıyla, bugün kişi başına elektrik tüketimi ülkelerin gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de gelişme ve yapısal değişme yönündeki atılımlar paralelinde elektrik tüketimi yıllar itibariyle düzenli bir artış sergilemiştir. Kişi başına elektrik tüketimi 1970 yılında 207 kWh iken bu miktar 2003 yılında 1580 kWh değerine yükselmiş olmakla beraber; bu miktarın, yaklaşık olarak 2400 kWh olan dünya ortalamasının altında kaldığı söylenebilir. Her sektörde tüketim artarken, toplam tüketimde sektör paylarında değişimler gözlemlenmektedir. Sektörel bazda elektrik tüketiminde, sanayi sektörü en fazla paya sahip iken, onu konut kullanımı izlemektedir. Kişi başına elektrik tüketimi ekonominin daralma dönemlerinde azalmakla beraber, bu azalma kişi başına gelir düşmelerine göre daha azdır. Türkiye’de iktisadi gelişmeye paralel olarak elektrik enerjisi kullanımı yıllar itibariyle artış göstermiştir. Tüketimdeki artışın gelir artışından daha büyük bir oranda seyretmiş olduğu söylenebilir. Bütün sektörlerde gelir esnekliğinin değeri birden büyüktür. Gelir esnekliğinin en büyük olduğu sektör aydınlatma ve ticaret sektörüdür. Burada, özellikle incelenen dönem boyunca bir yandan gelir artışı, diğer yandan şehirleşme oranının yükselmesi ve kırsal kesimde elektrik kullanımının yaygınlaşması olgularının birlikte etkisi ile hizmet tüketimini artmış olmasının etkili olduğu düşünülebilir (Nişancı, 2004).

Yükselen yaşam standartları ve nüfus artışı ile birlikte son yıllarda Türkiye’nin elektrik talebi önemli oranda artmıştır. 2016 yılında bir önceki yıla göre % 3.3 artarak

278.3 milyar kWh'e yükselen brüt elektrik enerjisi tüketiminin 2023 yılı için düşük talep senaryosuna göre 367.9 milyar kWh'e veya yüksek talep senaryosuna göre 407.9 milyar kWh'e ulaşması beklenmektedir (ETKB, 2016). Önemli enerji göstergelerinden biri sayılan kişi başına elektrik enerjisi tüketimi değerlerine bakıldığında Türkiye'nin 3.224 kWh (brüt), ABD'nin 12.902 kWh, Fransa'nın 7.124 kWh, Almanya'nın 6.779 kWh, İngiltere'nin 5.217 kWh ve OECD ortalamasının 8.106 kWh olduğu görülmektedir (TEİAŞ, 2017). Bu veriler, kişi başına elektrik enerjisi tüketiminde Türkiye'nin gelişmiş ekonomilere kıyasla daha düşük değere sahip olduğunu göstermekte ve artan refah düzeyi ile birlikte ülkemizin kişi başına elektrik tüketiminin yükseleceğine işaret etmektedir.

Dünyada 2015 yılında toplam elektrik tüketimi, 2014 yılına kıyasla % 1.6 oranında artarak 20 200 TWh düzeyine ulaşmıştır. Dünyada 1974 yılından beri, elektrik tüketimi artış oranı % 3.4 olarak gerçekleşmiştir. OECD ülkelerinde 1974-2015 yılları arasında elektrik tüketimindeki yıllık artış hızı % 5.1 olarak gerçekleşmiştir (IEA, 2017). OECD ülkelerinde 2017 Mart-2018 Mart döneminde toplam net elektrik üretimi % 3.4 oranında artmasına karşılık, elektrik tüketimi % 3.7 oranında artmıştır (IEA, 2018). OECD dışındaki ülkeler dünyada tüketilen toplam elektriğin 1973 yılında % 27.1'ni tüketmesine karşılık, 2015 yılına gelindiğinde bu değer % 53.5 düzeyine ulaşmıştır (IEA, 2017).

Bu çalışmada, Türkiye'de endüstri sektöründe elektrik tüketimi değerlendirilmiştir. 1970-2017 yılları arasındaki dönemde, endüstri sektöründeki elektrik tüketim oranının, Türkiye'nin toplam elektrik tüketimine oranı incelenmiştir.

Endüstri Sektöründe Elektrik Tüketimi

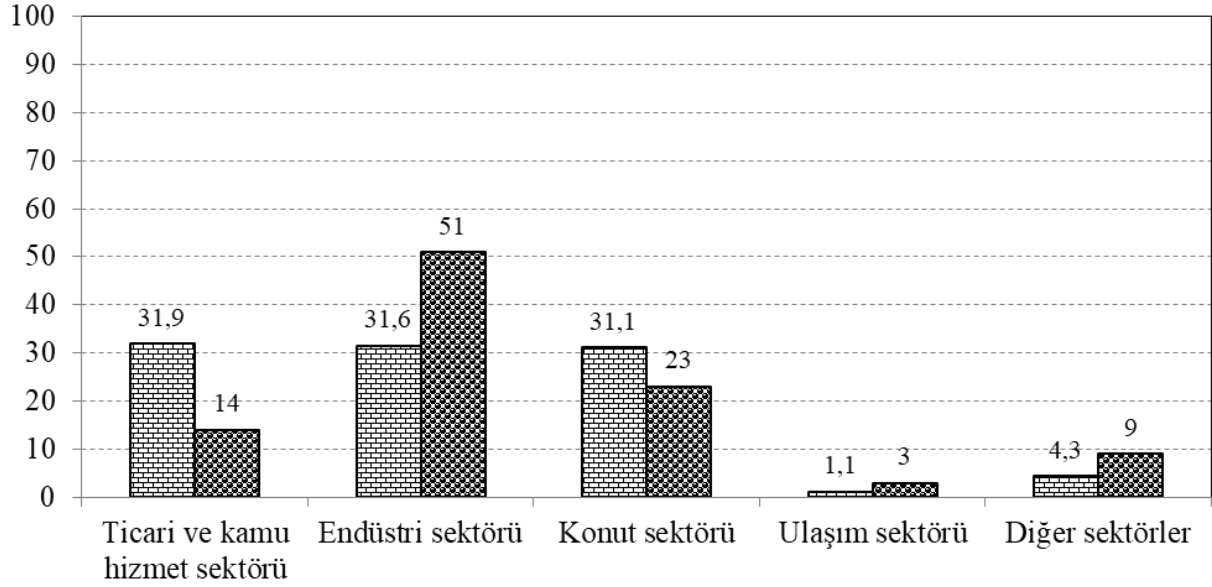
Dünya Endüstri Sektöründe Elektrik Tüketimi

Endüstri sektörü, uzun yıllardır elektrik tüketimi için en önemli kullanım alanı olmuştur. Ancak, geçmişten bu yana uzun bir genel düşüş süreci yaşanmıştır. Günümüzde, endüstri sektöründe elektrik tüketimi, ticari ve kamu hizmetleri ve konut sektörleri ile aynı düzeylerde. OECD ekonomilerinin yeniden yapılandırılması ve enerji yoğun üretim ve işleme endüstrilerindeki verimliliğin iyileştirilmesi, 1974 yılından bu yana endüstri sektörü

elektrik tüketiminde, konut ve ticari ve kamu hizmetleri sektörlerine kıyasla, kısmen düşük büyüme oranlarının gerçekleşmesine neden olmuştur. Dünyada 2015 yılında endüstri sektöründeki elektrik tüketimi yaklaşık 1 milyon GWh, hizmet ve konut sektörlerinde sırasıyla yaklaşık 840 000 GWh ve 796 000 GWh ve ulaştırma sektöründe 62 000 GWh'den daha yüksek olarak gerçekleşmiştir (EUROSTAT, 2018).

OECD ülkelerinde endüstri sektöründe tüketilen elektrik miktarı, 1974 yılında 1 874 TWh iken, 2015 yılında 2 970 TWh düzeyine yükselmiş olmasına rağmen, OECD ülkelerindeki toplam elektrik tüketiminin payı, 1974 yılında % 48.7'den 2015 yılında % 31.6 düzeyine düşmüştür. 2015 yılında OECD ülkelerinde endüstriyel elektrik tüketimi % 0.5 oranında azalmış, dört yıl arta arda makine endüstrisinde görülen en büyük düşüşlerle (% -11.1); kâğıt, kağıt hamuru ve baskı sektörleri sağlıklı bir toparlanmaya sahne olurken, % 12.7 ile endüstrinin çeşitli alt sektörleri arasındaki en büyük büyümeyi gerçekleştirmiştir (IEA, 2017).

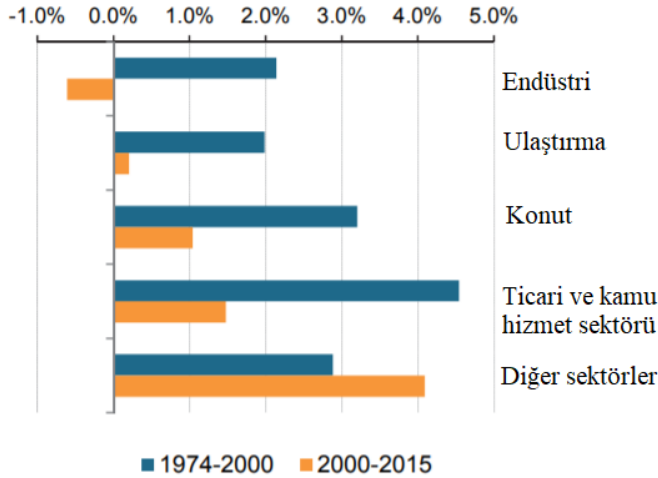
OECD ve OECD dışında kalan ülkelerde 2015 yılında gerçekleşen sektörel elektrik tüketimi oranları Şekil 1'de verilmiştir. OECD ve OECD dışındaki ülkelerin sektörel enerji tüketimi oranları karşılaştırıldığında, OECD dışında kalan ülkelerde, sadece endüstri sektöründe elektrik tüketim oranı daha yüksek olarak gerçekleşmiştir. Endüstri sektöründe tüketilen elektriğin toplam elektrik tüketimine oranı, OECD ülkelerinde % 31.9 olarak gerçekleşmesine karşın, OECD dışında kalan ülkelerde bu oran % 51 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 1'deki grafikte verilen diğer sektörler grubunda; tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörleri de yer almaktadır.

Şekil 1. OECD ve OECD dışında kalan ülkelerde sektörel enerji tüketimi oranları (IEA, 2017)

OECD ülkelerinde 1974-2015 yılları arasındaki dönemde sektörel elektrik tüketim oranlarının yıllık ortalama artış hızı Şekil 2’de verilmiştir. Şekil 2’den de izlenebileceği gibi, OECD ülkelerinde endüstride elektrik tüketim oranının 1974-2000 yılları arasındaki dönemde ortalama yıllık artışı % 2’den daha yüksek olarak gerçekleşmesine karşın, 2000-2015 yıllar arasındaki dönemde negatif (yaklaşık % -0.7) olarak gerçekleşmiştir. OECD ülkelerinde 2000-2015 yılları arasındaki dönemde, tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinin de dahil olduğu diğer sektörlerdeki elektrik tüketimindeki yıllık ortalama artış oranı daha yüksek olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2. OECD ülkelerinde sektörel elektrik tüketim oranlarının yıllık ortalama değişimi

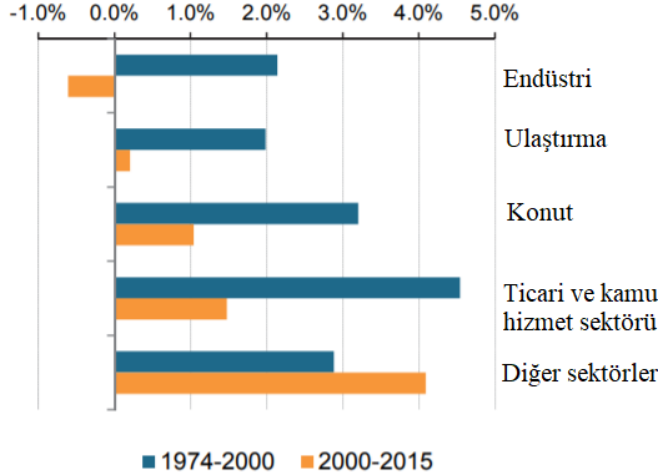
Türkiye’de Endüstri Sektöründe Elektrik Tüketimi

2015 yılında GSYİH’imizde %26’lık paya sahip olan endüstri sektörü son yıllarda büyüme eğilimini devam ettirerek birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de büyümenin lokomotif sektörü olmuştur. 2015 yılı nihai enerji tüketiminin % 32.4’ünün ve net elektrik tüketiminin ise % 47.6’sının endüstri sektöründe gerçekleştiği Türkiye ekonomisi, gelişmiş ülkelere kıyasla “enerji yoğun” ekonomilerden biridir. Enerji maliyetlerinin işletmelerin üzerindeki en büyük yüklerden biri olması enerji verimliliğini öncelikli bir alan hâline getirmiştir. Endüstri sektöründe enerji verimliliği alanında yapılabilecek iyileştirmeler enerji tüketiminin azaltılması yanı sıra, işlem verimliliği, teknolojik gelişmişlik seviyesinin yükseltilmesi ve sera gazı salımlarının azaltılması için de önemli fırsatlar sunmaktadır (UEVEP, 2016).

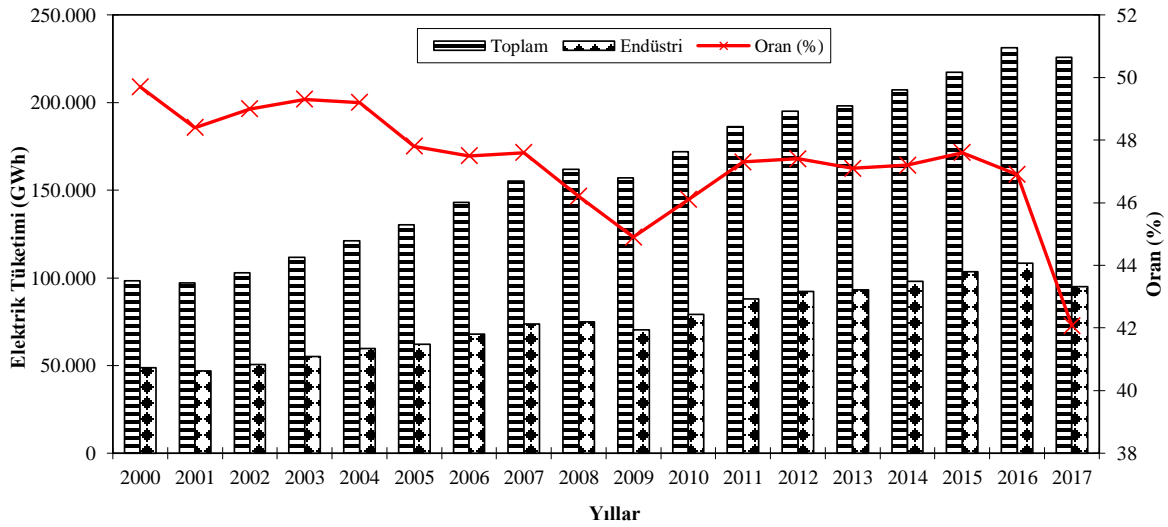
Türkiye’de 1974-2015 yılları arasındaki dönemde sektörel elektrik tüketim oranlarının yıllık değişimi Şekil 3’de verilmiştir. Şekil 3’den de izlenebileceği gibi, Türkiye’de endüstride elektrik tüketim oranının 1974-2000 yılları arasındaki dönemde yıllık ortalama % 61 olarak gerçekleşmesine karşın, bu değer 2000-2015 yıllar arasındaki dönemde % 47.6 düzeyine azalmıştır. Türkiye’de 2000-2015 yılları arasındaki dönemde, endüstri sektörünün dışındaki diğer sektörlerin toplam elektrik tüketimindeki payları artmıştır. Bu artış ticaret sektöründe en yüksek olarak gerçekleşmiştir. Ticaret

sektörünün toplam elektrik tüketimindeki payı, 1974-2000 yılları arasındaki dönemde ortalama % 6.1 düzeylerinde iken, 2000-2015 yılları arasındaki dönemde ortalama % 14.7 düzeyine yükselmiştir. Konut sektörünün toplam elektrik tüketimindeki payı, 1974-2000 yılları arasındaki dönem (% 20.4) ile karşılaştırıldığında, 2000-2015 yılları arasındaki dönemde % 23.5 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 3’de verilen grafikteki diğer sektörler grubunda; tarım, ormancılık, balıkçılık içme ve kullanma suyu pompaj tesisleri ve kamuya ait hizmet binaları vb. sektörler yer almaktadır. Diğer sektörler grubunda yer alan bu sektörlerin toplam elektrik tüketimindeki ortalama payları, 1974-2000 yılları arasındaki dönemse % 6.3 düzeyinde iken, 2000-2015 yılları arasındaki dönemde % 7.0 düzeyine yükselmiştir.

Türkiye’de 1974-2000 yılları arasındaki dönemde toplam elektrik tüketimi yıllık ortalama 43.274 GWh iken, bu değer 2000-2015 yılları arasındaki dönemde 153.396 GWh düzeyine yükselmiştir. Türkiye’de 2000-2017 yılları arasındaki dönemde toplam ve endüstriyel elektrik tüketimi değerlerinin yıllık değişimi Şekil 4’de verilmiştir. Şekil 4’den de izlenebileceği gibi, Türkiye’de 2000-2017 yılları arasındaki dönemde toplam ve endüstriyel elektrik tüketiminin 17 yıllık ortalama değerleri, sırasıyla 161736.46 GWh ve 76002.72 GWh olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen yıllar arasındaki dönemde endüstriyel elektrik tüketiminin toplam elektrik tüketiminde payı ortalama % 47.3 düzeyindedir. Şekil 4’de verilen grafikte, 2000-2010 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de toplam elektrik tüketimi ortalama 131871 GWh iken bu değer 2010-2017 yılları arasında ortalama 204090 GWh değerine yükselmiştir. Buna karşılık endüstriyel elektrik tüketimi değerleri belirtilen dönemlerde sırasıyla ortalama 62694 GWh ve 94717 GWh olarak gerçekleşmiştir. Endüstriye elektrik tüketiminin toplam elektrik tüketimindeki payı, 2000-2010 yılları arasındaki dönemde ortalama % 48 düzeyinde iken, 2010-2017 yılları arasındaki dönemde % 46 düzeyine azalmıştır.

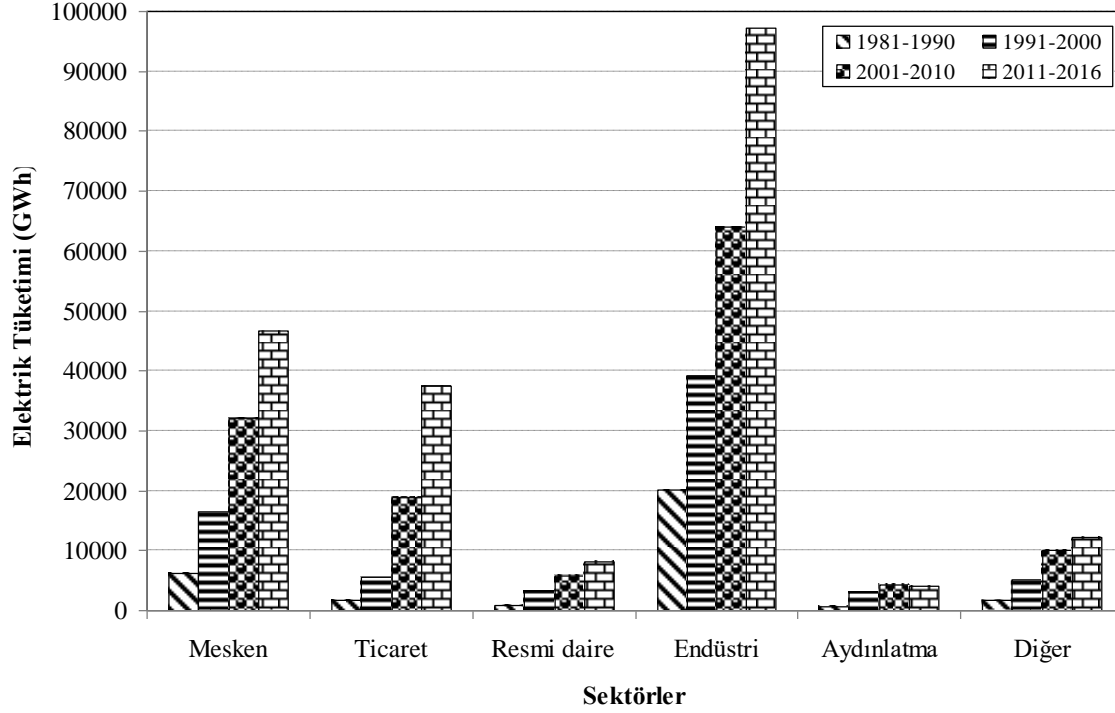
Şekil 3. Türkiye’de sektörel elektrik tüketim oranlarının yıllık değişimi (TÜİK, 2018)

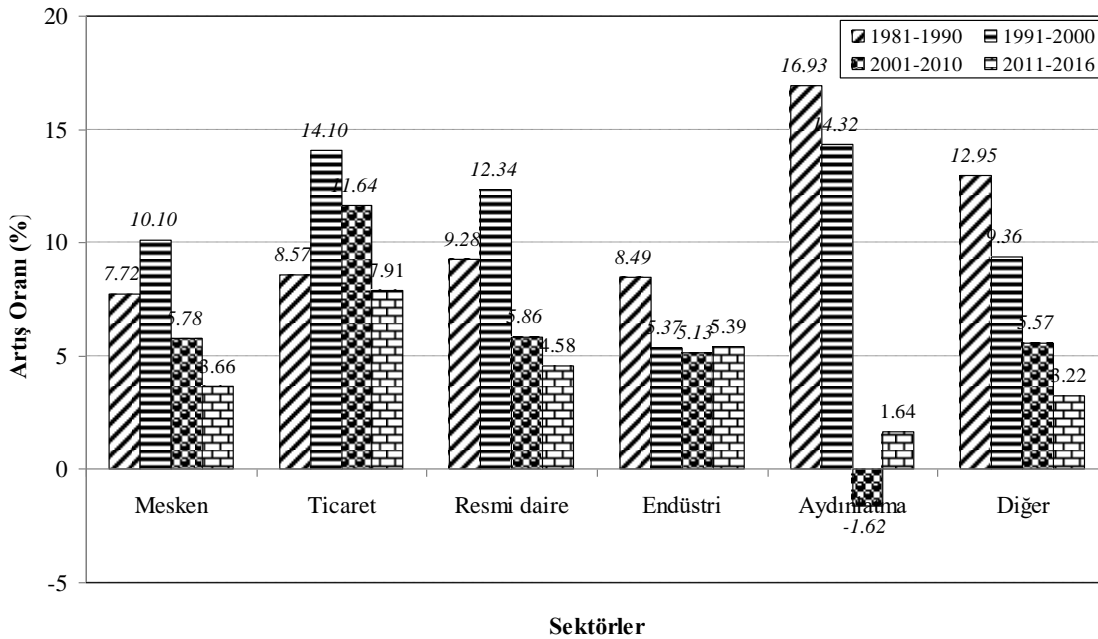
Şekil 4. Türkiye’de endüstriyel elektrik tüketimi değerlerinin yıllık değişimi (TÜİK, 2018)

Türkiye’de endüstri sektöründe elektrik tüketimi 1981-1990 yılları arasında ortalama 2223.72 GWh düzeyinde iken, 1991-2000 yılları arasında ortalama 39206.82 GWh düzeyine yükselmiştir (Şekil 5). 1981-1990 yılları arasında endüstriyel elektrik tüketiminde artış oranı ortalama % 8.5 iken, 1991-2000 yılları arasında ortalama % 5.37 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 6 ve 7). Endüstriyel elektrik tüketimi, 2001-2010 yılları arasındaki dönemde ortalama 64077.85 GWh, 2011-2016 yılları arasındaki dönemde ise

97242.34 GWh olarak gerçekleşmiştir (Şekil 5). Elektrik tüketiminde artış oranı 2001-2010 yılları arasında ortalama % 5.13, 2011-2016 yılları arasında % 5.39 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 6 ve 7).

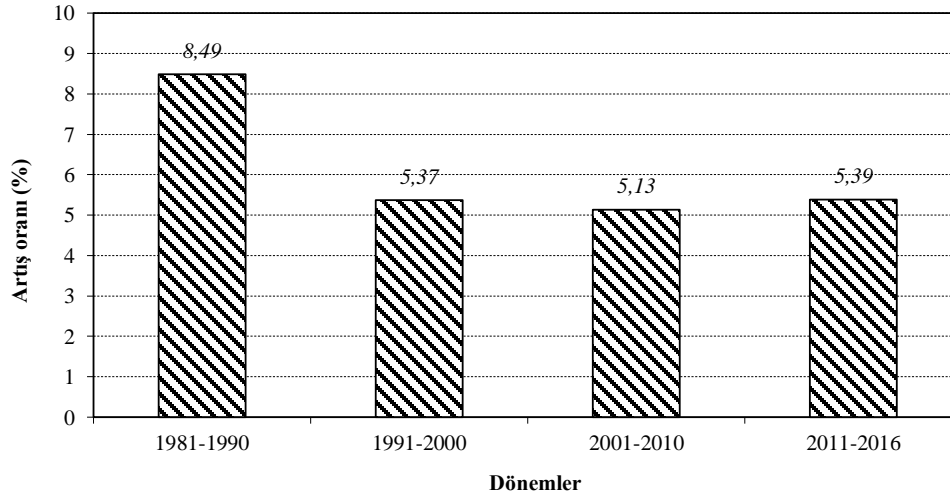

Şekil. 5. Türkiye’de sektörel elektrik tüketiminin dönemlik ortalama değişimi (TÜİK, 2018)

Şekil 6. Türkiye’de sektörel elektrik tüketiminin dönemlik ortalama artış oranı (TÜİK, 2018)

Toplam elektrik tüketiminde endüstri sektörünün payı 2016 (Ocak) yılında % 35.82 düzeyinden, 2017 (Ocak) yılında % 39.18 düzeyine yükselmiştir. 2017 (Mart) yılında endüstri sektörünün toplam elektrik tüketimindeki payı % 43.24 düzeyinden, 2018 (Mart) yılında % 45.05 düzeyine yükselmiştir. Elektrik tüketicisi sayısı payı 2017 (Mart) yılında endüstri sektöründe % 0.147 düzeyinden, 2018 (Mart) yılında % 0.145 düzeyine gerilemiştir (EPDK, 2018). Türkiye’de Mart-2018 döneminde faturalanan elektrik tüketiminin endüstride kullanılan oranı yüksek olan bazı iller Çizelge 1’de verilmiştir. Türkiye’de endüstri sektöründe elektrik tüketimi en yüksek olan ilk beş il: İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli ve Tekirdağ’dır.

Şekil 7. Endüstri sektöründe elektrik tüketiminin dönemlik artış oranları (TÜİK, 2018)

Çizelge 1. Türkiye’de Mart-2018 Döneminde Endüstriyel Elektrik Tüketimi Yüksek Olan İller (EPDK, 2018)

İller	Endüstri sektörü (GWh)	Genel toplam (GWh)	Toplamda payı (%)	Endüstrinin payı (%)
İstanbul	839.91	3467.39	18.66	24.22
İzmir	626.48	1391.85	7.49	45.01
Bursa	614.95	1050.95	5.66	58.51

Kocaeli	580.44	853.74	4.59	67.99
Gaziantep	391.79	580.94	3.13	67.44
Tekirdağ	368.29	418.97	2.25	87.90
Ankara	309.79	1135.90	6.11	27.27
Osmaniye	278.64	323.60	1.74	86.10
Kırklareli	276.42	352.65	1.90	78.39
Kahramanmaraş	212.76	308.74	1.66	68.91
Manisa	190.31	361.40	1.95	52.66
Sakarya	181.65	308.53	1.66	58.88
Hatay	179.10	367.39	1.98	48.75
Çanakkale	162.02	252.66	1.36	64.13
Konya	159.88	391.98	2.11	40.79
Kayseri	153.20	287.86	1.55	53.22
Denizli	152.03	269.81	1.45	56.35
Bilecik	136.44	163.73	0.88	83.33
Eskişehir	123.88	245.97	1.32	50.36
Balıkesir	992.56	292.56	1.57	33.93
Uşak	960.34	140.17	0.75	68.51
Mersin	956.61	314.22	1.69	30.44
Antalya	810.22	516.35	2.78	15.69

Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı kapsamında tanımlanan stratejik hedefler doğrultusunda endüstri ve teknoloji sektöründe enerji verimliliğinin artırılması ve bu amaçla destekleme faaliyetlerinin yürütülmesi, endüstride enerji tasarruf potansiyeli haritasının çıkarılması, proje çeşitliliğinin artırılması, yeni destek mekanizmasının tanımlanması, ısı kullanan büyük tesislerde kojenerasyon sistemlerinin

yaygınlaştırılması, cihazlarda çevreye duyarlı tasarım ve etiketleme sisteminin uygulanması konularında eylemler tanımlanmıştır.

Elektrik tüketiminde tasarrufu teşvik edici uygulamalara gidilmelidir. Enerjide tasarruf bilinci oluşturulmalı ve bu konuda eğitici broşürler hazırlanmalıdır. Tasarruf ve verimlilik konularında gerekli hukuksal düzenlemeler yapılmalıdır. Elektrik enerjisinin verimli kullanımı konusunda merkezi projeler geliştirilmeli, özellikle elektrik enerjisinin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerde az elektrik tüketen teknolojiler geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Nişancı, M. (2004). Türkiye’de elektrik enerjisi talebi ve elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 107-121.
- EPDK. (2018). *Enerji piyasası düzenleme kurulu, elektrik piyasası sektör raporu Mart 2018*. Ankara.
- ETKB. (2016). *Türkiye elektrik enerjisi talep projeksiyonu raporu*. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara.
- EUROSTAT. (2018). *Electricity and heat statistics*.
- IEA. (2017). *International energy agency statistics, 2017 electricity information: Overview*. 31-35 rue de la Fédération 75739 Paris Cedex 15, France.
- IEA. (2018). *International energy agency, monthly electricity statistics March 2018*. Date of publication 15 June 2018, 31-35 rue de la Fédération 75739 Paris Cedex 15, France.
- TEİAŞ. (2017). *OECD ülkelerinde kişi başına kurulu güç, brüt üretim, brüt arz, net tüketim 2015 yılı değerleri*. Ankara.
- UEVEP. (2016). *Ulusal enerji verimliliği eylem planı, 2017-2023*. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara.

Türkiye Endüstri Sektöründe Enerji Verimliliğinin Artırılması

Figen ANTMEN - Çukurova Üniversitesi

H. Hüseyin ÖZTÜRK - Çukurova Üniversitesi

Özet

Enerji verimliliğinin başlıca amaçları, enerji maliyetlerinin ekonomiye olan yükünün azaltılması, enerjide arz güvenliğinin sağlanması, dışa bağımlılıktan kaynaklanan risklerin azaltılması, düşük karbonlu ekonomiye geçilmesi ve çevrenin korunmasıdır. Enerji maliyetlerinin işletmelerin üzerindeki en büyük yüklerden biri olması enerji verimliliğini öncelikli bir alan hâline getirmiştir. Endüstri sektöründe enerji verimliliği alanında yapılabilecek iyileştirmeler, enerji tüketiminin azaltılması yanı sıra, işlem verimliliği, teknolojik gelişmişlik seviyesinin yükseltilmesi ve sera gazı salımlarının azaltılması için de önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu çalışmada, endüstri sektöründe enerji verimliliğinin artırılması ve bu amaçla destekleme faaliyetlerinin yürütülmesi, proje çeşitliliğinin artırılması, yeni destek mekanizmasının tanımlanması, ısı kullanan büyük tesislerde kojenerasyon sistemlerinin yaygınlaştırılması ve cihazlarda çevreye duyarlı tasarım ve etiketleme sisteminin uygulanması konuları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Endüstri sektörü, Enerji verimliliği

IMPROVING ENERGY EFFICIENCY IN TURKISH INDUSTRY SECTOR

Abstract

The main objectives of energy efficiency are to reduce the burden of energy costs on the economy, to provide energy supply security, to reduce the risks arising from external dependency, to access to low carbon economy and to protect the environment. Energy efficiency is a priority area because energy costs are among the biggest burdens on businesses. Improvements in the energy efficiency sector in the industrial sector offer

significant opportunities not only to reduce energy consumption but also to improve process efficiency, technological development and greenhouse gas emissions. In this study, the issues of increasing energy efficiency in the industrial sector and carrying out supporting activities for this purpose, increasing the project variety, defining the new support mechanism, dissemination of cogeneration systems in large plants using heat and application of environmentally sensitive design and labeling system have been discussed.

Keywords: Turkey, Industrial sector, Energy efficiency

Giriş

Enerji verimliliği; enerji maliyetlerinin ekonomiye olan yükünün hafifletilmesi, enerjide arz güvenliğinin sağlanması, dışa bağımlılıktan kaynaklanan risklerin azaltılması, düşük karbonlu ekonomiye geçiş ve çevrenin korunması gibi ulusal stratejik hedefleri tamamlayan ve bunları yatay kesen bir alandır. Sürdürülebilir kalkınmanın giderek önem kazanması enerji verimliliğine yönelik çabaların değerini de artırmaktadır. Bu durum, bütün ülkeleri enerji verimliliğine yöneltmiş ve bu konudaki kararlı adımları hızlandırmıştır. Nüfus artışı, refah düzeyinin yükselmesi, hizmet sektörünün güçlenmesi ve sanayileşme gibi nedenlerden dolayı ülkemizin enerji kullanımı gelişmiş ülkelere göre daha hızlı artmaktadır (Öztürk ve Ark., 2018).

Türkiye'nin, 2005-2015 döneminde 2009 ve 2010 yılları hariç olmak üzere gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH) sürekli artmış olup 2005 yılına göre % 65 oranında büyümüştür. Aynı dönemde yıllık bazda ortalama büyüme oranı ise %5.2 olarak gerçekleşmiştir. Birincil enerji tüketimi de aynı dönemde % 46 oranında artarak GSYİH artışından daha düşük oranda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, bir birim katma değer üretmek için giderek daha az enerji tüketilmektedir (UEVEP, 2016).

Enerji verimliliğinin önemli bir göstergesi olan birincil enerji yoğunluğu indeksi uygulanan önlemlerle 2015 yılında 2000 yılına göre toplamda % 23.1 azalmış ve yıllık bazda ortalama % 1.65 oranında iyileşme sağlanmıştır (Çizelge 1). Nihai enerji yoğunluğu indeksinde ise son on beş yılda (2000-2015) % 21.0 azalma sağlanarak yıllık bazda ortalama % 1.5 oranında iyileşme gerçekleşmiştir (UEVEP, 2016).

Enerji verimliliği indeksi imalat, konut ve ulaştırma sektörlerinde birincil ve nihai enerji tüketiminde sağlanan enerji tasarrufunun ve enerji verimliliğinin iyileştirilmesi ile ülke ekonomisine sağlanan katkının ortaya konulması açısından önemli bir göstergedir. Bu indekse

göre 2000-2015 döneminde imalat sanayiinde yıllık bazda %1.8, konut sektöründe %1.9 ve ulaştırma sektöründe % 2.7 oranında iyileşme kaydedilmiştir. Toplamda ise enerji verimliliğinde yıllık bazda % 2.1 oranında iyileşme sağlanmıştır. Alınan enerji verimliliği önlemleri ile 2000-2015 döneminde kümülatif olarak imalat sektöründe 9.7 MTEP, konut sektöründe 7.1 MTEP ve ulaştırma sektöründe 24.6 MTEP, toplamda ise 41.5 MTEP enerji tasarrufu sağlanmıştır (UEVEP, 2016). Kişi başı enerji tüketimimiz gelişmiş ülkelere göre daha düşük olmakla birlikte, enerji yoğunluğumuzun halen yüksek olması Türkiye'nin önemli miktarda enerji tasarrufu potansiyeli olduğunu belirtmektedir. 2005-2014 döneminde Türkiye'nin GSYİH'sı 1 birim artarken enerji tüketimi 0.7 birimlik artış göstermiştir. Bununla birlikte, aynı dönemde GSYİH'sını 1 birim artıran Fransa enerji tüketimini 1.1, Almanya 0.7, Japonya 3.3 ve İngiltere 2.0 birim azaltmıştır (IEA, 2017).

Çizelge 1. 2015 Yılı İçin Enerji Göstergelerinin Karşılaştırılması (IEA, 2017)

Ülke/Bölge	GSYH (milyar 2010 USD)	Birincil Enerji Arzı (MTEP)	Enerji Yoğunluğu (Mtep/bin 2010 USD)	Kişi Başı Birincil Enerji Arzı (TEP/kişi)	Kişi Başı Elektrik Tüketimi (MWh/kişi)
DÜNYA	75488.96	13647.37	0.18	1.86	3.05
OECD	48750.41	5259.45	0.11	4.12	8.02
AB 28	17889.61	1586.36	0.09	3.11	5.97
TÜRKİYE	1087.55	128.81	0.12	1.66	2.96
ALMANYA	3696.61	307.79	0.08	3.77	7.01
JAPONYA	5986.14	429.79	0.07	3.38	7.86

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 12/12/2016 tarihinde yayımlanan 2009 yılı bazlı yeni GSYİH serisi rakamları dikkate alınarak hesaplanan 2015 yılı Türkiye'nin birincil enerji yoğunluğu 2010 yılı dolar fiyatlarıyla 1000 Dolar başına 0.12 TEP'dir. Bu rakam dünya ortalaması olan 0.18 değerinden düşük olmakla beraber OECD ortalaması olan 0.11 değerine göre yüksektir. Almanya'nın 0.08, İtalya'nın 0.07 olduğu Avrupa Birliği 28 üye ülke ortalaması 0.09'dur (IEA, 2017).

Bu çalışmada, Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (UEVEP) kapsamında yer alan; Türkiye’de gelecek yıllarda sektörel bazda enerji verimliliğinin artırılması amacıyla, endüstri sektörü için gerekli önlemler tartışılmıştır.

Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı

Ülkemiz, enerji ve doğal kaynaklarını verimli ve çevreye duyarlı şekilde değerlendirerek ülke refahına en yüksek katkıyı sağlama misyonu, enerji ve doğal kaynaklarda güvenli bir gelecek vizyonu ile enerjinin üretiminden nihai tüketimine kadar bütün süreçlerde verimliliğin artırılmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda, 2007 yılında yürürlüğe giren Enerji Verimliliği Kanunu ile yeni bir dönüşüm süreci başlatılmıştır. 2012 yılında yayımlanan Enerji Verimliliği Strateji Belgesi ile de 2023 yılı enerji verimliliği hedefleri oluşturulmuş ve Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı hazırlanarak etkin bir biçimde uygulamaya geçirilmesi ve izlenmesi öngörülmüştür.

Ülkemiz güncel ihtiyaçlarını ve dünyadaki iyi uygulamaları dikkate alarak hazırlanan Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı eylemlerin uygulama adımlarını, temel performans göstergelerini, nasıl uygulanacağını, çıktılarını ve muhtemel etkilerini ortaya koymaktadır. Enerji verimliliğinin birçok sektörü ve paydaşı ilgilendiren çok disiplinli bir konu olması sebebiyle bu Planda tanımlanan eylemlerin uygulanmasından ve sonuçlarının değerlendirilmesinden sorumlu olan kurum ve kuruluşlar arasında yakın bir işbirliği kurulması gerekmektedir. Söz konusu koordinasyonun ve işbirliğinin sağlanması, Eylem Planının izlenmesi, raporlanması ve geçerliğinin onaylanması süreçlerini Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü yürütecektir.

Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı bina ve hizmetler, enerji, ulaştırma, sanayi ve teknoloji, tarım ve bütün sektörleri ilgilendiren yatay konulara yönelik toplam 55 eylemi kapsamaktadır. Teknolojik, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları kapsayan, yenilikçi ve en iyi uygulamaları dikkate alan, katılımı, paydaş yönetimini önceliklendiren, etkinlik ve etkililik ilkesi çerçevesinde hazırlanan Eylem Planı rekabetçiliği artırma noktasında kaynak verimliliğini de içermektedir. Plan, süreç ve

metot yeniliğine açık olarak esnek, ölçülebilir, değişen koşullara göre güncellenebilir bir yapıda geliştirilmiştir.

2017-2023 yılları arasında uygulanacak Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı kapsamında bina ve hizmetler, enerji, ulaştırma, sanayi ve teknoloji, tarım ve yatay konular olmak üzere toplam 6 kategoride tanımlanan 55 eylem ile 2023 yılında Türkiye'nin birincil enerji tüketiminin %14 azaltılması hedeflenmektedir. 2023 yılına kadar kümülatif olarak 23,9 MTEP tasarruf sağlanması ve bu tasarruf için 10,9 milyar ABD Doları yatırım yapılması öngörülmektedir. 2017 fiyatları ile 2033 yılına kadar sağlanacak kümülatif tasarruf 30.2 milyar ABD Doları olup bazı tasarrufların etkisi 2040 yılına kadar devam edecektir. Eylemlerin geri ödeme süresi ortalama 7 yıldır (UEVEP, 2016).

Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (UEVEP) ile enerji verimliliğinde destek modellerinin daha etkin hale getirilmesi, sürdürülebilir finansman mekanizmalarının geliştirilmesi, sürdürülebilir satın alma, kamu ve özel sektörde enerji verimliliği kültürünün, farkındalığının ve bilincinin geliştirilmesi, yerinde üretim ve tüketimin özendirilmesi, akıllı şehirlerin ve akıllı şebekelerin enerji verimliliği açısından konumlandırılması, sanayide, ulaşımda ve tarımda enerji verimliliğinin artırılması, bölgesel ısıtma sistemlerinin yaygınlaştırılması, alternatif yakıt ve kaynakların enerji verimliliği çerçevesinde kullanımının çoğaltılması, sürdürülebilir çevre dostu yapıların yaygınlaştırılması ve mevcut yapıların daha verimli hale getirilmesi kapsamında tüm sektörlerde enerji verimliliği etkinliğinin artırılması çalışmaları yürütülecektir.

Endüstride Enerji Verimliliği

2015 yılında GSYİH'mizde % 26'lık paya sahip olan endüstri sektörü son yıllarda büyüme eğilimini devam ettirerek birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de büyümenin lokomotif sektörü olmuştur. 2015 yılı nihai enerji tüketiminin % 32.4'ünün ve net elektrik tüketiminin ise % 47.6'sının endüstri sektöründe gerçekleştiği Türkiye ekonomisi, gelişmiş ülkelere kıyasla "enerji yoğun" ekonomilerden biridir. Enerji maliyetlerinin işletmelerin üzerindeki en büyük yüklerden biri olması enerji

verimliliğini öncelikli bir alan hâline getirmiştir. Sanayi sektöründe enerji verimliliği alanında yapılabilecek iyileştirmeler enerji tüketiminin azaltılması yanı sıra, işlem verimliliği, teknolojik gelişmişlik seviyesinin yükseltilmesi ve sera gazı salımlarının azaltılması için de önemli fırsatlar sunmaktadır (UEVEP, 2016).

Bu Eylem Planı kapsamında yukarıda tanımlanan stratejik hedefler doğrultusunda sanayi ve teknoloji sektöründe enerji verimliliğinin artırılması ve bu amaçla destekleme faaliyetlerinin yürütülmesi, sanayide enerji tasarruf potansiyeli haritasının çıkarılması, proje çeşitliliğinin artırılması, yeni destek mekanizmasının tanımlanması, ısı kullanan büyük tesislerde kojenerasyon sistemlerinin yaygınlaştırılması, cihazlarda çevreye duyarlı tasarım ve etiketleme sisteminin uygulanması konularında 7 eylem tanımlanmıştır:

- Isı kullanan büyük endüstriyel tesislerde kojenerasyon sistemlerini yaygınlaştırmak
- Sanayide enerji verimliliği projelerini ve çeşitliliğini artırmak için destek sağlamak
- Sanayi sektöründe verimliliği artırmak
- Cihazlarda enerji verimliliği performans standartları ve çevre duyarlı tasarım, üretim ve etiketleme sistemi uygulamak
- Sanayi sektöründe verimlilik artırıcı projeleri desteklenmek
- Sanayide enerji tasarruf potansiyeli haritasını çıkarmak
- Gönüllü anlaşmaları iyileştirmek

Endüstri tesislerinde, Çizelge 2’de belirtilen önlemler alınarak enerji verimliliği artırılabilir.

Çizelge 2. Endüstri Tesislerinde Enerji Verimliliğini Artıran Önlemler (Antmen, 2018)

Mevcut Tesislerde Enerji Verimliliğini Artırıcı Önlemler	Yeni Kurulacak Tesislerde Enerji Verimliliğini Artırıcı Önlemler
<p>➤ Yakıtları, yüksek verimli yakma sistemlerinde yakmak</p> <p>➤ Isıtma, soğutma, iklimlendirme ve ısı transferi işlemlerinde verimi yükseltmek</p>	<p>➤ Yeni alınacak makinaları, enerji verimliliği yüksek olan teknolojiler arasından, standardizasyon ve kalite güvenlik sisteminin gereklerine dikkat edere seçmek.</p>

<ul style="list-style-type: none"> ➤ Isı yalıtımını uygun olarak yapmak, ısı üreten, dağıtan ve kullanan tüm üniteleri yalıtılarak, ısı kaybını en aza indirmek ➤ Atık ısı geri kazanımı uygulanmak ➤ Isı-ış dönüşümünde verimi artırmak ➤ Elektrik tüketiminde kayıpları önlemek ➤ Elektrikten iş ve ısı dönüşümünde verimliliği artırmak, mümkün olduğu takdirde bileşik ısı-güç üretimine geçmek ➤ Otomatik kontrol uygulamaları ile insan faktörünü en aza indirmek ➤ Hava kirletici emisyonların en aza indirilmesi ve tüketilen enerji atıklarının çevreyi en az kirletecek şekilde saklanması için çaba göstermek	<p>Ayrıca kesintisiz enerji arzı sağlayacak girdilerin seçimine dikkat etmek.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Tesisi, ısı yalıtımı açısından en verimli şekilde projelendirmek ➤ Tesisin kuruluşu aşamasında enerji verimliliği ile ilgili tüm ölçüm cihazlarını temin ve monte etmek ➤ Hava kirletici emisyonları en az düzeye çekilmesi ve tüketilen enerji atıklarının çevreyi en az kirletecek şekilde saklanması için gerekli düzenlemeler yapmak ➤ Bileşik ısı-güç üretimine önem vermek
---	--

Sonuç ve Öneriler

Enerjide sürdürülebilirliğin sağlanmasına, dışa bağımlılığın azaltılmasına ve iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik çalışmalar tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de enerjinin ve enerji kaynaklarının verimli kullanımının önemini arttırmıştır. Son yapılan çalışmalarla bu noktada önemli bir bilinç gelişmesi olmuş, enerji üretiminde, kaynak çeşitlendirilmesinde ve tüketiminde çevre dostu politikaları ve yöntemleri uygulamak; israftan kaçınarak verimliliği artırmak, ülkemizde de üzerinde hassasiyetle durulan bir politika olmuştur. Enerji politikalarında arz güvenliğini sağlamak ve sürdürülebilir olmak, zannedildiği kadar kolay bir işlem değildir. Dışarıya bağımlılığın var olması konuyu daha da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, enerjiyi verimli kullanmak, başlı başına ayrı bir önem kazanmıştır.

Enerji ihtiyacının önemli bir kısmını oluşturan fosil yakıtların giderek azalması, nükleer enerji tesislere karşı güvensizlik, alternatif enerji kaynaklarının istenilen seviyede talebi karşılayamaması, çevrenin kirlenmesi ve iklim değişiklikleri enerji verimliliğinin önemini her geçen gün artırmaktadır. Enerji verimliliği, sürdürülebilir kalkınmanın ve rekabetçiliğin en önemli bileşenidir. Gelişmiş ülkelerde enerji verimliliğinin anlamı, verimli kullanım sonucu elde edilen en az maliyetli enerjidir.

Enerji verimliliğinin iyileştirilmesi ile sağlanacak enerji tasarrufu, enerji üretim, iletim, dağıtım tesis ve yatırımlarını azaltılabileceği gibi, birincil enerji ithalatında da önemli düşüşler sağlayabilir. Enerjinin verimli kullanımı sonucunda sağlanacak enerji tasarrufu, en hızlı ve en ucuz elde edilen ve bedeli diğerlerinden daha ucuz olan ve öncelikle başvurulması gereken yerli ve en temiz enerji kaynağıdır. 2020'lerde en gelişmiş ilk 10 ekonomi arasında yer alabilmek için daha az enerji ile daha çok ekonomik fayda elde etmek zorundayız. Bunun yolu; enerjiyi her noktada verimli kullanmak ve katma değeri yüksek mal ve hizmet üretimini artırmaktır. İsrafi engellenmek, kayıp ve kaçakları azaltmak, atıkları değerlendirilmek, mevcut en iyi teknolojileri yaygınlaştırmak suretiyle enerjinin üretiminden nihai tüketimine kadar olan her aşamasında verimliliğin artırılmasıyla; enerji maliyetlerinin ekonomi üzerindeki baskısı azaltılacak, sanayimizin dış dünyadaki rekabet gücü artacak, bir birim GSYİH elde etmek için tüketilen enerji miktarı düşürüldüğünde daha az enerjiyle daha fazla üretimin yolu açılacak, enerjideki talep artışının bir kısmı tasarruflarla karşılanarak enerji tesis yatırımı ve petrol ve doğal gaz ithalat ihtiyaçları azaltılacak, enerji ithalatındaki azalmadan dolayı ülkenin dış ticaret dengesine ve cari açığın azaltılmasına önemli katkılar sağlanacak, yeni iş ve istihdam alanları yaratılacak ve enerji kullanımından kaynaklanan emisyonlar azaltılacaktır.

KAYNAKLAR

Antmen, Z.F. (2018). *Endüstride enerji yönetimi*. LAMBERT Academic Publishing, ISBN 978-613-9-87325-8, Mairutius.

- IEA. (2017). *International energy agency statistics, 2017 electricity information: Overview*. 31-35 rue de la Fédération 75739 Paris Cedex 15, France.
- Öztürk, H.H., Güngör, C., Küçükerdem, H.K., & Atay, Ü. (2018). *Türkiye’de sektörel enerji verimliliğinin artırılması*. Uluslararası GAP Yenilenebilir Enerji Ve Enerji Verimliliği Kongresi - 2018, Şanlıurfa.
- UEVEP. (2016). *Ulusal enerji verimliliği eylem planı, 2017-2023*. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara.

Türkiye Endüstri ve Tarım Sektörlerinde Elektrik Tüketiminin Karşılaştırılması

Figen ANTMEN - Çukurova Üniversitesi

H.Hüseyin ÖZTÜRK - Çukurova Üniversitesi

A. Musa BOZDOĞAN - Çukurova Üniversitesi

Nusret MUTLU - GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de endüstri ve tarım sektörlerinde elektrik tüketimi karşılaştırılmıştır. Toplam elektrik tüketiminde endüstri sektörünün payı 2016 (Ocak) yılında % 35.82 düzeyinden, 2017 (Ocak) yılında % 39.18 düzeyine yükselmiştir. Diğer taraftan, belirtilen dönemlerde tarımsal sulamada elektrik tüketimi oranı % 1.87 düzeyinden % 0.44 düzeyine azalmıştır. 2017 (Mart) yılında endüstri sektörünün toplam elektrik tüketimindeki payı % 43.24 düzeyinden, 2018 (Mart) yılında % 45.05 düzeyine yükselmiştir. Belirtilen dönemlerde tarımsal sulamada elektrik tüketimi oranı % 0.87 düzeyinden % 1.14 düzeyine yükselmiştir. Tüketici sayısı payı 2017 (Mart) yılında endüstri sektöründe % 0.147 düzeyinden, 2018 (Mart) yılında % 0.145 düzeyine gerilemiştir. Belirtilen dönemlerde tarımsal sulamada elektrik tüketimi oranı % 1.482 düzeyinden % 1.479 düzeyine gerilemiştir. Endüstri sektöründe en fazla elektrik tüketen iller: İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli ve Tekirdağ’dır. Tarımsal sulamada en fazla elektrik tüketilen iller ise, Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır, Konya ve İzmir illeridir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Endüstri sektörü, Tarım sektörü, Elektrik tüketimi

COMPARISON OF ELECTRICITY CONSUMPTION IN TURKISH INDUSTRY AND AGRICULTURE SECTORS

Abstract

In this study, electricity consumptions in the industrial and agricultural sectors in Turkey are compared. The share of the industrial sector in total electricity consumption rose from 35.82% in 2016 (January) to 39.18% in 2017 (January). On the other hand, the electricity consumption rate in agricultural irrigation decreased from 1.87% to 0.44%

during the mentioned periods. In 2017 (March), the share of the industry sector in total electricity consumption rose from 43.24% to 45.05% in 2018 (March). The electricity consumption rate in agricultural irrigation increased from 0.87% to 1.14% during the mentioned periods. The share of the number of consumers declined from 0.147% in the industrial sector in 2017 (March) to 0.145% in 2018 (March). In the mentioned periods, the electricity consumption rate in agricultural irrigation decreased from 1.482% to 1.479%. Provinces where the most electricity consumed in the industry sector are Istanbul, Izmir, Bursa, Kocaeli and Tekirdag. However, provinces where the most consumed electricity in agricultural irrigation is Sanliurfa, Mardin, Diyarbakır, Konya and İzmir.

Keywords: Turkey, Industrial sector, Agriculture sector, Electricity consumption

Giriş

Türkiye'de tarım sektörü büyük bir potansiyele sahip olup ülke kalkınmasına çeşitli katkılarda bulunmaktadır. Nüfusun zorunlu gıda maddeleri ihtiyacını karşılaması, sanayi sektörüne hammadde sağlaması, sanayi ürünlerine talep yaratması, ulusal gelir ve dışsatıma olan katkılar başlıcalarıdır. Tarım ve sanayi sektörü ilişkileri aslında pek çok konuda kendisini göstermesine karşın büyük çoğunlukla; tarım ürünlerinin sanayi sektöründe "hammadde" olarak kullanılması ve tarım sektörünün de sanayi ürünlerini "tarımsal girdi" olarak kullanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Her iki sektörün de belirtilen bu iki konuda birbirlerini tamamladıkları görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ve bu kapsamda Türkiye'de, tarım ve sanayi sektörlerinin gelişimi birbirine paralel, dengeli ve istikrarlı bir şekilde sürdürülmektedir (Turan, 1999). Bilindiği gibi, Türkiye'de sanayi sektörü, girdi-çıktı ilişkileri nedeniyle ağırlıklı olarak tarıma dayalıdır (Emiroğlu, 2000). Tarım ürünlerinin üretiminden tüketimine kadar her iki aşamada, sanayi sektörünün tarım sektörüne verdiği ara girdiler tarımsal üretim kapasitesinin değerlendirilmesi için ne kadar önemli ise, tarıma dayalı sanayiinin tarım ürünlerini işleyerek yarı mamul ve/veya mamul maddeler haline getirip tüketime sunması da o kadar önemlidir (Göktürk, 2002).

Türkiye’de 2015 yılında GSYİH’da % 26’lık paya sahip olan endüstri sektörü son yıllarda büyüme eğilimini devam ettirerek birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de büyümenin lokomotif sektörü olmuştur. 2015 yılı nihai enerji tüketiminin % 32.4’ünün ve net elektrik tüketiminin ise % 47.6’sının endüstri sektöründe gerçekleştiği Türkiye ekonomisi, gelişmiş ülkelere kıyasla “enerji yoğun” ekonomilerden biridir. Enerji maliyetlerinin işletmelerin üzerindeki en büyük yüklerden biri olması enerji verimliliğini öncelikli bir alan hâline getirmiştir. Sanayi sektöründe enerji verimliliği alanında yapılabilecek iyileştirmeler enerji tüketiminin azaltılması yanı sıra, işlem verimliliği, teknolojik gelişmişlik seviyesinin yükseltilmesi ve sera gazı salımlarının azaltılması için fırsatlar sunmaktadır (UEVEP, 2016).

Ülkemizde halen, ekonomik olarak sulanabilecek 8.5 milyon hektar tarım alanının yaklaşık %66’sı sulanabilmektedir. 3.32 milyon hektar olan bu alan ülkemizin toplam tarım alanının (28 milyon hektar) yaklaşık %11.86’sını oluşturmaktadır (DSİ, 2017). Beslenme ihtiyacının karşılanması, sanayinin ihtiyacı olan tarımsal ürünlerin dengeli ve sürekli üretilebilmesi, tarım kesiminde çalışan nüfusun işsizlik sorununun çözülmesi ve hayat seviyesinin yükseltilmesi için geri kalan yaklaşık 2.89 milyon hektarın da sulanması ve bunun için gereken sulama tesislerinin bir an önce inşa edilmesi özel bir önem taşımaktadır. Değerlendirme kapsamındaki yaklaşık 2.1 milyon hektar alandaki sonuçlara göre mevcut sulanan alanın %81’inde yüzeysel sulama metotları (karık, tava ve salma) kullanılarak sulama yapılmaktadır. Geri kalan kısımda basınçlı sulama (yağmurlama ve damla) yapılmaktadır. Geleneksel (elle boru taşıma) yağmurlama sulaması çiftçiler arasında bütün ülke genelinde yaygın olup, 200.424 hektarın bu metotla sulandığı belirlenmiştir. DSİ sulamalarında yaklaşık 72 000 hektar alan damla sulama metodu ile sulanmaktadır. DSİ tarafından geliştirilerek işletmeye açılmış olan brüt 3.32 milyon hektar sulama alanının yaklaşık %83’ü yerüstü su kaynaklarıyla, %17’si ise yeraltı su kaynaklarıyla sulanmaktadır (DSİ, 2017). Bu çalışmada, son yıllarda Türkiye endüstri ve tarımsal sulamada elektrik tüketimi değerlendirilmiştir.

Endüstri Ve Tarım Sektörlerinde Elektrik Tüketimi

Türkiye’de 2015 ve 2016 yıllarında faturalanan elektrik tüketiminin tüketici türüne göre dağılımı Çizelge 1’de verilmiştir. Tarımsal sulamada tüketilen elektrik miktarının toplam tüketim içerisindeki payı 2015 yılında % 2.52 düzeyinde iken, 2016 yılında 2.91 düzeyine ulaşmıştır. Türkiye’de 2015-2018 yılları arasındaki dönemde elektrik tüketiminin sektörlere bağlı olarak değişimi Şekil 1’de verilmiştir. Tarımsal sulamada 2015 yılında 4 869 146.64 MWh iken, 2016 yılında 6 267 491.26 MWh düzeyine yükselmiştir.

Çizelge 1. Faturalanan Elektrik Tüketiminin Tüketici Türüne Göre Dağılımı (EPDK, 2017)

Tüketici Türü	2015			2016		
	Tüketim (MWh)	Miktarı (%)	Oran (%)	Tüketim (MWh)	Miktarı (%)	Oran (%)
Aydınlatma	4 309 475.23		2.23	89 922 524.80		1.99
Mesken	47 897 232.05		24.76	60 834 907.38		26.06
Endüstri	79 044 855.12		40.87	51 085 627.94		42.35
Tarımsal sulama	4 869 146.64		2.52	6 267 491.26		2.91
Ticarethane	57 306 435.55		29.63	4 218 215.04		28.65
Genel toplam	193 427 144.6		100.0	89 922 524.80		100.0

Tüketici sayısının tüketici türü bazına dağılımının Mayıs-2016 ve 2017 dönemleri arasında karşılaştırılması Çizelge 2’de verilmiştir. Tarımsal sulama için elektrik kullanan tüketici sayısı 2016-Mayıs tarihinde 595 527 iken, 2017-Mayıs tarihinde 1 130 798 düzeyine yükselmiştir. Tarımsal sulama için elektrik kullanan tüketici sayısının elektrik kullanan toplam tüketici sayısına oranı 2016-Mayıs döneminde % 1.48 düzeyinde iken, yaklaşık % 83.8 oranında artarak, 2017-Mayıs döneminde % 2.71 düzeyine ulaşmıştır.

Çizelge 2. Elektrik Tüketicisi Sayısının Tüketicilere Göre Dağılımı (EPDK, 2017)

Tüketici Türü	2015		2016	
	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)
Aydınlatma	331 520	0.82	1 212 619	2.91

Mesken	32 975 530	81.79	31 844 399	76.49
<i>Endüstri</i>	61 489	0.15	655 744	1.58
<i>Tarımsal sulama</i>	595 527	1.48	1 130 798	2.72
Ticarethane	6 353 940	15.76	6 790 412	16.31
Genel toplam	40 318 006	100	41 633 972	100

2016 (Ocak) yılında toplam elektrik tüketiminde endüstri sektörünün payı % 35.82 düzeyinden, 2017 (Ocak) yılında % 39.18 düzeyine yükselmiştir. Diğer taraftan belirtilen dönemlerde tarımsal sulamada elektrik tüketimi oranı % 1.87 düzeyinden % 0.44 düzeyine azalmıştır (Çizelge 3). 2017 (Mart) yılında endüstri sektörünün toplam elektrik tüketimindeki payı % 43.24 düzeyinden, 2018 (Mart) yılında % 45.05 düzeyine yükselmiştir. Belirtilen dönemlerde tarımsal sulamada elektrik tüketimi oranı % 0.87 düzeyinden % 1.14 düzeyine yükselmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 3. Elektrik Tüketiminin Tüketici Türüne Göre Dağılımı (EPDK, 2018)

Tüketici Türü	2016 Ocak		2017 Ocak	
	Tüketim Miktarı (MWh)	Oran (%)	Tüketim Miktarı (MWh)	Oran (%)
Aydınlatma	457 304.48	2.509	430 893.15	2.259
Mesken	5 331 383.72	29.250	5 345 823.36	28.023
<i>Endüstri</i>	6 529 075.46	35.821	7 474 233.09	39.180
<i>Tarımsal sulama</i>	340 424.47	1.868	84 486.48	0.443
Ticarethane	5 568 849.87	30.553	5 741 074.89	30.095
Genel toplam	18 227 038.00	100.00	19 076 510.98	100.00

Çizelge 4. Elektrik Tüketiminin Tüketici Türüne Göre Dağılımı (EPDK, 2018)

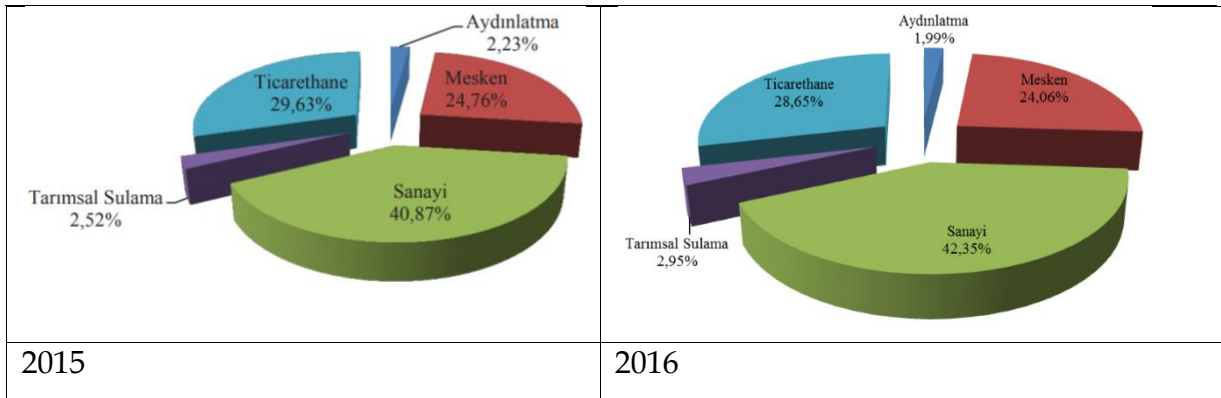
Tüketici Türü	2017 Mart		2018 Mart	
	Tüketim Miktarı (MWh)	Oran (%)	Tüketim Miktarı (MWh)	Oran (%)
Aydınlatma	457 304.48	2.509	430 893.15	2.259
Mesken	5 331 383.72	29.250	5 345 823.36	28.023
<i>Endüstri</i>	6 529 075.46	35.821	7 474 233.09	39.180
<i>Tarımsal sulama</i>	340 424.47	1.868	84 486.48	0.443
Ticarethane	5 568 849.87	30.553	5 741 074.89	30.095
Genel toplam	18 227 038.00	100.00	19 076 510.98	100.00

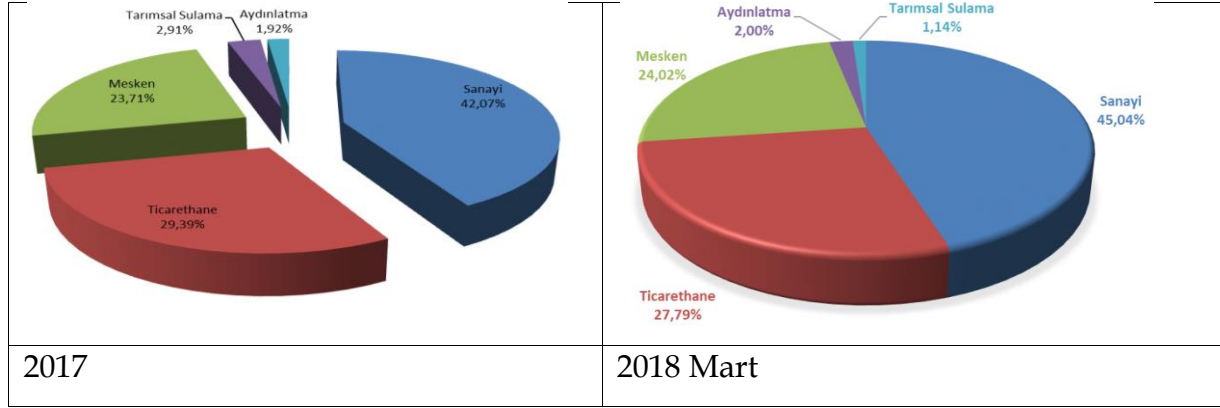
<i>Endüstri</i>	8 019 393.63	43.243	8 621 776.44	45.045
<i>Ticarethane</i>	5 470 873.10	29.501	5 318 922.33	27.789
<i>Mesken</i>	4 512 256.88	24.331	4 598 217.46	24.024
<i>Aydınlatma</i>	381 293.76	2.056	382 691.96	1.999
<i>Tarımsal sulama</i>	161 109.46	0.869	218 837.74	1.143
Genel Toplam	18 544 926.83	100.00	19 140 445.94	100.00

Elektrik tüketici sayısı payı 2017 (Mart) yılında endüstri sektöründe % 0.147 düzeyinden, 2018 (Mart) yılında % 0.145 düzeyine gerilemiştir. Bu dönemlerde sulamada elektrik tüketimi oranı % 1.482 düzeyinden % 1.479 düzeyine gerilemiştir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Elektrik Tüketicisi Sayısının Tüketicilere Göre Dağılımı (EPDK, 2018)

Tüketici Türü	2017 Mart		2018 Mart	
	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)
<i>Aydınlatma</i>	331 918	0.802	343 460	0.801
<i>Mesken</i>	33 755 370	81.531	34 833 178	81.267
<i>Endüstri</i>	61 054	0.147	62 312	0.145
<i>Tarımsal sulama</i>	613 394	1.482	634 007	1.479
<i>Ticarethane</i>	6 639 963	16.038	6 989 659	16.307
Genel Toplam	41 401 699	100.00	42 862 616	100.00

Şekil 1. Elektrik tüketiminin sektörlere bağlı olarak değişimi

Tarımsal sulamada elektrik tüketimi 1000 MWh'den daha yüksek olan iller Çizelge 6'da verilmiştir. Endüstri sektöründe en fazla elektrik tüketen iller: İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli ve Tekirdağ illeridir. Tarımsal sulamada en fazla elektrik tüketilen iller ise, Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır, Konya ve İzmir illeridir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı kapsamında tanımlanan stratejik hedefler doğrultusunda endüstri ve teknoloji sektöründe enerji verimliliğinin artırılması ve bu amaçla destekleme faaliyetlerinin yürütülmesi, endüstride enerji tasarruf potansiyeli haritasının çıkarılması, proje çeşitliliğinin artırılması, yeni destek mekanizmasının tanımlanması, ısı kullanan büyük tesislerde kojenerasyon sistemlerinin yaygınlaştırılması, cihazlarda çevreye duyarlı tasarım ve etiketleme sisteminin uygulanması konularında eylemler tanımlanmıştır. Elektrik tüketiminde tasarrufu teşvik edici uygulamalara gidilmelidir. Enerjide tasarruf bilinci oluşturulmalı ve bu konuda eğitici broşürler hazırlanmalıdır. Tasarruf ve verimlilik konularında gerekli hukuksal düzenlemeler yapılmalıdır. Elektrik enerjisinin verimli kullanımı konusunda merkezi projeler geliştirilmeli, özellikle elektrik enerjisinin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerde az elektrik tüketen teknolojiler geliştirilmelidir.

Çizelge 6. Türkiye'de Sulamada Elektrik Tüketimi 1000 MWh'den Yüksek Olan İller

İLLER	ELEKTRİK TÜKETİMİ (MWh)	

	Aydınlatma	Mesken	Endüstri	Tarım al Sulama	Ticarethane	Genel Toplam	Payı (%)
Adana	8.843,04	111.990,63	276.972,61	4.288,50	111.794,69	513.889,48	2,68
Afyonkarahisar	5.318,40	32.427,24	66.008,83	1.677,22	40.873,92	146.305,62	0,76
Aksaray	1.966,32	16.156,86	23.203,15	1.548,02	15.243,34	58.117,67	0,30
Ankara	16.438,36	349.881,44	364.166,08	1.893,91	481.430,56	1.213.810,35	6,34
Antalya	15.271,44	184.358,32	94.441,07	5.433,72	222.039,91	521.544,46	2,72
Aydın	6.411,83	74.272,18	52.751,64	1.503,95	67.345,46	202.285,05	1,06
Balıkesir	8.940,21	74.359,50	104.687,82	630,02	76.349,61	264.967,16	1,38
Bilecik	1.367,28	10.492,44	145.855,60	114,71	12.279,30	170.109,34	0,89
Bursa	11.894,68	159.788,67	660.393,18	1.684,50	193.595,24	1.027.356,27	5,37
Çanakkale	3.761,25	28.713,55	200.476,78	599,71	39.610,01	273.161,30	1,43
Denizli	6.707,39	56.668,54	169.261,31	1.001,30	64.835,99	298.474,52	1,56
Diyarbakır	4.323,88	60.680,42	54.210,49	28.897,01	59.071,71	207.183,51	1,08
Edirne	2.655,60	24.595,25	31.814,18	1.509,78	30.212,17	90.786,98	0,47
Eskişehir	3.818,49	50.958,11	136.487,25	1.225,50	58.197,97	250.687,31	1,31

Gaziantep	6.464,82	93.875,76	443.557,6 6	2.660,19	92.844,83	639.403,27	3,34
Hatay	6.926,04	104.991,3 5	177.825,2 0	4.174,45	64.638,76	358.555,79	1,87
İstanbul	38.890,47	1.034.071, 15	880.880,4 6	447,17	1.510.769, 47	3.465.058, 72	18,10
İzmir	18.691,03	358.960,9 1	688.430,2 4	8.388,28	310.743,3 1	1.385.213, 77	7,24
Kahraman maraş	5.717,39	43.695,88	229.317,9 9	1.916,25	49.039,99	329.687,50	1,72
Karaman	1.396,06	10.446,06	22.418,55	1.529,37	11.254,38	47.044,42	0,25
Kayseri	9.324,24	66.082,52	172.348,2 0	921,38	63.303,68	311.980,02	1,63
Kırklareli	2.579,95	21.349,07	134.947,5 3	159,52	25.672,02	184.708,10	0,97
Kocaeli	8.136,83	112.525,3 7	650.402,0 2	363,19	138.254,6 6	909.682,07	4,75
Konya	12.334,57	100.971,4 6	181.730,4 2	8.973,34	117.212,3 4	421.222,13	2,20
Manisa	6.606,75	75.176,89	207.010,9 2	3.383,94	84.650,54	376.829,03	1,97
Mardin	2.926,94	28.989,22	38.439,42	21.646,5 1	34.428,75	126.430,84	0,66
Mersin	8.469,18	89.105,27	125.444,9 3	5.048,48	94.806,05	322.873,91	1,69
Muğla	7.461,46	84.516,52	63.374,04	1.019,43	108.029,9 5	264.401,40	1,38

Osmaniye	2.304,43	24.588,58	310.856,0 7	87,69	16.532,16	354.368,93	1,85
Sakarya	5.413,07	61.630,24	188.782,3 5	331,27	55.334,69	311.491,62	1,63
Samsun	8.428,13	69.633,67	141.147,0 8	306,08	65.465,04	284.979,99	1,49
Şanlıurfa	5.429,52	94.967,67	56.607,31 1	98.936,3	71.818,56	327.759,35	1,71
Tekirdağ	3.866,46	56.627,59	468.453,7 7	500,56	74.325,77	603.774,15	3,15
Uşak	2.304,62	17.251,90	106.029,0 6	317,09	18.505,87	144.408,55	0,75
TÜRKİYE	382.691,9	4.598.217, 4	8.621.776 ,4	218.837, 7	5.318.922, 3	19.140.445 ,9	100

Türkiye’de 2023 yılında ekonomik olarak sulanabilir 8.5 milyon hektar arazinin sulanmayan 2.89 milyon hektarlık kısmının da DSİ tarafından işletmeye açılması hedeflenmiştir. Sulama uygulamalarında, uygulanacak yöntem ve ölçeğin belirlenmesi kararlaştırılırken, bölgenin toprak ve iklim özelliklerini dikkate almak esastır. Su kaynağı etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Sadece ürün için gereksinim duyulan su miktarı dikkate alınmalıdır. Bu miktar, yağış döneminde toprağın yağmursuyu tutma kapasitesine bağlı olarak belirlenir. Ürün için gereksinim duyulan su miktarı, sulama başlıklarındaki basıncı dengeleyebilmek için toprak seviyesinin üstünde gerekli en düşük yükseklikte sağlanmalıdır. Belirli bir ürün için en etkin sulama yöntemi uygulanmalıdır. Meyve ağaçları için en etkin sulama yöntemi, gömülü damlatıcılardan oluşan damla sulama yöntemidir. Su, enerji ve gıda güvenliğini eşzamanlı olarak sağlamak için, karar vericilerin sektörler arası etkileri göz önüne almaları gerekir. Yenilikçi politikalar ve bütünleşik kurumların oluşturulması için çaba sarf edilmelidir. Su yönetimi programları geliştirilmelidir. Sürdürülebilir politika uygulamalarında, su,

enerji ve gıda ile ilgili konular dikkate alınmalı ve bu politikalar güvenilir teknik, çevresel ve ekonomik verilere dayanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Demirbaş, N., & Tosun, D. (2005). Türkiye'de Tarımın Sanayi İle Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 27-34.
- Emiroğlu, M. (2000). *Tarım-sanayi ilişkilerindeki gelişmeler*. V.Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, Tarım Haftası'2000 Kongre, 1.Cilt, Ankara, 17-21 Ocak 2000, ss.77-92.
- Göktürk, M. (2002). Tarım sanayi entegrasyonu. *Türk Tarım Dergisi*, 147, 16-17.
- EPDK. (2018). *Elektrik piyasası sektör raporu*. T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Çankaya-Ankara.
- Mutlu, N., Atay, Ü., & Öztürk, H.H. (2018). *Türkiye'de tarımsal sulamada elektrik tüketimi*. 1. Uluslararası Tarımsal Yapılar ve Sulama Kongresi (14. Ulusal Tarımsal Yapılar ve Sulama Kongresi) 26-28 Eylül 2018, Antalya.
- Turan, A. (1999). Tarımda örgütlenme ve önemi. *TürkKoop Ekin Dergisi*, 7, 18-21.
- UEVEP. (2016). *Ulusal enerji verimliliği eylem planı, 2017-2023*. T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara.

Futbolda Küresel Konumlama Sistemlerinin (GPS) Kullanımı

İzzet KARAKULAK – Milli Eğitim Bakanlığı

Ender EYUBOĞLU – Bartın Üniversitesi

Özet

Futbol, yaş, boy, cinsiyet, beceri düzeyi, renk ya da inançları ne olursa olsun insanlar tarafından hemen her yerde sevilen evrensel bir oyundur(Risolo, 2010). Günümüzde dünyadaki en popüler spor dalı olmakla birlikte, FIFA'nın 2014 yılındaki verilerine göre dünya üzerinde 265 milyon futbolcu ve 5 milyon hakem aktif olarak bu spora katılım sağlamaktadır (Haugen, 2014).

Oyuncuların hem maçtaki hem de antrenmandaki fiziksel aktivitelerinin analizi günümüz futbolunda sıklıkla kullanılan bir yöntem haline gelmiştir(Carling, 2013). Futbol oyununun gözlemi ve analizi vasıtası ile futbolun fiziksel ve fizyolojik ihtiyaçları ortaya çıkarılmakta ve oyuncular bu ihtiyaçlara göre antrene edilmektedir(Reilly, 2005). 1991'den 2013 yılına kadar sporcuların ortalama kat ettikleri mesafeler, hız, ivmelenme ve yavaşlamalarını bulmak için birçok çalışma yapıldı. Günümüzdeki çalışmalar ise GPS sistemleriyle tamamlanmıştır(Fiorini ve ark, 2014).

GPS Dünya üzerinde herhangi engelsiz bir görüş hattında, dört veya daha fazla uydusu ile her türlü hava koşulunda yer ve zaman bilgileri sağlayan uzay tabanlı uydu navigasyon sistemidir. GPS sistemleri toplam mesafe, hız, değişik koşullardaki hız, değişik hızlarda kat edilen mesafe, hızlanma, yavaşlama, yön değiştirme vbz. Birçok veriyi sunmaktadır. Bu bilgiler antrenörlere, fiziksel parametrelerin global değerlerine ulaşmayı değişik taktik pozisyonlardaki oyuncuların fitness seviyeleri hakkında maç veya antrenman değerlerine ulaşmayı sağlar (Travassos ve ark, 2013). Son yapılan çalışmalarda GPS mesafe ölçümlerinde yürüyüşlerde ($\sim 1.8 \text{ ms}^{-1}$ [SEE] 0.7 %) hata

payının daha düşük olduğu, koşullarda ise (~6 ms⁻¹; SEE 5.6 %) daha yüksek olduğu ortaya konmuştur(Portas ve ark. 2009).

Sonuç olarak Gps cihazlarının ölçümlerinin toplam mesafe ve aralı egzersizlerde ölçümlerinde iyi bir güvenilirlik ve geçerliliğe sahip olduğu ancak yüksek ve çok yüksek yoğunluklu aktivite ölçümlerinde iyi bir güvenilirlik ortaya koyamadığı görülmüştür. (Kısa mesafe ve ani hareketler.)Bu duruma rağmen, Gps cihazlarının kabul edilebilir bir geçerlilik ve güvenilirliğe sahip olduğu ortaya konmuştur(Coutts ve ark., 2008).

Anahtar Kelimeler: futbol, Gps cihazlarının kullanımı

GİRİŞ

Futbol, yaş, boy, cinsiyet, beceri düzeyi, renk ya da inançları ne olursa olsun insanlar tarafından hemen her yerde sevilen evrensel bir oyundur(Risolo, 2010). Günümüzde dünyadaki en popüler spor dalı olmakla birlikte, FIFA'nın 2014 yılındaki verilerine göre dünya üzerinde 265 milyon futbolcu ve 5 milyon hakem aktif olarak bu spora katılım sağlamaktadır (Haugen, 2014). Takım oyunu özelliği taşıması yanında her oyuncunun futbol kişiliği ve kendi becerisi doğrultusunda yeteneklerini sergilemesi ve bunu yaparken de takım arkadaşları ile uyum içinde, ortak etkileşimle başarıya kavuştuğu bir spor dalıdır. Günümüzde tartışmasız dünyanın en popüler spor dalı olan futbolda başarı üst düzey teknik, taktik ve fiziksel beceri gerektirir. Futbol, spor dalları arasında en fazla belirsizlik içerenlerden biridir. Öncelikle insanoğlunun daha iyi kontrol edebildiği el yerine ayaklarla oynanması en önemli belirsizlik kaynağıdır(Göral, 2015).

Futbol, yaklaşık olarak 10 ay süren bir sezonda, futbolcuların hemen hemen her gün antrenman yaptığı ve 50-70 maç oynadığı, sakatlanma riskinin yüksek olduğu, potansiyel yorgunluk oluşumuna müsait bir iş yükünün olduğu, sürekli yorgunluk ve toparlanma sürecinin yaşandığı ve iyi yapılandırılmamış toparlanma süreci sonucunda performansın olumsuz etkilendiği bir spordur(Diker, 2016). Futbol, oyun yapısı açısından uzun süreli, değişik şiddetlerde, ani yön değiştirmeli koşulların olduğu,

teknik ve taktik becerilerin, kuvvet, çeviklik ve dayanıklılık gibi fiziksel özelliklerin ön plana çıktığı bir spor dalıdır(Hazza, 2001). Oyuncuların yüksek şiddetli hareketleri kaliteli bir şekilde gerçekleştirebilmesi için anaerobik dayanıklılık özelliğinin(Stone, 2009) ve bu hareketleri aynı kalitede yorgunluk oluşmadan arka arkaya tekrarlayabilmesi için (toparlanma) ise aerobik dayanıklılık özelliğinin gelişmiş olması gerekmektedir(Castagna, 2008).

Futbol, başarılı bir şekilde oynanabilmesi için, gelişmiş fiziksel kondisyon gerektiren çok yönlü bir spordur(Stølen, 2005). Ortalama olarak elit seviyede bir futbolcunun; Yılda 220 antrenmana, Ayda 20 antrenmana, yılda 60 maça ayda 5.5 maça, Her maça 3,6 antrenman ortalamasıyla çıktıkları bildirilmiştir(Strudwick, 2013). Futbolda; Maksimal kalp atım hızının (KAHMAX) %80-90 'nında mücadele edildiği(Dellal, 2010), pik kalp atım hızının maksimale ulaştığı(Bangsbo, 1994), Maksimum oksijen tüketiminin (VO2MAX) 50-75 ml/kg/dk(Stolen, 2005) olduğu, aerobik gücün %75 inin tüketildiği (Reilly, 1997), Ortalama hızın 7.0 km/s olduğu belirtilmektedir(Alvarez, 2007). Maç boyunca her 90 sn'de tekrarlanan, 2 ile 4 sn süren sprintler olmakta yine maç boyunca oyuncular toplamda1000 ile 1400 adet kısa süreli aktivite gerçekleştirmektedirler(Stolen, 2005). Futboldaki aksiyonların %96'sı 30 metreden daha kısa mesafe %49'u 10 metreden daha kısa mesafede sonlanmaktadır(Alvarez, 2007). Bir maç sırasında kat edilen mesafenin % 1-11' ini sprintler oluşturmaktadır(Boutmans ve ark,1988). Ayrıca günümüzde yapılan araştırmalarda, futbolcuların önceki araştırmalarda belirtilenden %37 daha fazla sprint yaptıkları rapor edilmektedir. Bu da, günümüzde futbolun fiziksel ihtiyaçlarının geliştiğini göstermektedir(Sarmento ve ark, 2014).

Oyuncuların hem maçtaki hem de antrenmandaki fiziksel aktivitelerinin analizi günümüz futbolunda sıklıkla kullanılan bir yöntem haline gelmiştir(Carling, 2013). Maç analizi sportif başarıyı sınırlayan faktörleri daha iyi anlayabilmek için önemli bir role sahiptir(Carling,2009). Futbolda maç performansı farklı teknik, taktik, zihinsel ve fizyolojik etmenlerin etkileşimi olarak tanımlanabilir(Drust,2007). Futbolda oyuncuların

fizyolojik gereksinimleri hakkında bilgi sahibi olabilmek için maç analizlerinden faydalanılmaktadır (Bloomfield ve ark,2007). Futbolda müsabaka analizi ve izlemenin amacı, müsabaka ve antrenman sırasındaki bilgilerin objektif olarak kaydedilmesi ve performans parametrelerinin şeklini belirlemek için doğru istatistiksel ve sayısal sonuçlar elde edilmesidir(Müniroğlu,2009). Futbol oyununun gözlemi ve analizi vasıtası ile futbolun fiziksel ve fizyolojik ihtiyaçları ortaya çıkarılmakta ve oyuncular bu ihtiyaçlara göre antrene edilmektedir(Reilly,2005). Futbol oyununun fiziksel ve fizyolojik ihtiyaçlarını ortaya çıkarmak için çeşitli bilimsel yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler aracılığı ile maç sırasında oyuncuların iş yükü ve ona eşlik eden fizyolojik cevapları, bilgisayarlı analiz yöntemleriyle tespit veya tahmin edilebilir(Eniseler, 2010). 1991'den 2013 yılına kadar sporcuların ortalama kat ettikleri mesafeler, hız, ivmelenme ve yavaşlamalarını bulmak için birçok çalışma yapıldı(Fiorini ve ark, 2014). El notları yöntemiyle yapılan ilk araştırmalar İngiliz futbolunda olmuş oyuncuların kat ettikleri mesafelerin çeşitli tekniklerle hesaplanması ve belirli hareketlerin kaydedilmesiyle başlamıştır (Anoli,2005). Günümüzdeki çalışmalar ise GPS sistemleriyle tamamlanmıştır(Fiorini ve ark, 2014).

Küresel konumlandırma sistemi (GPS) aslen askeri amaçlar için tasarlanmış bir uydu tabanlı navigasyon teknolojidir(Larson, 2003). GPS Dünya üzerinde herhangi engelsiz bir görüş hattında, dört veya daha fazla uydusu ile her türlü hava koşulunda yer ve zaman bilgileri sağlayan uzay tabanlı uydu navigasyon sistemidir. Düzenli olarak kodlanmış bilgi yollayan bir uydu ağıdır ve uydularla arasındaki mesafeyi ölçerek Dünya üzerindeki kesin yeri tespit etmeyi mümkün kılar. GPS uygulamalarında koordinatları doğru olarak bilinen bir noktada referans GPS alıcısı sürekli gözlem yaparken, bir gezici GPS alıcısı da konum çözümünü gerçekleştirmelidir. Referans alıcı gözlemler esnasında, koordinatlarıyla ölçme anında uydulardan hesapladığı koordinatlarını karşılaştırarak buradan hesapladığı farkları düzeltme olarak gezici alıcılara yayınlar. Düzeltmeleri alan gezici alıcılar referans alıcıya göre o andaki konumlarını hesaplarlar. Referans alıcı ile gezici alıcılar arasındaki iletişimi radyo modemlerle gerçekleştirilir(Yılmaz ve ark. 2005). Gps teknolojisinin bir bireyi ya da

grubun 3 boyutlu hareketinin nasıl sağladığını özetleyen teknik değerlendirmelerin yayınlanmaya başlanması ve teknik içeriğinin biraz daha açıklanmasıyla birlikte Gps üniteleri geliştirilerek taşınabilir bir şekilde fiziksel aktivite ve mekânsal anlamda çeşitli ayarlar yapıp spor da dahil olmak üzere bu teknolojinin daha geniş bir uygulama alanına sahip olması sağlanmıştır. İlk olarak 1997 yılında kullanılan Gps teknolojisi takım sporlarında analizciler, spor bilim adamları, antrenörler tarafından giderek artan bir şekilde sporcuların maç ve antrenmandaki karşılaştırmalı ve gerçek zamanlı analizlerinin yapılmasında kullanılmaktadır(Schutz, 1997).

GPS sistemleri toplam mesafe, hız, değişik koşullardaki hız, değişik hızlarda kat edilen mesafe, hızlanma, yavaşlama, yön değiştirme vbz. bir çok veriyi sunmaktadır. Gps teknolojisi sporcuların sahadaki ivmelenmelerini, yavaşlamalarını bunların hız ve adetlerini, oyuncuların sahada kat ettikleri mesafeleri ve bunların hızlarını temel oyuncu hareketlerini vbz. ölçmede kullanılır(Waldron ve ark., 2011). Bu bilgiler antrenörlere, fiziksel parametrelerin global değerlerine ulaşmayı değişik taktik pozisyonlardaki oyuncuların fitness seviyeleri hakkında maç veya antrenman değerlerine ulaşmayı sağlar(Travassos ve ark, 2013). Gps sistemleri takım sporlarında sporcuların gerek spesifik gerekse pozisyonel ihtiyaçlarının belirlenerek sporcunun konum, hız ve hareket kalıplarının ölçülmesini sağlayarak bunların maç performanslarını optimize etmek amacıyla kullanılmaktadır(Cloe Cummins ve ark, 2013). GPS, Sıklıkla antrenman performansının ölçülmesinde kullanılır. Sporcunun hareketlerini, vücudundaki fizyolojik değişimleri tespit eder(Buccheit ve ark, 2014). Hewitt ve ark., (2007) ise günümüzde kullanılan Gps teknolojisinin ilk olarak 2007 yılında kullanıldığını ve Gps sisteminde her oyuncu üzerinde bulunan bir alıcı, bu alıcılar üzerindeki verileri merkeze gönderen bir uydu sistemi olduğunu belirtmiştir. Gps sporcu yörüngelerini izler ancak sporcuların kişisel ve kollektif teknik, taktik performansları hakkında bilgi vermez. Futbolcu yörüngelerini izler ama bireysel ve kollektif hareketleri sistemleştirmez(Clemente ve ark, 2015).

Bu çalışmanın amacı futbolda GPS sistemlerinin kullanımı ile ilgili literatür verilerini ortaya koymaktır.

Yöntem

GPS sistemlerinin kullanımıyla ilgili 1990-2017 yılları arasında yapılmış olan çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar derlenerek bu çalışma hazırlanmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Gps teknolojisi daha çok Rugby, Avustralya futbolu, kriket, hokey ve futbolda kullanılmıştır. Gps teknolojisiyle sporcuların daha objektif bir şekilde ölçümlerinin yapılarak oyuncuların fizyolojik taleplerinde ki değişiklikler, bireysel sporcular üzerinde efor ve fiziksel stres seviyelerini ölçmek, farklı konumsal iş yüklerini değerlendirmek, iş yoğunluklarını kurmak ve izlemek için imkanlar sunulmaktadır(Mc Lellan ve ark., 2011). GPS cihazları 1, 5 ve 10 Hz örnekleme oranlarıyla (birim veri toplar hızıyla) veri üretmektedir. Literatür daha yüksek frekans oranı ile yapılan GPS mesafe ölçümlerinin daha yüksek geçerliliğe sahip olduğunu göstermektedir(Jennings, 2010).

Yapılan son çalışmalarda, 1 Hz Gps cihazlarının 1 saniyeden daha kısa süren hareketleri kaydedemediği ortaya konmuştur. 10 Hz cihazların 1 ve 5 Hz cihazlara göre mesafe ölçümlerinde daha az hataya sahip olduğu da yine ortaya konmuştur(Johnston, 2012). Son yapılan çalışmalar göstermiştir ki GPS mesafe ölçümlerinde yürüyüşlerde (~1.8 ms⁻¹ [SEE] 0.7 %) hata payının daha düşük, koşularda ise (~6 ms⁻¹; SEE 5.6 %) daha yüksek olduğu ortaya konmuştur(Portas ve ark. 2009). Benzer şekilde Johnston ve ark. (2012) 20 km/h hızdan küçük hareketlerin GPS ölçümlerinin kullanılabilir olduğu 20 km/h'dan büyük hareket ölçümlerinde dikkatli olunması gerektiğini belirtmişlerdir. Haugen ve Buchheit (2011) Gps teknolojilerinin 30 - 40 metre üzeri mesafeler için tatmin edici sonuçlar ortaya koyduğunu bunun daha alt mesafeleri için fotosel sistemlerinin daha uygun olduğu ortaya koymuşlardır.

Sonuç olarak Gps cihazlarının ölçümlerinin toplam mesafe ve aralı egzersizlerde ölçümlerinde iyi bir güvenilirlik ve geçerliliğe sahip olduğu ancak yüksek ve çok yüksek yoğunluklu aktivite ölçümlerinde iyi bir güvenilirlik ortaya koyamadığı görülmüştür. (Kısa mesafe ve ani hareketler.) Bu duruma rağmen, Gps cihazlarının kabul edilebilir bir geçerlilik ve güvenilirliğe sahip olduğu ortaya konmuştur. (Coutts ve ark., 2008).

Kaynaklar

1. Al-Hazza HM, Almuzaini KS, Al-Refae SA, Sulaiman MA, Dafterdar MY, Al-Ghamedi A, Al-Khuraiji KN. Aerobic And Anaerobic Power Characteristics Of Saudi Elite Soccer Players. *Journal of Sports Medicine and Physical. Fitness*, 41 (1), 54 - 61.2011
2. Alvarez, J.C.B., Castagna, C. Heart-rate And Activity-speed Of Professional Soccer Players İn Match. *Journal of Sport Science and Medicine Suppl.* (10), 209-210.2007
3. Anolli G, Riva S, Duncan Jr, (2005). Magnusson Temporal Pattern Analysis and its Applicability in Soccer The hidden structure of interaction: From neurons to culture patterns, Chapter: 16, Publisher: IOS Press Amsterdam, Editors: MS, pp.237-250
4. Bloomfield, J., Polman,R.C.J., R. O'Donodhue, P.G.(2007) Physical demands of different positions in fa premier league soccer. *Journal of Sports Science and Medicine* 6, 63-70
5. Boutmans, J Van Gool D., Van Gerven D.,. (1988). The physiological load imposed in soccer players during real match-play. In: Reilly T, Lees A, Davids K, et al., editors. *Science and Football. E&FN Spon*, London: 51-9
6. Buccheit M, Poon T, Allen A, Modonutti M, Gregson W, Di salvo V, 2014, Integrating different tracking systems in football: multiple camera semi-automatic system, local position measurement and GPS technologies, *Journal of Sport Sciences Journal of Sports Sciences*, 2014 Vol. 32, No. 13, 1271-1278

7. Carling, C. (2013). Interpreting physical performance in professional soccer match-play: Should we be more pragmatic in our approach? *Sports medicine*, 43, 655-663.
8. Carling, C., Reilly, T., & Williams, A. (Eds.). (2009). *Performance assessment for field sports*. London: Routledge.
9. Castagna C, Manzi V, Rampini E, D'ottavio S, Manzi V. The Yo-yo Intermittent Recovery Test In Basketball Players *Journal of Science and Medicine in Sport*, 11, 202-208.2008
10. Clemente Filipe Manuel Frutuoso Silva, Fernando Manuel Lourenxco Martins, Dimitris Kalamaras and Rui Sousa Mendes (2014). Performance Analysis Tool for network analysis on team sports: A case study of FIFA Soccer World Cup 2014 *Proc IMechE Part P: J Sports Engineering and Technology* 1-13
11. Cloe Cummins ve ark, 2013, Global Positioning Systems (GPS) and Microtechnology Sensors in Team Sports: A Systematic Review *Sports Med* (2013) 43:1025-1042
12. Coutts AJ, Duffield R. Validity and reliability of GPS devices for measuring movement demands of team sports. *J Sci Med Sport* (2008), doi:10.1016/j.jsams.2008.09.015, JSAMS-379; No.of Pages 3
13. Dellal A, Keller D, Carling C, Chaouachi A, Wong Dp, and Chamari K. Physiologic Effects Of Directional Changes in Intermittent Exercise in Soccer Players. *Journal Of Strength And Conditioning Research* 24: 3219-3226, 2010.
14. Diker Gürkan (2016), *Futbolda Toparlanma Ve Toparlanma Stratejileri Doktora Semineri*
15. Drust, B., Atkinson, G., & Reilly, T. (2007). Future perspectives in the evaluation of the physiological demands of soccer. [Review]. *Sports Medicine*, 37(9), 783-805

16. Eniseler N, Bilimin Işığında Futbol Antrenmanı, Birleşik matbaacılık 1. baskı, 2-3, 2010
17. Filipe Manuel Clemente, Frutuoso Silva, Fernando Manuel Lourenxco Martins, Dimitris Kalamaras and Rui Sousa Mendes(2015) *Proc IMechE Part P: J Sports Engineering and Technology* 1-13
18. Fiorini, Gabriele Mascherini, Manuele Margheri, Andrea Cattozzo, Giorgio Galanti.Soccer Official Match Analysis (2014). A Pilot Study Stefano Italian Association of Football Athletic Trainers, Florence, Italy Sport Medicine Department, Florence, Italy.
19. Göral, K. (2015). Son şampiyon Alman Milli Takımının 2014 FIFA Dünya Kupası performansının analizi. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 1107-1117.
20. Gray AJ, Jenkins D, Andrews MH, (2010). Validity and reliability of GPS for measuring distance travelled in field-based team sports. *J Sports Sci.*;28(12):1319-25.
21. Haugen T (2014), The role and development of sprinting speed in soccer, Doktora Tezi, University of Adger,
22. Haugen Thomas & Martin Buchheit ,2011, *Sports Medicine*, Vol 41, No: 6 (pp:433-521)
23. Hewitt, A., Withers, R. And Lyons, K. (2007). Match analyses of Australian international women soccer players using an athlete tracking device. *Journal of Sports Science and Medicine*, 6, Suppl(10), 107
24. Jennings D, Cormack S, Coutts AJ, et al. The validity and reliability of GPS units for measuring distance in team sport specific running patterns. *Int J Sports Physiol Perform.* 2010;5(3): 328-41.

25. Johnston R, Watsford M, Pine M, et al. The validity and reliability of 5-Hz global positioning system units to measure team sport movement demands. *J Strength Cond Res.* 2012;26(3): 758-65.
26. Larsson P. (2003)Global positioning system and sport-specific testing. *Sports Med.*;33(15):1093-101.
27. McLellan CP, Lovell DI, Cass GC. Performance analysis of elite Rugby League match play using global positioning systems. *J Strength Cond Res.* 2011;25(6):1703-10.
28. Müniroğlu S, 2009, Futbol ve Bilim Kongresi, Futbolda müsabaka analizi ve gözlemin önemi, bildiri kitabı
29. Portas M, Rush C, Barnes C, et al. Method comparison of linear distance and velocity measurements with global positioning satellite (GPS) and the timing gates techniques. *J Sci Med Sport.* 2009;4:381-93.
30. Reilly T, 2005, An ergonomics model of the soccer training process, *Journal of Sports Sciences*, 23(6), 561-572
31. Reilly T. (1997)Energetics Of High-intensity Exercise (Soccer) With Particular Reference To Fatigue. *Journal Of Sports Sciences* 15: 257-263,
32. Risolo, D. (2010). *Soccer Stories: Anecdotes, Oddities, Lore and Amazing Feats.* Nebraska: Library of Congress.,
33. Sarmiento H, Anguera T, Pereira A, Marques A, Campaniço J, Leitaó J, 2014, Patterns of play in the Counterattack of Elite Football Teams - A Mixed Method Approach, *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 14, 411-427
34. Schutz Y, Chambaz A. Could a satellite-based navigation system (GPS) be used to assess the physical activity of individuals on earth? *Eur J Clin Nutr.* 1997;51(5):338-9.

35. Stolen, T., Chamari, K., Castagna, C. , Wisloff, U. (2005). Physiology of Soccer. Sport Medicine. 35, 6, 501 - 536
36. Stone KJ, Oliver JL. (2009). The Effect Of 45 Minutes Of Soccer Specific Exercise On The Performance Of Soccer Skills. Int J Sports Physiol Perform. 4 (2): 163-75.
37. Strudwick, T (2013). Contemporary Issues İn The Physical Preparation Of Elite Players. In: M. Williams (Ed.), Science & Soccer III. London: Routledge, pp 335-356.
38. Travassos B, Davids K, Araujo D,(2013).Performance analysis in team sports: advances from an Ecological Dynamics approach. Int J Performanal Sport 13(1):83-95.
39. Waldron MT, Highton C, Worsolf J(2011). Movement and physiological match demands of elite Rugby League using portable global positioning systems. J Sports Sci.;29(11): 1223-30.
40. Yılmaz İ.,Taktak F., Tiryakioğlu İ., (2005), Gps'de Kullanılan Elektromanyetik Dalgaların İnsan Sağlığına Etkilerinin İrdelenmesi. Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Mühendislik Ölçmeleri STB Komisyonu 2. Mühendislik Ölçmeleri Sempozyumu 23-25 Kasım 2005, İTÜ - İstanbul

The Competition in the World Economy and It's Determinants¹⁷

Ali Osman BALKANLI - Istanbul University

Abstract

In the 1600s, the world economy has begun to industrialization journey and this journey included the long period of a crawling. During the industrialization process that started in the last period of the 1600s, the changes that started with the invention of steam machines continued increasingly in the process. Especially the research and development activities which started after World War II brought the development of the world economy to accelerate more. In this period, essentially, the developments in the electronics industry have been remarkable. From home appliances to industrial devices, from health products to educational products, every field has influenced by change and development in electronics. And in today's products world, the contribution of the developments in the electronics industry is a big part.

These changes in the industrialization process of the world economy are also reflected in their foreign trade appearance, according to the economic developments of the countries. At the beginning of this industrialization period, on the one side, there are produced industrial products and on the other side, there are produced agricultural products and raw material. Industrialized countries are produced industrial products and exported them, while they imported inputs of these industrial products. Other countries which can not produce industrial products and are mostly agricultural products or mining-raw material producers have imported these industrial products by exporting their agricultural products and/or mines. In this cycle, while industrial product producers had competed with each other, agricultural product-producing countries had also to compete with each other. At the modern life, everything has

---

¹⁷ Istanbul University, Political Sciences Faculty, Economics, (Thanks to Istanbul University, BAB Department, for supports Project ID BYP-2018-31170).

changed. But such a structure and distinction is now living in a different form in the world economy.

Today's distinctive element is science and knowledge. In a world that has become an information society, on the one side, there are countries that produce technological products with information content. On the other side, there are countries producing traditional industrial products. And on the other side, there are countries producing agricultural and primary products. And again, like the old, competition is within each group of countries. In here there are some factors and these factors affect to competition and dimensions of competition in the world economy. In this context, in this study, the role and significance of these factors in the competitiveness of the countries in the world economy will be examined.

Keywords: International trade, competition, world economy, industrialisation, developed economies, developing economies.

JEL CODES: F02 E02 F63 F18 F41 F43

Introduction

The world economy is lived big changes in the 20. century. Especially, the developments in the electronics industry have been reached remarkable levels. We can see it from today's product world. Before the 1900s, there was industrialized Britain (and Germany) and on the other side, there were other underdeveloped countries of the world. But later 1900s, especially after 1929 World Crisis somethings changed and some underdeveloped countries directed to industrialization process for economic development in their countries. We have seen different experiences during this development process. For instance, the 1950s are period industrialization for South Korea, Taiwan, Singapore. 1960s are the period of industrialization for Turkey and others. And later China and India entered this process. In this context, in here, we will focus on the development gap developed and developing countries and competition problem between them.

1. Economic Structure and Economic Development Problem

Although the phenomenon of economic development is now being reduced to the problem of economic growth, it still has to be a problem for an important part of the world. When we look at the 1900s visually, it is seen that a small part of the world's countries have advanced considerably in industrialization. However, an important part of the world's countries is in the beginning of the industrialization or in search of direction. Industrialization is important in this period. Because industrialization meant to be rich. For most of the 19th and 20th centuries, "industrialised" and "rich" were synonymous and no surprise then that economists have long theorised about how nations industrialise and trade's role in this (Baldwin,2011:3). In fact, the phenomenon we call industrialization is a development that requires social change in the framework where a process is expressed and the essence of human means that the factors of production move into a different way of thinking and a different structure.

Economic development occurs of the structural transformation of a society based on low-productive traditional economic activities into an economy based on the production of complex products and services and in this process, a society becomes more technologically complex, more productive, and more affluent. Demographic replacements, simplified by increasing income and the grip of modern technologies, conduce to better health, decreasing fertility rates, extensive enrolment in education, and urbanisation according to past periods (Naude and Nagler, 2015:1).

When we look at it from this point, we can more easily understand the renaissance that Europe has lived and the industrialization that the UK has experienced and has deep social implications. In the 20th century, European countries have industrialized and came to situation developed countries. In this period, other countries are generally in position agricultural economies or mine-petroleum-raw material producer countries. Until the World Depression of 1929, it is seen that these countries are not very disturbed by the existing international division of labor or are not looking for a great change.. It is important to see the World Depression behind these countries'

search for change. The 1929 World Crisis is essentially a depression process that occurs in the form of inadequate demand in developed economies. And in this process, in advanced economies, stocks in factories increased, while imports from less developed economies and sharp decreases in other imports emerged. In this case, while developed countries are trying to recover their economies by turning to state interventions (Otoo, 2013: 2-3), it meant a question of continuing to grow for underdeveloped countries. This question has been a question of inadequacy in the work that exists in these countries. Especially the falling export and import problem of industrial products has supported this question. In this context, some of these countries have brought the need to overcome this cycle. For example, Turkey entered industrialisation process including to state interventions in the 1930s.

In fact, the search for industrialization of developing countries is not only about the winning to foreign exchange and the saving of exchange. Because at the industrialisation process, the manufacturing sector is important in structural transformation. When we look, in less developed countries manufacturing is generally labour intensive. Hence, industrialisation provides more productive employment and can catalyse technological innovation (cited in Naude and Nagler, 2015:1).

Along with the depression years, underdeveloped countries faced with negativities in their exports, while importing opportunities also decreased. Therefore, while they are unable to import the products they need, they have sought to produce these products domestically. This is not surprising. Because the 1929 World Depression effect until 1936 showed. When we look historically, the period from World War II until the 1960s has begun industrialization trends in the underdeveloped countries, with the effective use of customs walls, also in the sense of the transition to the developing economy. In this industrialization period, some of these countries, which are primarily importing countries but are not able to import products due to foreign exchange deficiency, have been successful in this application after a while. After these successes, these countries have turned their production into exporting. As a result, while they

were forced to export their products to foreign countries, they also opened to world their economies. In the process of this transformation, some emerging economies have successfully succeeded in raising their economies to a higher standard, many emerging economies fail to make this change, and they can't surmount the distinction between advanced economies. This, in turn, has shown that the difference in lanes between developing/emerging economies and developed economies remains unchanged. When we look in detail, really, there are, noticable differences between countries and between regions in the developing world in the process of industrialisation. Some regions and countries, (in East Asia) are rapidly running close to industrialized countries. Others ,(especially in Sub-Saharan Africa) are lagging far behind and the share of poor people in the population has even increased in other countries (Knivilla,(Access:20.07.2018):1).

2. Competition-Economic Development Relationship

It is a fact that economic development is in the essence related to the achievement of the development of the human factor and its activities for life, rather than the new production facilities, new buildings, an improved environment and modern living. When we look at this point, we can't say them developed economies, if these economies are far from the design case, from remote from the information case, and far from modifying and transforming the material. They may have new building or have a high income but these do not mean that those economies are advanced. Economic development, in essence, has to be a phenomenon related to the ability to change and transform the substance and to relate knowledge and power.

When we look at the economic development processes, we are seeing that on the one side, there is Britain, who has carried out to industry methods and thoughts coming from the Renaissance in the 1700s and 1800s and, who found the steam boiler (self-motive power). On the other hand, there is an Ottoman economy (and same boulevard countries) that do not understand the social significance of the economy. And this is the situation, actually the general validity of the 18th and 19th centuries. In the process, it

established the Ottoman Empire disintegrated and the Republic of Turkey. The Republican administration, in the consciousness of the loss, has put the economy ahead and has entered into economic concentration. Because in this case we are talking about Turkey that Turkey experienced actually describes a situation where the economies of the world have stayed at other back in different forms. South Korea's industrialization trend in the 1950s, or the "Zolverein" activity and industrialization effort of Prussia against Britain in the 1800s is no different. The remaining communities / economies have been seeking to improve their economies and production in the twentieth century at the point of getting a share of the world's wealth. And in the process of this search industrialization is at the center. About industrialisation, N. Kaldor, in his famous book entitled that "Strategic factors in Economic Development" says that industrialisation is a necessary stage of development, since it represents the development of productive forces and technology (cited in Siddiqui,2015:87). In the developing countries industrialisation can play an important role as it saves foreign exchange by reducing imports and encreasing employment opportunities and it lessens the burden on the agricultural (custom sector) sector, and also raises the overall productivity in the general economy. The successful experiences of the developed countries also show that their success had been largely due to their strong manufacturing sector (cited in Siddiqui,2015:87). But, it is seen from countries' s development experiences/processes that most of the countries want to be in front and to go up-lane but few countries are able to do so. Many countries are lagging behind this hard competition. For example, in the industrialization process after the 1970s industrial development has had an important role in the economic growth of countries like China, South Korea, Taiwan and Indonesia (Kniivila,(Access:20.07.2018):295). And contrary to that many countries have not realized this industrial development.

In here, the identification of the reasons for this has great proposition. In addition, interesting developments can be experienced during the development process. At the same factorial endowment situation, different countries may be different products' production master. These special features are indigenous to the process of

economic development. We can see that countries with nearly identical resource and factor endowments specialize in very different types of products, once one looks beyond very broad aggregates such as labor-intensive commodities. Example, Bangladesh exports millions of dollars worth of hats, while Pakistan exports virtually none in the same lane. It is impossible to explain these patterns of specialization with comparative advantage. These developments are more likely the result of random self-discovery attempts (Rodrik,2004:10) and special concentration at the production process).

When we look at emerging economies, the common feature that multiplies the first dimension is the primitive view of production conditions in these countries. And the industrial sector has a small share in the economy, and the technologies used are low-level technologies and do not have very large scale economies (Streeten, 1972: 34). This leads to cost disadvantage in these production facilities. This is an important obstacle to use of new technology in these countries and to produce competitive products in the outside world. It is such a cycle that, like a spiral, it also affects social life; which can have a lower production and productivity impact.

It is necessary to look at the two dimensions of the process in order to be able to detect the backwardness of economies in the world economy, to analyze unable to compete and to understand the dynamics of development. Here the first dimension relates to underdeveloped economies / emerging economies. The second dimension is based on developed economies. The low level of income of these countries is not enough to explain the phenomenon of underdevelopment. It is also seen that social-cultural, social-psychological and religious-behavioral characteristics and geographical situation in these economies have also emerged as an impressive factor. For example, the differences between the developed country individual and underdeveloped country individual, and their economic view, are important here (Tinbergen, 1962: 12). And also, it is necessary to take into account the inter-country backwardness, the center-environment relations and its influence.

P. Streeten emphasized that these emerging / underdeveloped economies have the following common characteristics of life (Streteen, 1972: 35).

- i) The share of basic needs is high in total consumption expenditures and at the same time there are inadequacies in the nutritional point of the society.
- ii) There are bad conditions of accomandation.
- iii) The utilization of health facilities is poor and there are high mortality rates
- iv) Education level is low and there is inequality of opportunity in education.

When we look to developed economies, in contrast to developing economies, we are seeing that the share of basic consumption expenditures in consumption expenditures is lower than that of developing economies, at the effect by high income, and the social level of education in developed economies is quite high compared to emerging economies. This point is important. Because there is a close relationship between the development of economies and the level of education of the society. This significance can be more clearly understood when it is thought that the 21st century expresses a world that has passed on to the information society. In the industrial society in which knowledge prevails, information is now a prerequisite for competition rather than classic superiority in production.

With industrialization in the 1950s, which began in underdeveloped economies, there has been an emergence of industrialization in these countries. However, the developed countries did not pause and the development continued. Especially in the process of change that started with the mid-1970s, they shifted towards a knowledge-based structure, while developing countries enter to industrialisation process. In this process, in these developed economies, technical knowledge and technology have begun to come to the forefront in the priority of search for production increase. The changes in the quality of the revolution in electronics have revealed itself in technology one step after. Under the influence of the technological revolution, production bands changed, production increase was encountered. And especially in the field of

electronics, transistorized new products have been put forward. It was revolution in the production.

Before the 1950s, there was a distinction in the world trade balance between the producers of industrial goods and producers of agricultural goods/raw materials. In the latter situation, there is a distinction between producers of technology-based products and producers of traditional industries and / or products of agricultural products. The result is that, in the end, the old difference continues in a different way. The difference's core is this Developed countries produce products which low-demand elasticity. On the contrary, developing countries produce products which high demand flexibility. And there are many countries that produce products which high demand-flexibility, while there are fewer countries that produce products which low-demand flexibility. For emerging economies, there is a way to get the technologies produced in developed economies into the country. It is also a mansion country for direct investments.

Foreign direct investment, are important channels of technology transfer and increased productivity growth. However, technological diffusion can only be efficient if the level of human resources is high enough, incentives for technological improvement are strong, and institutions are comparatively wellfunctioning (Kniila,(Access:20.07.2018):297). The efficiency of foreign direct investment (FDI) on host country economic growth has got much notice over the last decade and the increased attention coincides with expanding FDI flows (Søreide,2001:1).

Developed economies are able to offer new products at lower cost to world markets by developing new products by introducing new technologies. On the contrary, emerging economies, deliver standardized products (R.Vernon, Product Cycle Analyse) to the world markets at lower competitive prices, according to the other manufacturers (Balkanlı,2017:8). It is clear that products made with the contribution of new technologies are offered to markets where there is less competition according to traditional industry products. (But we must say that these products's life period is short

at the point of competition). This is not the case for emerging economies. Industries that emerging economies possess are traditional industries, and these industries exist in many emerging economies. Traditional industrial products are produced and exported in terms of many emerging economies. And even, in countries where the population is extreme and needed employment, there is more need to rise to traditional industries and new investments in these area (eg India etc.) (Siddiqui 2015:85).

In this situation, as in the past century, it is the sectoralization of competition. And in the situation of sectoralized competition, developed economies concentrate on the production of products which technology and low demand flexibility, while emerging economies are more intensely concentrate in the production and exports of traditional industrial products and agricultural products. And the fact that we call competition is also under these constraint. But we must say again that developed countries' s freedom on relative competition includes time-limit. Because for technology products, there is fast to product imitation, also. Therefore, we must say that this century is not easy for developed countries, too. And we must say again, some developing countries are running for coming to the developed situation (i.e. South Korea, China, India). These countries's development process are interesting cases.

In the past the realization of specialization was fairly simple. Because individuals were supposed to improve their skills through a learning-by-doing process and/or by taking advantage of economies of scale. In the process, productivity has rised, even in the absence of technological change. Today the picture has changed. And the Smithian notion of specialization needs to rethinking and adjusting. We must accept that specialization is less a question of being knowledgeable about specific issues, than of being able, ready and motivated to gain new knowledge (Colombatto, 2006:249).

However, this situation can not be fastly changed one by one. For these countries, the degree of economic openness can have an important influence on theirs pattern of specialization and industrialization. If countries are open to trade to economies, they should specialize in the production of commodities in which they have a comparative

advantage, according to Heckscher-Ohlin theory (Kniila,299). But realization of the opening of the economy doesn't easy for every country. And the dynamic benefits expected from openness and trade liberalisation of economy depend on its impact of sources of economic growth, namely growth in factor inputs and technical progress (Akyüz,2005:13).

When we look from 1990 to nowadays, it can be said that the world economy has been positively influenced by the global economy transition process. Especially developing countries. Developed countries have experienced a decline in growth since the 1960s. And when it looks in detail, the recent recovery in global growth is due entirely to a remarkable improvement in the performance of the developing parts of the world. This theme is important. Because economic growth rate in developing countries approximately tripled from around 2 percent per capita in the 1980s to almost 6 percent before the crisis of 2008. Economic growth rate recollects at the 1990s, and surpassed levels not practised since the 1960s has documented, economic growth rate in the developing economies was both rapid and, for once, very broadly-based (Rodrik,2011:7-8).

Most fundamental determining factor in the distinction between emerging economies and developed economies, the flexibility of economic structures of developed countries and the open to knowledge. But these two factors not enough for analyse to developed countries. But more importantly, in advanced economies, scale economies in the industrial sector have to be an important determinant. Because, the production facilities of these countries have to be world-class production facilities when compared with developing economies. This is important. Because, having their scale advantage, they have to allocate more resources to their research and development expenditures. The size of research and development expenditures means that these economies have to be able to redesign their production processes and products. Especially when we think that having scale advantage makes it easier for companies to change production lines for newly designed production techniques. Therefore, it can be

said that scale economies offer serious opportunities to the firm. It is clear that this is unlikely for emerging economies, which have more localized production. This also negatively affects the orientation of these companies to research and development activities. At this point, for these countries, we see the importance of collecting capital (centralisation of capital/ the accumulation of capital in certain hands) and / or activities of multinational corporations.

Development of technology, especially in electronics is expensive and as a consequence it tends to be concentrated among large or specialised enterprises with surplus high enough to finance the Reserach and Development, rather than being state funded. Modern century's technology developments are related with electronics, and specially with nanoelectronics. And these researchs are expensive. This case shows that availability of technology often is connected with multinational corporations (Søreide,2001:2).

Another point that is important in the weakness of competitiveness between developed economies and emerging economies occurs at the point of research and development activities. Because, in developed countries, research and development (R&D) activities are the main engine of technological change. As research and development activities in developing countries are relatively limited and countries are far from the technological development, international technology diffusion is crucial for productivity growth of country (Kniivila, (Access: 20.07.2018):296-297). But it is also a fact that emerging economies are more stable at the point of closing the gap with developed economies. When we analysed, we are seeing that some of these developing countries are fast running. The datas say that real per-capita income in the developing world grew at an average rate of 2.3 percent per annum during the four decades between 1960 and 2000 and we must accept it, this is a high growth rate by almost any standard. Rich countries not bad condition(Rodrik,2004:2-3). However, some developing countries had have, relatively, extreme growth rates. Example, since the rich countries themselves augmented at a very rapid clip of 2.7 % at the 2000s, few

developing countries (China, India, and a small number of other Asian countries) consistently managed to close the economic gap between these developing economies and the advanced economies (Rodrik,2004:2-3). For most of other developing/emerging economies, economic gap is more deepened according to past in economic development process.

Conclusion

When we look at the competition in the world economy, we can see that the odds are that this problem has been going on for a very long time. For emerging economies, it is necessary to allocate more resources to the research and development activities, especially in the electronic field, at the beginning of the solution of this problem. Because the lifetime of such products is not very high, but the demand flexibility of these products is even lower. Otherwise, it seems difficult for emerging economies to constantly compete in the outside world, based on their classical cost advantages. There are a large number of economies producing and offering goods to the world in these fields, and price competition is often high among them. And since such scale economies are not large enough in these products, there is a limit to such competition. If you want to be in such a market and compete, there is a need to enlarge your scale and expand markets. If you can do it. Because of the growing scale, costs may decrease and hence, firms can be able to compete with the price. This is the classical formulation for competition. However, this is not a trivial formulation. At this point, emerging economies will have the opportunity to allocate more resources to research and development, as far as they can reach scale economies. Of course, scale economies that allow more resources to invest in research and development mean a way out for these countries.

References

-Akyüz, Y., "Trade, Growth and Industrialisation: Issues, Experiences and Policy Challenges", TWN Third World Network, 2005 Printed by Jutaprint 2 Solok Sungei

Pinang 3, Sg. Pinang 11600 Penang, Malaysia, (Access: (10.05.2018), <https://www.twn.my/title2/t&d/tnd28.pdf>.

- Baldwin ,R., "Trade and industrialisation after globalisation's 2nd unbundling: How building and joining a supply chain are different and why it matters", Richard Graduate Institute, Geneva November 2011; First draft: September 2011; (Access: 21.06.2018), http://siteresources.worldbank.org/INTRANETTRADE/Resources/Baldwin_NBER_Working_Paper_17716.pdf.

-Balkanlı,A.O., "Capital Crises and Translocation of Production at the World Economy", Lambert Pub., (Dusseldorf,2017).

-Colombatto, E., Rev Austrian Econ (2006), "On economic growth and development",C Springer Science + Business Media, ; (Access: 11.06.2018), https://econpapers.repec.org/article/kaprevaec/v_3a19_3ay_3a2006_3ai_3a4_3ap_3a243-260.htm

-Kniivilä,M., "Industrial development and economic growth: Implications for poverty reduction and income inequality", (in),"Industrial Development for the 21st Century", (Access: 20.07.2018), http://www.un.org/esa/sustdev/publications/industrial_development/3_1.pdf.

Naude,W. and Nagler, P. , "Inclusive and Sustainable Industrial Development Working Paper Series" WP 15 , 2015, UNIDO, UNITED NATIONS INDUSTRIAL DEVELOPMENT ORGANIZATION Vienna, 2015, (Access:25.06.2018) <https://www.unido.org/api/opentext/documents/download/9928042/unido-file-9928042>.

- Otoo, Kwabena Nyarko, "Industrialisation Policies In West Africa", September 2013, Published by: Friedrich-Ebert-Stiftung Bureau de Cotonou 08 B.P 0620 Tri Postal Cotonou - Bénin September 2013, (Access:13.07.2018), <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/benin/10240.pdf>

- Rodrik ,D., "The Future Of Economic Convergence", Nber Working Paper Series, 17400 (Access:26.06.2018), <http://www.Nber.Org/Papers/W17400> National Bureau Of Economic Research 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138 September 2011

-Rodrik,D., " Industrial Policy For The Twenty-First Century, September 2004, ((Access:26.06.2018),) http://www.vedegylet.hu/fejkrit/szvggyujt/rodrik_industrial_policy.pdf

- Rodrik,D., "Growth Strategies" ,August 2004, (Access:26.06.2018),
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.198.9929&rep=rep1&type=pdf>.
- Søreide ,T., " FDI and Industrialisation Why technology transfer and new, industrial structures may accelerate economic development", WP 2001: 3, Chr. Michelsen Institute, Bergen, Norway, (Access:16.07.2018),
<https://www.cmi.no/publications/file/942-why-technology-transfer-and-new-industrial.pdf>
- Siddiqui ,K., "Challenges for Industrialisation in India: State versus Market Policies", 2015,Agust, <http://rwe.sciedupress.com> Research in World Economy Vol. 6, No. 2; 2015 (Access:15.07.2018),
<http://www.sciedu.ca/journal/index.php/rwe/article/viewFile/7222/4353>.
- Tinbergen, J., "Shaping the World Economy ; Suggestions for an International Economic Policy", Twentieth Century Fund, (New York, 1962).

**Economy-Law Interaction and Economy Law (An International Perspective on
Economy Law)**

Ferhat ERCİN - Istanbul University

Ali Osman BALKANLI - Istanbul University

Abstract

After the great crisis of the 1930s, the world economy entered a recession, starting in the mid-1960s. Especially under the influence of the negative influence of the Vietnam War on the American economy, negative developments have spread to all countries in the world economy. These negativities unfolded in a rising trend until the 1973 oil crisis. After 1973, the crisis environment, which first started in developed economies, also began to encircle the other economies of the world. This situation started, both in developed economies and emerging economies, a discussion of the state's interventionist approach to the economy. In this debate, the place of the government in the economy and its regulatory function in economic transactions have become to be intensively debated. For this reason, in discussing state-economy relations in the 21st century, our first point of reference is 1929 World Depression and the Keynesian economy, and the our second reference point is 1973 Oil Crisis and the deregulation process. In order to fully understand the developments of the 21st century, we need to analyze this process throughly.

It is obvious that economy requires all economic relations to be appropriately regulated by legal rules in order to provide the ultimate aim of satisfying unlimited needs with limited resources. This, in turn, require a close relationship between law and the economy. In other words, the proper functioning of the economy needs a proper legal system. This vital link between economy and law; the effects of the economy on the law or the effects of the law on the economy rendered the economic theory of the law or the law of the economy to become very important. Therefore, especially, in Anglo-American Law, the mutual interaction between law and economics have begun to be

investigated theoretically. At the moment, it is examined all over the world, especially in Law Faculties and Economics Faculties, both at undergraduate and graduate levels. For this reason, this article has been prepared in order to draw attention to this topic and to reveal its important economic effects.

INTRODUCTION

In a sense, law is a science that regulates personal relationships through sanctions. Economic activities are part of personal relationships. In this respect, law also regulates economic relations. But law does not set the norms of operation of economic activities. It only regulates these economic movements with sanctions. Law and economics are very intertwined with each other. Law codes are often (but not always) considered and implemented to facilitate trade (covering the entire production-exchange-consumption phase). In addition, markets are shaped by the protection of contracts, property rights, contractual freedom¹⁸.

The lawyers are trying to solve problems and ensuring social normative justice and preserving social peace by applying normative rules, emerging problems (usually the cases). Economists examine the effects of legal rules on social life and people's behavior. For economists, it is not necessary for a concrete event to occur. Because of this, the aspects of lawyers and economists are quite different from each other. The rules of law, people, lead to act in some form. They prohibit their behavior in some other forms. These aspects of the law principles clearly demonstrate their influence in economic life. For this reason, the regulatory effects of the rules of law on the economic life can not be denied and must be taken into consideration¹⁹. It is unforeseeable that a legal system contrary to the requirements of the economy will last for a long time and give superior benefits to society.

---

¹⁸ GÜRPINAR Bünyamin: “*Hukuk ve Ekonominin Ortak Temelleri – “Hukuk ve Ekonomi” Akımı*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, No: 20, April 2008, p.164-165.

¹⁹ PEKEL Abdulkadir: “*Hukuk ve Ekonomi – Cento Veljanovski*”, <http://www.hurfikirler.com/hukuk-ve-ekonomi-cento-veljanovski/> (Access: 28.06.2018).

1-) ECONOMY-LAW INTERACTION

The economy tries to realize the goal of providing unlimited needs with limited resources. When this is done, all economic relations must be connected to rules. Law will arrange all these relations. For this reason, there is a structural and indispensable relationship between economy and law. Effective operation of the economy requires an operational legal order to achieve this. This vital link between economics and law has gained a great importance nowadays and is now an undeniable point. First, the effects of economics and law in Anglo-American law have begun to be examined on the basis of the theoretical basis. At present, the subject is being explored all over the world, especially in law faculties and economics faculties and departments, at both undergraduate and graduate levels. Law and economics are interrelated and interaction with each other. Economic events emerge in a legal framework. Numerous legal norms are regulated and directed by economic actors in the economic system, such as individuals, institutions and the state. Law is a whole, such as laws, decrees, regulations, regulations. Some activities are banned by law, and some other movements are given economic approval and in this logic, the economic life is giving shape. In this sense, the role of the law in economic life is to determine the legal framework of the rules and institutions which will ensure and improve the process and development of the market in order²⁰.

For this reason, this communiqué has been prepared in order to draw attention to economic effects and mutual effects of economics and law.

---

²⁰ GÜNVER, Remzi, <http://www.orgunver.av.tr/calismaalani.html> (Access: 28.07.2018); GÜRPINAR, age., p.164; EKODIALOG: “*Hukukun Ekonomik Analizi: Genel Bir Değerlendirme, Hukuk ve Ekonomi, İktisat Hukuk İlişkisi*”, (Reference: Fuat Oğuz), <http://www.ekodialog.com/Makaleler/hukuk-ekonomi-iktisat-iliskisi.html> (Access: 28.06.2018); BAYKAL C. Murat: “*Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine*”, Ankara Barosu Dergisi, Year: 66, No: 4, Autumn 2008, p.77, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteiler/ankarabarusu/tekmakale/2008-4/7.pdf> (Access: 28.06.2018).

II-) BIRTH AND DEVELOPMENT OF ECONOMY LAW

Economy Law science was established in Chicago in the 1960s at the University of Chicago²¹. Emerging Economy law can be regarded as a science field in which interdisciplinary research has been successfully applied. Since March 1993, in the Journal of Economic Literature classification index, there is Economy Law. Both economic and Law journals publish an increasing number of reviews on Economy Law. Again, the number of journals published in the field of Economy Law is also increasing. For example, the Journal of Law and Economics, Journal of Legal Studies, American Law and Economics Review. Also, in 2005, the review of Law and Economics was started to be published in electronic form as an internet magazine. In the field of Economy Law, many books which sell well are being published. In addition to all these, in addition to the scholarly publications of Economy law scholars, numerous federal judges in the United States have been able to directly influence the legal system of the Economy Law through its jurisprudence and jurisprudence. In addition, the US Supreme Court is becoming increasingly influenced by the science of Economy law. Economy Law is being studied intensively not only in the US but also in other states²².

Economy Law, especially as Anglo-American Law began to gain weight; transformed into an important fact in law practice in the world and took place in law undergraduate and master programs²³.

III-)MECHANİSM OF ECONOMY LAW

Economy Law does not qualify legal structures as a variable different than the economic system; it qualifies it as a parameter inside of the economic order. Effective operation of

---

²¹ EKODİALOG, Ibid.

²² GÜRPINAR, op.cit., p.161-162.

²³ GÜNVER, Ibid; EKODİALOG, Analiz; PERÇİN Önder: “*Ekonomi Hukuku: Hukukun Sınıflandırılmasında Paradigma Kayması*”, AÜHFD, 59 (2) 2010, p.278-279, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1505/16594.pdf> (Access: 28.06.2018).

the economic system depends on providing the needs. The cause of it is also to presence legal and legal arrangements that are efficient and economic logic²⁴.

Economy Law discipline inquires and researchs judicial decisions; their formations, their structures, what processes they involve and their general social refinement effects in economic terms. In the Economy law approach, legal structures are transformed into structures that can be changed within the economic structure and meet economic demands and requirements²⁵.

Economy Law does not have a structure with static specific patterns and models. It will continue to evolve as a science fiction that brings serious new quests and analyzes of the link between legal systems and economic activities²⁶.

The sole support of developing economies for their development is the law, before capital. Because big investors are oriented towards the states and sectors that are protected by personal property, effective and strong legal rules and legal system. The capital that is being negotiated must have an assurance. Today, the only source of this guarantee is strong and effective legal systems²⁷.

Rich states are much more free and democratic. It is also seen that there is a cause-and-effect relationship between the supremacy of law and democracy in a country and the enrichment of that state. In this case, if the field of the rights is spread to a wide range with a conscious legal policy and if the liberties are expanded or disseminated, these developments will increase economic growth and social welfare. Here, too, there is a vital commitment between law and the economy. In this case, if the field of the rights is spread to a wide range with a conscious legal policy and if the liberties are expanded or

---

²⁴ ARDIYOK Şahin: “*Türk Hukukunda Yeni Bir Yaklaşım: Hukuk ve Ekonomi Öğretisi*”, p.4, <http://www.actecon.com/assets/upload/services/ardiyokhukukekonomi-pdf09032015085007.pdf> (Access: 28.06.2018); BAYKAL, op.cit., p.77-78.

²⁵ EKODİALOG, Ibid.

²⁶ GÜRPINAR, op.cit., p.177.

²⁷ ERTAŞ Bilal Levent: “*Dijital Ekonomide Hukuk Olmasa Olur mu?*”, <http://bilallevent.com/dijital-ekonomide-hukuk-olmasa-da-olur-mu.html> (Access: 28.06.2018).

disseminated, these developments will increase economic growth and social welfare. Here, too, there is a vital commitment between law and the economy²⁸.

Nowadays, the ideologies, which are now considered absolute truths, to the new models and values of our time, which develop in the global environment of information society. In the information society, social, political, cultural differences, polyphony, are considered as the most effective source of your wealth. Different opinions, values can be with peace and harmony, not conflict, and they can continue to improve. This development can also provide by states that have legal systems based on justice based on justice²⁹.

In Economy Law, the researching area of law is very broad. Economy Law; private law, public law, and even criminal law, which is a special subdivision of public law. Economy Law are apply legislation and court decisions to microeconomic and macroeconomic relations³⁰.

III-) CHALLENGES AND PROBLEMS IN THE ECONOMY LAW

In modern century, while our legal and economic relations become more complex, economics and legal approaches to social problems are far from each other. Economists are evaluating economics from an abstract and normative optimum point. So, without examining concrete disputes, they continue to find the ideal remedy for these problems in their minds³¹.

Economists now need to take their work into account, taking into account the importance of the legal and legal rules.

---

²⁸ GÜRKAYNAK Gönenç: “*Hukuk ve İktisat İlişkisi: Özgürlüğün Toplumsal Refah Boyutu*”, <http://t24.com.tr/yazarlar/gonenc-gurkaynak/hukuk-ve-iktisat-iliskisi-ozgurlugun-toplumsal-refah-boyutu,10546> (Access: 28.06.2018).

²⁹ MÜFTÜOĞLU Tamer: “*Son Olaylar Işığında Ekonomi, Hukuk ve Etik*”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/son-olaylar-isinginda-ekonomi-hukuk-ve-etik/18816> (Access: 28.06.2018).

³⁰ GÜNVER, Ibid; BAYKAL, op.cit., p.81.

³¹ İNSEL Ahmet: “*İktisat ve Hukuk Arasındaki Karmaşık İlişki*”, 24 February 2006, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/902/iktisat-ve-hukuk-arasindaki-karmasik-iliski#.WzS20NIzbIW> (Access: 15.07.2018).

Although there is a close relationship between law and economics in the theoretical sense, in real life, both disciplines are not quite free or in sufficient cooperation. Economy Law is the most popular and most harmonious working and application of every science branch today. Law and economy everywhere and every time complement each other and mutually define each other³².

However, lawyers are generally far from economics. Lawyers and policy makers generally do not care about the economy. Again, lawyers do not understand much of the language of the economy, and much of the language of the numbers. The legal realm and its subculture do not readily accept that other valuable scientific disciplines can lead to valuable and useful ideas about the law. However, it is very important for law and economics to travel together. The fact that both fields are considered separately from each other will have very harmful consequences³³.

In the field of Economy law, academics, lawyers, judges, lawyers, and all other law enforcement officers (prosecutors, notaries, mediators, etc.), bureaucracy, politicians and legislators give an uninformed and irrelevant image. It is very important for the Economy Law to make simulation studies and to analyze them in cases, facts and facts to show what might be the great adversities that will arise if the legislator does not take into account the practices and principles of judgments, economics and law theories. These will prove in concrete ways the vital importance of Economy law. Thus, to the judges, lawyers, academicians, bureaucrats, officers and legislators who constitute the law of politics, The vital importance and necessity of Economy law discipline will be explained and practiced in a practical and effective manner³⁴.

Today, in some developed states, some lawyers seem to consider abandoning their narrow and strict patterns of doctrine and consider other factors that influence law³⁵.

---

³² GÜRPINAR, op.cit., p.165.

³³ PEKEL, Ibid.

³⁴ GÜRPINAR, op.cit., p.177.

Although modern economics and early history of law are relatively simple to understand in the main concepts of economics, many lawmen and legal scientists cannot accept Economy Law (Economy law approach). There is also a general misunderstanding among the lawyers who accept the Economy Law approach or do not admit to the economics. It is observed that, despite the intense efforts of many Nobel Prize-winning scientists who have worked and performed important works and in the field of law and economics, most of the lawyers who work in law faculties do not give much importance to economics. In fact, this situation is not at all satisfactory in terms of lawyers economists working voluntarily. For this reason, to establish and improve the communication between lawyers economists, lawyers and legal scholars by uncovering the logic under Economy Law is one of the most important targets of the Economy Law researches³⁶.

The law can benefit from Economics. But what is important here is that the limits of this benefit can be determined. aim of The law is the "justice" and the aim of the economy is the "*activity*". Justice and activity are complementary to each other, must lead to guidance to society. Economy Law does not aim to take forefront to economics, instead of the law or to leave behind to justice. Economy Law aims to benefit the contemporary methods of the economy with the aim of enabling lawyers to solve problems effectively³⁷.

INSTEAD OF CONCLUSION

Law and economics actually interact with each other and can not think apart from each other. It is aimed that the law and the economy mutually improve each other much better. Objectives should be put in this direction.

---

³⁵ İNSEL, Ibid; BAYKAL, op.cit., p.81.

³⁶ GÜRPINAR, op.c.it., p.163 and footnote 2.

³⁷ ARDIYOK, op.cit., p.25, 36.

For the development of the economy, the prosperity to rise and spread, there must be liberal, individualistic, effective and powerful legal systems respecting human rights and the rule of law.

The Law should take care to make arrangements in accordance with the requirements of the economy. The economy must raise and spread welfare within these boundaries drawn by law.

REFERENCES

ARDIYOK Şahin: *“Türk Hukukunda Yeni Bir Yaklaşım: Hukuk ve Ekonomi Öğretisi”*, p.1-39, <http://www.actecon.com/assets/upload/services/ardiyokhukukekonomi-pdf09032015085007.pdf> (Access: 28.06.2018).

BAYKAL C. Murat: *“Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine”*, Ankara Barosu Dergisi, Year: 66, No: 4, Autumn 2008, p.76-87, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2008-4/7.pdf> (Access: 28.06.2018).

EKODIALOG: *“Hukukun Ekonomik Analizi: Genel Bir Değerlendirme, Hukuk ve Ekonomi, İktisat Hukuk İlişkisi”*, (Kaynak: Fuat Oğuz), <http://www.ekodialog.com/Makaleler/hukuk-ekonomi-iktisat-iliskisi.html> (Access: 28.06.2018).

ERTAŞ Bilal Levent: *“Dijital Ekonomide Hukuk Olmasa Olur mu?”*, <http://bilallevent.com/dijital-ekonomide-hukuk-olmasa-da-olur-mu.html> (Access: 28.06.2018).

GÜNVER, Remzi: <http://www.orgunver.av.tr/calismaalani.html> (Access: 28.07.2018).

GÜRKAYNAK Gönenç: *“Hukuk ve İktisat İlişkisi: Özgürlüğün Toplumsal Refah Boyutu”*, <http://t24.com.tr/yazarlar/gonenc-gurkaynak/hukuk-ve-iktisat-iliskisi-ozgurlugun-toplumsal-refah-boyutu,10546> (Access: 28.06.2018).

GÜRPINAR Bünyamin: *“Hukuk ve Ekonominin Ortak Temelleri – “Hukuk ve Ekonomi” Akımı”*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, No: 20, April 2008, p.161-180.

İNSEL Ahmet. *“İktisat ve Hukuk Arasındaki Karmaşık İlişki”*, 24 February 2006, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/902/iktisat-ve-hukuk-arasindaki-karmasik-iliski#.WzS20NizbIW> (Access: 15.07.2018).

MÜFTÜOĞLU Tamer: *“Son Olaylar Işığında Ekonomi, Hukuk ve Etik”*, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/son-olaylar-isiginda-ekonomi-hukuk-ve-etik/18816> (Access: 28.06.2018).

PEKEL Abdulkadir: *“Hukuk ve Ekonomi - Cento Veljanovski”*, <http://www.hurfikirler.com/hukuk-ve-ekonomi-cento-veljanovski/> (Access: 28.06.2018).

PERÇİN Önder: *“Ekonomi Hukuku: Hukukun Sınıflandırılmasında Paradigma Kayması”*, AÜHFD, 59 (2) 2010, p.277-307, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1505/16594.pdf> (Access: 28.06.2018).